

Научно-образовательный электронный журнал

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ

**Выпуск №16 (том 3)
(июль, 2021)**

Международный научно-образовательный
электронный журнал
«ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ»

УДК 37

ББК 94

**Международный научно-образовательный электронный журнал
«ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». Выпуск №16 (том 3) (июль,
2021). Дата выхода в свет: 31.07.2021.**

Сборник содержит научные статьи отечественных и зарубежных авторов по экономическим, техническим, философским, юридическим и другим наукам.

Миссия научно-образовательного электронного журнала «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ» состоит в поддержке интереса читателей к оригинальным исследованиям и инновационным подходам в различных тематических направлениях, которые способствуют распространению лучшей отечественной и зарубежной практики в интернет пространстве.

Целевая аудитория журнала охватывает работников сферы образования (воспитателей, педагогов, учителей, руководителей кружков) и школьников, интересующихся вопросами, освещаемыми в журнале.

Материалы публикуются в авторской редакции. За соблюдение законов об интеллектуальной собственности и за содержание статей ответственность несут авторы статей. Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов статей. При использовании и заимствовании материалов ссылка на издание обязательна.

© ООО «МОЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАРЬЕРА»

© Коллектив авторов

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Пестерев С.В. – гл. редактор, отв. за выпуск

Батурин Сергей Петрович	кандидат исторических наук, доцент
Боброва Людмила Владимировна	кандидат технических наук, доцент
Богданова Татьяна Владимировна	кандидат филологических наук, доцент
Демьянова Людмила Михайловна	кандидат медицинских наук, доцент
Еремеева Людмила Эмировна	кандидат технических наук, доцент
Засядько Константин Иванович	доктор медицинских наук, профессор
Колесников Олег Михайлович	кандидат физико-математических наук, доцент
Коробейникова Екатерина Викторовна	кандидат экономических наук, доцент
Ланцева Татьяна Георгиевна	кандидат экономических наук, доцент
Нобель Артем Робертович	кандидат юридических наук, доцент
Ноздрина Наталья Александровна	кандидат педагогических наук, доцент
Павлов Евгений Владимирович	кандидат исторических наук, доцент
Петрова Юлия Валентиновна	кандидат биологических наук, доцент
Попов Сергей Викторович	доктор юридических наук, профессор
Табашникова Ольга Львовна	кандидат экономических наук, доцент
Тюрин Александр Николаевич	кандидат географических наук, доцент
Усубалиева Айнура Абдыжапаровна	кандидат социологических наук, доцент
Фаттахова Ольга Михайловна	кандидат технических наук, доцент

СОДЕРЖАНИЕ

Название научной статьи, ФИО авторов	Номер страницы
ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ	
LEKSIKOLOGIYA VA UNING ASOSIY VAZIFALARI Abdusamatova Umida Alisher qizi	14
XIRURGIK YO'L BILAN DAVOLANAYOTGAN BEMORLARDA HAMSHIRA ISHINING XUSUSIYATLARI Abdullayeva Shirinxon Tulanboyevna	19
ХИЗМАТ КЎРСАТУВЧИ КОРХОНАЛАР ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИГИ ҲОЛАТИНИ БАҲОЛАШДА ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН КЎРСАТКИЧЛАР ТИЗИМИ ВА УЛАРНИ АНИҚЛАШ ЙЎЛЛАРИ Аминов Зариф Юсупович	29
ХИЗМАТ КЎРСАТУВЧИ СУБЪЕКТЛАР ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ТАМОЙИЛЛАРИ ВА ТАДБИРЛАРИ Аминов Зариф Юсупович	35
ЯШИРИН ИҚТИСОДИЁТНИНГ ОЛДИ ОЛИШДА МУҲИМ ОМИЛ РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТДАН ФОЙДАЛАНИШДИР М.Қ.Пардаев	40
МОТИВ БЫСТРОТЕЧНОСТИ ЖИЗНИ В АНТОЛОГИЧЕСКИХ СТИХОТВОРЕНИЯХ РУССКИХ ПОЭТОВ XIX ВЕКА Пардаева Шахризода	46
ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА М. СЕМЁНОВОЙ “ВАЛЬКИРИЯ” Суюнов Нурмухаммад	55
СИНТЕЗ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО И ХУДОЖЕСТВЕННОГО В “ЗАПИСКАХ КАВАЛЕРИСТА” Н. ГУМИЛЁВА Наимова Раъно	59
ДЕТСТВА В ЦИКЛАХ РАССКАЗОВ Л. УЛИЦКОЙ Нодиров Чоршанби Элмурод угли	63
ИЗМЕНЕНИЯ, КОТОРЫЕ ПРОИСХОДЯТ ПОД ЗЕМЛЕЙ ВО ВРЕМЯ ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЯ Алимарданов Нилабек Шавкатович, Баходиров Шохрух Кобульжон угли	68
ДАВЛАТНИНГ ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТГА ОИД СИЁСАТИНИ ВА ИННОВЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ФАН ВА ТАЪЛИМНИНГ РОЛИ М.Қ.Пардаев, О.М.Пардаев	71

ХАЛҚАРО ЛИЗИНГ РИВОЖЛАНИШИДАГИ МУАММОЛАР Латипова Ш.М.	82
BASIC STAGES TO ORGANIZE EFFECTIVE WRITING CLASS Saydullayeva Feruza Asliddinovna	91
Capparis spinosa L. ВИТАМИНЫ В РАСТЕНИЯХ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ ЧЕЛОВЕКА Нуманджанов Мухиддин Гуламжан угли, Парпиев Авазбек Тешабой угли	100
GAME AS A METHOD OF TEACHING ENGLISH IN PRIMARY SCHOOL Maxammatkulova Iroda Nodirovna	106
ILK BOLALIK DAVRIDA O'Z-O'ZINI ANGLASHI VA ULARNING NUTQINI RIVOJLANTISH Bovanova Umida, Xayitmatmatova Iroda	110
CAPPARIS SPINOSA L. SOME FLAVONOIDS IN PLANTS AND THEIR EFFECTS ON HUMAN HEALTH Numonjonov Mukhiddin Gulomjon ugli	114
FORMS AND FUNCTIONS OF NON-FINITE FORMS OF VERBS IN OLD ENGLISH Yusufjonova Sevara Oybek kizi	122
ИНФАРКТ МИОКАРДА - ПРИЧИНЫ, СИМПТОМЫ, ФАКТОРЫ РИСКА, ПЕРВАЯ ПОМОЩЬ, ЛЕЧЕНИЕ И МЕРЫ ПО СНИЖЕНИЮ ФАКТОРОВ РИСКА Шерназаров Фаррух Фарход оглу	126
КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ ЙЎЛЛАРИ Худайбердиев Умар	132
QON KETAYOTGAN BEMORLARDA HAMSHIRALIK ISHINING MONIYATI Abdullayev Anvarjon Omonovich	135
ГЎДАК ВА КИЧИК ЁШДАГИ БОЛАЛАР КАСАЛЛИКЛАРИДА ҲАМШИРАЛИК ПАРВАРИШИ Қорабоева Феруза	141
THE ECONOMIC MODERNIZATION OF UZBEKISTAN Shokirova Gulrukhbonu	153
THE ROLE OF PSYCHOLINGUISTICS IN LANGUAGE LEARNING AND TEACHING Pardaev Elyor	157
ASL JAMIYAT VA JAMIYATNING SOTSIAL STRUKTURASI Tongatarova Shoxsanam Hamza qizi	161

MATEMATIK MAYATNIK YORDAMIDA ERKIN TUSHISH TEZLANISHI (g) NI ANIQLASH Rahmonqulova Nargiza Baxromjon qizi, Qosimjonova Hamidaxon Botirjon qizi, Zulunova Moxlaroyim Abdurashid qizi	165
ИНСОНЛАРДА ХРОМОСОМА КАСАЛЛИКЛАРИ ВА УЛАР БИЛАН КАСАЛЛАНИШ БЎЙИЧА АЙРИМ ТАҲЛИЛЛАР Сафиуллина Асия Камилъ кизи, Бобоев Сайфулла Ғафурович, Босимов Муҳаммаджон Шукуруллаевич	172
"ILK QADAM" DAVLAT O'QUV DASTURI ASOSIDA RIVOJLANTIRUVCHI MARKAZLARDA BOLALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI OSHIRISH To'lanova Naima	178
BOSHLANG'ICH SINFDA DARSLARINI INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISH Abaeva Intizar Ilmat qizi	183
THE OPIOIDERGIC SYSTEM OF IMMUNE CELLS: A NEW PHARMACOLOGICAL TARGET IN THE THERAPY OF "CYTOKINE STORM" Abdug'afforov Abbosxo'ja Abdulla o'g'li	188
MINTAQA IQTISODIYOTINI ERKIN IQTISODIY ZONALAR FAOLLIGINI TA'MINLASH ASOSIDA RIVOJLANTIRISH Abdullayev Sanjar Karimovich	193
NECESSITY OF APPLICATION OF MULTIMEDIA TECHNOLOGY TO ENGLISH TEACHING Abdurakhimova Farida Komiljon qizi	199
THE IMPORTANCE OF ANCIENT BACTRIA AND ANCIENT KHOREZM IN THE HISTORY OF OUR STATEHOOD Ahmadov Sabridin Bahodir o'g'li	202
TA'LIM JARAYONIDAGI NIZOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK USULLARI Azzamova Jamila Sulton qizi	208
YOSHLARDA MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKILLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MUAMMOLARI Bekbolayev Javlonbek Jumanazar o'g'li	216
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILITDA TA'LIM TARBIYA JARAYONIDA INNOVATSIYON FAOLİYATNI TASHKIL ETISHGA MATIVATSIYON YONDASHUVI Botirova Guloyim Jaloldin qizi	223
THE GREAT SILK ROAD Kozimjon Olimov	229
THE EFFECT OF SLEEP ON HEALTHY GROWTH AND DEVELOPMENT OF CHILDREN Damira Turdibekovna Atabayeva	233

EFFECTIVE WAYS OF LEARNING SPANISH AND ENGLISH Umirova Dilshoda Husniddin qizi, Boymatova Dildor Mannon kizi	238
JAMIYATDA EKOLOGIK TARBIYA VA MA'DANIYAT SAMARADORLIGINI OSHIRISH Zuhrobova Samiyaxon Soxibjon qizi	243
FEATURES OF TRANSLATION IN AGRONOMIC TERMINOLOGY IN ENGLISH LANGUAGE LESSONS Isanova Feruza Tulkinovna	248
OMMAVIY TADBIRLARNI TASHKIL ETISH TEXNIKASI G'aybullayev Ruslan Asliddinovich	253
TRADITIONAL TEACHING METHODOLOGIES G'afforova Sevinch Zayniddin qizi	256
ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA MASOFADAN O'QITISHNING AHAMIYATI Ibragimova Farida	261
IMPROVEMENT OF SCIENTIFIC ASPECTS OF FAMOUS NOUNS ONOMASTICS S.Kh. Allanazarova	265
INSON FE`L – ATVORINI IFODALASHDA ZONIMLARDAN FOYDALANISH Sindorov R.U.	269
ALISHER NAVAI - FOUNDER OF THE UZBEK LITERARY LANGUAGE, GREAT HUMANIST AND CREATOR Orazbaeva Nazokat Kadambay qizi	272
O'SIMLIKLARNING INSON HAYOTIDAGI AHAMIYATI VA TIBBIYOTGA KIRIB KELISH TARIXI Aminov Shuxrat Quchqorovich	278
GEOECOLOGICAL ASSESSMENT OF SURFACE WATER AND SNOW POLLUTION IN THE BASIN OF THE TRANSBOUNDARY ZERAVSHAN RIVER Mardonova Fariza Sanjar qizi	286
KITOBXONLIK BUYUK KELAJAK KAFOLATI Ismatova Dilorom Hotamovna	292
O'SMIRLAR HULQI OG'ISH HOLATINI OLDINI OLISHDA AMALIY PSIXOLOGIK FAOLIYATNING O'RNI Mansurova Odinaxon Ulug'bek qizi	297
SHUKUR XOLMIRAYEV ASARLARIDA HAYVONLAR OBRAZI Qo'ziyeva Shahrizoda	310
TASAVVUFIY ADABIYOT JANRLARI Mamatkulova Hilola Xayrullo qizi	314
INGLIZ TILI GRAMMATIK KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDA ONA TILINING ROLI Soadatova Dilnoza Abdixoligovna	316

METHODS OF ORGANIZING THE MOVEMENT OF CARS AND PEDESTRIANS ON THE TERRITORY OF THE NEWLY BUILT MICRODISTRICT ON THE BASIS OF MODERN REQUIREMENTS Taniyeva Komila Utkirovna	321
BO'LAJAK PEDAGOG MUTAXASSISLAR TAYYORLASHNI INTEGRATIVE YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH Azimova Rushana Zokirjon qizi	325
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MA'NAVIY-AXLOQIY RUHDA TARBIYALASH – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA Meretgeldieva Aygul Bekmiratovna	328
O'TKIR ZOTILJAM KASALLIGINING POTOGENEZI VA ETIOLOGIYASI Mirzayeva Madinabonu Rustam qizi	332
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI INTELEKTUAL RIVOJLANTIRISHDA AMALIY QOBILIYATLARINI O'STIRISH Olimjonova Odina Hasanxon qizi	337
BANKROTLIK VA UNI BOSHQARISH Qoriyeva Aziza Olimjon qizi	341
ТАРЖИМАШУНОСЛИКНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ Мирзакаримова Г	344
BERDAQ IJODIDAGI ASOSIY G'OYA Jo'rayeva Marvarid Dilmurodjon qizi	348
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ГРАМОТНОСТЬ СТУДЕНТОВ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ, НА ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ Шерматов Гофуржон Гуломович, Акрамова Дилафруз Шухрат кизи	353
ТАБИЙ ТУСДАГИ ФАВҚУЛОДДА ҲОЛАТЛАРДА ЁНГИННИ КЕЛТИРИБ ЧИҚАРУВЧИ ОМИЛЛАР Хайитбоев Акбарали Ахмадали ўғли	363
INFORMATIKA VA AXBOROTLAR TEXNOLOGIYASI FANINI O'QITISHDA VIDEO MATERIALLARDAN FOYDALANISHNINNG DOLZARBLIGI Otakishiyeva Gulshanoy Abdulaziz qizi	369
THE WORLD OF ORNAMENTAL PLANTS Janaliev Asqar	374
THE IMPORTANCE OF MEDICINAL PLANTS Turdimuratova Umida, Kaypova Diana	377
ABOUT ORNAMENTAL PLANTS Kutlimuratov Madiyar	380

THE COMPARISON OF ETYMOLOGICAL FEATURES OF LEXICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES Turakulova Lola Khamidjanovna	383
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA IQTIDORLI BOLALAR BN ISHLASHNING IJTIMOIIY - PEDAGOGIK ASOOSLARI Boltaboyeva Zebo Muhiddin qizi	389
MAKTABGACHA TA'LIMDA MENTAL ARIFMETIKANI AHAMIYATI Do'monova Nargiza Mirzapo'latovna, Yo'ldosheva Zulfizar Odiljonovna	395
O'SIMLIKLARDA YUQUMLI KASALLIKLARNI QO'ZG'ATUVCHILARNING ASOSIY GURUHLARI (BAKTERIYALAR, VIRUSLAR, FITOPLAZMALAR VA GULLI PARAZITLAR) Jo'rayeva Sarvinoz Farhod qizi, Hosilova Nilufar Akmaljon qizi	401
ABDULLA ORIPOV SHE'RIYATIDA SINONIM METAFORALAR TALQINI Qurbonova Muharram	408
THE COMPARISON OF ETYMOLOGICAL FEATURES OF LEXICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES Xudayberdiyeva Qizlarxon Ziyod qizi, Kurbonova Nigora Salim qizi, Azimova Toyibaxon Elmurodjon qizi	414
THE PROCESS OF PHOTOSYNTHESIS IN PLANTS Turdimuratova Umida, Kaypova Diana	418
BOLA TARBIYASIDA MAKTAB, OILA, MAHALLA HAMKORLIGINING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI Inatullayeva Saboxat Sayitqul qizi	422
GETTING ELECTRICITY FROM WATER PUMP FLOW Kodirov Oybek Tavakkaljon ugli, Akbarov Jasurbek Burhonjon oqli	426
BENEFITS OF TEACHING EFL TO YOUNG LEARNERS Klicheva Rahima Batirovna	430
METHODS OF TEACHING WRITING FOR SCHOOL CHILDREN Bakbergenov Aybek Yesbergenovich, Hasanbayeva Farangiz Hamdam qizi	433
ERRORS IN THE IMPLEMENTATION OF MUNICIPAL PREVENTIVE PROGRAMS IN THE FIELD OF DENTISTRY Muydinova Barnoxon Askarovna	438
SYNTACTIC ANALYSIS OF UZBEK PROVERBS Nigora Irgashevna Shadmanova	441
THE EFFECTIVENESS OF THE MARKETING SYSTEM IN THE SERVICE SECTOR Musayeva Shoirazimovna, Usmanov Farzod Shokhrukhovich	447

INNOVATIVE WAYS TO TEACH ENGLISH Kharrova Shakhnoza Juraevna	453
YANGI O‘ZBEKISTONDA XOTIN-QIZLARNI IJTIMOIIY QO‘LLAB-QUVVATLASHDA DAVLAT SIYOSATI Rahmatova Dilorom Dilmurod qizi	458
THE PECULIARITIES OF USING INTERNET RESOURCES TO TEACH VOCABULARY IN COMMUNICATIVE WAYS Ro‘ziyeva Umida Abruyqul kizi	466
THE INFLUENCE OF THE UNDESIRABILITY OF HAVING A CHILD ON THE STATE OF FRUSTRATION IN EARLY YOUTH Nomozova Roziya Omonovna	471
ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE HISTORY OF ITS DEVELOPMENT Normatov Sulton	477
O'ZBEKISTONDA QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARINI YETISHTIRISH VA UNI EKSPORT QILISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH Normurodov Alibek Anvar o'g'li	484
FIZIKA FANI DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI MUHITINI TASHKIL ETISH Qosimjonova Hamidaxon Botirjon qizi, Zulunova Moxlaroyim Abdurashid qizi, Rahmonqulova Nargiza Baxromjon qizi	492
RADICES ET FRUCTUS PSORALEAE ЎСИМЛИГИНИ КИМЁВИЙ ТАРКИБИ ВА ФОРМАКОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ЎРГАНИШ Исломов Акмал Хушвактович, Курбанова Айпара Джулдошевна, Бозорова Диляйра Уткировна	496
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR AQLIY RIVOJLANISH DARAJASINI ANIQLASH Razaqova Lobar	506
ROLE OF MULTIMEDIA DEVICES IN SUPPORTING LANGUAGE LEARNERS Sa'dinova Xabiba Isroilovna	509
SURXONDARYO VILOYATIDA TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA MEHMONXONA VA RESTORANLAR FAOLIYATIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO‘LLARI Saidov Mo'min	513
IMAGE OF BIRDS IN CLASSICAL LITERATURE Rasulova Raykhon Bahritdinovna, Shakhsovar Musayev	518
SHAHRIXON TUMANI MILLIY HUNARMANDCHILIK DURDONALARI Alijonova Mohlaroyim Xabibullo qizi	522
NON-TRADITIONAL TEACHING METHODOLOGIES Sidikova Nasiba Narzullayevna	528

RHEOVASOGRAPHIC ASSESSMENT OF THE STATE OF MICROCIRCULATION OF THE LOWER EXTREMITIES IN CHILDREN WITH FLAT FEET Soliyeva Mavlyuda Odiljonovna	535
TOHIR MALIK ASARLARIDA SHAYTON OBRAZI Iskandarova Dinora Xudaragan qizi	538
NEEDS ANALYSIS PROJECT Khujayeva Umida	542
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA NAFOSAT TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH Xaydarova Fotima Mahmudjon qizi	547
ХАРАКТЕРЛАР ТАЛҚИНИДА БАДИИЙ НУТҚНИНГ ЎРНИ Абдуллаев Хотамжон Хамроевич	552
УЛУЧШЕНИЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ЗА СЧЕТ КОМПЛЕКСНОГО ПОДХОДА Азимова Рушана Зокирджоновна	556
БОЛАЛАР ТАРБИЯСИ БИЛАН БОҒЛИҚ НИЗОЛАРНИ ҲАЛ ҚИЛИШДА СУД-ПСИХОЛОГИК ЭКСПЕРТИЗАСИНИНГ АҲАМИЯТИ Хулкар Тилабовна Маҳмудова	560
ASINXRON MOTORLARNING MINIMUM QUVVAT ISROFI REJIMIDA ISHLASHI ASOSIDA ELEKTR ENERGIYANI TEJASH USULLARI To'rayev Sardor Do'stmurodovich, Amrullayev Behzod Boburovich	566
PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL BASES OF EDUCATING STUDENTS IN THE SPIRIT OF SPIRITUAL COURAGE Malohat Saidmurodova	571
FORMATION OF NATURAL LITERACY IN PRIMARY SCHOOL PUPILS Elmuratova Dilrabo Mukhammatovna	577
МУҲАММАД ЮСУФНИНГ СИНОНИМЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ МАҲОРАТИ Дилфуза Шодиева	582
THE GRAMMAR APPROACH IN LANGUAGE LEARNING Kurbanbaev Djavod Aminbayevich, Begdullayeva Dinora Rustembayevna	587
ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ ФАНИ ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАРИДА ФАОЛ ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВНИ ТАЪМИНЛАШ Кушназарова Наргиза Умирбековна	592

МАДАНИЯТЛАРАРО АЛОКАЛАРНИНГ ХАЛКАРО МАЙДОНДАГИ АҲАМИЯТИ Мамаюсупова Диловар Бегматовна, Абсаматова Ирода Ботировна	598
THE COURAGE OF THE WHITE DRESSED RESCUERS. (ABOUT SURGEON MUKADDAM ASHRAPOVA, A PHYSICIAN ON THE FRONTS OF WORLD WAR II) Iskandarova Fazilat	603
TA'LIM TIZIMIDA PEDAGOGIK JARYONDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH USULLARI Kamolova Umida	607
XALQIMIZNING MILLIY URF - ODAT VA AN'ANALARNING TAVSIFI VA TASNIFI Berdiyeva Adolat Usmanovna	612
ОСНОВЫ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ НА ЗЕМЕЛЬНЫЕ УЧАСТКИ Ахмедова Шахноза Озоджоновна	623
ВЛИЯНИЕ ОЗОНА НА СОХРАННОСТЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ Назирова Рахнамохон Мухтаровна, Гуломова Юлдузхон Ахроржон кизи, Усмонов Нодиржон Ботиралиевич, Ибрагимов Баходир Юсупалиевич	630
СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ СОТРУДНИЧЕСТВА С РОДИТЕЛЯМИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ КРАТКОВРЕМЕННЫХ ГРУПП Аминова Лайло Исроиловна	635
СОХРАННОСТЬ ПЛОДООВОЩНОГО СЫРЬЯ ПРИ РАЗЛИЧНОЙ ТЕМПЕРАТУРЕ Назирова Рахнамохон Мухтаровна, Гуломова Юлдузхон Ахроржон кизи, Усмонов Нодиржон Ботиралиевич	640
НОВЕЙШИЕ ТЕОРИИ ЭКФРАСИСА Гафурова Азиза Зиятовна	645
ТЕМА ДОМА КАК ВНУТРЕННЕЕ ПРОСТРАНСТВО ДУШЕВНОГО МИРА В РАННЕЙ ЛИРИКЕ МАРИНЫ ЦВЕТАЕВОЙ Шарапова Диана Риннатовна	648
ТЕОРИИ О МОТИВАЦИИ И ЕЁ РОЛИ В РАБОЧЕМ ПРОЦЕССЕ Уктамova Нихола Шухратовна, Шукурова Сожида Хасановна	651
ИНТЕРНЕТГА ҚАРАМЛИК ФЕНОМЕНИ Утегенова Жамила Джолмурзаевна	656

ХРАНЕНИЕ ЗЕРНА КУКУРУЗЫ Назирова Рахнамохон Мухтаровна, Ғуломова Юлдузхон Ахроржон кизи, Усмонов Нодиржон Ботиралиевич, Ибрагимов Баходир Юсупалиевич	659
ХРАНЕНИЕ ЯБЛОК В ГАЗОВОЙ СРЕДЕ Назирова Рахнамохон Мухтаровна, Ғуломова Юлдузхон Ахроржон кизи, Усмонов Нодиржон Ботиралиевич	663
КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ МИЛЛИЙ ЕЧИМИ Ш. Абдукаримова	667
TABRIZ MINIATYURA MAKTABI Qambarova Sharofatxon	673
BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHDA AYRIM TAVSIYALAR VA ULARNING ANAMIYATI Mirzaliyeva Odina Salimjonovna	677
ИЗМЕНЕНИЕ СВОЙСТВ СМАЗОЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ В ПРОЦЕССЕ ЭКСПЛУАТАЦИИ Алимова З.Х., Исмаилов М.	681
ЗАМОНАВИЙ ТАДҚИҚОТЛАРДА РОССИЯ-ХИТОЙ-АҚШ СТРАТЕГИК УЧБУРЧАГИ ДОИРАСИДАГИ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ЁРИТИЛИШИ Холмирзаев Шавкат Қурбон угли	686

ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

ФИО автора: *Abdusamatova Umida Alisher qizi*

O'zbekiston Milliy universiteti Jurnalistika fakulteti,

O'zbek tili filologiyasi talabasi

Название публикации: «LEKSIKOLOGIYA VA UNING ASOSIY VAZIFALARI»

Annotatsiya: mazkur maqolada Leksikologiya va uning asosiy turlari va vazifalari haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, leksikologiyaning tuzilish shakli bayon etilgan.

Kalit so'zlar: leksikologiya, morfema, monosemantik, metafora, sinekdoxa.

Tildagi so'zlarning jami uning leksikasini, ya'ni lug'at boyligini tashkil etadi. Leksikologiya (yunoncha lexikos-lug'atga oid va logos-ta'limot) tilshunoslikning lug'aviy birliklar tarkibini tekshiradigan bo'limidir. Tilning lug'at tarkibi va uni tashkil etuvchi so'zlar bir qator umumiyliklarga ega. Ular quyidagilarda ko'zga tashlanadi:

1) tildagi so'zlar muayyan ma'no ifodalash xususiyatiga ega bo'ladi. So'zning ma'no xususiyatlari leksikologiyaning semasiologiya bo'limida o'rganiladi;

2) har qaday tilning taraqqiyoti jarayonida yuz beradigan o'zgarishlar avvalo uning leksikasida o'z aksini topadi. Chunki til jamiyat taraqqiyoti davomida yangi-yangi so'zlar hisobiga boyib boradi, ayni paytda ba'zi so'zlar eskiradi va iste'moldan chiqadi;

3) tilning lug'at tarkbidagi so'zlar iste'mol darajasiga ko'ra chegaralangan yoki chegaralanmaganligi bilan ham farqlanadi. Xususan, ba'zi so'zlar umumxalq iste'molida bo'lsa (*ota, ona, yurmoq, men, sen*), ayrim so'zlaning iste'mol darajasi chegaralangan bo'ladi. Masalan, shevaga oid so'zlarning hududiy chegaralanishi, shular jumlasidandir;

4) soʻzlar nutq uslubiga boʻlgan munosabatiga koʻra ham farqlanadi. Jumladan, baʼzi soʻzlar uslubiy betaraf boʻlsa, baʼzilari esa nutq uslubining maʼlum turiga mansubligi bilan farqlanadi;

5) har bir soʻz tovush qiyofasi va maʼnoga, yaʼni shakl va mazmunga ega. Shunga koʻra, soʻzlar omonim, paronim, sinonim, antonim munosabatlarni yuzaga keltiradi.

Tilning eng muhim birliklaridan boʻlgan soʻzlarga xos bu umumiyliklar leksikologiyaning asosiy tekshirish obʼyektidir.

Soʻz va uning belgilari. Soʻz tilning muhim unsurlaridan biri boʻlib, maʼlum maʼno doirasida birlashgan tovush va tovushlar majmuyidan tashkil topadi. Biroq har qanday tovushlar birligi soʻz yoki uning maʼnosini shakllantira olmaydi. Masalan, *olma* soʻzidagi tovushlar birligi meva tushunchasini ifodalagan holda, shu soʻzdagi tovushlarning *mloa*, *oalm* shaklidagi yigʻindisi hech qanday maʼnoga ega emas. Ayni paytda, tovushlarning bunday birligini soʻz deyish ham mumkin emas. Shunday ekan, har qanday tovush va tovushlar yigʻindisi maʼno ifodalovchi vosita sifatida emas, maʼno tovush va tovushlar majmuyini shakllantiruvchi vosita sifatida muhim ahamiyatga egadir. Muayyan maʼnoning tovush yoki tovushlar birligi vositasida belgilanishi esa soʻzni shakllantiradi. Soʻzning tovush tarkibida oʻzgarish yuz bersa ham baʼzan maʼno saqlanishi mumkin. Lekin bu hodisa birdaniga emas, tilning uzoq asrlik tarixiy taraqqiyoti davomida roʻy beradi. Masalan *oʻgrat-oʻrgat*, *yogʻmir-yomgʻir*, *qoʻnshi-qoʻshni* kabi soʻzlar tarkibidagi metateza hodisasi ana shunday uzoq asrlik tarixiy taraqqiyot mahsulidir. Biroq bunday tarixiy oʻzgarish soʻz maʼnosining yoʻqolishiga olib kelmaydi. Baʼzan bunday tarixiy oʻzgarishlar tilda yangi maʼno tashuvchi belgining, yaʼni yangi soʻzning shakllanishiga ham olib kelishi mumkin. Jumladan, *arch*, *yoy*, *koʻr* soʻzlari tarkibida yuz bergan tarixiy fonetik oʻzgarishlar tufayli, mazkur soʻzlarda oʻziga xos maʼno parchalanishi yuz bergan va ularning har biri hozirgi tilda alohida tushuncha ifodalovchi soʻzlar sifatida shakllangan: *arch-art*, *yoy-yoz*, *koʻr-koʻz*. Bundan tashqari tilda shunday soʻzlar ham borki, ular fonetik tarkibiga koʻra bir xil (omonim), biroq maʼno jihatdan har xil. Bunday soʻzlarda

yashiringan ma'no faqat nutq jarayonida, ya'ni boshqa so'zlar qurshovidagina anglashiladi.

So'zning ikkinchi muhim belgisi uning ma'no ifoda etish va saqlash xususiyati orqali namoyon bo'ladi. Lekin ular ifodalaydigan ma'nolar bir xil emas. Chunki so'z ifodalaydigan ma'no eng umumiy xususiyati bilan ham turli tiplarga bo'linadi. Jumladan, ayrim so'zlar ob'yektiv borliqdagi narsa-hodisa, belgi, qiymat, harakat kabilarni, ba'zilar esa so'zlovchining his-hayajonini, voqelikka munosabatini bildiradi, ba'zan esa faqat grammatik ma'no ifodalaydi. Biroq ular qanday ma'no ifodalashidan qat'iy nazar, so'z hisoblanadi.

So'zning ob'yektiv borliqdagi narsa, belgi, harakat kabilar haqidagi ma'lumoti leksik ma'no deyiladi. Masalan, *anor*, *tosh* so'zlarining narsa haqida ma'lumot berishi, *qattiq*, *shirin* so'zlarining belgi haqida ma'lumot berishi shular jumlasidandir. Demak, so'z borliqdagi narsa, belgi, harakat kabilarning atamasi – nomi bo'lishi yoki aksincha bunday xususiyatga ega bo'lmasligi mumkin. Shunga ko'ra ular mustaqil va yordamchi so'zlar turkumlariga ajratiladi. Tildagi mustaqil so'zlarga leksik(lug'aviy) ma'noga ega bo'ladi va ular leksikologiyaning asosiy o'rganish manbai hisoblanadi. So'zning borliqdagi narsa, belgi, harakat kabilarni atash, nomlash xususiyati esa uning nominativ funksiyasi deyiladi.

Monosemantik va polisemantik so'zlar. Tildagi so'zlar bir va birdan ortiq ma'noga ega bo'lishi mumkin. Bir ma'nolilik hodisasi monosemiya, ko'p ma'nolilik hodisasi esa polisemiya deb yuritiladi. Masalan, *marmar*, *g'oya*, *xulosa*, *taassurot* kabi so'zlar va ilm - fan sohalariga doir atamalar bir ma'noli so'zlardir. O'z va ko'chma ma'nolari tufayli ikki yoki undan ortiq ma'noga ega bo'lgan so'zlar esa ko'p ma'noli (polisemantik) so'zlar deyiladi. Masalan: *etak* - *choponning etagi*, *tog'ning etagi*.

Tilshunoslikda so'zning ko'p ma'nolilik xususiyatini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ko'p ma'noli so'zlar turli usullar vositasida ma'no ko'chishi orqali o'z ma'nosidan boshqa ma'nolar ifodalagan holda tilning ifoda imkoniyatlarini boyishida muhim ahamiyat kasb etadi. Demak, ko'p ma'noli so'zlar o'z ma'nosidan tashqari ko'chma ma'nolarga ham ega bo'ladi. So'zning nutqdan tashqarida, ya'ni tilda ifodalagan ma'nosi o'z ma'nosi deb ataladi. Masalan, *ko'z*, *etak* so'zlari yakka

holda ishlatilganda uning asl, ya'ni o'z ma'nosi anglashiladi. So'zning gap ichida, ya'ni nutqdagi o'z ma'nosidan boshqacharoq mazmun ifodalashi uning ko'chma ma'nosi deb yuritiladi. Masalan, *ishning ko'zi, tog'ning etagi* kabi birikmalar tarkibida ko'z va etak so'zlari ko'chma ma'noda qo'llangan.

So'zning ma'no ko'chish usullari. O'zbek tilida polisemantik so'zlar ma'no ko'chishning to'rt xil usuli mavjud: 1) metafora; 2) metonimiya; 3) sinekdoxa; 4) vazifadoshlik.

Metafora (yunoncha «ko'chirma» so'zidan olingan) biror narsa, belgi yoki harakatning nomi o'zaro o'xshashligi bo'lgan boshqa narsa, belgi yoki harakatga ko'chishidir. Masalan: *U tarozining ikki pallasini ko'zdan kechirdi* (I.Rahim). *Yormat tarvuzni kesdi. Bir pallasini o'zi olib, ikkinchi pallasini Yo'lchi va O'roz oldiga qo'ydi* (Oybek). Birinchi misoldagi *palla* so'zining o'z ma'nosi taroziga nisbatan qo'llaniladi. Uning tashqi ko'rinishiga ko'ra o'xshashligi ikkinchi misolda tarvuz bo'laklariga nisbatan ham qo'llanishga sabab bo'lgan. Metafora asosida nom ko'chish aniq narsalar doirasida bo'lganda ular o'rtasidagi o'xshashlikni ilg'ash uncha qiyin bo'lmaydi. Mavhum narsalar doirasida esa bu bir oz qiyin kechadi: *Bir qarichlikdan dutorni sevaman. Bir qo'shni kelinchakdan o'rgangan edim* (Oybek). *Yigit yalt etib qo'shni dalaga qaradi, u yerda xotin-xalajlar, bola-chaqalar chuvillashib paxta terishayotgan edi* (M.Ismoilij).

Metonimiya (yunoncha «qayta nomlash», «nomini almashtirish») narsa yoki hodisalarning makon va zamonda o'zaro bog'liqligi, doimiy aloqadorligi asosida birining nomi ikkinchisiga ko'chishidir. Bunda narsa, harakat va belgi o'rtasidagi o'zaro o'xshashlik emas, balki doimiy aloqadorlikning mavjudligi birining nomini aytganda ikkinchisini anglash, nazarda tutish imkonini beradi. Metonimiya asosida nom ko'chishda narsalar (otlar) o'rtasidagi quyidagicha uzviy aloqadorliklar asos bo'lishi mumkin:

1) narsa yasalgan materialning umumiy aloqadorligi asosida uning nomi boshqa narsaga ko'chadi: *Moyi tugab piligi so'xta bo'lgan chiroq bir lip etib so'ndi* (S.Ahmad). *Sochini mayda o'rib uchiga pilik taqqan edi* (S.Ahmad);

2) narsalarning o'ziga xos harakat-holati, xususiyati jihatdan umumiy aloqadorligi asosida uning nomi boshqa narsaga ko'chadi: *beshik-maktab ta'lim va tarbiya beshigidir, qaldirg'och-litseyimiz qaldirg'ochlari*;

3) o'rinning unda joylashgan narsa bilan doimiy aloqadorligi asosida uning nomi boshqa narsaga ko'chadi: *kosa, qoshiq, tovoq-ovqat, zal-zal kulib yubordi, sinf-sinf oyoqqa qalqdi* ma'nolarida ishlatiladi;

4) harakat-hodisaning nomi shu harakat-hodisaning bajarilgan vaqtiga ko'chiriladi: *Machitdan shom azoni eshitildi...*(Sh.Toshmatov). *Azonga yaqin bir iloj qilib qochibdi* (P.Tursun);

5) narsaning nomi shu narsaga xos bo'lgan belgi aloqadorligi asosida ko'chadi: *tulki-ayyor, mug'ombir odam, iflos-betayin, jirkanch kishi*;

6) harakat, o'yin obyekti shu o'yinning nomi sifatida ko'chadi: *uloq-uloq chopmoq* va boshqalar.

Sifat va fe'l turkumiga mansub so'zlar doirasida ham metonimiya hodisasi mavjud bo'lib, ularda ko'chma ma'no belgining yoki harakatning aloqadorligiga asoslanadi. Masalan: *qisqa yo'l - qisqa nutq, qisqa ovoz, beg'ubor osmon-beg'ubor odam, beg'ubor ko'ngil; bola boqmoq-kishini hunar boqadi, bog'ni boqsang bog' bo'lur*.

Sinekdoxa narsa va hodisaning nomi bilan uning qismini atash yoki qismining nomi bilan shu qism mansub bo'lgan butunni atash orqali yangi ma'no hosil qilish usulidir. Masalan: *Tirnoq* so'zining *farzand* ma'nosida ishlatilishi (*U tirnoqqa zor edi*) qism nomi bilan butunni ifodalashnashidir. *Qo'l* so'zi bilan uning bir qismini, ya'ni barmoqning atalishi esa (*Qo'liga uzuk taqdi*) butun nomi bilan qismning nomlanishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh. Shoabdurahmonov, M.Asqarova, A.Hojiyev, I.Rasulov, X.Doniyorov Hozirgi o'zbek adabiy tili. 1-qism .T., «O'qituvchi» 1980.
2. U.Tursunov, J.Muxtorov, Sh.Rahmatullayev Hozirgi o'zbek adabiy tili. T., «O'qituvchi» 1992.
3. O'zbek tili leksikologiyasi. T., «Fan» 1981.
4. H.Jamolxonov Hozirgi O'zbek adabiy tili. T., «Talqin» 2005.

ФИО автора: *Abdullayeva Shirinxon Tulanboyevna*

О'qituvchi, Qo'rg'ontepa Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi,
Andijon, O'zbekiston

Название публикации: «XIRURGIK YO'L BILAN DAVOLANAYOTGAN BEMORLARDA HAMSHIRA ISHINING XUSUSIYATLARI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada xirurgik yo'l bilan davolanayotgan bemorlarda hamshira ishining xususiyatlari, toza va yiringli xirurgiya, operatsiyaga tayyorgarlik ko'rish davri, bemorni ruhan tayyorlash, yoshi ulg'aygan va keksa yoshdagi bemorlarni operatsiyaga tayyorlash, holsizlangan bemorni va bolalarni operatsiyaga tayyorlash xususiyatlari hamda bemorni narkozga tayyorlash va unda hamshiraning tutgan o'rni haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Xirurgiya, narkoz, xususiyat, operatsiya, hamshira.

ХАРАКТЕРИСТИКИ УХОДА ЗА ПАЦИЕНТАМИ ХИРУРГИЧЕСКОГО ЛЕЧЕНИЯ

Абдуллаева Ширинхон Туланбоевна

Преподаватель, Кургантепа, Техникум общественного здравоохранения имени

Абу Али ибн Сино, Андижан, Узбекистан

Аннотация: В статье описаны особенности сестринского дела у пациентов, перенесших хирургические операции, чистые и гнойные операции, период подготовки к операции, психологическая подготовка пациента, подготовка пожилых и пожилых пациентов к операции, особенности подготовки ослабленного пациента и детей к операции.

Ключевые слова: хирургия, анестезия, особенность, операция, медсестра.

CHARACTERISTICS OF NURSING IN PATIENTS WITH SURGICAL TREATMENT

Abdullayeva Shirinkhon Tulanboyevna

Teacher, Kurgantepa Public Health College after name Abu Ali Ibn Sino, Andijan,
Uzbekistan

Abstract: This article describes the characteristics of nursing in patients undergoing surgery, clean and purulent surgery, the period of preparation for surgery, the mental preparation of the patient, the preparation of elderly and elderly patients for surgery, the features of preparing the debilitated patient and children for surgery. preparation of the patient for anesthesia and the role of the nurse in it.

Keywords: Surgery, anesthesia, feature, operation, nurse.

Asosiy qism

Xirurgik operatsiya — bemorning to‘qima va a‘zolariga davolash va diagnostika maqsadida mexanik ta‘sir ko‘rsatishdir.

Operatsiya turlari. Bajarilish muddatiga ko‘ra operatsiyalar:*rejali* (bemor qabul qilinganidan va u puxta tayyorlanganidan bir necha kun o‘tgach bajariladi) va *shoshilinch* (bemor kasalxonaga keltirilgan zahoti, minimal tayyorgarlikdan o‘tgandan keyin qilinadigan) turlarga bo‘linadi. Aralashuv xususiyatiga ko‘ra: a) radikal (patologik o‘choq to‘liq olib tashlanadi) va b) polliativ (o‘choq olib tashlanmasligi mumkin, biroq operatsiya etakchisimptomni vaqtincha tugatishga mo‘ljallangan bo‘ladi) operatsiyalar farq qilinadi. Operatsiyalar bajarish turiga ko‘ra: 1) *qonli* va 2) *qonsiz* operatsiyalarga bo‘linadi.

Operatsiyaning *birinchi turi* deganda, to‘qimalarni kesish, ulardan qon oqishini to‘xtatish, to‘qimalarni biriktirish uchun chok qo‘yish va operatsiyaning xarakteriga ko‘ra boshqa muolajalarni bajarish tushuniladi. Xirurgik operatsiyaning *ikkinchi turi* to‘qimalar bilan bog‘liq bo‘lmagan va qon oqmaydigan xirurgik muolajalarni bajarishdir. CHiqqan suyaklarni joyiga solish, suyak siniqlarini o‘z o‘rniga solish

shunday operatsiya tadbirlari qatoriga kiradi. Opera siyaning hamma turida, ayniqsa, qonli operatsiyalarda operatsiyadan keyingi davrda infeksiyaning oldini olishga, yaxshi og'riqsizlantirishga va kesilgan to'qimalardan qon oqishini to'xtatishga qaratilgan profilaktik tadbirlar kompleksini amalga oshirish ko'zda tutiladi.

TOZA VA YIRINGLI XIRURGIYA

Xirurgiya muassasalarida bemorlar «toza» va «yiringli» bemor-larga bo'linadi, shu munosabat bilan toza va yiringli xirurgiya ta-fovut qilinadi.

Toza xirurgiya yiringli va yallig'lanish kasalliklari (buqoq, me'da yarasi, xavfsiz va xavfli o'smalar) bo'lmagan bemorlarnidavolash bilan shug'ullanadi.

Yiringli xirurgiya kasallanib qolishiga infeksiya sabab bo'lgan bemorlarga yordam beradi. Infeksiyaning bir bemordan ikkin-chisiga, ayniqsa, yiringli bemorlardan «toza» bemorga o'tishi eh-timoli borligini nazarda tutib, yiringli kasalliklari bor bemorlarmaxsus palatalarga yotqiziladi. Bunday bemorlar soni ko'payganda, maxsus xirurgiya bo'limi tashkil qilinadi. Bu bo'limda asep-tikaga rioya qilish toza bo'limlardagiga nisbatan yuqori bo'ladi.

Operatsiyaga tayyorgarlik ko'rish davri (operatsiyadan oldingi davr) bemor statsionarga kelgan yoki poliklinikaga murojaat qilgan kundan boshlab, to operatsiya boshlanguncha o'tadigan vaqtni o'zichiga oladi. Operatsiyaga tayyorgarlik davrini bosqichlarga ajratish mumkin: tashxisni aniqlash va bemorni jarrohlik yo'li bilan davolashga tayyorlash. Birinchi bosqichda tashxis aniqlanadi, turli a'zo va sistemalarnin gholati tekshirib ko'riladi va operatsiya qilish uchun ma'lumotlar aniqlanadi, ikkinchi bosqichda esa bemor operatsiyaga tayyorlanadi. Operatsiyaga tayyorgarlik ko'rish davrining qancha davom etishi kasallikning xususiyatiga, bemorning umumiy ahvoliga, operatsiyaning shoshilinchlik darajasiga va jarrohlik yo'li bilan davolashning ko'lamiga bog'liq ravishda o'zgarib turadi. Kechiktirib bo'lmaydigan operatsiyalar (qon ketishini to'xtatish, chuvalchang-simon o'simtaning o'tkir yallig'lanishi, me'da yarasining teshilishi, homilaning bachadondan tashqarida bo'lishi hollari)da operatsiyaga tayyorgarlik ko'rish davri qisqa bo'ladi.

Og'ir ahvoldagi bemorlar uchun, shuningdek, operatsiya zudlik bilan qilinadigan bo'lsa, suv muolajalari qo'llanilmaydi. Shu bilan birga yurak va tomirlar, transplantologiya xirurgiyasida, me'da va o't yo'llarini tiklash xirurgiyasida operatsiyaga tayyorgarlik davri ba'zan bir necha haftaga cho'zilib ketadi.

Bemorni operatsiyaga tayyorlashning ahamiyatini baholash mushkul, chunki qilinadigan operatsiyaning muvaffaqiyatli o'tishi, ko'pincha, ana shu bemorni tayyorlashga bog'liq bo'lib qoladi. Xirurg operatsiyaga tayyorgarlik ko'rish davrida ehtimol tutilgan qiyinchiliklarni oldindan ko'ra bilishi kerak. Bu qiyinchiliklar shartli ravishda og'riqsizlantirishning turi, qon ketish ehtimoli, operatsiya shoki yoki hayotiy muhim a'zolarining shikastlanish ehtimoli bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Operatsiyaga tayyorgarlik ko'rish davrida bemor bilan shifokor o'rtasidagi aloqa, ayniqsa, kuchayadi. Shifokorning bemorni operatsiya yaxshi tugashiga ishonтира olish qobiliyati hamda davolash usuli bemorga yangidan yangi kuch bag'ishlaydi. Og'ir, tuzatib bo'lmaydigan kasalliklarda (masalan, xavfli o'sma kasalliklarida) shifokor ongli ravishda haqiqatni bemordan yashiradi, aks holda bemor sog'ayib ketishiga bo'lgan so'nggi umidini ham yo'qotadi va kasallik yanada tezlik bilan avj ola boshlaydi. Operatsiyaga tayyorgarlik ko'rish davrida uyqusizlikka va og'riqqa qarshi kurash muhim ahamiyatga ega. SHu maqsadda uyqu, asabni tinchlantiruvchi (trankvilizatorlar) va og'riqsizlantiruvchi dori-darmonlar (analgin, promedol, omnopon, morfin) qo'llaniladi. Bemorning sog'ayishga o'zini o'zi ishonтира olishi, shuningdek, sog'ayishi haqiqat ekaniga ishonтира bilish va tibbiy gipnoz kata ahamiyatga ega. Belgilangan operatsiya kunini bolalarga va his-tuyg'uga tez beriladigan bemorlarga bildirmagan ma'qul. Bunday bemorlarga narkoz berishni palatada yoki operatsiya xonasidan oldingi xonada (operatsiyaga tayyorlanish xonasida) boshlash maqsadga muvofiq.

Barcha hollarda operatsiyaga bemorning roziligini olish zarur. Agar bemor hushini yo'qotgan yoki ruhiy kasallik tufayli muay-yan javobni bera olmasa, u holda jarrohlik yo'li bilan davolash masalasi shifokorlar konsiliumi yo'li bilan hal etiladi.

Bemorni rejali operatsiyaga tayyorlash. Rejali operatsiyao'tkazish uchun majburiy va maxsus tekshirish usullari belgilanadi. Majburiy minimum tekshirishga ko'zdan

kechirish, palpatsiya, auskultatsiya, shu bilan birga qon, siydik va axlatning umumiy tahlili, qon bosimini o'lchash, ayrim hollarda ko'krak qafasining umumiy rentgen tasviri, qon guruhi va rezus-omilni aniqlash kiradi. Keksa yoshdagi bemorlarni tekshirishda bu tekshirishlarga elek-trokardiografiya va terapevtik tekshirish usullari qo'shiladi. Maxsus tekshirishlarda qonni tekshirish lozimligini inobatga olib, a) bakteriologik, serologik, b) biokimyo, d) morfologik tekshi-rishlar qilinadi. SHu jumladan siydikni tekshirishda Zimnitskiy-Amburje, Addis-Kapovski, Nicheporenko sinamallari, qand miq-dorini aniqlash va biokimyoviy tekshirishlar qo'llaniladi.

Yurak-tomirlar sistemasini tekshirishda biror xil kasallik (yurakporogi, gipertoniya kasalligi va hokazo) aniqlanadi. Bemorlarda arterial bosim (ayrim hollarda venoz bosim ham), puls albatta o'lchanadi, elektrokardiografiya, oksigemometriya (qonning kis-lorodga to'yinishini aniqlash) va umumiy qon tahlili qilinadi. Bi-rorta patologiya aniqlanganda shifokor bemorga kerakli dori-darmonlarni buyuradi va uni bartaraf qilish choralari ko'riladi.

Nafas a'zolarini tekshirishda yuqori nafas yo'llari katari, bron-xit, o'pka yallig'lanishi bor-yo'qligini aniqlash va bular bo'lsa, operatsiyadan oldingi davrda bu yallig'lanish jarayonlarini yo'qo-tish kerak. Og'riqsizlantirish turini tanlashda O'TS (o'pkaning ti-riklik sig'imi normada 3500—4500 ml) aniqlanadi. SHtange si-namasi (bemor maksimal nafas olganda qancha vaqt nafasni tutib tura olishi normada 40—50 soniya) va «g» simon sinamasi (o'sha-ning o'zi, biroq maksimal nafas chiqarganda normada 15—20 soniya) qilib ko'riladi. Murakkab operatsiyalarga, ayniqsa, o'pkava yurak operatsiyalariga tayyorlashda spiroografiya, yurak bo'shli-g'ini zondlash va boshqa tekshiruvlar o'tkazish shart.

Hazm a'zolari. Og'iz bo'shlig'ini sog'lomlashtirishga (sana-tsiyaga) — milkning yallig'lanishi, chirigan tishlarni oldirishgacha ahamiyat beriladi. Me'da-ichak yo'llarida birorta patologiya (gastrit, me'da va o'n ikki barmoq ichakning yara kasalligi, ko-lit, bavoril va hokazo) aniqlanganda ular dori-darmonlar bilan davolanadi. Operatsiya umumiy narkoz ostida olib boriladigan hollarda jigar funksiyasini tekshirib ko'rish zarur (zardobning umumiy oqsili va uning fraksiyalari, Takata-Ara, timol va sulema sinamallari).

Siydik-tanosil sistemasi. Siydikning umumiy tahlili va Zimnitskiysinamasi qilinadi, qoldiq azot aniqlanadi. Kerak bo'lganda uro-logik tekshirish o'tkaziladi. Bularga vena ichiga dori yuborib eks-kretor urografiya, uretroma yuborib sistografiya yoki sistoskopiyaqilish kiradi. Ayol bemorlar operatsiyadan oldin, albatta, ginekologik tekshiriladi. Patologiya topilganda tegishlicha davo olibboriladi. Operatsiya vaqtida va operatsiyadan keyingi davrda qonketish xavfi kuchayishi sababli hayz ko'rish davrida operatsiyaqilinadi.

Qon va qon yaratish a'zolari. Operatsiyadan oldin qonningumumiy tahlilidan tashqari, qon oqish va qon ivish vaqti aniqlanadi. Murakkab operatsiyalardan oldin koagulografiya va trom-boelastografiya qilinadi. Operatsiya vaqtida ham, operatsiyadankeyingi davrda ham bemorda qon ivishi pasayganda bemor hayotiuchun xavfli ko'p qon ketishi (gemofiliyada) kuzatilishi mumkin. Qonning ivish xususiyati oshganda trombozlar va emboliyalarpaydo bo'lishi mumkin. Qonda yuz bergan o'zgarishlarni nazardatutib, operatsiyagacha kerakli korreksiya qilinadi.

Nerv-psixik sfera. Bemor psixikasini ehtiyot qilish zarur, chunkiunga ozor etkazish asosiy kasallikning kechishini og'irlashtirishimumkin. Ayrim bemorlar o'zlarida rak borligini bilgandan keyinruhan eziladilar: ular o'ychan bo'lib qolishadi, ishtaha va uyquniyo'qotishadi.

Tibbiyot xodimining vazifasi bemorni tinchlantirish va ungatasalli berish. Unga bo'lajak operatsiyaning nechog'li zarurliginiyaxshilab tushuntirish, operatsiyaning yaxshi natija bilan tuga-shiga ishontirish, misol tariqasida shunday operatsiyani boshidankechirgan bemorlarning tuzalib ketgani to'g'risida so'zlab berishkerak. Tibbiyot hamshirasi biror holatni tushuntirishda davolovchishifokorning gaplariga asoslanishi lozim. Ma'lumotlar bir-birigato'g'ri kelmagan hollarda bemor tibbiyot xodimiga ishonmayqoladi. Kasallik tarixining bemor qo'liga tushib qolishiga aslo yo'lqo'ymaslik kerak, chunki maxsus bilimi bo'lmagan bemor un-dagi ma'lumotlarga tushunmay, o'zicha noto'g'ri xulosa chiqarishimumkin.

Ten qoplamlari ko'zdan kechirilganda yiringlagan joy, yal-lig'langan infiltratlar borligiga ahamiyat berish zarur. Teridagihamma yallig'lanish jarayonlarini tugatish zarur, chunki operatsiyadan keyingi davrda bu kasalliklar endogen infeksiya

manbayibo‘lib qolishi va, hatto, yiringli jarayonni avj oldirib, og‘ir aso-ratlarni keltirib chiqarishi mumkin. Operatsiyadan bir kun oldinbemor gigienik vanna qabul qiladi, operatsion maydon sohasidagituk-junlar faqat operatsiya qilinadigan kuni tozalanadi.

YOSHI ULG‘AYGAN VA KEKSA YOSHDAGI BEMORLARNI OPERATSIYAGA TAYYORLASHNING BA‘ZI BIR XUSUSIYATLARI

Bemorlarni operatsiyaga tayyorlashning umumiy qonun-qoidalarlari ularning yoshidan qat‘i nazar, hamma uchun bir xil, biroq organizmning kompensator imkoniyatlari kamayib ketishiva operatsiya jarohatiga qarshilik kuchining pasayishi sababli yoshiulg‘aygan va keksa kishilar birmuncha puxta tekshirishga hamdategishlicha medikamentoz tayyorlanishga muhtoj bo‘lishadi.

Keksa kishilarning nerv sistemasiga tez ozor etadi va tibbiyotxodimining vazifasi uni avaylashdan iborat bo‘ladi. YOshi ulg‘aygan kishilarning yurak-tomirlar sistemasida, ko‘pincha, yoshgaoid o‘zgarishlar kuzatilib, qon aylanish etishmovchiligi alomatlaribilan o‘tadi. Ular, albatta, elektrokardiogramma qilinib, keyin te-rapevt maslahati o‘tkaziladi, kardiotrop vositalar tayinlanadi. Ularda aksariyat pnevmoskleroz va o‘pka emfizemasi kuzatiladi. Jigar va buyraklarda ma‘lum o‘zgarishlar sodir bo‘ladi. Bularninghammasi kasallikning kechishini ancha og‘irlashtiradi va operatsiyadan oldingi tayyorgarlik muddatini uzaytirib yuboradi.

Yoshi ulg‘aygan bemorlarning ichak funksiyasi etarli bo‘l-maganidan aksari qabziyatdan nolib yuradilar. Operatsiyadan oldin ularga tegishli yumshoq parhez ovqatlar tayinlanadi, vaqti-vaqtida tozalovchi huqna qilinadi. Bemorga iliq dush xonasida sanitariya ishlovi o‘tkaziladi. Vannaga tushishi buyurilgan bo‘lsa, suvningharorati 36—37°C dan oshmasligi kerak. Organizmning qarshilik kuchi kamayganligini hisobga olib sovg‘otishdan asrash lozim.

Bunday bemorlarga barbituratlarni ehtiyotlik bilan buyurish kerak (nafas markazi ishining pasayishi, jigar va buyrak funksiyasining buzilishi). 60 yoshdan oshgan kishilarga dori vositala-rini buyurishda yuqori dozani emas, balki kattalarga beriladiganumumiy dozaning 3:4—1:2 qismini qo‘llash lozim. Bunday kishilarga narkotik vositalarni tanlash ham g‘oyat qiyin. Morfinnafas buzilishiga sabab bo‘lgani

uchun uni yuborish tavsiya qilin-maydi. Buning o'rniga pantopon va promedol qo'llagan ma'qul.

HOLSIZLANGAN BEMORNI OPERATSIYAGA TAYYORLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

O'pka, me'da-ichak yo'llarining uzoq davom etadigan surunkali kasalliklarida bemorlar organizmining himoya kuchlari anchagina kamayganligi, ozib ketish, organizmning suv-elektrolit balansi buzilishi, anemiyalar sababli qator hollarda juda og'ir ahvolda bo'ladilar. Bunday ahvol operatsiyadan so'ng shok paydo bo'lishiga, jarohatning yaxshi bitmasligiga va boshqa a'zolarida asoratlarning avj olishiga moyillik tug'diradi. Bunday bemorlarga takroran qon quyiladi, B₁₂, C, A vitaminlari, 40% li glukoza eritmasi, temir preparatlari, kapolon, antianemin tayinlanadi. Organizm suvsizlanganda 1,2—3 litr fiziologik eritma, Ringer-Lokk yoki 5—10% li glukoza eritmalaridan quyish buyuriladi. Yurak ishi susayganda yurak glikozidlari, kamfora, kordiamin qo'llaniladi.

Bemor juda ozib ketganda va odatdagi usulda ovqatlantirib bo'lmaganda *oziqlantiruvchi huqnalar* buyuriladi. Avval ichaklarni tozalash maqsadida oddiy tozalovchi huqna qilinadi. Yo'g'on ichak orqali suv, osh tuzi, glukoza va spirtgina so'rilishi mumkinligini esdan chiqarmaslik kerak, shuning uchun oziqlantiruvchi huqna tarkibiga 0,85% li osh tuzi eritmasi, teng miqdorda olingan 5% liglukoza va 4—5% li spirtli eritma 37—40°C gacha isitilib, sutkasiga 2 litrgacha yuboriladi. To'g'ri ichak orqali aminopeptid, polidez vaboshqa standart eritmalarini yuborish mumkin. Biroq, bunday hollarda parenteral ovqatlantirishni qo'llash yaxshi. SHu maqsadda venaga 300—500 ml dan albumin, protein, kazein gidrolizati va qon o'rnini bosadigan boshqa suyuqliklar, 40% li glukoza eritmasi insulin bilan birga venaga yoki ten ostigayuboriladi. Vitaminlar kompleksini qo'llash zarur. Yog' preparatlaridan introlipid va lipofundin yog' emulsiyalari qo'llaniladi.

BOLALARNI OPERATSIYAGA TAYYORLASH XUSUSIYATLARI

O'rta tibbiyot xodimining kasal bolaga g'amxo'rlik qilib, uni qunt bilan parvarish qilishi bolaning tez sog'ayib ketishiga imkon beradi. Bolalarda operatsiya o'tkazish uchun ota-onasi yoki qarindoshlarining yozma roziligini olish shart. Ularga

operatsiyaning xususiyati, og‘ir-engilligi, xavfi, shuningdek, qanday natija bilantugashi mumkinligini tushuntirish lozim. Ota-onasi yo‘qligida kechiktirib bo‘lmaydigan operatsiya qilishga zarurat tug‘ilganda bu qoidaga amal qilinmaydi. Bunday holatlarda kamida ikki ki-shidan iborat shifokorlar konsiliumi operatsiya qilish-qilmaslik masalasini hal qilib kasallik tarixiga yozib qo‘yiladi. Kasalxonaning bo‘lim mudiri va bosh shifokoriga qanday qarorga kelinganligi to‘g‘risida xabar qilinadi.

Operatsiyaga tayyorlash kasallikning turiga, bemorning yoshi va umumiy ahvoliga bog‘liq. Murakkab operatsiyalardan oldin funksional diagnostika usullaridan foydalanib batafsil tekshirish o‘tkazish lozim. Bemorni operatsiyaga tayyorlashda psixologik omilning roli katta. Bu masalada ota-onalar va tarbiyachilar yordam berishi kerak.

Ko‘krak yoshidagi bolalar operatsiyadan bir kun oldin kechsoat 10 gacha odatdagicha ovqatlantiriladi. Kattaroq yoshdagibolalarga engil kechki ovqat eyishga ruxsat etiladi. Operatsiyadan 3 soat oldin bemorga shirin choy berish mumkin. U ikki soatdan so‘ng so‘rilib ketadi va qusishga sabab bo‘lmaydi. Bemorni operatsiyaga tayyorlash uchun surgi dorilar tayinlanadi. Tozalovchi huqna bir kun avval kechqurun va operatsiya kuni ertalab qilinadi. Bemorni shoshilinch operatsiyaga tayyorlash

Qisqa anamnez yig‘iladi, bemor umumiy ko‘zdan kechiriladi, perkussiya, auskultatsiya, palpatsiya qilinadi. Agar bemorning ah-voli imkon bersa, qon, siydikning umumiy tahlili, rentgenoskopiyayoki rentgenografiya, maxsus ko‘rsatmalar bo‘lganda esa, qo‘-shimcha tekshirishlar o‘tkaziladi.

Qabulxona bo‘limida bemor ahvolining og‘ir-engilligiga va operatsiyaning nechog‘li shoshilinch sur‘atda o‘tkazilishiga ko‘ra, to‘liq yoki qisman sanitariya ishlovi o‘tkaziladi. SHoshilinch hollarda bemorning kiyimlari echiladi, tanasining ifloslangan sohalaribint bilan artiladi, tuk-junlari qirib tashlanadi. Bemorning me‘dasi to‘lib ketgan taqdirda undagi modda zond bilan chiqariladi. Huqna qilinmaydi. Siydik ajratish qiyinlashgan bo‘lsa, kateter bilan chiqariladi, odatdagi hollarda esa bemorni mustaqil siyishi kifoya qiladi.

Bemorni narkozga tayyorlash va unda hamshiraning tutgan o'рни

Bemorni narkozga tayyorlash operatsiyaga umumiy tayyorlash vaqtiga to'g'ri keladi. Medikamentoz tayyorlash yoki *premedikatsiya* uning xususiyati hisoblanadi. Kechki (operatsiyadan birkun oldin) va ertalabki (operatsiya kuni) premedikatsiya farqqilinadi. Premedikatsiyadan maqsad bemorni tinchlantirish va narkozni yaxshi o'tkazishdir. Kechki premedikatsiya uchun uxlatuvchi dorilar (etaminal-natriy, noksiron va boshqalar), analgetiklar (promedol, omnopon), neyroplegik va antigistamin preparatlar (atropin, aminazin, dimedrol, pipolfen), analeptiklar (kordiamin, lobelin, prozerin, sititon) va trankvilizatorlar (trioksazin, seduksen, elenium va boshqalar) dan foydalaniladi. Premedikatsiya har kimga alohida tayinlanadi. Premedikatsiya o'tkazishda anesteziolog biror preparat yuborishni soatlar bo'yicha belgilab chiqadi. Hamshiraning vazifasi bu ko'rsatmalarni puxta bajarishdan iboratdir. Biroq, tadbirlar o'tkazishda bemor holatida o'zgarishlar yuz bersa, hamshira bu haqdan avbatchi shifokorga xabar qilishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ziyayeva M.F., Xodjasheva M.D., Kasimova D.I., Xamedova M.A., Ochilov O.B. Kattalarda hamshiralik parvarishi. 1-qism. – T.: «Niso poligraf» nashriyoti, 2014.
2. Yusupova L.Yu., Burixodjayeva H.S., Shadiyeva Sh. Kattalarda hamshiralik parvarishi. 3-qism. – T.: «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2012.
3. Барыкина Н.В., Зарянская В.Г. Сестринское дело в хирургии. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2010.
4. Yunusjonova Z.S., Mirzayeva S.A., Bositxonova E.I. Psixologik parvarish. «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati», – T., 2010.
5. Hamrayev A.J., Xamedova M.A. Xirurgiya. – T.: «O'qituvchi», 2009.

ФИО автора: *Аминов Зариф Юсупович* – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти доценти в.б., и.ф.н.

Название публикации: «ХИЗМАТ КЎРСАТУВЧИ КОРХОНАЛАР ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИГИ ҲОЛАТИНИ БАҲОЛАШДА ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН КЎРСАТКИЧЛАР ТИЗИМИ ВА УЛАРНИ АНИҚЛАШ ЙЎЛЛАРИ»

Ҳар қандай иқтисодий категория ва жараёнларга баҳо беришда маълум кўрсаткичлардан фойдаланилади. Кўрсаткичларнинг сони ва кўлами улар ифода этаётган категория ёки жараённинг мазмун-моҳиятига боғлиқ. Юқорида корхонанинг хавфсизлиги асосан салбий ҳолатлар билан боғлиқлиги хусусида гап юритилди. Бу табиий. Чунки, хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятига хавф соладиган омиллар асосан салбий характерга эга бўлади. Аммо шундай омиллар ҳам борки, улар салбий эмас ва хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий хавфсизлигига ижобий таъсир қилади. Бундай кўрсаткичлар сирасига хўжалик фаолиятига баҳо беришда қўлланиладиган иқтисодий кўрсаткичларни киритиш мумкин.

Иқтисодий кўрсаткичлар бир қисмининг миқдори ошиб борса корхона ишининг яхшиланаётганлигидан далолат беради (масалан корхонанинг рентабелилиги, меҳнат унумдорлиги, фондларнинг самарадорлиги, тўлов қобиляти, ликвидлиги кабилар) ва улар миқдорининг ўсиши ижобий кўрсаткич сифатида баҳоланади. Айрим кўрсаткичлар борки, (масалан харажатлар даражаси, корхонанинг фондлилиги кабилар) улар миқдорининг камайиб бориши ижобий кўрсаткичлар сифатида баҳоланади. Агарда уларнинг тескариси содир бўладиган бўлса, албатта корхона аҳволининг ёмонлашаётганлигидан ва ушбу кўрсаткичларнинг миқдори унинг салбий оқибатларга олиб келаётганлигидан далолат беради. Шу туфайли корхоналар хавфсизлигини иқтисодий кўрсаткичлар билан ҳам баҳолаш мумкин, деган хулосага келдик.

Бизнинг фикримизча, бунга сабаб сифатида яна қуйилагиларни далолат сифатида келтиришимиз мумкин:

Биринчидан, хизмат кўрсатиш билан шуғулланадиган субъектлар ҳам бошқа корхоналар сингари эркин рақобат шароитида фаолият кўрсатмоқда. Бу жараён ҳар бир хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий тараққиётида ўз йўлини йўқотганлар учун шафқатсиздир. Шу туфайли ҳар бир корхонанинг фаолиятига ўз вақтида баҳо берилиб, хавфсизлик ҳолати ўрганиб борилишни тақозо қилади.

Иккинчидан, эркин рақобатга асосланган бозор муносабатлари шароитида, ҳар бир корхона учун банкротлик хавфи кун тартибида турадиган муҳим унсурлардан биридир. Ундан қутилиш йўли ҳам жараёни маълум кўрсаткичлар билан ифода этиб боришни тақозо қилади.

Учинчидан, ҳар қандай категория ёки жараёнга баҳо беришда, унинг яхши ёки ёмонлигини характерлаш учун ҳам уларни кўрсаткичларда ифода этиш зарурати туғилади.

Тўртинчидан, корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлигини баҳолаш масаласи иқтисодий адабиётларда деярли ёритилмаган. Уни қандай кўрсаткичларда ифодалаш мумкинлиги ҳамон тўлиқ очиб берилмаган. Бу ҳолат ҳам мазкур масалага жиддий ёндошишни талаб қилади.

Агар ушбу муаммолар назарий ва амалий жиҳатдан ҳал қилинадиган бўлса, буларнинг ҳаммаси охир-оқибатда корхоналар фаолиятининг ёмонлашувига, ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатишнинг кескин пасайишига, банкротлик ҳолатига тушиб қолишига, иш кўламининг қисқариши эвазига ишсизликнинг ошиб кетишига сабаб бўлувчи салбий ҳолатларнинг олди олинади. Бу эса хўжалик юритувчи субъектларга ўз ходимлари олдидаги, давлат ва жамият олдидаги вазифаларини тўлиқ бажариб бориш ва ўзининг фаолиятини барқарор равишда давом эттириш имконини беради.

Қаерда хавф-хатар бўлса, ўша жойда ундан ҳимояланиш йўллари ва чораларини ҳам кўриб қўйиш лозим бўлади. Хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий жиҳатдан хавфсизлиги таъминланмаган бўлса, уни ўнглаш чоралари шу субъектнинг айнан иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш билан боғлиқдир. Бундан кўриниб турибдики, хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий хавфсизлиги билан боғлиқ ҳолатлар қандайдир кўрсаткичлар билан баҳоланиши лозим экан.

Буларнинг ижобий томонлари шулардан иборатки, биринчидан, ҳар бир хўжалик юритувчи субъектнинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш билан боғлиқ тадбирларни ишлаб чиқишда нималарга ва фаолиятнинг қайси жиҳатларига аҳамият бериш лозимлиги аниқ бўлади. Иккинчидан, бу жиҳатлар ҳар бир хўжалик юритувчи субъектларнинг ўз имконияти ва хусусиятларидан келиб чиқиб, унинг иқтисодий жиҳатдан хавфсизлик сиёсати ва стратегиясини ишлаб чиқиш учун асос бўлади. Шундан келиб чиққан ҳолда корхоналар, шу жумладан хизмат кўрсатувчи субъектларнинг иқтисодий хавфсизлигини баҳолаш учун қуйидаги кўрсаткичлар тизимини тавсия қиламиз:

1. Режада (меъёردа) кўзда тутилган даражадан кам бўлмаган активлар рентабеллиги ($A_p > A_{pm}$).
2. Режада (меъёрдa) кўзда тутилган даражадан кам бўлмаган харажатлар рентабеллиги ($X_p > X_{pm}$).
3. Режада (меъёрдa) кўзда тутилган даражадан кам бўлмаган ўз маблағлари рентабеллиги ($\dot{U}_{zp} > \dot{U}_{zpm}$).
4. Режада (меъёрдa) кўзда тутилган даражадан кам бўлмаган сотилган маҳсулот (умумий) рентабеллиги ($C_{mp} > C_{mrm}$).
5. Корхонанинг ликвидлик даражаси (жорий ликвидлик) (L_d).
6. Муддати ўтган ва умидсиз дебитор қарзларнинг йўқлиги ($D_{йўқ}$).
7. Қонунбузарликларнинг олди олинганлиги ва уларнинг корхонада қайд этилмаганлиги ($КБ_{йўқ}$).

Мазкур кўрсаткичлар мажмуи корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлик даражасини ифодалайди. Шу туфайли уларнинг ҳар бирининг аниқланиш йўллари ва моҳиятини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлигини ифодаловчи муҳим кўрсаткичлардан бири режада (меъёрда) кўзда тутилган даражадан кам бўлмаган активлар рентабеллигидир (A_p). Ушбу кўрсаткич одатдаги формула билан ифодаланади:

$$A_p = (C_f : A * 100) > A_{pm};$$

Бу ерда: C_f – корхонанинг соф фойдаси;

A – активларнинг ўртача йиллик қиймати.

Аммо шуни эътироф этиш керакки, мазкур кўрсаткичнинг миқдори амалдаги меъёрда кўзда тутилган даражадан (A_{pm}) кам бўлмаслиги керак. Бироқ, ҳозирги ҳар бир кўрсаткич бўйича меъёр даражаси ишлаб чиқилмаган шароитда, ушбу кўрсаткич миқдори бизнес режада кўзда тутилиши ва меъёр сифатида асос қилиб олиниши мумкин. Бу ҳолат қуйидагича ифодаланади ($A_p > A_{pm}$). Агар режада активлар рентабеллиги даражаси 5,0% этиб белгиланган бўлса, ҳақиқатда мазкур корхонанинг рентабеллиги шу даражадан кам бўлмаслиги лозим. Ҳақиқатда унинг даражаси 3,0% бўлиши мумкин. Бу умуман олганда корхонанинг самарали ишлаётганлигини кўрсатади, аммо иқтисодий жиҳатдан хавф-хатарга яқин бўлиб ҳисобланади. Мазкур корхона учун хавфсизлик зонаси 5,0%дан кўп бўлган уни самарали даражада, деб баҳолаш лозим бўлади. Худди шундай фикрларни бошқа кўрсаткичлар бўйича ҳам айтиш мумкин.

Корхоналар хавфсизлигини ифодаловчи кўрсаткичлардан яна бири режада (меъёрда) кўзда тутилган даражадан кам бўлмаган харажатлар рентабеллигидир. Бозор муносабатлари шароитида ҳар қандай фаолият натижасидан фойда олиш мақсадида харажат (X) қилинади. Ушбу кўрсаткичнинг миқдори ҳар бир сўм сарф қилинган харажатлардан қанча фойда олинаётганлигини кўрсатади. Бироқ ушбу кўрсаткичнинг ҳажми ҳам кўзда тутилган даражадан кам бўлмаслиги керак. Ушбу кўрсаткични аниқлаш учун қуйидаги формуладан фойдаланишни тавсия қиламиз:

$$X_p = (C_f : X * 100) > X_{pm} ;$$

Бу қисқартириб ифодаланадиган бўлса, қуйидаги ҳолат рўй бермоғи- $X_p > X_{pm}$, яъни ҳақиқий харажатлар рентабеллиги режада кўзда тутилган рентабеллик даражасига нисбатан юқори (катта) бўлмоғи лозим. Шундагина корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлиги таъминланиши мумкин. Чунки, харажатларнинг ҳар бир сўми 3 сўм фойда келтирадиган даражада режалаштирилган бўлса, ҳақиқатда икки сўмдан фойда келтирса, табиийки, кўзда тутилган айрим тадбирларга фойда суммаси етарли бўлмайди. Шу туфайли унинг даражаси режада кўзда тутилган миқдордан албатта юқори бўлишлигини тақозо қилади. Корхоналар хавфсизлиги ўрганилганида албатта бундай ҳолатга алоҳида аҳамият берилишни тақозо қилади.

Режада (меъёрда) кўзда тутилган даражадан кам бўлмаган ўз маблағлари ($Ўз$) рентабеллиги ($Ўз_p$) ҳам корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлашни баҳолашда қўлланиладиган кўрсаткичлардан биридир. Ушбу

кўрсаткичнинг даражасини аниқлаш учун қуйидаги формуладан фойдаланиш мумкин:

$$\check{Y}_p = (Cф : \check{Y}_3 * 100) > \check{Y}_{pм} ;$$

Ушбу формулани қисқартирилган ҳолда қуйидагича ифодалаш мумкин $\check{Y}_p > \check{Y}_{pм}$. Ушбу ҳолат ўз маблағлари рентабеллигининг ҳақиқий даражаси режада кўзда тутилган миқдорга нисбатан албатта юқори бўлиши кераклигидан далолат беради.

Бозор муносабатлари шароитида корхона ўз маблағларидан албатта самарали фойдалансагина иқтисодий жиҳатдан хавфсизлигини таъминлаган бўлади. Шу нуқтаи назардан бизнес режада унинг миқдори маълум даражада режалаштириладики, бунда мазкур субъектнинг барқарор фаолиятини таъминлаш кўзда тутилади. Агар ҳақиқатда ундан кам бўладиган бўлса, табиийки, кўзда тутилган ишлар амалга ошмаслиги, ўз маблағларининг самарадорлиги пасайиб кетиш ҳоллари рўй беради. Шу туфайли бундай ҳолатга йўл қўймаслик масаласи корхоналар диққат марказида доимий равишда бўлибтурмоғи лозим. Шундагина ҳар бир хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий хавфсизлиги таъминланади.

Корхоналар иқтисодий хавфсизлигини ифодаловчи кўрсаткичлардан яна бири режада (меъёрда) кўзда тутилган даражадан кам бўлмаган сотилган маҳсулот (умумий) рентабеллиги ҳисобланади. Ушбу кўрсаткичнинг миқдори қуйидаги формула билан аниқланади:

$$C_{pр} = (Cф : C_{м} * 100) > C_{pрм} ;$$

Ушбу формуладаги ғояни қисқа қилиб $C_{pр} > C_{pрм}$ сифатида ифодалаш мумкин. Бунинг мазмуни сотилган маҳсулотлар рентабеллигининг ҳақиқий миқдори унинг режадаги (меъёрдаги) миқдоридан юқори (катта) бўлиши керак, деганидир. Чунки фойда фақат маҳсулотларни сотиш эвазига олинади. Ҳар бир сотилган маҳсулот корхонага маълум даражада фойда келтирсагина у корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаши мумкин. Шу туфайли ҳар бир корхонанинг ўзига хос баҳо сиёсати бўлмоғи лозим. Қайсики, маҳсулот сотиладиган бўлса, у барча харажатлар ва солиқларни тўлаб корхонага фойда келтирадиган даражада баҳоланмоғи лозим. Шу туфайли ҳар бир корхона товарини (ишини, хизматини) имкон қадар юқори баҳога сотишга ҳаракат қилади. Аммо бозор муносабатлари шароитида ҳукм сураётган эркин рақобат бунга йўл қўймайди. Шу туфайли ҳар бир корхона ўзининг эгилувчан ва самарали баҳо сиёсатига эга бўлмоғи ва шунга эришиш учун барча чоратадбирларни қўлламоғи лозимдир. Акс ҳолда ўзини иқтисодий жиҳатдан хавфли зонага тушириб қўйиши мумкин.

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини аниқлаш ва унга одилona баҳо бериш учун кўрсаткичлар тизими биров мураккаблик туғдиради, чунки бир кўрсаткич миқдори режадан юқори бўлиб турганда, иккинчисининг миқдори ундан паст даражада бўлиши мумкин. Навбатдаги йилда унинг тескарисси ва ҳ.к. Бундай ҳолатда мазкур кўрсаткичнинг динамикасига ва ундаги ўзгариш тенденциясининг ҳолатига баҳо бериб бўлмайди. Бироқ, бундай иқтисодий иш бозор муносабатлари чуқурлашиб бораётган ҳозирги пайтда ўта муҳимдир. Шу

туфайли кўрсаткичлар тизимидан ягона, корхоналар иқтисодий хавфсизлигини ифодаловчи комплекс кўрсаткични аниқлашни тавсия қиламиз. Бунинг учун қуйидаги формуладан фойдаланиш мумкин:

$$K_{хкк} = A_p + X_p + \dot{Y}_{зр} + C_{мр} + L_d + D_{йўк} + K_{Бйўк};$$

Бунда: $K_{хкк}$ – корхоналар хавфсизлигини ифодаловчи комплекс кўрсаткич.

Бунда барча кўрсаткичларнинг йиғиндиси олинади. Агар шу формула асосида хулоса қилинадиган бўлса корхоналар хавфсизлигини ифодаловчи комплекс кўрсаткичнинг ўзгаришига айнан ана шу кўрсаткичлар таъсир этган бўлади. Ушбу ҳар бир кўрсаткичнинг миқдори режадаги (агар меъёр даражаси ишлаб чиқилган бўлса меъёр) даражаси билан солиштирилади. Бордию унинг ўтган даврларга нисбатан ўзгаришини аниқлаш лозим бўлса режа кўрсаткичи ўрнига ўтган йилги кўрсаткичлар ҳам олиниши мумкин. Иқтисодий ишларнинг энг муҳим вазифаларидан бири шу тавсия қилинган таклифларни амалиётда синаб кўришдан иборатдир. Агар у амалиётда қўлланилиши мураккаб ёки мумкин бўлмаса, бозор муносабатлари шароитида бундай илмий тавсияларнинг яшавчанлиги бўлмайди.

Юқоридаги формула бир хил белгилар билан ифодалаб олинса (мас равишда X_i , яъни $X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6, X_7$), унда қисқа қилиб аддитив моделни чиқариш мумкин. Масалан, натижа “У” билан, омилларни “Х” билан белгилаб олинса, унинг модели қуйидаги шаклга эга бўлади:

$$Y = \left(\sum_{i=1}^n X_i \right) : n; \quad (i = 1, n)$$

Мазкур аддитив моделга тегишли амалий маълумотларни қўллаб ишлов бериладиган бўлинса, корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлигини баҳолайдиган комплекс кўрсаткични аниқлаш мумкин бўлади.

Комплекс кўрсаткични аниқлаш учун муҳим бўлган битта тамойилга амал қилиш лозим. Биринчидан кўпайтириладиган ёки қўшиладиган кўрсаткичлар албатта бир хил ўлчамга эга бўлиши лозим. Иккинчидан эса, бу кўрсаткичлар миқдорининг йўналишилари ҳам бир хил бўлишини таъминлайди. Чунки амалиётда шундай кўрсаткичлар борки бирининг миқдори кўпайса (меҳнат унумдорлиги, фонднинг самарадорлиги, рентабеллик кўрсаткичларининг даражаси кабилар), корхонанинг иш натижаси ижобий якун топаётганлигидан далолат беради, шундай кўрсаткичлар ҳам борки улар ҳажми ёки даражасининг кўпайиши (маҳсулотнинг фондлилиги, харажатларнинг даражаси, иш ҳақининг 1 сўм маҳсулотга нисбатан кўпайиши кабилар) иш натижасининг салбий якун топганлигидан далолатдир. Шу туфайли кўрсаткичлар тизимига киритилган ҳар бир кўрсаткични шу тамойилга мослаштириб олишнишни тақозо қилади. Биз ўйлаймизки, юқорида келтирилган кўрсаткичлар орқали корхоналар иқтисодий хавфсизлиги қай даражада эканлигини аниқлаш мумкин. Бу

кўрсаткичларни аниқлагандан сўнг корхоналар иқтисодий хавфсизлигини камайтириш йўллари аниқлаб олиш мумкин.

ФИО автора: *Аминов Зариф Юсупович* – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти доценти в.б., и.ф.н.

Название публикации: «ХИЗМАТ КЎРСАТУВЧИ СУБЪЕКТЛАР ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ТАМОЙИЛЛАРИ ВА ТАДБИРЛАРИ»

Ҳозирги иқтисодий шароитда мамлакатимиз корхоналарининг, шу жумладан хизмат кўрсатувчи субъектларнинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда бир қанча таъсирчан тамойилларга таяниш лозим, деб ўйлаймиз. Аммо ушбу тадқиқотларнинг кўпи мамлакат, ҳудуд каби субъектларнинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлашга қаратилган. Бу ишларда бевосита корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлигига дахлдор масалалар тўлиқ ва аниқ ўз аксини топмаган.

Хавфсизлик хизмати соҳасидаги иқтисодий хавфсизлик масаласи деярли ўрганилмаган. Шу туфайли мазкур соҳанинг хавфсизлигини таъминлаш масаласига батафсил тўхталиб ўтирмасдан фақат шу соҳада хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий хавфсизлиги масалалари, аниқроғи унинг тамойиллари бўйича ўз фикрларимизни баён қиламиз.

Тадқиқотларимиз натижасида корхоналар, шу жумладан хизмат кўрсатувчи хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда “Хавфсизликни таъминлаш - БУ САДОҚАТЛИЛИК”дир деган тамойилга таяниш мақсадга мувофиқ, деган фикрга келдик. Мазкур тамойилнинг асосий мазмуни чуқур маънога эга бўлган бир қанча тадбирларни қамраб олади. Белгиланган тадбирлар садоқат билан амалга оширилса, ўйлаймизки, ҳар қандай корхонанинг, шу жумладан хизмат кўрсатувчи субъектларнинг ҳам иқтисодий хавфсизлиги тўлиқ таъминланади. Тасодифга қарангки, садоқатлилиكنинг бош ҳарфлари билан бошланадиган сўзларнинг ҳаммаси хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш билан боғлиқ тадбирлар экан. Булар қуйидагилардан иборат.

- **боғлиқлилиқ**
- **узлуксизлик**
- **сирлилиқ**
- **аҳиллик**
- **доимийлик**
- **очиқлик**
- **қонунийлик**
- **аниқлик**
- **тадбиркорлик**
- **лойихавийлик**
- **иккиланмаслик**
- **лоқайдликка йўл қўймаслик**

- иқтисодий тежамкорлилик
- комплекслилик

Ушбу тамойилларни ифода этадиган тушунчалар мазмунининг ҳар бирини қисқача кўриб чиқамиз.

Боғлиқлилик тадбири. Хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш жуда кенг қамровли тадбирларни ўз ичига олади. Шу туфайли том маънодаги хавфсизликни таъминлаш учун тадбирларни бир-бири билан боғлиқ ҳолда олиб боришни тақозо қилади. Масалан, хавфсизликни таъминлашга мўлжалланган техникани бошқариш шунга мос, ундан фойдалана оладиган кадрлар, яъни мутахассислар бўлишини талаб қилади. Бу эса ўз навбатида хавфсизликка мўлжалланган харажатларнинг кўпайишига олиб келади ва ҳ.к.

Узлуксизлик тадбири. Хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш мавсумий иш эмас. Ушбу жараён билан боғлиқ тадбирлар доимий равишда, узлуксиз тарзда амалга оширилиши лозим, чунки хавф-хатар бир зумда тасодифан пайдо бўлиши ва хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигига ҳам бир зумда салбий таъсир қиладиган ҳодисалар рўй бериши мумкин. Буларга ўғрилиқ, ёнғин, портлаш кабиларни мисол қилиб келтириш мумкин. Бу ҳолатлар хавфсизликни бир зум ҳам эътибордан четда қолдириб бўлмасликни тақозо қилади. Демак, хавфсизлик билан боғлиқ тадбирлар узлуксиз равишда амалга ошириб турилиши лозим экан.

Сирлилик тадбири. Хизмат кўрсатиш соҳасида хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш масаласи маълум даражада очиқликни талаб қилса, ундан кўпроқ даражада айрим масалаларнинг сир тутилишини тақозо қилади. Чунки, айрим масалалар борки, уларни ҳамма билиши шарт эмас. Масалан, ахборот сири, тижорат сири, технологик сир, кўриқлашнинг айрим усуллари кабилар. Бу жиҳатлар бегоналарнинг кўлига тушгудек бўлса, хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш масаласи заифлашади. Чунки ҳар бир субъект эркин рақбат шароитида фаолият кўрсатаётганлигини унутмаслиги керак. Агарда ҳамма ахборотлар рақобатчиларга аниқ бўлса, эркин рақбат тамойили фирром рақобатга айланиб кетиши ҳам мумкин.

Аҳиллик тадбири. Бозор муносабатлари шароитида хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда шу жараёнга дахлдор бўлган ходимларнинг аҳиллиги ўта зарурдир. Жамоада кўп муваффақиятлар сингари хавфсизликни таъминлашнинг ҳам асосий омилларидан бири аҳилликдир. Масалан, хавфсизлик тадбирига мутасадди шу хизмат бўлимининг раҳбари бўлиши мумкин. Хўжалик юритувчи субъектларнинг бошқа ходимлари ҳам корхонанинг иқтисодий хавфсизлигига таҳдид соладиган жараён ёки воқеликни сезиб қоладиган бўлса, зудлик билан хавфсизлик хизмати бўлими раҳбарига хабар берилиши лозим. Кейин мутасадди шахс тегишли тадбирларни зудлик билан қўллайди ва корхонанинг хавфсизлигини таъминлашга эришади.

Доимийлик тадбири. Хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда ушбу тадбир бевосита узлуксизлик тадбири билан

боғлиқдир. Хавфсизлик тадбири доимий равишда амалга оширилиши лозим. Чунки, таъкидланганидек, ушбу жараён мавсумий эмас. Бундан ташқари хавфсизлик масаласи доимий равишда эътиборни талаб қиладиган жараёндир. Доимийлик фақат хавфсизлик хизмати ходимлари томонидан эмас, балки корхонанинг барча аъзоларидан талаб қилинишини ёддан чиқармаслик лозим. Хавфсизлик масаласида ҳеч бир ходимнинг бунинг менга дахли йўқ, дейишга ҳаққи йўқ. Агарда корхонанинг хавфсизлиги таъминланмасдан, у банкротга учраб ёпиладиган бўлса шу корхонада ишлайдиган барча ходимлар ишсиз қолиши табиий. Бундан ташқари корхоналарнинг хавфсизлигини таъминлашга доимий равишда жамоатчилик эътиборини ҳам жалб қилиш лозим. Шу корхонанинг ишлаши уларнинг маълум даражада эҳтиёжларининг қондирилишига хизмат қилаётганлигини ҳис қилдириш, агар у ёпиладиган бўлса, шу ҳудуд бозорининг бироз қашшоқлашиши, маълум миқдорда, фуқаролар ишсиз қолиши каби социал ҳолатларни билдириш лозим бўлади.

Очиқлик тадбири. Хусусий мулк устуворликни эгллаб турган бир пайтда ҳар бир хўжалик юритувчи субъект иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш фақат мулкдорга ёки унинг вакилларигагина керак бўлмасдан, шу корхона билан ўз тақдирини боғлаган ҳамма ходимлар учун зарурдир. Масаланинг бу жиҳати хавфсизлик билан боғлиқ бўлган тадбирлар шу субъект билан боғлиқ булган умумий ходимлар учун қисми очик бўлишини тақозо қилади. Ҳар бир корхонанинг хавфсизликни таъминлаш сиёсати ишлаб чиқилган ва бу сиёсатда уни амалга ошириш тадбирлари кўзда тутилган бўлади. Мазкур хўжалик юритувчи субъект ходимлари уларни сўзсиз бажаришлари лозимдир.

Қонунийлик тадбири. Мамлакатимиз қонуний демократик жамият қураётган бир пайтда барча жараён ва ҳодисалар, шу жумладан, хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш ҳам стихияли тарзда булиб қолмасдан, балки маълум қонун ва меъёрий ҳужжатлар асосида амалга оширилиши ва тартибга солиниши лозим. Хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда бирорта тадбир қонунга зид равишда амалга оширилишига йўл қўйилмайди. Шу туфайли корхоналар ўз хавфсизлигини таъминлаш борасида бир қанча низомлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқишлари мумкин. Улар ҳар бир корхонанинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиш билан бирга амалдаги қонунларга зид бўлмаслиги лозим. Қонунларни амалга ошириш механизмида тизимли ёндошувга эришилсагина уларнинг узликсиз ишлаши таъминланади. Қонун бошқа тартибни кўзда тутган бўлиб, шунга асосланган қонуности ҳужжати бошқа меъёрларга асосланса, кўзда тутилган мақсадга эришиб бўлмайди. Шу туфайли хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш масаласида ҳам қатъий қонун ва меъёрий ҳужжатларга риоя қилиниши лозим бўлади.

Аниқлик тадбири. Ҳар қандай хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда амалга ошириладиган тадбирлар-нинг бирортаси мавҳум бўлмаслиги лозим. Хавфсизликка дахлдор ҳар бир мутасадди шахс нима иш қилишини, қайси ишни ўзи бажаришини ва қайси ишни кимлардан талаб

қилишини аниқ билиши лозим. Хавфсизлик билан боғлиқ ҳар бир жараёнга кимдир мутасадди бўлмаса, ўртада мавҳумлик пайдо бўлади. Мавҳумлик бор жойда масъулият унчалик кучли бўлмаслиги табиий. Масъулият йўқ жойда эса, қўзланган мақсадга етиш мураккаблигини исботлаб ўтиришга ҳожат йўқ, деб ўйлаймиз.

Тадбиркорлик тадбири. Ҳар қандай хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда тадбиркорлик элементлари бўлмоғи лозим, чунки хавфсизлик масаласини турли корхоналарда бир хил андозада амалга ошириб бўлмайди. Шу туфайли уни таъминлашда ҳар бир корхонанинг раҳбарияти ва шу жараён масъулларидан катта тадбиркорликни талаб қилинади. Бу борада раҳбар ўз корхонасининг хавфсизлигини таъминлашда ўзига хос бўлган хусусиятларни инобатга олган ҳолда ишлаб чиқиши ва уни амалга ошириши масаласи тушунилади. Бу тадбиркорлик ходимларнинг шу соҳага бефарқ бўлмаслиги, маълум даражада тўпланган тажрибани ишга солишлиги, соҳа ходимларининг маълум даражада билимга эга бўлишлиги каби жиҳатларни ўз ичига олади.

Лойиҳавийлик тадбири. Хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш масаласи маълум даражада ташкиллаштиришни талаб қилади. Бу эса ўз-ўзидан амалга ошиб қолмайди. Бунда турли низомлар билан бирга унинг барча жиҳатларини инобатга оладиган ҳар томонлама мукамал ишланган лойиҳа асосида иш юритилади. Чунки хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлиги жуда кенг қамровли масала ва шунга мос равишда унинг турли йўналишлари мавжуд. Ҳар бир йўналиш бўйича хавфсизликни таъминлаш масаласига мутасадди кишилар белгиланиши ва уларнинг масъуллиқ даражаси лойиҳада ўз ифодасини топиши лозим. Лойиҳанинг яна бир муҳим жиҳати, қайси йўналиш бўйича қанча харажат қилиниши ва унинг умумий миқдори ҳам белгиланади.

Иккиланмаслик тадбири. Хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда иккиланмаслик лозим. Чунки хавфсизликни таъминлаш масаласи орқага ташлайдиган, бугун бўлмаса, эртага қиламан дейдиган иш эмас. Хавфсизликка таҳдид бўладиган ҳодиса ёки ҳаракатларни ўз вақтида аниқлаш ва уни бартараф қилиш механизмини ишлаб чиқиш лозим. Уни амалга оширишга киришилганда тезкорлик билан ҳаракат қилиш тақозо этилади. Акс ҳолда мутасадди ходимларнинг иккиланиши ҳаракатни сустлаштириши ва хавфсизликни ўз вақтида таъминлашга ҳалал бериши мумкин.

Лоқайдликка йўл қўймаслик тадбири. Ушбу тадбир ҳам юқоридаги тадбирлар билан узвий боғлиқдир. Хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда лоқайдликка ҳам йўл қўйиб бўлмайди. Айрим ҳолларда корхоналарнинг хавфсизлиги ташқи омилларга ҳам бевосита боғлиқдир. Бундай хавф-хатар ва таҳдидлар аниқлангач, уларни бартараф қилиш, ҳеч бўлмаганда таъсирини сусайтириш усуллари ва йўллари ишлаб чиқишда ҳамда шу тадбирларни амалга оширишда лоқайдликка йўл қўйиб бўлмайди. Бунда шуни инобатга олиш лозимки, аниқланган таҳдидларнинг

содир бўлишидан куриладиган зарар унинг олдини олишга кетадиган зарардан кўп бўладиган бўлса, қўшимча харажатларни қоплаш манбаларини ҳам кўзда тутиб қўйиш даркор. Агар иқтисодий хавфсизликка таҳдид соладиган хатарлар қонунни бузиш эвазига содир бўлиши аниқланса, албатта ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимларини ҳам бу ишга жалб қилиш лозим. Керак бўлган тақдирда фавқулодда вазиятлар вазирлиги ва бошқармалари ходимларидан ва уларнинг кучларидан ҳам фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Хуллас, хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда лоқайдликка йўл қўйиб бўлмайди.

Иқтисодий тежамкорлик тадбирлари. Хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда иқтисодий тежамкорлик ҳам муҳим масалалардан биридир. Бозор муносабатлари шароитида ҳар бир харажат мақсадга мувофиқ ва самарали бўлиши лозим. Бу бевосита хавфсизликни таъминлаш билан боғлиқ харажатларга ҳам дахлдордир. Ҳар қандай тадбирга кетадиган, шу жумладан хавфсизликка кетадиган харажатларнинг ҳам мақсадга мувофиқлиги шу тадбирдан келадиган даромаднинг унга нисбатан кўплигида намоён бўлади. Шундай экан, ҳар бир харажатнинг самарадорлиги олдиндан ҳисоб-китоб этилишини тақозо қилади. Ҳар қандай харажатлар иқтисодий жиҳатдан асосланган ва самарали бўлиши лозим.

Комплекслилик тадбири. Хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш масаласи ҳаётий зарурият бўлиш билан бирга кўп қиррали эканлиги олдин таъкидланган эди. Унинг кўпқирраллиги шу билан белгиланадики, корхонанинг иқтисодий хавфсизлигига таҳдид соладиган воситалар ҳам жуда кўпдир. Булар жумласига фирром конкуренциянинг мавждлиги, ўғрилиқ ва қаллобликларнинг бутунлай барҳам топмаганлиги, ходимларнинг лоқайдлиги туфайли маҳсулот (иш, хизмат) сифатининг пасайиб кетиши, тежамкорликка амал қилинмасдан харжатларнинг кўпайиб кетиши эвазига маҳсулот таннархининг ошиб кетиши ва товар (иш, хизмат)ларнинг нархи таннархни қоплай олмаслиги каби ҳолатларни киритиш мумкин. Бу хатарларни бартараф қилиш учун комплекс тадбирлар амалга оширилмаса, мақсадга тўлиқ эришиб бўлмайди. Шу туфайли хавфсизликни таъминлашда комплекс тадбирларни амалга ошириш лозимдир.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимизнинг иқтисодий фанига корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлиги билан боғлиқ “Хавфсизликни таъминлаш - БУ САДОҚАТЛИЛИК”дир деган янги тамойил киритилди ва назарий жиҳатдан асосланди. Ушбу тамойилда кўзда тутилган тадбирлар нафақат назарий, балки муҳим амалий аҳамиятга эга, чунки хўжалик юритувчи субъектлар кенг қамровли иқтисодий хавфсизликни таъминлаш учун бир қанча тадбирлар тизимидан фойдаланиши лозим экан.

ФИО автора: *М.Қ.Пардаев* – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Название публикации: «ЯШИРИН ИҚТИСОДИЁТНИНГ ОЛДИ ОЛИШДА МУҲИМ ОМИЛ РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТДАН ФОЙДАЛАНИШДИР»

Мамлакатимиз Президенти давлат бошқаруви тизимини янада такомиллаштириш, рақамли иқтисодиётни жорий этиш ва ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш, инвестиция муҳитини яхшилаш, шунингдек, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 июлдаги “Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3832-сон қарори, 2018 йил 21 ноябрда “Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш мақсадида рақамли инфратузилмани янада модернизация қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4022-сонли қарори, 2018 йил 13 декабрда “Ўзбекистон Республикаси давлат бошқарувига рақамли иқтисодиёт, электрон ҳукумат ҳамда ахборот тизимларини жорий этиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони қабул қилинди.

Рақамли иқтисодиёт деганда, рақамли ахборот коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда электрон маҳсулотлар ва хизматларни ишлаб чиқаришга асосланган ва электрон тижорат орқали тақсимланадиган иқтисодий, ижтимоий, маданий муносабатлар тизими тушунилади.

Рақамли иқтисодиётнинг мақсади қуйидагиларда номоён бўлади:

- реал сахталаштириш мумкин бўлмайдиган иқтисодиётни шакллантириш;
- яширин иқтисодиётга барҳам бериш;
- мамлакат ЯИМни ишлаб чиқаришни кўпайтириш;
- коррупцияни кескин камайтириш;
- адолатли жамиятни шакллантириш;
- аҳолининг интеллектуал салоҳиятини ошириш;
- мамлакат рақобатбардошлигини мустаҳкамлаш кабилар.

Шуни алоҳида қайд этиш жоизка, рақамли иқтисодиёт ҳам бошқа унсурлар сингари ўзининг ижобий ва салбий томонлари бор.

Рақамли иқтисодиётнинг ижобий томонлари ҳам анчагина. Буларга қуйидагилар киради:

- рақамли иқтисодиёт орқали инсоннинг вақти, маблағи ва энергияси тежалади;
- уйда туриб дунёнинг исталган жойидан хоҳлаган товарини харид қилиш имконияти яратилади;
- иқтисодиёт натижаларини сахталаштириш имконияти чекланади;
- иқтисодий муносабатлар билан боғлиқ кенг илдиз отган коррупциянинг олди олинади;

- бир жойда туриб дунёнинг исталган нуқтасидан ахборот олим имконияти яратилади;

- одамларда қўшимча маблағ топиш имконияти яратилади ва ҳ.к.

Шу билан бирга **рақамли иқтисодиётнинг салбий томонлари** ҳам мавжуд. Буларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- миллионлаб ходимлар иш жойи қисқаради;

- мамлакатнинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, ҳатто маънавий ҳаётини бошқаришда инсоннинг иштироки камайиб боради;

- инсон иштироки камайган жойда илмнинг, айниқса тафаккурнинг ўрни ҳам камайиб боради, чунки ҳамма нарса олдиндан дастурланган ҳолат бўйича ишлайди;

- “иқтисодиёт инсонларга хизмат қилиши керак” деган оддий ҳақиқатдан биров четланилади, чунки одамларнинг ўзлари яратган рақамли иқтисодиёт, уларнинг ўзларини одатдаги фаолиятдан қисиб чиқаради ва ҳ.к.

Ҳозирги кунда жамоатчилик ўртасида рақамли иқтисодиётнинг яширин иқтисодиёт, сахта маълумотлар ва қора бозорга ўрин қолдирмаслиги хусусида кўп муҳокама ва мунозаралар бўлмоқда.

Бунга қандай эришилади?

Биринчидан, дастлабки маълумотларни сахталаштириш имконияти бўлмайди ёки бутунлай чекланади. Чунки базага киритилган маълумотлар ахборотлар тўрида жойлашган бўлади. Битта жойда ўзгартириш орқали ҳаммасини ўзгартириб бўлмайди.

Иккинчидан, мамлакатимиздаги яширин иқтисодиёт фаолиятини расмий иқтисодиётга ўтказиш учун объектив шароит яратилади. Чунки сахталаштириш имкони бўлмаган жойда яширин иқтисодиётга томон йўл ўз-ўзидан ёпилади.

Учинчидан, валюта қора бозорининг барҳам топишига эришилади. Чунки банклардан чиқадиган ва унга тушадиган маблағлар бевосита рақам билан амалга ошириладиган бўлса, бунинг ҳам имконияти чекланади.

Тўртинчидан, яқинда амалга оширилган ва оширилиши давом этаётган солиқ ислохотлари ҳам яширин иқтисодиётнинг олдини олишга қаратилган. Чунки, иш ҳақидан тўланадиган солиқлар камайса, яширин ишлаётган ходимларга конвертда ойлик маош бериш бқрҳам топиши керак эди.

Аммо яширин иқтисодиёт ва валютанинг қора бозори ҳанузгача сақланиб қолмоқда. Албатта бунинг мамлакат иқтисодий тараққиётига салбий таъсир қилиши тайин. Яширин иқтисодиёт ва қора бозор ҳақида гап кетганда барча кишилар қандай қилиб улардан халос бўлиши ҳақида гапиради. Бунга эришиш учун қандай йўللарни танлаш мумкинлиги бугунги кунда ўта долзарб ҳисобланади.

Бугунги кунга яширин иқтисодиёт, сахта маълумотлар ва қора бозорга қарши курашиш учун Ўзбекистонда тегишли шароитлар яратилди. Маълумки мамлакатимизда валюта либерализацияси амалга оширилди. Шу даврда бир мунча вазият ўзгарди, валюта айрибошлаши учун анча енгилликлар яратилди. Аммо ҳамон яшириш иқтисодиёт ва қора бозор аломатлари сақланиб қолмоқда.

Албатта бу ҳолат иқтисодиёт соҳада ҳалол-покиза фаолият кўрсатаётган тадбиркорларни биров ташвишга солади.

Банкларда хорижий валютани нақд кўринишда сотишни тўлиқ рақамлаштиришни тақозо қилади, яъни бунда имкон қадар одамларнинг иштирокини камайтириш лозим бўлади. Агар хорижий валютани банклар томонидан турли баҳоналар билан сотилиши сусайтирилса, албатта қора бозорнинг сақланиб қолинишига сабаб бўлади. Чунки одамлар айнан хорижий валюта керак пайтида алмаштиришга киришади. Шу пайт банкларда бўлмаса, албатта қора бозордан ахтаришади. Бундай эҳтиёж унинг сақланиб қолишига муҳим омил бўлиб ҳисобланади.

Масаланинг иккинчи томони бор. Агар валютани сотишни тўлиқ эркинлаштириш ҳам ўзимизда биров хатарли. Уни бир қисм “тадбиркорлар” истаганча сотиб олиши мумкин. Шу туфайли айнан хорижий валютани кимлар харид қилаётганлиги аниқ бўлиши керак. Ушбу усулнинг ҳам йўлини топишди. Бир пайтлар ҳар бир шахсга чегараланган миқдорда валюта сотиш меъёри белгиланган эди. Бундан ҳам эгри йўллари топишди. Бировларни ёллашга ўтилди. Ушбу ёлланган шахсни пуб билан таъминлайди ва у паспорти билан бориб, арзимаган ҳақ эвазига валютани алмаштириб берадиган бўлди.

Бундай ҳолатни бартараф қилиш жуда мураккаб, чунки одамлар қандай қилсаки, ўзларининг ортиқча пулини хорижий валютада сақлаш учун алмаштириб олишга интилади. Зеро, нақд хорижий валюта керак бўлиб қолганда валютани эркин алмаштириш имконияти бўлмай қолишлик хавфидан чўчимоқда.

Фикримизча, валютан алмаштиришни тўлиқ эркинлаштириш билан бирга унинг шаффофлигини ҳам таъминлаш лозим бўлади. Рақамли операцияларни амалга оширишб, ким қанча харид қилаётганлигини ва қанча харид қилганлигини билишни тақозо қилади. Бунда маълум миқдорда валютани кўп харид қилиб, кейин қора бозорда сотиш имконияти чекланади. Бу вақтинчалик чора. Муҳими, бу ерда ҳам инсонлар маблағи бўйича бой бўлиш билан бирга маънавий жихатдан ҳам бой бўлишлигини тақозо қилади. Инсонда иймон-этиқод шаклланган бўлсагина турли найрангларни қилишмайди.

Мамлакатимизда **“Валютани тартибга солиш тўғрисида”**ги қонун-нинг янги таҳрири қабул қилиниши кўзда тутилган эди. Ушбу қонун ўзимизнинг бугунги бор ҳолатимиздан келиб чиққан ҳолда чуқур ўйланган тарзда қабул қилиниши мақсадга мувофиқ.

Яна бизда мавжуд ҳолатни эътиборга оладиган бўлсак, ҳамон ноқонуний импорт билан шуғулланаётган “тадбиркорлар” ҳам йўқ эмас. Ушбу бозори вакиллари валютага бўлган талабни ошириш билан бирга, ноқонуний йўллари билан алмаштиришга ҳам мойиллиги катта. Бу ҳолат яна яширин иқтисодиётнинг сақланиб қолишига, нақд кўринишдаги назорат қилинмайдиган хорижий валютадан максимал даражада фойдаланиб қолишга ҳаракат қилади. Булардан ҳам кўриниб турибдики, валюта қора бозорининг мавжуд бўлишига ва сақланиб қолишига монетар омиллардан кўра айрим фискал омиллар ҳам сабаб бўлмоқда.

Ҳозирги пайтда амалиётга жорий қилинган хорижий валюталар бўйича ҳам пластик карточкалар рақамли иқтисодиётнинг бир кўриниши бўлиб, мавжуд муаммони бироз енгиллаштирди. Аммо ушбу соҳада ҳам чекловлар бироз юмшатилагани билан бутунлай олиб ташланмаганлиги ҳам айрим ҳолларда валбюа қора бозорининг сақланиб қолишига сабаб бўлади. Чунки, хориждан товар олиб келувчилар (уларнинг бир қисми ноқонуний) эҳтиёжи пластик карточкага белгиланган миқдордан кўпроқ бўлиши мумкин.

Хуллас, савол туғулади, шунчалик чоралар кўрилишига қарамасдан валюта қора бозорининг сақланиб қолишига нималар сабаб бўлмоқда. Фикримизча:

инсонлар психологиясида ҳали ҳануз ўша моддий кўринишдаги пулларнинг ўрни ва аҳамияти юқорилигича қолаётганлиги;

кўпларнинг валютани кўзи билан кўриб қўли билан ушлаб кўрмагунча кўнгил жойига тушмаслиги;

одамларнинг хорижий валютага миллий валютага нисбатан инфляция нуқтаи назаридан ишончининг кучлилиги;

хорижий валютани пластик картага ташлаб, уни кейин банк кассасидан ёки банкоматлардан нақд қилиш эса бир томондан вақт, иккинчи томондан харажат талаб қилганлиги;

банкларда хорижий валютанинг эркин ва узлуксиз сотувини ташкил қилиш имкониятларининг чекланганлиги;

нақд пулнинг инфляция натижасида қадирсизланиши давом этишини инобатга олиб, уни уйда ёки банкларда сақлаш хатарли эканлиги, аммо хорижий валютанинг ушбу таъсирга (қадрсизланишга) тушмаслиги;

нақд миллий валютани банкларда сақлашнинг салбий таъсирининг ҳамон одамлар ёдида сақланиб қолаётганлиги, банкларнинг бу борада ишончни бутунлай йўқотганлиги;

нақд кўринишда валютани бирданига банклардан сотиб олишдаги қийинчилик туфайли қора бозордан хорижий валютани харид қилишга аҳолида талабнинг мавжудлиги;

нақд хорижий валютани мамлакатимиз банкларида сақлашга деярли рағбат йўқлиги (тўланадиган фоизининг камлиги);

аҳоли ўртасида ўзаро келишувлар, савдо-сотик ишлари ва йирик товарлар қийматини долларда белгилаш ва долларда ҳисоблашиш анъанага кириб кетганлиги ҳамда бугунги кунда унинг сақланиб қолганлиги;

чет элдан ноқонуний йўл билан товарларни олиб киришнинг сақланиб қолаётганлиги савдо ва бизнес вакиллари учун валюта қора бозорининг мавжуд бўлишидан манфаатдорлиги кабилар.

Кўриниб турибдики, валюта қора бозорининг сақланиб қолишига ҳали анча сабаблар бор экан.

Молиячи эксперт Мансур Тангишовнинг интернет тармоғида берган мақоласида “мени кўп ўйлантирадиган нарса бу - бутун жаҳон ривожланган давлатлари имкон қадар рақамли иқтисодиётга ўтишни ўйлаб, ҳаракат қилаётган бир пайтда, биз оддий нақд хорижий валюта муаммосини охиригача ҳал

қилмаганимиздир. Рақамли иқтисодиёт аввало барча соҳа ва тармоқларда ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишнинг рақамли технологияларни қўллаган ҳолда амалга оширилишини талаб қилади. Рақамли технологияларни қўллашда энг биринчи навбатда, аввало, мана шу рақамли тўловлар технологияларини такомиллаштириш керак бўлади. Рақамли иқтисодиёт ривожланиши учун нақд пулсиз иқтисодиёт (Cashless economy) қурилиши керак. Аслида, нақд пуллар 21-аср ахборот технологиялари асри учун эскирди. Бугунги кунда Канада, Швеция ва Буюк Британия мамлакатлари мисолида нақдсиз тўловлар такомиллаштирилиши ва нақд пуллар муомаласининг максимал даражада камайтирилиши натижасида иқтисодиётда яширин иқтисодиётнинг ЯИМга нисбатан энг қуйи кўрсаткичларни қайд этаётганини гувоҳи бўлишимиз мумкин. Бу давлатларда валюта қора бозори деган тушунчанинг ўзи йўк”¹, деб таъкилайди.

Банк соҳасида рақамли иқтисодиётга ўтиш масаласи ўзимизда анча муаммо. Чунки, юқоридаги давлатлар тажрибасида максимал даражада нақдсиз пул муомаласини кўпайтириш билан бирга, нақд пул ҳажмини имкон қадар камайтиришга ҳаракат қилинган. Аммо ўзимизда нақд пул ҳаётий эҳтиёж бўлиб турибди. Чунки, халқимиз кўп истеъмол товарларини бозорлардан харид қилади. Бозорларда пластик карточка билан савдо қилишга имконият чекланган.

Маълумки, “Валютани тартибга солиш тўғрисида”ги қонунда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида барча ҳисоб-китоблар ва тўловлар миллий валютада амалга оширилиши қатъий белгилаб қўйилган. Аммо расмий ва норасмий ҳолатда хорижий валюталар муомалада иштирок этмоқда. Ушбу масалага Марказий Банк ва тегишли мутасадди ташкилотлар тўғри ечимини топишлари ва маълум оптимал тартибни белгилашлари лозим.

Мансур Тангишовнинг интернет тармоғида берган мақоласидага яна бир фикрига эътиборингизни қаратмоқчиман. Мақолада: **“тан олиш керак нақд кўринишдаги хорижий валюталар кўп ҳолларда айнан ноқонуний фаолият юритувчи шахсларда, ўзининг қанча миқдорда маблағи борлигини расман ҳеч ким билмаслигини хоҳлайдиган коррупция вакилларида, контрабанда вакилларида, чайқовчи тадбиркорлар томонидан тез-тез фойдаланилади.** Чунки бу шахслар нақд хорижий валюта (қаттиқ валюта)нинг кучини билишади ва унинг назоратдан ташқарида эканлигидан максимал фойдаланишади. Улар нақдсиз кўринишда хорижий валюталарни банкларда сақлайдиган бўлишса, бундай катта миқдордаги маблағларга нисбатан шубҳалар пайдо бўлишидан қўрқишади. Шунинг учун ҳам доимий равишда нақд валютанинг муомаласи барқарор бўлишини чин дилдан исташади. Аслида яширин иқтисодиёт вакиллариининг аксар қисми фаолияти айнан нақд хорижий валюта билан олди-сотди қилишни талаб қилишини ҳисобга оладиган бўлсак, нақдсиз хорижий валюта тартибини такомиллаштириш яширин иқтисодиётни камайтиришга сабаб бўлади”², деган фикрни олға суради. Ушбу фикрга тўлиқ қўшилиш лозим.

¹ Мансур Тангишов. 3/2018 (№ 00035) www.iqtisodiyot.uz.

² Мансур Тангишов. 3/2018 (№ 00035) www.iqtisodiyot.uz.

Чунки, таҳлиллар кўрсатмоқдаки, қора бозорнинг сақланиб қолишига яна бир сабаб нақд валютанинг олди-сотди жараёнида иштирок этиши бўлмоқда.

Мамлакатимиз тараққиётининг ҳозирги босқичида иқтисодиётни соғлом ривожлантириш йўлини аниқ белгилаб олишимиз лозим. Бу эса, маълум маънода бирор янги нарсани жорий қилишни, аммо зарур бўлсада эски тартиб тамойиллардан вақтинча бўлсада, воз кечишимизни тақозо қилади. Бу йўл бугунги кунда рақамли иқтисодиётга ўтиш йўлидир. Бунда ривожланган давлатлар сингари нақдсиз иқтисодиётни шакллантириш лозим бўлади.

Жаҳон тажрибасидан маълумки ушбу йўлни шакллантиришнинг иккита усули бор: бири эволюцион йўл билан эришишлса, иккинчиси революцион йўлдан иборат. Мамлакатимизда ҳам бунинг қайси бирини танлаш масаласи ҳам чуқур тадқиқотларни тақозо қилади. Мамлакатимиз иқтисодиётининг ривожланиш даражасидан келиб чиқиб, аввал хорижий валютанинг нақдсиз муомаласини йўлга қўйишни, сўнгра миллий валютадаги нақдсиз пул муомаласига тўлиқ ўтиш имкониятларини кўриш масалаларига эътиборни қаратиш мақсадга мувофиқдир.

Бугунги вазиятда банкларда рақамли иқтисодиётни шакллантириш бўйича қандай тавсияларни айтиш мумкин. Фикримизча:

Биринчидан, миллий валютани хорижий валютага алмаштириш банкларда чекланмаган ҳолда амалга оширишни йўлга қўйган ҳолда ҳар бир шахснинг қанча валюта алмаштирганлиги тўғрисидаги аниқ ва очиқ маълумот бўлишлигини таъминлаши лозим.

Иккинчидан, оддий халқ учун нақд хорижий валютани жамғаришни уйидан кўра банкларда сақлашнинг манфаатли эканлигини, рискнинг умуман бўлмаслигини таъминлаш мақсадга мувофиқ.

Учинчидан, хорижга чиқмоқчи бўлган шахсларга бемалол исталганча миқдордаги пулни хорижий валютада картасига ўтказиб бериш амалиётини давом эттириш билан бирга уларнинг мақсадга мувофиқ ишлатилиш масъулияти ҳам юкланган бўлиши лозим. Бу фуқароларнинг нақд валютани тасарруф этиш эркинлигини чекламайди.

Тўртинчидан, рақамли иқтисодиётга ўтиш учун аҳолини нафақат иқтисодий, балки техник жиҳатдан, шу иқтисодиётни юритадиган малакага эга бўлишликни, унга маънавий жиҳатдан талабга жавоб берадиган эътиқодга эга бўлишликни, ижтимоий томондан фикрлар ва қарашлар шунга мутаносиб ва тайёр бўлишликни тақозо қилади.

Шуни ёдда тутиш керакки, биз қачондир рақамли иқтисодиётга, банклар нуқтаи назаридан, нақд пулсиз иқтисодиётга ўтишимиз тайин. Шу туфайли ушбу стратегик масалага босқичма-босқич ўтиб боришимз лозим бўлади. Чунки, бутун дунёда рақамли пуллар, электрон пуллар ва виртуал пуллар оммалашиб бормоқда. Биз улардан ҳозирги интеграция чуқурлашиб бораётган шароитда айри яшай олмаймиз.

Хулоса қилиб айтганда, банкларда рақамли иқтисодиётдан фойдаланиш яширин иқтисодиёт, қора бозор ва сахта рақамларга йўл қўйилмасликнинг асосий усули эканлигига маълум даражада ишонч ҳосил қилиш мумкин.

ФИО автора: *Пардаева Шахризода*

Магистр Термезского Государственного Университета

Название публикации: «МОТИВ БЫСТРОТЕЧНОСТИ ЖИЗНИ В АНТОЛОГИЧЕСКИХ СТИХОТВОРЕНИЯХ РУССКИХ ПОЭТОВ XIX ВЕКА»

Аннотация: Русская поэзия XXI в., как и вся культура, оказалась в ситуации разделения, болезненного расщепления. «Наша трагедия – в антиномии свободы – нашего “духа” – и России – нашей “плоти”, – сказал Д. С. Мережковский во вступительном слове на открытии «Зеленой лампы». – Свобода – это чужбина, “эмиграция”, пустота, призрачность, бескровность, бесплотность. А Россия, наша кровь и плоть, – отрицание свободы, рабство. Все русские люди жертвуют или Россией – свободе или свободой – России»

Ключевые слова и фразы: фэнтези, читатель, жанр, год, литература

И все же русские поэты в изгнании антиномию Россия – свобода стремились преодолеть. Обретя свободу, они не потеряли родину: перестав быть средой обитания, она стала атмосферой духовной жизни и питательной почвой их творчества. Поэтической формулой трагического мессианства русской эмиграции стали очень известные тогда строчки А. А. Ачаира (псевдоним казачьего офицера Алексея Грызова):

Не смела нас кручина, не выгнула, Хоть пригнула до самой земли, –
А за то, что нас родина выгнала – Мы по свету ее разнесли
(«По странам рассеяния», 1925).

«Нам говорили “с того берега”, – писал Г. Адамович, – ...вы – в безвоздушном пространстве, и чем теснее вы в себе замыкаетесь, тем конец ваш ближе» [2].

Оказавшихся в эмиграции поэтов действительно объединяло острое переживание совершившейся и продолжающей вершиться на их глазах трагедии – крах их личных судеб, судьбы России и несущегося в пропасть мира. Но эмиграция имела и бесспорно благотворные в творческом плане последствия: «магический воздух» свободы, вспоминал В. Яновский, «которым мы вдруг

незаслуженно начали дышать, пожалуй, возмещал многие потери, порой даже с лихвой» [3]. «Безвоздушное пространство» было заполнено стихией свободы, прежде всего творческой.

Оттого и столь глубокое, часто даже не желающее утolenия страдание отнюдь не привело русскую поэзию в изгнании к оскудению и вымиранию, как о том часто писала советская критика. Напротив, саму боль от разрыва с Родиной, национальной культурной почвой русские поэты-эмигранты сумели преобразовать в энергию творчества, в трагизме своей судьбы обрета источник поэтического вдохновения.

Стремление сохранить связь со своей национальной культурной почвой стало одним из доминантных векторов движения поэтического процесса в эмиграции 1920–1930-х гг. Ориентация на классическую традицию – важный момент духовного самоутверждения литературных сил русского зарубежья, определивший многое в судьбах поэзии первой волны.

Наследование художественным ценностям XIX в. (А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, Ф. И. Тютчев, А. А. Фет) имело прежде всего идеологический смысл: за традиционализмом стояло неприятие того, что происходило в России. Отсюда – желание противопоставить свою позицию тенденциям авангарда, определявшим в 1920-е гг. лик новой поэзии в метрополии. Сохранить культурную традицию, утверждая ориентацию на сбережение и развитие завещанных предками начал русской духовности, значило обрести нравственную опору вдали от Родины. Осознание себя «хранителями огня» объединяло представителей различных течений: и реалистов, и модернистов, и «неоклассицистов».

Но прежде всего это относится к поэтам старшего поколения: К. Бальмонту, З. Гиппиус, Вяч. Иванову, Г. Адамовичу, В. Ходасевичу и др. Все они обрели известность в литературных кругах еще до революции. Свою творческую деятельность продолжили и в изгнании.

Лирика И. А. Бунина (1870–1953), «архаиста-новатора» [4], – яркий пример наследования-развития классической линии в русской поэзии XX в. Поэт

вскрывает «неизведанные возможности “традиционного” стиха» [5]. Реминисцентный фон его стихов – русская поэтическая традиция в целом – А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, Я. П. Полонский, Ф. И. Тютчев и др. Получивший всемирное признание как прозаик, И. Бунин начинал как поэт и позднее обращался к стихам. В эмиграции он выпустил большой сборник «Избранные стихи» (Париж, 1952).

Поэзия И. Бунина периода эмиграции звучит как реквием России дореволюционной. Образ России возникает в воображении поэта в живой конкретности деталей («Всё снится мне заросшая травой...» – 1922, «1885 год» – 1922, «Ночь и дождь, и в доме лишь одно...» – 1950 и др.). Самые простые картины из безвозвратно ушедшего кажутся счастьем. Интересно сравнить два стихотворения, в которых поэт использует прием «наплыва» настоящего на прошлое. В первом случае лирический герой вспоминает один из прекрасных моментов прошлой жизни:

Уж ветер шарит по полю пустому, Уж завернули холода, И как отратно на сердце, когда Идешь к своей усадьбе, к дому...
Как хорошо помедлить на пороге Под этим солнцем, уж скупым, –
И улыбнуться радостям былым. Без сожаленья и тревоги!
(«Уж ветер шарит по полю пустому...»).

Здесь эффект пересечения двух точек зрения на прошлую жизнь – из прошедшего и из дня сегодняшнего – возникает благодаря финальному словосочетанию: «радостям былым». Тогда лирический герой беззаботно улыбался радостям настоящим, это сегодня они стали безвозвратно былыми, и оттого к вновь переживаемой радости примешивается острая боль утраты. А то, что раньше было просто еще одним догорающим прекрасным днем, теперь осознается как символ – навсегда ушедшей жизни. В стихотворении «“Опять холодные седые небеса...”» (1923) то, как воспринимал лирический герой жизнь тогда, запечатлено не памятью, а «документально» – в тетрадке его юношеских стихов. И теперь прошедшее, которое когда-то казалось серым и тоскливым, представляется невыразимо прекрасным.

Да, Россия, какой она была прежде, утрачена навсегда. И поэт (в отличие от многих современников-эмигрантов) словно запрещает душе своей мечтать о том, чтобы все вернулось. Так импульс рождению лирического сюжета в известном стихотворении «Шепнуть заклиние при блеске...» (1922) дает безотчетный порыв души: загадать заветное желание на падающую звезду! Желание не названо, но мы, по интуитивному созвучию переживания, понимаем, о чем оно: чтобы все прежнее вернулось! Душа просит чуда. Но тут вступает в права разум. Его вывод суров. К былому возврата нет. И причина тому – нравственная. Невозможно ни вернуть прошлое – ибо души людские по-прежнему «темны», ни принять новое – ибо оно зиждется на невинной крови. Так протягивается нить ассоциации между кровавыми событиями революции и самым страшным в истории человечества преступлением – распятием Христа. И евангельский реминисцентный фон стихотворения дает тот ориентир исти-ны, с высоты которого автор постигает смысл свершившегося.

Эта новая для И. Бунина доминанта его мирозерцания – религиозная, сформировалась в эмиграции. И хотя свою судьбу изгнанника поэт осмысливал в различных поэтических образах: канарейки в клетке («Канарейка», 1921), странствующего моряка («В полуденных морях, далеко от земли...» и др.), – все же одно из ключевых в этом ряду – «У птицы есть гнездо, у зверя есть нора...» [6] (1922). И трагедию эмиграции он также осознал в категориях христианской философии истории – как современный аналог изгнания из рая («Потерянный рай», 1919; «Изгнание», 1920). В послереволюционной поэзии И. Бунина имя Божие возникает часто. В Нем – духовная опора изгнанника, лишившегося всего: Никого в подлунной нет, Только я да Бог. Знает только Он мою Мертвую печаль... («Ночь», 1952).

А вместе с тем лик Божий возникает у И. Бунина всякий раз, когда поэт говорит о счастье, он словно стоит за всем, что радует и животворит земной путь человека.

Свод радуги – Творца благоволение, Он сочетает воздух, влагу, свет – Все, без чего для мира жизни нет. Он в черной туче дивное виденье

Являет нам... («Радуга», 1922). Отсюда – неизменное чувство благодарности Творцу за мгновения острого переживания красоты мира: «Как, Господи, благодарить / Тебя за всё, что в мире этом / Ты дал мне видеть и любить...» («И вновь морская гладь бледна...», 1922). Или за счастье любви, пусть даже краткое, «Что Бог нам дал и тотчас вновь расторг» («Печаль ресниц, сияющих и черных...», 1922). Восприятие жизни, в котором радость и мука неразделимы, типично для поэта.

Оно во многом предопределяет философское мирозерцание И. Бунина с его видимой гармоничностью и скрытым напряженным трагизмом. Ключевое значение для И. Бунина-мыслителя имеет категория времени, ведь его неумолимые законы определяют судьбу личности и ход истории, а одна из важнейших особенностей восприятия времени – нераздельность настоящего и прошлого в его осознании человеком. Доминантная роль в этой связи времен принадлежит памяти: она, воскрешая погибшее, сохраняет ценности прошлого, не давая тем самым прерваться истории, самому ходу бытия. Но в трагические периоды истории, в годы катаклизмов и катастроф в синкретической целостности прошлого – настоящего – будущего сознание лирического героя И. Бунина отсекает последний член триады – перспективу. Отказавшись от надежды вернуть прошлое, душа будто запрещает себе заглядывать в будущее:

Душа, по старине, еще надежд полна, Но только прошлое ей мило –
И мнится: лишь для тех ей жизнь была дана, Кого она похоронила. Другая важная черта бунинского мироощущения – это нераздельность краткосрочного и вечного, быстротечности жизни и вечно длящегося бытия. Так, лирический сюжет стихотворения «Петух на церковном кресте» (1922) выстраивается на грани подчеркнуто сниженного бытового, а оттого окрашенного в тона мягкого юмора, – и метафизического. Образный эмбрион стихотворного текста – неподвижный петух на кресте, мимо которого словно летят река – за ним и облака с небосклоном – над ним. И тогда кажется, будто петух, вознесенный над миром, несется вперед. Метафора петух – ладья (возникшая по внешнему подобию) рождает ассоциативный ряд, связанный с ладьей Харона, и

переключает бытовую зарисовку в метафизический план. Все в жизни человека преходяще. А неизменно (и в самом деле!) то, что было неподвижным на этой едва ли не лубочной картинке: «мертвых сон, / Да Божий храм, да крест, да он».

Эмиграция для И. Бунина стала временем формирования нового взгляда на мир. Россию дореволюционную, которая для поэта одна только и есть его родина – другой он не признает, – безвозвратно ушла, погибла. Но она осталась в душе. С этой памятью сердца связаны все ценности бытия, в которых и заключен для человека смысл жизни – вера, любовь, красота. Трагедия утраты умудрила поэта: она научила «Покорным быть земной судьбе» («Где ты, угасшее светило?..») – без отчаяния и надрыва, но с благодарностью принимая дарованные Богом и судьбой моменты радости и счастья.

Внутренняя парадоксальность послереволюционного стиля поэзии И. Бунина в том, что трагически напряженное мироощущение русского человека, ставшего свидетелем и пережившего в душе своей и судьбе великую национально-культурную катастрофу, он воплотил в классически правильной, можно сказать, канонической стихотворной форме. Почти все стихи, за редкими исключениями, написаны классическим размером русской поэзии – ямбом. Смысловая точность, «аристократическая сдержанность», «скупость на внешние эффекты», как отмечал Ф. Степун в рецензии на сборник «Избранные стихи», не оставляют сомнения в том, что автор – «типичный представитель русского аполлинизма» [7].

Взаимодействие традиционализма и новаторства весьма сложно проявилось в судьбах дореволюционных поэтических течений – символизма, акмеизма и футуризма.

Русский символизм – самое влиятельное течение рубежа веков – пережил свой расцвет к 1910-м гг. В эмиграции философия и эстетика символизма воспринимались едва ли не как архаика. И это во многом предопределило отмеченную печатью отвержения и непризнания пореволюционную творческую судьбу З. Гиппиус, К. Бальмонта и Вяч. Иванова.

Судьба К. Д. Бальмонта (1867–1942), покинувшего Советскую Россию в 1920 г., в этом смысле типична. «Если бы надо было дать Бальмонта одним словом, – писала М. Цветаева, – я не задумываясь сказала: “Поэт”... В Бальмонте... кроме поэта, нет ничего. Бальмонт – поэт: адекват» [8]. В эмиграции, не примыкая ни к правым, ни к левым, он продолжал главное дело своей жизни – писать стихи. Одна за другой выходили в Париже, Берлине, Праге, Белграде его книги. Однако отношение к поэту было весьма прохладным. Нынешнее поколение, писал Г. Адамович, «не слышит уже в поэзии К. Бальмонта того, что слышали старшие, не переживает всем существом своим недель и месяцев исключительной, страстной, тревожной любви к нему» [9]. Молодые воспринимали его как олицетворение «поблекшей изысканности русской медлительной речи» (В. Яновский) – не более того.

В стихах, написанных К. Бальмонтом за границей, неизменно звучит мотив тоски по Родине: «Молю Тебя, Вышний, построй мне дорогу, / Чтоб быть мне хоть мертвым в желаемом там» («Здесь и там», 1929). Признанием в любви к России завершается едва ли не каждое стихотворение сборника «Мое – ей. Россия» (1924). И неизменно прекрасным источником вдохновения остается для поэта:

Язык, великолепный наш язык. Речное и степное в нем раздолье,
В нем клетоты орла и волчий рык, Напев и звон и ладан богомолья
(«Русский язык», 1924).

С участью «забытого» поэта («Забытый» – название стихотворения 1922 г.) К. Бальмонт смиряется с удивительным благородством, благословляя новых художников слова на поиски путей к обновлению поэтической речи:

Быть может, дадутся другому удачи Полней и светлей, чем моя
(«Заветная рифма», 1924).

Еще до революции возникли поэтические течения акмеизм и футуризм. Судьбы этих поэтических школ в эмиграции сложились по-разному.

Акмеизм, несмотря на парадоксальные метаморфозы, с ним происшедшие, занял ведущее место в поэзии зарубежья. Возникновение течения связано с основанием в 1911 г. Н. С. Гумилевым в Петербурге литературного объединения

«Цех поэтов». В эмиграции объединения под таким же названием создавались несколько раз (в Константинополе – Б. Поплавский, Вл. Дукельский, в Париже – Н. А. Струве и С. А. Соколов-Кречетов и др.). Но наследником традиций петербургского «Цеха поэтов» стал кружок, воссозданный в 1922 г. в Берлине Г. Адамовичем, Г. Ивановым, Н. Оцупом.

Осенью 1923 г. деятельность кружка была перенесена в Париж. На первом заседании Г. Адамович во вступительном слове сформулировал программный эстетический тезис объединения – о необходимости личного литературного аскетизма. С этого момента можно вести отсчет возникновения «парижской ноты» – направления, сыгравшего едва ли не ведущую роль в истории поэзии русского зарубежья. Эстетика акмеизма здесь совершила резкий эволюционный зигзаг, парадоксальный скачок к противоположному полюсу: от изысканной (на грани вычурности) образности – к требованию отказа от «литературности» и каких бы то ни было «поэтических условностей».

Однако скачок этот произошел по преимуществу в теории. На практике в поэзии «парижской ноты» возник, как это было позднее замечено критиками (В. Марков, Ю. Иваск), синтез акмеизма и символизма [10]. Знаменательно, что и литературными кумирами «парижской ноты» стали не только предшественник акмеизма И. Анненский, но и романтик М. Ю. Лермонтов, «порфиноносный юноша» (как назвал его В. В. Розанов), который стремился «невыразимое» выразить через неизъяснимое, – в «созвучье слов живых», в слове, рожденном «из пламя и света», и от которого ведут свою родословную русские импрессионисты и символисты.

У акмеистов речь шла о добровольном ограничении задач искусства: «все воплощено, оттого что удалено невоплотимое, все выражено до конца, потому что отказались от невыразимого» [11] – оно выведено за скобки творческой задачи. В соединении двух ведущих течений поэзии Серебряного века преодолевалась и бесплотная абстрактность символизма, и очевидная ограниченность рамками вещественного, предметного бытия, свойственная акмеизму. Синтез акмеистического и символического стилей, как справедливо

отмечает современный автор, рождает ощущение «присутствия бездонных духовных пространств в воссоздаваемой реальности вещного мира» [12]. Он характерен и для поэзии Г. Иванова, и В. Ходасевича, и молодых «варшавских поэтов» (В. Бранд и др.).

Гораздо труднее складывалась судьба авангардных течений – кубофутуризма, имажинизма, экспрессионизма. Одна из причин неприятия эмигрантской культурой левых течений лежит на поверхности – она идеологического порядка. Футуризм ассоциировался с революцией и по одному этому был неприемлем. Размежеваться с радикальными поэтическими течениями начала XX в. значило отмежеваться от революции, погубившей Россию. «“Хаосу” – “формальной левизне”, – писал Ю. Терапиано, – противопоставлялся “Космос” – неоклассицизм, связь с “Золотым веком” русской поэзии»

Список литературы

1. www.ziyonet.com
2. www.russianliterature.ru

ФИО автора: *Суюнов Нурмухаммад*

Магистр Термезского Государственного Университета

Название публикации: «ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА М. СЕМЁНОВОЙ “ВАЛЬКИРИЯ”»

Аннотация. Фантастика как вид художественной литературы была известна искусству с незапамятных времен. В литературе фантастика прошла путь от первобытного мифа к волшебной сказке, от сказки и легенды к литературе. Жанры фантастики развивались параллельно, подчас в чем-то соприкасаясь. В настоящий момент существуют три основных направления фантастики - научная фантастика, фэнтези, ужасы. Именно фэнтези как направлению фантастики посвящена данная выпускная квалификационная работа. В последние годы в современной фантастической литературе на первое место вышло направление фэнтези, которое является наиболее развиваемым в литературе, тем самым расширяя читательскую аудиторию. По объему изданий и популярности фэнтези у современного читателя заняла наиболее высокую ступень среди прочих направлений фантастики. В русской литературе фэнтези приобрела национальную специфику, которая выявила новое, не свойственное европейскому представлению о жанре явление - «славянская фэнтези».

Ключевые слова и фразы: фэнтези, читатель, жанр, год, литература

М. Семенова является основателем жанра «славянская фэнтези» в российской литературе. Творчество М. Семеновой оказывало и до сих пор оказывает значительное влияние на развитие русской фантастической литературы, ее произведения являются эталоном для начинающих авторов. Книги М. Семеновой выдержали множество изданий в России и за рубежом и пользуются большой популярностью. По произведениям и по мотивам многих произведений М. Семеновой сняты художественные фильмы, выпущены аудиокниги. Ранний период творчества Семеновой связан с ее интересом к истории русского северо-запада рубежа VIII-X веков. В этот период автор

изучает литературу по этому вопросу, для того чтобы воссоздать точную художественную реальность. Сама автор на вопрос о том, каким образом к ней пришло увлечение фэнтези, в одном из интервью объясняет: «Просто мне всегда казалось более интересным писать не о великих исторических событиях, а о том, почему люди того времени действовали так, а не иначе, как они на жизнь смотрели, как они мир себе представляли. Мифологическое мышление настолько мощно влияло на человека, настолько оно определяло его поступки, которые современная логика объяснить совершенно не в состоянии, что там реально проявлялось влияние богов, мистических сил и так далее. Вот поэтому я и придумала такой отдельный мир, где все так оно и есть - что если там какая-то лужа, то в ней совершенно точно живет водяной» [51]. В 1992 г. Семенова активно занялась переводческой деятельностью, в процессе этого познакомилась с множеством произведений, написанных в жанре фэнтези. Неудовлетворенность переведенным стала одним из побудительных мотивов к написанию романа «Волкодав» (1992-95), который был назван издателями «русским Конаном».

Степень изученности вопроса. В современном литературоведении исследования фэнтези в основном представлены отдельными статьями в научно-популярных журналах, однако есть и авторитетные источники, к которым можно отнести монографии Е.Н. Ковтун [17], М.И. Мещеряковой [37]. До настоящего времени отсутствует однозначное определение этого явления: «Фэнтези (от англ. *fantasy* -- «фантазия») -- вид фантастической литературы, основанный на использовании мифологических и сказочных мотивов» [26, с.1161-1164]; «Фэнтези (англ. *phantasy* - «фантазия») -жанр литературы и искусства, примыкающий к научной фантастике, но в более свободной, «сказочной» манере использующий мотивы дальних перемещений в пространстве и времени, искусственных организмов, мифологию древних цивилизаций» [44]. Что касается изучения романа-фэнтези «Валькирия», то объектом интереса литературоведов преимущественно являются отдельные аспекты творчества М. Семеновой, такие как специфика конфликтов, типологии героев, связь

произведений с фольклором. Однако стоит отметить, что большинство исследователей освещают творчество автора в целом, то есть разрабатывают наиболее типичные черты произведений (например, мотивы, общие конфликты на протяжении всего творчества). Если говорить о литературоведческих работах, посвященных одному произведению, то среди них нет ни одной, рассматривающей художественное своеобразие романа «Валькирия». Это можно объяснить тем, что исследователи выбирали наиболее популярные (в оценке критиков и читателей) произведения, поэтому «Валькирия» осталась практически не изученной. Данная квалификационная работа посвящена анализу романа-фэнтези М. Семеновой «Валькирия», поскольку работ, посвященных исследованию романа, в современном литературоведении нет. Таким образом, актуальность данной работы обусловлена необходимостью многостороннего исследования творчества М. Семеновой, а также отсутствием в отечественном литературоведении специальных работ, уделяющих внимание роману «Валькирия». Новизна исследования заключается в том, что впервые роман М. Семеновой «Валькирия» становится предметом отдельного исследования.

Актуальность романа в современное время заключается в том, что в нем освещены вечные темы: тема любви, тема долга и чести. Как и в любом произведении направления фэнтези перед нами исключительная личность в исключительной ситуации. Объект исследования - творчество М. Семеновой. Предмет исследования - художественное своеобразие романа «Валькирия». Цель выпускной квалификационной работы - выявить особенности фантастического мира М. Семеновой на примере романа-фэнтези «Валькирия». Задачи:

- Изучение научной литературы о понятиях «художественный мир», «фэнтези» и «славянская фэнтези»;
- Выведение понятия «художественный мир фэнтези», его черт, особенностей;
- Определение специфики и особенностей фэнтези как современного направления фантастики;

- Изучение литературы о творчестве автора;
- Анализ собранного материала;
- Анализ романа М. Семеновой «Валькирия».

Методы исследования:

- контекстный;
- аналитический;
- сравнительный;
- сопоставительный.

Список литературы

1. www.ziyonet.com
2. www.russianliterature.ru

ФИО автора: *Наимова Раъно*

Магистр Термезского Государственного Университета

Название публикации: «СИНТЕЗ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО И ХУДОЖЕСТВЕННОГО В “ЗАПИСКАХ КАВАЛЕРИСТА” Н. ГУМИЛЁВА»

Аннотация: В каждом из этих произведений Гумилев пытается разрешить постоянно волновавший его вопрос - судьба Поэта в непрерывно меняющихся личных, исторических и географических обстоятельствах. Одновременно Гумилевым в эти оставшиеся годы войны написано большинство стихотворений, составивших вышедший уже в "мирное" время сборник "Костер", который Александр Блок так отметил в инскрипте на подаренном Гумилеву сборнике своих стихотворений [1]: "Дорогому Николаю Степановичу Гумилеву - автору "Костра", читанного не только днем, когда я "не понимаю" стихов, но и ночью, когда понимаю. Ал. Блок. III.1919". Ниже некоторые из этих текстов, непосредственно не относящихся к воинской службе, будут сопоставлены с обстоятельствами реальной жизни поэта, восстановленными на основе архивных документов.

Ключевые слова и фразы: фэнтези, читатель, жанр, год, литература

Гумилев не стал продолжать "Записки кавалериста". И причина этого вряд ли связана с тем, о чем пишет Лукницкий в "Трудах и днях" [62]: "Недоволен своим пребыванием в полку и жалуется на низкий культурный уровень офицеров... После вступления Н.Г. в 5-й Александрийский Гусарский полк полковое начальство, недоброжелательно и подозрительно относившееся к "писательству", запретило Н.Г. печатать "Записки кавалериста"". "Жалуется на низкий культурный уровень офицеров" - это слишком "по-советски", не представляю себе Гумилева "жалующимся", тем более, на "низкий культурный уровень". Да и приведенные выше воспоминания двух его сослуживцев как-то не вяжутся с утверждением Лукницкого, а на самом деле той, чьим рупором он являлся - Ахматовой. Повторился, как мне кажется, "африканский сюжет" -

непонимание и неприятие Ахматовой тех сторон жизни своего мужа, которые для него самого были самыми важными, определяющими его путь. Отсюда попытка найти упрощенные решения, своеобразная женская ревность к тому, что сама она принять не могла. Продолжения "Записок кавалериста" не последовало просто потому что, с моей точки зрения, эта тема себя исчерпала. Документальная военная проза была завершена, и надо было искать другие формы самовыражения. И за оставшиеся военные годы Гумилев нашел их для себя в драматургии, видимо, война к этому располагала. Все его три основные драматические произведения были написаны чуть более чем за два оставшихся года войны: "Дитя Аллаха", "Гондла" и "Отравленная туника". А стихи - никогда не прекращались. Только они стали - другими. Даже недоброжелатели Гумилева единодушно признают, насколько вырос Гумилев, автор "Костра", "Шатра" и "Огненного столпа", - как поэт. И причину этого, как мне кажется, следует искать в четырех годах, проведенных им на войне. Однако задачей автора было не создавать умозрительных конструкций, не "домысливать" за своего героя. Просто хотелось закрыть "белое пятно" биографии Гумилева [63], проследить весь его боевой путь. Хотя сохранилось очень немного личных свидетельств об этих годах (кроме редких писем, о которых будет сказано ниже), однако хранящиеся в архивах документы позволили исчерпывающе проследить весь этот путь, достаточно точно воссоздать период его службы в Гусарском полку, узнать, в каких боевых операциях он участвовал, и что этому сопутствовало. Как было уже сказано, более месяца, с 4 марта 1916 года, 5-й Гусарский Александрийский полк стоял в резерве в фольварке Рандоль. Гумилеву из этого резервного месяца досталось менее трех дней. Уже 12 апреля, видимо, вскоре после встречи с штаб-оруженосцем поручиком В.А. Карамзиным, Гумилев покинул тихий фольварк Рандоль, - с 12 апреля эскадроны гусар сменили в окопах на берегах Двины драгун и заняли боевой участок от Лавренской (Лаури) до реки Иван. "13 апреля. Смена прошла в полной тишине, неприятель слышно укрепляет свои позиции; днем в направлении д. Ружа был замечен привязной аэростат; неприятель изредка обстреливает тяжелой и легкой артиллерией ж. д.

и фольварк Авсеевку. [...] 14 апреля. Неприятель одиночными выстрелами артиллерии обстреливает ф. Ницгаль. По ф. Авсеевка выпущено 4 тяжелых снаряда. Наша артиллерия отвечала. Опять поднимался неприятельский аэростат. Пролетел один наш и один неприятельский аэроплан [...] 15 апреля. Противник бдителен; на ночь усиливает караулы, светит ракеты; ночью на берегу Двины выставлен флаг (красный, белый, черный). По ст. Ницгаль выпущено ночью 2 снаряда. Наша отвечала" [64]. Это выписки из журнала военных действий. Станция Ницгаль и ф. Ницгаль - современные железнодорожная станция и село Ницгале. В Ницгале на берегу Двины до сих пор стоит хорошая цель для артиллерии - красивый высокий костел, построенный в 1861 году. Фольварк Авсеевка располагался севернее на берегу Двины, напротив современной железнодорожной станции Сергунта. От него сохранилась упоминаемая в документах роща, старый заросший пруд. Старинные постройки исчезли, - местные жители помнят, что почти все сгорело или было разрушено еще в Первую мировую войну. Во многих местах на берегах Даугавы угадываются остатки старых окопов.

Взаимная перестрелка, не приносящая ощутимого вреда ни одной из сторон, продолжалась до 20 апреля. "21 апреля. Окопные работы у нас и у них ночью. Днем - артиллерия, они по Буйвеско - Ницгале, мы по Руже и землянкам. Пролетел "Илья Муромец". [...] 22 апреля. Днем мы зажгли Руже, где у немцев был склад патронов, ракет - были взрывы" [65]. На следующий день неприятель усилил обстрел, в этот день особо отличился гумилевский эскадрон №4: "23 апреля. Ночь спокойно; утром возник пожар от искры у дома командира эскадрона ЕВ [66]; был прекращен. Целый день сильный огонь противника, разбили ж. д. будку №170 (телефон продолжал работать). Огонь по Авсеевке, подожгли юго-восточные строения фольварка, ветер, огонь распространился по всему скотному двору, угрожая перекинуться на господский двор и рощу, прикрывающую эскадрон №4. Дружной работой гусар и подошедших на помощь гвардейских саперов 2-ой Саперной роты прекратили огонь и отстояли рощу и господский двор, имевшие важное тактическое значение. Все работы велись под

огнем противника и были завершены к 20 часам. Особо отличились гусары эскадрона №4. Наша артиллерия зажгла несколько домов в д. Кришкинан. Утром по случаю дня тезоименитства был отслужен молебен в д. Новой. Погода теплая" В документах сохранилось донесение Радецкого с кроком выгоревшего участка эскадрона №4 около ф. Авсеевка [67]. Это событие было отмечено в приказе по полку №121 от 27 апреля: "Сердечно благодарю начальника участка подполковника Радецкого, командира эскадрона №4 ротмистра Мелик-Шахназарова. [...] Молодцам гусарам за самоотверженную работу спасибо"

Список литературы

1. www.ziyonet.com
2. www.russianliterature.ru

ФИО автора: *Нодиров Чоршанби Элмурод угли*

Магистр Термезского Государственного Университета

Название публикации: «ДЕТСТВА В ЦИКЛАХ РАССКАЗОВ Л. УЛИЦКОЙ»

Аннотация: В произведениях многих писателей русской и зарубежной литературы большое место уделяется миру детства. Ребенок становится или главным героем произведения, или второстепенным, однако по большей части в произведениях показывается портрет ребенка, его поведение в тех или иных условиях. Хрупкий мир ребенка рассматривали на страницах своих произведений такие классики русской литературы, как Л. Н. Толстой, Ф. М. Достоевский, А. П. Чехов, В. Г. Короленко и многие другие. Они изображали внутренний мир ребенка через его поведение, поступки, мысли. В творчестве Улицкой образ ребенка занимает особое место. Стоит отметить, что маленькими героями прозы Улицкой в основном становятся представительницы женского пола, которые становятся главными или второстепенными персонажами.

Ключевые слова и фразы: современная проза; поэтика; художественный мир; мир детства; образ.

В цикле рассказов «Девочки» описываются ребята в период перехода из нежного детского возраста в подростковый – 10-11 лет: «Всем было по десять, только Колывановой уже исполнилось одиннадцать, и они по обязанности своего зрелого возраста вынужденно расставались с куклами. Новые, книжно-школьные обстоятельства превращали кукольную игру во что-то постыдное, требующее укрытия. Хотя бы под ночным одеялом» [1, с. 152]. Улицкая описывает свои образы, точно она рассматривает маленького человека под микроскопом. Она подробно, если не сказать досконально, описывает внешность девочек, их характер, поступки. Стоит отметить, что если в предшествующей литературе детство было чем-то светлым, лишенным греха, окруженным неким ореолом святости и умиротворения, то в прозе Людмилы Евгеньевны отражаются не только положительные поступки детей, но и отрицательные, те

моменты, которые многие дети предпочитают не вспоминать. Однако именно благодаря такому натуралистическому описанию мира детства перед нами предстает цельный образ ребенка, девочки послевоенного периода. Детство – это период максимализма, в который все приобретает яркие оттенки, это игра контрастов, строгое деление на «белое» и «черное», без полутонов. В цикле «Девочки» своего рода объектами для наблюдения становятся две сестры-близняшки, Виктория и Гаяне. Писатель изображает двух близнецов, однако они совершенно разные как внешне, так и по характеру. Конечно, внешние сходства были: «темные русые волосики обозначали линию низкого и широкого лба, нежный пушок, покрывающий их лица, сгущался в тонкие длинные брови, а верхняя губа, как у матери и бабки, была вырезана лукообразно...» [Там же, с. 40]. На этом их сходство и заканчивается. Виктория «славилась как рассказчица перевернутых сказок и самодельных историй». Гаяне (Гаечка) «была наблюдательной молчаливицей, памятливой на чужие бантики, брошки, незначительные события и оброненные слова» [Там же, с. 70]. Улицкая создает образ сестер, которые не могут друг без друга, однако в этом дуэте Виктория всячески пытается задеть сестру, строит ей различные козни. Так они притягиваются и одновременно с этим отталкиваются, как разные полюса магнитов. В начале произведения автор показывает рождение малышей, их раннее детство. За девочками наблюдает их бабушка – Эмма Ашотовна. Именно ее глазами мы видим девочек, их сходства и различия. Для того чтобы образ девочек сложился более полно, автор показывает нам круг общения девочек – их одноклассниц, в частности школьных подруг. Дети пытаются вести себя как взрослые, копируют их манеру поведения. Однако они все те же дети, например, в рассказе «Дар нерукотворный» третьеклассницы, которых только приняли в пионеры, считают себя взрослыми, пытаются совершать серьезные (по их представлениям) поступки: «На следующее утро все пионерки пришли в школу немного пораньше. Третий класс “Б” просто-таки осветился этими четырьмя красными галстуками. Сонька перевязывала его на каждой перемене. Вредная Гайка Оганесян посадила чернильную кляксу на красный уголок, торчащий из-

под воротничка впереди сидящей Алены Пшеничниковой, и Алена рыдала всю большую перемену...» [Там же, с. 16]. И вот девочки принимают решение: сходить к безрукой тете Тани Колывановой: «Почти целую неделю пионерки ходили надутые тайным заговором, как воздушные шарiki легким паром. Почему-то они были уверены, что не состоящая во Всесоюзной пионерской организации имени Ленина молодежь ничего не должна знать об их серьезной и таинственной жизни» [Там же, с. 3]. И вот, когда наконец совершился долгожданный поход, оказалось, что для некоторых девочек даже самостоятельная поездка на трамвае – уже настоящее приключение. Л. Е. Улицкая описывает нам девочек из благополучных семей, которых холят и лелеют их родители. Девочки уверены, что в мире все благополучно, все дети живут счастливо. Однако писатель сталкивает своих маленьких героев с повседневной жизнью. Так, Улицкая знакомит своих героев с тетей Тани Колывановой – Тонькой. Она безрукая, девочки узнают о ней, когда рассматривают выставку и видят вышитую картинку, причем они узнают, что девочка вышила картинку без рук, ногами. Тонька приоткрыла им, как живут некоторые люди: «Жили мы в Нахаловских бараках. Одна стена – чистый лед, а протопят как следует – вода течет, и нас шестеро вот в такой каморе. Мать наша – деревня деревней, сестра Маруся – пьянь, рвань...» [Там же, с. 32]. Улицкая показывает, как меняется мир ребенка, как он расширяется от пределов комнаты в чистенькой, убранной квартире до целого мира. Стоит отметить, что рассказы расположены не в хронологическом порядке, повествование о сестрах Оганесян прерывается вставками историй, случившихся с девочками из их круга общения. Так, отдельным рассказом дается история Тани Колывановой («Бедная счастливая Колыванова»), история Лили Жижморской («Второго марта того же года»). В этих произведениях рассказывается о детях, ущемленных жизнью. Лили была девочкой из еврейской семьи, над ней потешались, хулиганы не давали ей прохода, обижали ее, Таня – девочка из неблагополучной семьи. Обе они вынуждены бороться за место под солнцем. Колыванова продает себя, чтобы получить деньги на цветы для своей любимой учительницы, хотя она прекрасно

понимает, что Евгения Алексеевна никогда не узнает, кто ей подарил корзину цветов. Однако Колывановой достаточно просто знать, что объект ее любви получил подарок. От Колывановой дети узнают физиологическую сторону жизни («Ветряная оспа»). В рассказе «Второго марта того же года» Лиля, терпевшая все нападки Бодрика, в один момент не выдерживает. В приступе ярости она бросается на хулигана и избивает его до сотрясения мозга. Улицкая показывает нам, как у маленькой хрупкой девочки просыпается ярость. После этой вспышки она понимает, насколько ничтожны все ее переживания. Очень символична последняя сцена, когда бабушка заступает за внуку, идет разбираться с матерью Бодрика из-за простой царапины, а та, в свою очередь, не обращает внимания на побитого сына, которого рвет из-за сотрясения мозга. Все чувства детей, все их переживания гипертрофированны. В цикле рассказов «Девочки» повествование от первого до последнего рассказа ведется напряженно. Благодаря такому стилю повествования мы понимаем, насколько хрупок мир ребенка, насколько остро дети воспринимают каждое событие, кажущееся взрослым пустяком. Мы наблюдаем, как трудно воспринимают свое взросление девочки, как меняется их мировоззрение. Цикл рассказов «Девочки» по стилю повествования, по особенности изображения внутреннего мира ребенка перекликается с повестью Р. Брэдбери «Вино из одуванчиков». В этом произведении также рассказывается о приключениях братьев Сполдинг, о переживаниях мальчишек 10 и 12 лет, их восприятии мира, отношениях со сверстниками, с взрослыми. Второй цикл рассказов, взятых нами для наблюдения, – «Детство-49». В этом цикле всего 6 рассказов, не связанных между собой общей сюжетной линией, однако они объединены общей темой – дети в послевоенные годы. В рассказе «Капустное чудо» две девочки-сироты, которых привезли старухе Ипатьевой на воспитание, отправляются за капустой. Однако по дороге случается несчастье – девочки теряют деньги, поэтому не могут купить капусту. Расстроившись, что теперь Ипатьева отдаст их в детский дом, они бредут домой. Но по дороге случается чудо – из грузовика, прямо им под ноги, падает капуста. Это не единственное чудо, случившееся в рассказе.

Ипатьева испугалась, что девочки потерялись. Она поняла, что полюбила девочек, что они стали ей родными. Рукотворное чудо происходит и в рассказе «Бумажная победа». Геня Пираплетчиков – мальчик, росший без отца и постоянно болеющий. Его не любили во дворе и постоянно обижали. Однако все изменилось, когда дети, пришедшие к нему на день рождения, увидели, как Геня искусно делает поделки из бумаги: «Геня быстрыми движениями складывал, выравнивал швы, снова складывал, загибал уголки. Человек... рубашка... собака...» [Там же, с. 285]. Благодаря этому Геня почувствовал себя полноценным, ничем не хуже других ребят.

Список литературы

1. Улицкая Л. Е. Девочки: рассказы. М.: Астрель, 2013. 285 с.

ФИО авторов: *Алимарданов Нилабек Шавкатович*

Институт сейсмологии имени Г.О. Мавлонова Академии наук

Республики Узбекистан

Баходиров Шохрух Кобулжон угли

Инженерные изыскания в области строительства, геоинформация и градостроительный кадастр проектный научно-исследовательский институт

Название публикации: «ИЗМЕНЕНИЯ, КОТОРЫЕ ПРОИСХОДЯТ ПОД ЗЕМЛЕЙ ВО ВРЕМЯ ЗЕМЛЕТРЯСЕНИЯ»

Аннотация. Землетрясение — подземные толчки и колебания земной поверхности. Согласно современным взглядам, землетрясения отражают процесс геологического преобразования планеты. Считается, что первопричиной землетрясений являются глобальные геологические и тектонические силы, однако в настоящее время их природа не совсем ясна. Появление этих сил связывают с перепадами температуры в недрах Земли. Большинство землетрясений возникает на окраинах тектонических плит. Замечено, что за последние два века сильные землетрясения возникли в результате вспарывания крупных разломов, выходящих на поверхность.

Ключевые слова. Земля, первый, век, плит

Ежегодно приборами регистрируется более миллиона землетрясений. Рост количества пунктов наблюдений и совершенствование приборов для записи сейсмических колебаний позволили регистрировать с каждым десятилетием всё больше землетрясений, происходящих в недрах планеты. Если в начале 1900-х годов регистрировалось около 40 землетрясений магнитуды 7 и выше, то к XXI веку местоположение и сила всех происходящих землетрясений такой магнитуды фиксировались, и количество таких событий составило более 4000 случаев за десятилетие. В зависимости от энергии землетрясений они условно подразделяются на сильные, слабые и микроземлетрясения. Термины

«разрушительное» или «катастрофическое» используются по отношению к землетрясению любой энергии и природы, если оно сопровождалось разрушениями и гибелью людей^[2].

Колебания от землетрясений передаются в виде сейсмических волн. Землетрясения и связанные с ними явления изучает сейсмология, которая ведёт исследования по следующим основным направлениям:

- Изучение природы землетрясений: почему, как и где они происходят.
- Применение знаний о землетрясениях для защиты от них путём прогноза возможных в том или ином месте сейсмических ударов в целях строительства стойких к их воздействию конструкций и сооружений.
- Изучение строения земных недр и разведка месторождений полезных ископаемых с использованием сейсмических волн от землетрясений и искусственных сейсмических источников

Землетрясения наиболее известны по тем опустошениям, которые они способны произвести. Разрушения зданий, сооружений и построек вызываются колебаниями почвы или гигантскими приливными волнами (цунами), возникающими при сейсмических смещениях на морском дне. При этом разрушения зависят от типа сооружений, распространённого в районе землетрясения. Летальными для их обитателей при сильных землетрясениях часто являются сырцовые строения, очень распространённые в сельских местностях многих сейсмически активных районов Земли, показательный пример — землетрясение в Гватемале (1976)^[5].

Большинство очагов землетрясений возникает в земной коре на глубине 30—40 км под поверхностью Земли^[6]. Наиболее активные зоны в отношении землетрясений — Тихоокеанский пояс, проходящий вдоль почти всего побережья Тихого океана (примерно 90 % всех землетрясений Земли) и Альпийский пояс, тянущийся от Индонезии до Средиземного моря (5—6 % всех землетрясений). Стоит отметить также срединно-океанические хребты,

хотя землетрясения здесь неглубокие и имеют значительно меньшую частоту и силу (вместе с землетрясениями внутри плит составляют 4—5 % всех землетрясений)^{[7][8]}.

Землетрясения также могут быть вызваны обвалами и большими оползнями. Такие землетрясения называются обвальными, они имеют локальный характер и небольшую силу.

Вулканические землетрясения — разновидность землетрясений, при которых толчки возникают в результате высокого напряжения в недрах вулкана. Причина таких землетрясений — лава, вулканические газы. Землетрясения этого типа слабы, но продолжаются долго, многократно — недели и месяцы. Тем не менее, опасности для людей землетрясение этого вида не представляет. Кстати, землетрясение иногда является самым опасным стихийным бедствием наряду с извержением вулкана.

Причиной землетрясения является быстрое смещение участка литосферы (литосферных плит) как целого в момент релаксации (разрядки) упругой деформации напряжённых пород в очаге землетрясения.

Согласно научной классификации, по глубине возникновения землетрясения делятся на 3 группы:

- «нормальные» — 34—70 км,
- «промежуточные» — до 300 км,
- «глубокофокусные» — свыше 300 км.

К последней группе относится землетрясение, которое произошло 24 мая 2013 года в Охотском море, тогда сейсмические волны достигли многих уголков России, в том числе и Москвы. Глубина этого землетрясения достигала 600 км.

Литература

1. www.ziyonet.uz
2. www.ground.com

ФИО авторов: *М.Қ.Пардаев* – СамИСИ профессори, и.ф.д.

О.М.Пардаев – СамИСИ мустақил тадқиқотчиси

Название публикации: «ДАВЛАТНИНГ ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТГА ОИД СИЁСАТИНИ ВА ИННОВЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ФАН ВА ТАЪЛИМНИНГ РОЛИ»

Жаҳон амалиёти тажрибаларидан кўриниб турибдики, ҳар қандай мамлакатнинг, ундаги хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий тараққиёти асосан инновацион ғояларнинг амалиётга жорий қилинишига асосланади. Инновация фан ва техника ютуқлари сифатида иқтисодиётни модернизация қилишда ҳам, моддий-техника базасини такомиллаштиришда ҳам, ишлаб чиқариш (иш бажариш, хизмат кўрсатиш) соҳасини диверсификация қилишда ҳам, иқтисодий-ижтимоий ҳаётимизга янги ғояларни киритишда ҳам, иқтисодиётда фаолият кўрсатаётган ходимлар меҳнатини оддий жисмоний меҳнатдан ақлий меҳнатга айлантиришда ҳам, мамлакат ва ҳудудларнинг рақобатбардошлигини таъминлашда ҳам, аҳолининг яшаш даражаси ва сифатини оширишда ҳам асосий омил бўлиб хизмат қилади. Шу туфайли мазкур масалага мамлакатимизда ҳам катта эътибор қаратилди ва қаратилиб келинмоқда. Мустақилликнинг ўтган даврида фан ва технологияларни ривожлантириш соҳасида бир қанча ишлар қилинди, зарур инфратузилма яратилди, муайян интеллектуал ва технологик салоҳият шакллантирилди.

Аммо инновацион ғоялар ва технологияларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш учун мавжуд имкониятлар ва салоҳиятдан етарли даражада фойдаланмаслик кўзланган ислохотларнинг самарали амалга оширилишига ҳамда мамлакатнинг жадал инновацион ривожланишига тўсқинлик қилмоқда. Мамлакат иқтисодиётини инновацион ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмлари етарли даражада ишлаб чиқилмаган ва бу борада тизимли бошқариш механизми ҳам шаклланмаган. Бироқ, жаҳон тажрибаси кўрсатмоқдаки, фан ва инновация фаолияти ютуқларидан кенг фойдаланиш жамият ва давлат ҳаётининг барча соҳаларини изчил ва барқарор ривожлантиришнинг, мамлакатнинг муносиб келажагини барпо этишнинг муҳим омили бўлиб бормоқда. Худди шундай шароит мамлакатимизда ҳам яратилиши лозим. Ушбу объектив заруратдан келиб чиқиб, 2017 йил 29 ноябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида”ги қарори қабул қилинди.

Мазкур қарорда инновацион фаолиятни ўрганиш, унинг назарий масалаларини тадқиқ қилиш ва амалиётга жорий қилиш борасида бир қанча муаммолар борлиги қайд этилди. Буларга:

“**биринчидан**, давлат дастурларини ишлаб чиқишда замонавий фан ва инновацион технологияларнинг ютуқлари ва ривожланиш тенденцияларини

лозим даражада комплекс таҳлил қилиш ва ўрганиш мавжуд эмас, бунинг оқибатида мазкур дастурлар аксарият ҳолатларда муаммоларнинг оқибатларини бартараф этишга қаратилган ҳамда узоқ муддатли ривожланиш масалаларини ҳал этмаяпти;

иккинчидан, фундаментал ва амалий тадқиқотларни ташкил этишнинг ҳозирги аҳволи инновацион ғоялар ва ишланмаларни тўлиқ рўёбга чиқариш ва амалий жорий этиш учун лозим даражадаги шароитларни таъминламапти;

учинчидан, инновацион ғоялар, ишланмалар ва технологияларни стратегик прогноз қилиш, қўллаб-қувватлаш ва жорий этишни таъминловчи ягона органнинг мавжуд эмаслиги, илмий-тадқиқот ва ахборот-таҳлил муассасаларининг тарқоқ ҳолда фаолият кўрсатиши фан, таълим ва ишлаб чиқаришнинг тўлиқ интеграциялашишига имкон бермаяпти, бу эса ўтказилаётган изланишларнинг самарадорлигини пасайтирмакда;

тўртинчидан, юқори технологиялар, ноу-хау ва замонавий ишланмаларни биринчи навбатда жорий этишни талаб қилувчи устувор соҳа ва тармоқларни аниқлаш бўйича фаолиятни ташкил этишдаги камчиликлар технологик қолоқликка ва инновацион товар (иш, хизмат)ларни ишлаб чиқаришнинг чекланганлигига олиб келмоқда;

бешинчидан, илмий-тадқиқот ишларини ташкил қилиш ҳамда инновацион ғоялар ва ишланмаларни жорий этишда алоҳида ҳолатлардаги тор идоравий манфаатларнинг устунлик қилиши бюджет маблағларидан нооқилона фойдаланишнинг сабабларидан биридир;

олтинчидан, инновацион ғоялар, ишланмалар ва технологияларни амалга оширишда давлат-хусусий шерикликни татбиқ этишга, шунингдек, инновацион маҳсулотларни жорий этиш учун инфратузилмани такомиллаштиришга етарли эътибор қаратилмаяпти;

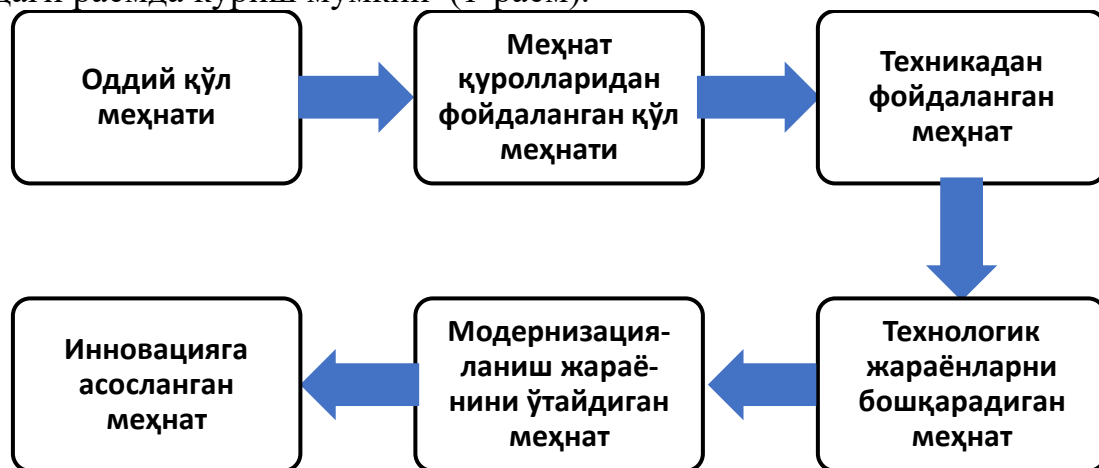
еттинчидан, инновацион маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва жорий этиш соҳасида юқори тажриба ва салоҳиятга эга бўлган хорижий (халқаро) ташкилотлар билан ҳамкорлик, шунингдек, улардан бутун мамлакат фани, саноати ва иқтисодиётини ривожлантиришнинг долзарб муаммоларини ҳал қилишда фойдаланиш паст даражада сақланиб қолмоқда”³, деб кўрсатилган.

Мазкур ҳолатлар, қарорда таъкидланганидек, инновацион ғоялар ва технологияларни ишлаб чиқиш ва жорий этишни ташкил қилиш соҳасида давлат бошқарувининг институционал ва ташкилий-ҳуқуқий асосларини тубдан такомиллаштиришни талаб қилади. Зеро барча жараёнларнинг шу жумладан инновацияларнинг ҳам такомиллашиши, бу объектив заруриятдир.

Мазкур масаланинг нечоғлиқ ҳақиқат эканлигини инновацион жараёнларнинг эволюциясида ҳам кўриш мумкин. Агар мантиқан қарайдиган бўлсак, жамиятнинг ривожланиши бевосита меҳнат ва унинг такомиллашувига боғлиқ бўлган бўлса, меҳнатнинг такомиллашуви инновацияларни жорий қилиш эвазига амалга оширилган. Бу эса, ўз набатида иқтисодиётни ҳам ривожлатириб, ундаги ишлаб чиқариш кучларини ва муносабатларини такомиллаштириб

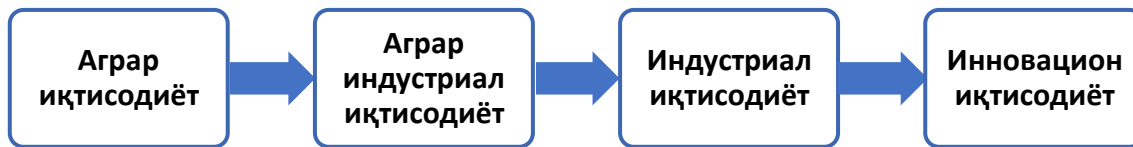
³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 ноябрда имзоланган “Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони.

келган. Олдин одамлар яшаши учун оддий меҳнатдан фойдаланилган. Сўнгра меҳнат қуролларини (таёқ, белкурак, кетмон каби) ихтиро қилган. Аста-секинлик билан техникалардан фойдаланишга ўтган. Бу ҳам такомиллашиб технологик жараёнларни қўллашнинг афзалликларини номоён қилган. Технологик жараёнлар ҳам узлуксиз такомиллашуви учун уларни модернизация қилиш заруратини туғдирган. Бу эса ўз навбатида, инновацияга асосланган меҳнатнинг шаклланишини тақозо қилган. Ушбу жараённинг эволюцион ўзгаришини қуйидаги расмда кўриш мумкин (1-расм).

1-расм. Инновацияни ривожлантиришнинг эволюцион жараёнлари

Агар мамлакатимиз иқтисодиётининг ривожланишига назар ташлайдиган бўлсак, иқтисодиётимиз кечагина аграр иқтисодиёт бўлган бўлса, у аста-секинлик билан аграр-индустриал иқтисодиётга айланди. Тараққиётимизнинг ХХІ-асрига келиб, индустриал иқтисодиёт шаклланди. Аммо иқтисодиётимизнинг дунё мамлакатларига интеграциялашуви, уларнинг кескин ўсиши иқтисодиётни инновацион омиллар эвазига модернизация қилиш заруратини туғдирди. Айнан ушбу шароитда иқтисодиётнинг инновацион иқтисодиётга айланиш заруратини туғдирмоқда. Кўриниб турибдики, иқтисодиётнинг асосини белгиловчи меҳнатнинг такомиллашуви, иқтисодиётнинг ҳам мазмунини ўзгартириб, уни ҳам такомиллаштириб келган. Буни қуйиги расмда ҳам кўриш мумкин (2-расм).

2-расм. Иқтисодиёт мазмунининг ривожланиш эволюцияси

Албатта инновацион иқтисодиётни шакллантириш ва ривожлантириш унчалик осон иш эмас. У жуда катта ташкилий, ҳуқуқий, сиёсий, маънавий тадбирларни такомиллаштиришни талаб қилади. Бунга эғалик қилиш ва бошқариш учун 2017 йил 29 ноябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан Ўзбекистон Республикаси инновацион ривожланиш вазирлиги ташкил қилинди.

Ушбу масала давлатимиз ва вилоятимиз учун ҳам жуда аҳамиятлидир. Чунки, иқтисодий инновацион ривожлантириш орқали инновацион иқтисодий шакллантириш учун айрим ташкилий-иқтисодий ва ҳуқуқий масалаларни амалга ошириш бугунги кунда ўта долзарб масалалар сирасига киради. Буларни қуйидагича изоҳлаш мумкин.

Биринчидан, ҳозирги пайтда мамлакатимиз, хусусан вилоятимиз янгилашиш, тараққиётнинг янги босқичини бошидан кечирмоқда. Шу туфайли олимларимиз ва мутахассисларимиз томонидан инновацион ғоялар кўплаб пайдо бўлмоқда. Аммо тан олиб айтиш керак, улар вилоят миқёсида юзага чиқмасдан қолиб кетмоқда. Чунки вилоятимиз бўйича мазкур масалани мувофиқлаштирадиган бирорта ташкилот йўқлиги ҳам сабаб бўлмоқда. Буларни инобатга олиб, вилоятда **“Инновацион ғояларни жамлаш ва жорий қилиш бўйича мувофиқлаштирувчи кенгаш”** (келгусида фақат Кенгаш, деб юритилади) ташкил қилиниши мақсадга мувофиқ, деб ўйлаймиз. Ушбу кенгаш вилоятнинг интеллектуал ва технологик салоҳиятини оширишнинг узок муддатли сценарийлари асосида устувор соҳа ва тармоқларни инновацион ривожлантиришнинг келажакдаги моделларини шакллантириш имконини берадиган стратегик режалаштириш тизимини яратиш ишларини мувофиқлаштириб боради. Агар бунга эришилса, вилоятимиз бўйича барча назарий ва амалий инновацион ривожланиш ғоялари, таклифлар жамланади ва уларни амалга ошириш йўллари жамоавий тарзда олимлар ва мутахассислар кўмагида ишлаб чиқилади.

Иккинчидан, инновацион ғояларни мувофиқлаштирувчи кенгашнинг йўқлиги туфайли, уларни жамлаш механизми ҳам ишлаб чиқилмаган. Шу туфайли юқорида таклиф қилинган **кенгаш таркибига Олий ўқув юртларининг илмий ишлари бўйича проректорлари, етакчи олимлар ва мутахассислар** киритилиши ва бу ташкилотни бевосита ҳокимлик қошида инновацияга масъул шахслар иштирокида ташкил қилиниши лозим, деб ўйлаймиз. Агар кенгаш таркиби шундай шакллантирилса, мазкур соҳада давлат хизматлари кўрсатишнинг тартиб-таомилларини ҳар бир ҳудудлар бўйича оптималлаштирилади ва соддалаштириш имконияти яратилади. Инновацион фаолият бўйича давлат бошқаруви органлари фаолиятининг самарадорлигини оширишни таъминлайдиган давлат бошқарувининг инновацион шакллари жорий этилади. Чунки, ушбу кенгашга ҳар бир олий ўқув юрти ўзларида мавжуд бўлган ва ишлаб чиқилган инновацион ғояларни расмий равишда тақдим этади ва Кенгашда атрофлича ўрганилади ва лозим, деб топилганлари амалиётга тавсия қилинади. Инновацион ғоя муаллифига кенгаш томонидан муаллифлик ҳуқуқини сақлаб қоладиган тегишли ҳужжат бериш тартибини ҳам ўрнатилса, масала ўз жойида ҳал бўлади. Агар зарур деб топилса патент олишгача бўлган тадбирларни кенгаш томонидан амалга оширилиши ҳам мумкин.

Учинчидан, вилоятда иқтисодийнинг барча тармоқлари, ишлаб чиқариш билан бирга хизмат кўрсатиш соҳаси ҳам жадал ривожланмоқда. Аммо бизда инновацион ғояларни синовдан ўтказиш имконияти йўқлигини алоҳида таъкидлаш лозим. Фикримча Самарқанд иқтисодий ва сервис билан

ҳамкорликда вилоятда **“Хизмат кўрсатиш соҳасидаги инновацияларни синаб кўрадиган тажриба майдони”**ни ташкил этиш лозим, деб ҳисоблаймиз. Хизмат кўрсатиш соҳасига қарашли соғлиқни сақлаш соҳасини олайлик. Мазкур соҳада касалликларни барвақт аниқлаш ва профилактика қилиш, ўз вақтида ва самарали даволашга имкон берувчи илғор технологияларни кенг жорий этишни тақозо қилади. Бундай тадбирлар орқали жамиятда соғлом турмуш тарзини шакллантириш ва соғлом авлодни тарбиялашга қаратилган комплекс тизим яратилади. Худди шундай масалани хизматнинг бошқа турлари бўйича ҳам айтиш мумкин. Жумладан коммунал хизматларни кўрсатиш жараёнида жуда кўп муаммолар ва камчиликлар мавжуд. Уларни бартараф қилиш борасида ҳам жуда кўплаб инновацион ғоялар бўлиши табиий. Аммо ушбу ғояларни вилоятда кимга тақдим этиш кераклиги хусусида ҳамон аниқ манзил йўқ. Шу туфайли турли идораларга фақат ушбу соҳанинг камчиликларигина айтилади. Бартараф қилиш йўллари хусусида ҳеч ким сўрамайди ва мос равишда, мутасаддилардан бошқа ҳеч ким бош ҳам қотирмойди. Агар мазкур соҳада инновацияларни синаб кўрадиган тажриба майдони бўлганда эди, вилоятда яратилган инновацион ғоялар вилоят иқтисодиётига хизмат қилиш имконияти пайдо бўлган бўларди. Бунга олимлар, мутахассислар, тадбиркорлар бир ёқадан бош чиқариб ҳамжиҳатликда фаолият кўрсатиш имконияти ҳам туғиларди.

Мазкур масала бўйича яна бир муҳим жиҳат, мамлакатимиз илмий-тадқиқот ва инновация фаолиятининг истиқболли ютуқларини тарғиб қилиш ва жорий этишнинг самарали механизмларини яратиш ҳам бугунги кунда муҳим аҳамиятга эга. Ушбу йўналишда илмий-экспериментал ихтисослаштирилган лабораториялар, юқори технологиялар марказлари, технопарклар ва бошқа инновацияга йўналтирилган тузилмаларни, хусусан, чет эл инвесторлари иштирокида ташкил этиш ва моддий-техника базасини мустаҳкамлаш чораларини ҳам кўриш керак. Зеро, ўзимизнинг ишланмаларимиз, ўзимизнинг инновацион ғояларимизга ўзимиз тўлиқ баҳо берадиган ва улардан амалиётда фойдаланадиган шароитни яратиш ҳам бугунги куннинг талабларидан биридир.

Тўртинчидан, вилоятда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришдан манфаатдор ташкилотлар жуда кўп. Уларнинг бир қисми соҳада фаолият кўрсатаётган субъектлар бўлса, бошқа қисми улардан манфаатдор давлат идоралари (солиқ, молия, статистика бошқармалари), банк, бозор кабилардир. Улар ҳам бир-бири билан айри ҳолда фаолият кўрсатмоқда. Вилоятнинг хусусиятидан келиб чиқиб, ушбу идоралар раҳбарларини ҳам мувофиқлаштирадиган ташкилотни ташкил қилиш мақсадга мувофиқ, деб ўйлаймиз. Бунинг учун вилоятда **“Хизмат кўрсатиш соҳаси кластери”**ни ташкил қилиш ҳам мақсадга мувофиқдир. Мазкур кластерга хизмат кўрсатиш билан боғлиқ субъектлар билан биргаликда уларнинг ривожланишидан манфаатдор вилоятдаги барча ташкилотлар ҳам киритилиши лозим. Мазкур ҳолат, ҳудудлар ижтимоий-иқтисодий салоҳиятининг барқарор ўсишини таъминлаш имконини беради. Бу ўз навбатида, аҳолининг ҳаёт даражаси ва сифатининг ҳамда фаровонлигининг юксалиши учун зарур шароитларни таъминлашга қодир бўлган фан ва инновацион фаолиятни ривожлантиришнинг

замонавий инфратузилмасини шакллантиришга ҳам хизмат қилади. Чунки, мазкур кластерда вақти-вақти билан ҳақиқий ҳолат таҳлил қилиниб, ҳокимият ва бошқа ташкилотларга соҳани ривожлантиришга қаратилган тегишли тавсиялар бериб борилади. Бу бошқарув қарорларининг илмий асосланганлик даражасини оширади. “Хизмат кўрсатиш соҳаси кластери”ни юқорида қайд этилган Кенгаш билан бирга ташкил қилиш ҳам мақсадга мувофиқ.

Бешинчидан, бевосита инновацияларни амалиётга жорий қилишга масъул шахслар, яъни кўпгина ташкилот раҳбарлари ва мутахассислар ҳам инновациянинг назарий масалаларини, унинг мазмун-моҳиятини чуқур билишмайди. Чунки, ушбу масалалар яқинда пайдо бўлган тушунчалардир. Аммо бугунги тараққиётимиз ва ҳудуднинг рақобатбардошлигини таъминлаш учун ўта зарур тадбирлардандир. Ушбу ҳолатга барҳам бериш учун вилоят миқёсида **“Инновация ва инновацион ғояларни амалга ошириш механизмлари”** мавзусида иқтисодий ўқувни ташкил қилиш ва унда етакчи олимлар ва тажрибали амалиётчиларни жалб қилган ҳолда мутахассисларни тизимли равишда ўқитишни амалга ошириш мақсадга мувофиқ. Вилоятда фаолият кўрсатаётган мутахассислар инновациянинг нималигини, инновацион иқтисодиётни қандай шакллантириш мумкинлиги ва унинг қандай самара беришини чуқур англаб олишлари лозим. Натижада уларнинг ҳар бирида инновацион ғояларнинг пайдо бўлиши ва уларни амалиётга тадбиқ этиш механизмни амалга ошириш имконияти ва билим савияси билан бирга амалий кўникмаси ҳам шаклланади. Муҳими, вилоятимиз иқтисодиёти инновацион йўл билан ривожланиш босқичига ўтади. Бу унинг сифати ва рақобатбардошлигини таъминлайдиган муҳим омиллардандир.

Олтинчидан, юқорида қайд этилган Кенгашда ёш авлоднинг ижодий ғоялари ва ишланмаларини тўплаш механизмини шакллантириш лозим бўлади. Агар ушбу ғоя ва ишланмалар амалиётга мос бўладиган бўлса, уларни жорий қилиш масаласи ҳам шу Кенгаш орқали амалга оширилиши мақсадга мувофиқ. Ушбу тадбир ёшларнинг илмий-тадқиқот ва инновация фаолиятини, энг аввало, ёш авлоднинг ижодий ғоялари ва ишланмаларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ҳамда рағбатлантириш имкониятини яратади. Шу йшл билан инновацион фаолиятда иқтидорли ёшлар фаол иштирок этиши учун қулай шароитлар яратилади. Бу интеллектуал авлоднинг шаклланиши учун ҳам муҳим омиллардан бири бўлиб ҳисобланади.

Еттинчидан, хизмат кўрсатиш соҳаси, айниқса туризм соҳаларининг статистикаси етарли даражада ривожланмаган. Хизмат кўрсатиш билан боғлиқ жуда кўп маълумотлар ҳисобга олинмайди. Соҳани тўғри ҳисобга олиб боришни йўлга қўйиш учун **“Хизмат кўрсатиш соҳаси статистикасини такомиллаштириш”** бўйича тадқиқотлар олиб бориш ва уни амалиётга жорий қилиш мақсадида услубий тавсияни ишлаб чиқиш ва уни шакллантиришда олимлар билан амалиётчиларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш лозим. Ҳозирги пайтда Ялпи ҳудудий маҳсулотда хизмат кўрсатиш соҳасининг улуши катта. Агар ушбу тадбирлар амалга оширилса, унинг реал ҳисоб-китобига янада аниқлик киритилади. Энг муҳими мазкур масалани ривожлантириш бўйича

тегишли қарорларни қабул қилишда илмий асосланган тавсиялар ишлаб чиқиш имконияти туғилади, деб ўйлаймиз.

Саккизинчидан, аграр соҳа мамлакатимиз иқтисодиёти учун муҳим ҳисобланади. Ушбу соҳага инновацион ғоялар, ишланмалар ва технологияларни, шу жумладан ишлаб чиқариш самарадорлигини ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларнинг экспорт салоҳиятини оширишга қаратилган чора-тадбирларни ишлаб чиқиш лозим. Шунингдек, мамлакатнинг озиқ-овқат хавфсизлигини мустаҳкамлашга кўмаклашувчи қишлоқ хўжалиги экинларининг янги селекция навларини яратишга қаратилган тадбирларни ҳам фақат инновацияларни жорий қилиш орқали амалга ошириш мумкин. Бугунги кунда инновацион ишланмаларни талаб қиладиган масалалардан яна бири, мавжуд ер, сув ва бошқа табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш имконини берувчи “Ақлли қишлоқ хўжалиги” концепциясига асосланган қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг замонавий синалган шакллари жорий этиш бўйича таклифлар киритишдан иборатдир. Бугунги рақобатнинг кучайиб бораётган даврда аграр секторда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини максимал даражада автоматлаштириш, ҳосилдорликни жиддий ошириш ва молиявий кўрсаткичларни яхшилашга катта аҳамият берилишини талаб қилади. Пировардида ушбу тадбирлар мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш имконини берувчи инновацион ғоялар, ишланмалар ва технологияларни жорий этиш имкониятини ҳам яратади. Яна бир муҳим жиҳат, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг жаҳон бозоридаги рақобатбардошлигини, шу жумладан йирик ритейлерлар ёрдамида таъминлаш орқали савдо бозорларини ва уларни тўғридан-тўғри етказиб беришни кенгайтириш масаласи ҳам ўта долзарб масалалардан биридир. Юқорида қайд этилган тадбирлар ушбу масаланинг ечими ҳам бўлиб ҳисобланади.

Тўққизинчидан, ижтимоий ривожланишга инновацияларни жорий этиш масаласи ҳам бугунги кунда ўта муҳим йўналишлардан биридир. Ўтган даврларда таълим тизимида инновацияларни, шу жумладан ўқитишнинг замонавий, интерактив ва ижодий услубларини жорий этиш бўйича бир қанча ишлар амалга оширилди. Ушбу соҳани ривожлантириш учун эндиги вазифа рақамли технологиялардан кенг фойдаланишни назарда тутувчи инновацион ўқув дастурларини ишлаб чиқишни таъминлашдан иборат бўлмоғи лозим. Юқорида таъкидланганидек, соғлиқни сақлаш тизимини, шу жумладан касалликларни барвақт аниқлаш ва профилактика қилишни таъминлайдиган илғор технологияларни жорий қилишга алоҳида аҳамият берилиши лозим. Бунинг учун ҳозирги пайтда энг илғор “Ақлли тиббиёт” ва “Ягона тиббиёт ахборот маркази” концепцияларини жорий этишни жадаллаштиришни тақозо қилади. Тиббиёт соҳасини замонавий технологиялар билан жиҳозлаш мамлакатимиз ижтимоий сиёсатининг негизи бўлган аҳолининг узоқ умр кўриши учун қўшимча шароитлар яратишга кўмаклашиш имкониятини яратади.

Ижтимоий сиёсатнинг муҳим йўналишларидан бири аҳоли орасида соғлом турмуш тарзини оммалаштиришга қаратилган. Бунга эришиш учун янги йўналиш бўлган “Хавфсиз шаҳар”, “Ақлли шаҳар” концепцияларини жорий

этишни тақозо қилади. Шунингдек, соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш ва оммалаштириш учун зарур шароитларни таъминлайдиган маданий, спорт ва бошқа объектларни ташкил қилиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Ушбу объектларни шаҳарсозликнинг фақат бош режаларига, режалаштириш ва қурилиш лойиҳаларига мувофиқ изчил ривожланишини таъминлаш лозим бўлади. Буда албатта ҳозирги замон илғор стандартлар талабини ҳисобга оладиган меъёрларга амал қилиш талаб қилинади.

Ўнинчидан, инновацияларни жорий этишга атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш тизими ҳам муҳтож. Чунки, атроф-муҳит ифлосланишини камайтиришга, жумладан, атмосфера ҳавосига чиқариладиган ифлослантирувчи моддаларни бартараф қилишга, сув объектларига ташланадиган оқова сувларни камайтиришга, биологик хилма-хиллик ва экотизимни сақлашга қаратилган тадбирларнинг ҳаммаси инновацион технологик ечимларни ишлаб чиқиш ва қўллашни талаб қилади. Шу туфайли, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва уларни қайта ишлаб чиқариш бўйича инновацион ғоялар ва ишланмалардан самарали фойдаланишни йўлга қўйиш мақсадга мувофиқдир. Бунга эришишнинг айрим йўналишлари муқобил энергия манбаларидан фойдаланиш, энергия тежамкор, экологик тоза автотранс-порт ёқилғисини ишлаб чиқаришдан иборатдир. Булардан ташқари чанг ва газдан тозаловчи технологияларнинг амалда қўлланишига ҳам эришиш лозим бўлмоқда.

Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан самарали фойдаланиш ҳақида гап кетганда сувдан фойдаланиш тизимини, шу жумладан сувни тозалаш, чучуклаштириш, оқова сувлардан қайта фойдаланиш масалалари ҳам кўзда тутилади. Бунга эришишнинг йўлларида бири сув тежашнинг инновацион технологияларини жорий этиш орқали, ундан фойдаланиш тизимини такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқишдан иборат. Ҳозирги пайтда маиший ва саноат чиқиндиларини қайта ишлаш масаласи ҳам атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан самарали фойдаланишнинг муҳим йўналишларидан биридир. Бунда энергия ва биоўғитларни ишлаб чиқариш учун юқори технологияларни жорий этиш бўйича илмий асослантирилган таклифлар ишлаб чиқиш лозимдир.

Ҳозирги пайтда иқтисодиётнинг энергия ва ресурс сарфини қисқартириш, энергия тежайдиган технологияларни ишлаб чиқаришга кенг жорий этиш дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш, қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланишни кенгайтириш бўйича;

Ўнбиринчидан, бозор муносабатлари шароитида ишнинг самарадорлигини ошириш учун “сендан угина, мендан бугина” томойилига таяниб иш кўришни тақозо қилади. Бунга асосан илғор технологияларни ихтиро қилган, уларнинг жорий этилишини таъминлаш ташаббуси билан чиққан, уни мувофиқлаштириш бўйича тегишли тавсияларни ишлаб берган олимлар ва мутахассисларни рағбатлантириш тизимини яратиш лозим. Мазкур масалани амалга ошириш учун инновацион тадқиқотлар, ғоялар, ишланмалар ва технологияларни рағбатлантиришнинг самарали тизимини яратиш мақсадга

мувофиқ. Бунга истиқболли фундаментал ва амалий тадқиқотлар ҳамда новаторлик ғояларини, шу жумладан норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш орқали эришиш мумкин.

Масалани ҳал қилишнинг дастлабки босқичларида етакчи хорижий илмий-тадқиқот муассасалари билан ўзаро манфаатли яқин ҳамкорликни йўлга қўйишга алоҳида аҳамият берилиши, ушбу тадбирлар учун имтиёз ва преференциялар берилишини таъминлаш, инновацион илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ҳам соҳа ривожига муҳим аҳамият касб этади, деб ўйлаймиз. Ҳозирги, давлатлараро рақобатнинг кескинлашиб бораётган шароитида юқори технологик маҳсулотларни ишлаб чиқиш бўйича таълим, илмий-тадқиқот ва бошқа муассасалар, илмий-экспериментал ихтисослаштирилган лабораториялар, юқори технологиялар марказлари, технопарклар ва бошқа инновацияга йўналтирилган тузилмаларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш (илмий-тадқиқот ишлари қисмида), шунингдек, уларнинг моддий-техника ва илмий салоҳиятини мустаҳкамлаш чора-тадбирларини ҳам амалга ошириш учун тегишли меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ. Ушбу ишни мувофиқлаштириш ишларини ҳам юқорида таклиф қилинган инновацион Кенгашга юклатиш маъқул бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 ноябрда имзоланган “Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармонида “инновацион ғоялар, ишланмалар ва технологияларни ишлаб чиқиш ва тижоратлаштириш бўйича замонавий илмий-технологик комплекслар, бизнес-инкубаторлар, стартап-акселераторларни, шу жумладан етакчи жаҳон ишлаб чиқарувчиларини жалб қилган ҳолда ташкил этиш, шунингдек, IT-инфратузилмани ривожлантиришга кўмаклашиш”⁴ масаласи кўзда тутилган.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган вазифаларнинг йўналишлари таркибига “узоқ муддатли технологик ривожланиш эҳтиёжлари ва тенденцияларини ҳисобга олган ҳолда замонавий юқори технологик ишлаб чиқаришни, шу жумладан янги авлод транспорт воситалари, робот техникалари ва юқори технологик маҳсулотларнинг бошқа турларини маҳаллийлаштириш бўйича лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш юзасидан ташаббус кўрсатиш, маҳаллий инновацион маҳсулотларни, шу жумладан расмийлаштирилган халқаро патент ва лицензиялар асосида жорий этиш, ички ва жаҳон бозорларига йўналтириш имконини берувчи самарали механизмларни ишлаб чиқишдан”⁵ иборат бўлган масалалар ҳам киради.

Ўниккинчидан, вилоят иқтисодиётининг алоҳида тармоқлари бўйича инновацион ғоялар илмий мунозаралар турли илмий муассасаларда турли олимлар томонидан яратилади. Деярли ҳаммаси бир-биридан беҳабар тарқоқ ҳолда амалга оширилмоқда. Бу жараёни мувофиқлаштириш, вилоятда

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 ноябрда имзоланган “Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони.

⁵ Ўша жойда.

яратилган инновацион ғоялар, ишланмалар ва технологияларни жамлаш, улардан олимлар ва амалиётчиларнинг хабардорлигини таъминлаш мақсадида ҳар йили бир марта юқоридаги ташкил қилиниши тавсия қилинган инновацион кенгаш раҳбарлигида **“Инновацион ғояларни амалга ошириш: муаммолар ва уларнинг ечимлари”** мавзусида илмий-амалий конференцияни ташкил қилиш ва уни анъанавий тарзда мунтазам ўтказиб бориш мақсадга мувофиқ. Олимлар ва мутахассисларнинг илмий ишланмалари, инновацион ғояларининг қайси қисми вилоятнинг қайси соҳасига жорий қилинди, ундаги кузатилган қийинчиликлар нималардан иборат ва уни қандай бартараф қилиш мумкинлиги тўғрисида тегишли илмий тавсиялар ишлаб чиқилади.

Ўнучиничидан, бизнинг иқтисодиётимиз ижтимоий йўналтирилган бўлишига қарамасдан мамлакатимизда, хусусан вилоятимизда ҳам “Ижтимоий хизматлар тадбиркорлиги” сушт шаклланган ва улар замон талабига мос ҳолда ривожланган эмас. Натижада мазкур соҳани ривожлантириш асосан давлат ва маҳаллий бюджет ҳисобидан амалга оширилмоқда. Буларни инобатга олиб, вилоятда **“Ижтимоий хизматлар тадбиркорлик тизими”**ни яратиш лозим. Буларни ташкил қилиш ва тегишли имтиёзлар бериш бўйича меъёрий-ҳукуқий ҳужжатларнинг қабул қилинишига эришиш мақсадга мувофиқ. Агар ушбу тадбирлар амалга ошса, вилоятимизда таълим, маданий, тиббий, спорт ва соғломлаштириш хизматлари, кам таъминланган ва ёрдамга муҳтож аҳоли қатламнинг дам олишини ташкил қилиш, экологик муҳитни яхшилаш кабилар билан боғлиқ яшашнинг сифат даражасига кўтарилишини таъминлашга хизмат қиладиган турлари ривожланади.

Ўнтўртинчидан, инновацион ғояларни ишлаб чиқиш ва амалиётга тадбиқ қилиш маълум даражада маблағни талаб қиладди. Аммо вилоятда бундай маблағнинг йўқлиги ушбу жараённинг ривожланишини рағбатлантирмайди. Бозор муносабатлари шароитида рағбатлантириш механизмининг тўғри йўлга қўйилиши, тараққиётнинг асосий омили бўлиб ҳисобланади. Бунини инобатга олиб, вилоятда **“Инновацияларни жорий қилиш фонди”**ни ташкил этиш ҳам мақсадга мувофиқдир. Бу фонд ҳар бир инновацион ғояларни жорий қилган хўжалик юритувчи субъектлар оборотидан маълум фойизда ажратмалар (бадаллар) эвазига шакллантирилиши мумкин. Мазкур маблағларни инновацияларни молиялаштиришга сарфлаш мақсадга мувофиқ бўлади. Агар бунга эришилса, вилоятда инновацион ғояларни амалиётга жорий қилишни рағбатлантириш ва шу орқали иқтисодиётда юқори самарадорликка эришиш имконияти туғилади, деб ўйлаймиз.

Агар бизнинг ушбу тавсияларимиз амалиётга жорий қилинса, вилоятда инновацион ғояларнинг яратилиши, улардан амалиётда фойдаланиш жараёнининг тезлашиши рўй беради, пировардида иқтисодиётнинг тез суръатлар билан ўсиши, янги иш ўринларининг яратилиши эвазига аҳолининг яшаш даражаси ва сифати ошади ҳамда фаровонлиги таъминланади. Муҳими, одамларнинг оддий меҳнати интеллектуал меҳнатга ўзгариб боради, бу эса ўз навбатида интеллектуал камиталнинг юзага келиши ва мамлакат интеллектуал

салоҳиятининг ошиб боришини таъминлайди ҳамда инсон капиталининг сифатини ошириш имкониятини яратади.

ФИО автора: *Латинова Ш.М.* – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти ўқитувчиси

Название публикации: «ХАЛҚАРО ЛИЗИНГ РИВОЖЛАНИШИДАГИ МУАММОЛАР»

Аннотация: мақолада халқаро лизинг операциялари, халқаро лизинг бозори ва ундаги молиявий муносабатларнинг ўзига хос хусусиятлари ёритилган. Пандемия шароитида халқаро лизинг бозорининг ҳолати таҳлил қилинган ва мавжуд муаммолар аниқланган.

Калит сўзлар: халқаро лизинг, халқаро лизинг бозори, лизинг уюшмалари, маслаҳат ва брокерлик компаниялари.

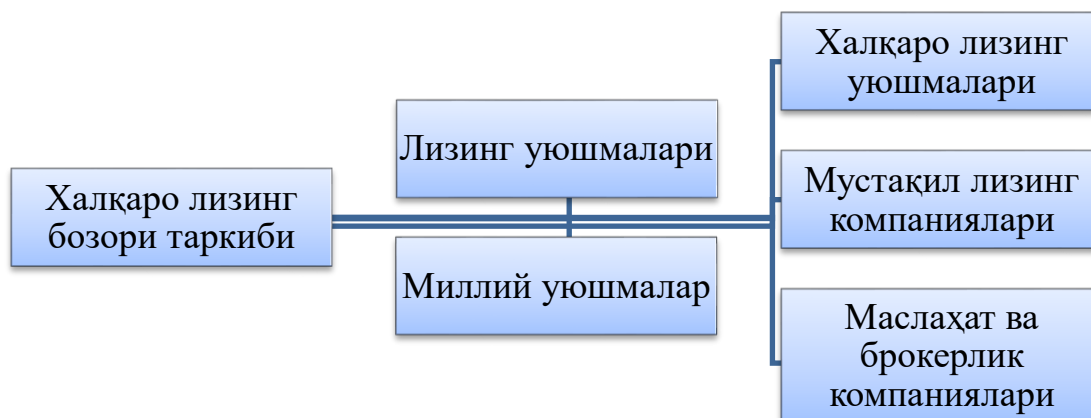
Кўплаб мамлакатлар иқтисодиётининг реал секторида сифатли ишлаб чиқариш активларига эҳтиёж сезилса, давлат ишлаб чиқариш секторини ривожлантиришдан манфаатдор бўлади. Иқтисодиёт тармоқларида хорижий капиталнинг шаклланишини таъминлайдиган механизмлардан бири халқаро лизинг бўлиб ҳисобланади. Илк марта халқаро лизинг шартномалари ўтган асрнинг 50-йилларида америка лизинг компаниялари томонидан амалга оширилган. АҚШда ишлаб чиқарилган турли хил ускуналар халқаро лизинг шартномаси асосида хорижий мамлакатларга етказиб берилган. Бунда АҚШ резиденти – лизингга берувчи лизинг объекти бўйича тезлаштирилган амортизацияни қўллаш, шунингдек, инвестицион солиқ имтиёзларидан фойдаланиш имкониятига эга бўлган. Бунинг натижасида эса норезидент – лизингга олувчи учун халқаро лизинг шартномаси қийматини камайтириш имкониятига эга бўлган. Вақт ўтиб, Буюк Британия ва Европанинг бошқа мамлакатларида ҳам бундай тажрибадан фойдаланилган.

Хорижий мамлакатларда ишлаб чиқарилган ускуналарни лизингга бериш хорижий молия институтларидан ҳамда хорижий мамлакатга ўзининг саноат маҳсулотларини экспорт қилишдан манфаатдор бўлган давлатлардан пул фондларини нисбатан арзон жалб қилиш имкониятини яратади. Лизингга олувчи мамлакат учун халқаро лизингнинг афзаллиги лизинг шартномаси миқдорининг миллий қарздорликни аниқлашда ҳисобга олинмаслигида намоён бўлади, яъни Халқаро валюта фонди томонидан алоҳида мамлакатларга белгиланадиган кредиторлик қарздорлиги бўйича меъёрдан ошириш мумкин бўлади. Бундан ташқари, лизинг молиялаштириш манбалари ва капитал қуйиш даражаси ўртасидаги рақобатнинг умумий оширилишини таъминлашга хизмат қилади.

Халқаро лизингни қўллашнинг самарадорлиги у ёки бу мамлакатда қулай солиқ режимини қўллашда намоён бўлади. Буни солиқ имтиёзларини лизингга берувчи мамлакатидан лизингга олувчи мамлакатига экспорт қилиш сифатида тасаввур қилиш мумкин.

Халқаро лизинг бизнеси ички лизингга нисбатан анча кеч ривожлана бошлаган. Халқаро лизинг операцияларини ривожланишига қуйидаги омиллар таъсир этган: кўпчилик мамлакатларда кредит олиш шартларининг оғирлиги, банклар томонидан фоиз ставкаларининг оширилиши, молиявий инқирозлар, баъзи мамлакатлар солиқ тизимининг беқарорлиги ва бошқалар.

Халқаро лизинг операцияларини амалга оширишдаги қийинчиликлар шундан иборатки, улар ҳамкор мамлакат ҳукуматининг валюта, божхона ва бошқа тартибга солиш қоидалари таъсири остида бўлади. Халқаро лизинг тараққиёти олдидаги тўсиқларни йўқ қилиш, ундан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш мақсадида турли мамлакат ва халқаро ташкилотлар мутахассислари томонидан ишлаб чиқилган Халқаро молиявий лизинг бўйича Оттава Конвенцияси 1988 йилнинг май ойида қабул қилинган. Жаҳон амалиётида лизингнинг тараққиёти кўп жihatдан давлатларнинг қонунчилигида мавжуд тўсиқлар ва шарт-шароитлар асосида шаклланиб келмоқда. Бугунги кунда йирик халқаро лизинг ташкилотларидан “Халқаро молия ва лизинг ассоциацияси” ва миллий лизинг ассоциацияларининг Европа федерацияси (Leaseurope)ни алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин.

2-чизма. Халқаро лизинг бозори таркиби

Чизмада акс эттирилганидек, халқаро лизинг бозори таркибига ўзида профессионал лизингга берувчиларни, молиявий компаниялар уюшмаларини ҳамда банкларни бирлаштирган лизинг уюшмалари киради.

Халқаро лизинг уюшмалари миллий лизинг уюшмаларини ўзида бирлаштиради. Жумладан, миллий лизинг ассоциацияларининг Европа федерацияси (штаб-квартираси Брюссельда, 1972 йилда ташкил топган),

Мехикодаги Латин Америкаси лизинг федерацияси (1983 йил ташкил топган.), Осиё лизинг уюшмаси (Сингапур, 1982 йилда ташкил топган), Африка лизинг уюшмаси (Нигерия, 1993 йилда ташкил топган).

Халқаро лизинг бозори таркибида маслаҳат ва брокерлик компаниялари муҳим аҳамият касб этади. Бундай компаниялар таркибига кирадиган компаниялар инвестициялаш жараёнида ҳам, лизинг шартномасини ижро этишда ҳам бевосита иштирок этишмайди. Шунга қарамай, лизинг келишувини ташкил этиш ва расмийлаштиришда уларнинг ўрни жуда юқори. Ҳуқуқий маслаҳатчилар сифатида жаҳоннинг йирик ҳуқуқий фирмалари иштирок этишади. Улар шартнома ҳужжатларини тайёрлаш ва ҳуқуқий жиҳатдан ижро этилишига масъул бўлишади. Бундан ташқари, маҳаллий лизинг бозорлари ҳақида маълумот йиғиб, уларни таҳлил қилиш билан ҳам шуғулланишади. Лизинг бўйича брокерлик компанияларининг асосий функцияси потенциал фойдаланувчи билан банк ўртасида воситачилик фаолиятини олиб боришдан иборат. Лизинг брокери гарчи лизинг муносабатларининг бевосита иштирокчиси ҳисобланмасада, ускунинанинг ишлаб чиқарувчиси номидан маълум бир комиссия мукофот эвазига фаолият олиб борувчи савдо агенти сифатида намоён бўлади. Бироқ, кўпгина ҳолатларда брокерга мукофот лизингга олувчи томонидан лизинг шартномаси ташкил этилгандан сўнг ёки ҳар бир лизинг тўлови билан бир пайтда тўланади. Шу билан бир қаторда, брокер билан рискларни эътиборга олган ҳолда лизинг шартномасини ташкил этиш бўйича мажбуриятларни унинг зиммасига юклайдиган махсус шартнома ҳам тузилади.

Бутун дунёга машҳур “White Clarke Group” консалтинг компанияси томонидан ўтказган таҳлилларга асосан, 2017 йилда глобал лизинг саноати ўзининг “барқарорлик ва инновационлик” хусусиятини намоён этди. Дунёнинг 50 та йирик давлатларида янги битимлар ҳажмининг 16,6 фоизга ўсиши (2016 йилда 1099,7 млрд. АҚШ долларидан 2017 йилда 1282,73 млрд. АҚШ долларигача) кузатилган. Янги бизнес миқдорининг ҳажми 2016 йилда дунё бўйича умумий кўрсаткичдан 182,96 млрд. АҚШ долларига юқори бўлган бўлса, бу битимларнинг 95 фоизи учта ҳудуд (Шимолий Америка, Европа ва Осиё)га тўғри келди⁶.

Қуйидаги 1-жадвалда 2017 йилда лизинг бозорида йиллик лизинг ҳажми бўйича етакчилик қилган 20 та давлат ҳақида маълумотлар келтирилган.

⁶ «White Clarke Group». – URL: <https://www.whiteclarkegroup.com/>

2017 йилда дунё мамлакатлари бўйича лизинг бозори ҳажми⁷

№	Давлат	Йиллик ҳажми	Ўсиш даражаси, % 2017 йилда 2016 йилга нисбатан	Бозорга кириши, %
1	АҚШ	410,35	6,90	21,6
2	Хитой	265,68	20,42	6,8
3	Буюк Британия	92,45	5,18	32,4
4	Германия	78,32	7,29	17,2
5	Япония	60,47	-2,00	5,3
6	Франция	49,78	8,69	16,1
7	Италия	33,63	12,89	15,2
8	Австралия	31,49	2,10	40,0
9	Канада	26,46	2,70	38,0
10	Швеция	24,88	10,50	27,1
11	Россия	20,06	46,68	Маълумот мавжуд эмас
12	Польша	19,11	15,72	25,1
13	Швейцария	13,59	0,27	12,3
14	Корея	12,00	5,30	8,9
15	Дания	11,95	0,31	29,4
16	Тайвань	11,83	8,08	9,9
17	Испания	11,15	8,76	6,2
18	Мексика	9,06	9,70	Маълумот мавжуд эмас
19	Австрия	8,85	7,85	13,0

Шимолия Америка лизинг бозори (АҚШ, Канада, Мексика) аввалгидай 2017 йилда ҳам энг йирик ҳудудий лизинг бозори сифатида сақланиб қолди. Бу соҳадаги янги бизнеснинг умумий қиймати уччала ҳудуд бўйича 2017 йилда 445,87 млрд. АҚШ доллари (жами халқаро лизинг бозорининг 34,8 фоизи)ни ташкил этган. Шу билан бир қаторда, 2017 йил лизинг бозорида бошқа ҳудудларнинг ўсиш кўрсаткичи юқори бўлганлиги туфайли Шимолий Америка лизинг бозорининг улуши 3,1 фоизга қисқарган, Европа лизинг бозорининг улуши 1,9 фоизга, лизинг хизматларининг йиллик ҳажми эса 354,4 млрд. АҚШ долларигача (32,7

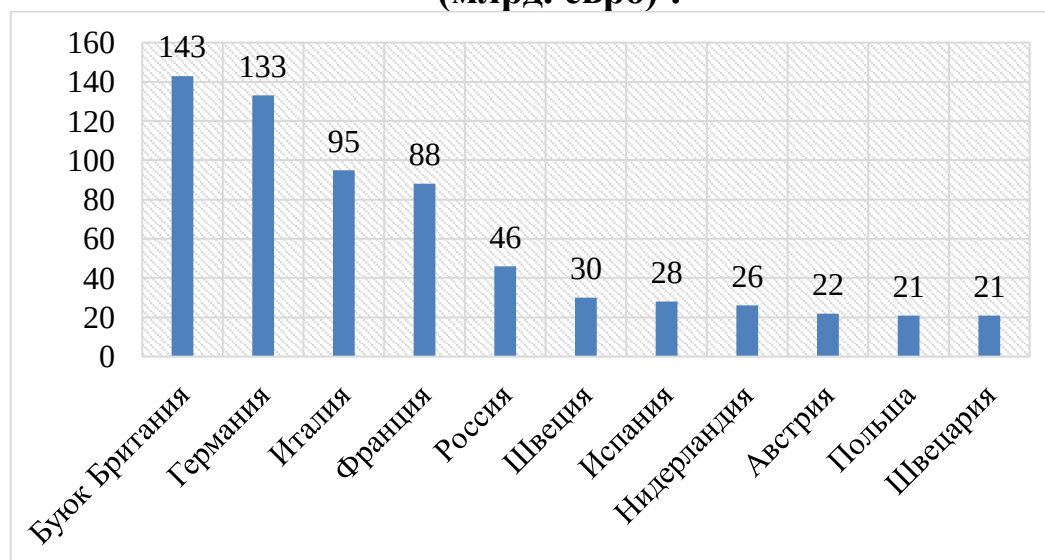
⁷ Глобальный Лизинговый Отчет 2019. Ведущие финансовые технологии. — URL: <https://www.whiteclarkgroup.com/reports/global-leasing-report-2019>

фоиз) ўсган. Халқаро лизинг бозорида Осиё лизинг бозорининг улуши 1,3 фоизга, лизинг хизматларининг йиллик ўсиши эса Европа лизинг бозори билан бир хил миқдорга етиб, 58,9 фоизга ўсган.

Европа иттифоқи (ЕИ) ҳудудида фаолият юритаётган фирмаларни доимий кузатув таҳлил жараёни билан Европа марказий банки (ЕМБ) шуғулланиб боради. Бугунги кунда Европа лизинг бозорининг йирик иштирокчиси бу “Leaseurope” бўлиб, унга 1972 йилда асос солинган. “Leaseurope” ҳозирги кунда Европа давлатларининг 44 та ассоциацияларини ўзида бирлаштирган федерация ҳисобланади ва Европа лизинг бозорини 93%ини эгаллаган. Бугунги кунда “Leaseurope” Европа давлатларидан ташқари АҚШ, Канада, Австралия ва Япония каби давлатларининг лизинг ассоциациялари билан ҳамкорлик муносабатларини ўрнатган. Европа мамлакатларида 2015 йилда лизинг портфелининг ҳажми 1-диаграммада келтирилган.

1-диаграмма

2015 йилда Европа мамлакатларида лизинг портфели ҳажми (млрд. евро)⁸.

“Leaseurope” тамонидан “Leaseurope Index” сўровномаси олиб борилади, бу сўровномада Европа давлатлари ихтиёрий равишда иштирок этишади, шунга кўра 2011 йилда Европада техника ва транспорт соҳасига киритилган лизинг ҳажми мос равишда 8,4% ва 11,7%га ошганлиги кузатилган. Италия ва Франциянинг кўчмас мулк лизинг бозорларининг қисқарганлиги сабабли Европа кўчмас мулк соҳасида лизинг ҳажми 13%га пасайган. Германия, Франция ва Австрия иқтисодиётнинг кўчмас мулк соҳасидан ташқари барча жавҳаларда ўсиш кузатилган. 2012 йилнинг 3-чорагида амалга оширилган сўровнома натижаларига кўра имзоланган лизинг шартномаларининг ҳажми 16,6 млрд. еврони ташкил қилган. Бу

⁸ <https://cyberleninka.ru/article/n/trends-of-international-lease-market-developing>.

кўрсаткич ўтган йилнинг 3-чорагига нисбатан 17,5 %га пасайганлигини кўриш мумкин.

АҚШ лизинг бозорида кўплаб лизингга берувчиларнинг турлари мавжуд бўлиб, улар изчил тизим асосида фаолият юритишади. Бугунги кунда АҚШнинг энг йирик ассоциациялардан бири бу “Equipment leasing and finance association” (ELFA) бўлиб, у ўз таркибида 575 дан зиёд компанияни бирлаштирган. “ELFA” мунтазам равишда “Monthly Leasing and Finance Index” (MLFI-25) номини олган ҳар ойлик лизинг ва молия бозорлари якунига бағишланган маълумотларни эълон қилиб боради. Шунга кўра кузатув таҳлили остидаги компанияларнинг лизинг бозоридаги улуши 2012 йилнинг ноябр ҳолатига кўра 6,4 млрд. АҚШ долларини ташкил қилган бўлиб бу борада ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 3%га ўсиш кузатилган. “ELFA”нинг аъзолари томонидан бугунги кунда компьютер, тиббиёт, қишлоқ хўжалик, қурилиш, тоғ-кон саноат техникалари, шахсий ва йўловчи ташувчи самолётлар, вагонлар, юк ташувчи ва енгил автомобиллар, йирик кемалар ва контейнерлар лизингга тақдим этилади. АҚШда лизингнинг жадал ривожланишидаги муҳим сабаблардан бири инвестицияларга нисбатан бериладиган солиқ имтиёзлари ҳисобланади. Жумладан, янги инвестициялар йиғиндисининг 10 фоизгача бўлган қисми солиқ йиғиндисидан чиқариб ташланади. Масалан, асбоб-ускуналар сотиб олиш харажатлари 100 минг доллар дейлик, солиқ имтиёзи 10%, солиқ йиғиндисидан 10 минг доллар чиқариб ташланади. Лизинг шартномасида солиқ имтиёзи Молия вазирлигининг ички даромадлари бошқармаси томонидан ижара учун ўрнатган қоидаларга мос келган ҳолдагина қўлланилади.

Бугунги кунда Германияда кўплаб лизинг компанияларини кўриш мумкин. Шулардан тахминан 200 таси “Bundesverband Deutscher Leasing Unternehmen” (BDL) немис лизинг ассоциацияси таркибига киради. Лизинг Германияда инвестиция механизминини ҳаракатга келтирувчи асосий омиллардан бири бўлиб йиллик инвестицияларнинг бешдан бир қисми лизинг асосида амалга оширилади. 2011 йил Германияда амалга оширилган лизинг ҳажми 49,1 млрд. еврони ташкил қилган бўлса бу кўрсаткич 2012 йилда 49,3 млрд. Еврога тенг бўлган. Техника воситаларига киритилаётган маҳаллий инвестицияларнинг 22,7%и, хорижий инвестицияларнинг 53% қисми лизинг асосида амалга оширилган. Бугунги кунда Германия лизинг бозорининг 90% қисми тўлалигича “Bundesverband Deutscher Leasing Unternehmen” (BDL) иштирокида кечади.

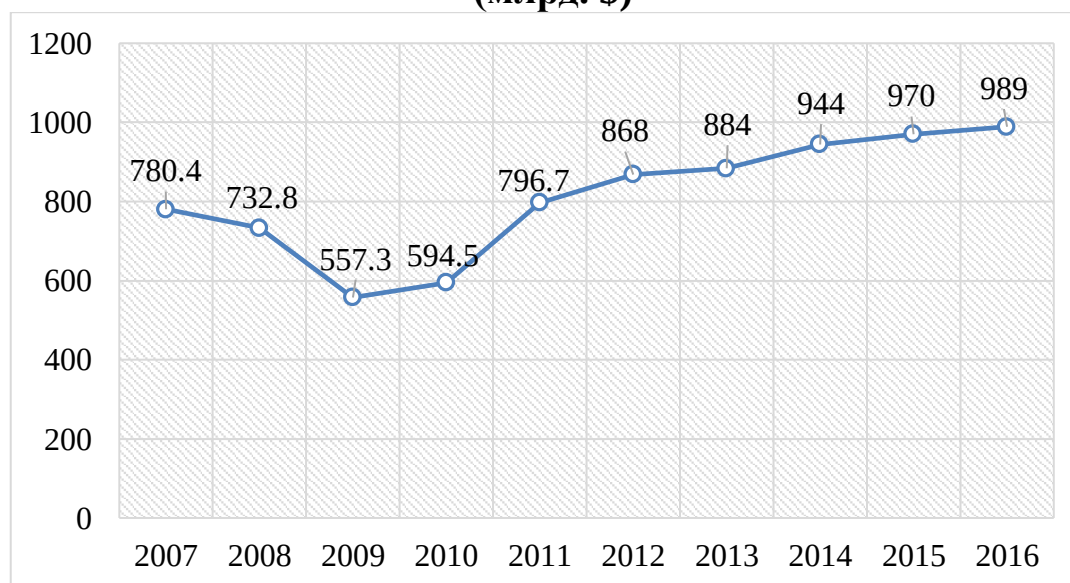
Германия лизинг бозорида амалга оширилган лизинг операцияларнинг таркибига этибор қаратадиган бўлса у ерда йирик ҳаво кемаларидан тортиб оддий автомобилларгача кўриш мумкин. Германия лизинг операциялари таркибида эни йирик улишга эга бўлган маҳсулот бу

енгил ва тижорат автомобиллари бўлиб улар жами лизинг портфелининг 68,6 %ини ташкил этади. Буюк Британияда лизинг нисбатан кеч, яъни 1970 йилдан кейингина кенг қўламда ривожланди. 1981 йилдан 1986 йилгача ҳукумат корпорациялардан олинадиган солиқ миқдори 52%дан 35%га пасайган. Шу вақтгача қўллаб келинган 100%ли солиқ имтиёзи (бу имтиёз биринчи йилга нисбатан қўлланиларди) 25%ли имтиёз билан алмаштирилди.

Корпорациялардан олинадиган солиқ ставкаси пасайтирилиши билан лизингга нисбатан қўлланиладиган солиқ имтиёзининг ҳам аҳамияти пасайди. Бу эса лизинг ва ускуналар сотиб олиш қийматининг пасайишига олиб келади. Ҳозирги кунда ҳам солиқ имтиёзларининг маълум қисми сақланиб қолган. Масалан, биринчи йили ижара тўловлари солиққа тортилмайди. Бугунги кунда Буюк Британияда етакчи лизинг уюшмаси бу “Finance & Leasing Association” (FLA) бўлиб, 2012 йил ҳолатига кўра унинг асосий аъзолари сони 112 тани ташкил қилган бўлса уларга хизмат кўрсатувчи аъзоларнинг сони 83 тага етган. 2011 йилда FLA аъзолари томонидан 72,1 млрд. фунт стерлингга тенг миқдорда лизинг ажратилган. FLA аъзолари таркибига банклар, қурилиш уюшмалари, лизинг компаниялари, молия уйлари киради, улар молиявий лизинг, оператив лизинг, кўчмас мулк ижараси ва савдоси, турли кредитлар ажратиш каби хизматларни таъқдим этишади. FLA аъзолари томонидан 2011 йил октябрдан 2012 йил октябргача бўлган муддат ичида амалга оширилган лизинг ҳажми 20 млн. фунт стерлингдан ошган.

7.2-диаграмма

Жаҳон миқёсда амалга оширилган лизинг операциялари ҳажми (млрд. \$)⁹

⁹ <https://cyberleninka.ru/article/n/trends-of-international-lease-market-developing>.

Халқаро миқёсда жадал ривожланаётган лизинг бозорларидан бири бу Россия лизинг бозори бўлиб, 2018 йил якунларига кўра унинг ҳажми 1,35 трлн. рублдан ошган. Лизинг компаниялари томонидан амалга оширилган янги лизинг операциялари ҳажми эса 1276 млрд. рублни ташкил қилган. Россия лизинг бозори мана иккинчи йилдирки, ўзининг энг юқори чўққисини намоён қилмоқда. Лизинг бозорининг бундай ўсиши темир йўл техникаси ва автолизинг ҳисобига таъминланган бўлиб, уларнинг янги лизинг операциялари ҳажмидаги жами улуши 61,1%ни ташкил қилган. Лизинг бозоридаги ўсишни таъминлашга хизмат қилган энг фаол 10 та давлат лизинг компанияларининг лизинг бозоридаги жами улуши 80%га етган¹⁰.

Жорий йилда эълон қилинган пандемия туфайли корпоратив сегментнинг қисқариши ҳамда иқтисодиётда пасайиш кузатилганлиги Россия лизинг бозорида ҳам янги битимлар ҳажмининг 22 фоизга пасайишига олиб келди. Аммо бунга қарамасдан, валюта шартномаларини қайта баҳолаш ва муаммоли активлар ҳамда уларни реструктуризациялаш ҳажмининг ошиши натижасида лизинг портфелининг ҳажми деярли ўзгаришсиз қолди.

2019 йил якунига кўра, лизингга киритилган соф инвестициялар ҳажми 1,84 трлн. рублни ташкил қилиб, ўтган йилги 32 фоизлик ўсиш кўрсаткичи эвазига 10 фоизни ташкил қилди¹¹.

Карантин чекловлари туфайли лизингга олувчилар таклифининг пасайиши 2020 йилнинг биринчи ярмида лизингга олувчиларнинг асосий муаммоси бўлиб қолди. “Эксперт РА” томонидан ўтказилган таҳлиллар жорий йил якунлари бўйича лизинг хизматларининг 10-20 фоиз атрофида пасайиши мумкинлигини башорат қилмоқда. Бу ҳолат эпидимиологик вазиятнинг ўзгариши билан бевосита боғлиқ ҳисобланади.

2020 йилнинг биринчи ярмида лизинг бозорида янги битимлар ҳажми 570 млрд. рублга етиб, ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 22 фоизга пасайган. Энг юқори пасайиш кўрсаткичи кўчмас мулк лизингида кузатилган (-95 фоиз) бўлса, 2019 йил ўрталаридан бошлаб эса ҳаво ва темир йўл техникаси лизингида кузатила бошлаган. Шу билан бир қаторда, жорий этилган карантин чекловлари ҳамда юк ташиш хизматида бўлган талабнинг кекин камайиши бу соҳаларда ўтган йилнинг шу даврига нисбатан кучли пасайиш (35-45 фоиз)ни тақозо этди¹².

Лизинг компаниялари ўртасида ўтказилган сўров натижаларига кўра, 2020 йилнинг биринчи ярмида лизингга берувчилар дуч келган муаммолар

¹⁰ Рынок лизинга по итогам 2018 года: новый рекорд. Аналитические материалы. Москва. 20 март 2019 год.

¹¹ Рынок лизинга по итогам 1-го полугодия 2020 года: тотальное поражение. <https://raexpert.ru/docbank/e9e/b3e/ab8/b0087effddc885d8168f4ee.pdf>

¹² Рынок лизинга по итогам 1-го полугодия 2020 года: тотальное поражение. <https://raexpert.ru/docbank/e9e/b3e/ab8/b0087effddc885d8168f4ee.pdf>

орасида миждозлар талабининг кескин камайганлиги энг долзарб муаммо деб қайд этилган. Бу ҳолат лизинг бозорида риск даражасининг ортиб борганлигидан далолат беради.

ФИО автора: *Saydullayeva Feruza Asliddinovna*

Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Название публикации: «BASIC STAGES TO ORGANIZE EFFECTIVE WRITING CLASS»

Abstract: This article deals with the actual steps to organize an effective writing class. On the top of that, there are a number of reason why these ways are valuable to implement the writing class.

Key words: writing class, atmosphere, model, standard, movement.

Introduction

As I vividly recalled in my third grade and college experiences, what a teacher does in the writing class will either foster enthusiasm and satisfaction or dread and frustration. "Set the tone: Children are affected by what the teacher does. Show them writing as a laboratory or studio subject. Instead of giving writing to children, you will share it with them. You will write with them," Graves advises. (1983, 12)

Children must write daily in order to learn the writing experience. Like any difficult and new skill, success will only be attained with constant attempts. Discouragement can set in easily if not enough time is given to learning how to write. Children can start writing as soon as they can hold a writing implement in their hand. Graves and Stuart say, "Most adults think children can't write until they can read. But children can learn to write the same way they learn to talk, by going through a series of ever-improving approximations of what adults do. When children write first, reading comes more easily." (1985, 2) Children can learn to read and write just like they learned to talk. Donald Graves and Virginia Stuart explain: The natural process of learning to talk provides a valuable model for learning. The model can be seen at work in any skill we learn without being taught: talking, walking, riding a bicycle, or jumping rope. All these processes have several things in common. Children have a clear purpose for learning each one and a clear goal to reach toward. Because they want to talk and walk, for example, children practice on their own. (1985, 9) The best way to teach writing for children is by letting them do real writing, not worksheets. Graves and Stuart

explain their thinking: The component model of learning is based on a seductive idea: to learn how to put something together, first you take it apart. This concept clearly works in the physical world of things and machines...But a growing body of research shows that children tend to learn language, oral or written, by moving from wholes to parts; they focus on meaning before mastering the fine points of the form. (1985, 11) They further state: Overemphasis on components, however, does more than train children to dislike reading and writing. In denying them the opportunity to practice actual reading and writing, the method prevents children from using important thinking skills, such as organizing, analyzing, interpreting, and evaluating information. Instead, standard worksheets and tests ask children to fill in the blank or circle the correct answer. (1985, 14) Setting Up the Environment Just like a gardener prepares the ground before he plants the seeds, so must a teacher prepare the classroom environment so that the writing will bloom in it Cambourne and Turbill have attempted to delineate conditions necessary to have successful writing process in a classroom. The ideal would be to have all of these conditions in a high degree. These conditions include: "Immersion in print, good modeling of reading and writing, positive teacher expectation, student responsibility for writing and lessons learned from that writing, approximation - including spelling and composing the written word, time to practice skills, engagement with demonstrations about print, mutual response between students and adults in the room." (1987, 7) Setting up routines early on will allow children to get to the business at hand without getting sidetracked on mundane issues. The room must stress independence and the children's own responsibility for their writing. All must know: where to get supplies, writing folders, sign up sheet for conferences with the teacher , what to do if you cannot spell a word, need help with punctuation, stuck on topic, don't know what to do next, need a listener, or writing is finished for the day. Avery says, "Writing workshop is actually a highly structured environment, carefully established with clear rules and procedures that continue to develop throughout the year." (1993, 14) ...Avery adds that there are three basic rules: "We work hard, we work on writing, and we use quiet voices." (1993, 14) Katie Johnson's two main rules for writing are: "Children's writing comes from the children themselves, or it has no power; and the

teacher must feel comfortable with the way writing goes in her classroom, or it won't work." (1987, 237)

Methods

The organization of the writing time itself is up to the teacher's personal preference. It should be daily if possible, or at least three times a week. The children should come to expect the same time each day for writing. This routine will enable them to get into the writing process more readily. Some teachers have one half of the writing time allocated to conferencing with others, and one half of writing time is silent writing only. In this way the classroom will take on the hushed silence of a studio where all can be alone with their own thoughts. This can be a more productive environment for writing. Writing with Lower Primary Grades Special strategies can be used to encourage writing in lower primary grades: kindergarten, first, and second.

Result and Discussion

Movement I--Now the child is printing two or more sentences after a conference with the teacher, and the words needed for that printing are written by the teacher on a large card in a list. The child retrieves the words and prints them in a booklet made of lined paper. The booklets are read. This is usually the last movement in kindergarten.

Movement II - This movement extends the retrieval of words to a personal dictionary. Stories are written independently and often continuing from day to day. Each day's work is read, and stories are posted for others to read. Movement VI--This incorporates the whole writing process, adding revision and editing, and group peer conferences to the teacher's conference, Drafts and publishing is continued from

Movement III. Children may write in either a booklet or on many papers in a folder. As the children come to use the writing process exclusively, the differentiation of genres and audience is expected in their writings. "None of the lines between the Movements is rigid," Johnson explains. "It sometimes happens that I guess wrong about where a child can best work, but the longer I teach writing the less often I guess

wrong. When you goof, just back up one Movement and read everyday. By Christmas, the average Kindergartner has between thirty and fifty Key, personal words.

Movement IV - This incorporates the whole writing process, adding revision and editing, and group peer conferences to the teacher's conference, Drafts and publishing is continued from Movement V. Children may write in either a booklet or on many papers in a folder. As the children come to use the writing process exclusively, the differentiation of genres and audience is expected in their writings. "None of the lines between the Movements is rigid," Johnson explains. "It sometimes happens that I guess wrong about where a child can best work, but the longer I teach writing the less often I guess wrong. When you goof, just back up one Movement and things will be fine. ..Where you start depends on what grade you teach and how much language awareness has preceded your tenure of any group."(1987, 15) The routines of this program are fairly easy for small children to grasp: choose a word, the teacher writes it, the child traces it, reads the word, then reads it to a friend, and puts it in a basket. When all students have words in the basket it is time to read.

Conclusion

Graves and Stuart say, "Most adults think children don't want to write. But children want to make sense of the world around them, and writing can help them do that. Through writing, children can discover new ways of thinking, seeing, listening, and reading. They can learn about themselves and find their own writing voices." (1985, 4) "The teaching of writing," Donald Graves says, "demands the control of two crafts, teaching and writing. They can neither be avoided, nor separated. The writer who knows the craft of writing can 't walk into a room and work with students unless there is some understanding of the craft of teaching. Neither can teachers who have not wrestled with writing, effectively teach the writer's craft." (1983, 6)

References:

1. Routman, Regie. Transitions From Literature to Literacy. Portsmouth: Heinemann, 1988.

2. Routman, Regie. "The Uses and Abuses of Invented Spelling." *Instructor* May/June 1993: 36-39.
3. Silberman, Arlene. *Growing Up Writing*. New York: Times Books, 1989:
4. Tutolo, Daniel. "Beginning Writing in Italy." Paper Presented at Annual Meeting of International Reading Association, 1984.

СТАТЬЯ ИЗЪЯТА

СТАТЬЯ ИЗЪЯТА

СТАТЬЯ ИЗЪЯТА

СТАТЬЯ ИЗЪЯТА

ФИО авторов: Нуманджанов Мухиддин Гуламжан угли

Партиев Авазбек Тешабой угли

Студенты Андижанского государственного университета, Узбекистан

Название публикации: «*Capparis spinosa* L. ВИТАМИНЫ В РАСТЕНИЯХ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ ЧЕЛОВЕКА»

Аннотация: В статье подробно описаны ботанические и морфофизиологические характеристики растения *Capparis spinosa* L., одного из лекарственных растений, используемых в научной медицине, систематике, некоторые биологически активные вещества в химическом составе, особенно витамины, их функции в тела и их роль в здоровье человека. В этой статье основное внимание уделяется современной систематической роли *Capparis spinosa* L. в его различных формах, основанной на его лечебных свойствах.

Ключевые слова: витамины, аскорбиновая кислота, филлохинон, *Capparis spinosa* L., химический состав, препараты, лечебные свойства.

Вступление. Прежде чем говорить о витаминах, которые являются биологически активными в растении *Capparis spinosa* L., полезно определить понятие витаминов. Витамины (лат. Vita - «жизнь» + амин), лекарства - органические соединения, необходимые для жизнедеятельности живого организма и нормального обмена веществ. У них разное химическое строение. В древних китайских книгах, а затем и в трудах Гиппократов сообщалось, что люди заболевают из-за недостатка питательных веществ. Научное изучение витаминов началось в 18 веке. Значительный вклад внесли английский врач Дж. Линд (1757), французский физиолог Ф. Маджанди (1816), русский врач Н. И. Лукин (1880), голландский врач Эйкман (1897) и английский ученый Ф. Хопкинс (1906). к исследованию У. В организме не синтезируются витамины, человек получает необходимый витамин с различными питательными веществами. Гиповитаминоз возникает при недостатке витаминов в рационе, авитаминоз - при его отсутствии. Основным источником витаминов являются растения. Микроорганизмы также играют важную роль в производстве витаминов.

Биологическое значение витаминов состоит в том, что они регулируют обмен веществ. Витамины усиливают химические реакции в организме, влияют на усвоение организмом питательных веществ, способствуют нормальному росту клеток и развитию всего организма, попадают в организм ферментов и обеспечивают их нормальное функционирование и активность. Витамины участвуют в энергетическом обмене (Б, Б₂), аминокислотах (Б₆, Б₁₂ В) и жирных кислотах (пантотеновая кислота), фоторецепции (витамин А), свертывании крови (витамин К) и всасывании кальция (витамин Д). Таким образом, когда в организме не хватает или не хватает каких-либо витаминов, нарушается обмен веществ. Недостаток витаминов в пище снижает трудоспособность человека, снижает способность организма противостоять болезням и неблагоприятным воздействиям окружающей среды. Дефицит витаминов вызван не только недостатком витаминов в пище, но и нарушением их всасывания в кишечнике, доставки в ткани и превращения в биологически активные формы. Однако передозировка некоторых витаминов также может привести к гипervитаминозу. За последние годы химическая структура более 30 витаминов была полностью изучена, и многие из них были синтезированы.

Изначально витамин условно обозначался заглавными буквами латинского алфавита: А, Б, С, D, Е, ПП.... Позже было принято единственное название международной стандартизации химической структуры витамина. Витамины делятся на водорастворимые, жирорастворимые и витаминоподобные соединения. Жирорастворимые витамины включают А, Д, Е и К, водорастворимые витамины включают комплексные витамины Б и С, ПП. Помимо витаминов, существуют провитамины, которые при различных изменениях в организме превращаются в витамины. Провитамины включают каротин (провитамин А) и некоторые стеринны (эргостерин), которые превращаются в витамин Д. Суточная потребность человека в витаминах зависит от общего состояния организма, стиля работы, состояния здоровья или болезни. Особенно важны для жизни человека витамины А, Б, Б₂, С, Д, ПП.

Основная часть: Завод Кавул тоже в народе называют (Кавар). Эксперты связывают это название с пустыней Дашти Кавир в Иране. Потому что тыква - самое распространенное растение в этом районе. Его выращивают во Франции, Испании, Италии, Алжире, а также на Кипре, в Греции и Северной Америке. Естественно растет в горных районах страны. В частности, он встречается в Заамине, Галлаорол, Форише, Шароф Рашидова Джизакской области, Булакбаши Андижанской области, Чустском и Косонсойском районах Наманганской области, в предгорьях Ташкентской области [2].

Таксономия *Capparis spinosa* L. представлена в таблице 1.

Таблица 1

Divisio	<i>Magnoliophyta</i>
Ceassis	<i>Magnolipsida</i>
Ordo	<i>Dilleniidae</i>
Familia	<i>Cappariceae</i> Juss.
Genus	<i>Capparis</i> L
Species	<i>Capparis spinosa</i> L.

Листья светло-зеленые, восковидные, эллиптические, с полосами. Сторона листа не очень большая, колючая. Кавул растет с мая по октябрь. Цветет один за другим. Цветок открывается утром и закрывается вечером. Цветет тыква длинной полосой рядом с листьями. Цветок до 3 см в окружности, с длинными волосками посередине бело-розовых цветков. Кавул - растение солнцелюбивое и засухоустойчивое. На одном месте растет более 15 лет. Размножается семенами, частью куста. После созревания зеленых, яйцевидных и огуречных плодов узор тюльпана раскрывается. Он выдерживает температуру до -8 ° C. В химический состав *Capparis spinosa* L. входят каротин, витамины К и С, алкалоиды цитогидрина, эфирное масло, смола, добавки и другие вещества из биологически и химически активных веществ. Один из самых распространенных витаминов в растениях - витамин С.

Функция витамина С: Витамин С - снижает силу аллергических состояний, укрепляет кровеносные сосуды, повышает сопротивляемость организма, улучшает состояние соединительной ткани. Аскорбиновая кислота (витамин С) важна для обмена веществ, усвоения соединительной ткани, а также для поддержания и восстановления этих тканей. В то же время он сохраняет кожу гладкой и защищает ее от быстрого старения. Кроме того, аскорбиновая кислота участвует в переливании крови, а также в выработке определенных гормонов. Витамин С обладает защитными свойствами против вирусных и бактериальных инфекций. Витамин С помогает в правильном распределении пигмента в коже. Витамин С. Аскорбиновая кислота необходима для образования внутриклеточного коллагена, обладает свойством укреплять структуру зубов, костей и стенок капилляров. Участвует в окислительно-восстановительных реакциях, метаболизме тирозина, превращении фолиевой кислоты в фолиевую, углеводном обмене, синтезе липидов и белков, метаболизме железа, клеточном дыхании, активирует синтез стероидных гормонов. Снижает потребность в витаминах В1, В2, А, Е, фолиевой кислоте, пантотеновой кислоте, повышает сопротивляемость организма инфекциям; улучшает усвоение железа, способствует его накоплению в восстановленном виде. Обладает антиоксидантными свойствами.

Дефицит витамина С может вызвать обесцвечивание кожи и усталость. При дефиците витамина С в организме нарушается структура костей и тканей, возникает проказа. Аскорбиновая кислота не образуется и не накапливается в организме. Суточная потребность человека в этом витамине составляет 60-100 мг.

Caparis spinosa L. также содержит витамин К.

Филлохинон (витамин К) - один из основных факторов свертывания крови. При дефиците витамина К в организме наблюдается кровотечение из различных органов (носа, десен, желудочно-кишечного тракта). Филлохинон содержится в салате, капусте, шпинате и зеленой части тысячелистника. Витамин К - это название группы липофильных (жирорастворимых) и

гидрофобных витаминов, необходимых для синтеза белков, поддерживающих нормальный уровень свертывания крови. Это химически производное 2-метил-1,4-нафтохинона. Он играет важную роль в метаболизме мышечной и соединительной ткани, а также в здоровом функционировании почек. Во всех этих случаях витамин участвует во всасывании кальция и взаимодействии с кальцием Д.

Витамины снижаются, если фрукты, овощи и лекарственные растительные продукты, такие как тысячелистник, хранятся в течение длительного времени и готовятся неправильно. Самым летучим из витаминов является аскорбиновая кислота, которая расщепляется под действием солнца, горячего и влажного воздуха. В качестве лечебного средства настойку *Capparis sinosa L.* следует замочить в кипящей воде и закрыть крышку, чтобы сохранить витамины, особенно аскорбиновую кислоту. Витамины следует принимать только по рекомендации врача, так как они обладают сильным биологическим действием.

Короче говоря, наука, изучающая витамины, называется витаминологией. Витаминология находится на стыке биохимии, пищевой гигиены, фармакологии и некоторых других биомедицинских наук, изучающих структуру и механизмы действия витаминов, а также их использование в лечебных и профилактических целях.

Сегодня фитогормоны, в том числе биополимеры (белки и пептиды, нуклеиновые кислоты и нуклеотиды, липиды, полисахариды) и биорегуляторы (ферменты, витамины, гормоны), а также биологически активные соединения, полученные синтезом, такие как лекарства, ростовые агенты, гербициды, очень популярны. изучается. Важно синтезировать их химическим путем, определить их структуру, выявить взаимосвязь между структурой и биологическими свойствами этих веществ, изучить химические аспекты биологических эффектов биополимеров, а также природных и синтетических биорегуляторов. Отсутствие в организме каких-либо биологически активных веществ, например витаминов, может привести к различным заболеваниям.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Kholmatov H.H, Ahmedov O.A “Pharmacognosy” Tashkent. Cholpon-2008, 98-120pp
2. Pratov.O'.P, Nabiyeu.M.M. O'zbekiston yuksak o'simliklarining zamonaviy tizimi. Toshkent . O'qituvchi- 2007.
3. Technology and ecology of medicinal plants. Tashkent. Thought Garden 2018. 192-196 pp
4. Numonjonov M.G., Parpiyev A.T., Bozorboyev Sh.A., Vakhobova Sh.A. Alkaloids in some medicinal plants (*CAPPARIS L*, *HYPERICUM L*, *ACHILLEA L*,) their structure and significance. SCIENCE AND EDUCATION scientific journal ISSN 2181-0842 volume 1, ISSUE 4. July 2020
5. Tojiboyev, M. U., & Tuychiyeva, D. S. (2019). Qovoq o'simligining kimyoviy tarkibi va shifobaxsh xususiyatlari. *Молодой ученый*, (43), 298-301.
6. Parpiyeva, M., Tuychiyeva, D., & Numonjonov, M. (2020). EFFECTS OF HALOXYFOP-R-METHYLE AND INDOXACARB PESTICIDES ON THE STRUCTURE OF THE INTERNAL ORGANS OF RATS. *Norwegian Journal of Development of the International Science*, (45-2).
7. No'monjonov Muhiddin Gulomjon O'G'Li, P. A. T., & O'G'Li, B. S. A. (2020). ODDIY BO'YMODARON O'SIMLIGINING MORFO-FIZIOLOGIK TAVSIFI VA SHIFOBAXSH XUSUSIYATLARI. *Science and Education*, 1(4).
8. Nizomova. B, Numonjonov. M, Foziljonov. Sh. Biologically active substances in matrigaria plants and their medicinal properties. “International Conference on Mechanical Engineering Technology and Applied Sciences”

ФИО автора: *Maxammatkulova Iroda Nodirovna*

Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Название публикации: «GAME AS A METHOD OF TEACHING ENGLISH IN PRIMARY SCHOOL»

ABSTRACT: The article considers the game as a method of teaching a foreign language (English). The main functions of games are revealed, their classification is presented and an example of games for an English lesson in primary school is given.

Key words: method, game, foreign language, Primary School.

In most schools today, children begin to learn a foreign language (FL) from the second grade. On the one hand, this is difficult for them, since often a new language can come into conflict with their native languages due to its specificity and a number of differences. On the other hand, the earlier children learn something new and find themselves directly in a situation conducive to obtaining new knowledge, the easier it will be for them to learn new material. After all, for children there is no concept difficult, but there is a new concept. Masaru Ibuki in his book “It's too late after three” wrote: “For a child who does not have a clear, well-established idea that it is “ difficult ” or “ easy ” - English or Japanese ... - everything should start at the same time, for him everything is new [5, p. 34]. That is why the study of foreign language begins at primary school age. There are different teaching methods that can be used at this stage. One of the most effective methods is play.

It is well known that, based on age characteristics, any activity of primary school children begins with play. At the same time, “play is a form of organizing activities that performs entertaining, communicative, diagnostic, socializing and aesthetic functions” [3, p. 57]. In the game, each child can open up in different ways, show his best qualities. And the main thing is that the game will help make the learning process interesting, entertaining and as productive as possible. The following main functions of the game are distinguished:

- Educational
- Entertaining
- Communicative
- Psychological
- Relaxation

Each function is aimed at obtaining certain results. Teaching implies the development of the acquired knowledge, the development of educational skills in mastering the subject (IL). Educational teaches children to respect each other and to other people's opinions. The entertainment function helps to keep children interested in a tempting play situation. Communicative is the creation of a situation in which children can apply FL in various communication situations that are close to real ones. Developing is aimed at the harmonious development of the child's personality. Psychological provides a comfortable state for children to master new knowledge. And the relaxation function helps children to cope with stress, relieve emotional stress [4, 2005].

Games used in English lessons form children's language skills and speech skills. Based on this, grammatical, lexical, phonetic and spelling games are distinguished. Let's consider the grammatical game "Spy Message" and analyze it from the point of view of the implementation of the previously mentioned functions.

"Spy message"

The goal of the game is to practice the skill of constructing sentences.

Task: to restore the order of words in sentences.

Course of the game: Children are divided into three teams and receive three envelopes with "encrypted letters" containing sentences in which the word order is out of order. Based on the learned grammatical material, children reconstruct sentences. You can also add an element of competition to the game.

This game has a learning function: children need to use previously acquired knowledge in order to correctly build sentences in a letter, so they learn to apply the knowledge gained in a specific practical task. Educational function: since children are divided into 3 groups, and there will be about 8 people in one group, they will have to listen to each other, take into account each other's opinions and come to a common one - after all, the text is one and the mistakes must be corrected together. Of course, not a single game is complete without an entertaining function: children have to do a fairly common exercise, but in the format of a game, with a well-thought-out legend and rules, they have a goal - to decipher the message, and children are always interested in it. Also in this exercise there is a communicative function: children communicate while playing and solve a problem together in order to achieve the final goal. The developing function of this game is to develop attention and critical thinking. Another function smoothly flows from this function - psychological. With a friendly atmosphere, the psychological background in the class will be as favorable as possible. And this has a good effect on the performance of children and, accordingly, on the quality and effectiveness of the game. And if we consider this game from the side of the last function - relaxation, it can be noted that the game will help in relieving emotional stress, relieve children and reconfigure them to an easier type of information perception.

All this helped us understand that this game is a good example of the implementation of all the functions of game activity in general and is recommended for use in foreign language lessons when practicing other skills and abilities. It should be remembered that “the information offered to children should be presented at different levels of accessibility. Adaptive didactic speech will help the teacher in this” [2, p.13].

Thus, play is an important method of teaching primary school children. With its help, in a playful way, you can better and more productively teach foreign language. The main thing is to choose games according to the desired results.

References:

1. Andreeva, N. V. Modern means of forming communicative competence [Electronic resource] / N. V. Andreeva // Electronic scientific-practical journal "Modern scientific research and innovations." - 2017. - URL: <http://web.snauka.ru/issues/2011/12/5910>
2. Aparina Yu.I. Techniques for enhancing the productivity of the teacher's verbal influence in a foreign language lesson in primary school // Pedagogical discourse: the quality of the teacher's speech. Materials of the II All-Russian Conference. Edited by L.G. Vikulova. Moscow, 2020. P. 12-16.
3. Interactive technologies in foreign language education: research of strategies and application experience: Sorokovykh G.V., Kappusheva Kh.Kh., Gerasimova N.I., Oleinikova E.A. , Korotkova I.P., Baranova E.A., Nadzhafov I.A. Collective monograph / under scientific. ed. G.V. Forties. - M., UC "Perspective", 2013. - 172 pp.
4. Educational games in the English lesson: From work experience. A guide for the teacher / MF Stronin. - 2nd ed. - M.: Education, 1984. - 111 pp.
5. After three it's too late / M. Ibuki [Per. from English N. Perova]. - 9th ed., Rev., With a preface by Makoto Ibuki. - M.: Alpina non-fiction, 2018. - 224 p.

ФИО авторов: *Bovanova Umida*

Denov Tadbirkorlik va pedagogika Instituti o'qituvchisi.

Xayitmamatova Iroda

Denov Tadbirkorlik va pedagogika Instituti talabasi

Название публикации: «ILK BOLALIK DAVRIDA O'Z-O'ZINI ANGLASHI VA ULARNING NUTQINI RIVOJLANTISH»

Annotatsiya: Ilk bolalik davrida o'z-o'zini anglashi bilan rivojlanishi o'ziga xos tarzda kechadi. O'z faoliyatining motivlarini anglashi. Emotsional muloqotga kureishi, ushbu yoshda asosiy muloqot turi hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy mavjudot, ilk bolalik, motiv, emotsional, general, nutq, o'z-o'zini anglash

Insonning rivojlanishi, uning shaxs sifatida shakllanishi o'zining anglashining, ya'ni o'zini jismoniy ma'naviy hamda ijtimoiy mavjudot sifatida anglashining qaror qilishi bilan bog'liq.

O'zini-o'zi anglashi bilan rivojlanishi har bir bolada o'ziga xos tarzda kechadi. Biroq barcha bolalarda, odatda, hayotning birinchi yili oxiriga kelib, O'zini-o'zi anglashni paydo bo'lganining tasdiqlovchi belgilar kuzatiladi: bola o'zini, o'z tanasini uni o'rab turgan fazodan ajrata boshlaydi. O'zini-o'zi anglashning keyingi rivojlanishi bolaning o'z xoxishlari va umuman, faoliyati motivlarini anglashi bilan bog'liq bo'ladi. O'z faoliyatining motivlarini anglashi bolaga o'zini-o'zi anglashining keyingi bosqichiga o'tishga, ya'ni o'z xarakterlaridan ajrata olishga yordam beradi. Dastlab bola o'zini faoliyat sub'ekti sifatida anglamaydi. Ilk bolalik yoshidagi bolalar o'zi haqida "Doniyor sakrayapti", "Sevinch uxlamochi"-deb aytishadi. Hayotning 3yili o'zini-o'zi anglash rivojidagi muxim bosqich hisoblanadi. Chunki, bu davrda bolada avvallari predmetga maxkam biriktirib qo'ygan harakatni asta-sekin undan ajrata boshlaydi. Bu xodisa birdan o'z-o'zidan ro'yobga chiqmaydi. Uning amalga oshishiga sabab bolaning avvalgi predmetli harakatini yangi sharoitlarda amalga bajarishi va uni boshqa predmetlarga ko'chirishidir.

“Men o'ynayapman”, “Men ovqat yeyapman”, “Men kiyinyapman” degan gaplarni hamda “o'zim” degan so'zni 3yoshli bolani nutqida tez-tez uchratish mumkin. O'zini 3shaxs olmoshi bilan ifodalashdan “men” olmoshini ishlatishga o'tishi ilk bolalik davrining eng muxim yutuqlaridam biridir. Ba'zi psixologlar, (L.I.Bojovich) hatto ilk bolalik davrining oxiriga kelib paydo bo'luvchi “men” tizimi va uning yuzaga keltiradigan mustaqil harakat qilish extiyoji, o'z “Men” ini ro'yobga chiqarishi namoyon etish extiyojini ushbu davrda yuzaga keluvchi eng markaziy, yangi tuzilma deb xisoblashadi. Bu tuzilma ketidan paydo bo'luvchi tuzilmalar orasida o'ziga-o'zi baho berishning yuzaga kelishi bolaning shaxs sifatida rivojlanishida o'ta muxim ahamiyat kasb etadi. Shaxs shakllanishining dastlabki bosqichlarida ya'ni ilk bolalik davrining oxiri va bog'cha yoshining boshidagi o'ziga-o'zi baho berishning genezida (yuzagakelishida) bolaning kattalar bilan bo'lgan muloqoti hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Bola o'zining imkoniyatlari haqida adekvat bilimiga ega bo'lmaganligi tufayli kattalarning unga bergan baxosini qabul qiladi. Boshqacha aytganda bola o'zini kattalar orqali ularning bola haqidagi fikri orqali baxolaydi.

Maxsus tadqiqotlarning ko'rsatishicha (B.G.Nachayev va boshqalar) ushbu elementalar dastlab shaxsiy sifatlar, axloqiy fazilatlarni baxolashda emas, balki predmetli va tashqi xususiyatlarni baxolashda namoyon bo'ladi.

Bog'cha yoshidagi bola shaxsining rivojlanishida ancha sezilarli bo'lgan o'zgarish o'zga kishining tashqi xususiyatlarini baxolashdan shaxsiy xususiyatlarini baxolashga o'tishida ifodalanadi. Ilk yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish. Bola hayoti kattalarning hayoti va faoliyatiga qo'shilib ketgan. Lekin shunga qaramasdan ayni paytda bola ularga ta'sir ko'rsatishning o'ziga xos insoniy vositalarining birontasiga ham ega emas. Bu esa rivojlanishning ushbu bosqichidagi asosiy irsiy (genetik) vazifani ya'ni kichkintoylarda kattalar bilan muloqot qilishning metod va vositalarini shakllantirish vazifasini belgilab beradi. Emotsional vositasiz muloqot ushbu yoshdagi asosiy faoliyat turi hisoblanadi. Bolani ajratib qo'yish, kattalar bilan emotsional aloqaning kamligi bola hayotining birinchi oylaridan boshlab uning yetarli darajada rivojlanmasligiga olib kelishi mumkin. Go'daklik yoshida bolaning

ayniqsa kattalar bilan muloqoti jadal rivojlanadi. Dastlabki mehr qo'yish shakllanadi, ijtimoiy kutishlar vujudga keladi (bola kattalardan muayyan hayotiy vaziyatlarga mos keluvchi harakatlarni kutadi) bola bilan kattalar orasidagi sheriklikning ilk ko'rinishlari shakllana boshlaydi. Bola o'zining qo'lidan hali hech narsa kelmasada, biroq kattalarning harakatlarini boshqarishni o'rganadi. Bu hol unda nutqning hali mavjud emasligidan qat'i nazar ro'y beradi. Uning ixtiyorida faqat ovoz munosabatlari va imo-ishoralargina mavjud. Dastlabki so'zlar emotsional ifodaliligi, vaziyatga mosligi va kommunikativ yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. Bunday nutq avtonom yoki vaziyatga oid nutq deb ataladi, u faqat bola atrofidagi muhit bilan yahshi tanish bo'lgan yaqinlarigagina tushunarlidir. So'zni dastlabki tushunish muayyan vaziyatni qabul qilish bilan birga uyg'unlashgandir. Ilk so'zlar muayyan narsalarga ta'aluqli bo'lib umumlashtiruvchi xususiyatga ega emas (masalan soat deganda faqat devorda osilib turiladigan soat tushuniladi) so'z bola xulqining umumiy ko'rinishidan joy oladi va imo-ishora qo'l harakatlari, qarash nigohlar, ifodali vositalar bilan birgalikda bir so'zli fikrni bildirishga olib keladi. Bolaning bu yoshda o'z-o'zini anglab yetishini unga nisbatan kattalarning munosabati bilan inqirozi deyish mumkin. O'ziga nisbatan bo'lgan munosabat-shaxsning normal rivojlanishi uchun asos hisoblanadi. O'ziga nisbatan salbiy munosabat esa bolaning ilk yoshda u bilan emotsional-ijobiy muloqoti ham bo'lganligi natijasidir. Bola bilan muloqot u bilan hamkorlik asosiga qurilishi lozim. Doimo kattalarning biron narsasi majburlashlari bolada faol tadqiq etish va bilishga intilishni emas, balki sustlik, faqat atrof-muhitga moslashish istagini. Nutq va tilning ahamiyati. Bola hayotining barcha ko'rinishlarida til rivojlanishining ahamiyatini oshirish mushkul. Hayotiy qobiliyat kaliti sifatida aloqa va tilning asosiy roli haqida ishonchli dalillar keltirish mumkin. Rasmiy ta'lim va maktab hayotining dastlabki yillarida ta'sirli verbal va noverbal aloqaga asoslangan til mahorati o'rganish va rivojlanishiga zamin bo'lgan. Til va boshqa muhim qobiliyatlarning o'sishi o'qishga tayyorgarlik savodxonlik va hisob-kitobni o'z ichiga olgan. Bundan tashqari, hozir aloqa va til rivojining qiyinchiligi butun umr ta'sirining dalilidir. Til mahorati muvaffaqiyatli ta'limning eng yahshi bashoratchisi: boshlang'ich maktabning dastlabki ikki yilida tilning rivojlanishi bolaning

xarakteristikasini oldindan aytib beradi. Aks holatda til o'rganishdagi qiyinchiliklar o'quv muvaffaqiyatsizligi bilan bog'liq :nutqi va ttildia muammosi bor bolalar maktabga ilk qadam qo'yganda eng katta qiyinchiliklar ularning savod chiqarishi bilan bog'liq. Tili yahshi rivojlanmagan bolalarda 5yoshda 7 yoshdagiga nisbatan muvaffaqiyatsiz ta'lim ehtimoli katta bo'ladi.

Foydalanilga adabiyotlar:

- 1.Z.T.NISHANOVA, G.K.ALIMOVA, A.G'.TURG'UNBOYEVA, M.X ASRANBOYEVA “BOLALARPSIXOLOGIYASI VA PSIXODIAGNOSTIKASI “ TOSHKENT:2017
- 2.D.R.BABAYEVA “Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi" T:”Barkamol fayz media” 2018
- 3.ziyonet.uz
- 4.pedagog.uz
- 5.<https://ilmiy.bmti.uz>

ФИО автора: *Numonjonov Mukhiddin Gulomjon ugli*

Student of Andijan State University

Название публикации: «CAPPARIS SPINOSA L. SOME FLAVONOIDS IN PLANTS AND THEIR EFFECTS ON HUMAN HEALTH»

Annotation: This article provides detailed information on the morpho-physiological characteristics, chemical composition, especially the amount of flavonoids and their function in the body and their role in human health, as one of the medicinal plants *Capparis spinosa L.*

At the beginning of the article we will discuss in detail the role and distribution of the plant *Capparis spinosa L.* in modern taxonomy. The article describes the properties of rutin flavonoid, one of the most common flavonoids in this plant, and its biochemical functions in plants and humans.

Keywords: *Capparis spinosa L.*, rutin flavonoids, chemical composition, drugs, vitamin P, healing properties.

Introduction: Introduction: Mankind has long felt the need for medicinal plants, and these needs have not lost their relevance today.

No. PQ-4670 of the President of the Republic of Uzbekistan dated April 10, 2020 "On measures for the protection, cultivation,

Of the more than 4,300 plants of our local flora, 750 species are medicinal, of which 112 species are registered for use in scientific medicine, of which 70 species are actively used in the pharmaceutical industry. Plants such as *Capparis spinosa L.* have a special place in the list of such plants. (Paragraph 31 of the Appendix Table of Decision No. PQ-4670). In some parts of the country, including Namangan region, pumpkin leaves, fruits and bark are used in medicine. It is used to treat various tumors, shortness of breath, spleen constipation, worm infestations, polyarthritis, and goiter. Last year

(2020) the plant was planted on more than 3,000 hectares in the province. This low-cost, low-labor plant can be harvested four times a year.

President Mirziyoyev instructed officials to develop a scientific basis for the cultivation of kavul, to create an export mechanism, to establish an association for the development of kavul in the region.

The main part: Kavul is also called by our people (Kavar). Experts date the name to the Dashti Kavir Desert in Iran. Because pumpkin is the most common plant in the area. It is cultivated in France, Spain, Italy, Algeria and in Cyprus, Greece and North America. It grows naturally in the mountainous areas of the country. In particular, it can be found in Zaamin, Gallaorol, Forish, Sharof Rashidov of Jizzakh region, Bulakbashi of Andijan region, Chust and Kosonsoy districts of Namangan region, in the foothills of Tashkent region. The chemical composition of plants is complex and varied. In addition to carbohydrates, proteins and fats, they contain biologically active substances such as vitamins, enzymes, organic acids, phenols and their derivatives, essential oils, various glycosides, alkaloids, flavonoids, additives, minerals, which are useful and important for the human body. there is. These substances are involved in very important processes in our life activities.

Kovul is a thorny shrub that grows from 1 to 2 meters in height. This plant family includes more than 300 different shrubs, trees, lianas and perennials that grow in the subtropical and tropical regions of the planet. North Africa and Southern Europe are home to the cavalry. Mankind has been eating kavul for thousands of years. At one time, the ancient Greeks were engaged in the trade of kavul.

The leaves are light green, waxy, elliptical and banded. The side of the leaf is not very large, thorny. Kavul grows from May to October. It blooms piece by piece. The flower opens in the morning and closes in the evening. The pumpkin blooms with a long band next to the leaves. The flower is up to 3 cm in circumference, with long

hairs in the middle of the white-pink flowers. Kavul is a sun-loving and drought-tolerant plant. It grows in one place for more than 15 years. It can be propagated from seeds, from a part of a bush. After ripening green, ovoid, and cucumber-like fruits, the tulip pattern opens. It can withstand temperatures down to -8°C . We will get acquainted with the systematics of the plant in the following table (Table 1)

The taxonomy of *Capparis spinosa* L. is shown in Table 1.

Table 1

Section	<i>Magnoliophyta</i>
Classis	<i>Magnolipsida</i>
Ordo	<i>Dilleniidae</i>
Family	<i>Cappariceae</i> Juss.
Category	<i>Capparis</i> L
Typus	<i>Capparis spinosa</i> L.

This thorny shrub that grows on the ground does not choose a place, it is resistant to drought and cold. It grows from May to October. It blooms in pieces. Then a berry with a cellular flesh bears fruit. This dicotyledonous fruit looks like a watermelon. Only the size varies considerably. The fruits of this medicinal plant contain saponins, alkaloids, 32.9% carbohydrates, 150 mg of ascorbic acid, 3.75% fat, and the alkaloid stachidrin in the rhizome.

Flavonoids are a large group of organic compounds that are chemically close to each other and have a common carbon skeleton. Some of them have the effect of vitamin P, which reduces the permeability and fragility of blood vessels. The flavonoids of some plants have herbal and diuretic properties. Because the first flavonoids isolated from plants were yellow, this group of compounds was called flavonoids (from the Latin word *flavum* - yellow).

Pure flavonoids (glycosides and aglycones) isolated from plants are colorless or orange and yellow crystalline substances. Glycosides of flavonoids are soluble in alcohol, poorly soluble in cold water, insoluble in ether, chlorophyll and other organic solvents, and aglycones are highly soluble in alcohol, ether and acetone and precipitate again after cooling.

Anthocyanins and their aglycones - The color of anthocyanins depends on the pH of the solution (or cell sap). Typically, this group of compounds is red, pink, orange in acidic conditions, and purple, blue, and blue in alkaline conditions. Flavonoids are brown and dark brown (rutin, and other flavonoids), dark red (taxifolin), yellow (quercetin, aurons, and most flavonoids), green-yellow (aureusidine, and other auroins) when exposed to UV light), dark green and orange (xanthones) and other colors. Most flavonoids are optically active, turning the plane of polarized light to the right or left.

The role of flavonoids in plant life is poorly understood. Recently, research is being conducted in this area. So far, the following ideas are available:

1. Flavonoids are involved in the formation of the color of flowers and fruits of plants. This attracts insects and allows the flower to be pollinated.
2. Regulates the growth of plants.
3. Plays a role in plant resistance to disease. For example, when the leaf of the pea plant (*Pisum sativum L*) is infested with fungi, the leaf synthesizes the flavonoid physetin, which inhibits the growth of the fungus. Healthy pea leaves do not contain physetin.
4. It is believed that plants are actively involved in the process of oxidation and reduction in tissues. If we consider all the groups of flavonoids and the process of their transition from one to another, we can say that the above statement is true. This is because flavonoids are oxidized (meaning they can be reductive) or reversible (meaning they can act as oxidants) during the transition process.

Flavonoids are common in nature and are found in almost all higher plants. In particular, legumes (Fabaceae), astragalus - Asteraceae (complex flowers - Compositae), celery - Apiaceae (umbrella - Umbelliferac), bears (Ranuncubaceac), perennials (Rosgonaceae), Roses (Polygonaceae), ragon and representatives of other families are rich in flavonoids. Animals do not synthesize flavonoids. This group of compounds is dissolved in the cell sap of all plant organs, and in some cases (underground organs and stems) in small amounts, up to 44% in the flowers and leaves of plants (in Saphora Japonica flowers). planadi. Flavonoids accumulate to their maximum concentration during the flowering period and then decrease.

Plants that grow in the southern hemisphere, as well as in open, sunny areas, typically synthesize more flavonoids than species that grow elsewhere. In nature, flavonol products are more abundant (40% of flavonoids), and flavones, rings, and aurons are less common.

The importance of flavonoids in medicine. Flavonoids mainly have the effect of vitamin P, which reduces the permeability and fragility of blood vessels. Some plant flavonoids also have diuretic properties.

Pure flavonoids and medicines made from plants and products containing flavonoids are used to treat vitamin D deficiency and other diseases caused by impaired vascular permeability, as well as to lower blood pressure, sedatives, heart (cardiotonic) and some used as a cancer treatment, herb and diuretic.

Rutin and quartzetin are widely used in medicine today. Rutin was first obtained in 1842 by the German scientist Weiss Ruta from the graveolens plant, and the drug is named after this plant. Currently, rutin is obtained from the surface of the plant and from the buds of the Japanese saffron (*Saphora Japonica*).

In 1927, the routine was defined by A. Perkin. It was discovered in 1942 that rutin had a vitamin R effect. In 1962, Russian scientist N.A. Preobrazhensky and his

colleagues developed a method for obtaining rutin by synthesis. Rutin is chemically flavanolglycosides, consisting of disaccharidrutinose with quercetin-aglycone and D-glucose and L-rhamnose.

Routine is a pure yellowish-green, fine crystalline powder, insoluble in alcohol, soluble in dilute alkalis, insoluble in water, ether, chloroform and benzene.

The red cyanine chloride formation reaction is used to determine the authenticity of the routine. In this case, a red color appears when the alcohol solution of the drug is exposed to zinc or magnesium shavings in the presence of concentrated hydrochloric acid. This is included in the State Pharmacopoeia as the main reaction to determine the authenticity of the routine, and is called the cyanine reaction.

Use of rutin in medicine Rutin and its preparations are used in the treatment and prevention of diseases caused by impaired vascular wall permeability, hemorrhagic diathesis, retinal hemorrhage, hypertension, measles, boils, sweating, radiation and other diseases (0.05 -0.1-0.15g) is applied. Routine is often used in combination with ascorbic acid.

The routine is stored in tightly closed glass jars in the dark. Nowadays, quercetin, which is the basis of rutin, which is part of its aglycon, is widely used in liquid medicine to treat various diseases. Quercetin is extracted from the bark of the Quercus tinctoria plant using water. The extract contains quercetin (rhamnozidocversetin), a substance that combines with the symbol of quercetin in the form of a glucoside. It is then broken down by boiling with mineral acids, including hydrochloric acid, to obtain pure quercetin.

In summary, biopolymers (proteins and peptides, nucleic acids and nucleotides, lipids, polysaccharides) and bioregulators (enzymes, vitamins, hormones) as well as alkaloids and flavonoids are important biologically and chemically active substances found in medicinal plants. Flavonoids are not only involved in physiological processes

in plants, but they are also important for all living organisms. In particular, *Capparis spinosa* L. The rutin flavonoid in the plant is used in medicine in the treatment and prevention of diseases caused by impaired vascular permeability, hemorrhagic diathesis, conjunctival hemorrhage, hypertension, measles, mumps, sweating and other diseases. is used.

Therefore, it is important today to establish plantations rich in flavonoids and find ways to extract pure and large amounts of flavonoids from them.

References:

1. Mirziyoyev. Sh.M. PQ-4670 of the President of the Republic of Uzbekistan dated April 10, 2020 "On measures for the protection, cultivation, processing and rational use of available resources of wild-growing medicinal plants" decision.
2. Pratorov.O'.P, Nabiyeu.M.M. "Modern system of higher plants of Uzbekistan" Tashkent. "O'qituvchi"- 2007. 31-32 pp.
3. Numonjonov Mukhiddin Gulomjon ugli EFFECTS OF CERTAIN ALKALOIDS FOUND IN THE HYPERICUM PERFORATUM L PLANT ON HUMAN HEALTH. Web of scientist ISSN: 2776-0979 July 2021
4. Technology and ecology of medicinal plants. Tashkent. Thought Garden 2018.
5. Numonjonov M.G., Parpiyev A.T., Bozorboyev Sh.A., Vakhobova Sh.A. Alkaloids in some medicinal plants (*CAPPARIS L*, *HYPERICUM L*, *ACHILLEA L*,) their structure and significance. SCIENCE AND EDUCATION scientific journal ISSN 2181-0842 volume 1, ISSUE 4. July 2020
6. Tojiboyev, M. U. Numonjonov M.G'., Tuychiyeua, D. S. (2019). "Химический состав и лечебные свойства тыквы" *Молодой ученый*, (43), 298-301.
7. Parpiyeva, M., Tuychiyeua, D., & Numonjonov, M. (2020). EFFECTS OF HALOXYFOP-R-METHYLE AND INDOXACARB PESTICIDES ON THE STRUCTURE OF THE INTERNAL ORGANS OF RATS. *Norwegian Journal of Development of the International Science*, (45-2).

8. No'monjonov Muhiddin Gulomjon O'G'Li, P. A. T., & O'G'Li, B. S. A. (2020). ODDIY BO'YMODARON O'SIMLIGINING MORFO-FIZIOLOGIK TAVSIFI VA SHIFOBAXSH XUSUSIYATLARI. *Science and Education*, 1(4).
9. Nizomova. B, Numonjonov. M, Foziljonov. Sh. Biologically active substances in matrigaria plants and their medicinal properties. "International Conference on Mechanical Engineering Technology and Applied Sciences"
10. Numonjonov Mukhiddin Gulomjon ugli. Издательство «Интернаука» сообщает Вам о том, что Ваша статья «EFFECTS OF CERTAIN ALKALOIDS FOUND IN THE Capparis L. PLANT ON HUMAN HEALTH» принята к публикации в журнале Интернаука.
11. Numonjonov M.G, Parpiyev A.T, Numonjonova M.G; Bozorboyev Sh.A VITAMINES IN THE YARROW (ACHILLEA MILLEFOLIUM L.) PLANT AND THEIR IMPORTANCE IN HUMAN HEALTH ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 6, June, 2021 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492 DOI: 10.5958/2249-7137.2021.01706.7
12. Kholmatov H.H, Ahmedov O.A "Pharmacognosy" Tashkent. Cholpon-2008

ФИО автора: *Yusufjonova Sevara Oybek kizi*

Tashkent city, Almazar district

№ 242 school English teacher,

Student of National University of Uzbekistan,

foreign philology, English language and language teaching

Название публикации: «FORMS AND FUNCTIONS OF NON-FINITE FORMS OF VERBS IN OLD ENGLISH»

Abstract: the article focuses on the little detailed comparison and contrast and the origin of some verbs according to the word structure. Moreover, the evaluation of verb endings are exemplified.

Key words: verb, Germanic languages, forms, class and participle.

A verb is a part of speech (a class of words) that calls action (to run, read to read, speak) or represents various states, attitudes, manifestations of signs (to love to know to be, to belong , to redden blush).

Virtually every English verb has a multiple meaning, that is, it has more than one lexical meaning. At the same time, under certain conditions, some verbs can completely lose their lexical meaning and turn into formal (structural) components of complex verb forms. There was already a distinction between the two forms of the participle:

The infinitive in some Old Germanic languages, including Old English, had traces of inclination, which indicates its origin from the noun. In the English language of the ancient period, the infinitive had the form of two cases: nominative, ending in –an
Drincan - drink, beran - wear

And indirect (dative) ending in –enne.

Drincenne berenne

The indirect case, as a rule, appears after the preposition to and the circumstances of the purpose matter

He com to drincenne - he came to drink, i.e. to drink

From the preposition to the end of the Old English period, the modern particle developed. To drink, to bear, to speak etc.

In live communication, in oral speech, the possibility arose of mixing the suspensive noun with the participle, due to the fact that the listener interpreted the construction in its own way. Gradually, the form on –inge (for example, dyinge) was understood as a participle, and the two endings –inde and –inge were perceived as two phonetic variants of the same end. This was also facilitated by phonetic reduction, leading to ambiguity of the very end. Since no further differentiation occurred, one of the options, as is usually the case, turned out to be ousted. The –inge option has been preserved, hence the modern –ing ending.

In the Old English period there existed non-verbal forms of the verb, as participle I and participle II.

Participle I was formed using the basis of the present tense verb + suffix -endde (singenda - singing; second, the chooser).

Communion II was formed using the prefix 3e and the suffix -en. Transitive verbs in the form of participle II had a passive meaning, intransitive verbs in the form of participle II are active, for example: 3ripen - 3e3ripén - caught; Coren - Hesen - selected. Communions I, II tended after the adjectives.

In Old English, there were two forms of participles: the first participle was active part-end (e): binderde, d tende, which tended to follow the weak inclination of adjectives, and the second participle passive participle to en, benten, d ten, which tended to follow strong and weak declination of adjectives.

The end of the first participle is derived from the Indo-European suffix -nt- (Latin. Ama-nt-is loving). In the all-Germanic deaf slit you, resulting from t according to the law of Grimm, it sounded according to Werner's law (with the unaccented version of the suffix) and then hardened to the occluded / d /, therefore in all the ancient Germanic languages the Indo-European / nt / was reflected as / nd /. In Old English, the first participle ended in the nominative case in -end (e), since the ancient participles in Old English, as in all West Germanic languages, tended to lean like -jo, -ja and therefore

had i-umlaut (the general German thematic vowel a in e, cf. Goth. bindands, old English Bindande-binding).

The second participle from strong verbs was formed, like other basic forms, with the help of ablaut alternations and had the ending -en, cf. boren brought from bérán to wear, bundled tied from bindán to bind, färén come from fárén to go. "This ending reflects the Indo-European suffix, which was reflected in some Uzbek passive participles (cf. written).

The second participle of weak verbs ended most often in -ed (cf. hyred hearing from hyran to hear), which persisted in the English language to this day as an indicator of regular verbs, cf. : Deem - deemed, look - looked. discharge of weak verbs of the first class and represented the result of the merging of the participle suffix (-d-) and the word-forming suffix -i - (turned into reduced / e /). However, for a number of weak first-class verbs (as well as for the third class), the word-forming suffix dropped out very early, and then the second communion ended directly in -d (cf. dedd convicted from den, sogd-quoted from segan) or -t (in the case of a collision of dental with a deaf consonant of the root, he was stunned, cf. the sept retained from the center, soht found from the session). In a no less numerous category of weak second-class verbs, the second participle ended in -od, since between the suffix of the participle and the root there was a remnant of the all-German suffix -oj-), cf. Macaud made from McLan do.

The sound image of the second communion suffix often coincided in the Old Germanic languages with the so-called dental suffix (for which see above, in the Weak Verbs section), but went back to the Indo-European suffix of the participle -t- (cf. lat. Ornatus adorned, english (broken, covered, etc.).

In Old English, as in Old High German, the suffix of the second participle usually repeated the dental suffix (past tense), hence the homonymy of the second and third forms of a huge number of verbs in modern languages, cf. English learn - learned - learned, mute. lernen - lernte - gelert. West Germanic languages generalized the voiced version of the suffix of the participle (Indo-European / t / passed into a dull slit according to the law of Grimm and then called back according to Werner's law) with

further solidification (turning into an occlusive one). The voiced occlusive was preserved in Old English, but was stunned at / t / by Old High German consonants.

Very often the second participle of both strong and weak verbs had the prefix g- (in the absence of other prefixes), for example, born, born, born, seed planted. This West German form is well preserved in modern German, cf.: geboron, gersetzt. This prefix is of Indo-European origin, cf. : a Latin prefix co- (for example, a co-reputable employee, from where borrowings in English and Uzbek) and a Uzbek prefix c (o), cf. : collect, co-worker, commit, make, copy and etc. In Uzbek, the initial deaf Indo-European occlusive / k / was reflected as whistling according to the law "centum - sathem", cf.: the natural ratio of Latin occlusive / k / (in letter c) and Uzbek / s / in the etymological pair cor (correis) - heart .

Used literature

1. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка. — М.,1983
 2. Ковалёва Л.М. Проблемы структурно-семантического анализа простой глагольной конструкции в современном английском языке. — Иркутск, 1987
- Murphy, R. English Grammar in Use / R. Murphy. — Cambridge, 1994.—327 p.

ФИО автора: *Шерназаров Фаррух Фарход оглу*

Министерство здравоохранения Республики Узбекистан

Самаркандский государственный медицинский институт

Медицинское направление Студент 315 группы

(Узбекистан, Самарканд)

Название публикации: «ИНФАРКТ МИОКАРДА - ПРИЧИНЫ, СИМПТОМЫ, ФАКТОРЫ РИСКА, ПЕРВАЯ ПОМОЩЬ, ЛЕЧЕНИЕ И МЕРЫ ПО СНИЖЕНИЮ ФАКТОРОВ РИСКА»

Аннотация. Инфаркт миокарда - причины, симптомы, факторы риска, первая помощь, лечение и меры по снижению факторов риска.

Ключевые слова: факторы риска сердечного приступа, признаки и симптомы инфаркта миокарда, атипичные формы инфаркта миокарда, лечение инфаркта миокарда, осложнения инфаркта.

Инфаркт миокарда - одно из проявлений ограниченной ОИТ, «возникает в результате острого нарушения баланса между спросом и предложением. В его основе лежит атеросклероз коронарных артерий (чаще всего), спазмы и кровотечение в атеросклеротические бляшки. Основная причина - атеросклероз в 95% случаев. Следующие три состояния могут привести к развитию острого некроза сердечной мышцы.

ФАКТОРЫ РИСКА СЕРДЕЧНОЙ АТАКИ.

Существует ряд факторов, значительно повышающих риск развития этого острого заболевания:

. **Атеросклероз.** Образование атеросклеротических бляшек на стенках сосудов в результате нарушения жирового обмена является основным фактором риска развития инфаркта миокарда.

. **Возраст.** После 45-50 лет риск развития заболевания увеличивается.

. **Пол.** По статистике, это острое заболевание встречается у женщин в 1,5-2 раза чаще, чем у мужчин, особенно в период менопаузы, когда у женщин повышен риск развития инфаркта миокарда.

. **Артериальная гипертензия.** Люди с гипертонией (высоким кровяным давлением) имеют более высокий риск развития сердечно-сосудистых заболеваний, поскольку потребность миокарда в кислороде увеличивается с повышением кровяного давления.

. **Предыдущий инфаркт миокарда, даже если он небольшой.**

. **Курение.** Эта вредная привычка приводит к отказу многих органов и систем нашего тела. В результате хронического никотинового отравления коронарные артерии сужаются, что приводит к нехватке кислорода в миокарде. И дело не только в активном курении, это еще и в пассивном курении.

. **Ожирение и гиподинамика.** При нарушении жирового обмена ускоряется развитие атеросклероза, увеличивается риск диабета. Отсутствие физической активности и малоподвижный образ жизни негативно сказываются на обмене веществ в организме, что приводит к накоплению лишнего веса.

. **Сахарный диабет.** Пациенты с диабетом имеют более высокий риск развития инфаркта миокарда, поскольку высокий уровень сахара в крови отрицательно влияет на стенки кровеносных сосудов и гемоглобин, что приводит к нарушению транспорта (транспорта кислорода).

СИМПТОМЫ И СИМПТОМЫ МИОКАРДНОЙ СЕРДЕЧНОЙ АТАКИ

Это острое состояние имеет свой собственный набор симптомов, и они обычно настолько очевидны, что не могут остаться незамеченными. Однако следует учитывать, что существуют и атипичные формы этого заболевания.

ЭКГ-симптомы: ритм синусовый, ЧСС 60 ударов в минуту и менее. Интервал R-R такой же и расширенный (при синусовой аритмии интервал R-R другой). Во всех сетях сохранились слегка уменьшенная амплитуда зубца R и его связь с комплексом и последовательностью QRS. Интервал RQ 0,12-0,22 сек. продлен до. Сегмент ST мог немного сместиться выше средней линии, а амплитуда зубца T могла увеличиться. Острые стадии

1. Зубец T в виде пирамиды или шатра (задержка реполяризации внутреннего слоя в результате острой ишемии) - начальная стадия.

2. Снижение изолинии и подъем сегмента ST (с травмой, связанной с диастолическим и систолическим потоком) - трансмуральная ишемия.

3. Инверсия зубца T (отсроченная деполяризация) - промежуточный этап.

4. Формирование зубца Q (некроз миокарда) - промежуточная стадия.

Хронические стадии.

5. Нормализация сегмента ST (следующий этап)

6. Нормализация зубца T (хроническая фаза)

Атипичные формы инфаркта миокарда

Врачу сложно диагностировать атипичный инфаркт миокарда.

Желудочный вариант. Болевой синдром, возникающий при этой форме заболевания, аналогичен боли, вызванной приступом гастрита, и располагается в эпигастральной области. При обследовании может выявиться напряжение мышц передней брюшной стенки. Обычно эта форма инфаркта миокарда возникает при повреждениях нижнего левого желудочка вблизи диафрагмы.

Астматический вариант. Напоминает тяжелый приступ бронхиальной астмы. У больного может наблюдаться удушье, кашель с пенистой мокротой (которая также может быть сухой), при этом болевой синдром обычно отсутствует или слабо выражен. В тяжелых случаях может развиваться пневмония. Обследование может выявить аритмию, низкое артериальное давление и хрипы. Чаще всего астматическая форма заболевания возникает при повторном инфаркте миокарда, а также на фоне тяжелого кардиосклероза.

Аритмический вариант. Эта форма инфаркта миокарда характеризуется различными аритмиями (экстрасистолия, мерцательная аритмия или пароксизмальная тахикардия) или атриовентрикулярной блокадой различной степени. Инфаркт миокарда может не быть обнаружен на ЭКГ из-за нерегулярного сердечного ритма.

Церебральный вариант. Для него характерны нарушения кровообращения в сосудах головного мозга. Пациенты могут жаловаться на головокружение, головную боль, тошноту и рвоту, слабость в ногах и головокружение.

Безболезненный вариант (размытая форма). Эта форма инфаркта миокарда - наиболее частая причина трудностей диагностики. Болевой синдром может вообще не наблюдаться, при этом пациенты жалуются на необъяснимый дискомфорт в груди и повышенное потоотделение. Эта форма заболевания чаще всего встречается у больных сахарным диабетом и протекает в очень тяжелой форме.

Иногда клиническая картина инфаркта миокарда имеет симптомы различных заболеваний, и в таких случаях, к сожалению, исход более отрицательный.

ЛЕЧЕНИЕ ИНФАРКТА МИОКАРДА

Инфаркт миокарда можно заподозрить у пациента, если:

- Боль в задней части груди с ощущением сильного жжения продолжительностью более 5-10 минут;
- Боль не утихает со временем, после успокоения или приема нитроглицерина;
- Боль сопровождается сильной слабостью, тошнотой, рвотой, головной болью и головокружением.

При подозрении на инфаркт миокарда немедленно вызовите скорую помощь и начните помогать пациенту. Чем раньше пациенту будет оказана первая помощь, тем лучше будет результат.

Следует снизить нагрузку на сердце, поэтому пациенту следует лечь, слегка приподняв голову. Следует предпринять усилия, чтобы обеспечить свежий воздух и седативный эффект, и можно дать седативные средства.

Пациенту следует положить под язык таблетку нитроглицерина (предварительно измельченную) и разжевать одну таблетку аспирина.

При наличии препаратов группы бета-адреноблокаторов (Атенолол, Метопролол) пациенту следует дать по 1 таблетке для разжевывания (именно для разжевывания, иначе она неэффективна). Если пациент принимает эти лекарства регулярно, он или она должны выдержать дополнительную дозу лекарства.

Для уменьшения болевого синдрома пациенту следует назначить анальгетики (анальгин, баралгин и др.).

Дополнительно пациенту можно принять одну таблетку панангина или 60 капель корвалола.

При подозрении на остановку сердца (обморок, остановка дыхания, отсутствие пульса и отсутствие реакции на внешние раздражители) следует немедленно начать реанимацию (искусственное дыхание и непрямой массаж сердца). Если пациент не приходит в сознание, лечение следует продолжить до прибытия врачей.

ПРОФИЛАКТИКА ИНФАРКТА МИОКАРДА

. Контроль количества холестерина в крови. Всем людям старше 45 лет рекомендуется регулярный мониторинг жирового обмена, поскольку атеросклероз, развивающийся при его нарушении, является одной из основных причин сердечно-сосудистых заболеваний.

. Контроль артериального давления. Ваше артериальное давление постоянно 140/90 мм. сим. уст. Необходимо нормализовать его медикаментозно, ведь при артериальной гипертензии нагрузка на сердце значительно увеличивается.

. Контроль уровня глюкозы в крови. Это необходимо для выявления нарушений углеводного обмена и профилактики сахарного диабета.

. Диета. Рекомендуется ограничить употребление продуктов, содержащих соль, высокий холестерин и труднорастворимые жиры. В рацион следует включать больше фруктов, овощей и морепродуктов, богатых растительной клетчаткой, витаминами и минералами.

Рекомендации:

1. <https://mymedic.uz/>

2. Пропедевтика внутренних болезней: / А.Гадаев, М.Ш.Каримов, Х.С. Ахмедов; Министерство здравоохранения Республики Узбекистан, Ташкентская медицинская академия. Ташкент: Издательство Мухаррир, 2012, 708 с.

3. Ханс-Хольгер Эберт, «Простой анализ ЭКГ: интерпретация, дифференциальный диагноз», 2010 г.

ФИО автора: *Худайбердиев Умар* – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти
доценти, и.ф.н.

Название публикации: «КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ ЙЎЛЛАРИ»

Бозор муносабатлари шароитида аҳолининг бир қисми даромадлари кам бўлганлиги сабабли ўзларининг моддий ва маънавий эҳтиёжларини тўлиқ қондира олмайди. Аҳолининг бундай қатламини камбағаллар дейилади. Аҳоли даромадлари ва камбағаллик даражасини оилаларни танлаб кузатиш йўли ва норматив усул билан аниқлаш мумкин. Танлаб кузатиш усулида оила даромадлари мамлакат ўртача даромадидан бир неча баравар паст бўлсада, бу оила камбағал ҳисобланади. Ўзбекистонда ҳам норматив усулда камбағаллик аниқланади. Бу усулда энг зарурий озиқ-овқатлар, истеъмол буюмлари ва хизматлар тўплами (истеъмол савати) қиймати асосида аниқланади. Бу қиймат истеъмол бюджетини ташкил этади. Энг кам истеъмол бюджетига ёки унинг бир қисмига (мисол 50 фоизи) тўғри келадиган даромад камбағаллик чегараси (кч) дейилади.

Аҳолининг (оиланинг) камбағаллик чегарасини аниқлаш жуда мураккабдир. Чунки оилани камбағал деб белгилаш учун оила аъзолари оладиган барча даромадларига боғлиқ. Ҳозирги бозор муносабатлари шароитида аҳоли даромад олиши учун барча шароитлар яратиб берилмоқда. Лекин аҳолининг даромад олиши жуда турлича бўлганлиги сабабли уларни аниқ ҳисоблаш мушкул вазифадир. Аҳоли ёлланма ишчи сифатида меҳнат ҳақи олади, тадбиркорлик субъектлари фойда (даромад) олади, ҳунармандлар, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштирувчилар уларни сотиб, даромад оладилар ва ҳоказо.

Ходимларнинг меҳнат ҳақи қайдномаларида қайд қилинади, тадбиркорлар молиявий натижаларини ҳисоботларида акс эттиради. Лекин аҳоли оладагидан даромадларининг айрим турлари бўйича (қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари сотишдан, томорқадан ва шу қабилар танлаб кузатиш йўли билан даромад аниқланади. Шу билан бирга ҳали “яширин иқтисодиёт” мавжуд бўлиб, унда ишлаётган ходимлар оладиган даромадлар (иш ҳақи, натура тарзида оладиган даромадлар) ҳеч жойда қайд қилинмайди. Шу билан бирга томорқадан аҳоли турлича даромад олади. Айрим оилалар ернинг “тили”ни яхши ўрганиб, ердан бир неча марта ҳосил олиб, ундан катта даромад оладилар. Ер – битмас-туғамас ҳазинадир.

Ҳукуматимиз камбағаллик чегарасидан паст даражада яшовчи аҳолига турли ёрдам кўрсатиб, ўзининг ижтимоий ҳимоясига олган.

Мамлакат ёки ҳудуд бўйича камбағалликнинг вақт (давр) мобайнида ўзгариши статистикада камбағаллик индексида ифодаланади. Камбағаллик индекси (Жк) ушбу даврдаги камбағаллик коэффицентини (KK_1) таққосланаётган базис давр камбағаллик коэффицентига (KK_0) бўлиб топилади. Яъни $Жк = KK_1 : KK_0$.

Ўз навбатида камбағаллик коэффицентлари эса жорий давр ёки базис даврларда камбағаллик чегарасида паст даромадга эга бўлган аҳоли (КЧПА) сонини барча аҳолининг тегишли даврдаги ўртача сонига бўлиб топамиз.

$$KK_1 = \frac{КСНРА_1}{A_1}; \quad KK_0 = \frac{КСНРА_0}{A_0}$$

Бу кўрсаткичларни $Жк > 1$ бўлса, камбағаллик даражаси чуқурлашаётганини билдиради. Камбағаллик даражасининг саёзлашуви умуман аҳоли турмуш даражасининг яхшиланиб бораётганлигидан далолат беради.

Назарий асосларга кўра жамиятда умуман камбағалликни йўқ қилиб бўлмайди. Юқоридаги бўлган сабабларга кўра жамиятда маълум қисм камбағаллар бўлади. Лекин камбағалликни қисқартириш чораларини мунтазам равишда мамлакат раҳбарияти мустақиллигимизнинг дастлабки кунидан аҳоли турмуш даражасини яхшилашга қаратилган чора-тадбирларни амалга оширди. Иқтисодиётда бозор муносабатларининг танлангани аҳоли турмуш даражасини яхшилашда муҳим аҳамиятга эга бўлди. Чунки бозор муносабатлари инсонларнинг иқтидорини, тадбиркорлигини, касб-хунар маҳоратини руёбга чиқаришга имконият яратди. Натижада мулкдорлар синфи пайдо бўлди. Улар янгидан-янги ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш объектларини ишга тушириб, ўзлари ҳам даромадли бўлмоқдалар, янги иш ўринлари яратиб ходимларга меҳнат ҳақи тўлаб, уларнинг ҳам даромадларини кўпайтирмоқдалар.

Ходимларнинг асосий даромадларидан ҳисобланган иш ҳақи мамлакат Президенти қарори билан ҳар йили бир неча марта оширилмоқда. Минимал иш ҳақи 2005 йил 1 майдан 7835 сўм бўлган бўлса, ҳозирги пайтда 2020 йил 1 сентябрдан 262470 сўмдир. Ушбу даврда тегишли равишда ногиронлиги борларнинг, ёш болаларни тарбиялашга, кам таъминланган оилалар нафақалари ҳам бир неча бор кўпайтирилди.

2019 йилга мамлакатда рўйхатдан ўтган корхона ва ташкилотлар сони 339034 та бўлиб (деҳқон ва фермер хўжаликларисиз), уларнинг сони йилдан-йилга кўпайиб бормоқда. Уларнинг 88,0 фоиздан кўпроғи хусусий мулк шаклида фаолият юритади. Бу борада савдо, умумий овқатланиш, қишлоқ хўжалиги ва хизматлар тармоқларининг кўплари 90 фоиздан кўпроғи хусусий мулкка асослангандир. Натижада тадбиркорлардан олинadиган даромадлар ҳиссаси йилдан-йилга ортиб бормоқда.

Мамлакатимиз Президенти Ш.Мирзиёев 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга мурожаатномасида “... ҳисоб-китобларга кўра” аҳолининг 12-15 фоизи кам таъминланган эканлиги, улар 4-5 миллион кишини ташкил этишини таъкидлади. Шу билан бир вақтда Президент аҳолининг камбағилликдан чиқиш йўллари ҳам 2020 йил 28 февралда бўлиб ўтган вебиоселектор йиғилишида кўрсатиб ўтди. Бу энг аввало “...камбағалликни камайитириш ойлик ёки нафақа миқдорини кўпайитириш, ёппасига кредит бериш, дегани эмас. Бунинг учун, энг аввало, аҳолини касбга ўқитиш, молиявий саводхонлигини ошириш, одамларда тадбиркорлик ҳиссини ўйғотиш, инфратузилмани яхшилаш, ... манзилли нафақа тўлаш тизимини жорий қилиш” демакдир.

Камбағаллик сабаблари турлича бўлиши мумкин. Ишга лаёқатсиз, ногиронлиги бор одамлар: оиласида кўпроқ ёш болали бўлган оилалар, қаровчисини йўқотган оилалар. Бундай оилаларга давлат бюджетидан турли нафақалар берилади. Лекин шундай оилалар борки, уларда ишлаш имконияти бўлсада ҳам ишламайдилар, томорқасифойдаланувсиз, ёввойи ўтлар ўсиб ётади. Бундай кишиларни тарбиявий-маърифий ишлар билан ишбилармонликка, тадбиркорликка ўргатиш, керак бўлса ўқитиш лозим.

Вебиоселекторда ҳозирги кунда мамлакатимизда расман иш билан банд бўлмаган 1 миллион 400 мингга яқин аёллар ва ёшлар борлиги, шу билан бир вақтда жойларда қурилишда 104 минг, коммунал соҳада 71 минг, хизмат кўрсатиш соҳасида 68 минг, енгил саноатда 46 минг нафар мутахассисга эҳтиёж мавжудлиги айtilди. Шунинг учун ҳам ҳар бир ҳудудда, маҳаллаларда касбга тайёрлаш марказлари, тадбиркорликка ўқитиш курслари ташкил этиш лозим.

Камбағалликни қисқартириш бўйича халқаро тажрибалар, биринчи навбатда Хитой тажрибаси ўрганилмоқда. Хитой кейинги 40 йилда 800 млн.дан кўпроқ камбағал аҳолини камбағалликдан чиқарди.

1978 йилда Хитойда 770,0 млн.дан кўпроқ камбағал бўлган бўлса 2019 йил охирига келиб, уларнинг сони 5,5 млн.гина (0,4 % 1,4 млрд аҳолидан) қолди.

Бунга асосан Хитой қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирувчиларининг қўллаб-қувватлаш, томорқа ерларини кўпайтириш, қишлоқдаги ерларни хунарга ўргатиб, шаҳардаги бўш иш ўринларига жалб қилиш орқали эришди. 1978-85 йилларда қўрилган чора-тадбирлар натижасида (ерлардан самарали фойдаланиш, хосилдорликни етиштириш кабилар).

Пахта – 73,9 % га, гўшт – 87,8 %, ўсимлик ёғи олинадиган маҳсулотлар – 3 баравар кўпайди. Қишлоқ аҳолисининг жон бошига даромади 3,6 мартага ошди. Кўпгина қишлоқ хўжалик маҳсулотлари бўйича Хитой дунёдаги етакчи эксперт қилувчи мамлакатга айланди.

Аҳолининг турмуш даражасини яхшилашда “Ҳар бир оила – тадбиркор”, “Ёшлар келажагимиз”, “Обод қишлоқ”, “Обод маҳалла”, “Томорқани ривожлантириш” дастурлари бўйича олиб борилаётган ишлар муҳим аҳамият касб этмоқда. Бу дастурдаги вазифаларни амалга ошириш учун жойларда катта маблағлар сарфланаяпти. Янги турар жойлар, мактаблар, болалар боғчалари қурилаяпти, кўчалар текисланиб асфальт қилинаяпти, газ, электр тармоқлари ўтказилаяпти, тоза сув билан таъминлаш ишлари олиб борилаяпти. 2018-2019 йиллар давомида биргина оилавий тадбиркорликни ривожлантириш дастури доимрасида бюджетдан қарийиб 10 триллион сўм имтиёзли кредитлар ажратилган.

ФИО автора: *Abdullayev Anvarjon Omonovich*

О'qituvchi, Qo'rg'ontepa Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi,
Andijon, O'zbekiston

Название публикации: «QON KETAYOTGAN BEMORLARDA
HAMSHIRALIK ISHINING MOHIYATI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada bemorlarda qon ketish, qon ketishning tasnifi va belgilari, qon oqishi, qon ketishiga sabab bo'luvchi kasalliklar, qon ketishi asoratlari hamda qon ketishini to'xtatuvchi dori-darmonlar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Qon ketishi, kasallik, asorat, arteriya, vena, dori-darmonlar.

ЗНАЧЕНИЕ СЛЕДСТВЕННОЙ РАБОТЫ У БОЛЬНЫХ С КРОВОТЕЧЕНИЕМ

Абдуллаев Анваржон Омонович

Преподаватель, Кургантепа, Техникум общественного здравоохранения имени
Абу Али ибн Сино, Андижан, Узбекистан

Аннотация: В этой статье обсуждаются кровотечения у пациентов, классификация и симптомы кровотечений, заболеваний, вызывающих кровотечение, осложнений и лекарств, останавливающих кровотечение.

Ключевые слова: кровотечение, болезнь, осложнения, артерии, вены, лекарственные препараты.

THE SIGNIFICANCE OF NURSING IN BLEEDING PATIENTS

Abdullayev Anvarjon Omonovich

Teacher, Kurgantepa Public Health College after name Abu Ali Ibn Sino, Andijan,
Uzbekistan

Annotation: This article discusses bleeding in patients, classification and symptoms of bleeding, diseases that cause bleeding, bleeding complications, and medications that stop bleeding.

Keywords: Bleeding, disease, complications, arteries, veins, medications.

Asosiy qism

Qon ketish deb, qon tomirlari butunligi buzilishi natijasida ulardan qonning oqib chiqishiga aytiladi. Katta hajmda qon yo‘qotish bemor hayoti uchun xavfli bo‘lib, tomirlarda oqayotgan qon hajmi kamayadi, to‘qimalarning birinchi o‘rinda kislorod bilan ta‘minlanishi va oziqlanishi buziladi. Tez va katta hajmda qon yo‘qotish o‘lim bilan tugashi mumkin.

Qon ketishning tasnifi va belgilari. Qonning tomir devoridan tashqariga chiqishiga sabab bo‘luvchi mexanizm bo‘yicha quyidagi qon ketish turlari farqlanadi:

- travmatik (travmadan keyin tomir shikastlanganida),
- travmatik bo‘lmagan (birorta kasallik jarayoni bilan bog‘liq).

Shikastlangan tomir turi va ko‘rinishiga qarab farqlanadi:

- arterial – och qizil rangda, pulsatsiya bilan to‘lqinlanib oqadi;
- venoz – to‘q qizil rangda qon to‘xtovsiz oqadi;
- kapillar – yaraning butun yuzasi qonab turadi, qon ko‘rinishi jihatidan arterial va venoz qon orasidagi o‘rtacha o‘rinni egallaydi;
- parenximatoz – parenximatoz (jigar, taloq, o‘pka, buyraklar) organlarning hamma tomirlaridan qon ketishi.

Qon oqishi: birlamchi (tomir shikastlangan zahoti boshlanadi) va ikkilamchi (qon to‘xtagandan so‘ng biroz o‘tgach, masalan, ope ratsiyadan so‘ng ligatura surilib ketganda yoki jarohatdayiringlash natijasidagi tomir chirishida) bo‘ladi. Qon oqishi, shuningdek tashqi (qon jarohatdan oqib tashqariga tushadi), ichki (yopiq bo‘shliqqa qon oqishi, masalan, qorin bo‘shlig‘iga, plevra bo‘shlig‘iga) va to‘qima ichiga qon oqish – bunda oqayotgan qon shikastlangan tomir atrofidagi to‘qimalarga so‘riladi va petexeya, ekximoz va qontalashlarni chaqiradi yoki to‘qimalararo

yig'iladi, to'qimalar orasini ochib gematoma hosil qiladi, ya'ni oqayotgan qon shishsimon to'plam ko'rinishida bo'ladi. Qon ketishning hajmi va davomiyligiga ko'ra: o'tkir qon ketishda klinik belgilar tez rivojlanadi. Belgilarning paydo bo'lish darajasi tomirdan chiqayotgan qon tezligiga qarab aniqlanadi. Qon yo'qotish miqdori tana og'irligiga nisbatan 4–4,5 % ni tashkil qilsa, o'lim bilan tugashi mumkin. Surunkali qon ketish yaqqol klinik belgilarga ega emas. Bu ko'rinishdagi qon ketishda yo'qotilgan qon miqdori ko'p bo'lmaydi, tez-tez qaytalanib turadi va ko'pincha bemorda kamqonlik – anemiya rivojlanishiga sabab bo'ladi.

Qon ketishning belgilari. Teri qoplami va shilliq qavatlar oqargan, yuz horg'in, ko'zlar cho'kkan bo'ladi, puls tezlashadi, ipsimon bo'ladi, nafas olish tezlashadi, yuzaki bo'ladi, A/B pasayadi. Bosh aylanishi, quvvatsizlik, ko'z oldining qorong'ilashishi, ko'ngil aynishi, ba'zan qusish bilan kechadi. Ko'p qon yo'qotilganda hushdan ketish, kollaps yoki shok kuzatiladi.

QON KETISHIGA SABAB BO'LUVCHI KASALLIKLAR

Gemofiliya qon ivish xususiyatining keskin pasayib ketishi sababli qon oqishiga moyillik bilan xarakterlanadigan tug'ma kasallik. Kasallik, deyarli, faqat erkaklarda uchraydi. Qon oqishi salginashikastlanishlardan so'ng (lat eyish, pichoq kesishi, tish oldirish va hokazo) paydo bo'ladi. Qon oqishi qiyinlik bilan to'xtatiladi. Qon ivishining u yoki bu omillari yetishmasligiga ko'ra gemofiliyaning A, B va C turlari farq qilinadi. A gemofiliyada AGG, AGP, quruq va nativ plazma quyish yaxshi foyda beradi. B va C gemofiliyada yangi sitrat qon quyish yoki to'g'ridan to'g'ri qon, eritrotsitar massa, fibrinogen quyish, C va B vitaminlari, rutin, kalsiy xlorid yuborish yaxshi natija beradi.

QON KETISHI ASORATLARI

Hushdan ketish. Hushdan ketish deganda, bosh miya tomirlarining qisqa muddatli qisqarishi natijasida yuz beradigan hushning qisqa muddatga yo'qolishi tushuniladi. Ko'p qon yo'qotish, og'riq, charchash, psixik kechinmalar va shu kabilar hushdan ketishga sabab bo'ladi.

Klinikasi. To'satdan hushdan ketish, teri va shilliq pardalarning keskin oqarishi, yuza nafas olish, tomir urishining sustlashuvi kuzatiladi.

Davosi. Hushdan ketish sababini bartaraf qilish lozim. Shikastlangan kishining boshini pastga qilib, oyoqlarini esa balandqo'yib yotqiziladi, novshadil spirti hidlatiladi (paxtaga tomizib). Og'ir hollarda sun'iy nafas oldiriladi, 20% li kofein yoki 1,0 ml 1% li lobelin eritmasi ineksiya qilinadi.

Kollaps. Kollaps deb, arterial va venoz bosimning keskin tushib ketishi va aylanib yuradigan qon massasining kamayishi bilan xarakterlanadigan o'tkir yurak-tomir etishmovchiligiga aytiladi.

Kollapsga to'satdan qon yo'qotish, shikastlanish, gavda vaziyatini gorizontal holatdan vertikal holatga tez burish (ortostatikkollaps), plevra va qorin bo'shliqlaridan suyuqlikni tez chiqarish, og'ir intoksikatsiya (ovqatdan zaharlanish, o'pka yallig'lanishi, tifva hokazo) sabab bo'lishi mumkin.

Klinikasi a'zoyi badanning bo'shashishi, sianoz, sovuq ter bosishi, pulsning ipsimon bo'lishi, arterial bosimning tushib ketishi, tez-tez yuzaki nafas olish bilan ifodalanadi. Hushdan ketishdan farqli o'laroq bemor hushini yo'qotmaydi.

Davosi. Kollaps sababini bartaraf qilish, bemorni isitish, 0,5-0,1% li adrenalindan 1 ml, 5% li efedrin, 0,5-1% li lobelin eritmalaridan birini yuborish, kislorod berish zarur. Og'ir hollarda qon quyishga kirishiladi. Venaga 1 ml 1% li mezaton eritmasi, 1-2 ml 0,2% li noradrenalin eritmasi quyish yaxshi natija beradi.

Gemorragik shokning kelib chiqishi o'tkir qon ketishi bilan bog'liq. Ammo qon hajmi yo'qolishi bilan birga uning qancha vaqt davom etishi ham katta ahamiyatga ega. Agar kattalarda 1000-1500 ml qon asta-sekin yo'qotilsa, organizmning himoya kuchlari ta'sirida asorat ro'y bermasligi mumkin. Ammo shu miqdordagi qon qisqa vaqt ichida, ayniqsa, yosh bolalarda yo'qotilsa bemor organizmi og'ir asoratlanadi va keyinchalik gemorragik shokka olib kelishi mumkin.

O'tkir qon ketishini tashxislash qiyin emas. Bunda bemorning rangi oqarib ketadi, taxikardiya paydo bo'ladi. Yo'qotilgan qon hajmini aniqlash birmuncha qiyin. Buning uchun tanada aylanib yurgan qon hajmini va uning tarkibiy qismlarini aniqlash kerak bo'ladi. Shu maqsadda yuqori kovak venaga polietilen kateter yuboriladi. Normada markaziy vena bosimi 35—100 mm suv ustuni (2-8 mm simob ustuni)ga teng. Uning pasayishi qonning umumiy hajmi kamayishi natijasida yurakka qonning

kam oqib kelayotganini bildiradi, oshishi esa, avvalo, gipervolemiyadan yoki yurak dekompensatsiyasidan darak beradi.

Emboliya. Qon tomiriga havo kirib qolishi emboliya deyiladi. Avval bu asorat yirik vena tomirlari shikastlanganda ro'y beradi vabemorni og'ir ahvolga solib qo'yadi. Ko'pincha bo'yinturuq vena, o'mrov va shuningdek, qo'ltiqosti venasi, nomsiz venalarda havo emboliasi paydo bo'ladi. Bunga aytib o'tilgan vena tomirlarining yurakka yaqinligi sabab bo'ladi. Devorlari qo'shni a'zo to'qimalarigabirikkanligi tufayli shikastlanganda puchayib qolmaydi va nisbiy bosimning pastligi sabab bo'ladi. Oz miqdordagi havo qon tomirlari orqali o'ng yurak bo'lmachasidan o'pkaga o'tadi va qon tomiriga havo ko'p tushadigan bo'lsa unga zarar etkazmaydi. Bunda o'ngyurak bo'lmachasi kattalashib, uch tavaqali klapanlar etishmovchiligi paydo bo'ladi, bu esa yurakning falajlanishiga olib keladi. Bemor rangsizlanib, ko'karib ketadi, qon bosimi pasayadi. Pulsi sekin urib, nafas olishi to'xtaydi. Ba'zida tirishish belgisipaydo bo'ladi. Agar havo emboliasi belgilari asta-sekin bosh-lansa, bemor sovuq terga botadi, tomir urishi sekinlashib, es-hushi yo'qoladi, ko'z qorachiq-lari kattalashadi. Yurakka yaqin venalar shikastlanganda tomirga so'rilayotgan havo hushtaksimon tovush chiqaradi. Bunday holda nafas chiqarilayotgan paytda qonhavo aralash chiqadi.

Havo emboliasiga davo qilish murakkab bo'lib, bunda tomirgahavo kelishini to'xtatish chorasini qilish kerak bo'ladi. Bunda venatomirining markaziy periferik uchlari bog'lanadi, o'ng yurakbo'lmachasiga nina bilan punksiya qilinadi.

Qon ketishi asoratlaridan yana biri pulsatsiyalovchi gematoma hisoblanadi. Bunday asorat yig'ilib qolgan gematoma bevosita shikastlangan qon tomiri atrofida bo'lganda yuzaga keladi. Vaqt o'tishibilan gematoma atrofi biriktiruvchi to'qima bilan qoplanadi. Spuningdek, operatsiya paytida qon tomirlari yaxshi bog'lanmasa ham qon to'planib qolib, gematoma hosil qiladi. U yiringlab, keyinchalik og'ir asoratlarga olib kelishi mumkin.

Qon ketganda tibbiy yordam ko'rsatilmasa, qonning o'z-o'zidan to'xtashi yoki ko'p qon yo'qotish natijasida miya qonsizlanib, yurak-tomirlar ishi buzilishidan bemor o'lib qolishi mumkin.

Qon ketishini to'xtatuvchi dori-darmonlar. Hozirgi kunda qonivishini kuchaytiradigan moddalardan quyidagilar ishlatiladi: 10% li kalsiy xlorid, 10% li kalsiy glukonat, 1% li gemofobin eritmasi. Kapillarlardan qon ketganda ularning devorini mustahkamlovchi moddalardan 12,5% li etamzilat (ditsinon), 0,025% liadroxan ishlatiladi. Qonning fibrinolitik faolligi oshishi natijasida qon ketishi ro'y bergan bo'lsa, gipoplastik anemiya, operatsiya-lardan oldin, yo'ldosh tushganda, jigar kasalliklarida fibrinolizni kamaytiruvchi e-aminokapron kislota (1-5% li eritmasi) yuboriladi. Giyohlardan tashkil topgan qon ivishini tezlashtiruvchi moddalar – lagoxilus (qichitqio't) eritmasi va boshqalar tayinlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ziyayeva M.F., Xodjasheva M.D., Kasimova D.I., Xamedova M.A., Ochilov O.B. Kattalarda hamshiralik parvarishi. 1-qism. – T.: «Niso poligraf» nashriyoti, 2014.
2. Yusupova L.Yu., Burixodjayeva H.S., Shadiyeva Sh. Kattalarda hamshiralik parvarishi. 3-qism. – T.: «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2012.
3. Барыкина Н.В., Зарянская В.Г. Сестринское дело в хирургии. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2010.
4. Yunusjonova Z.S., Mirzayeva S.A., Bositxonova E.I. Psixologik parvarish. «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati», – T., 2010.
5. Hamrayev A.J., Xamedova M.A. Xirurgiya. – T.: «O'qituvchi», 2009.

ФИО автора: Қорабоева Феруза

Ўқитувчи, Қўрғонтепа Абу Али ибн Сино номидаги Жамоат саломатлиги техникуми, Андижон, Ўзбекистон

Название публикации: «ГЎДАК ВА КИЧИК ЁШДАГИ БОЛАЛАР КАСАЛЛИКЛАРИДА ҲАМШИРАЛИК ПАРВАРИШИ»

Аннотация: Ушбу мақолада гўдак ва кичик ёшдаги болалар касалликлари этиологияси, Д витаминининг организмдаги функциялари, паратгормон функциялари, касалликнинг авж олган ва тузалиш даври, диагностикаси, даволаниши ҳамда профилактикаси ҳақида сўз юритилади.

Калит сўзлар: рахит, витамин, этиология, функция, профилактика.

УХОД ЗА ДЕТЯМИ И ДЕТСКИМИ ЗАБОЛЕВАНИЯМИ

Корабоева Феруза

Преподаватель, Кургантепа, Техникум общественного здравоохранения имени Абу Али ибн Сино, Андижан, Узбекистан

Аннотация: В статье рассматриваются этиология заболеваний младенцев и детей раннего возраста, функции витамина D в организме, функция паращитовидных желез, период прогрессирования и выздоровления заболевания, диагностика, лечение и профилактика.

Ключевые слова: рахит, витамины, этиология, функция, профилактика.

NURSING CARE IN CHILDREN AND CHILDREN'S DISEASES

Qoraboyeva Feruza

Teacher, Kurgantepa Public Health College after name Abu Ali Ibn Sino, Andijan, Uzbekistan

Abstract: This article discusses the etiology of diseases of infants and young children, the functions of vitamin D in the body, parathyroid function, the period of disease progression and recovery, diagnosis, treatment and prevention.

Keywords: rickets, vitamins, etiology, function, prevention.

Асосий қисм

Рахит – бу витамин Д етишмовчилиги натижасида суякларни минерализацияси ва суяк хосил бўлиши жараёни бузилиши, фосфор – калийли алмашинув сустрелиши натижасида пайдо бўладиган эрта ёшдаги болалар касаллигидир.

Этиологияси

1. Боланинг етарли қуёш нурида бўлмаслиги.
2. Д витамини озик-овқатлар орқали етарли тушмаганда.
3. Перинатал омиллар.
4. Мальабсорбция (ингичка ичакда сўрилишни бузилиши) ва мальдигестия (углевод, ёғ ва оқсилларни сўрилишини бузилиши) синдромлари
5. Буйрак ва жигарнинг сурункали касалликлари .
6. Ятроген омиллар (рухий ўзгаришлар)
7. Экологик омиллар.
8. Д витамини алмашинувининг ирсий бузилишлари .
9. Модда алмашинувининг ирсий бузилишлари.
10. Полигиповитаминозлар ва сурункали инфекцион жараёнлар

Д витаминининг организмдаги функциялари

■ ингичка ичакда кальцийни сурилишини қучайтиради (ичак девори орқали кальцийни диффузиясини оширувчи кальций боғловчи оксилни синтезини ошириши хисобига);

■ суякларни минерализацияси жараёнларини қучайтиради;

■ остеокальцин синтезини қучайтиради (остеокальцин – остеобластлар синтез қиладиган суякнинг асосий ноколлаген оксили, рахитга чалинган болалар қонида унинг миқдори кам бўлади);

- буйрак каналчаларида кальций ва фосфорни кайта сурилиши (реабсорбцияси) ни оширади;

- мушак рецепторлари билан боғланиб, кальцийни мушакларга киришини кучайтиради шу билан мушак кискарувчанлигини фаоллаштиради;

- иммуномодуляр ва пролифератив таъсирига эга.

Паратгормон функциялари

- суяклардан кальцийни конга утишини кучайтиради (гипокальциемия холатида, остеокластлар ва суяклар резорбция фаолиятини оширади, актив остеобластларининг коллаген синтезини тормозлайди;

- буйрак каналчаларида кальция ва магнийни реабсорбциясини оширади;

- буйрак каналчаларида фосфат ва бикарбонатлар реабсорбциясини пасайтириш хисобига сийдик билан экскрециясини кучайтиради. Шунинг натижасида рахит касаллигида гипофосфатемия ва метаболик ацидоз ривожланади.

Тиреокальцитонин функциялари

- суякларга кальцийни утиришини кучайтиради;

- остеокластлар микдорини ва активлигини пасайтиради;

- ичаклардан суякларга кальцийни сурилишини кучайтиради, кондаги кальций микдорини пасайтиради.

- Д витамини етишмовчилиги кальций боғловчи оксилни синтезини камайтиради, кальцийни ичакларда сурилишини пасайтиради. Вужудга келган гипокальциемия паратгормон ишлаб чиқаришини оширади. У уз навбатида буйракда фосфорни реабсорбциясини пасайтиради, суяклардан кальцийни конга ювиб чиқаради. Бу эса суякларнинг юмшашига, кийшайишига олиб келади.

Авж олган давр

Бу давр кўпинча бола ёшининг биринчи ярми охирларига тўғри келиб, анча сезиларли вегетатив ҳамда асаб-мускул ўзгаришлари билан кечади. Рахитга хос асосий ўзгаришлар суяк системасида кузатилади. Скелетда, айниқса суяклар ўсиш зоналарида сезиларли ўзгаришлар пайдо бўлади. Остеомалация жараёни кучайиб, энса суяги палласининг юмшаши ва шу соҳанинг яссиланиши

(краниотабес) кузатилади. Пешона ва тепа суякларининг бўртиб чиқиши бошнинг квадрат шаклига киришига олиб келади. Катта ликилдоқнинг ва тишларнинг ёриб чиқиш муддатлари кечикади.

Тузалиш даври:

■ Бу даврда беморнинг умумий аҳволи аста-секин яхшиланади, рахит симптомлари камая бориб, бутунлай йўқолади. Статик фаолият тиклананиши билан биргаликда вегетатив ва неврологик ўзгаришларнинг барҳам топиши бошланади. Қонда фосфор миқдори нормаллашади, бироқ енгил гипокальциемия сақланиб туради. Кислота-ишқор мувозанати алкалоз томонга силжийди. Ишқорий фосфатаза кўрсаткичлари яхшиланади. Бу биохимик кўрсаткичларнинг нормаллашуви рахитнинг актив босқичдан ноактив босқичга ўтганлигидан далолат беради.

Диагностикаси

Рахит диагнози асосан:- касалликнинг клиник манзарасига - биохимик ўзгаришларга - рентгенологик текширишлар натижаларига асосан ўрнатилади.

Даволаш

1. Рахитни даволаш комплекс тарзда ўтказилади ва бунда бола ёшига мос ҳолда овқатлантириш ҳамда санитария-гигиена режимини ташкил этиш, Д-гиповитаминозига сабаб бўлган омилларни бартараф қилиш билан бир қаторда Д-витаминини қўллаш кузда тутилади.

2. Рахитни даволашда:

- номаҳсус
- маҳсус терапия усуллари фарқ қилинади.

Касалликнинг кечишига қараб Д витаминининг кунлик дозалари ҳамда бериб бориш муддати турлича булади.

■ “Майдалаб бериш” усули — юқорида кўрсатилган муддатларда касалликнинг ним ўткир кечишида қўлланилади. Бу усул яна рахитнинг олдини олиш мақсадларида Д витаминини йил давомида (ёз ойларида ташқари) бериб бориш учун қулай усул бўлиб ҳисобланади.

■ “Зичлаштирилган” усул - касаллик ўткир кечганида қўлланилиб, Д витаминининг бир курслик дозаси 15 – 20 кун мобайнида бериб тугатилади. Касалликнинг III даражасининг ўткир кечаётган шаклларида даволаш .

■ “Зарбдор” усулдан фойдаланилиб – бир курсга мўлжалланган доза 8-10 кунлик қисқа вақт ичида фақат шифохона шароитида ўтказилади.

Профилактикаси

- Касалликнинг олдини олиш профилактикаси чора-тадбирлари
- бола туғилгунгача бўлган (антенатал)
- тутилгандан кейинги (постнатал) даврларни ўз ичига олади.

Экссудатив катарал диатез

Конституция - организмнинг морфологик, функционал ва химоя реакциясининг ўзига хослигидир. Бу хусусиятлар наслдан - наслга ўтиши ёки ҳаёти давомида пайдо бўлиши мумкин. Нормал конституция организмнинг шундай морфологик функционал ҳолати бўлиб, ташқи муҳит шароитига максимал турғунлик яратиб беради. Организмнинг ташқи хусусиятини конституция аниқлаб модда алмашинув жараёнини ифодалайди. Конституция аномалиялари – бунда маълум бир патологик ҳолатлар ва касалликлар ривожланишига мойиллик туғдирувчи, оддий таъсирланишларга бола организмнинг ноадекват жавоб реакцияларига олиб келувчи ҳолатлардир.

Конституция аномалиялари ёки диатезлар бу организмнинг туғма хусусияти бўлиб, одатдаги қўзғатувчига ўзгача жавоб реакцияси ва турли патологик жараёнлар ривожланишига мойиллик билан таърифланади. Экссудатив катарал диатез деб номланишига сабаб биологик фаол моддалар таъсирида организмда яллиғланишнинг экссудация компоненти ва тери , шиллик қаватларнинг ҳамда нафас йўллари ошон зарарланиши ҳисобланади. Болалар орасида энг кўп тарқалган экссудатив катарал диатездир. Унинг динамикаси боланинг ёшига қараб ўзгариб туради. 1 ёшгача бўлган болаларда 25-54% ; 2-ёшгача эса 15-20% ; 5 ва каттароқ ёшдаги болаларда 10% учрайди. Экссудатив – катарал диатез (ЕКД) бу эрта ёшдаги бола реактивлигини ўзига хос ҳолати бўлиб тери ва шиллик пардаларнинг рецидивланувчи инфилтратив – дескваматоз зарарланишига

аллергик реакциялар ривожланишига, ялиғланиш жараёнини чўзилувчан кечувига лимфоид тўқиманинг гиперплазиясига, сув –туз алмашинувининг норасолигига мойиллик туғдиради.

Диатезларга олиб келувчи сабаблар:

1. болаларнинг аллергологик фонини ўрганиш;
2. транзитор озик-овкатлар аллергияси турини ўрганиб чиқиш;
3. Наслида аллергик касалликлар борлигини аниклаш;
4. Гўдак ёшдаги болалар диатезларида организмдаги модда алмашинувининг ўзгаришлари
5. Ятроген омиллар;
6. Экологик омиллар;
7. Полигиповитаминозлар ва сурункали инфекцион жараёнлар.

ЭКДнинг клиник белгилари айниқса 2 ёшгача бўлган болаларда яққолроқ намоён бўлади. ЭКД нинг дастлабки белгилари кўпинча 3-5 ойликда пайдо бўлади. ЭКДнинг дастлабки ва доимий белгилари бўлиб теридаги ўзгаришлар ҳисобланади. Бош терисининг сочли қисмлари – катта лиқилдоқ ва тепа соҳаларида ёғли қасмоқлар-гнейслар кўринишида пайдо бўлади. Гнейслар кўпайишга мойиллиги ва кейинчалик экземага айланиб кетиш ҳавфининг юқорилиги билан характерланади. Гнейс билан бир пайтда бўйин, қўлтиқости, чов ва тақим соҳалари тери бурмаларида бичилишлар ҳам пайдо бўлади. Боланинг ёноқларида “сутли” пўстлоқчалар – терининг чегараланган қизаришлари, намланиб, туриши ва айрим жойлари оқиш пўстлоқ билан қопланган соҳалари пайдо бўлади. Айрим пуфакчалар кейинчалик ёрилади, қурийди ва кўнғир тусдаги пўстлоққа айланади, кейинчалик “сутли” пўстлоқлар кенг тарқалиб, авж олади ва нам экземага ўтиб кетиш ҳавфи туғилади. Экзема одатда кучли қичишиш билан кечиб, боланинг безовталигига уйқусининг бузилишига иштаҳасининг пасайишига ва тирнаб олишлар натижасида иккиламчи инфекциянинг ривожланишига сабаб бўлади.

ЭКДнинг кейинги асосий белгиларидан бўлиб шиллик каватлардаги ўзгаришлар ҳисобланади. Бундай болалар тумов, конъюнктивитлар, блефаритлар,

фарингитлар, ангиалар, сохта круп, кайталанувчи астмасимон бронхитлар билан кўп оғрийдилар. Бурун-ҳалқум соҳасининг қайталаниб турувчи катарлари, аденоид тўқиманинг гиперплазиясига ва бодомча безлари гипертрофиясига сабаб бўлади. Шиллик қаватларнинг зарарланишларга мойилликлари ошқозон ва ичаклардаги диспепсиялар, узок давом этадиган ич бузилишлари сингари ўзгаришларга олиб келади. Бемор аҳлатида кўп миқдорда кўчиб тушган эпителий ва эозинофиллар топилади. Сийдикда кўплаб эпителиал ҳужайралар билан бир қаторда лейкоцитурияга мойиллик кузатилади.

ЭКДнинг яна бир характерли белгиларидан бўлиб периферик лимфа тугунлари: бўйин, энса, жағ ости, кулок олди, қўлтик ости ва чов соҳаси лимфа тугунларининг каталашуви бўлиб ҳисобланади. ЭКДнинг ташқи белгилари: боланинг шишинқираганлиги, тери ости ёғ қаватининг ғовақлиги, тери рангининг оқарганлиги, мускулларининг бўшлиғи ва бироз семизлик бўлиб ҳисобланади. Озгин болалар анча кам учрайди, бироқ бола вазни нотурғун кўрсаткич бўлиб, бола осон озиб кетиши ва тезликда вазнини тиклаб олиши мумкин. ЭКД билан хасталанган болалар ҳулқида ҳам ўзгаришлар пайдо бўлади: кўп йиғлайди, инжик, кўзғалувчан, кам ҳаракатчан ва атрофдагиларга бефарқлик ва ҳ.к. Терида қичишишлар мавжуд бўлганида бола ўта асабий, бошини тинимсиз тебрати, ёстиққа ишқалайди, терисини тирнаб олиб жароҳатланишига сабаб бўлади, уйкуси бузилган, юзаки иштаҳаси йўқолган, умумий безовталиқ кузатилади. ЭКДнинг клиник белгилари маълум даражада боланинг ёшига ҳам боғлиқ бўлади. 6 ойликкача бўлган болаларда бичилишлар, сутли пўстлоқ, гнейслар, “жуғрофий тил”, ошқозон-ичакларидаги ўзгаришлар эозинофилия сингари асоратланмаган маҳаллий, чекланган ўзгаришлар кузатилиб, уларни даволашда терапевтик чоралар самарадорлиги анча юқори бўлишлиги қайд қилинади. Бола ёши ортиши билан аллергия белгилари ҳам ўзгара боради. Кўпинча себореяли дерматит аллергик экземага айланиши мумкин. Даволанмаган тақдирда аллергик дерматит нейродермитга айланиб кетиши ҳам кузатилади. Одатдаги бронхитлар астматик бронхитларга ўтади, улар эса ўз навбатида бронхиал астмага айланишлари эҳтимоли юқори бўлади.

Диагноз теридаги шиллик пардалардаги белгиларнинг тез пайдо бўлиши, лимфо тўкимадаги ўзгаришлар, паратрофия ҳолати, модда алмашинувини ва иммунологик ўзгаришларга ва организмнинг инфекцияда химоялаш хусусияти пасайиши кўриб диагноз қўйиш мумкин. Лаборатор таҳлилларида – аллергиянинг организмга ўсишини кўрсатади, яъни эозофилолар нисбати бузилади. Гипо-диспротеинемия, альбумин ва гамма-глобулинлар миқдори пасаяди, аминокислоталар нисбати ҳам бузилади /дисбалансга олиб келади/, ёғлар /гипохолестеринемия/ ва углеводлар /қанд миқдорининг ортиши/, кислота ва ишқорлар нисбати ацидоз томонига силжийди.

Эксудатив-катарал диатез оқибатлари.

Болада ЭКДнинг мавжудлиги унинг соғлиги учун ноқулай ҳолат бўлиб турли касалликлар ривожланиши учун қулай фон яратилади. Бундай болалар грипп, ОРВИ ва ошқозон-ичак касалликлари билан кўп оғрийдилар. Касалликлар анча оғир кечиб, ўзларидан сўнг асоратлар қолдирадилар. Сув чечак ва қизамиқ сингари болалар юқумли касалликлари тошмаларининг қалинлиги, интоксикациянинг юқори бўлишлари билан ажралиб турадилар, ва баъзан ёмон оқибатлар билан якунланиши ҳам мумкин.

Теридаги ўзгаришларнинг мавжудлиги профилактик эмлашга қарши кўрсатма бўлиб ҳисобланади, зеро, бундай эмлашлар касаллик белгиларининг кўпайишига сабабчи бўлиши мумкин. Шу билан бир қаторда ЭКД билан хасталанган болалар турли касалликлардан химоя этилишга муҳтождирлар. Шунинг учун иммунизация ремиссия даврида десенсибиловчилар паноҳида жуда эҳтиёткорлик билан ўтказилиши лозим. Баъзи болаларни эмлаш эса фақат эпидемиологик кўрсатмага асосангина ўтказилади.

ЭКД белгилари одатда 3 ёшдан кейин йўқолади. Бироқ, айрим болаларда тери касалликларга, бронхиал астмага, ошқозон-ичаклар трактининг спастик ҳолатларига мойиллик узоқ пайт мобайнида сақланиб қолиши ҳам мумкин. Кейинчалик бундай болаларда ревматизм ҳам ўзига хос белгилар билан кечиши кузатилади. Туғри овқатлантириш, яхши парваришлаш, режимга риоя қилиш ЭКД белгиларининг аста-секин йўқола боришга ва қайтанмасликларига олиб

келиши мумкин. Дифференциал диагностика дескваматив эритродермия - Лейнер-Муссу синдроми, эритродермия Хилла, пашша ёки бирор ўрмаловчилар чакқишибилан ўтказди.

Эксудатив –катарал диатезни даволаш

Даволаш усуллари болани рационал овқатлантиши, диққат билан парваришlash, авайлаб чиниқтириш ва теридаги ўзгаришларни ўз вақтида ва мутассил даволаб бориш сингари муолажаларни ўз ичига олади. Имкони борича она сутини узмаслик лозим. Сунъий усулда озиклантириладиган болаларга эса нордон аралашмалардан фойдаланиш мақсадга мувофик бўлади. ЭКД да қўшимча овқатлар бериш 3,5-4 ойликдан сабзавот пюреси, олма, мевалар, кисель ва творог билан бошланади. Тухум сариғи пиширилган холда тавсия қилинади, ош тузи миқдори камайтирилади. 5-6 ойликдан бошлаб буғда пиширилган ёки қайнатилган гўшт бериш мумкин. Гўштли шўрвалар тавсия қилинмайди. Болани тартибсиз овқатлантириш ва ўта тўйдириб юбориш мутлақо мумкин эмас. Теридаги ўзгаришларнинг кўпайишига сабаб бўлувчи озуқа моддалари бемор рационидан бутунлай олиб ташланади. Озик-овқат аллерганлари юқори аллергик табиатига эга бўлган тухум, балиқ, ловия, шоколад, какао сингари маҳсулотларни вақтинча чеклаш ёки оз миқдорда бериб кўриш йўли билан аниқланиш мумкин. Бир ёшдан катта болалар овқатлари турлича бўлиши керак. Сут маҳсулотлари қатиқ ёки простокваша кўринишида ярим литр атрофида берилади. Кўпинча сабзавотли шўрвалар буюрилиб, гўшт қайнатилган холда истеъмол қилинади. Болалар рационидида тухум, шоколад, асал, пишлоқ, кулупнай сингари маҳсулотлар чиқариб ташланади. Болалар таомлари А, В₁, В₂, В₃, С ва Д витаминлари билан бойтилиши лозим. Кун тартибига қатъий амал қилган холда очикҳавода узоқ муддат бўлишини таъминлаш, давомли ва осойишта уйқуга шароит яратиш зарур омиллардан бўлиб хисобланади. ЭКД белгилари мавжуд бўлган болаларни мойчечак ва череда қайнатмасида ванна қилиш кунора ўтказилади. Тери бурмалари доғқилинган ўсимлик мойи билан мойланади ёки болалар упаси сепиб қўйилади. ЭКДда кальций хлор, кальций глюканат каби кальций препаратлари, димедрол, супрастин, пипольфен, тавегил сингари

антигистамин дорилар кенг қўлланилиб, 3-4 хафта муддатга буюрилади. В₁ вит 10-30 мг, В₂- 2-6 мг, РР- 25-30 мг, С- 200-300 мг, А- 3-10 мг, В₁₅ 50 мг дан суткасига витаминлар буюриш патогенетик жихатидан асосланган усулларида бўлиб ҳисобланади.

ЭКДни даволашда кейинги даврларда гистоглобулин инъекциясидан 1 мл дан кунора мускул орасига киритиш қўлланилмоқда. 5-10 инъекция кўзда тутилади. 10-12 кун мобайнида 1% АТФ эритмаси боланинг хар бир ёшига 0,1 мл ҳисобидан тери орасига киритишади. Тери қичишини камайтириш мақсадида бром препаратлари, валериана, триоксазин, фенобарбитал, элениум кенг қўлланилади. Яққол кўзга ташланадиган тери зарарланишлари белгилари мавжуд бўлганида жавроҳатланган соҳалар бодом ёки прованский мойлари билан мойланади: намлиб турувчи юзаларга резорининг 1-2% эритмасига, ёки кумуш нитратнинг 0,25% эритмасига ҳўлланган дока қўйилади: 10% димедро-цинковая малҳами суртилади ёки чинор пўстлоги қайнатмасида ванна қилинади. Иккиламчи инфекция қўшилганида антибиотиклардан фойдаланиш кўзда тутилади. ЭКДнинг суст кечадиган ва узоқ давом этадиган вариантларида жонлантирувчи терапия ўтказилади: ультрабинафша нурлари билан 10-15 сеанс нурлантириш ўтказиш; алоэ мускул орасига 1 мл дан 10-15 инъекция қилинади. Ўта яққол намоён бўлган ва тузалиши қийин кечаётган ЭКД белгилари мавжуд бўлганида кортикостероидлардан фойдаланиш ҳам мумкин.

Бола ёшига мос равишда кун тартиби ва овқатланиш режимини ташкил қилиш, авайлаб чиниқтира бориш, турли юқумли касалликлардан асраш.

Спазмофилия

Спазмофилия – бу асаб мушак қўзғатувчанлиги ошиб кетишига олиб келувчи, минераллар алмашинуви ва бузилиши билан боғлиқ токсик ва клонико –токсик талвасаларга мойиллик билан фарқланувчи касалликдир.

Этиологияси

Спазмофилия кўпинча рахит билан оғриган, мактабгача ёшдаги (3 ойликдан 2 ёшгача) болаларда кузатилади. ҳамда бу касаллик пайдо бўлишида боланинг онаси хаддан ташқари витамин Д қабул қилишидандир.

Патогенез

Катта миқдордаги фаоллаштирилган витамин Д қалқонсимон олди безини фаолиятини сусайтиради, ичакда калций ва фосфорнинг сўрилишини, сийдик каналчаларида реабсорбцияни кучайтиради. Спазмофилияда калцийни суякларда йиғилиши кузатилади ва қонда калций миқдори критик дарагача камайиб кетади. Бу эса асаб тизимини қўзғалувчанлигини ошиб кетишига олиб келади ва натижада талвасалар пайдо бўлади.

Клиник манзараси

Клиник кечишига қараб латент ва аниқ (яққол) шакли фарқланади. Латент спазмофилия бир неча ой давом этади ва қўзғатувчи омиллар натижасида (йиғлаш, қусиш, тана харорати юқори, юқумли касаллик) яққол шаклига ўтади.

Яққол спазмофилия ларингоспазм, карпопедал спазм ва эклампсик хуружлар кўринишида намоён бўлади. Ларингоспазм бирдан пайдо бўлади ва қисман ёки тўлиқ овоз ёриғининг ёпилиши билан кечади.

Карпопедал спазм – товон ва қафт мушакларининг тоникқисқаришидир. Кўпинча 1 ёшдан катта болаларда кузатилади. Эклампсия касаллигининг оғирроқ кўрнишидир ва кучини йўқотиш барча силлиқ ва кўндаланг тарғил мушакларни қамраб олиш билан намоён бўлади.

Лаборатор таҳлил. Қонни биохимик текширувда гипокальциемия, гиперфосфатемия алкалоз аниқланади. **Даволаш:** Талвасада қўлланилади седуксен, натрий оксибутират эритмаси, калций глюконатни 10% ли эритмасини вена ичига юборилади. **Фельдшер вазифалари** (1) Тонико- клоник талвасалар, ларингоспазмда, нафас тўхташи натижасида хушни йўқолишида реанимация (жонлантириш) ўтказиш лозим. (2) Ларингоспазмда нафас йўллари ўтказувчанлигини таъминлаш (3) Терига совуқ сув сепиш, тиш илдизини ва ютқиннинг орқа деворини шпател билан таъсирлаш, зарурият бўлганда биринчи нафас пайдо бўлгунча сунъий нафасни ўтказиш. (4) хуруждан кейин хўл мевали шарбатларни чой кўринишида ичиш лозим. Сунъий овқатлантиришда бўлган болаларга донор ёки кордон сутли аралашмалар тавсия қилинади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. М.Ф. Зияева. З.О. Ризаева. “Болаларда фельдшер вазифалари”. Тошкент, “Фан ва технология” 2012 йил.
2. Х.Н. Файзиев. «Сестринский уход за детьми» Тошкент, «Илм зиё» нашриёти, 2008 йил.
3. К. С. Иномов. «Педиатрияда ҳамширалик иши» Тошкент, 2007 йил.
4. “Болаликда ҳамширалик иши” фанидан тиббиёт коллежлари ўқитувчилари учун методик қўлланма. Тошкент 2016. (UNISEF).
5. “Хавфсиз иммунизация” дастури бўйича педагоглар ва тиббиёт ходимлари учун қўлланма. 2014 (UNISEF).

ФИО автора: *Shokirova Gulrukhbonu*

The student of university of world economy and diplomacy

Tashkent, Uzbekistan

Название публикации: «THE ECONOMIC MODERNIZATION OF UZBEKISTAN»

Abstract: This article describes the achievements and shortcomings of Uzbekistan in the economic sphere. And lists the reforms of Shavkat Miromonovich in the economic sphere, as well as problems and solutions in the banking sector.

Key words: modernization, economic development, economic system, business, corruption, bureaucracy

Uzbekistan is the most populous of the five Central West Asian republics. Its population reached 32.4 million in 2018, which is about 80% of the number of people in the other four Central West Asian republics combined. Uzbekistan is one of only two “double-landlocked” countries in the world. Its economy is dependent on primary exports and belongs to the International Monetary Fund’s group of 29 resource-rich developing countries (RRDCs). In the years immediately after gaining independence from the Soviet Union in 1991, Uzbekistan depended heavily on cotton production. In recent years, however, gold and natural gas have become its main exports while wheat, meat, and most manufactured goods are imported.

The political succession following the death of President Islam Karimov in September, 2016, was remarkably smooth. After the interim leader declared himself insufficiently experienced and stepped aside, Shavkat Mirziyoyev, who had been Prime Minister from 2003 to 2016, assumed control and easily won a December presidential election. Many observers speculated that the regime would represent continuity rather than change. Yet, while maintaining continuity by focusing on the sovereignty and independence of Uzbekistan, President Mirziyoyev showed a pro-active desire to initiate major economic reforms. This paper reviews the first eighteen months of those initiatives. Although it is still too early to assess their implementation and long-term

outcomes, all signs point to a process of serious transformation and modernization of Uzbekistan's economy.

The first year of Mirziyoyev's presidency can only be understood in the context of Uzbekistan's development since gaining independence in 1991 and the quarter-century presidency of Islam Karimov. President Karimov created the specific type of market-based economy that arose from the ashes of central planning in Uzbekistan, and determined the economic development strategy pursued by Uzbekistan during the first sixteen years of the twenty-first century. The first section of this study identifies the main features of the economic system and strategy of Uzbekistan before the autumn of 2016, focusing on both the strengths and weaknesses of the Uzbek economy at the time. The second section highlights President Mirziyoyev's economic reform agenda. Subsequent sections detail the serious regulatory and governance reforms, new regional and global economic policies, and reforms oriented towards increasing the competitiveness of the Uzbek economy by focusing on exports, small business development, and agriculture. These reforms strengthen the private sector and facilitate job creation, thus ultimately addressing the country's major economic and security challenge: unemployment generated by powerful demographic trends. Because the consequences of economic reform take years to develop and must be considered in terms of long-term trends, a full assessment of the results of Mirziyoyev's economic changes will await future studies. However, the final section of this study considers the probable longer-term impact of the current reforms, focusing on the shift towards market mechanisms rather than administrative controls.

Modernization in Action

The success of Uzbekistan's massive effort to modernize its economy will depend significantly on reforms occurring concurrently in the sphere of governance. Prominent among these are the effort to cut back corruption, reduce the regulatory and bureaucratic burden on businesses and individual citizens, and to establish the rule of law. All of these are interrelated. Thus, a reduction of bureaucratic controls on businesses will limit opportunities for official corruption and open the way for a more-law-based regimen. Small and medium size enterprises and private agricultural

producers will be the first to benefit from any new wave of regulatory, governance, and legal reforms.

Governance and Regulatory reforms

Deregulation, decentralization, and optimization of the role and functions of the government are key elements of any successful economic reforms in Uzbekistan. In his address to the Oliy Majlis on December 22, 2017, President Mirziyoyev focused on the main outcomes of the past year and the priorities for economic and social development in 2018 and beyond.³⁴ It is significant that this was the first time that Uzbekistan's president had given such an address before the combined houses of parliament. The President reminded the audience of major economic reforms that had been achieved in 2017, noting specifically the transformation of the foreign exchange regime and improved regional economic relations. However, at several points in his speech he noted that most of these initiatives had come from the new administration and not from the legislators seated before him.

Knowing that legislators could have direct knowledge of the actual problems citizens face when trying to start or develop businesses, he strongly urged members of parliament to be more active in initiating legislation that is responsive to citizens' needs. Indeed, the first half of the address focused on improving the functioning of the state institutions, establishing the rule of law, and strengthening the rights and freedoms of citizens, not least in the economy.

The presidential address followed the structure of the Development Strategy document for 2017-2022, and focused above all on economic liberalization and development. Mirziyoyev emphasized that reform in governance and law, as well as social advancements, would be impossible without a vigorous and sustainable economic life. With this in mind he focused on stringent measures to rectify some of the acknowledged weaknesses in the economy.

Banking

Uzbekistan's banks have demonstrated reasonably stable performance in a largely state-dominated local economy. Sector stability is currently supported by rapid economic growth, low exposure to external financial markets and the strong external

and fiscal position of the sovereign. However, the sector remains vulnerable to possible economic shocks due to weak corporate governance and risk management, fast recent asset growth, significant directed lending and acquisitions of problem assets. Banks' foreign currency obligations, specifically those arising from trade finance, are particularly vulnerable due to existing foreign exchange constraints.

According to Fitch Ratings, there are notable risks of asset quality deterioration in case of a reversal in economic trends. The funding base is mainly short-term, largely sourced from corporate current accounts, while retail funds account for only a small 25% of total deposits. Longer-term funding is provided by the Ministry of Finance and other state agencies, which comprise a notable proportion of sector liabilities. Foreign funding is small, estimated at about 10% of the total liabilities, and plans for further borrowings are moderate. Liquidity management is constrained by the lack of deep capital markets, and banks generally tend to hold substantial cash reserves on their balance sheets. The quality of capital is sometimes compromised by less conservative regulatory requirements for recognition of credit impairment and by investments in non-core assets.

Literatures:

1. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Uzbekistan
2. Mamuka Tsereteli- The economic modernization of Uzbekistan.Silk road paper - 2018
3. Kym Anderson, Edimon Ginting, and Kiyoshi Taniguchi - UZBEKISTAN Quality Job Creation as a Cornerstone for Sustainable Economic Growth COUNTRY Diagnostic Study - 2020

ФИО автора: *Pardaev Elyor*

ESL teacher at “IELTS SCHOOL” education center

in Kitab district, Kashkadarya region

Uzbekistan

Название публикации: «THE ROLE OF PSYCHOLINGUISTICS IN LANGUAGE LEARNING AND TEACHING»

Annotation. Psycholinguistics has provided numerous theories that explain how a person acquires a language, produces and perceives both spoken and written language. The theories have been used in the field of language teaching.

Key words: psycholinguistics, approach, method, teaching, perceive, acquire.

Psycholinguistics is an integration of two disciplines; psychology and linguistics. Psychology is the study of mind and behavior; linguistics is the study of language. In general, psycholinguistics can be defined as the study of mind and language. It is concerned with the relationship between the human mind and the language as it examines the processes that occur in brain while producing and perceiving language. Psycholinguistics covers three main points; language production, language perception and language acquisition. Language production refers to the processes involved in creating and expressing meaning through language. Language perception refers to processes involved in interpreting and understanding both written and spoken language. Language acquisition refers to processes of acquiring a native or a second language.

Psycholinguistics has provided numerous theories that explain the three points above. The theories have been very useful in the field of language teaching. Some experts use them as the basic theories in developing language teaching methods. It is known as psycholinguistics approach. Psycholinguistic approach views that language and thought as related but completely independent phenomena. Learning is viewed as a cognitive individual process happening within the individual and then moves to the social dimension.

In relation to language teaching, developmental psycholinguistics and applied psycholinguistics play significant roles in formulating effective ways of teaching. Psycholinguistics theory covered the language development of humans, in accordance with humans' physical and mental development. These theories are considered in designing language teaching programs and materials in order to be effective for the second language learners master the target language.

Claros mention three kinds of language teaching methods which are developed according to psycholinguistics principles: natural method, total physical response method, and suggestopedia method. [1, 142-154 pp].

Field states that the term is used for infants acquiring their native language (first language acquisition) and for those learning a second or foreign language (second language acquisition). [2, P.45]. The use of the terms is still unproblematic. Some experts use the term 'language learning' and some use the term 'language acquisition'. J. Harmer explains that term 'language learning' is used because some experts believe that second language can be master by learning the language intentionally and consciously. This is different from the first language and mother tongue which is acquired naturally and unconsciously without a formal setting. The term of language acquisition is used because it is believed that second language or third language is acquired either formally or informally. In this paper, which is used is a term that refers to the language learning second language acquisition. [3, P.76].

Factors

Affecting Language Learning

Some students learn a new language more quickly and easily than others. This fact related to the crucial factors influencing success that are largely beyond the control of the learner. According to Lightbown and Nina mention some factors affecting language learning. [4, 58-74 pp].

Intelligence

The term 'intelligence' has traditionally been used to refer to performance on certain kinds of tests. These tests are often associated with success in school, and a link between intelligence and second language learning has sometimes been reported.

Aptitude

Specific abilities thought to predict success in language learning have been studied under the title of language learning 'aptitude'. Research has characterized aptitude in terms of the ability to learn quickly. Thus, we may hypothesize that a learner with high aptitude may learn with greater ease and speed but those other learners may also be successful if they persevere.

Learning Style

The term 'learning style' has been used to describe an individual's natural, habitual, and preferred way of absorbing, processing, and retaining new information and skills. Some people say that they cannot learn something until they have seen it. Such learners would fall into the group called 'visual' learners. Other people, who may be called 'aural' learners, seem to learn best 'by ear'. For others, referred to as 'kinesthetic' learners, a physical action such as miming or role-play seems to help the learning process. These are referred to as perceptually-based learning styles.

Personality

A number of personality characteristics have been proposed as likely to affect second language learning. It is often argued that an extroverted person is well suited to language learning. Another aspect of personality that has been studied is inhibition. It has been suggested that inhibition discourages risktaking, which is necessary for progress in language learning. Furthermore, learner anxiety-feelings of worry, nervousness, and stress that many students experience when learning a second language- has been extensively investigated. Recent research investigating learner anxiety in second language classrooms acknowledges that anxiety is more likely to be dynamic and dependent on particular situations and circumstances. Several other personality characteristics such as self-esteem, empathy, dominance, talkativeness, and responsiveness have also been studied. However, it has been not easy to empirically demonstrate the effect of personality in language learning.

Motivation (Intrinsic)

Motivation has been defined in terms of two factors: learners' communicative needs and their attitudes towards the second language. If learners need to speak the

second language in a wide range of social situations or to fulfil professional ambitions, they will perceive the communicative value of the second language and will therefore be motivated to acquire proficiency in it. Likewise, if learners have good attitudes towards the speakers of the language, they will desire more to learn it.

Motivation (Extrinsic)

Teachers also influence on students' behavior and motivation in language learning. Teacher is one of students' reasons for studying the second language or having good attitude toward the language learning. Teachers can give a positive contribution to students' motivation to learn if classrooms are places that students enjoy coming to because the content is interesting and relevant to their age and level of ability, the learning goals are challenging yet manageable and clear, and the atmosphere is supportive.

Culture and Status

There is some evidence that students in situations where their own culture has a lower status than that of the culture in which they are learning the language make slower progress. Social factors at a more general level can affect motivation, attitudes, and language learning success. One such factor is the social dynamic or power relationship between the languages.

REFERENCES:

1. Claros M.S. Psycho-linguistic and socio-cultural approaches to language learning: A never ending debate. Colombian Applied Linguistics Journal, 2008,- 142-154 pp
2. Field J. Psycholinguistics. The Key Concept, London: Routledge, 2004,- P.45.
3. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. Third Edition, London: Longman. 2001,- P.76.
4. P. Lightbown, M. Nina, S. How Languages Are Learned. Oxford: Oxford University Press, 2006,- 58-74 pp

ФИО автора: *Tongatarova Shoxsanam Hamza qizi*

Talaba, Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O'zbekiston

Название публикации: «ASL JAMIYAT VA JAMIYATNING SOTSIAL STRUKTURASI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada asl jamiyat va jamiyatning sotsial strukturasi haqida bayon etiladi. Insonlar o'zaro bir birining holini his etmay qo'ysa, mog'or bosgan qalblarni uyg'otish uchun buyuk sinovlar keladi.

Kalit so'zlar: Instruksiya, struktura, konsepsiya, intellektuallik, jamiyat, tuzilma, pozitsiya.

ИСХОДНОЕ ОБЩЕСТВО И СОЦИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА ОБЩЕСТВА

Тонгатарова Шохсанам Хамза кизи

Студентка, Самаркандский государственный университет, Самарканд,
Узбекистан

Аннотация: В статье описывается изначальное общество и социальная структура общества. Когда люди не чувствуют друг друга, великие испытания пробуждают заплесневелые души.

Ключевые слова: Обучение, структура, концепция, интеллектуальность, общество, структура, позиция.

Kirish

Shu mo'tabar zaminda tavallud va tarbiya topgan shaxs, o'zining aynan shu yurt farzandi deb bilguvchi inson o'z davlati o'z xalqi oldidagi, uni katta umidlar bilan tarbiya etgan, voyaga yetkazgan jamiyat oldidagi burchini ado etish kerakligi haqida so'z borar ekan. "Shu davlat,shu jamiyat menga nima beradi?" deb emas, balki: "Men o'zim Vatanimga, elu yurtimga nima berdim?" deb o'ylashimiz va shu aqida bilan yashashimiz kerakligi haqida unutmasligimiz lozim. Jamiyatga nazar soladigan bo'lsak, bizlar ko'proq talab qilishni bilamiz. Huquq, erkinlik haqida ko'proq

gapiramiz. Bu ham aslida to'g'ri va juda adolatli. Chunki, inson huquqini qonunda va amalda ta'minlay olmagan, buning uchun yetarli kafolatlar yaratib berolmagan jamiyat demokratik jamiyat emasdir. Ammo bu ishning ikkinchi, bizlar ko'pincha unutib quyadigan jihatlari ham bor. Demokratik jamiyat qurish uchun, demokratik tamoyillarni to'la qaror toptirish uchun, eng avvalo yuqoridagi biz o'sha aytib o'tayotgan burchimiz haqida gap bormoqda azizlar. Bugun biz asl jamiyat haqida so'z ochar ekanmiz so'zimiz avvalida bir savol bilan murojat qilaman. Biz qanday jamiyatmiz? qaysi tamoyillarga qurilgan jamiyatmiz? Asl jamiyatni qurish bo'yicha berilgan ko'rsatmalar instruksiyalar kitoblarda qolib ketdi. "O'zim, oilam omon bo'lsa bo'ldi, ostonamdan naryog'i mening uyim emas" degan dunyoqarash... dunyoqarashimizga aylandi. Shu tariqa asl jamiyat rivojlanishining asosiy qonuniyatlari va jamiyatning sotsial strukturaga doir talqinlarni ko'rib chiqamiz.

Asosiy qism

Shavkat Mirziyoyev: "Demokratik islohotlar yo'li - biz uchun yakkayu yagona va eng to'g'ri yo'ldir.

Prezidentning Tashkent City'dagi Xalqaro congress markazida Oliy Majlis Senati va Qonunchilik palatasiga navbatdagi murojatnomasini taqdim etgandagi nutqi davomida jamiyatning roli haqida alohida to'xtalib o'tdi.

"Jamiyat-islohatlar tashabbuskori" degan yangi g'oya, kundalik faoliyatimizga tobora chuqur kirib bormoqda. Bizda har doim bosh islohatchi-davlat bo'lib kelgan va bu siyosat darajasiga ko'tarilgan, barchasi "yuqori" dan belgilanar edi. Endi esa islohatlar jamiyatdagi haqiqiy holatdan chiqib belgilanadi. Xalqni qiynayotgan muammolar esa OAV, ijtimoiy tarmoqlardagi kayfiyatlar, xalq qabulxonalari va boshqa "barometrlar" orqali aniqlanadi. Va barcha deputat va senatorlarga, ularning timsolida O'zbekiston xalqiga murojat qilib aytadi, demografik islohatlar yo'li-biz uchun yakka-yu yagona yul va eng to'ri yo'ldir", - deya gapirib o'tadi yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev.

Jamiyat yaxlit tizim sifatida turli tuman unsurlardan (faoliyat turlari, ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy guruhlar, institutlar uyushmalardan) iborat. Ularning barchasi

bir-biriga mustahkam bog'langan bo'lib, ularning jamlanmasi bir butunlikni (yaxlit jamiyatni) tashkil etadi. Jamiyat va uning tizimlari o'ziga xos tarkibiy tuzulishiga ega bo'lib, ularning asosiy komponenti inson hisoblanadi. Shu urinda aytib o'tishim joizki, struktura jamiyatning tarkibiy qismlarini turli tartibsizliklar aralashmasidan iborat holda yashashiga yo'l qo'ymaydigan, ularni muofiqlashuviga shart-sharoitlar yaratib beradigan o'ziga mexanizm vazifasini ham bajaradi. Jamiyatning soatsial strukturasini daslab qadimgi yunon mutafakkirlari Platon va Aristotel tomonlaridan tadqiq etilgan. Ular jamiyat va davlatni aynanlashtirgan bo'lsalarda, jamiyat sifatida faqat erkin tug'ilgan va fuqarolik yoshiga yetgan kishilarni e'tirof etgan. Ularning jamiy asosini sotsial struktura va sotsial adolat konsepsiyalari tashkil etgan bo'lsa, Platonning fikricha sotsial strukturani faqat erkin tug'ilgan, ijtimoiy ahamiyat kasb etadigan kishilar tashkil etadi. Insonning qalbi 3 ta asosga ega: 1-idrok (intellektuallik). 2-irodalilik. 3-istak (sezgi, tuyg'uga ega bo'lish). Odamlar o'z qalbidagi asoslardan qay birining ko'pi yoki ozligiga qarab jamiyat 3 ta qatlam mavjudligini takidlab o'tadi.

Rus sotsiologi A. Kravchinka jamiyatning sotsial strukturasini arining uyasiga qiyoslaydi. Ko'p sonli bosh yacheykalar bir biriga qapishgan. Sotsial uyalar bir biriga mustahkam fundamental-sotsial funksialar bilan bog'langan. Sotsial struktura-sotsial sistemadagi elementlarning mustahkam aloqasidir. Sotsial strukturaning asosiy elementlari ma'lum voqeani (status) egallovchi, aniqlangan funksiyalarni (rol) bajaruvchi individlardir. Sotsial struktura jamiyatni jamoa, sinflar, qatlamlarga ob'yektiv bo'linishni anglatadi.

Xulosa

Jamiyat rivojlanishi bilan birga uni o'rganish tamoyillari ham o'zgarib boradi. Har bir shaxs ma'lum bir jamiyatda va ma'lum bir tarixiy davrda tug'iladi. U yuzaga kelgan, hisobga olmaslikning Imkoni yo'q bo'lgan ijtimoy munosabatlar tizimiga tushub qoladi. Biroq, u ushbu tizimda o'z o'rnini va rolini belgilab olishi lozimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Buyuk kelajakning huquqiy kafolati. I. Karimov Toshkent-1993-yil.

2. ref. Abdulhay Valiyev. O'zME. Birinchi jild. Toshkent. 2000-yil.
3. Xalq so'zi gazetasidan.

ФИО авторов: *Rahmonqulova Nargiza Baxromjon qizi*

Andijon davlat universiteti Fizika matematika fakulteti Fizika ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

Qosimjonova Hamidaxon Botirjon qizi

Andijon davlat universiteti Fizika matematika fakulteti Fizika ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

Zulunova Moxlaroyim Abdurashid qizi

Andijon davlat universiteti Fizika matematika fakulteti Fizika ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Название публикации: «МАТЕМАТИК МАЙАТНИК YORDAMIDA ERKIN TUSHISH TEZLANISHI (g) NI ANIQLASH»

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematik mayatnikdan foydalanib og'irlik kuchi tezlanishi (g) ni aniqlash natijalari ko'rsatilgan. Og'irlik kuchi tezlanishi (g) ni aniqlash usullari bilan tanishish va matematik mayatnik tebranish qonuniyatlarini o'rganish yoritib berilgan. Tajribada matematik mayatnikning tebranish davrini aniqlash, tebranish davrining mayatnik yelkasi uzunligiga bog'liqligini o'rganish, tajribada topilgan natijalar asosida erkin tushish tezlanishini hisoblab olingan natijalar tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: garmonik tebranma harakat, matematik mayatnik, tebranish davri, ichki kuchlar, uzunlik, erkin tushish tezlanishi

I. Kirish

Mayatnik deb, tashqaridan ta'sir etilgan kuchlar, xususan, tortishish kuchi ta'sirida qo'zg'almas nuqta yoki o'q atrofida tebranma harakat qiladigan qattiq jismga aytiladi. Mayatniklarning hozirgi kunda matematik mayatnik, fizik mayatnik, ag'darma mayatnik, Oberbek mayatnigi, Voltengofen mayatnigi, Maksvell mayatnigi kabi turlaridan laboratoriya ishlarida keng foydalanib kelinmoqda. Matematik mayatnik deb, biror qo'zg'almas nuqtaga vaznsiz va cho'zilmaydigan ipga osib qo'yilgan moddiy nuqta matematik mayatnik og'irlik kuchi ta'sirida vertical (tik) tebranishiga

aytiladi. Mayatnik harakatining birinchi matematik tahlili “Horologium Oscillatorium sive de motu pendulorum ad horologia aptato demonstrationes geometricae “ risolasi erkin harakatdagi jismlar dinamikasi haqida bo’lib, erkin tushish davri va vaqti o’rtasidagi bog’liqlik formulasi, ham oddiy, ham aralash mayatniklar uchun tebranish markazini olish qoidasi va isboti keltirilgan. Erkin tushayotgan jismlarning tabiatini o’rgangan birinchi olim Aristotel edi. Keyin Galileo Galiley tadqiqotchilarning bir necha avlodlari tajribasi va tajribalarini umumlashtirdi, lekin tahlil qilmadi. U havosiz muhitda barcha jismlar bir xil tezlikda tushushini taxmin qildi. Galiley shuningdek, erkin tushish paytida jismlarning tezligi ortib borishini ham o’ylab topdi. Isaak Nyuton jismlarning erkin tushishi bilan tajribalarini davom ettirdi. Uning xulosalarida Oy va boshqa sayyoralarda bir jismga ta’sir etuvchi tortishish kuchi bir xil bo’lmaydi, bu to’g’ridan to’g’ri kosmik jismning massasiga bog’liq degan fikr izlanadi. Masalan oydagi tezlanish yerdagidan bir necha baravar kam. Shunday qilib, sayyora massasini bilib, bu sayyoradagi jismning tortishish tezlanishini hisoblash mumkin. Bu tajribada matematik mayatnikning tebranish davrini aniqlash, tebranish davrining mayatnik yelkasi uzunligiga bog’liqligini o’rganish, tajribada topilgan natijalar asosida erkin tushish tezlanishini hisoblash maqsad qilib qo’yilgan.

II. Ish to’g’risida nazariy tushuncha. Jismning mexanik harakati turlaridan biri uning muvozanat vaziyati atrofida goh chapga, goh o’ngga siljishidan iborat bo’lgan tebranma harakatdir. Tebranma harakatni vaqtga bog’lanishiga qarab, davriy va nodavriy tebranma harakatga, jismga (yoki sistemaga) ta’sir etuvchi kuchlar xarakteriga qarab erkin va majburiy tebranma harakatga va energiyaning saqlanish qonuniga ko’ra so’nuvchi va so’nmas tebranma harakatga ajratish mumkin. Agar jismning harakati davomida uning harakatini xarakterlovchi u yoki bu fizik kattalik (chastota, davr, siljish, energiya va h.k.) ning qiymatlari bir me’yorda takrorlanib tursa, u holda bunday harakat *davriy tebranma harakat* deb ataladi. Aksincha holda nodavriy harakat bo’ladi. Davriy harakatga misol qilib oddiy garmonik harakatni ko’rsatish mumkin. *Garmonik tebranma harakat* deb, muvozanat vaziyati tomon yo’nalgan va siljishga proporsional bo’lgan $F = -kx$ (x -siljish, minus ishora esa F ning yo’nalishi x

ning yo'nalishiga qarama-qarshi ekanligini bildiradi) kuch ta'sirida bo'ladigan harakatga aytiladi. Bunday garmonik harakat tenglamasi quyidagi ko'rinishda bo'ladi:

$$x = x_0 \sin(\omega_0 t + \varphi_0) \quad (1)$$

Bunday harakatga misol qilib, matematik mayatnikning kichik amplitudali tebranishlarini ko'rsatish mumkin. Faraz qilaylik, biror m massali jism l uzunlikdagi ipga O nuqtadan osilgan bo'lib, u muvozanat vaziyatdan α burchakka og'dirilgan bo'lsin. U holda jismga 1-rasmda ko'rsatilgandek kuchlar ta'sir qiladi. Bu yerda $\vec{P}$ – og'irlik kuchi, $\vec{F}_\tau$ va $\vec{F}_n$ - mos ravishda og'irlik kuchining tangensial va normal tashkil etuvchilari. $\vec{T}$ - ipning taranglik kuchi. $\vec{F}_n$ va $\vec{T}$ kuch vektorlari o'zaro teng va bir to'g'ri chiziqda yotganligidan $(\vec{F}_n) + (\vec{T}) = 0$. Shuning uchun jismni muvozanat vaziyati tomon qaytaruvchi kvazielastik ichki kuch vazifasini $\vec{F}_\tau$ kuch o'taydi. Jism A muvozanat vaziyati nuqtasidan V nuqtaga siljirilganda h balandlikka ko'tarilib, $W_n = mgh$ potensial energiyaga ega bo'ladi. Shuningdek, uning α burchakka muvozanat vaziyatidan og'dirilishiga $h = l_0(1 - \cos\alpha)$ balandlik, $W_0 = mgl_0(1 - \cos\alpha)$ energiya mos keladi. Bu holda jismning kinetik energiyasi

$$W_k = \frac{1}{2} m \mathcal{G}^2 = \frac{1}{2} m l_0^2 \dot{\varphi}^2$$

ga teng bo'ladi. Bu yerda $\mathcal{G} = l_0 \dot{\varphi} = l_0 \omega$ (ω - burchak tezlik). Demak, jismning to'liq energiyasi

$$W = W_k + W_p = \frac{1}{2} m l_0^2 \dot{\varphi}^2 + mgl_0(1 - \cos\varphi) \quad (2)$$

tenglik bilan aniqlanadi. Energiyaning saqlanish qonuniga ko'ra, muhitning qarshiligi $z=0$ va osilish nuqtasida ishqalanish kuchi $f=0$ desak, α ning har qanday qiymatida ham (5-2) tenglik o'rinli bo'lishi kerak. $\cos\alpha$ ni qatorga yoyib, α burchakning kichikligini e'tiborga olsak,

$$\cos \varphi = 1 - \frac{1}{2} \varphi^2 \quad (3)$$

ni hosil qilamiz. U holda (3) ga asosan (2) dan

$$W = \frac{1}{2} m l_0^2 \dot{\varphi}^2 + \frac{1}{2} m g l_0 \varphi^2 \quad (4)$$

yoki

$$\dot{\varphi} = \frac{d\varphi}{dt} = \sqrt{\frac{2W - m g l_0 \varphi^2}{m l_0^2}} = \sqrt{\frac{g}{l_0}} \left(\frac{2W}{m g l_0} - \varphi^2 \right)^{1/2} \quad (5)$$

tenglikka ega bo'lamiz. $\varphi = \varphi_m$ da $W_{kin} = 0$ bo'lib, (4) da

$$\varphi_m^2 = \frac{2W}{m g l_0}$$

demak, (5) ni quyidagicha yozish mumkin:

$$\frac{d\varphi}{dt} = \sqrt{\frac{g}{l_0}} \cdot \sqrt{(\varphi_m^2 - \varphi^2)} \quad (5')$$

yoki

$$\frac{d\varphi}{\sqrt{\varphi_m^2 - \varphi^2}} = \sqrt{\frac{g}{l_0}} \cdot dt \quad (6)$$

Oxirgi tenglikning o'ng tomonidagi hadni α_1 dan α gacha va chap tomoni dagi hadni esa 0 dan t gacha integrallasak,

$$\varphi = \varphi_0 = \sin \left[\left(\frac{g}{l_0} \right)^{\frac{1}{2}} t + \arcsin \frac{\varphi_1}{\varphi_0} \right] \quad (7)$$

hosil bo'ladi. (7) ni (1) bilan solishtirib,

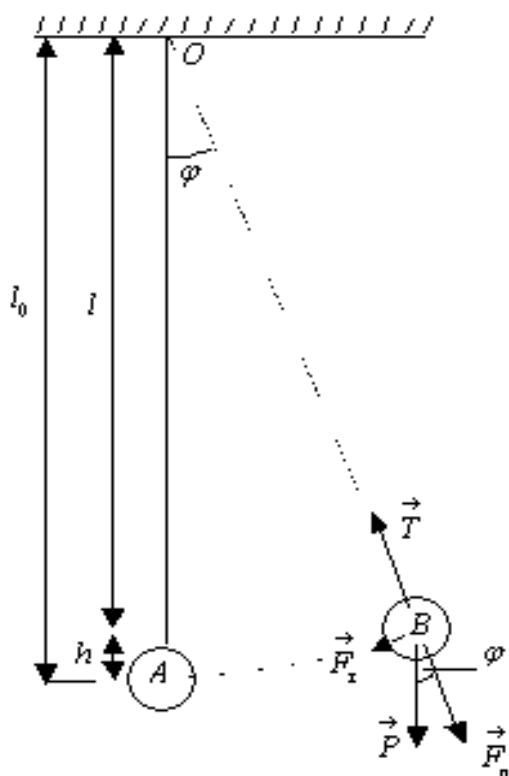
$$\omega_0 = \sqrt{\frac{g}{l_0}}, \varphi_1 = \arcsin \frac{\varphi_1}{\varphi_0}$$

ekanligini aniqlaymiz.. Shunday qilib, $T = \frac{2\pi}{\omega_0}$ munosabatga asosan, oxirgi tenglikdan

erkin tushish tezlanishi g uchun

$$g = \frac{4\pi^2}{T_2} \cdot l_0 \quad (8)$$

ifodani olamiz. Bu tenglik jismning T tebranish davrini va tebranish markazidan og'irlik markazigacha bo'lgan l_0 masofani bilgan holda P og'irlik kuchining bergan g tezlanishini aniqlash imkonini beradi.

Rasm 1. Eksperimental qurilmaning tasviri

III. Eksperiment

Tajribani bajarishda quydagi asboblardan : 1) shtativ, 2) ingichka cho'zilmaydigan ipga bog'langan m massali metall sharcha, 3) sekundomer, 4) masshtabli chizg'ich, 5) shtangensirkul foydalangan holda masshtabli chizg'ich va shtangensirkul yordamida mayatnikning tebranish markazidan sharchaning og'irlik markazigacha bo'lgan l_0 masofa aniqlandi, $l_0 = l_1 + R$ ekanligidan l_0 , chizg'ich yordamida o'lchanib, sharchaning radiusi R esa shtangensirkul bilan o'lchandi va natijalar hisobot daftari qayd qilindi. Mayatnikni muvozanat vaziyatidan taxminan 3° - 4° ga og'irib qo'yib yuborildi. 3-4 marta uning to'la tebranishi sodir bo'lguncha kutildi, so'ngra mayatnik muvozanat vaziyatidan maksimal masofaga siljigach, to'la tebranishlar hisoblana boshlandi va shu paytda sekundomer yurgizib yuborildi. To'la tebranishlar soni n qancha ko'p olinsa, bir marta to'la tebranish uchun ketgan vaqt (tebranish davri- T) ni t/n (t - n marta tebranish uchun ketgan vaqt) nisbatdan shuncha aniqroq topiladi. Shuning uchun mayatnikning $n_1=100$, $n_2=150$, $n_3=300$ va $n_4=500$ marta tebranishlari uchun ketgan vaqtlardan $T_1, \dots, T_4$ lar aniqlandi. Tebranish davrining har bir qiymatida va uning o'rtacha qiymati bo'yicha og'irlik kuchi tezlanishi

g hisoblanadi. Absolyut va nisbiy xatoliklar aniqlanadi.

IV. Natijalar

№	$l_1(m)$	$R(m)$	$l_0(m)$	n	t(s)	T(s)	g (m/s^2)	$\frac{\Delta g}{g}$ · 100%
1	$37,75 \cdot 10^{-2}$	$1,25 \cdot 10^{-2}$	$30 \cdot 10^{-2}$	5	6,27	1,29	9,78	0,02%
2	$40,75 \cdot 10^{-2}$	$1,25 \cdot 10^{-2}$	$40 \cdot 10^{-2}$	10	12,99	1,29	9,81	0,1%
3	$45,75 \cdot 10^{-2}$	$1,25 \cdot 10^{-2}$	$47 \cdot 10^{-2}$	15	20,05	1,375	9,8	0%

V. Xulosa

Ushbu tajribamizda matematik mayatnikdan foydalanib og'irlik kuchi tezlanishi (g) ni

aniqlashni yana bir usuli bilan tanishdik. $g = \frac{4\pi^2}{T_2} \cdot l_0$ bu ifoda jismning T tebranish

davrini va tebranish markazidan og'irlik markazigacha bo'lgan l_0 masofani bilgan holda P og'irlik kuchining bergan g tezlanishini aniqlash imkonini beradi. Tajribada matematik mayatnikning tebranish davrini aniqladik va tebranish davrining mayatnik yelkasi uzunligiga bog'liqligi, tajribada topilgan natijalar asosida erkin tushish tezlanishini hisoblab (g) ni mayatnik uzunligi va tebranish davriga bog'liq ekan degan xulosaga keldik.

VI. Foydalanilgan adabiyotlar

[1]. O'.A.Abduboyev "Mexanika" Andijon 2005-yil

[2]. I.V.Saveliev "Umumiy Fizika kursi" v.1-M.,Nauka

[3]. Савельев И.В Курс общей физики. –М.: Наука, 1989. –Т.1. – 352 с

[4]. A.G.G'aniyev, A.K.Avliqulov,G.A.Alimardonova "Fizika" I-qism,Toshkent-2010.

ФИО авторов: Сафиуллина Асия Камиль қизи¹, Бобоев Сайфулла Ғафурович¹,
Босимов Мухаммаджон Шукуруллаевич²,

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий Университети¹, Тошкент
Педиатрия Тиббиёт институти²

Название публикации: «ИНСОНЛАРДА ХРОМОСОМА КАСАЛЛИКЛАРИ
ВА УЛАР БИЛАН КАСАЛЛАНИШ БЎЙИЧА АЙРИМ ТАҲЛИЛЛАР»

Аннотация

Ушбу мақолада 2016-2021 йиллар оралиғида туғилган ирсий касалликларга гумон қилинган болалар орасидан цитогенетик таҳлиллар асосида хромосома касалликларига чалинган болаларни аниқлаш ва кордоцентез усули ёрдамида олинган ҳомила қонида хромосомалардаги ўзгаришларни цитогенетик усулда олинган натижалар ҳақида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: Хромосома, кордоцентез, цитогенетика усули, ирсий касалликлар, Даун синдроми, трисомия, транслокация, моносомия

НЕКОТОРЫЕ АНАЛИЗЫ ХРОМОСОМНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ У ЛЮДЕЙ И ИХ ЗАБОЛЕВАЕМОСТЬ

Сафиуллина Асия Камиль қизи¹, Бобоев Сайфулла Ғафурович¹, Босимов
Мухаммаджон Шукуруллаевич²,

Национальный университет Узбекистана им. Мирзо Улугбека¹, Ташкентский
педиатрический медицинский институт²

Тел: 99 450-87-43 e-mail:asiyasafiullina0996@gmail.com

Аннотация

В данной статье представлена информация о выявлении детей с хромосомными заболеваниями на основе цитогенетических анализов среди детей с подозрением на наследственные заболевания, родившихся в период с 2016 по 2021 год, и о результатах цитогенетического анализа изменений хромосом в крови плода, полученных методом кордоцентеза.

Ключевые слова: Хромосома, кордоцентез, цитогенетический метод, наследственные заболевания, синдром Дауна, трисомия, транслокация, моносомия

SOME ANALYSES OF CHROMOSOMAL DISEASES IN HUMANS AND THEIR INCIDENCE

Safiullina Asiya Kamil qizi¹, Boboev Sayfulla Gafurovich¹, Bosimov Muxammadjon Shukurullaevich²

National University of Uzbekistan. Mirzo Ulugbek¹, Tashkent Pediatric Medical Institut²

Тел: 99 450-87-43 e-mail: asiyasafiullina0996@gmail.com

Annotation:

This article presents information on the identification of children with chromosomal diseases based on cytogenetic analyses among children with suspected hereditary diseases born in the period from 2016 to 2021, and on the results of cytogenetic analysis of changes in chromosomes in fetal blood obtained by cordocentesis.

Key words: Chromosome, cordocentesis, cytogenetic method, hereditary diseases, Down syndrome, trisomy, translocation, monosomy

Сўнгги йилларда дунё миқёсида экологиянинг ўзгариши ва бошқа турли омиллар таъсирида барча тирик организмларда, жумладан инсонларда ҳам турли хил касалликларнинг намоён бўлиши, ирсий касалликларнинг ортиб бориши кўзга ташланмоқда. Ирсий касалликлар сабабларини аниқламасдан, уларнинг айрим хоссаларини авлоддан-авлодга ўтиш қонуниятларини чуқур англамасдан, соғлом авлодни дунёга келтириш мумкин эмаслиги кўплаб олимлар тадқиқотларида ўз тасдиғини топган. Шу сабабдан, одамнинг ирсият ва ўзгарувчанлик қонуниятларини патология нуқтаи назардан ўрганиш, хусусан, ирсий касалликларни келиб чиқиш сабаблари, хусусиятларини клиник, хромосома, ҳужайра ва молекула даражасидаги кечадиган жараёнларни моҳиятини аниқлаш долзарб масалалардан ҳисобланади.

Ирсий касалликларнинг келиб чиқиш сабаблари, уларнинг диагностикаси борасида қатор олимлар тадқиқотлар олиб боришган. Масалан, 750 дан ортиқ хромосомаларнинг сони (50 тагача), ҳажми ва структурасида (700 тадан ортиқроқ) кариотип ўзгаришлари аниқланган. Хромосомалар сони билан боғлиқ аномалиялари билан боғлиқ хромосома синдромларида (Эдвардс, Патау, Кдеинфелер, Шерешевский Тернер ва бошқалар) турли даражадаги руҳий бузилишлар ҳам кузатилиши аниқланган [1;2;3]. Ақлий заифликнинг энг кўп учрайдиган генетик сабаби индивидларнинг 1-3 % да кузатилиши, янги туғилган чақалоқларнинг 1 % дан кўпроғи хромосома аномалиялари билан туғилиши, шизофрения касаллигининг бир нечта патогенетик механизмлари, шу жумладан метаболик жараёнларида иштирок этадиган оксиллар (генлар) фаолиятидаги бузилишлар аниқланган [1; 4; 5].

Юқоридагилардан келиб чиқиб тадқиқотнинг асосий мақсади этиб, ирсий касалликларга гумон қилинган болалар орасидан хромосома касалликларига чалинганларни ажратиб, уларда цитогенетик текширувлар ўтказиш, скрининг марказига мурожаат қилган ва хромосома касалликлари (Даун, Эдварс, Патау) бўйича юқори хавф гуруҳига кирган ҳомиладор аёллар хромосомаларини ўрганиш асосида хромосома касалликларни эрта аниқлаш бўйича таҳлиллар олиб бориш белгиланган.

Мазкур мақолада 2016-2021 йиллар оралиғида туғилган ирсий касалликларга гумон қилинган болалар орасидан цитогенетик таҳлиллар асосида хромосома касалликларига чалинган болаларни аниқлаш ва кордоцентез усули ёрдамида олинган ҳомила қонида хромосомалардаги ўзгаришларни цитогенетик усулда олинган натижалар келтирилган.

Республика Она-бола скрининг марказига 2019 йилнинг сентябридан 2021 йилнинг май ойигача бўлган даврда билдиришнома билан мурожаат қилган фуқоралар сони ойма-ой таҳлил қилиб борилди.

2016-2021 йиллар оралиғида туғилган Республика вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикаси скрининг марказларида рўйхатга олинган болалар ва туғруқ комплекслари, поликлиникалар пренатал кабинетларида рўйхатга олинган ҳомиладорларни цитогенетик текширувларнинг таҳлил ва натижалари асосида Республика скрининг марказига 2019 йилдан 2021 йил май ойигача бўлган даврда туғма нуқсонлар ҳамда хромосома касалликларига гумон қилинган болалар тўғрисида олинган хабарномаларга кўра 1115 та хабарномалар ва пренатал текширувлар натижасида Даун, Эдварс ва Шерешевский Тернер синдромларига ривожланиш хавфи юқори бўлган 94 та ҳомиладор аёллар инвазив таҳлил қилинди (1-жадвал).

1-жадвал

2016 йилдан 2021 йилгача скрининг марказлари томонидан олинган хабарномалар сони

Скрининг марказлари	2016 й	2017й	2018й	2019й	2020й	2021й	Барчаси
Тошкент РСМ	23	32	21	28	22	15	141
Андижон	14	15	10	14	11	8	72
Бухаро	20	17	25	23	2	9	96
Қарши	11	19	19	17	4	7	77
Нукус	18	12	17	20	4	8	79
Наманган	18	14	15	16	5	9	77

Самарқанд	21	18	24	23	6	9	101
Термиз	10	16	14	17	3	7	67
Фарғона	13	29	16	21	8	8	95
Жиззах	10	13	15	15	6	6	65
Навоий	16	19	14	15	4	5	73
Сирдарё	10	12	14	14	5	5	60
Тошкент вил	20	26	19	28	11	8	112

Қабул қилинган хабарномаларни таҳлил қилиш натижасида ва хромосома синдромларига гумон қилинган 649 нафар беморларда цитогенетик таҳлиллар ўтказилди, уларнинг 28 % да хромосома касалликлари тасдиқланди.

Аниқланган касалликларни 77,6 % трисомия, 13,7 % моносомия, 3,8 % транслокация, 2,7 % мозаицизм ва 2,2 % да бошқа мутациялар аниқланган бўлса, 72 % болаларда хромосома ўзгаришлари аниқланмади (2-жадвал).

2-жадвал

Йиллар	Таҳлиллар сони	Касаллик аниқланган	Касаллик аниқланмади	Трисомия	Моносомия	Транслокация	Мозаицизм	Хромосом абберация
2016	118	31	87	23	3	1	2	2
2017	147	43	104	31	8	3	1	0
2018	102	22	80	18	2	1	0	1
2019	126	33	93	27	5	0	1	0
2020	78	26	52	22	2	1	0	1
2021	78	28	50	21	5	1	1	0
Жами	649	183	466	142	25	7	5	4

Тадқиқот натижаларини таҳлил қилиш натижасида 142 та трисомия ҳолатидан 134 таси Даун синдроми (47,XY(XX) +21), 1 та Эдварс синдроми 47, XY(XX) +18, 1 та Патау синдроми (47,XY(XX) +13) ва 6 таси Клайнфельтер синдромига 47, XXУ(XXX) тўғри келади.

Таҳлилларга кўра 2019-2021 йилларда 1115 та фуқоро билдиришнома билан мурожаат қилганлиги, улардан 466 нафар болаларда лаборатория шароитида цитогенетик таҳлилларга кўра, ирсий касаллик аниқланмаганлиги 649 нафар беморларда бўлса цитогенетик таҳлиллар ўтказилиб, уларнинг 28 % да хромосома касалликлари тасдиқланди.

Бундан ташқари 2019 йил сентябрь ойидан 2020 йил март ойлари давомида Республика скрининг маркази томонидан 33 та ҳомиладорларда кордоцентез

тахлили ўтказилиб, цитогенетик усулда ҳомила қонидаги ўзгаришларни таҳлил қилиш натижасида 15 та ҳомиладорда хромосома 46,XX ёки 46,XY яъни ҳомилада цитогенетик ўзгаришлар йўқ деб топилди ва ҳомиладорликни давом эттиришга тавсия берилди.

Касаллик аниқланган 18 нафар ҳомиладор аёлларда турли кариотип ўзгаришлари аниқланди, 7 нафарида Даун синдроми трисомия 47, XX +21, 4 нафарида 47,XY+21 эканлиги аниқланган болса, 2 та ҳомилада 45,X0, 1 тадан 46,XXt (21/21), 47,XY+18, 47,XX+13 ва 46,XX/46,XY аниқланди ва шифокор генетик томонидан ҳомиладорликни тўхтатишга тавсия берилди.

2020 йил октябрь ойидан 2021 йил май ойлари давомида Республика скрининг маркази томонидан 46 та кордоцентез таҳлили ўтказилди. Ушбу тадқиқотлар натижасида 39 та ҳомиладорда хромосома 46,XX ёки 46,XY яъни ҳомилада цитогенетик ўзгаришлар йўқ деб топилди ва ҳомиладорликни давом эттиришга тавсия берилди (3-жадвал).

3-жадвал

2020-2021 йиллар оралиғида кордоцентез усули ёрдамида олинган ҳомила қонида хромосомалардаги ўзгаришларининг цитогенетик таҳлили

Ойлар	Билдиришно малар сони	Касаллик аниқланмаган	Касаллик аниқланган	Даун синдроми (47, XY /XX+21)	Шерешевский- Тернер синдроми 45,XO
Октябрь	4	4	-	-	-
Ноябрь	7	6	1	1	-
Декабрь	7	6	1	1	-
Январь	6	5	1		-
Февраль	6	5	1	1	-
Март	6	5	1		-
Апрель	6	5	1	1	-
Май	4	3	1	1	1
Жами:	47	39	8	5	1

Касаллик аниқланган 8 нафар ҳомиладор аёлларда турли кариотип ўзгаришлари аниқланди. 5 нафарида Даун синдроми трисомия 47, XX(XY) +21, эканлиги аниқланган болса, 1 та ҳомилада 45,X0, аниқланди ва шифокор генетик томонидан ҳомиладорликни тўхтатишга тавсия берилди.

Икки йиллик таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, Республика вилоятлар кесимида ирсий касалликларга гумон қилинаётган болалар орасидан хромосома касалликларига чалинган болалар сон жихатидан Тошкент шаҳрида(141) энг юқори кўрсаткичга эга бўлса, энг паст кўрсаткич Сирдарё(60) вилоятига тўғри

келади. Қабул қилинган хабарномаларни таҳлил қилиш натижасида касаллик аниқланган 183 нафар болаларнинг 134 тасида Даун касаллиги аниқланган. Бу эса хромосома ўзгариши билан боғлиқ касалликларнинг ортиб бориши айниқса, Даун синдромининг йилдан йилга ортиб боришини кўрсатиб, касалликнинг келиб чиқиш сабабларини аниқлаш, касаллик келиб чиқишини олдини олиш юзасидан чуқур илмий амалий тадқиқот ишларини олиб боришни ва кўрсатади.

Хулосалар

1. Республика скрининг марказида 2019-2021 йил май ойигача бўлган даврда 1115 нафар хабарнома бўйича рўйхатга олинган болаларни 649 нафар беморларда цитогенетик усул ёрдамида таҳлиллар ўтказилди, уларнинг 28 % да хромосома касалликлари тасдиқланди. Аниқланган касалликларни 77,6 % трисомия, 13,7 % моносомия, 3,8 % транслокация, 2,7 % мозаицизм ва 2,2 % да бошқа мутациялар аниқланди. 72 % болаларда хромосома ўзгаришлари аниқланмади.

2. 2019 йил сентябрь ойидан 2021 йил май ойлари давомида Республика скрининг маркази томонидан 94 та кордоцентез таҳлили ўтказилди. Ушбу тадқиқотлар натижасида 69 та ҳомиладорда хромосома 46,XX ёки 46,XY яъни ҳомилада цитогенетик ўзгаришлар йўқ деб топилди ва ҳомиладорликни давом эттиришга тавсия берилди, 25 та нафарда турли кариотип ўзгаришлари аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ворсанова С. Г. и др. Цитогенетические, молекулярно-цитогенетические и клиникогенеалогические исследования матерей детей с аутизмом: поиск семейных генетических маркеров аутистических расстройств. // Журн. неврол. психиат. 2009. Т. 109. № 6.
2. Iourov I. Y., et al. Increased chromosome instability dramatically disrupts neural genome integrity and mediates cerebellar degeneration in the ataxia-telangiectasia brain // Hum. Mol. Genet. 2009. V.18. № 14.
3. Szatmari P., White J., Merikangas K.R. The use of genetic epidemiology to guide classification in child and adult psychopathology // Int. Rev. Psychiat. 2007. V. 19. № 5.
4. М.А. Исламова, Г.Ф. Махмудова, М.Ш.Босимов.Цитогенетические варианты синдрома Дауна и связь их с возрастом матери. //Умумий амалиёт духтирижурнали. Самарқанд-2002.
5. Нишонбоев К.Н., Босимов М.Ш. Цитогенетический анализ вариантов синдрома Дауна, выявленных в некоторых регионах Узбекистана. Пятый конгресс Молодых ученых и специалистов “НАУКИ О ЧЕЛОВЕКЕ”. Томск-2004г.

ФИО автора: *To'lanova Naima*

НамДУ мактабгача таълим magistranti

Название публикации: «"ILK QADAM" DAVLAT O'QUV DASTURI ASOSIDA RIVOJLANTIRUVCHI MARKAZLARDA BOLALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI OSHIRISH»

АННОТАЦИЯ

Kelajagimiz poydevori bo'lgan bolajonlarning nutqiy va ijodiy qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiluvchi MTT lardagi rivojlantiruvchi markazlar faoliyatini turli zamonaviy ta'lim usullari bilan boyitish bugungi kun zaruriyatlaridan biridir. Bolalar ijodkorligini to'g'ri yo'naltirib, ularni qobiliyatlarini erta ilg'ab olish va maqsadli yo'naltirish kelajakdagi bo'lajak kasb egalarini tayyorlash bilan uzviy bog'liqdir.

Аннотация.

Обогащение деятельности центров развития в дошкольных организациях различными современными методами обучения, которые служат для улучшения речи и творческих способностей детей, которые являются основой нашего будущего, является одной из потребностей сегодняшнего образования.

Annotation.

One of the needs of today's education is to enrich the activities of development centers in preschool education institutions with various modern teaching methods, which serve to increase the speech and creative abilities of children, which are the foundation of our future. Directing children's creativity in the right direction, early detection and inextricably linked with the preparation of future professionals.

Kalit so'zlar: "Ilk Qadam" Davlat o'quv dasturi, rivojlantiruvchi markazlar, ijodiy qobiliyat, ta'lim samaradorligi, "Uchinchi uyg'onish davri", kompetensiya, variativ dastur

Keyingi yillarda O'zbekistonda Maktabgacha ta'lim tizimiga juda katta e'tibor berilmoqdaki, buning natijalarini tez fursatlar ichida ko'rib turibmiz. Bu sohaga ajratilayotgan mablag'lar, izlanishlar, rivojlangan davlatlar bilan hamkorlik yangi Davlat dasturlari o'z samarasini bermoqda. Bu tizimdagi ta'lim -tarbiya berish usullarini qay tarzda tashkil etish kerakligi, bundanda yuqori ko'rsatkichlarga erishish yo'llari ustida mutaxassislar va soha hodimlari birdek bosh qotirayotgani bejiz emas. Chunki, Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovich ham "Tarbiya-Uchinchi Renessans poydevori" degan fikrni bildirdilar. Demakki, tarbiya poydevori ekan buning tamal toshini qo'yayotganlar kimlar? Albatta oila va birinchi navbatda Maktabgacha ta'lim sohasi hodimlaridir.

Avvalo MTT lar, Pedagogika kollejlari ,Oliy Ta'limning maktabgacha ta'lim yo'nalishlari va mutaxassislarni malakasini oshirish institutlari uchun yaratilgan "Ilk Qadam " Davlat o'quv dasturi bolalarni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash ,ularni maktabga to'laqonli qilib tayyorlashni ko'zda tutadi.Dasturda keltirilgan beshta rivojlanish sohasi :

Jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish;

Ijtimoiy -hissiy rivojlanish;

Nutq,muloqot va o'qish malakalarini rivojlantirish;

Bilish jarayonini rivojlantirish;

Ijodiy rivojlanish;

"Bolajon" dasturidan farqli jihatida bu yangi dasturda mavzular birmuncha murakkablashgan.Zeroki,hozirda davr talabi bolalarga erta yoshdan bilim berish ,tushunchalarini kengaytirishdan iborat.Yana bu o'quv dasturi doirasida beshta rivojlanish markazlari tashkil etish yo'lga qoyilib ,har bir MTT lar o'yinli-ta'limiy faoliyatlarini shu markazlar asosida olib boradi.Rivojlanish markazlarida bolalar o'zlari xoxlagan ,qiziqqan mashg'ulot bilan shug'ullanishadi,amaliy tajribalar olib borishadi.O'tilgan mavzularni amaliy ish jarayonida mustahkamlab borishadi.Ushbu rivojlanish markazlari borasida qisqacha tanishtirish uchun yozgan she'rim:

Bog'cham meni har kuni

Quchoq ochib kutadi.

Bog'chaga kelgan inson

Tashvishin unutadi

O'ynaymiz -o'rganamiz,

O'ylaymiz-o'rganamiz.

Opajonlar parvona

Markazlar har tomonda

Musiqqa ,san'at bilan

Tabiat ilm-fanda

O'ynaymiz- o'rganamiz

O'ylaymiz-o'rganamiz.
Qurish -yasash sevimli
Mashg'ulotimdan biri
Bilib olay hozirdan
Baland binolar sirin
O'ynaymiz -o'rganamiz
O'ylaymiz-o'rganamiz
Sahna qo'yib ertakdan
Bo'lsam bir kun malika
Qizil Qalpoqcha bo'lar
O'rtog'imiz Soliha
O'ynaymiz-o'rganamiz
O'ylaymiz-o'rganamiz
Savodimni chiqaray
Til va nutq markazda
Kitoblarni sevamiz
Tutay uni orasta
O'ynaymiz-o'rganamiz
O'ylaymiz-o'rganamiz.

Til va nutq markazida bolalarni nutqini o'stirish,savodga o'rgatish bilan birga adabiyotga oshno qilish ,kitob o'qishga mehr uyg'otish ,ravon so'zlashga o'rgatish uchun kerakli o'quv qurollar va kerakli jihozlar bezalgan bo'ladi.

Hozirgi kunda gajetlar o'z ta'sirini ko'rsatib turgan paytda bolalarni kitob o'qishga jalb qilish asosiy masalalardan biri bo'lib turibdi.Bu borada o'z hissamni qo'shish uchun she'rlar,ertaklar,handalar,she'riy topishmoq,masalalar ,hikoyalar yozib o'z ish faoliyatimda foydalanmoqdaman.Shu bilan birgalikda bolalarga qofiya,satr,hikoya,ertak kabi tushunchalarni sodda tarzda yetkazib bermoqdaman.O'zim ijod qilish bilan birgalikda bolalarni ijodkorlikka qiziqishlarini uyg'otish kasbiy vazifalarimdan deb bilaman.

Bu beshta rivojlanish markazini o'rni alohida ahamiyatga ega bo'lib bolalarni rivojlanish sohalari bo'yicha ta'lim -tarbiya olishlariga, maktabga tayyor bo'lishlari bilan birgalikda hayotiy zarur ko'nikmalarini ya'ni kompetensiyalarini shakllantirishni ta'minlab beradi. Markazlarda bolalar jamoa bo'lib ishlash, do'stona munosabat, yangi g'oyalar paydo bo'lishi, qobiliyatlarini namoyon qilish imkoniyatini beradi.

"Ilk Qadam" Davlat o'quv dasturi tarbiyschi -pedagoglarga o'z ustida ishlashga ko'proq zamin yaratadi. Tarbiyachi dasturdagi belgilangan ta'limiy faoliyatga 40% o'zgartirish kiritishi mumkin. Bu innovatsiya, takliflar bolalar qiziqishlari, istaklari tufayli inobatga olinib, shu markazdagi mavzular o'rnini o'zining tanlagan mavzusiga o'zgartirishi mumkin.

Bolalar rivojlanish markazlarida emin-erkin o'ynashlari, ijod qilishlari uchun qulay bo'lmog'i lozim. Tarbiyachi o'zining fikrlaridan, g'oyalaridan kelib chiqib, faoliyat tashkil etishi mumkin bo'ladi. Faqat asosiy rivojlanish sohasi doirasidan chetlashmagan tarzda bo'lib va buni o'z ish jurnaliga qayd etib boradi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Мирзиёв Ш.М. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ 4947 Фармони. Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгиланиш сари рисола. – Т., 2017. – Б.70-71.
2. «Халқ сўзи» газетасининг 2017 йил сентябрда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёвнинг Корея Республикасига давлат ташрифи 181 (6875) – сонида эълон қилинган.
3. Бола шахсини ривожлантириш Давлат талаблари. – Т.: 2018.
4. Евстафьева Л ва бошқалар “Илк қадам” давлат ўқув давлат дастури. – Т. 2018.28.09. № 2.
5. Давлетшин Г.Я. Педагогик. Психология. – Т.:2002 27–30 б.

6. Ҳасанбоева О. Педагогика тарихи хрестоматияси. – Т.: Ўқитувчи. 1993. – 210 б.
7. Қодирова Ф. Мактабгача педагогика дарслик. – Т.: Тафаккур, 2019.

ФИО автора: *Abaeva Intizar Ilmat qizi*

N.D.P.I Boshlang'ich ta'lim

yo'nalishi talabasi

Название публикации: «BOSHLANG'ICH SINFDA DARSLARINI INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISH»

ANATATSIYA

Innovatsion pedagogika hozirgi davirda norasmiy fan sfatida ma'lum bo'lgan biroq kun sayin butun jahon soha mutaxassislarining etiboriga tushib jadal rivojlanib borayotgan bilimlar tizimidir. Uning ta'limiy ahamiyatini tan olgan pedagoglar jamoasi olimlar shu boisdan ham mavjud ananaviy pedagogikaga tanqidiy yondashmoqdalar. Hozirgi kunlarda shakilanib rivojlanib borayotgan mazkur yangi fan haqida jiddiy fikrlar bildirilyapti uning asosiy vazifasi xukumron bo'lib turgan butun o'quv tarbiya tizimi nazariyasini innovatsiya asosida qayta tashkil etib o'zlashtirishdir. Innovatsion pedagogika – hukumron nazariya nazariy va amaliy muammolarni hal etishning asosi qilib olingan. Innavorlar fikricha asosan adbiy mumtoz pedagogik nazariyalar eskirib qolgan yangi sharoitda hozirgi avlodni bu yo'l bilan tarbiyalash mumkin emas

Kalit so'zi: Innovatsion, pedagogika, boshlang'ich ta'lim

Hozirgi pedagogika fanidagi vaziyat umumiy holda shundan iborat. Bu vaziyatda innovatsiya juda muhim pedagogika – bilimlar tizimidir obektivlik maqsadga muvofiqlik, mustahkamlik bir-biriga zid bo'lmaslik uning asosiy harakteristikalaridir —Pedagogika tizimini har qanday ilmiy nazariya kabi tizimini tashkil etuvchi tamoyillari loyhashtiradi va ushlab turadi yani ushbu tizim asosiy bilimlarga asoslanishi asosiy holdir obektiv nazariyaning asosiy tamoyillarini faqatgina ilmiy purintsin bo'linish shart ammo g'oyaviy bo'lmasligi lozim insonning aqliy rivojlanganligi va tarbiyasi haqidagi bilim darajasining talabga muvofiqdir obektivlikning yagona talabidir. Ideologiya bu har doim ham u yoki bu ijtimoiy

guruhlarning bir tomonlama ijtimoiy qiziqishlari bo'lib ular buni qimmatli yo'l-yo'riq va g'oya sifatida boshqalarga majburlaydilar. Jahon pedagogik nazariyasi tarbiyaviy jarayon sharti bilan bog'liq yuqorida turgan odamlarning g'oyalari qanday bo'lishi bilan bog'liq allaqachon etirof etganligi. O'sib borayotgan avlodlar tarbiyasi juda jiddiy ish bo'lib uning o'tkinchi narsalarga bog'liq etib qo'yish mumkin emas. Mustabidlik davrida mamlakatimizda ko'p vaqt insonni komunistik g'oyalar ruhida tarbiyalashga oid pedagogik ko'rsatmalar ustun bo'lib kelgan uning juda ta'sirligi turli chaqiriqlarni hayotga tatbiq etish kabi maqsadga qaramay uni ilmiy deb bo'lmaydi, chunki bunday g'oyalarni tashkil etuvchi qoidalar inson tabiati va uning rivojlanishi haqidagi tizimini faqatgina fan o'rnatgan obektiv asoslar va amaliyotda tasdiqlangan qoidalar yordamida rivojlantirish mumkin. Ma'lum bo'lishicha amaliyotda yo'l ko'rsatuvchi pedagogik nazariyalarimizning asosiy kamchiliklaridan biri bilim va ta'limning ustunligini qattiq bo'rtirib yuborishdadir insoniy manaviy mehnat tarbiyasi zarariga bilimda yodlab olish hajmi ko'payib borishi maktab hayotida odatiy hol bo'lib qoldi. Hozirgi tarbiya va u boshqarayotgan amaliyotning hamma belgilari bo'yicha inqiroz holatda ekani ko'rinib turibdi. Bu holatdan chiqish uchun bo'lgan har qanday harakat innavatsion deb hisoblanayapti va bu holda ular o'z nomlariga mosdir. Innavatsion pedagogikani ko'pincha ananaviy muqobil pedagogika deb ataydilar. Bu fikriga qo'shilmaslik mumkin emas hech bo'lmaganda eng oddiy tushunchalar bo'yicha sinf ham o'qituvchi ham, dars mazmuni va darsliklar yo'qolib ketmaydiku. Agarda pedagogik tizim saqlanib qolsa unda faqat uni mukammallashtirish haqida gapirish mumkin faraz qilayotgan rivojlanish strategiyamiz rivojlantiruvchi o'qitish yo'naltirishlaridan end avvalo o'z intilishlarini maktabda o'qishga boshlashgacha yaxshi rivojlangan tuzulmalarini shakillantirish hamda bu harakatlarga endi paydo bo'lib kelayotgan jarayonlarni uyg'unlashtirib olib borishga qaratilgan strategik yo'limiz. Butun taraqqiyotning o'z avlodlari haqidagi g'amho'rliги mantiqiga asoslangan didaktik va pedagogik tizim tuzishga amal qilishdir huddi ana shuning uchun ham metodologik asos negizi sifatida keng ma'noda tabiatni o'rgatuvchi soha bo'lib halq pedagogikasi hisoblanadi. Bolalar qanday bo'lib tug'ilish uning ota-onasidan bo'lak hech kimga bog'liq emas, lekin har

bir insonning yetarlicha rivojlanishi barkamol shaxs darajasiga yetishi o'zicha yoqqan mashg'ulot va hayotda o'z o'rnini topishi o'z umrini hayotiy meyorlarga munosib o'tkazishi, avvalo maktabga bog'liq. Har bir bola shaxsni sevish hurmat qilish va uning rivojlanishi uchun zarur sharoitlarni yaratib berish lozim. Agarda tabiatni o'rgatuvchi pedagogik moslashishni talab etmagan bo'lsa gumonistik pedagogika bu masalani munosabatlar markaziga qo'yishni va bola meyoriy darajada rivojlana olishi uchun hamma ishni qilishni talab qildi. Gummanistik pedagogikani ko'pincha innavatsion deb ataydilar, lekin innavatsionligi faqatgina ayrim ta'lim tizimlariga aloqador. Hozirgi zamon G'arb mamlakatlari ta'lim tizimlari uchun esa allaqachon gumonistik yo'nalishga o'ta boshlagan. Ta'lim asta-sekin yangi munosabatlarga aylana boshlagan. Gummanistik pedagogikani innavatsion pedagogika deb atalgan so'zining to'la ma'nosida aytish mumkin u tashqarida —inektsiyal talab qilmaydi yuqori o'quv tarbiyaviy ta'sir natijalari tizimining ichki qayta tashkil etilishi evaziga erishiladi. Gummonizm dunyodagi eng qimmatli ma'naviy boyliklar yagona kantseptsiyasi. Bu kantseptsianing asosiy qoidasi shaxs qadr qimmatini himoya qilish, uning erkinlik, baxt, rivojlanish va o'z qobiliyatini namoyon etish, huquqini tan olish buning uchun zarur qulay sharoitlarni yaratib berishdir. Gummonizm inson turmushi yagona va hususan alohida shaxs uchun ahamiyat umumiy ekanligini tasdiqlovchi g'oya va qadriyatlar yig'indisidir. Qimmatli yo'naltirish va ko'rsatmalar tizimi sifatida gummonizm ijtimoiy g'oya mazmunini oladi. Gummonistik pedagogik o'quv tarbiya jarayoni ishtirokchisini o'z imkoniyati bo'yicha rivojlantiruvchi teng huquqli ongli faol tarbiyalanuvchining yetishib chiqishiga ro'l o'ynovchi ilmiy-nazariy tizimidir. Inson qadr-qimmatini eng yuqori o'ringa qo'yilgan bizning davlatimizda insonparvarlik nuqtai nazaridan tarbiyaning asl maqsadi har bir tarbiyalanuvchi munosabatlar o'zlashtirish faoliyati to'la huquqli subekti mustaqil erkin shaxs bo'lib yetishishidan iborat. Tarbiya jarayoning insonparvarlik darajasi ushbu jarayon shaxsi o'zini nomoyon eta olishi o'zidagi hamma tabiiy imkoniyatlarini ochib bera olish uning erkinlikka qobilliyati ijodga masulliyatini ochib berish uchun shart-sharoit yaratib berishi bilan belgilanadi va baholanadi. Insonparvarlik pedagogikasi shaxsga qaratilgandir. Uning belgilari ma'lumotlar

egallab olish va ma'lum doiradagi mahorat va ko'nikmalar yuzaga keltirish o'rniga texnik jismoniy intellektual rivojlanishga diqqatning qaratilishi erkin mustaqil fikrlovchi va harakat qiluvchi shaxsni shakillantirishga qaratilgan kuchlarni jamlash har qanday hayoti va o'quv vaziyatlarida asoslangan qarorini tanlab qabul qila oladigan inson parvar fuqoro bo'lib yetishish o'quv tarbiya jarayonini muvoffaqiyatli qayta yo'naltirishga erishish uchun kerakli tashkiliy shart-sharoitlar bilan taminlash, o'quv-tarbiya jarayoning insonparvarlashtirishni avtaritar pedagogikadan uning shaxsiga pedagogik bosimdan vos kechib o'quvchi va pedagog o'rtasida haqiqiy insoniy munosabatlar o'rnatish o'quvchi faoliyati va shaxsiy yorqinligiga asosiy ahamiyat kasb etuvchi shaxsiga qaratilgan pedagogikaga o'tish deb tushunish kerak. Bu jarayonni insonparvarlashtirish shunday shunday sharoit yaratish deganiki bunda o'quvchi ilm olmasligi imkoniyatlaridan past darajada olmasligi mumkin emas, tarbiyaviy ishlarga befarq yoki muddatli o'tib boruvchi hayotda kuzatuvchi bo'lib qolishi mumkin emas gumonistik pedagogika maktabni o'quvchiga moslashuvi qulay sharoit va —psixologik ximoyal bilan taminlashni talab qiladi. Insonparvarlik maktabi amaliyotini innavatsion faoliyatining anq shakil va uslublarini ishlab chiqishning ba'zilar keltirilgan;

1. O'quv-tarbiya faoliyatini defferentsiyalash;
2. O'quv-ta'lim jarayonlarini har bir shaxs xislatiga qarab muvoffiqilashtirish;
3. Har bir tarbiyalanuvchini va qiziqishini rivojlantirish uchun kerakli sharoitlarni yaratib berish;
4. sinflar va shunga o'xshashlarni tashkil etish;
5. O'quv-tarbiya faoliyatining qulayligi;
6. Psixologik xavfsizlik o'quvchilarni himoyalash;
7. O'quvchiga uning kuchi va imkoniyatlariga ishontirish;
8. O'quvchini qanday bo'lsa shunday qabul qilish;

9. Ta'lim-tarbiya muvoffaqiyatini ta'minlash;
10. Maktab maqsad yo'nalishini o'zgartirish;
11. Har bir o'quvchi rivojlanish darajasining asoslanishi;
12. sirtqi ta'limni ekstronat —o'quvchi bilan ma'naviy aloqasi yo'qll ta'minlanmasligi sababli to'xtatish, yo'qotish;
13. O'quvchi shaxsiy ichki yo'-yo'riq ko'rsatmalarini qayta yo'naltirish;
14. Insonparvarlik ta'limini kuchaytirish insonparvarlik pedagogikasini statistik baholash juda qiyin. Ammo shu narsa aniqlanganki autotreningga simpatiya va so'zsiz maqullash o'quvchilar rivojlanishi bilan moslashib bog'lanib ketishi va intizom maktabga salbiy munosabat kabi muammolar bilan yomon moslashuvi aniqlangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Abdullaeva Q.A., Safarova R.G., Bikbaeva N.U, Baxramov. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim jurnali №6 2010-y.
2. Abdullaeva q. Ochilov M., K.Nazarov, S.Fuzailov, N.Bikbaeva «Boshlang'ich maktab darsliklarini yaratish mezonlari. T.: 1999.
3. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan avtoreferati. T.: 2003-y.
4. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat. Toshkent TDPU. 2003 yil. 174 6. 92-bet.

ФИО автора: *Abdug'afforov Abbosxo'ja Abdulla o'g'li*

Tashkent Pharmaceutical Institute

Faculty of Pharmacy: Vocational Education

Название публикации: «THE OPIOIDERGIC SYSTEM OF IMMUNE CELLS: A NEW PHARMACOLOGICAL TARGET IN THE THERAPY OF “CYTOKINE STORM”»

Abstract: This article proposes a new pharmacological approach to suppressing “cytokine storm” syndromes based on the use of opioid peptides. Immune cells possess a complete opioid signaling system consisting of all three types of opioid receptors: mu (μ), delta (δ) and kappa (κ). These cells also express proopiomelanocortin, proenkephalin and prodynorphin, which serve as precursors for such receptor agonists as β -endorphin, methenkephalin and dynorphins, respectively. A distinct feature of the opioid system of immunocytes consists in an increased expression of all its components in response to the action of cytokines and inflammation, which indicates participation of this system in regulating the immune response. It has been recently shown that dynorphins are likely to play an important role in inhibiting the expression of proinflammatory cytokines by immune cells through impeding the translocation of the active nuclear factor kappa B (NF- κ B) dimer. Given the key role of the canonical pathway of NF- κ B activation in cytokine expression realized when activating a variety of receptors, suppression of this pathway using opioid peptides provides a new pharmacological approach to solving the “cytokine storm” problem. The relevance of this approach is associated with the COVID-19 coronavirus infection pandemic, the role of the “cytokine storm” in which has been established by numerous studies

Keywords: opioidergic system of immunocytes, opioid receptors, dynorphin-1,6, “cytokine storm”, transcription factor NF- κ B, leutragin, COVID-19

Annotatsiya: Ushbu maqola opioid peptidlardan foydalanishga asoslangan "sitokin bo'roni" sindromlarini bostirishda yangi farmakologik yondashuvni taklif qiladi. Immunitet hujayralar opioid retseptorlarining barcha uch turidan tashkil topgan opioid signalizatsiya tizimiga ega: mu (μ), delta (δ) va kappa (κ). Ushbu hujayralar

proopiomelanokortin, proenkephalin va prodinorfinni ham ifoda etadi, ular b-endorfin, metenkefalin va dinorfin kabi retseptor agonistlari uchun kashshof bo'lib xizmat qiladi. Immunotsitlar opioid tizimining o'ziga xos xususiyati sitokinlar ta'siriga va inflammatsiyaga javoban uning barcha tarkibiy qismlarining ko'payishidan iborat bo'lib, bu immunitetni boshqarishda ushbu tizimning ishtirok etishidan dalolat beradi. Yaqinda dinorfinlar faol yadro omil kappa B (NF-DB) dimerining translokatsiyasiga to'sqinlik qilib, immun hujayralar tomonidan proinfl ammatatsion sitokinnarning ekspressionini inhiye qilishda muhim rol o'ynashi mumkinligi ko'rsatildi. Turli xil retseptorlarni faollashtirganda amalga oshiriladigan sitokin ekspresiyasida NF-kB aktivatsiyasining kanonik yo'lining muhim rolini hisobga olsak, opioid peptidlar yordamida ushbu yo'lning bostirilishi "sitokin bo'roni" muammosini hal qilishda yangi farmakologik yondashuvni ta'minlaydi. Ushbu yondashuvning dolzarbligi ko'plab tadqiqotlar natijasida aniqlangan "sitokin bo'roni" ning roli bo'lgan COVID-19 koronavirus infektsiyasi pandemiyasi bilan bog'liq.

Kalit so'zlar: immunotsitlarning opioidergik tizimi, opioid retseptorlari, dinorfin-1,6, "sitokin bo'roni", transkripsiya faktor NF-kB, leutragin, COVID-19

In 1979 J. Vlibran et al. first discovered that opioids can affect immune function. Endogenous opioid peptide methenkephalin, acting howling on normal blood T-lymphocytes person, increasing the percentage of active T-rosettes in rosetting test, and this effect was inhibited by naloxone, nonselective opioid inhibitor receptors. The data accumulated in subsequent years made it possible to assert that that the opioid and immune systems are closely are interrelated, and endogenous opioid peptides have many properties cytokines, the main modulators of the immune system. The classical opioid system is represented by three proteins - the precursors of opioid peptides and three main receptors: μ -(MOR), δ - (DOR) and κ -receptor (KOR). Proopiomelanocortin is a precursor of β -endorphin, an agonist μ receptors. Preproenkephalin is a precursor of methenkephalin and leenkephalin, mixed agonists δ - and, to a lesser extent, μ -receptors.

The clinical manifestations of COVID-19 range from mild to severe disease with the extensive involvement of the lungs, from pneumonia to acute respiratory distress syndrome (ARDS), acute liver injury, acute cardiac injury, and neurological manifestations that may lead to multiorgan failure with poor prognosis. Severe lung disease with extensive alveolar damage and progressive respiratory failure leads to deadly outcomes. The fatalities are higher in elderly people with cardiometabolic diseases, cancer, those that are immunocompromised, or with co-morbidities. A recently published report showed a case with significant interstitial lymphocyte infiltrates in the lung tissue, lymphopenia, and hyperactivation of T-cells in peripheral blood. Inflammatory and immune responses are important to eliminate infection, but may have a significant impact on SARS-CoV-2 pathogenesis, and may play a role in the expression of the clinical spectrum of COVID-19 disease. Following SARS-CoV-2 infections, abnormal release of cytokines and pro inflammatory molecules are closely related to lung injury. Such uncontrolled release of cytokines, namely interleukin (IL)-1 β , IL-6, and monocyte chemoattractant protein (MCP)-1, coupled with a decreased number of natural killer cells may result in the so-called “cytokine storm”. Immune dysregulation, rather than viremia levels per se, has been related to the massive pro-inflammatory cytokine secretion by alveolar macrophages and subsequent CD4 α and CD8 α T cell dysfunction observed in SARS-CoV-2 infection [11]. Hence, until specific vaccines become available, the use of antiviral agents alone may not be sufficient to stop the cytokine storm and respiratory distress in severely ill patients. In an attempt to reduce overall mortality, it is therefore essential to identify new therapeutics capable of preventing or mitigating the cytokine storm and sequelae. Immunomodulators of natural origin could be valuable for use as preventive as well as therapeutic adjuvant in mitigating the cytokine storm and associated sequelae. COVID-19-driven complications and their pathogenesis mainly involve the immune-inflammatory cascade; therefore, the available approaches emphasize this cascade to reduce inflammation and immune modulation. Several research projects are ongoing across pharmaceutical, biotechnological, and academic sectors for the discovery of novel drugs, as well as vaccines, for COVID-19.

Prodynorphin is a precursor of dynorphins A and B, agonists κ receptors, which, upon hydrolytic cleavage, produce multiple fragments with affinity for all three receptors. The vast majority of information on the structure and properties of opioid receptors relates to neuronal receptors, which is associated with the main direction of research in this area, namely, the study of the role of the central opioid system in pain suppression. Received in the 1980s and 1990s, an array of data on the interaction of the opioid and immune systems in local inflammation led to the emergence of a hypothesis about the local control of inflammatory pain. According to this hypothesis, immune cells contain opioid peptides that are secreted within the inflamed tissue in response to cytokine exposure. The released peptides, in turn, act on opioid receptors at the endings of the peripheral sensory nerves, thereby reducing pain sensitivity at the site of inflammation. This hypothesis is an extension of the views about the role of opioid peptides as analgesic agents, but acting not on neurons of the central nervous system, but on peripheral neurons at the site of local inflammation. In the course of these studies, it was found that immune cells express opioid receptors, as well as opioid peptides capable of binding to these receptors. It is believed that the opioid receptors of immune cells are generally identical to the opioid receptors in neurons, although the predominant subtypes of opioid Immunocyte receptors may differ in some cases. The presence of opioid receptors and pathways for intracellular signaling of these receptors, coupled with transcription factors, allows claim that immune cells have a complete opioidergic system regulation. Below we summarize the available data on the role of the opioidergic system of immunocytes in modulating the immune response. Under certain conditions, this system can act as a negative regulator of the canonical pathway of activation of nuclear transcription factor kappa B (NF- κ B), which plays a key role in the transcription of genes of proinflammatory cytokines, chemokines and other inflammatory mediators, the overexpression of which can trigger an uncontrolled inflammatory response known as a "cytokine storm". In this article, we propose a new pharmacological approach to the treatment of inflammatory diseases based on the effect on the opioidergic system of immunocytes in order to suppress the canonical pathway of NF- κ B activation.

List of used literature

1. Cabot P.J., Carter L., Gaiddon C., Zhang Q., Schäfer M., Loeffler J.P., et al. Immune cell-derived beta-endorphin. Production, release, and control of inflammatory pain in rats. *J. Clin. Invest.* 1997;100(1):142–148. DOI: 10.1172/JCI119506.
2. Cabot P.J., Carter L., Schäfer M., Stein C. Methionine-enkephalin-and Dynorphin A-release from immune cells and control of inflammatory pain. *Pain.* 2001;93(3):207–212. DOI: 10.1016/s0304-3959(01)00322-0.
3. Cabot P.J. Immune-derived opioids and peripheral antinociception. *Clin. Exp. Pharmacol. Physiol.* 2001;28(3):230–232. DOI: 10.1046/j.1440-1681.2001.03425.x.
4. Chen Y.L., Law P.Y., Loh H.H. Action of NF-kappaB on the delta opioid receptor gene promoter. *Biochem. Biophys. Res. Commun.* 2007;352(3):818–822. DOI: 10.1016/j.bbrc.2006.11.103.
5. Chen Y.L., Law P.Y., Loh H.H. Nuclear factor kappaB signaling in opioid functions and receptor gene expression. *J. Neuroimmune Pharmacol.* 2006;1(3):270–279. DOI: 10.1007/s11481-006-9028-0.

ФИО автора: Abdullayev Sanjar Karimovich

Termiz davlat universiteti, Iqtisodiyot va turizm fakulteti

Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) yo'nalishi 1 kurs magistri

Название публикации: «MINTAQA IQTISODIYOTINI ERKIN IQTISODIY ZONALAR FAOLLIGINI TA'MINLASH ASOSIDA RIVOJLANTIRISH»

Annotatsiya. *Mazkur maqolada Respublikada zamonaviy innovatsion ishlab chiqarishni shakllantirish, yashash uchun qulay muhitni shakllantirishning yangi mexanizmlari va vositalari ishlab chiqish, mintaqa iqtisodiyotini erkin iqtisodiy zonalar faolligini ta'minlash asosida rivojlantirisho yo'llar yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *erkin iqtisodiy zonalar, investitsiya, eksport, Infratuzilma, ishlab chiqarish*

Аннотация. *В статье описаны пути формирования современного инновационного производства в республике, разработки новых механизмов и средств создания комфортной среды обитания, развития экономики региона на основе обеспечения деятельности свободных экономических зон.*

Ключевые слова: *свободные экономические зоны, инвестиции, экспорт, инфраструктура, производство.*

Annotation. *This article describes the ways of formation of modern innovative production in the Republic, development of new mechanisms and means of creating a comfortable living environment, development of the region's economy on the basis of ensuring the activity of free economic zones.*

Keywords: *free economic zones, investment, export, infrastructure, manufacturing*

Hozirda O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy liberallashtirish to'lqini bilan yangi iqtisodiy rivojlanish davriga qadam qo'ymoqda. Respublikada zamonaviy innovatsion ishlab chiqarishni shakllantirish, yashash uchun qulay muhitni shakllantirishning yangi mexanizmlari va vositalari ishlab chiqilmoqda va joriy qilinmoqda, bu esa O'zbekistonni xalqaro miqyosda sanoat mamlakati sifatida tasavvurini yaratishga imkon beradi.

Ushbu mexanizmlardan biri erkin iqtisodiy zonalarini (EIZ) tashkil etish bo'lib, uning amaliyoti dunyoning ko'plab mamlakatlarida iqtisodiyotning turli tarmoqlari rivojlanishining muvaffaqiyatini namoyish etadi. Investitsiya siyosati choralarini tahlil

qilish bo'yicha, YUNKTADning sanoatni rivojlantirish strategiyasida rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning taxminan 80% tomonidan maxsus zonalaridan foydalaniladi.

Ayni paytda dunyoning 140 mamlakatida 4500 dan ortiq EIZ mavjud bo'lib, ularda 70 millionga yaqin kishi ishlaydi. Jahon prognozlariga ko'ra, 2020 yilga kelib erkin iqtisodiy zonalar jahon savdosining 20-25 foizini tashkil etadi. [1]

EIZ larni yaratish va rivojlantirish O'zbekiston uchun ham dolzarbdir. Ularni respublikaning iqtisodiy muammolarini hal qilish va ishlab chiqarish jarayonlariga yangiliklarni kiritish uchun yangi g'oyalarni yaratish usullaridan biri deb hisoblash mumkin. EIZ lar ichki bozorni yuqori sifatli mahsulotlar bilan to'yinganligini ta'minlash, eng yangi ilmiy-texnik ishlanmalarni mahalliy ishlab chiqarishga joriy etish, bandlikni oshirish, eksportni kengaytirish, valyuta tushumini ko'paytirish, xalqaro standartlarga javob beradigan kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash uchun imkoniyatlar yaratishga imkon beradi.

Respublikada erkin iqtisodiy zonani tashkil etishning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat bo'lishi kerak: mamlakat va mintaqalar iqtisodiyotini ko'tarish, sanoat, qishloq xo'jaligi, savdo va turizmni, shu jumladan xalqaro mehnat taqsimotidagi milliy iqtisodiyotlarni rivojlantirish muammolarini hal qilish; tadbirkorlikni rivojlantirish va mamlakat aholisining turmush darajasini ko'tarish.

Bugungi kunda respublikada 22 ta EIZ mavjud bo'lib, ulardan 11 tasi sanoat zonasi, 8 tasi farmatsevtika zonasi, 2 tasi agrosanoat zonasi va 1 ta turistik zonadir.

Umuman olganda, 2010 yildan buyon respublikaning EIZ hududida umumiy qiymati 1332,1 million AQSh dollarlik 241 ta investitsiya loyihalari amalga oshirildi. Ushbu loyihalarni amalga oshirish natijasida 19 672 ish o'rne yaratildi. Shuningdek, umumiy qiymati 2 166,9 million AQSh dollarlik 442 ta loyiha amalga oshirilmoqda. Ushbu loyihalarni amalga oshirish natijasida 35 mingdan ortiq yangi ish o'rinlarini yaratish rejalashtirilgan, yaqin kelajakda 1 967,8 mln. AQSh dollari miqdorida 90 ta loyiha ko'zda tutilgan.

Shu bilan birga, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tahlil qilish natijasida tezkor yechimlarni talab qiladigan bir qator muammolar aniqlandi.

Demak, yer uchastkalarini o'z vaqtida berishda, shuningdek, investitsiya loyihalarini tanlashda, bankdan arzon kreditlar olishda, rivojlangan yo'l transporti, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmani ta'minlashda va boshqalarda qiyinchiliklar mavjud.

Bundan tashqari, yangi EIZlar investitsiya loyihalarini joylashtirish maqsadga muvofiqligi, loyihalarning amalga oshirishga tayyorligi va mavjudligini chuqur o'rganmasdan yaratiladi. Natija shuki, bugungi kungacha 22 ta EIZlardan 13 ta EIZlarda ishlab chiqarish faoliyati boshlangan. Farmatsevtika mahsulotlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashgan 8 ta zonadan faqat "Kosonsoy-Farm", "Sirdaryo-Pharm" va "Boysun-Pharm" EIZ larda investitsiya loyihalari amalga oshirildi. Yangi tashkil etilgan "Namangan" EIZ, "Termiz" EIZ va "Andijon-Farm" EIZlarda potentsial investitsiya loyihalari rivojlanish va ekspertiza bosqichidan o'tmoqda.

EIZning vazifalaridan biri eksportni rivojlantirish va mahalliy xomashyoni chuqur qayta ishlash bo'yicha yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni tashkil etish bo'lishiga qaramay, amalga oshirilayotgan loyihalarning tahlili ushbu vazifaning yetarli darajada bajarilmaganligidan dalolat beradi. Bugungi kunga kelib 22 ta EIZdan faqat 9 ta EIZda tashqi iqtisodiy faoliyat amalga oshirilmoqda.

Sanoat ishlab chiqarish hajmida EIZning sanoat mahsuloti ulushi 1 foizdan kamni tashkil etadi va ishlab chiqarilgan mahsulotlarning 22 foizidan ko'p bo'lmagan qismi eksport qilinadi. Xorijiy mamlakatlarda ushbu zonalardan mahsulotlar eksporti 40-60% ni tashkil qiladi.

Quyidagi xususiyatlar O'zbekiston Respublikasi EIZ uchun xarakterlidir:

- tashqi iqtisodiy aylanmaning salbiy saldos;
- EIZ korxonalari mahsulotlarining mamlakat YaIM tarkibidagi ahamiyatsiz ulushi (1 foizdan kam);

- eksportning past hajmi;
- ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning past raqobatdoshligi;
- asosan MDH davlatlariga eksportga yo'naltirish;
- ishlab chiqarishni past darajadagi diversifikatsiyasi va shunga muvofiq eksport.

Eksport salohiyati yuqori bo'lgan yuqori samarali sanoat zonalarini yaratishga ko'maklashish uchun bir qator chora-tadbirlar va mexanizmlarni qabul qilish kerak.

Amalda, kredit resurslarini olish jarayoni uzoq davom etganligi, uskunalar, butlovchi buyumlar va materiallar sotib olish uchun olingan kreditlarning o'z vaqtida konvertatsiya qilinmaganligi sababli, EIZning ko'plab korxonalari ishlab chiqarish va eksportning prognoz parametrlarini muntazam ravishda bajarmaydilar. Bundan tashqari, kredit resurslari bo'yicha yuqori foiz stavkalari (24% va undan yuqori), shuningdek, xalqaro moliya kredit tashkilotlarining kredit liniyalari orqali imtiyozli chet el valyutasidagi kreditlarning yetishmasligi (5-8%) mahsulotlarning raqobatbardoshligini pasaytiradi va shunga muvofiq ravishda ularni eksport qilish imkoniyatini pasaytirmoqda.

EIZ korxonalarini bepul kreditlash, o'z vaqtida konvertatsiya qilish va eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar ishlab chiqarish uchun xalqaro moliya tashkilotlarining kreditlaridan foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash uchun sharoit yaratish zarur.

Infratuzilmani yaratishda disk raskadrovka masalalarining yetishmasligi, elektr energiyasi, gaz, suv ta'minotining tartibsizligi, shuningdek yuqori temir yo'l tariflari, vagonlarning o'z vaqtida yetkazib berilmaganligi va xom ashyo va tovarlarning yuklanishi va tushirilishi transportning ushbu turidan samarali foydalanishga imkon bermaydi. Qo'shimcha xarajatlarga va vaqtning behuda sarflashga olib keladi, EIZning eksport imkoniyatlarini kamaytiradi. Bu EIZning ishlab chiqarish va transport

infratuzilmasini yaratish va rivojlantirish bo'yicha rejalashtirilgan ish hajmini o'z vaqtida va to'liq bajarilishini talab qiladi.

EIZ samaradorligini oshirish, ularning eksport imkoniyatlarini oshirish uchun EIZ direktsiyasining funktsiyalarini ushbu zonaga faol sarmoya kiritadigan va rivojlantirish va boshqarish bo'yicha tajribaga ega bo'lgan mamlakatlarning chet el kompaniyalariga o'tkazish uchun xorijiy mamlakatlar amaliyotidan foydalanish zarur.

Katta kompleks EIZlarda aniq maqsadlarni ishlab chiqish va tegishli ravishda farqlash orqali chet ellik investorlarga uning ustuvor yo'nalishlariga qarab ichki bozorga chiqish uchun kanal tanlash imkoniyatini beradigan qulay tashkiliy muhitni yaratishga yo'naltirilgan sharoitlar yaratilishi kerak.

Erkin iqtisodiy zonalar direktsiyalari zonalarda investitsiya va ishbilarmonlik faoliyatini amalga oshirish shartlarini ta'kidlash va xorijiy va milliy investorlarni jalb qilish uchun respublikada va chet ellarda faol reklama va axborot faoliyatini olib borishi kerak. Reklama va axborot faoliyati uchun mas'ul organlar aniqlanishi kerak, chunki bu ish hozirda faol olib borilmayapti. Shunday qilib, ko'plab zonalarda Internetda o'zlarining rasmiy veb-saytlari mavjud emas.

EIZ hududlarida taqdim etiladigan soliq imtiyozlarini inventarizatsiya qilish va alohida tarmoqlar uchun berilgan imtiyozlar bilan taqqoslash va o'z sanoatini EIZ hududida joylashtiradigan ayrim tarmoqlar sub'ektlarining rentabelligini baholash zarur. Bu zonalaridagi faoliyat uchun haqiqatan ham qulay rejimni yaratadi va investitsiyalarni jalb qilishni kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida keltirilgan tadbirlarni amalga oshirish yangi raqobatbardosh tarmoqlarni rivojlantirishga, sanoat kooperatsiyasini chuqurlashtirishga, shu asosda yangi ish o'rinlarini yaratishga va aholi daromadlarining ko'payishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Об актуальных проблемах развития свободных экономических зон в Республике Узбекистан. Информационно-аналитический доклад. Ташкент, ПРООН, 2018, стр.3.
2. “Свободные экономические зоны – основная площадка для привлечения инвестиций и развития экспортного потенциала” А. Шовкатов, начальник управления; Министерства экономики и промышленности А. Акрамов, руководитель группы ИПМИ 26/12/2019 (info@mineconomy.uz)
3. O‘zbekiston respublikasi prezidentining farmoni “Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti vazifasini bajaruvchi Sh. Mirziyoyev Toshkent sh., 2016-yil 26-oktabr, PF-4853-son
4. Mamatov B., Xujamqulov D., Nurbekov O. “Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish” Toshkent “Iqtisod-Moliya” 2014

ФИО автора: *Abdurakhimova Farida Komiljon qizi*

English teacher of SamSIFL

Название публикации: «NECESSITY OF APPLICATION OF MULTIMEDIA TECHNOLOGY TO ENGLISH TEACHING»

Key words: *communication, visual, technology, audio, motivation, animation*

Nowadays, the stereotyped traditional teaching methods and environment are unpopular while multimedia technology featuring audio, visual animation effects naturally and humanely makes us more access to information besides, with such characteristics as abundant-information and crossing time and space, multimedia technology offers a sense of reality and functions very well, which greatly cultivates students' interest and motivation in study and their involvement in class activities. To Promote Students' Communication Capacity: Traditional teaching has hampered students' capacity to comprehend certain language and also understanding to structure, meaning and function of the language, and makes the students passive recipients of knowledge, So, it is hard to achieve the target of communication. With teachers' instructions leading students' thought patterns and motivating students' emotions, the multimedia technology seeks integration of teaching and learning and provides the students greater incentives, The PPT courseware activate students' thinking; the visual and vivid courseware rand help them to transforms English learning into capacity cultivation. And such in-class activities as group discussion, subject discussion, and debates can also offer more opportunities for communication among students and between teachers and students. So multimedia technology teaching has uniquely inspired students' positive thinking and communication skills in social practice [4, 286p.].

To Widen Students' Knowledge to Gain an Insightful Understanding to Western Culture: The multimedia courseware can offer the students abundant information; more plentiful than textbooks, and help them to get of displays vivid cultural background, rich content and true-to-life language materials, which are much natural and closer to life. Not only could learners improve their listening ability, but also learn the western

culture. Grasping information through various channels can equip; the students with knowledge and bring about information-sharing among students and make them actively participate in class discussion and communication. To Improve Teaching Effect: Multimedia teachings enrich teaching content and make the best of class time and break the “teacher centered” teaching pattern and fundamentally improve class efficiency. Due to large classes it is difficult for the students to have speaking communication. The utilization of multi-media sound lab materializes the individualized and co-operative teaching. The traditional teaching model mainly emphasized on teachers’ instruction, and the information provided is limited due to traditional classes. On the contrary, multimedia technology goes beyond time and space, creates more vivid, visual, authentic environment for English learning, stimulates students’ initiatives and economizes class time meanwhile increases class information. To Improve Interaction Between Teacher and Student: Multimedia teaching stresses the role of students, and enhances the importance of “interaction” between teachers and students. A major feature of multimedia teaching is to train and improve students’ ability to listen and speak, and to develop their communicative competence, during this process, the teacher’s role as a facilitator is particularly prominent. Using multimedia in context creation creates a good platform for the exchange between teachers and students, while at the same time providing a language environment that improves on the traditional classroom teaching model. In this way, teachers in the classroom no longer blindly input information and force students to receive it in a passive way.

Creates a Context for Language teaching: Multimedia teaching creates a context for language teaching. This method makes the class lively and interesting, as well as optimizing the organization of the class. Multimedia has its own features such as visibility and liveliness. During the process of multimedia English teaching, sounds and pictures can be set together, which enhances the initiative of both teachers and students, when using multimedia software, teachers can use pictures and images to enrich the content of classes, and also imagine different contexts in the process of producing teaching courseware, Students in the class can use multimedia to understand

the class in a clear way. Through the whole interactive process, it is apparent that using multimedia in ELT is effective in nurturing students' interest in learning English, as well as enhancing teachers' interest in English teaching. As through Multimedia and network technology we can offer students not only rich, sources of authentic learning materials, but also an attractive and a friendly interface, vivid pictures and pleasant sounds, which to a large extent overcomes the lack of authentic language environment and arouses students' interest in learning English. To Provide Flexibility to Course Content: In addition, multimedia teaching is also flexible. It is obvious that the context can be created not only in the classroom, but also after class. Multimedia language teaching can also create a multimedia language environment for the purpose of conducting language teaching. English teaching itself must focus on the guidance of teachers and be student-centered, which we believe is one of the principles for language teaching. Students are bound to have some problems in classroom teaching, which can be addressed under the guidance of teachers. In such circumstances, students can use the new technology to their advantage, such as manipulating the network to contact teachers, and receiving answers by email.

The list of literature

1. Gay S.M. Teaching with technology: A case study of teachers' perceptions of implementing computers into the classroom. ETD Collection for University of Nebraska. 2005. 395P.
2. Goodwin K. Use of tablet technology in the classroom. South Wales, Sydney: NSW Curriculum and Learning Innovation Centre. 2007. 426P.
3. Ilter B.G. Effect of technology on motivation in EFL classrooms. TOJDE. 10(4). 2009. 318P.
4. Suhyun S. Making learning active with interactive technology in ELL classrooms. Computers in the School: Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, and Applied Research, 29(4). 2012. 358P.

ФИО автора: *Ahmadov Sabridin Bahodir o'g'li*

Student of methods of teaching history of the Chirchik State

Pedagogical Institute of Tashkent region

Название публикации: «THE IMPORTANCE OF ANCIENT BACTRIA AND ANCIENT KHOREZM IN THE HISTORY OF OUR STATEHOOD»

Annotation: This article deals with the two oldest states in the territory of Uzbekistan: Ancient Khorezm and Ancient Bactria. There will be a brief overview of the origins, development, and occupations of these ancient peoples, as well as their ancient cities. Ancient historians provide written information on this subject.

Keywords: Ancient Bactria, Ancient Khorezm, Avesto, Zoroaster, statehood, archeology, Achaemenids.

QADIMGI BAQTRIYA VA QADIMGI XORAZMNING DAVLATCHILIGIMIZ TARIXIDAGI AHAMIYATI

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston hududidagi eng qadimgi ikki davlat: Qadimgi Xorazm va Qadimgi Baqtriya davlatlari haqida so'z boradi. Bu davlatlarning vujudga kelishi, rivojlanishi va qadimgi aholisining mashg'ulotlari, shuningdek, qadimgi shaharlari haqidagi qisqacha fikr-mulohazalar yuritiladi. Qadimgi tarixchilarning bu haqidagi yozma ma'lumotlari keltirilib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Qadimgi Baqtriya, Qadimgi Xorazm, Avesto, Zardusht, davlatchilik, arxeologiya, ahamoniylar.

Mustaqil O'zbekiston davlati 1991-yil o'z mustaqilligiga erishgan bo'lsa ham bizning tariximizda davlatchilik masalalari bir necha ming yillarga borib taqaladi. Vatanimiz hududida ilk davlatlar paydo bo'lganidan to hozirga kungacha ko'plab buyuk davlatlar vujudga keldi va inqirozga yuz tutdi. O'zbekiston hududida qadimdan Xorazm, Choch, Farg'ona Sug'd va shu kabi bir nechta qadimiy viloyatlarning vujudga

kelishi va taraqqiyoti bevosita O'zbekiston davlatchiligi tarixi bilan bog'liqdir. Ushbu tarixiy jarayon yuzasidan ko'plab tarixchi olimlar tadqiqot ishlarini olib borgan va olib bormoqda. O'zbekiston tarixida bu jarayon juda muhim ahamiyat kasb etadi. Bizning hududda qadimdan aholi yashaganligi va o'zining davlatlarini barpo etganligi haqida ko'plab tarixiy ma'lumotlar mavjud. Bu ma'lumotlarga tayangan holda bizning tariximizda davlatchilik masalasi bir necha ming yil ilgari boshlanganligi va o'zining yuksak madaniyatlari bilan ajralib turganligini ko'rishimiz mumkin.

Vatanimiz hududidagi eng qadimgi davlatlar tarixini o'rganishda bizga arxeologiyaga oid qazishmalar natijalari, zardushtiylarning muqaddas kitobi "Avesto", ahamoniylar mixxat yozuvlari, yunon rim va xitoylik tarixchilarning yozib qoldirgan yozma ma'lumotlari yordam beradi. "Arxeologik topilmalar shuni ko'rsatmoqdaki, milloddan avvalgi 2-ming yillik o'rtalarida O'zbekiston (Surxon vohasi)da qadimgi dehqonchilik madaniyati rivojlanishi asosida ilk davlatchilikka o'tish jarayoni boshlanadi".[1]. Bu jarayonning boshlanishiga O'rta Osiyoning qadimgi aholisi suv bo'ylarini kengroq o'zlashtirishi va dehqonchilikda temir qurollardan foydalanishi ham turtki bo'lgan. Ushbu jarayonlarning natijasida O'rta Osiyoda Qadimgi Baqtriya va Qadimgi Xorazm kabi ilk davlatlar vujudga keldi.

Qadimgi Baqtriya. Baqtriya yozma manbalarda Baxdi, Baqtriyona, Baqtrish, Baqtriya, Baxlika kabi nomlar bilan uchraydi. Milloddan avvalgi I ming yillikning boshlarida shakllana boshlagan bu davlat haqida Ktesiy Ossuriya podshosi Nin Baqtriya shahrini qamal qilgani va Kir II ning Baqtriyaga qilgan yurushi haqida ma'lumotlar yozib qoldirgan. Shuningdek yunon tarixchisi Gerodod o'zining "Tarix" asarida Baqtriya va baqtriyaliklarni 45 marta tilga olganligini uchratishimiz mumkin. Milloddan avvalgi V asrda Esxilning sahnada qo'yilgan "Forslar" tragediyasida baqtriyalik jangchilarning nomi keltirilgan bo'lsa, Strabon Baqtriyani "oriylar o'lkasining javohiri" deb ta'riflagan. Bu kabi yozma ma'lumotlarning bizgacha yetib kelganligi va bu voqealar bir necha ming yil ilgari sodir bo'lganligini hisobga olsak, Qadimgi Baqtriya va uning qadimgi aholisi boshqa davlat tarixchilarining diqqat markazida turganligini bilishimiz mumkin. Baqtriyaning hududi hozirgi

Afg'onistonning shimoli-sharqi, O'zbekistonning janubi va Tojikistonning janubi-g'arbida joylashgan yerlarni o'z ichiga olgan bo'lib, O'rta Osiyoda vujudga kelgan davlatlar orasida eng yirigi bo'lgan. Bu davlat o'z-o'zidan vujudga kelib qolmagan albatta. "Milloddan avvalgi 700-540-yillarda Qadimgi Baqtriya davlatining rivojlangan davri bo'lib, uning hududiy chegaralari Hindukush tizmasi, Badaxshon va Hisor tizmasiga borib taqalgan".[2]. Qadimgi Baqtriya davlati rivojlanishidan avvalgi davrda O'rta Osiyo aholisining bir qismi ko'chmanchi hayot tarzida yashagan bo'lsa, milloddan avvalgi VII-VI asrlarda Baqtriya jamiyatida hududiy bo'linish shakllanib, aholining o'troqlashuv jarayoni yanada kuchaydi. Aynan shu omil ham yuqorida keltirilib o'tilgan rivojlanish jarayonini tezlashtirib bergan desak xato bo'lmaydi. Qadimgi Baqtriyada dastlabki shaharlar bronza davrida vujudga kelgan. Ahamoniylar davridan avval Balo Hizor, Oltindilyor, Qiziltepa va Boytudasht tarixiy shaharlar mavjud bo'lgan. Yodgorliklarda arxeologik tadqiqotlar o'tkazilgan. Unda shaharlar mudofaa devorlari bilan o'ralgan bo'lib, hunarmandchilik ancha rivoj topganligini bilishimiz mumkin. Tarixiy ma'lumotlarga tayanadigan bo'lsak, Qadimgi Baqtriyadagi hunarmandlarning ustaxonalari va xo'jalik binolari uzra bo'y cho'zib turgan salobatli minoralari bu yerga tashrif buyurgan sayyohlarning e'tiborini tortgan. Shuningdek Baqtriya o'sha davrdagi boshqa yirik davlatlar: Ossuriya, Yangi Bobil, Midiya va Hindiston bilan aloqada bo'lgan. Qadimgi Baqtriyaning Poytaxti dastlab Zariaspa keyinchalik Baqtr deb atalgan. Bu haqida yunon tarixchilari shunday yozgan:—"Zariaspa shahri keyinchalik daryo nomi bilan Baqtr deb atalgan".[3]. Davlatni qaysi sulolalar boshqarganligi haqida aniq ma'lumotlar uchramaydi. Ahamoniylar bosqinidan so'ng Baqtriya egallanadi. Doro I davrida esa Baqtriya qat'iy ravishda ahamoniylar qo'l ostidagi mulk sifatida sanab o'tiladi. Doro I tomonidan Behistun qoyalari yozdirilgandan so'ng Qadimgi Baqtriya va uning aholisi haqida yanada kengroq ma'lumotlar uchraydi.

Qadimgi Xorazm. Yurtimiz hududidagi eng qadimgi davlatlardan yana biri bu Qadimgi Xorazm davlati hisoblanadi. Avestoda Xvarizam, qadimgi fors tilida Xuarazmish, qadimgi yunon tilida esa Xorazmie deb tilga olinadigan hudud quyi

Amudaryo hududlaridagi Xorazm vohasiga tegishli bo'lgan. “Katta Xorazm–Amudaryoning quyi oqimidagi shimoliy yerlar, Murg’ob vohasi va Parfiya hududlari. Biroz keyinroq esa Sug’diyona–Zarafshon vohasi va Qashqa vohasi hududlari kirgan”.[4]. Qadimgi Xorazm haqida xorazmshunos olim S.P.Tolstov, Y.G’.G’ulomov, g’arb olimlari V.Xenning va I.Gershevich ilmiy va arxeologik izlanishlarni olib borib qimmatli ma’lumotlarga ega bo’lgan. Xorazmliklar boshqa qadimgi davlatlar va xalqlar singari o’zining boy tarixiga ega. Bu haqida bizgacha yozma ma’lumotlar ham yetib kelgan. “Yunon tarixchilaridan Strabon, Gerodod, Hekatiylar yozib qoldirgan ma’lumotlarga ko’ra xorazmliklar qadimiylikda misrliklar bilan bellashadilar”[5]. Demak, xorazmliklar o’zining davlatini misrliklar kabi oldinroq tuzmagan bo’lsa ham xalq sifatida avvaldan mavjud bo’lgan va xo’jalik mashg’ulotlari bilan shug’ullangan. “Avesto”da Xorazm haqida ma’lumotlar keltirilgan. Unda Katta Xorazimga qarashli viloyatlar birma-bir sanab o’tilgan. Zardushtiylik dinining asoschisi Zardusht haqida ham bir qancha tarixiy bahslar mavjud. Xorazmning qadimgi tarixini o’rgangan ko’plab tarixchilarning fikricha Zardushtning vatani aynan shu yerda bo’lgan. “Avesto”dagi viloyatlar Xorazimga tegishli ekanini inobatga oladigan bo’lsak, ushbu fikrdagi olimlarning gaplari qisman to’g’ridir. “Xorazm” atamasining kelib chiqishida ham ko’plab fikrlar mavjud. Jumladan, Xorazm “mamlakat, o’lka, yer”, “ozuqaga boy mamlakat”, “unumdor yer” va shu kabi ma’nolarni anglatadi deb talqin etiladi. Aholining o’troqlashuvi Qadimgi Xorazmning keyingi rivoji uchun xizmat qilgan. “Arxeologik manbalarning ma’lumot berishicha, ilk temir davriga kelib Xorazm hududlarida paydo bo’lgan Amirobod madaniyati davrida janubiy Xorazm aholisi Amudaryo quyi havzasining o’zanlari bo’ylab barpo etilgan keng va sayoz kanallar yordamida ziroatchilikka qulay joylarda dehqonchilik qila boshladilar hamda o’troq hayot asta-sekin ularning turmush tarziga aylana boshlaydi”.[6]. O’troq hayotga o’tish Qadimgi Xorazm davlatining shakllanishini tezlashtirib bergan eng katta omillardan biri hisoblanadi. Ushbu ma’lumotlar shuni ko’rsatadiki, dehqonchilikda xorazmliklar boshqa xalqlardan rivojlanishda ilgarilab ketgan. Yahyo G’ulomov ta’kidlaganidek: “Xorazmda dehqonchilikning yuqori madaniyati juda qadim zamonlarda sun’iy sug’orish asosida

vujudga kelgan va xuddi Misr, Mesopotamiya hamda sharqning boshqa mamlakatlaridek taraqqiy etgan”.[7] Shuningdek, chorvachilik ham Qadimgi Xorazm aholisining asosiy mashg’ulotlaridan biri bo’lgan. Qadimgi Xorazm shaharlarining rejaviy uslublari, ichki va tashqi tuzilishi, joylashuvi ko’p hollarda bir-biri bilan o’xshash ekanligini ko’ramiz. Tadqiqotchilarning fikricha Xorazmning eng qadimgi shahar-qal’alaridan biri bu Ko’zaliqir shahridir. Uning quyi madaniy qatlamlarini S.P.Tolstov miloddan avvalgi VII-VI asrlar deb belgilaydi. Lekin bu shahar poytaxt bo’lmagan. Davlatning poytaxtini aniqlashda ham bir qancha chalkashliklar bor va bu hali o’zining to’liq yechimini topgan emas. Qadimgi Baqtriyadan farqli o’laroq Qadimgi Xorazm davlatini boshqargan sulola haqida ma’lumotlar mavjud. Abu Rayhon Beruniy o’zining “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” kitobida Xorazmga aholi millodimizdan avvalgi 1292-yilda kela boshlagan deb ko’rsatadi. Afsonaviy Siyovushning Turon zaminiga kirib kelgan sanasini esa miloddan avvalgi 1200-yilda deb belgilaydi.[7].

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, vatanimiz hududidagi qadimgi davlatlarning vujudga kelishi qariyb uch ming yillikni o’z ichiga oladi. Yurtimiz hududida vujudga kelgan Qadimgi Xorazm va Qadimgi Baqtriya davlatlari davlatchiligimiz tarixida ulkan ahamiyat kasb etadi. Bu hududida qadimdan yashagan xalqlar o’zining yuksak madaniyatini yarata olgan desak mubolag’a bo’lmaydi. Shuningdek, ularning dehqonchilik faoliyati, qurilish inshootlari va davlat boshqaruv tizimi o’sha davrda yashagan yunon, rim, xitoy tarixchilarini e’tiborini torta olgan. Bu esa o’sha davrda bu ikki davlatning nafaqat O’rta Osiyoda, balki, boshqa hududdagi davlatlarga ham yetarli darajada ma’lum va mashxur bo’lganligini anglatadi. Qadimgi Xorazm va Qadimgi Baqtriya davlatlarining vujudga kelishi keying davrlarda boshqa yirik davlatlarning paydo bo’lishi va rivojlanishiga tamal toshini qo’ydi.

REFERENCES

- [1]. Sagdullaev A. va boshqalar. O’zbekiston tarixi : Davlat va jamiyat taraqqiyoti 1-qism. T.: “Akademiya”. 2000, bet-17.

- [2]. Sagdullaev A. va boshqalar. O'zbekiston tarixi 1-kitob. T.: "Fan". 2018, 131-b
- [3]. Лунин Б.В. История Узбекистана в источниках. Т.: "Фан". 1984. С-178
- [4]. Ergashev Q. Hamidov H. O'zbekiston Tarixi. T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2015. 60-61-betlar.
- [5]. Ibrohimov A. Bizkim, o'zbeklar. T.: "Sharq". 2011. 21-bet.
- [6]. Eshov B.J. Odilov A.A. O'zbekiston Tarixi. 1-jild. T.: 2014. 104-bet.
- [7]. G'ulomov Y.G'. Xorazmning sug'orilish tarixi. T.: 1959. 7-bet.
- [8]. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. 1-jild. T.: "Fan". 1986. 18-20-betlar.

ФИО автора: *Azzamova Jamila Sulton qizi*

Guliston davlat universiteti

Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya yo'nalishi

1 kurs magistranti

Название публикации: «TA'LIM JARAYONIDAGI NIZOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK USULLARI»

ANATATSIYA

Pedagogning mutaxassis sifatida salbiy pedagogik nizolarning oldini olish, bartaraf etish choralarini izlash yo'lida olib boradigan amaliy harakati uning o'z ustida ishlashini ifodalaydi. O'qituvchi-

tarbiyachi yoshlarning etakchisi sifatida maktablarda tom ma'noda o'zining ijodiy vazifalarini to'liq bajarishni ta'minlashi va pedagogik yo'naltirilganligini shakllantirishi kerak. Pedagogik jarayondagi muhim hodisalardan biri - **nizo** sanaladi.

Kalit so'zi: Nizo, pedagogik nizo, mutaxassis, jarayon.

Nizo - qarama-qarshi, bir-biriga to'g'ri kelmaydigan kuchlar to'qnashuvi, ikki yoki undan ko'p taraflar orasida

o'zaro kelishuvning yo'qligini, manfaatlar to'qnashuvini ifodalovchi ziddiyat.

Pedagogik nizo bu - pedagog va talaba, ota-

ona, hamkasblar yoki rahbariyat o'rtasida pedagogik jarayonda yuzaga kelgan manfaatlar to'qnashuvi, o'zaro qarama-

qarshilik o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi kelishmovchilik, tortishuv va mojarodir.

Nizoli vaziyatlarning oldini olish yoki ziddiyatni yumshatishning beshta strategik usuli ma'lum.

Uzoqlashish. Komil inson janjaldan uzoqlashishga harakat qiladi. Kelishmovchilik

avjiga chiqqanda u muhokamaga qatnashmaydi. Bunday usul nizoli vaziyatning yechilishiga manfaatdor bo'lmagan va o'zaro manosabatlarning zohiriy yaxshiligicha qolishini istashgan hollarda tomonlar tarafidan qo'llaniladi. Bunday xolatli zaruriyat hali yetilmagan yoki ziddiyatga chiqyuvchilarning lavozim darajalari yaqin bo'lgan hollarda kuzatiladi.

Silliqlanish. Bu usul kishilarni yaxshilikka undash yo'li bilan nizoni bartaraf qilishga qaratilgan. Ziddiyatli vaziyatda qarama-qarshi tomonlar bir-biri bilan hushmuomalali bo'lishga, arzimagan napsaga achchiqlanish, umuman bir vaqtning o'zida birga suzayotgan qayiqni "*qaltis tebratish*" yaramasligiga chaqirishadi.

Majburlash - bu tomonlardan [birining xohish-irodasini](#), so'zini majburan, zo'rlab qabul qildirish. So'zini o'tkazmoqchi bo'lgan tomon qarshi tomonning fikri bilan hisoblashmaydi, uni inkor etadi. Bunday strategiyani qo'llaydigan tomon tajavuzkorlik bilan o'z xohishini qarshi tomonga majburlab o'tkazadi. Bu usulni ko'proq rahbarlar qo'l ostida ishlaydiganlarga nisbatan qo'llashadi

Kelishuv. Nizoli holatdan muvaffaqiyatli chiqishning eng muhim sharti - bu murosaga kela olish. Kelishuv bilan nizolarni hal etish, bu yuqori baxolanuvchi strategik usul bo'lib, bunda ikkala tomonni qanoatlantiruvchi yechimga kelinadi.

Muammoni xal qilish. Bu usul barcha tomonlarni qanoatlantiruvchi yechimni topish uchun nizoni chaqiruvchi sabablarni chiqyp tahlil qilish va barchaning fikrlarini inobatga olishga asoslanadi. Bu usul tarafdorlari o'z maqsadiga boshqalar maqsadi orqali emas, balki nizoning eng oqilona yechimini topish evaziga erishishni hushlaydilar.

Rahbarning sa'y-harakatlari mehnat jamoalarida

nizolarni hal etishning asosiy vositasi hisoblanadi. Nizoni hal etish uchun rahbar

quyidagilarni bajara olishi lozim:

yuzaga kelgan vaziyatni ob'yektiv baholash va agar haqiqatda shunday bo'lsa, nizoning mavjudligini tan olish.

Nizoning mavjudligini tan olish ko'plab salbiy jihatlarning – xodimlar o'rtasida gaplarning chala qolishi, «parda orti» harakatlarining oldini oladi va nizoning hal etilishiga yaqinlashtiradi;

nizoning bahonasini uning predmetidan – ko'pincha ob'yektiv yoki sub'yektiv yashiriladigan bevosita sababidan ajrata olish;

nizo turini, uning bosqichini, predmetini, qatnashchilarning (opponentlarning) asosiy maqsadlarini aniqlash;

qarama-qarshiliklar predmetining ishlab chiqarish, mehnat va boshqaruvni [tashkil etishga qay darajada](#), nizo tomonlarining shaxsiy va ishbilarmonlik munosabatlariga qay darajada taalluqli ekanligini aniqlash;

odamlar nizoga yo'l qo'yishining sub'yektiv sabablarini aniqlash.

Ochiq nizolar odatda qarama-qarshi tomonlarning ko'z oldida, to'g'ridan-to'g'ri vujudga keladi. Ular to'qnashish sodir bo'lgunga qadar to'liq yetilgan bo'ladi.

Bunday nizolar rahbariyat nazorati ostida turganligi sababli, korxona uchun unchalik xavf tug'dirmaydi va ularni boshqarish oson kechadi.

Yopiq nizolar o‘ta xavflidir. Bunday nizolarni asta-sekin, belgilangan fursatda portlaydigan minaga o‘xshatsa bo‘ladi.

Yopiq nizolar ko‘pincha fitna, ig‘vo, hiyla-nayrang, fisq-fasod shaklida rivojlanish oqibatida vujudga keladi. Ular oraga nifoq solish, buzg‘unchilikka qaratilgan bo‘lib, yolg‘on-yashiq, uydirma, bo‘hton gaplar muxoliflar uchun asosiy qurol vazifasini bajaradi.

Xarakteriga qarab nizolar ob‘yektiv yoki sub‘yektiv nizolarga bo‘linadi.

Ob‘yektiv nizolarga korxonaning rivojlanish jarayonida yuzaga chiqadigan real kamchiliklar va muammolar bilan bog‘liq nizolar kiradi. Bu nizolar amaliy nizolar bo‘lib, ishlab chiqarishni rivojlantirish, rahbarlik uslubini takomillashtirish, korxonada normal “ruhiy iqlim”ni yaratish uchun xizmat qiladi.

Sub‘yektiv nizolar-- tabiati bo‘yicha his-tuyg‘uga, hissiyotga berilish, qiziqqonlik oqibatida yuzaga chiqadi. Odatda, bunday nizolar bir-birini ruhan ko‘ra olmaydigan yoki bir-birini tushunmaydigan yoxud tushunishni xohlamaydigan kishilarning qarama-qarshi fikrlari oqibatida vujudga keladi.

Oqibat natijasiga qarab, nizolar konstruktiv va destruktiv nizolarga bo‘linadi.

Konstruktiv nizolar korxonada maqsadga muvofiq o‘zgartirishlar qilinishini, oqibatda esa nizo chiqadigan ob‘yekt (sabab)ni bartaraf etishni nazarda tutadi.

Agar nizo hech qanday asosga ega bo‘lmasa, unda bu nizo destruktiv nizo deb yuritiladi. Bunday nizolar xodimlar o‘rtasidagi munosabatlarni barbod etadi, so‘ngra ishlab chiqarish jarayonini, boshqaruvchilarni izdan chiqarish payida bo‘ladi.

Konstruktiv nizolarning destruktiv nizolarga aylanishi nizoda qatnashuvchilarning shaxsiy hislatlari bilan bog‘liq bo‘ladi. Mutaxassislar kishilar o‘rtasida ortiqcha nizolarni tarqatishga sababchi bo‘luvchi olti toifadagi “nizoli” shaxslarni ajratishadi:

Namoyishkorona shaxs

har doim diqqat markazida bo‘lishga intiladilar.

har qanday ehtirosli bahslarning tashabbuskoridirlar.

Kibr-havoli shaxs.

O‘zlari haqida yuqori fikrda bo‘ladilar

O‘zgalarning fikri [bilan hisoblashmaydilar](#)

O‘zlarining xatti-harakatiga tanqidiy nuqtai nazardan qaramaydilar

jizzaki, salga xafa bo‘ladilar;

Jilovsiz shaxs

o'z-o'zini juda ham sust nazorat qiladilar

tajavuzkor bo'ladilar

juda ham tushunib bo'lmaydigan kishilardir

O'ta aniq shaxs.

Ortiqcha talabchan bo'ladilar

har doim shubhada bo'ladilar;

Maqsadga yo'naltirilgan shaxs.

nizoni o'zlarining shaxsiy manfaatlarini amalga oshirishda qurol sifatida ko'radilar;

o'z manfaati yo'lida atrofdagilarga qalloblik qiladilar.

Nizosiz shaxs.

o‘zlarining harakatlari bilan ko‘nglini topishi bilanoq yangi nizolarni ijod etadilar.

Nizoli vaziyatlarni boshqarishning bir qator samarali usullari mavjud, rahbar, eng avvalo nizoni keltirib chiqaruvchi omillarning tahlilini qilishi, so‘ngra esa u yoki bu usulni qo‘llash bo‘yicha qaror qabul qilishi kerak.

Adaptasiya [lot. adaptatio – moslashuv] – 1) organizmning turli yashash sharoitlariga moslashishi; 2) sezgi a‘zolarining o‘ziga ta’sir etadigan qo‘zg‘atuvchilarga moslashishi natijasida ularda sezgirlik darajasining o‘zgarishi (masalan, ko‘zning yorug‘lik yoki qorong‘ilikka moslashuvi). Qo‘zg‘atuvchining ta’sir kuchi o‘zgarishi bilan sezgirlik ham o‘zgaradi. Qo‘zg‘atuvchilar sust ta’sir etganda sezgirlik oshadi, kuchli ta’sir etganda esa kamayadi. Adaptasiya hodisasi hamma tashqi sezgilar (ko‘rish, eshitish, hid, ta’m, badan sezgisi)ga xos. Taktil, harorat, hid va ko‘rish sezgilarida adaptasiya kuchli, eshitish va og‘riq sezgilarida kuchsiz. Ichki sezgilar (masalan, tashnalik, ochlik)ga nisbatan moslanish hosil bo‘lmaydi. Adaptasiya organizmning me‘yoriy hayot faoliyatini saqlab turishini, atrof muhitning turli omillari: harorat va iqlimning o‘zgarishiga (q. Iqlimga moslashish), balandlikka (q. Balandlik kasalligi), ko‘pgina infesion agentlarga (q. Immunitet)I moslanishini ta’minlaydi. Moslashish reaksiyasi moddalar almashinuvi jadallgining uzluksiz o‘zgarib turishiga asoslangan. Odam organizmining moslashuv reaksiyasi tez (spesifik) va sekin (nospesifik), tug‘ma (tur evolyusiyasi jarayonida shakllangan) yoki orttirilgan (har bir organizm uchun o‘ziga xos) reaksiyalarga bo‘linadi. Masalan, og‘ritadigan omil ta’siriga javoban oyoq-qo‘ni tortib olish, jismoniy ish qilganda nafas olishning kuchayishi, qon oqimi va yurak faoliyatining tezlashishi hamda qonning qayta taqsimlanishi, qorong‘ida ko‘z yorug‘lik sezish layoqatining zo‘rayishi – bularning hammasi tug‘ma tez adaptasiya reaksiyalari hisoblanadi. Har bir

kishining turli yashash sharoitlariga moslashish imkoniyati uning irsiyati, yoshi, sogʻligʻi va boshqa(lar)ga bogʻliq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYHATI

1.A.Sh. Jumayev – OʻzDJTU dotsenti, S.B. Sharipova –OʻzDJTU Pedagogika va psixologiya kafedrasi katta oʻqituvchisi

2. Ахмедов Э., Сайдаминова З. Ўзбекистон Республикаси. –Т.: Ўзбекистон, 1995. –323 б

3.

http://en.wikipedia.org/wiki/nizo_haqida_tushuncha

4. <http://www.usnews.com>.

ФИО автора: *Bekbolayev Javlonbek Jumanazar o'g'li*

Guliston Davlat Universiteti

Pedagogika va psixologiya

1-kurs magistratura talabasi

ФИО научного руководителя: *Xolnazarova Matluba Xolbo'tayevna*

psixologiya fanlari nomzodi dotsent

Название публикации: «YOSHLARDA MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKILLANTIRISHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK MUAMMOLARI»

ANATATSIYA

Hozirgi davrdagi siyosiy-ijtimoiy holatlar bizdan yod g'oyalarga (xalqaro terrorchilik, "Ommaviy madaniyat") qarshi muvaffaqiyatli kurash olib borish, uni tag – tomiri bilan bartaraf etish, buzg'unchi g'oyalar tahdidiga o'ziga [xos yondoshib](#), uning siyosiy, falsafiy, ma'naviy va psixologik asoslariga qarshi izchil mafkuraviy va g'oyaviy kurashishni taqozo qiladi. Hozirda dunyoda g'oyaviy ta'sir o'tkazish imkoniyatlari tobora kengaymoqda. Biron-bir hudud yoki mamlakatda paydo bo'layotgan g'oyalar tez fursatda butun jahonga yoyilmoqda. Natijada odamzod ma'lum bir davlatlar va siyosiy kuchlarning manfaatlariga xizmat qiladigan turli mafkuraviy markazlarning muttasil bosimini doimo sezib yashamoqda. Shunday sharoitda mafkuraviy tazyiqlarni chuqurroq anglash lozim. Shundan kelibchikan holda ilmiy ishimizni yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik muammolarini va ularni yechimlari yuzasidan yoritishga qaratdik.

Kalit so'zi: *mafkura, immunitet, ijtimoiy-psixologik muammolar, ommaviy ma'daniyat.*

Mafkuraviy immunitet tizimini shakllantirishda yot g'oyalarni oldini olish yoshlarimizni to'g'ri fikrlaydigan, keng mulohaza yuritadigan, o'z oldiga qo'ygan maqsadlari yo'lida og'ishmay harakat qiladigan, ota – ona, el yurt koriga yaraydigan yigit- qizlarni tushunamiz. Yurtimizda osoyishtalik hukm surayotgan bir davrda dunyoning turli hududlarida keskin qarama-qarshiliklar, to's-to'polonlar sodir bo'lmoqda. Ayniqsa, Iroq va Suriyada hamda qo'shni Afg'onistondagi terrorchilar

tomonidan qilinayotgan qo‘poruvchilik, qotillik va bosqinchilik kabi vahshiyona harakatlar har qanday kishining qalbini larzaga soladi va yanada hushyor va ogoh bo‘lishga undaydi. Shu sababli, bebaxo ne‘mat bo‘lmish - tinchlikning qadriga har birimiz yetishimiz ayni muddaodir. Bugungi kunda internet manbalari va OAV (Ommaviy axborot vositalari) axborotlarining ijtimoiy hayotdagi o‘rni tobora mustahkamlanib, jamiyat taraqqiyotining ko‘zgusi, kishilar onggi, dunyoqarashi, siyosiy saviyasini shakllantiruvchi asosiy omilga aylanmoqda. [Endilikda demokratik davlat](#), erkin fuqarolik jamiyati haqidagi konsepsiyalarni axborot sohasidagi islohotlarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi.

Ma’lumki, o‘tgan asrning ikkinchi yarmida vujudga kelgan internet tarmog‘i axborot sohasida tub burilish yasadi. Endilikda an’anaviy OAVning informatsion texnologiyalar asrida o‘z mavqeini saqlab qolishi ko‘p jihatdan global tarmoq imkoniyatlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib qoldi. Bu borada yurtboshimiz alohida ta’kidlab, “...bugungi kunda milliy axborot tizimini shakllantirish jarayonida internet va boshqa global axborot tizimlaridan keng foydalanish, ayniqsa, muhim ahamiyatga ega. Bunga erishish XXI asrda mamlakat taraqqiyoti uchun hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi...”, - deya yaratilgan imkoniyatlardan unumli foydalanishga chaqirganlar.

Albatta, yosh avlod dunyoqarashini kengaytirish va bilimini oshirishda mazkur axborot manbalari muhim ahamiyatga molik. OAV va ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy jihatlarini inkor etmagan holda, uning yoshlar orasida samarasiz, salbiy ta’sirga ega bo‘lgan imkoniyati mavjudligini ham ta’kidlash lozim. Telekanallarda namoyish etilayotgan va ijaraga beriladigan hamda sotiladigan minglab video, kasseta, lazer disklari vositasida tarqalayotgan jangari filmlarda yashash uchun kurash g‘oyasi targ‘ib etiladi. Ularning yoshlar ongini zaharlash, milliy-an’anaviy qadriyatlarimizdan uzoqlashtirish va manqurtlikka muhtalo qilishi o‘z-o‘zidan ayon va achchiq haqiqatdir. Mazkur muammolarni yechishda, avvalo, OAV faoliyatini muvofiqlashtirish, ko‘rsatuv, eshittirish [va matbuot nashrlari](#), shuningdek,

internetdagi milliy tarmoq manbalarida berilayotgan axborotlar sifatiga, ayniqsa, ularning kontenti, ya'ni materiallar mazmuniga jiddiy e'tibor qaratish zarur.

Yoshlarda buzg'unchi, destruktiv g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitet hali to'la shakllanmaganligini, ularda eshitgan yoki o'qigan ma'lumotiga juda tez ishonishini nazarda tutsak, bu ancha e'tibor qaratish zarur bo'lgan global muammodir.

Ta'kidlash lozimki, internetdan tarqatilayotgan qo'poruvchilik ruhidagi axborotlar orqali ba'zan harbiy harakatlar evaziga amalga oshirib bo'lmaydigan maqsadlarga ham erishish mumkin. Bunday axborot xurujlari esa yoshlarning ma'naviy-axloqiy, psixologik dunyoqarashini, siyosiy nuqtai-nazari va e'tiqodini maqsadli ravishda o'zgartirishga qaratilganligini unutmaslik kerak. Buning asosiy sabablaridan biri esa tajovuzkorlikni targ'ib etuvchi tele, radio, audio va multimedia mahsulotlari internetdagi ma'lumotlar, kompyuter o'yinlarining ko'payib borayotgani va xilma-xil usullarda tarqatilayotganidir. Ularning barchasi bolalar va yoshlarni psixik va psixoemotsional holatiga bosim o'tkazish, ularni zimdan boshqarish axboriy-psixologik ta'sir o'tkazishning samarali vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Qolaversa, axborot xavfsizligini ta'minlashda-fuqarolarning axborot [madaniyatini yuksaltirish](#), ya'ni ularga axborotni saralash va undan ongli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirib borish lozim, ya'ni har bir shaxs ma'lum axborotning foydali yoki zararli ekanini ajratib oladigan mezonlarni ishlab chiqishi, ma'lum axborotning o'z professional faoliyati va shaxsiy hayoti uchun qadr-qimmatini baholash ko'nikmasiga ega bo'lishi zarur. Shu o'rinda, "Axborot urushi" xavfi tahdid solayotganini ham jiddiy e'tiborda tutish zarur, ya'ni axborot urushining mohiyati shundaki, u yakuniy maqsadga erishish yo'lidagi vositadir. Aynan, hozirgi texnologiyalar axborot o'rniga uydirma tarqatish, boshqalarni yolg'on axborotga ishontirish imkonini beradi. Kundalik hayotda uchraydigan fitna va bo'htonlar ham axborot urushining primitiv ko'rinishidir.

Mamlakatimiz ichida, ommaviy axborot vositalarida va bizga qo'shni hududlarda o'zlarining g'ayriinsoniy va g'ayriislomiy g'oyalarini tarqatishga harakat qilayotgan

gʻaraz fikrli insonlar bizlarni (yoshlarni) chalgʻitish, ular yordamida mamlakatni taraqqiyot yoʻlidan chetlatib yuborishga intiladilar. Yuqoridagi mulohazalardan ham yoshlarimiz qalbi va ongini egallash va gʻoyaviy kurashning bosh maqsadiga aylanganligini anglab yetish mumkin. Shunday sharoitda gʻayriinsoniy gʻoyalarga qarshi tura olish uchun yosh avlod ongida mafkuraviy immunitetni shakllantirish jamiyatimizning asosiy masalalaridan biriga aylanib bormoqda.

Har qanday buzgʻunchi gʻoyaga oʻralashib qolish yoshlarning vaqtini bekorchi narsalarga (internet,OAV) sarflashi va unga uqinishidan boshlanadi. Oʻzbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I.A.Karimovning “Yuksak maʼnaviyat-yengilmas kuch” asarida taʼkidlaganidek, “Bugungi kunda inson maʼnaviyatiga qarshi yoʻnaltirilgan, bir qarashda arziyasiz boʻlib tuyuladigan kichkina xabar ham axborot olamidagi globallashuv shiddatidan kuch olib, koʻzga koʻrinmaydigan, lekin zararini hech narsa bilan qoplab boʻlmaydigan ulkan ziyon yetkazishi mumkin”. Shu bilan birga Prezidentimiz tomonidan yaratilgan “2017-2021 yillarda Oʻzbekistonni rivojlantirish harakatlar strategiyasi” da beshinchi ustuvor yoʻnalishini “Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bagʻrikenglikni taʼminlash hamda chuqur oʻylangan, oʻzaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat sohasidagi ustuvor yoʻnalishlar” deb tanlab olingani ham bejizga emas. Yoshlarni kim yaxshi tushunadi, albatta ularning oʻzlari. [Shuning uchun](#), yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish maqsadida Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Mirziyoyev Sh.M tomonidan yurtimizning barcha hududlarida “Yoshlar ittifoqi” tashkiloti tashkil etildi. Bu tashkilot yoshlarni oʻziga qamrab olib ularni vaqtlarini toʻgʻri tashkillash, bekorchilikni oldini olish, yoshlarni maʼnaviyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Bugungi zamonda yoshlarning yod gʻoyalarga qarshi mafkuraviy immunitetini shakllantirish bu tashkilotning asosiy maqsadlaridan biridir.

Axborot xurujlarining oldini olish uchun, avvalo yoshlarimizning mustaqil fikrlashini shakllantirish talab etiladi. Maktabgacha taʼlim muassasalaridan boshlab yoshlarga turli uslublarda “Ommaviy madaniyat”ning salbiy oqibatlari keltirayotgan zararlar haqida tushunchalar berib borish maqsadga muvofiqdir. Oʻquvchilarni buzgʻunchi

g‘oyalari ta’siriga tushishdan saqlash, turli “axborot xurujlari” ga qarshi immunitet hosil qilish, ularning psixologik sog‘lomligini ta’minlashda mazkur tizim muhim rol o‘naydi.

Jumladan:

- mavzu yuzasidan ta’lim dargohlarida OAV xodimlari bilan uchrashuvlar uyushtirish;
- ta’lim muassasalari rahbarlari, ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari uchun o‘quv treninglari tashkil etish va so‘rovnomalar o‘tkazish;
- OAV bilan ta’limning uzviyligini ta’minlash va mavzuga doir o‘quv qo‘llanmasini [ishlab chiqish](#);
- ta’lim dargohlarida yoshlarning ma’naviy-axloqiy bilim va tarbiyalarini rivojlantirishda radio burchaklarini tashkil etish;

Immunitet har bir avlod uchun o‘ziga xos xususiyatiga ega bo‘ladi va mafkuraviy daxlsizlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Mafkuraviy immunitet tizimining asosiy va birinchi unsuri – bu bilim deyishadi bir guruh faylasuf olimlar. Ammo bilimlar ko‘p terrorizm, ayniqsa, diniy ekstremizm tarafdorlari ham muayyan bilimlarga tayanadilar va uni omma ongiga singdirishga harakat qiladilar. Mafkuraviy immunitetning keyingi unsurlari bilimlar asosida shakllanadigan baholar va qadriyatlar hamda ijtimoiy – siyosiy, iqtisodiy va madaniy – ma’rifiy sohalardagi mo‘ljallat va maqsadlar tizimi bilan bog‘liqdir. Ana shunday aniq tizim bo‘lmas ekan, xoh alohida inson, xoh millat yoki jamiyat bo‘lsin, goh oshkora, goh pinxona ko‘rinishdagi mafkuraviy tazyiqlarga bardosh berishi amrimahol. Shunday sharoitda mohiyatan g‘ayriinsoniy, shu jumladan diniy ekstremistik g‘oyalarga qarshi tura olish

uchun kishilarimizda mafkuraviy immunitetni shakllantirish markaziy masalalardan biriga aylanmoqda.

Immunitet deganda tibbiyotda organizimning doimiy ichki muayyanligini saqlash, o'zini turli, shu jumladan zararli ta'sirlardan himoya qilishga qodir bo'lgan xususiyatlar majmui tushuniladi. Immunitet kishi vujudining turli infeksiyon kasalliklarga berilmaslik xususiyatini ham ifodalaydi. Insonning tug'ma bo'lgan ana shu umumiy immunitet tizimidan farqli ravishda mafkuraviy immunitet shakllantirib borish zarur. U daxlsizlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Demak, mafkuraviy immunitet tizimidagi bilimlar ob'ektiv bo'lishi, voqelikni to'g'ri va to'liq aks ettirish, inson ma'naviyatini boyishi va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilishi lozim, bu bir tomondan. [Ikkinchi tomondan](#), bu bilimlar o'z mohiyatiga ko'ra, Vatan, millat, inson manfaatlari bilan uzviy bog'liq bo'lmog'i kerak. Fuqarolarimizning asl islom haqida hosil va yetarli bilimga ega bo'lishlari diniy ekstremizmga qarshi immunitetini shakllantirishning asosiy shakllaridan biri hisoblanadi. Mafkuraviy immunitetning ikkinchi asosiy unsuri ana shunday bilimlar zahirida shakllanadigan sohalar, qadriyatlar tizimidir. Bilimlar qanchalik xolis va chuqur bo'lsa, uning zahirida yuzaga kelgan sohalar, qadriyatlar tizimi mafkuraviy immunitetning imkoniyatlarini belgilab beradi va mafkuraviy infeksiyalar yo'lida mustahkam qalqon bo'lib xizmat qiladi. Asl islom haqida muayyan bilimlarga ega bo'lish, uning bayrog'i ostida taqdim etilayotgan g'oyalar, qarashlar va harakatlarni to'g'ri baholash, ularning mohiyatan islomiy qadriyatlarga butunlay zid ekanini anglab yetishiga xizmat qiladi, degan xulosani chiqarish imkonini beradi. Bilimlar va qadriyatlar tizimi ham mafkuraviy immunitetning mohiyatini to'liq ifoda eta olmaydi. Shunday ekan, mafkuraviy immunitetning uchinchi muhim unsuri ijtimoiy – siyosiy, iqtisodiy va madaniy – ma'rifiy sohalardagi mo'ljal va maqsadlar tizimi bilan bog'liq. Ana shunday aniq tizim bo'lmas ekan, xoh aloxida inson, xoh millat yoki jamiyat bo'lsin, goh oshkora, goh pinhona ko'rinishdagi mafkuraviy tazyiqlarga bardosh berishi amri maholdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev SH.M. O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi. www.egovernment.uz internet sayti.
2. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.: "O'zbekiston", 1997, 11,53 betlar.
3. Karimov I.A. O'zbek **xalqi hech qachon**, hech kimga qaram bo'lmaydi. T.: "O'zbekiston", 2005, 418-419-betlar.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T.: "Ma'naviyat", 2008, 153-bet.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti matbuot xizmati, www.press-service.uz internet sayti
6. YOSHLAR ONGIDA MAFKURAVIY IMMUNITETNI
SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY OMILLARI
Nabiyev Bekzod TATU KIF 212-17 guruh

ФИО автора: Botirova Guloyim Jaloldin qizi

Namangan davlat universiteti

Maktabgacha talim yo'nalishi

Magistr 1 kurs

Название публикации: «МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ TASHKILITDA TA'ЛИМ TARBIYA JARAYONIDA INNOVATSIYON FAOLIYATNI TASHKIL ETISHGA MATIVATSIYON YONDASHUVI»

Annotatsiya: Innovatsion faoliyat uzluksiz ravishda yangiliklar asosida faoliyat olib borish hisoblanadi. Shunday ekan maktabgacha ta'lim tizmida ham innovatsion yondashuv asosiy vositalardan biridir. Ushbu maqolamizda shu haqidagi fikrlarimizni siz bilan bo'lishishga qaror qildik.

Kalit so'z: Rejalashtirish, tashkil etish, rahbarlik, nazorat qilish, innovatsiya, nutq o'stirish, «Ilk qadam»

**МОТИВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ОРГАНИЗАЦИИ
ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОБРАЗОВАНИЯ
В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ**

Ботирова Гулойим Джалолдин кизи.

Наманганский государственный университет

Дошкольное образование

Мастер 1 курс

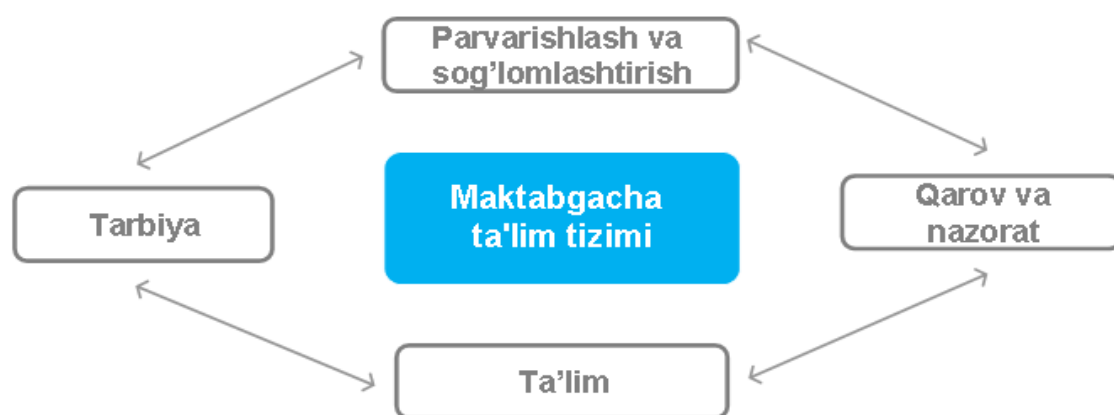
Аннотация: Инновационная деятельность - это непрерывная деятельность, основанная на инновациях. Поэтому инновационный подход - один из ключевых инструментов в системе дошкольного образования. Мы решили поделиться с вами своими мыслями по этому поводу в этой статье.

Ключевые слова: планирование, организация, лидерство, контроль, инновации, развитие речи, «Первый шаг».

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning boshlang'ich qismi hisoblanadi. U bolaning sog'lom va rivojlangan shaxs bo'lib shakllanishini ta'minlab, o'qishga bo'lgan ishtiyoqini uyg'otib, tizimli o'qitishga tayyorlab boradi. 6-7 yoshgacha bo'lgan

maktabgacha ta'lim davlat va nodavlat bolalar maktabgacha ta'lim muassasalarida va oilada amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'limning maqsadi – bolalarni maktabdagi o'qishga tayyorlash, bolani sog'lom, rivojlangan, mustaqil shaxs bo'lib shakllantirish, qobiliyatlarini ochib berish, o'qishga, tizimli ta'limga bo'lgan ishtiyoqini tarbiyalashdir.

Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilish maktabgacha ta'lim muassasasi hamda shtatdagi tibbiyot xodimlari, shuningdek maktabgacha ta'lim muassasasiga biriktirilgan sog'liqni saqlash organlarining tibbiyot xodimlari tomonidan amalga oshiriladi.

Ta'lim tizimidagi har qanday yangilik innovatsiya bo'la olmaydi. Shu sababli «novatsiya» va «innovatsiya» tushunchalari o'rtasidagi asosiy farqlarni ko'rsatib o'tish zarur. Buning uchun islohot faoliyatining aniq shakli, mazmuni va ko'lami asos bo'lib xizmat qiladi. Agar faoliyat qisqa muddatli bo'lsa va yaxlit tizim xususiyatiga ega bo'lmasa, o'z oldiga muayyan tizimdagi faqat ba'zi elementlarini o'zgartirishni vazifa qilib qo'ygan bo'lsa, u holda biz novatsiya bilan muloqot qilayotgan bo'lamiz. Agar faoliyat ma'lum kontseptual yondashuv asosida amalga oshirilayotgan bo'lsa va uning natijasi o'sha tizim rivojlanishiga yoki uning printsipial o'zgarishiga olib kelsagina innovatsiya deya olamiz. Har ikkala tushuncha mezonlari quyidagicha: inovatsiya amaldagi nazariya doirasida amalga oshiriladi, ko'lam va vaqt bo'yicha chegaralanadi, metodlar yangilanadi va natijasi avvalgi tizimni takomillashtiradi. Innovatsiya esa tizimli, yaxlit va davomli bo'ladi, ma'lum amaliyotda yangi faoliyat tizimini loyihalaydi, amaliyot sub'ektlari pozitsiyalarini to'la yangilaydi. Bunda faoliyatning

yangi yo`nalishlari ochiladi, yangi texnologiyalar yaratiladi, faoliyatning yangi sifat natijalariga erishiladi, natijada amaliyotning o`zi ham yangilanadi.

Innovatsiyaning amaliyotga kiritilishi innovatsion jarayonlarda amalga oshiriladi. Innovatsion jarayon deb - innovatsion o`zgarishlarga tayyorgarlik ko`rish va uni amalga oshirish jarayoniga aytiladi. Ta'lim jarayonidagi innovatsion o`zgarishlar, ta'lim tizimiga har qanday yangilikning kiritilishi bevosita o`qituvchi faoliyatini yangilash va o`zgartirish orqali amalga oshirilishi ham muallif tomonidan qayd etilgan. Ta'lim tizimidagi innovatsiyalar, ularni amaliyotga kiritish, innovatsion jarayonlarni boshqarishni tahlil qilish orqali innovatsion faoliyat tushunchasini ta'riflash imkoniyati paydo bo`ldi. Innovatsion faoliyat - pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olq`a boshlovchi, taraqqiy ettiruvchi kuchdir. «Innovatsion faoliyat – bu yangi ijtimoiy talablar bilan an'anaviy me'yorlarning mos kelmasligi, yoxud amaliyotning yangi shakllanayotgan me'yorining mavjud me'yor bilan to`qnashuvi natijasida vujudga kelgan majmualiy muammolarni echishga qaratilgan faoliyatdir», -deb ta'kidlaydi V.I.Slobadchikov. Innovatsion faoliyat bu amaliyot va nazariyaning muhim qismi bo`lib, ijtimoiy-madaniy ob'ekt sifatlarini yaxshilashga qaratilgan ijtimoiy sub'ektlarning harakat tizimi bo`lib, u ma'lum doiradagi muammolarni echish qobiliyatigina emas, balki har qanday vaziyatdagi muammolarni echish uchun motivatsion tayyorgarlikka ega bo`lishdir. O`qituvchi innovatsion faoliyatining markaziy masalasi o`quv jarayonini samarali tashkil etishdan iborat.

Pedagogik texnologiya ta`limga tizimli yondashuv asosida tadbqiq etiladi hamda tarbiyalanuvchining yoshi, ruhiyati, dunyoqarashi, bilimi, faollik darajasi, ta`lim-tarbiyaning maqsadi, yo`nalishi, mazmuni, shakllari, usullari e`tiborga olinadi. Pedagogning bu jarayon tashkilotchisi, ijodkor sifatidagi faoliyati asosini uning bilimi va mahoratini, texnik vositalardan foydalanib, bolaning qiziqish va intiluvchanligiga ta`sir ko`rsatish, bolani faollashtirishga xizmat qiluvchi usullarni qo`llab, kafolatlangan samaralarga erishish qobiliyati tashkil etadi.

Zamon shiddat bilan o`zgarib borar ekan, ta`lim sohasi ham u bilan barobar o`zgaradi va o`qituvchidan o`z faoliyatini o`zgartirishni talab etadi. Pedagogning asosiy vazifasi faqat ta`lim berish emas, balki boshqaruvchilikdan ham iborat bo`lib, u ta`lim

jarayonini to'g'ri tashkil qilishi va boshqarishi, ta'lim-tarbiya jarayoniga yangiliklarni uzluksiz kiritib olishi ya'ni innovatsion faoliyat yuritishi talab etiladi.

Innovatsion faoliyat - pedagogni harakatga keltiruvchi, izlanuvchanligini oshiruvchi, olg'a boshlovchi, taraqqiy ettiruvchi kuchdir.

Innovatsion faoliyat uzluksiz ravishda yangiliklar asosida faoliyat yuritishdir. U uzoq vaqt davomida shakllanadi va takomillashib boradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida innovatsion jarayonni tashkil etish va boshqarishda asosiy shaxs bu tashkilot rahbari hisoblanadi. Tashkilot rahbarining vazifasi innovatsion jarayonni rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish va nazorat qilish hamda pedagoglar o'rtasidagi raqobatbardoshlikni ta'minlashdan iborat.

Shuningdek, tashkilot rahbari xodimlar faoliyatini tahlil qilishi, samaradorlik darajasini aniqlashi, innovatsiyani doimiy rivojlantirishi talab etiladi. Biz bilamizki, innovatsion jarayonlarni boshqarish o'ziga xos muammodir. Bu jarayonda rahbarning tashabbuskorlik faoliyati, boshqaruvchilik qobiliyati alohida o'rin egallaydi.

Ta'lim tizimidagi innovatsion jarayonlarning boshqaruvi 4 bosqichda amalga oshiriladi:

- Rejalashtirish
- Tashkil etish
- Rahbarlik
- Nazorat qilish kabi jarayonlardir.

Bu izchillik rahbar tomonidan to'laqonli amalga oshirilsa, ta'lim jarayonidagi innovatsion faoliyatdagi mavjud to'siqlar muvaffaqiyatli hal etilishi mumkin.

Rejalashtirish - faoliyat ko'rinishlaridan biri bo'lib, ta'lim strategiyalarini aniqlash, kelgusida qanday natijalarga erishish ko'zda tutilayotganligi, ta'lim samaradorligi, buning uchun qanday harakatlar, qanday izchillikda va qaysi muddatda bajarilishi kerakligi ya'ni nima, qaerda va qaysi tartibda amalga oshirilishi lozimligini belgilab beradi. Faoliyatni rejalashtirish kelgusida amalga oshiriladigan ishning maqsadi, tarkibi, tuzilmasi va bajarish muddatlarini belgilash demakdir.

Ishni tashkil etish - pedagogik jamoaning birgalikda samarali ishlashlari uchun kim va qanday ishni bajarishi, majburiyatlari, huquqlari, javobgarligini, kim bilan va

qay tarzda o'zaro munosabatda bo'lish lozimligini belgilash, taqsimlashni hal etish jarayonidir.

Rahbarlik-boshqaruvni rejalashtirish va tashkil qilishni to'g'ri bajarishi tufayli maktabgacha ta'lim tashkilotidagi jamoani samarali birlashtirish imkoniyatini yaratadi. Pedagogik jamoadagi qulay ijtimoiy - psixologik muhitni saqlab turish uchun boshqaruv sub'ekti amalga oshiradigan hatti-harakatlar uyg'unligi rahbarlik qilish deb ataladi.

Nazorat qilish-maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kunlikish jarayonini nazorat qilish tashkilot raxbari va tajribali pedagoglar zimmasiga yuklangan. Bu borada xodimlarning innovatsion faoliyatni tashkil etish mahorati kuzatib boriladi.

Bugingi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlari davlat tomonidan tasdiqlangan 2018 yil 7 iyuldagi Maktabgacha ta'lim Vazirligining 4-sonli hay'at yig'ilish qarorida ko'rib chiqilgan «Ilk qadam» davlat o'quv dasturi asosida ish tashkil etilgan. Dasturga muvofiq kichik va o'rta hamda katta, maktabga tayyorlash guruhlarida mashg'ulot jarayonlarini innovatsion faoliyat asosida olib borish maqsadga muvofiqdir.

Bunda boladagi mavjud izlanuvchanlik, istedod, yaratuvchanlik, ixtirochilik qobiliyatlari shakillanib boradi. Kelajakda bu bolalar fizika, astronomiya, informatika, iqtisodiyot va boshqa fanlarning kasb egalari bo'lishiga erishiladi. Tabiat bilan tanishtirish ochiq mashg'ulotlarida ham interfaol o'yinlar, innovatsion faoliyatni tashkil etgan holda o'tkazilish yaxshi natija beradi. Bunda bolalar ochiq tabiat qo'ynida yangi bilim ko'nikma va malakalarga ega bo'ladilar.

Bu kabi innovatsion faoliyatni nutq o'stirish qisqa oquv mashg'ulotlarida, jismoniy mashqlarni takroriy bajarish jarayonida, musiqiy bilim berish va badiiy adabiyot, syujetli o'yinlar, atrofimizdagi olam bilan tanishtirish, nutqni rivojlantirish, elementar matematika, aplikatsiyalar yasash, rasm chizishni o'rganish vaqtida qo'llash ijobiy samara beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida innovatsion faoliyatni tashkil etish orqali bolaning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda uning har tomonlama barkamol rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratiladi. Bola bu faoliyat orqali berilayotgan bilimlarni tez o'zlashtiradi.

Bolaning asosiy faoliyat turi o'yin bo'lib innovatsion faoliyatni o'yin bilan birga ko'rsatish va bajarish uning xotirasida uzoq vaqtgacha saqlanib qoladi. Xotiraning logic, harakat va emotsional turi ham yaxshi rivojlanadi. O'yin orqali bolaga ta'lim berish va rivojlantirish, innovatsion faoliyatga moslashtirish mumkin. Bunda bolaning ijodiy rivojlanishi yaqqol nomoyon bo'ladi. Kelajakda bolada ikkinchi tilga bolgan qiziqishi ortadi va shu til haqidagi qisqa tasavvurlari paydo bo'ladi.

Xulosa sifatida ta'kidlash lozimki, kelajagimiz egalari bo'lmish yosh avlodni zamon talablari darajasida o'qitish kelajakda barkamol inson, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalashdek murakkab masalalarni muvaffaqiyatli hal etish ko'p jihatdan o'qituvchining kasbiy mahorati, bilimdonligi, ijodkorligi, pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishi va boshqarishiga bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari.– Toshkent. 2018
2. «Ilk qadam» Maktabgacha ta'lim muassasasining davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2018-yil
3. «Bolajon» tayanch dasturi (Takomillashgan «Maktabgacha ta'limga qo'yiladigan Davlat talablari» asosida ishlab chiqilgan) Toshkent. – 2016
4. Bilmdon (qisqa muddatli guruhlar uchun dastur) – L.G.Evstaf`eva I. V.Grosheva, S.S.Mirjalolova, M.N.A`zamova. –Toshkent 2014 y.

ФИО автора: *Kozimjon Olimov*

Namangan State University, History student

Название публикации: «THE GREAT SILK ROAD»

Annotation: Through this article, the history of the Great Silk Road, information about it, the directions of the road, which cities it connected, how it lost its significance, and how the place of the Silk Road in modern life. You can get information about the purposes for which it is used.

Keywords: Great Silk Road, Richthofen, China, Bactria, Parthia, Kang, road network, Zhang Xiang, TRACECA

BUYUK IPAK YO'LI

Kozimjon OLIMOV

Namangan Davlat Universiteti, Tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola orqali Buyuk ipak yo'li yaralish tarixi, u haqida ma'lumotlar, yo'lning yo'nalishlari, qayshi shaharlarni bog'laganligi, qay tarzda ahamiyatini yo'qotgani hamda hozirgi zamonaviy hayotda Ipak yo'lining o'rnidan qanday maqsadlarda foydalanilayotganligi haqida ma'lumotlar olishingiz mumkin.

Kalit so'zlar: Buyuk ipak yo'li, Rixtgofer, Xitoy, Baqtriya, Parfiya, Qang', yo'llar tarmog'i, Chjan Syan, TRASEKA

Аннотация: В этой статье представлена история Великого Шелкового пути, информация о нем, направления дороги, какие города он соединял, как он потерял свое значение и как место Великого Шелкового пути в современной жизни. Вы можете получить информацию. о целях, для которых он используется.

Ключевые слова: Великий шелковый путь, Рихтгофен, Китай, Бактрия, Парфия, Канг, дорожная сеть, Чжан Сян, ТРАСЕКА.

Tadqiqotchilarning fikrlariga qaraganda, mil.avv. III asrning oxiri – II asrlarda xalqaro ahamiyatga va aniq yo'nalishga ega bo'lgan savdo-tranzit yo'li shakllana boshlaydi [1]. Bu yo'l XIX asrning ikkinchi yarmida (1877) nemis olimi Ferdinand

Paul Vilgelm Rixtgofen tomonidan dastlabki marta “Ipak yo’li” degan nom oldi [2]. Keyinchalik butun dunyo tomonidan “Buyuk ipak yo’li” deb e’tirof etildi.

Buyuk ipak yo’lining tarixiga nazar tashlaydigan bo’lsak, Xan imperiyasining hukmdori U-Di davrida (mil.avv. 140-86) mamlakatning g’arbiy hududlariga bo’lgan qiziqish kuchaydi. Xitoyliklar bu hududlarda o’sha davrda ancha xavfli bo’lgan harbiy kuchlar – xunlar bilan to’qnashadilar [3]. Xunlarga qarshi kurashlarda ittifoqchilar toppish va ular bilan harbiy ittifoq tuzish maqsadida imperator mil. avv. 138-yilda diplomat, sayohatchi va savdogar Chjan Syanni O’rta Osiyoga jo’natadi. Chjan Syan bir necha yil xunlar qo’lida asir bo’ladi va mil. avv. 128-126-yillarda Farg’ona (Davan)ga keladi. Davan hukmdorlari bilan harbiy ittifoq tuzishda muvaffaqiyatsizliklarga uchragan sayyoh ko’p qiyinchiliklardan so’ng yurtiga yetib boradi [4].

Mil. avv. 111-105-yillarda imperator U-Di Parfiya podsholariga, Qang’ hukmdorlariga, keyinroq esa Baqtriya yerlariga o’z elchilarini jo’natib, ular bilan diplomatik-savdo aloqalarini o’rnatadi [5]. Shu tariqa, mil. avv. II-I asrlarda Sharq bilan G’arbni bog’lovchi Buyuk ipak yo’liga asos solinadi. O’z davrida nihoyatda katta ahamiyatga ega bo’lgan bu yo’lning dastlabki tarmog’i Xitoydagi Sian shahridan boshlanib, Sharqiy Turkiston, O’rta Osiyo, Eron, Mesopotamiya orqali O’rtayer dengizigacha cho’zilgan. Uning uzunligi 12 ming km bo’lgan [6]. Chjan Syanning sayohat yo’nalishi Buyuk ipak yo’li shakllanishiga asos bo’ldi. Buyuk ipak yo’lining dastlab quyidagi ikkita – Janubiy va Shimoliy yo’nalishi bo’lgan bo’lsa, milodiy era boshlariga kelib boshqa yo’nalishlari ham o’zlashtiriladi.

Janubiy tarmog’i (Nandao) – Shanshan – Lobnor ko’li (Tuzliko’l) – Kunlunning shimoliy tizmalari – Shag’ (Yorkent) – Vaxon yo’lagi – Badaxshon o’lkasi. Bu yerda yo’l ikki tarmoqqa bo’linib: Katta yuechjilar yurti (Baqtriya) va Ansi (Parfiya)ga hamda Hindistonga olib borgan.

Buyuk ipak yo’lining markaziy tarmog’i O’zgan orqali O’shga o’tib, Quva-Marg’ilon-Qo’qon orqali Xo’jand, Samarqand, Buxoroga o’tgan. Buxoroga kelgan markaziy tarmog’i ikkiga bo’lingan. Bu tarmoqning janubiy yo’nalishi Buxoro-Qarshi-G’uzor-Kesh-Termiz orqali Balxga o’tgan va Hindikush tog’ dovonlari orqali

Hindistonga o'tib ketgan. Ikkinchi yo'nalish Buxorodan Marv va Nishopur orqali o'tgan. Bu yerdan yo'l Tehron-Qazvin-Hamadon-Bag'dod-Palmira yo'nalishi bo'ylab O'rtayer dengizi bo'yidagi Tir shahrigacha cho'zilgan.

Shimoliy tarmog'i (Beydao) G'arbiy Chesh hokimi qarorgohidan boshlanib, "Shimoliy tog'" – Tyanshanning sharqiy tizmalari yonbag'irlari bo'ylab Qashqadaryo oqimi yo'nalishida Qashg'arga, Tyanshan tog'idagi dovoni orqali Davan (Farg'ona)ga, keyin Qang'ga va Ansiga olib kelgan. Ipak yo'lining asosiy karvon yo'llaridan tashqari ichki savdo yo'llari ham mavjud edi [7].

O'z davrida deyarli Tinch okeanidan Atlantika okeanigacha bo'lgan hududgacha cho'zilgan Buyuk ipak yo'li XVI asr davomida sodir bo'lgan "Buyuk geografik kashfiyotlar" natijasida o'z ahamiyatini yo'qotgan edi.

1998-yil 8-sentabrda Boku shahrida xalqaro konferensiya chaqirildi. Unda TRASEKA dasturini amalga oshirish masalalari muhokama etildi. Mazkur anjumanda jahonning 32 mamlakati hamda BMT, Yevropa tiklash va taraqqiyot banki, Jahon banki kabi o'ndan ortiq nufuzli xalqaro tashkilotlardan vakillar ishtirok etdilar. TRASEKA loyihasini amalga oshirish ko'plab mamlakatlar qatori O'zbekistonni ham Yevropa va Osiyo transport tarmoqlariga tutashtiribgina qolmasdan, uning eksport imkoniyatlarini oshirdi, loyihada ishtirok etuvchi mamlakatlar bilan savdo aloqalarini yanada kengaytirdi. Dastlabki yillar ma'lumotlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, loyiha ishga tushirilgan yil Transkavkaz yo'lagi bo'yicha O'zbekistonga keltirilgan va olib chiqib ketilgan mahsulot hajmi salkam 140 ming tonnani tashkil etgan bo'lsa, keying yili bu ko'rsatgich 285 ming tonnaga yetdi. Uchinchi yilning sakkiz oyi ichida esa tashilgan yuk hajmi 240 ming tonnadan ziyod bo'ldi [8].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ferdinand Rixtgofer. "Xitoy. O'zimning sayohatlarim natijalari va ularga asoslangan tadqiqotlar". 1-jild. Berlin, Germaniya. – B. 496-497.
2. Ferdinand Rixtgofer. "Milodiy II asrgacha O'rta Osiyo ipak yo'llarida". Berlin, Germaniya. – B. 96-97.
3. Bulnois F., Lyus A. "Ipak yo'li: rohiblar, jangchilar, savdogarlar". Gongkong,

Xitoy, 2015. – B. 66.

4. Xinru X., Liu S. “Jahon tarixidagi Ipak yo’li”. Nyu-York, 2010. – B. 11.

5. Waugh D. “Rixtgofenning Ipak yo’llari”. London – 2015. – B. 4

6. Sagdullayev A., Kostetskiy V. “Qadimgi dunyo tarixi”. T.: “Yangiyo’l poligraf servis”, Toshkent – 2017. – B. 142.

7. O’zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. “O’zbekiston tarixi”. 1-kitob. T.: “Fan”, Toshkent – 2018. – B. 469.

8. O’zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. “O’zbekiston tarixi”. 1-kitob. T.: “Fan”, Toshkent – 2018. – B. 482.

ФИО автора: *Damira Turdibekovna Atabayeva*

Theacher, Chirchik State Pedagogical Institute

Название публикации: «THE EFFECT OF SLEEP ON HEALTHY GROWTH AND DEVELOPMENT OF CHILDREN»

Annotation. This article is about one of the main elements of the student's agenda - sleep has a positive effect on the physical and mental development of the child's body, healthy growth, good mastery of school subjects, increasing the effectiveness of education. Sleep is a necessary physiological process for the body, it ensures the normal functioning of the nervous system and the whole organism. In addition, sleep is essential for mental activity. Moderate sleep has a positive effect on a child's healthy growth, alertness and ability to think deeply.

Key words: sleep, nervous system, agenda, hygiene, physiology, function, organism, reflex, neurosis, energy, cell.

INTRODUCTION.

In the strategy of further development of the Republic of Uzbekistan, priority tasks such as "education of young people who are healthy, spiritually and mentally developed, think independently, loyal to the Motherland, have a firm point of life, deepen democratic reforms and increase their social activity in the process of development of civil society" are defined. In carrying out these tasks, teachers are considered one of the main tasks in carrying out the intended purpose, bringing education in harmony, setting up the agenda of students and introducing them into the sphere of Education [8].

The importance of the agenda in the healthy growth of the child's organism, mental and rukhan trigger is considered to be very important. I.P.Pavlov's instruction on higher nervous activity and coordination of the central nervous system, as well as the task of management, formulate the agenda in such a way that it is necessary to take into account the work-rest, as well as the sequence of various types of training. The issue of rapid recovery of working capacity of children as a result of the joint implementation of various types of activities - physical training, rest, nutrition, sleep, etc. - of the physiological balance in my body in the study of the agenda and educational load of students is one of the topical issues. When the agenda is properly organized, the child does not get tired, the nervous system develops well. Structured on a hygienic basis, the agenda allows the student to master the main types of activities that he performs throughout the day, to properly perform mental and physical labor, rest. Since the school program does not properly plan to accelerate the mental performance of students, it will be difficult to achieve the intended goal in the educational process and health care [1,7].

The basis of the agenda is made on the basis of the following four elements:

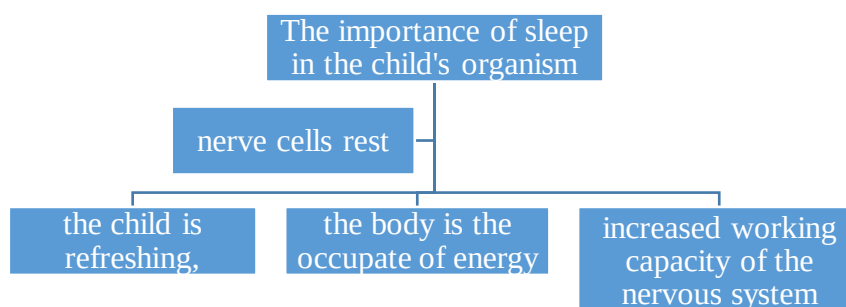
- proper nutrition,

- physical activity i.e. physical education sports,
- proper organization of labor activity,
- properly lay the organization of rest

LITERATURE VIEW

One of the main elements shown here is the organization of proper rest (sleep), which contributes to the healthy development of the child's organism. The prevention of cases of malignant fatigue, the relaxation of tired nerve cells as a result of mental activity and the accumulation of energy [9]. The younger the pupil, the more time it will take for the ability to work to recover. Sleep is a necessary physiological process for the body, it ensures the normal functioning of the nervous system and the whole organism. In addition, sleep is very necessary for mental activity [1]. Depending on the age of the student, the physiologic course of sleep is determined. Sleep protects the nervous system from exhaustion. The natural physiological norm of sleep in primary school students is 9,5-10 hours [2]. In the healthy development of the organism of the child, the importance of a dream sleep in combination with an evening sleep is also considered to be very significant. It is desirable, of course, to sleep two hours after the desire to eat a dream, because the child's organism after school intelligent labor activity, the nerve cells of the brain get tired, sleep in a dream to energize nerve cells is of great practical importance.

1-scheme

Sleep in a dream helps nerve cells to relax, refreshes the child and provides him with the necessary energy for the functioning of my organism. After the child is asleep, the activity of nerve cells is restored, he is able to perform the tasks given to the house without difficulty, freely, memorize poems given to memorize, he is able to compose comics, the ability to remember is increased, examples, issues are not difficult at work.

Sleep is a physiological process necessary from eating.

Depending on the age of the pupil, physiologic subjects of sleep are prescribed. Once the same established norm is fully fulfilled, the child's body rest, sleep has a positive effect on the body. The child keeps his / her sleep in a timely manner to the established norm of sleep from exhaustion of the nervous system. When sleeping, all the pains, tissues in the body, including the cerebral palsy, also take a rest. Nerve cells are filled with nutrients, accumulate energy, the body prepares for a new day of Labor.

DISCUSSIONS.

. In order for the child to sleep hard, miriqib, it is necessary to properly arrange the agenda of the honeymoon and, on this basis, to establish a hygienic sleep schedule

based on the correct definition of the time of sleep in a dream and tungi. After lunch, wash the face with your hands and rest 2 hours (sleep) will help prevent fatigue of the child's organism.

Tungi sleep 1-1, 5 hours before bedtime should not be touched by any mental work, do not see terrible films, do not play video games. Because it has a negative effect on the psyche of the child and leads to a lack of clear sleep. Lack of sleep negatively affects the student's ability to work. Of course, ventilation of the room before going to sleep and the tricks that have a positive effect on the child, telling fairy tales, will cause a healthy sleep.

The results obtained and their analysis. As an experimental school, students of the 2nd specialized general education school and 6th General Education School of the Kibray District of Tashkent region were enrolled. The first classes of the school were studied in order to determine the degree of adherence to sleep, which is one of the main elements of the agenda.

The previous result was analyzed and the degree of validity of sleep, the main element of the students' agenda, was determined. As experimental classes, the State Secondary School specializing in the number 2 received classes 1 "A" and 1 "V", and the general Secondary School 6 classes 1 "A" and 1 "B".

On the basis of the survey, it was found out that the State Secondary School No. 2 Specialized has 39,6 percent full-time sleep validity, 13,2 percent partial full-time sleep validity, 47,2 percent full-time sleep does not apply at all. 6-the main element of the agenda of a total of 37 students in the 1 "A" and 2 "B" classes, in which a survey was conducted in the secondary school, was 29.8 percent of students who applied to full-time sleep, 16.2 percent of students who partially applied to full-time sleep, 54 percent of students who did not follow full-time sleep. So, according to the analysis of the result obtained, one of the main elements of the agenda is the observance of students to full-fledged sleep showed a low figure. And this requires students and their parents to explain to them that full sleep, that is, sleep in a dream and in the evening is very important for the child's organism.

CONCLUSION

Based on this research work, it is possible to summarize as follows:

The absence of a full-fledged sleep, that is, a dream and late sleep on the basis of a timely established norm, order, has a negative effect on the child's body and causes the occurrence of unpleasant situations. If the child does not sleep mirikib, the working capacity of the nervous system decreases, with the day he walks languidly, bewildered. When Miriqib sleeps, the nervous system of the child has a good rest and is full of strength.

So, if one of the main elements of the agenda is the fulfillment of sleep in a timely manner to the established norm:

- positively affects the health of the child;
- helps the body fight infection;
- the child grows well;
- the child's organism develops healthy;
- the cerebral cortex also takes rest and collects energy;

- the diagnosis of neurosis is taken;
- refresh the child;
- helps the child to concentrate attention;
- brain cells begin to function well, as a result of which the child has a positive effect on the body in a dream and tungi sleep.

Sleep in a dream helps nerve cells to relax, refreshes the child and provides him with the necessary energy for the functioning of my organism. After the child is asleep, the activity of nerve cells is restored, he is able to perform the tasks given to the house without difficulty, freely, memorize poems given to memorize, he is able to compose comics, the ability to remember is increased, examples, issues are not difficult at work.

Sleep is a physiological process necessary from eating.

Depending on the age of the pupil, physiologic subjects of sleep are prescribed. Once the same established norm is fully fulfilled, the child's body rest, sleep has a positive effect on the body. The child keeps his / her sleep in a timely manner to the established norm of sleep from exhaustion of the nervous system. When sleeping, all the pains, tissues in the body, including the cerebral palsy, also take a rest. Nerve cells are filled with nutrients, accumulate energy, the body prepares for a new day of Labor.

Materials and methods. In order for the child to sleep hard, miriqib, it is necessary to properly arrange the agenda of the honeymoon and, on this basis, to establish a hygienic sleep schedule based on the correct definition of the time of sleep in a dream and tungi. After lunch, wash the face with your hands and rest 2 hours (sleep) will help prevent fatigue of the child's organism.

Tungi sleep 1-1, 5 hours before bedtime should not be touched by any mental work, do not see terrible films, do not play video games. Because it has a negative effect on the psyche of the child and leads to a lack of clear sleep. Lack of sleep negatively affects the student's ability to work. Of course, ventilation of the room before going to sleep and the tricks that have a positive effect on the child, telling fairy tales, will cause a healthy sleep.

The results obtained and their analysis. As an experimental school, students of the 2nd specialized general education school and 6th General Education School of the Kibray District of Tashkent region were enrolled. The first classes of the school were studied in order to determine the degree of adherence to sleep, which is one of the main elements of the agenda.

The previous result was analyzed and the degree of validity of sleep, the main element of the students ' agenda, was determined. As experimental classes, the State Secondary School specializing in the number 2 received classes 1 "A" and 1 "V", and the general Secondary School 6 classes 1 "A" and 1 "B".

On the basis of the survey, it was found out that the State Secondary School No. 2 Specialized has 39,6 percent full-time sleep validity, 13,2 percent partial full-time sleep validity, 47,2 percent full-time sleep does not apply at all. 6-the main element of the agenda of a total of 37 students in the 1 "A" and 2 "B" classes, in which a survey was conducted in the secondary school, was 29.8 percent of students who applied to full-time sleep, 16.2 percent of students who partially applied to full-time sleep, 54 percent of students who did not follow full-time sleep. So, according to the analysis of

the result obtained, one of the main elements of the agenda is the observance of students to full-fledged sleep showed a low figure. And this requires students and their parents to explain to them that full sleep, that is, sleep in a dream and in the evening is very important for the child's organism.

Conclusion

Based on this research work, it is possible to summarize as follows:

The absence of a full-fledged sleep, that is, a dream and late sleep on the basis of a timely established norm, order, has a negative effect on the child's body and causes the occurrence of unpleasant situations. If the child does not sleep mirikib, the working capacity of the nervous system decreases, with the day he walks languidly, bewildered. When Miriqib sleeps, the nervous system of the child has a good rest and is full of strength.

So, if one of the main elements of the agenda is the fulfillment of sleep in a timely manner to the established norm:

- positively affects the health of the child;
- helps the body fight infection;
- the child grows well;
- the child's organism develops healthy;
- the cerebral cortex also takes rest and collects energy;
- the diagnosis of neurosis is taken;
- refresh the child;
- helps the child to concentrate attention;
- brain cells begin to function well, as a result of which the child has a positive effect on the body in a dream and tungi sleep.

Used literature

1. Q.Sodiqov, S.H. Aripova, G.A. Shahmurova yosh fiziologiyasi va gigiena. Toshkent 2009 y, yangi asr avlodi nashriyoti, 97 -b.
2. Z.T. Rajamurodov, B.M. Bozorov, A.I. Rajabov, D.G'. Hayitov yosh fiziologiyasi va gigienasi Toshkent tafakkur bo'stoni nashriyoti, 2013 y, 126-132 bet.
7. D.T.Atabaeva , V.B.Fayziev ikkinchi sinf o'quvchilarining kun tartibiga amal qilish darajasini aniqlash ta'lim,fan va innovasiya ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal 2020 yil 2-son, 78-81 - b.
8. D.T.Atabaeva, V.B. Fayziev boshlang'ich sinf o'quvchilarida kun tartibini shakllantirishning metodikasi(B irinchi sinf misolida) zamonaviy ta'lim ilmiy - amaliy ommabop jurnal 2020 y, 5-soni, 73-79 - b.

ФИО авторов: *Umirova Dilshoda Husniddin qizi*

Uzbekistan state world languages university

Boymatova Dildor Mannon kizi

Uzbekistan state world languages university

Название публикации: «EFFECTIVE WAYS OF LEARNING SPANISH AND ENGLISH»

Abstract: Many people struggle to learn English and Spanish due to their unawareness of how to learn them in an effective yet easy manner. Due to the two languages being grammatically and lexically similar, the “look and learn by heart” method is highly recommended in order to learn the languages effectively. Other methods of studying include taking only the necessary, which demands to study all three tenses, and learning in a more interactive way through watching movies or listening to songs.

Key words: Language acquisition, English, Spanish, phrases, learning, frequently, subtitles, experience, topics.

Learning a new language opens many doors to success. The “look and learn by heart” method demands great patience and prior knowledge such as, which phrases are considered essential and which ones aren't. The figures below show the essential words and phrases in the Spanish and English languages. These can be used in daily-life situations in order to communicate with others effectively in Spanish or English speaking countries.

In English	In Spanish
1. Hello	1. ¡Hola!
2. How are you?	2 ¿.Co`mo te llamas?
3. I am fine.	3. Estoy bien.
4. And you?	4. Y tu`?
5. I am a little tired.	5. Estoy un poco cansado.
6. Dou you speak Spanish?	6. ¿Hablas español ?

7. Yes, I speak Spanish.	7. Si`,hablo español.
8. Do you speak English?	8. ¿Hablas inglés?
9. Yes, a little	9. Si`, un poco.

Figure 1, essential phrases in English and Spanish

Figure 1, shows the essential words and phrases that can help one in starting a conversation with others and keep it going.

10. What is your name?	10. ¿Cómo te llamas?
11. My name is Dilshoda.	11. Mi nombre es Dilshoda.
12. Nice to meet you.	12. Mucho gusto
13. What are you doing?	13. ¿Qué estás haciendo?
14. Nothing	14. Nada
15. Are you free?	15. ¿Estoy libre?
16. Yes, I am free.	16. Si`, estoy libre.
17. What do you want to do?	17. ¿Qué quieres hacer?
18. I am hungry.	18. Tengo hambre
19. I am thirsty.	19. Tengo sed
20. Do you want to eat?	20. ¿Quieres comer?
21. Lets go eat.	21. Vamos a comer.
22. I have a reservation.	22. Tengo una recervación.
23. Please, sit down.	23. Por favor, sie`ntate.
24. Do you want to something eat?	24. ¿Quieres algo de comer?
25. Dou you want to something drink?	25. ¿Quieres algo de tomar?
26. Where are you from?	26. ¿De do`nde eres?
27. What time is it?	27. ¿Qué hore es?

Figure 2, frequently used phrases in the English and Spanish languages.

Figure 2 shows frequently used phrases in the English and Spanish languages in order to communicate effectively with others. The following figure lists the most important words in the English and Spanish languages.

In English	In Spanish
1. Yes	1. Si`
2. No	2. No
3. Maybe	3. Tal vez
4. Good bye	4. Adiós
5. Welcome	5. Bienvenido
6. God bless you	6. Salud!
7. Sorry	7. Perdón
8. Thank you	8. Gracias
9. Not at all	9. De nada
10. Please	10. Por favor
11. Good job	11. Bien trabajo

Figure 3, Basic words in the English and Spanish languages.

Words and phrases can be organized into categories such as, sports, gardening, food or other topics that one loves and finds interesting. Learning in this way can be very effective. Another way is of course to mix them up which will allow one to learn a broader variety of words.

The second way of learning new languages is to take only the necessary words and learn their forms in the present, past and future tense.

Verbs which end -AR(contar)	-ER(comer)	- Ir (vivir)
conté (-e`)	comí (-I)	viví (-I)
contaste (-aste)	comiste (-iste)	viviste (-iste)
cantó (-o)	comió (-io)	vivo (-o)

cantamos (-amos)	comimos (-imos)	vivimos (-imos)
cantasteis (-asteis)	comisteis(-isteis)	vivisteis (isteis)
cantaron (-aron)	comieron (-ieron)	vivieron (-ieron)

Figure 4, past simple tense in Spanish

This method is very powerful due to the fact that one can learn through comparison, which helps them remember better. The method is helpful for beginners who do not have much prior experience.

The third method is called “Have fun”. Regardless of being effective, learning through reading, exercise or memorizing vocabulary can be boring sometimes which causes one to lose focus and in some cases interest in learning the languages. This can be overcome, by learning through a more fun and interactive way.

A person who gets stressed often or loses focus while reading something can listen to music or watch movies in the language which can improve their vocabulary as well as their listening skills.

Turning on the subtitles while watching a movie can be very helpful in learning a new language, as one will learn through comparison, which is a very effective way of learning, as mentioned before. It might also aid one’s reading skills.

Another effective way of learning through subtitles is by delaying them. This can test one’s knowledge of vocabulary by recalling words they hear and then comparing them with the words in the subtitles and to potentially learn from their mistakes.

Conclusion:

There is a plethora of languages to learn, as well as methods to learn them effectively. Picking one language and using the three methods mentioned above will definitely help one in learning the language. Selecting and learning the vital parts of a language is always the best way to start, others will slowly come through experience.

Always start off with what you enjoy.

References:

1. Oxford, R. (1990b). Styles, strategies, and aptitude: Connections for language learning. In T.S. Parry & C.W. Stansfield (Eds.), *Language Aptitude Reconsidered* (pp. 67-125). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
2. McDonough, S. (1995). *Strategy and Skill in Learning a Foreign Language*. London: Edward Arnold.
3. Graham, S. (1997). *Effective Language Learning*. Clevedon, Avon: Multilingual Matters.
4. Stern, H.H. (1975). What can we learn from the good language learner? *Canadian Modern Language Review*, 31, 304-318
5. Saricoban, A., & Saricaoglu, A. (2008). The effect of the relationship between learning and teaching strategies on academic achievement. *Novitas-Royal*, 2(2), 162–175.
6. Woodrow, L. J. (2006). A model of adaptive language learning. *Modern Language Journal*, 90(3), 297–319.
7. Tercanlioglu, L. (2004). Exploring gender effect on adult foreign language learning strategies. *Issues in Educational Research*, 14(2), 181–193.
8. Griffiths, C. (2007). Language learning strategies: students' and teachers' perceptions. *ELT Journal*, 61(2), 91–99
9. Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
10. Ju, C. Y. (2009). In-service adult learners' English learning strategies in Taiwan. *The International Journal of Learning*, 16(19), 119–132.

ФИО автора: *Zuhrobova Samiyaxon Soxibjon qizi*

Toshkent shahridagi Yeoju texnika instituti talabasi

Название публикации: «JAMIYATDA EKOLOGIK TARBIYA VA MA'DANIYAT SAMARADORLIGINI OSHIRISH»

Annotatsiya: Ushbu maqolada, o'quvchilarni atrof -muhitga bo'lgan munosabatini yaxshilash, jamiyatda ekologik tarbiya va ma'daniyat samaradorligini oshirish, O'zbekistondagi ekologik muammolarni bartaraf qilish yo'llari haqida olib borilgan ishlar hamda ekologik muammolarni din ko'magi yordamida bartaraf qilish usullari haqida bayon qilindi.

Annotation: This article discusses the work done to improve students' attitudes towards the environment, increase the effectiveness of environmental education and culture in society, ways to address environmental issues in Uzbekistan, and address environmental issues with the help of religion. methods of making.

Аннотация: В данной статье обсуждается проделанная работа по улучшению отношения студентов к окружающей среде, повышению эффективности экологического образования и культуры в обществе, способы решения экологических проблем в Узбекистане, а также решение экологических проблем с помощью религии.

Kalit so'zlar: Ekologiya, ekologik tarbiya, ekologik xavfsizlik, mehnat faolyati din ko'magi.

Keywords: Ecology, environmental education, environmental safety, labor activity, Aral Sea, religious support.

Ключевые слова: экология, экологического образования, экологическая безопасность, трудовая деятельность, Аральское море, религиозная поддержка.

“Ekologik xavfsizlik muammosi allaqachon milliy va mintaqaviy doirada chiqib butun insoniyatning umumiy muammosiga aylangan. Ekologiya hozirgi zamonning keng miqyosidagi keskin ijtimoiy muammolaridan biridir. Uni hal etish barcha xalqlarning mafaatlariga mos bo'lib, sivilizatsiyaning hozirgi kuni va kelajagi ko'p jihatdan anashu muammoning hal qilinishiga bog'liqdir.

I.A.Karimov

Ekologik tarbiya - bu insonni tabiatga dastlabki qadam qo'ygan kunidan boshlab, butun hayoti davomida tabiatdan ongli ravishda foydalanishga, axloq-odob yuzasidan xalqimizning tabiatga hurmat va e'tibor bilan qaraydigan urf -odatlarini, udumlarini tarbiyalash, tabiiy boyliklarni ko'paytirish, bog'-rog'lar, gulzorlar tashkil qilish orqali uning qalbida yaxshi xislatlar uyg' otishdan iboratdir.

Insonning mehnat faolyati natijasida atrof-muhitga turli chiqindilar chiqariladi. Bizga ma'lumki chiqindilar(qattiq, gazsimon va suyuq)ning bir qismi atmosferaga, boshqasi suvga, yerga, o'simlik va hayvonot dunyosiga ta'sir qiladi va vaqt o'tishi mobaynida to'planib boradi. Ularning yillar davomida to'planib borishi turli muammolarni, ba'zan inson hayoti uchun ham xavfli muammolarni keltirib chiqarishi ham hozirgi kunda to'liq tasdiqlanmoqda. Inson o'z hayoti davomida ehtiyoji uchun zarur bo'lgan moddiy narsalarning barchasini tabiatdan oladi. U tabiat bilan o'zaro chambarchas bog'langan. Inson faolyati maqsadga to'g'ri yo'naltirilgan bo'lsa tabiatdan oqilona foydalanish shu joy, hudud, o'lkaning yashnashiga olib kelgan. Aks holdagi ta'sir esa noqulay sharoitning kelib chiqishiga sabab bo'lgan. Insoniyat tarixi

davomida uning tabiat bilan bo'lgan munosabati doimo o'zgarib, murakkablashib borgan. Quyida bir nechta ekologik muammolarga misollar keltiramiz.

Insonning xo'jalik faolyati natijasida dunyoda yirik ekologik muammolar kelib chiqmoqda. Jumladan ozon tuynigi, cho'llanish, Orol dengizi kabi boshqa bir qancha muammolarni keltirishimiz mumkin. Insonlarning yerdan noto'g'ri foydalanishi natijasida ham katta-katta maydonlar, hosildor yerlar cho'lga aylanmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50-moddasida "Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar", 55-moddasida esa "Yer osti boyliklari, suv, o'simlik, va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zahiralar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir" deyilgani bejiz emas.

O'rta Osiyo va O'zbekistonda vujudga kelgan hududiy ekologik muammo – bu Orol dengizi muammosidir. Hozirgi davrda jamiyatdagi ishlab chiqarish kuchlarining tez sur'atlar bilan o'sishi, tabiatdan pala-partish foydalanish va o'zlashtirish natijasida ekologik muvozanat buzilib ekologik tanglik yuzaga kelmoqda. Bunday ekologik tangliklar o'z navbatida avj olib, sayyoramizning ba'zi mintaqalarida ekologik halokatlarni keltirib chiqaradi. Ekologik tanglikning tinmay kuchayib borishi ekologik muammolarni keltirib chiqaradi. Ekologik muammolar o'z navbatida hal qilinmasa muayyan hududga ekologik halokat xafini olib keladi. Ekologik muammo deganda insonning tabiatga ta'siri bilan bog'liq holda tabiatning ham insoniyatga aks ta'siri tushuniladi. Shunday ekan, jamiyatda sodir bo'layotgan barcha muammolarni bartaraf etish insonning o'ziga bog'liq. Keling bir tafakkur qilib ko'raylik, oldingi davrlarda ham va hozirda ham iqtisodiyotni rivojlantirishdagi bosh maqsad akstensiv omillarga qaratilgan edi. Tabiiyki, bunday sharoitda yashirin boyliklardan oqilona foydalanishning tartibga soladigon, tabiatni, atrof-muhitni ximoya qilishni kafolatlaydigon biron-bir meyorlar va qoidalarga amal qilinmagan. Tabiatni muxofaza qilish tadbirlariga arzimagan darajada pul mablag'i ajratilgan. Bu mablag' tabiatga yetkazilyotgan zararining mingdan bir qismini ham qoplamas edi. O'rmonlarni o'ylamay-netmay kesib tashlashlari, yoqilg'i va mineral xom-ashyo zaxiralari real extiyoj bilan taqqoslanmagan xolda juda ko'p miqdorda qazib olinganidan, ko'pchilik qismi qayta ishlanmagan chiqindilar sifatida uyilib yotar edi. Tabiatni muxofaza qiluvchi eng odiy inshootlarga ega bo'lmagan baxaybat sanoat korxonalarini faol bunyod etildi. Natijada barcha zararli va zaharli sanoat chiqindilari ulkan havo kengligini, suv xavzalarini, yer maydonlarini ifloslantiradigon bo'ldi. Jamiyatimizda sodir bo'layotgan shukabi ekologik muammolarni oldini olishimiz uchun, avvalo, ekologik ta'lim-tarbiya darslari bolalarga bog'cha yoshidan boshlab o'qitilishi, o'rgatilishi va ularning ongiga tabiatga bo'lgan ijobiy xislatlarni paydo qilish, asrash

kerakligini ongiga singdirishimiz lozim. Masalan, boshlabg'ich sinflarda bolalarni ekologiyani, atrof-muhitni asrash haqidagi tadbirlar va o'quvchilarni o'quv fanlari doirasida qo'shimcha ravishda suvni tejash va asrashni, atmosfera havosining ahamiyati va uni muhofaza qilishni, yer resurslari va yer osti boyliklaridan oqilona foydalanishni, o'simlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilishni, chiqindilarni yig'ish va joylashtirishni, O'zbekistonning go'zal va takrorlanmas tabiatini asrashni, o'zi yashaydigan qishloq (shahar) tabiatini asrashda faol ishtirok etishni, O'zbekistondagi qo'riqxonalar va tabiat bog'lari avaylashni hamda Orol dengizi fojiasi to'g'risida umumiy bilim va ko'nikmalarini dars va darsdan tashqari vaqtlarda ham shakllantirish zarur. Maktablarda boshlang'ich o'quvchilari uchun "Ekologik yo'lakchalar" tashkil etish, O'zbekiston Respublikasi Qizil kitobiga kiritilgan o'simlik va hayvonlar haqidagi dastlabki tushunchalar o'quvchilarning ongiga singdirilishi, muhofaza qilinadigan o'simlik va hayvonlar rasmlarini chizish orqali o'quvchilarda dastlabki ekologik bilimlar shakllantiramiz. Qo'shimchasiga, tabiatga zarar yetkazishning, shu jumladan, chiqindilar belgilanmagan joylarga tashlanishning salbiy oqibatlarini tushuna olish;

inson va tabiat o'rtasidagi mehr-muhabbatni kuchaytirish,

global ekologik muammolarga oid manzaralarni tasvirlay bilish, hamda o'quvchilarning yoshlariga mos ravishda atrof muhitni muhofaza qilish, ichimlik suv va boshqa tabiiy resurslardan oqilona foydalanish kabi dolzarb muammolar yuzasidan o'quv-ko'rgazmali materiallar, videoroliklar va didaktik materiallar ishlab chiqilishi bolalarda ekologiyaga bo'lgan e'tiborni oshirishga imkon beradi.

Darhaqiqat, boshlang'ich ta'limda muntazam o'qish va tabiatshunoslik fanlarini integratsiyalashgan darslarni tashkil qilish orqali o'quvchilarning ekologik dunyoqarashini shakllantirishga hamda tabiat ne'matlarini asrab-avaylashga o'rgatiladi. Buning uchun o'qituvchidan ta'lim, tarbiya, mahorat, ijodkorlik, ma'suliyat, izlanuvchanlik talab etiladi.

Yaqinda jahon katoliklari yetakchisi, Rim papasi Fransisk tabiatni asrab-avaylash borasida bayonot berib, ob-havo ifloslanishiga qarshi birgalikda chora ko'raylik, deya undadi. Insoniyat va koinot uchun dolzarb bu masala islom dinida ham allohida o'rin egallaydi. Ekologik muammolarni din ko'magida yordamida bartaraf etish yo'llari haqida takliflar keltirmoqchiman.

Ona tabiatimizni asrash uchun avvalo, ekologik tarbiyani oiladan boshlashimiz lozim va har qanday tarbiya har bir xonadonning ostonasidan pokizalikdan boshlanishi bizga sir emas. Erta tongda turib hovli-ko'chaga suv sepib, supurib-sidirish ham ekologiyani toza saqlanishiga olib keladi. "Tabiatni asrash Alloh yaratgan ne'matlarni ehtiyot qilish va umuminsoniy maqsadlarda foydalanish borasida Parvarvardigor bir

yarim ming yillar ilgari Qur'oni karim oyatlari bilan bandalariga tushuntirgan. Muqaddas kitobda : *“Yer yuzida buzg'unchilik qilmaglar, xonavayron etmaglar, tevarak -atrofni bulg'amanglar, Alloh taolo shunday isloh qilib, chiroyli qilib yaratib qo'ygan atrof muhitning tartibini buzmaglar “* deyiladi. Afsuski, odamlar dindan uzoqlashib, ko'p narsani unutib qo'ygani kabi mazkur chaqiriqlarning mazmunidan ham uzoqlab ketishdi. Biz musulmonlar, birinchi navbatda Alloh yaratgan ne'matlardan asrab-avaylagan holda foydalanib, pokiza holatda kelajak avlodlarga qoldirishni o'ylashimiz lozim. Shunday ekan, biz kattalar bolalarga, uztozlar o'quvchilarga shu to'grisida islomiy tushunchalarni singdirib borish maqsadga muvofiq bolgan bo'ladi. Bilamizki, insonni ongini, tafakkurini o'zgartirmay turib, tabiatni asrash, atrof-muhitni saqlab qolish va obod qilish masalasida jiddiy siljish bo'lmaydi. Tabiatga munosabat deganimiz – bu Allohga munosabat, tabiatning yaratuvchisi bo'lgan zotga munosabat. Bu ne'matning qadriga yetsak, Allohning san'ati, qudratini tanishlikka yaqinlashsak, tabiatni qanchalar tushunsak, muhofaza qilsak, Allohga yaqinlashgan bo'lamiz deya xulosa qilishim mumkin. Shunday ekan, kelajagimiz bo'lgan yoshlarni tabiatni asrab-avaylash, ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish, ona zaminning boyliklaridan oqilona foydalanish haqidagi bilimlarni shakllantirish har bir o'qituvching fuqarolik burchidir.

FOYDALANILGAN MANBALAR:

A.Rafiqov, H.Vahobov, A.Qayumov, Sh.Azimov “ Amaliy geografiya”.

G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2002.

Internet materiallaridan foydalanildi.

ФИО автора: *Isanova Feruza Tulkinovna*

Tashkent State Agrarian University

Название публикации: «FEATURES OF TRANSLATION IN AGRONOMIC TERMINOLOGY IN ENGLISH LANGUAGE LESSONS»

ABSTRACT: The article discusses agronomic terms, like any others, according to the structure of their specific semantics, they can be sorted according to the textbook classification in English lessons, according to which there are three types of terms-phrases. The first type includes terms-phrases, both components of which are included in the vocabulary of specialized vocabulary.

KEYWORDS: Terminology, English, Classes, Student, Vocabulary

I. INTRODUCTION

Agriculture is one of the most important areas of the economy that provides the vital activity of society. Now the number of foreign economic relations and international contacts is increasing, which are accompanied by translation activities. Therefore, special attention is paid to the issue of translation of terminology and professional texts in the field of agronomy; accordingly, it is important to prevent misunderstandings in this area. Particular attention should be paid to the study of ways to achieve adequacy and equivalence in the translation of texts on agronomic topics, as well as the study of the structural, semantic and stylistic features of agronomic terms in the translation aspect.

II. METHODS

Considering the issue of translation of agronomic terms, it is necessary to define the concept of "term". The term is understood as "a word or phrase of a special language, created for the exact expression of special concepts and designation of special objects."

Of the totality of problems arising in connection with the study of the functional language of scientific, technical and professional literature, the greatest attention rightfully belongs to the study of the word as a unit of the language of science and technology. Since the use of a certain terminology is characteristic of a certain

professional activity, we will rely on the lexical composition of scientific, technical and professional texts. In this regard, scientific research aimed at studying the real functioning of lexical units in professional contexts gains significance. It should be noted that the development of all spheres of the life of society, and especially science and technology, is accompanied by the emergence of new terms in different spheres. Professional vocabulary makes up a significant part of the linguistic fund; therefore, translators attach particular importance to the study of terms and their structural and semantic features.

The term system adequately depicts the real system of scientific and technical concepts of a given subject area. This is "a complex dynamic stable system ... its function is to serve as a sign (linguistic) model of this area of knowledge and activity." As part of the terminology system, terms are combined into various groups. The second type includes: those in which only one component is a technical term, and the second belongs to words of common vocabulary; those in which the first component (adjective) has a special, specific meaning for a particular scientific field; those, the second component of which is used in the main meaning, but in combination with the first component acts as a term with an independent meaning in a particular field of science. The third type combines terms-phrases, both components of which are words of common vocabulary, and only a combination of these words is a term. A feature of the translation of terms, including in agronomy, is that in order to achieve adequacy, it is necessary to ensure the identity of the concepts that are expressed in terms of the native and foreign languages, that is, to preserve the semantic accuracy of the translated units in the translation. This can be achieved only if there is knowledge in the specific field to which the translated text belongs, and the correct understanding and correlation of the terms of foreign and Russian languages. Strategic competence is required to achieve translation adequacy.

III. RESULTS

Let us consider some of them: the generalization of the initial meaning is used only in cases when the measure of informational ordering of the original unit is higher than the ordering measure of the unit, which corresponds to it in meaning in the target

language. For example, crop-producing ability - the ability to produce crops; - concretization - a process in which a unit of a broader concrete meaning is conveyed in the translation language of a unit of a specific meaning. In Russian, it is necessary to replace a word or phrase that has a wider range of meanings, equivalents that concretize the meaning according to the context or stylistic requirements. For example, the concept of "field" can refer to different situational conditions, and is largely ordered by the context, in English this concept will correspond to different units, which are narrower in meaning, depending on the context: ball park (football), area (measles of the brain), domain (activity, knowledge, etc.), field (scope; harvest; plot; market); - tracing - the transmission of not a sound, but a combinatorial translation to a word, when the constituent parts of a word (morpheme) or phrase (lexeme) are translated by the corresponding elements of the language to the translation. This technique is used when translating terms that are complex in structure. For example, the absorption capacity of soil; - explication - when the lexical unit of the original language is replaced by a word (phrase) that conveys its meaning. For example, a form of selling vegetables and fruits, in which the buyer harvests the crop himself –pick-your-own; - inversion - reverse word order to draw attention to specific elements. For example, soil that retains moisture well moisture retentive soil. Regardless of which term is polysemous or acts as a term-word combination or term-word, homonymy applies to each of them. Therefore, the term land is a country (geographic term), land ownership (legal term), upper edge of a tooth (technical term), soil (agronomic term). Terms can be ambiguous, which causes translation difficulties when the same term has different meanings in different fields. The determining factor in the translation of a polysemantic term is the context. For example, pick-your-own is a form of selling vegetables and fruits in which the buyer harvests the harvest himself. «Therefore, when translating agronomic literature, great importance should be given to the interaction of the term with the context in which its corresponding meaning is realized.

IV. DISCUSSION

Also, the translation of terms is possible by means of a description of the meaning. This technique is used in the translation of innovative author's terms-

neologisms, which are usually written in quotation marks. In particular, the following agronomic English terms correspond to the word “unit for combined tillage” - cultivation combine, til-plant hook up, tillage-planter hook up, seedbed combination, tilt maker, tither. It has been established that all terms are divided into simple, complex and phrases in terms of their composition. The latter of them are divided into three types: terms-phrases, the components of which are independent words, terms-phrases, where one component is a technical term, and the second is a word of common vocabulary, and also phrases-phrases, where both components are words-phrases common vocabulary and only in a phrase - a term.

It was revealed that the translation of terminology is carried out by different means, as well as with the help of transformations: lexical, lexical-semantic lexical-grammatical. The task of the translator is in the correct choice of one or another medium in the translation process, in order to convey the meaning of this or that term as accurately as possible. In addition, the translator must take into account the fact that each language develops independently, it has its own linguistic realities, fixed by cultural and historical realities, new realities appear that do not yet have equivalents at the time of translation into other languages.

VI. REFERENCES

1. Isanova F. T. (2021). Learning English as a Second Foreign Language at Agrarian University. *International Journal of Academic Pedagogical Research (IJAPR)* (p 219-220)
2. Morrison, J. (2006). *TIES STEM education monograph series, Attributes of STEM education*. Baltimore, MD: TIES (p. 38)
3. Furner, J., & Kumar, D. (2007). The mathematics and science integration argument: a stand for teacher education. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology*, 3(3), 185–189
4. Ellis, A., & Fouts, J. (2001). Interdisciplinary curriculum: The research base: The decision to approach music curriculum from an interdisciplinary perspective should include a consideration of all the possible benefits and drawbacks. *Music Educators*

Journal, 87(22), 22–26, 68. King, K., & Wiseman, D. (2001). Comparing science efficacy beliefs of elementary education majors in integrated and non-integrated teacher education coursework. *Journal of Science Teacher Education*, 12(2), 143–153. Smith, J., & Karr-Kidwell, P. (2000). *The interdisciplinary curriculum: a literary review and a manual for administrators and teachers*. Retrieved from ERIC database.

5. Guthrie, J. T., Wigfield, A., & VonSecker, C. (2000). Effects of integrated instruction on motivation and strategy use in reading. *Journal of Educational Psychology*, 92, 331–341.

ФИО автора: *G'aybullayev Ruslan Asliddinovich*

Buxoro davlat universiteti talabasi

ФИО научного руководителя: *Ro'ziyev Davron Yo'ldoshevich*

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Название публикации: «ОММАВИЙ ТАДБИРЛАРНИ ТАШКИЛ ETISH TEXNIKASI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyat hayotida muhim o'rin egallagan ommaviy tadbirlar va bayramlarning insonga ma'naviy ozuqa va ma'rifiy tarbiya beruvchi asosiy vosita ekanligi haqida hamda har bir buyum va texnikaning texnologiyasi bo'lgani singari ommaviy tadbirlarni tashkil etishning ham o'ziga xos texnikasi mavjud ekanligi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: ommaviy tadbir, xavfsizlik, tomosha, madaniyat, teatr, bayram

Madaniy tadbirlar kishilarning ishdan bo'sh vaqtida ularga kerakli axborotlar berish, badiiy-estetik zavqlantirish, madaniy-ijodiy ishga jalb qilish hamda ularning mazmunli hordiq chiqarishlari uchun yordam beradi. Bu tadbirlar, asosan, og'zaki jurnal, klub kechalari, badiiy kompozitsiya, badiiy agitb rigada va disko klub programmalari, teatrlashtirilgan kontsert va tomoshalar, xalq an'analari, ommaviy bayramlar va sayllar kabi shakllardan tashkil topadi.

Badiiy-ommaviy tadbirlar o'z ichiga madaniy-ma'rifiy muassasalarning asosiy va ko'p shakllarini qamrab oladi. Madaniy tadbirlarning eng afzallik tomoni shundaki, ular o'zida madaniy-ma'rifiy muassasalar faoliyatini ko'proq mujassamlashtiradi. Jumladan, ularda agitatsiya va propaganda ishi, havaskorlik ijodi, bo'sh vaqtni mazmunli tashkil qilish kabi faoliyatlari birlashib ketadi. Badiiy-ommaviy tadbirlarning har bir shakli ommaviy bayramlar, an'anaviy marosimlar, teatrlashtirilgan tomoshalar, murojaat ularda agitatsiya-propaganda xarakteridagi mazmunni, havaskorlik ijodining natijalarini, badiiy-estetik zavqlanish va hordiq chiqarish uchun yaratilgan qulayliklarni yaqqol sezish mumkin. SHu sababli, badiiy-ommaviy tadbir madaniy-ma'rifiy muassasalardagi barcha faoliyatning umumlashtirilgan ko'zgusidir.

Madaniy tadbirlarni amaliy tashkil qilish nazariya va metodika asosida konkret ish shakllarini ijodiy uyushtirishdir. Amaliy ishga kirishish – bu uchinchi jarayondir. Bilamizki hozirgi davrni texnikalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi, shu o'rinda ommaviy tadbirlarda ham qo'llaniladigan texnikalar ham muhim ahamiyatga ega. Har xil rangli chiroqli musiqalar, dizayn, ovoz kuchaytirgich moslamalari, suniy tutunlar, suniy olovlar, perotexnikalar tadbirning saviyasini oshirishga yordam beruvchi asosiy vositadir. Oddiy tadbirdan farqli o'laroq texnika qo'llangan tadbirda saviya yuqori bo'ladi.

Ommaviy tadbir o'tkazilishini, jamoat tartibi, tomoshabinlar va qatnashchilarning xavfsizligi muhofazasi ta'minlanishini murakkablashtiruvchi hamda tadbir boshlangunga qadar bartaraf etish mumkin bo'lmagan holatlar aniqlangan taqdirda ishchi guruhlar komissiyaga mazkur tadbirni o'tkazishni keyinroq muddatga qoldirish, uni tomoshabinlarsiz o'tkazish yoxud ommaviy tadbirni bekor qilish to'g'risida takliflar kiritadilar. Komissiya ommaviy tadbir tashkilotchilari va obyekt ma'muriyati vakillari ishtirokida ommaviy tadbir o'tkazilishigacha o'ttiz olti soatdan kechikmay tegishli qaror qabul qiladi.

Ommaviy tadbirlarni tashkil etishda xavfsizlik maqsadida tez yordam, yong'in xavfsizligi, qo'riqlash maqsadida milliy gvardiya xodimlarini, ichki ishlar xodimlarini chaqirtirish zarur bo'ladi. Ommaviy tadbirlar auditoriyasini munosib tashkil qilishdagi asosiy vosita piar va yani reklama hisoblanadi. Ommaviy tadbirlar bo'ladigan kundan kamida 1 oy oldin o'sha tadbirni reklama bannerlari chiqartirilib, online reklamalar ham qilish lozim. Bir qator ommaviy tadbirlar bir turdagi dastur bo'yicha aynan bitta ommaviy tadbirni o'tkazish obyektida aynan bitta ommaviy tadbirning tashkilotchisi tomonidan o'tkazilgan taqdirda (kinoseanslar, teatr spektakllari, sirk tomoshalari va shu kabilar) ommaviy tadbir ishtirokchisining arizasiga ko'ra vakolatli organ tomonidan ommaviy tadbirlarning umumiy sonini ko'rsatgan holda, bir yilgacha amal qilish muddati bilan, bir qator ommaviy tadbirlarni o'tkazish uchun yagona ruxsatnoma berilishi mumkin.

Qonun bo'yicha bunday ommaviy tadbirlarda ruxsatnoma olinishi kerak. Ruxsatnoma olmasdan, shuningdek jamiyatning axloqiy asoslarini, umuminsoniy qadriyatlarni buzishga qaratilgan, konstitutsiyaviy tuzumni noqonuniy o'zgartirish yoki O'zbekiston Respublikasining hududiy yaxlitligini buzish, urush, zo'ravonlik va shafqatsizlik, ijtimoiy, irqiy, millatchilik va diniy adovatni qo'zg'ash, qonunda taqiqlangan boshqa harakatlarni sodir etish maqsadidagi ommaviy tadbirlarni o'tkazish taqiqlanadi.

Xulosa qilib aytganda, tashkil etiladigan ommaviy tadbirlar reja asosida, qulay ssenariy asosida, qonun qoidalar asosida tashkil qilinsa bunday tadbirning saviyasi har tomonlama yuqori bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "O'zbekiston madaniyati" / Usmon Qoraboyev, G'ayrat Soatov, Toshkent 2011
2. "Madaniyat va San'at sohasini boshqarish asoslari" A.Haydarov.
3. www.buxdu.uz
4. www.lex.uz
5. www.madaniyat.uz

ФИО автора: *G'afforova Sevinch Zayniddin qizi,*

Student, Tashkent state uzbek and literature university

Название публикации: «TRADITIONAL TEACHING METHODOLOGIES»

Key words: academic language, books, pens, move and change, non-traditional teaching

Academic language can be taught without using books and pens. Hence, for last many decades English is being taught and learnt as the major component of syllabus of college and university. Over the years, things have been in a constant move and change; but on the contrary hardly any progress is made towards revision of teaching methodologies and strategies. Since a child is enrolled in class one, he or she is being taught English as a major subject of his syllabus up till the degree level. An Evaluation of Non-Traditional Method of Teaching-Learning English at school perceived that the majority of the learners fail to achieve the required proficiency in learning English as a second language.

According to Green and Hannon, these days' children are establishing a relationship to knowledge gathering which are alien to their parents and teachers That is why for us it is not strange, if someone may find teaching English without books and pen a little odd! It is quite clear that language is a skill and like all other skills, it cannot be taught by just using theoretical methods and lectures. According to Hunter students do not get to think critically, analyze information communicate ideas, make logical arguments work as a part of item and learn on their own their desirable skills unless they are permitted to do things over and over in many contexts. Hence, the practice and performance should be given the higher stage of importance in designing a language program.

As learning a language is like learning an art, this program uses the basic learning approaches of individual: imitation and cognitive constructive approach, as proposed in Piagets theory the significance of assimilation and accommodation through experience. Listening and Speaking are regarded as the key skills for communication

and comprehension. But quite unfortunately, these two pivotal components are highly ignored in the syllabi from class one to intermediate. In recent times, English has modified its introduction from a Language to Lingua Franca. Its universal currency in the domain of worldwide communication is unquestionable set and acknowledged. Eventually, urging the curricula designers to reconstruct the objectives of English Language teaching across the country. Keeping the above facts in view, this program targets these skills through Direct Instructional method and “Communicative Approach” as termed by Wilkins. Rationale Finding a departure out from the traditional monotonous method is not a new attempt. It has gradually evolved [1, 56]. The traditional methods having generally being found as monotonous boring and usually unproductive. Technology has become an inevitable part of our lives; CALL has become a popular concept in the academic planning of the developed world. Although there are plenty of demotivating factors in raising obstacles against running creative programs in teaching, among them resources being at the top. In order to stimulate the learners’ interests the instructor needs various types of resources such as multi Teaching-Learning English at Intermediate Level media/video screen, Personal Computer, sound system, flash cards, language learning toys, pictures charts, appropriate video and audio clips, camera to record the students’ learning response etc. Frequent power breaks down, dearth of appropriate language tools, insufficient guidelines and research, huge diversity in learners’ identity are the key challenges hovering and threatening over the fate of such programs. Thus, before launching this idea the instructors and management had to sit together for creating remedies and alternatives to minimize the interruptions. This program runs through a series of activities distinguished as controlled, guide and free. All activities are executed with the spirit of “challenge to achieve”. The feeling of “do someone else down must be avoided as it is considered immoral and counterproductive.

The purpose of this article is to critically evaluate the success of Nontraditional methods used in teaching-learning English. Technology is not just effective; it is inevitable. On the contrary, it is not yet applied with an effective spirit in our academic

circles. Therefore, we thought hard and long about it and eventually concluded to conduct a thorough research on the efficacy of this model. Many activities discussed in this model might have been tried already in different teaching contexts. But this model was applied on the population which is still found distant from such experience. We launch this research to find the pros and cons of the model. The recommendations framed under the light of data analysis will stand as set guidelines to continue with the model or to drop it altogether. Key words The following words/terms have frequently been referred to in this research paper, and they mean as under: Non-traditional model: this term is strictly used in the context of the USA [2, 98]. It denotes the concept of all those activities and strategies which are not commonly used in teaching English. However, many activities discussed in this paper, may be a regular part of teaching English in certain countries; eventually in such context, many not be considered Teaching of English as a Second Language. Certain aids are interesting and the learners may enjoy them in the class. However, this may not yield the required result to the teacher. This will make the instructor a fare yet an ineffective instructor. That is why; the achievement of learning objective must be prioritized while selecting the teaching aids. Secondly the instructor must critically consider the social and religious culture of learners therefore; all aids must be screened thoroughly to avoid any socio, religious or ethnic offence.

Many interested for some students may be irritating for and offensive for others no matter how helpful they are but they can consequently lead demotivation the learners. Classroom: therefore, the class size and setting must be of an accommodative design. The setting arrangement should be in a way so that each participant may have a clear view of the class. As the traditional class setting usually provides a tranquil corner to the back sitters and comparatively the perform less than the others. Moreover, it has been observed that the traditional classroom with immovable chairs offer more practice to the teacher than to the students. Therefore, a circular or round table class provides an ideal seating arrangement; as this facilitates teachers with flexibility to determine the structure and timing of in-class programming activities [3, 112]. The

class should have proper sound system suitably audible and may not cause any inconvenience to the neighboring environment. The video screen or Multimedia screen must be displayed in a clearly visible position. Classroom should have proper sound system and should be place on convenient position. Planning and execution for a successful execution of this program every day should be taken as a D-day. It should be assured that all the equipment is intact and in a working order. There is an appropriate arrangement of power substitute. This innovative method of teaching-learning English successfully motivated the typical classroom-haters who do not wish to sit with a book in their lap. They received learners from various age groups and academic back grounds. The diversity of learners was found extremely helpful and productive during different activities and discussions.

In my conclusion, I can say that the traditional chalk and talk pattern, in twenty first century, significantly fails to motivate enough the learners. We, due to the blessings of technology, are emancipated from the dependence of traditional books; they are replaced by e-books and audio books which are more convenient and economical. Therefore, the efforts were made to avoid the traditional methods of teaching learning English and attempted to teach English through relatively Non-traditional Methods. Through this method, we tried to highlight and address the contrast observed between the students are taught in the schools and the way outside world influence them. The traditional methods having generally being found as monotonous boring and usually unproductive. Technology has become an inevitable part of our lives; CALL has become a popular concept in the academic planning of the developed world.

The list of used literature

1. Brumfit C.J., Johnson K. Non-traditional Approach To Language Teaching. Oxford: OUP. Retrieved November 25, 2006. 356P.
2. Hunter M. Knowing Teaching and Supervising. In P. Hosford, Using What we Know about Teaching. Association for Supervision and Curriculum Development, Alexandria, USA. 1984. 278P.
3. Ormrod, J.E. Non-traditional Educational Psychology. Merrill, New Jersey, 1998. 350P.

4. Shah S., Tajmmal H. Non-traditional teaching approach to development of criteria for selection of content for teaching English in Secondary Schools, 2007. 358P.

ФИО автора: *Ibragimova Farida*

Andijon viloyati Andijon tumani

51-IDUM Ingliz tili fani o'qituvchisi

Название публикации: «ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA MASOFADAN O'QITISHNING AHAMIYATI»

Annotatsiya: Bugungi kunda yoshlar masalasi siyosatimizning eng ustuvor masalalaridan biriga aylangan. O'quvchi yoshlarning yetuk kadr sifatida yetishib chiqishlari uchun barcha innovatsion texnologiya va imkoniyatlardan foydalanishni, ta'lim tizimida ulardan samarali va uzluksiz foydalanish chora tadbirlari haqida bir qator qarorlarni imzolandi.

Kalit so'zlar: ta'lim, masofadan o'qitish, yangi texnologiyalar va boshqalar

¹³Jumladan, prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning so'zlarida “**Yoshlarimizning** mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz” deb aytib o'tganlar.

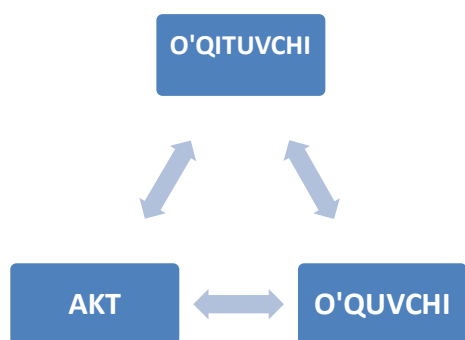
Bilamizki, yoshlarga ilg'or pedagogik hamda innovatsion texnoliyalar orqali bilim berish va ularda bunday ko'nikmani rivojlantirish hozirgi davrning asosiy talabi bo'lib kelmoqda. Hozirgi davr talabi bilan aytganda “Innovatsion texnoliya va pedagogika” tushunchasi ta'lim tizimida ommalashib bormoqda. Bunga sabab “Ta'lim to'g'risidagi qonun” va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturining” qabul qilinishi bo'ldi.

Biz innovatsion texnologiyadan ta'limda o'qitish metodi sifatida, dars shaklini ixchamlashtirishda, o'qitish vositalaridan unumli tarzda foydalanishda qo'llashimiz mumkin. O'qitish tizimida dastlab an'anaviy so'ngra noan'anaviy dars o'tish usullari qo'llanilgan edi. Hozirgi innovatsion texnoliyaning eng zamonaviy usuli esa, masofadan turib o'qitishdir. Aynan masofadan turib o'qitish turli darslar uchun

¹³ <https://maktabim.uz/>

qo'llash mumkin bo'lgan samarali usul hisoblanadi. Biz bilamizki, metodlardan foydalanishning uchta asosiy yo'nalishi bor; aktiv, passiv va interaktiv. Aktiv metodi barcha o'quvchilarning darsda faol bo'lishini, passiv metodida o'quvchilarga yangi mavzu bo'yicha faqatgina tushuncha berib qo'yiladi, interaktiv metod esa, birgalikda barcha topshiriqlarni bajarishni taqazo etadi. Ushbu tushunchalardan kelib chiqqan holda darslarda o'quvchilarga interfaol usullardan foydalanish talab etilyapti. Interfaol metodga (o'qituvchi bilan talaba, hamda talaba va talaba) (O'-T, T-T) tarzda baho beriladi. Zamon talabidan kelib chiqqan holatda darslarimizda interfaol usulda foydalanishni virtual (masofadan turib o'qitish) tarzda amalga oshirsak ham bo'ladi.

Bugungi kunga kelib esa, yurtimizda yoshlarimizning o'qib o'rganishlari, puxta bilim olib, o'z kelajaklarini o'z g'oyalari asosida yaratishlari uchun yurtimizda yetarlicha sharoit va imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Shu o'rinda aytish kerakki, ayni kunlarda o'qish jarayonlari takomillashib turli internet resurslari orqali onlayn darslar hamda onlayn kurslar tobora ommalashib bormoqda. Onlayn darslarning afzalliklari shundan iboratki, video darslar, ma'ruzalar yoki ularni takomillashtirish uchun turli tuman mashqlardan foydalanib o'z bilimlarini mustahkalashlari mumkin. Hozirgi paytda o'quvchilarning onlayn bilim olishlari uchun eng keng tarzda qo'llamilayotgan telegram tarmog'ini aytaylik, bu masofadan turib o'qitishning eng samarali usulida sifatida qo'llanilmoqda. Telegram tarmog'i o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi bevosita onlayn ta'limni ta'minlamoqda. Yana masofadan turib o'qitishni quyidagicha tartiblashtirish ham mumkin:

Ushbu sxemani o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi innovatsion ko'prik deb aytishimiz mumkin. Bu yerda AKTdan foydalanishdan maqsad, barcha o'quvchilar bilan bir paytning o'zida muloqot o'rnatish, o'rgatish va baholashdan iborat.

An'anaviy va noan'anaviy usulga ko'ra, bir darsda faqatgina guruhning yarmi bilan ishlash, baholash mumkin bo'lgan. Ulardan farqli o'laroq interfaol usuldan foydalangan holatda darsni virtual tarzda tashkil etishning afzalligi barcha o'quvchilar darsda teng qatnashadi va baholanadi. Hattoki AKTlar orqali o'quvchilar o'zlarini o'zlari ham baholay olishlari mumkin. Bu esa, o'quvchini izlanuvchanlikka, xatolarini mustaqil tarzda tahlil etishga o'rgatadi. Bu metod hozirgi kunda butunjahonda ommalashib kelayotgan "Assessment" metodi hisoblanadi. Bunda muammoni hal etish bosqichalari;

- Tekshirish
- Tushintirish
- Isbotlash

Muammoli ta'lim yetarli darajada bo'lishi uchun yaxlit o'quv tarbiya jarayoni bo'lishi kerak.

¹⁴Ulardan tashqari onlayn tarzda o'qitishning afzalliklari shundan iboratki.

- Dars jadvallari tinglovchi qulay qilib yaratilishi;
- Istalgan vaqtda istalgan joydan turib ta'limni amalga oshirish;
- Tarmoqda ma'lumotlar bazasining muntazam saqlanib turishi;
- Multimedia materiallaridan foydalish;

Aynan masofaviy ta'limda "Assessment" metodi orqali o'quvchilar o'zlarini baholashni o'rganadilar. Xatolarini bazadagi mavjud materiallar orqali tekshiradilar, tushunadilar va isbotiga ega bo'ladilar, hamda o'z yutuqarini tengdoshlariga ulasha oladilar. Bu usul o'quvchilarni mustaqil bo'lishlarini ko'proq ta'minlaydi.

¹⁴ <https://prep.uz/>

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, barcha darslarda yangi pedagogik va innovatsion texnologiyalardan foydalanish darsning sifatini oshiribgina qolmasdan, umumiy jarayonning sifatini ham yaxshilaydi.

FOYDALANILGAN MATERIALLAR:

1. <https://maktabim.uz/>
2. <https://prep.uz/>
3. <https://uzinfobiz.uz>

ФИО автора: *S.Kh. Allanazarova*

Senior Lecturer, Navoi State Mining Institute

Название публикации: «IMPROVEMENT OF SCIENTIFIC ASPECTS OF FAMOUS NOUNS ONOMASTICS»

ABSTRACT: The main goal of the research is to focus on the scientific and theoretical aspects of famous names onomastic, including its scientific and practical aspects. That is why "Onomastic of proper names" attracts the attention of researchers with its problems and current problems that need to be solved.

Focusing on the scientific and theoretical aspects of Uzbek onomastic, including its scientific and practical aspects was not the main goal of this study. That is why this branch of "Uzbek onomastic" attracts the attention of researchers with its own problems and urgent problems that need to be solved. For this reason, in this network, the methodology of famous nouns as artistic onomastic units will be the focus. Positive heroes in popular literary works of art have also become popular among the people because they have created symbolic images of their favourite heroes in the hearts of the people. This means that the issues of Uzbek artistic onomastic are an area in which large-scale scientific research can be successfully carried out.

KEY WORDS: famous names, scientific, practical, names, onomastic, linguists.

I. INTRODUCTION

Famous nouns onomastics has long attracted the attention of scientists. Their origin, history, various changes, distribution, purposes are studied by historians, literary critics, psychologists, ethnographers, geographers, and linguists.

Famous nouns are units of language and speech that serve to accurately name individual objects of reality and, develop certain features in meaning, grammatical design, and performance. The purpose of a nickname is to name a specific object, associating it with a class of similar or similar objects. Famous nouns about the subject are often random. They name the subject without describing it. Famous nouns include

personal names, father's names, people's surnames, nicknames, animal nicknames, cities, rivers, seas, natural disasters, celestial bodies, children's hobbies.

II. METHODS

Let's turn to the semantics of famous nouns. The term semantics refers to the study of the meanings of words, the science of the meanings of words themselves, and the research plan that emphasizes the relationship of linguistic units to what they define. We understand semantics the latter - the meaning of nouns, the semantic aspect related to their character nature.

The semantics of specific nouns is an unexplored and undefined field. Since many consider proper nouns to be a category outside of concepts, and because semantics are always conceptual, they often question the legitimacy of distinguishing semantics as a proper noun. Sometimes the semantics of names are equated with the semantics of the common names from which they appear: Blacksmith's Village - where iron is not made, where insignificant "semantic" analyses of troponins or anthroponomy are given. "... Sometimes the semantics of famous nouns are transferred to images that form in our minds as a certain denotation of names, go entirely to the extra linguistic realm and leave the essence of semantics. And finally, famous nouns are believed to have their basic meaning."

III. RESULTS

There is a special section in linguistics - onomastics (Greek onomastike - "the art of naming"; onomastikos - "related to the name"), which deals with the study of names. The total of all correct names is also called onomastics. As a linguistic science, onomastics is concerned with their functional specificity, origin, development, connection with all levels (or levels) of language, the specific theoretical and practical significance of onomastic science, as well as its relationship with other disciplines. engaged. Onomastics studies the basic laws of the history, development, and functioning of proper names. Onomastics, which has its own material and method of studying it, cannot be an independent science. Because it has emerged at the "junction" of the sciences, it is characterized by an extremely complex research topic. The language component dominates in onomastics because each noun is not a word that

develops according to the laws of language, but the information of each noun is “separated” using linguistic means. However, if onomastics is limited to only a linguistic component, there is no reason to distinguish it as a special science. This is the peculiarity of the subject under study. Linguistically, it includes ethnographic, historical, geographical, sociological, and literary components that help the linguist to elucidate the peculiarities of named objects and the traditions associated with their naming. In addition, onomastic research uses data from archeology, history of material and spiritual culture, biology, theology, philosophy, logic, and psychology. all this takes onomastic problems only beyond the realm of linguistics and gives a certain independence to the complex of its components. Achieving autonomy and changing certain aspects and directions in “pure” science, onomastics remains an aid applied to historians and geographers.

In contrast to cognate nouns in the appellate lexicon, onomastic lexical level, in addition to naming the objects of famous nouns from different points of view, expressive, emotional, visual states are also characteristic of them, that is, they express methodological features to some extent. Because international onomastics requires the performance of oral discourse, and scientific onomastics requires the performance of scientific-style analysis and interpretation, artistic onomastics prepares for scientific analysis by reflecting the characteristics of the onomastic units inherent in non-verbal, artistic style.

IV. DISCUSSION

In the methodology of names, it is necessary to show their unity of methodological means in the fiction, in the naming of objects as names, in the utterance and analysis of names and titles. At the same time, it is necessary to pay attention to the degree of correct and appropriate use of onomastic units in Uzbek literature, as well as ordinary names, because "the correct use of the name is a symbol of decency, humanity."

The names of the main positive characters in popular literary works are also to some extent recognized and one of the most popular names in naming babies born today. Positive heroes in popular literary works of art have also become popular among the people because they have created symbolic images of their favorite heroes in the

hearts of the people. Thus, the issues of Uzbek artistic onomastics are a field in which it is possible to successfully conduct large-scale scientific research.

VI. REFERENCES

1. Allanazarova S. X. The specifics of uzbek onomastics. Monograph Pokonferencyjna Science, Research, Development technics And Technology. V.02 London (London) 2019
2. Allanazarova S.X. Scientific and practical aspects of onomastics of famous nouns // Bulletin of Mamun Academy-3-2021
3. Podolskaya N. V. Problems of onomastic word formation // VYa. M., Nauka, 1990. N3. S. 40-53.
4. Enazarov T. J. Your name is also an art // Issues of speech culture. Scientific collection. T., 1993. pp. 227-228.
5. Yoqubov Sharifjon. Onomastics of Navoi's works. 1994. 175 p.
6. Bobir Zahiriddin Muhammad. Bobirnama. T., 1960. 512 p.
7. Superanskaya A.V. Linguistic aspect of onomastic research // VO. III.Samarkand, SamGU, 1976.S.5-12.. Enazarov T. J. "Issues of nomenclature". T., 2010. Pages 3-18.
8. Enazarov T. J. The correct use of the name is a sign of etiquette // LIST OF
9. Enazarov T. J. "Issues of nomenclature". T., 2010. Pages 3-18.
10. Enazarov T. J. The correct use of the name is a symbol of decency

ФИО автора: Sindorov R.U. (SamDU)

Название публикации: «INSON FE`L – ATVORINI IFODALASHDA ZOONIMLARDAN FOYDALANISH»

Inson fe`l – atvorini ifodalash uchun fransuz tilida hayvon nomlaridan foydalanish, insonlarning hayvonlar bilan uzviy bog`liqligini taminlaydi. Bu o`rinda tilshunos N.Mahmudov takidlaganidek, shaxs holatini obrazli tarzda ifodalaovchi frazeologik birliklar inson harakterini o`xshatishda o`xshatish etaloni muhim ahamiyat kasb etadi va har qanday til sohiblarining lisoniy xotirasida barqaror birlik sifatida saqlanib qoladi. [1.274] Frazeologik birliklar so`zlashuv nutqida ham, badiiy nutqda ham birdek qo`llanilib, insonlarning turli xil kayfiyatini, ichki kechinmalarini aks ettirishda juda faol qo`llaniladi. Ba`zi bir hayvon nomlari bilan bog`liq frazeologik birliklarning insonlarga nisbatan qo`llanilishi ko`z o`ngimizda insonning yashirin hissiyotlari hayvonlarga xos bo`lgan o`xshash holat orqali ifodalanadi.

Fe`l – atvor, xarakter – shaxsning atrof muhitga va o`z o`ziga munosabatida namoyon bo`ladigan individual xususiyatdir. Inson xarakterini 4 – guruhga bo`lishgan 1. Yaxshilik, mehribonlik qilish 2. Mehnatsevarlik, dangasalik, 3. Ozodalik yoki aksincha 4. Shuhratparastlik, dimog`dorlik. [3]

1. Sevib qolgan paytda fe`l – atvori ta`svirlanishi;

être amoureuse comme une chatte-mushukdek sevib qolmoq

être amoureux comme un coq –tovuqdek sevib qolmoq

L`amour apprend aux ânes à danser- Sevgi eshaklarni raqsga o`rgatadi.

Amoureux comme un moineau- Sevishganlar chumchuq kabi

2. Tushkun kayfiyatda qolgan paytda insonning fe`l-atvorining ta`svirlanishi;

Triste comme un bonnet de nuit (sans coiffe) – suvga tushgan mushukdek

laid comme un pou - bitdek xunuk

être sale comme un cochon - cho‘chqadek iflos bo‘lmoq

3. Insonning jahli chiqqan paytda fe‘l – atvorining ta‘svirlanishi;

rugir comme un lion - sherdek o‘kirmoq;

souffler comme un boeuf - ho‘kizdek bo‘kirmoq

bavarder comme une pie - olashaqshaqdek sayramoq

être venimeux comme un serpent - ilondek zaharxanda bo‘lmoq

4. Insonning yaxshi fayfiyatdaligi fe‘l – atvorining ta‘svirlanishi;

se sentir comme un poisson dans l'eau - o‘zini suvdagi baliqdek his qilmoq

5. biron bir gunoh ish qilgan paytda inson fe‘l – atvorining tasvirlanishi;

être muet comme une carpe- baliqdek gung bo‘lmoq

être doux comme un agneau - buzoqdek muloyim bo‘lmoq;

être rouge comme une écrevisse qisqichbaqadek qizarib ketmoq

Fransuz tilida hayvon va qushlarning ovozini ifodalovchi fe‘llar asosida yasalgan frazeologik birliklarni bu jihatdan o‘rganganimizda ularning ko‘pchiligi inson xarakterini ifodalovchi frazeologik birliklar ekanligining guvohi bo‘lishimiz mumkin. Chunki frazeologik birliklar tarkibidagi **aboyer, hurler, gueuler, rugir, mugir, hennir**, kabi fe‘llar ifodalayotgan ma‘nolar ko‘lami ham inson xarakterini ifodalashda ya‘ni **g‘azabni** ifodalashda namoyon bo‘ladi.

Masalan qushlarning sayrashini ifodalovchi **siffler** – chug‘urlamoq fe‘li yoki chanter – kuylamoq fe‘llari sayroqi qushlar hisoblangan un pinson yoki une fauvette kabi qush nomlari bilan birga qiyosiy shakllarda ishlatilganda ko‘p gapirmoq, bidirlamoq kabi ma‘nolardan tashqari, xursandchilik tasvirini ham ifodalashi mumkin, ya‘ni **siffler comme un pinson** – xursand holatda gapirmoq, va **chanter comme une**

fauvette – yoqimli ovozda kuylamoq, kabi frazeologik birliklar shular jumlasidandir. Biroq, siffler – chug`urlamoq fe`li yuqorida ta`kidlab o`tilganidek, insonga xos xarakterni ham ifodalashda qo`llaniladi. Bu holat esa siffler fe`lining qanday qush turi bilan birga qo`llanilishiga bog`liqdir, ya`ni bu fe`l un merle – olashaqshaq (yoki qorayaloq deb ham tarjima qilinadi) qush nomi bilan birgalikda comme qiyoslash vositasi orqali frazeologik birlik hosil qilganda inson xarakterini aks ettiradi.

Xususan, ushbu frazeologik birlikda g`azabdan o`zini to`xtata olmasdan asabiy holatda vaysash jarayoni aks etadi. Binobarin, qadimdan olashaqshaq, qorayaloq va qarg`a kabi qushlar aksariyat hollarda ertak, afsona, matal va maqollarda ham yomonlik timsoli yoki shum xabar jarchisi sifatida tasvirlangan. Bulbul chug`urchuq kabi sayroqi qushlar esa bog`i-bo`ston, chaman gulzorlar sohibi timsolida talqin qilingan. Demak, fransuzcha frazeologik birliklar tarkibidagi qushlarning sayrashini ifodalovchi siffler, jacasser kabi fe`llar ham o`zlarining qiyoslash ob`ektiga qarab inson xarakterini ifodalshi mumkin. Xususan, insonlarning qattiq g`azablanish holati tasvirlashda arslon, ho`kiz kabi hayvonlarning o`kirish holatiga qiyoslansa, jahl qilish holati esa, bo`ri, eshak, it singari hayvonlarning o`ziga xos baqirish tarzidagi tovush chiqarish jarayoniga qiyoslanadi. Shu tariqa insonlarga xos xarakterni ifodalash imkoniyati kengayib boradi.

ADABIYOTLAR

1. Маҳмудов Н., Худойберганова Д. Ўзбек тили ўхшатишларининг изоҳли луғати. - Тошкент : Маънавият, 2013. - Б. 274.
2. Гак В.Г. Новый большой французско-русский фразеологический словарь. –М.; 2005. –1625 с.
3. www.vikipediya.uz

ФИО автора: Orazbaeva Nazokat Kadambay qizi

Student of Nukus State Pedagogical Institute named after Ajinyaz

Название публикации: «ALISHER NAVAI - FOUNDER OF THE UZBEK LITERARY LANGUAGE, GREAT HUMANIST AND CREATOR»

Annotation: The biography of this most talented poet and outstanding thinker has long attracted the attention of many orientalist and literary historians. Whole works are devoted to her research, even schools of Navai studies have been created. But the relevance of studying this topic does not diminish over time, since each work of Navai deserves volumes of analysis. His poetics is extremely interesting and varied in techniques, and his views are unusually progressive. This article gives a detailed account of the life and career of this great writer.

Keywords: Alisher Navai, great writer, Uzbek.

Alisher Navai was one of the great people who had a strong influence on the formation of the spirituality of the people. If you call this great man a saint, then he is the most holy among the saints, if you call him a thinker, then the best among them, if you call him a poet, then he is a sultan among poets.

Islam Karimov, President of the Republic of Uzbekistan

The unsurpassed heritage of the outstanding statesman and public figure Alisher Navai is of particular importance in the history of the development of not only Uzbek, but also world literature, national culture and literary and aesthetic worldviews of the people. In his immortal works, he sang the lofty ideals of humanism and universal human values. Using the enormous opportunities, wealth and beauty of his native language, he has firmly taken a worthy place in the hearts of millions of readers. The unique work of the outstanding classic places great responsibility on his contemporaries for the preservation and popularization of his

educational ideas. More than one hundred years later, his works not only do not lose their relevance, but also continue to act as an invaluable guide for literary researchers and linguists around the world.

The period of activity of Alisher Navai (1441-1501) is characterized as the culture of the era of the king of poets, whose personality is historically inseparable from a wide range of his contemporaries, friends, admirers and students. Poet and scientist, musician and artist, one of the most cultured people of his time, he combined science and art, philosophical theory and social practice in his integrity.

Navai became the founder of classical poetry in Old Uzbek. In his treatise "Judgment on Two Languages" the encyclopedist wrote: "If you think well, there is so much wealth and subtleties in this language that it will be easier to create words, verbal art, versification and writing stories in this language. There are many amazing rare words and expressions in this language. "

The poet confirmed this judgment with his own example, the famous "Khamsa" ("Five") and many other works. Figuratively expressing the importance of the two languages, comparing the Turkic with the Persian, he, as a great humanist, united and spoke about the unity of the two peoples, and even more - he meant the unity of all people.

In his writings, topics were raised concerning the most diverse aspects of public life in the 15th century. But most of them are philosophical (problems of choice, morality, duty) that constantly arise before a person, no matter how much time has passed. These are questions of government, modern life and the future of peoples, morality, religion and science, education and culture.

Almost all poetic works praise nobility, generosity, justice, patience, and the ability to withstand difficulties. Enmity, envy, hatred, evil, avarice, greed, lies and other negative human qualities are condemned. Navai urged to strive for excellence, to live with good deeds, noting: a person should be judged by deeds, and not by appearance, wealth or nationality. Therefore, in his works, representatives of different peoples, religions are glorified.

Navai was deeply aware of the responsibility in the exaltation and glorification of the language. In contrast to his contemporaries, he strove in creativity, on the one hand, to be closer to life, to artistically capture the real manifestations of human feelings and natural phenomena (hence the accuracy and brightness of many of his epithets, metaphors), on the other hand, his judgments and thoughts are topical.

In Uzbekistan, large-scale work is being carried out on a broad and comprehensive study of the heritage of Alisher Navai, to familiarize the people, especially young people, with the ideas sung in his works. In particular, it has become a tradition to celebrate Alisher Navai's birthday as a bright holiday of literature and art at a high level on February 9 every year. His books are regularly published, extensive research is carried out, republican and international scientific conferences dedicated to his work.

Among the major events in the cultural life of the republic are the opening of the Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi, the establishment of monuments to the great ancestor in the country and a number of foreign countries, the publication of a complete collection of works. In the National Park in the center of the capital, named after him, the Literary Alley was created.

And today, when the country has entered the next stage of its development on the basis of the main principle "From national revival to national progress" and the foundation of a new Renaissance - the Third Renaissance is being formed, the invaluable literary heritage of Alisher Navoi is becoming more important than ever.

Considering the enormous importance of his works in the development of world culture, their role in increasing the intellectual potential and spiritual and moral education of the younger generation, as well as in order to ensure further study and popularization of the literary and scientific heritage of the great ancestor, on October 19 of this year, the President signed a decree "On wide celebration 580th anniversary of the birth of the great poet and thinker Alisher Navoi".

“In this direction, great responsibility is assigned to linguists, teachers of the native language,” notes Mehribon Abdurakhmanova, associate professor, head of the department at the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek. - Updated educational standards in subjects and on their basis - curricula. Textbooks, educational and methodological kits are being created in tune with the spirit of the times. Subjects are taught such as theory of literary criticism, history of Uzbek literature, text linguistics. A study of the work of Alisher Navoi, his poetics is being conducted, in which the foundations of artistic analysis, the ancient Turkic language and the foundations of classical poetics, the problems of text and commentaries, are deeply studied, the works of classical literature, the art of reading, literary translation.

Competitions, intellectual quizzes, scientific conferences also contribute to the enrichment of students' knowledge. Open lessons held in state museums of literature, the history of the Timurids, the history of Uzbekistan, master classes help to obtain valuable information on linguistics, textual criticism, the contribution of our great thinkers to world civilization.

“Navoi attached great importance to the power of words, pointed out that enlightenment can transform society, educate a person,” the expert continues. - As a statesman, scientist, poet, philosopher, he advocated the triumph of reason, science, creative activity. Knowledge, creativity, according to the poet, have no boundaries. He believed that everyone can contribute to history, enriching the lives of compatriots. It can even be said that the modern Uzbek language and literature are, in the best sense, the successors of the traditions of literary and poetic works created in the Turkic language in the past centuries. Türkic writing played a huge role in preserving folk wisdom, expanding and disseminating the best forms and images of national poetic creativity, artistic thinking and education of many generations of poets, writers, literary and scientific figures of our country.

In this context, the measures provided for by the decree are important. So, in order to popularize the work of Navoi among compatriots and outside the republic, it was decided to develop a draft resolution of the President "On the organization of the International Public Fund named after Alisher Navoi." And the proposal to establish the Order of Alisher Navoi is called upon to contribute to a worthy assessment of the great contribution of the citizens of our country and other states to the deep study and popularization of the poet's creative heritage.

Particular attention of the scientific community was drawn to the paragraph of the document on measures to acquire facsimile copies of the author's manuscripts of Alisher Navoi and his era, stored in foreign countries. This initiative will allow one to be even closer to unraveling the genius of the famous creator, to study more deeply all the information related to him.

- Such documents are scattered all over the world, because our ancestor is known and respected abroad. The name Navoi is on a par with the names of such great personalities as Homer and Dante, Shakespeare and Goethe, Balzak and Pushkin, Nizami and Jami, - comments the writer and poet Botir Sharifzod. - The creativity of the world famous lyric poet has had a fundamental impact on the development of both Uzbek and the literature of other peoples. Therefore, the idea of creating a single fundamental collection of his works, as well as data related to it, causes real delight among representatives of the sphere on a global scale, regardless of country of residence or nationality.

Alisher Navoi's contribution to world literature is a vivid example of intercultural interaction. Indeed, oriental motives and literary traditions harmoniously coexist in his work. The poet went down in history as the founder of the Uzbek literary language. To this day, the great ancestor is a vivid example of serving the people, the country, and all of humanity.

References:

1. Karimov I.A. Jamiyatimiz mavkurasi xalqni xalq, millatni millat qilishga xizmat etsin.–Toshkent: O‘zbekiston, 1998.
2. Alisher Navoi. Asarlari, XII tom.
3. <https://yuz.uz/>
4. <https://www.trend.az/>

ФИО автора: *Aminov Shuxrat Quchqorovich*

Shaxrisabz tumani 9 sonli maktab biologiya fani o'qituvchisi

Название публикации: «O'SIMLIKLARNING INSON HAYOTIDAGI AHAMIYATI VA TIBBIYOTGA KIRIB KELISH TARIXI»

Annotatsiya. Bu maqola shu kungacha dolzarb bo'lgan "O'simliklarning tabiat va inson hayotidagi ahamiyati" mavzusiga bag'ishlangan. Darhaqiqat, ko'plab o'simliklar va ularning xususiyatlari hali to'liq o'rganilmagan. Tadqiqotning maqsadi: "O'simliklar odamlar uchun qanchalik muhim va ular tabiat va odamlarga qanday foyda va zarar keltiradi?" degan savolga javob topish. Inson hayotida o'simliklarning ahamiyati katta. Birinchidan, o'simliklar odamlar uchun zarur bo'lgan yashash muhitidir.

Kalit so'zlar: bashariyat, fauna olami, fotosintez jarayoni, havo kontsentratsiyasi, dorivor o'tlar, tibbiy ensiklopediya.

Bizni turli xil o'simlik dunyosi o'rab olgan. Shuning uchun, odam o'z hayoti va tuzilishini o'rganishga katta qiziqish ko'rsatdi va ko'rsatmoqda. Atrofimizdagi dunyoni bilib, biz undan o'zimiz uchun katta foyda olamiz. Ba'zi o'simliklar ovqat tayyorlash uchun, boshqalari uy qurish uchun, boshqalari asboblarni tayyorlash uchun, boshqalari xonani bezash yoki turli kasalliklarni davolash uchun ishlatilishi mumkin.

Bizning hayotimizni o'simliklarsiz tasavvur qilish qiyin. Ular biz nafas olayotgan havoni kislorod bilan ta'minlaydi. Barglar mayda teshiklar orqali fotosintez uchun karbonat angidridni yutadi. Fotosintez natijasida kislorod ajralib chiqadi, u atrofdagi havoga kiradi. O'simliklar havodagi kontsentratsiyasini saqlab turadi.

Biz har kuni oziq -ovqat uchun o'simliklarning o'zi yoki undan olingan mahsulotlardan foydalanamiz.

Ammo bu hammasi emas. Atrofingizga qarang va deyarli hamma joyda o'simliklardan yasalgan narsalarni ko'rasiz. Bir o'ylab ko'ringa, biz kiygan kiyim nimadan yasalgan? Biz yozadigan daftarlar va biz o'qigan kitoblar nima? Bizning uyimiz mebellari, deraza romlari va eshiklari qanday materialdan yasalgan?

Endi o'simliklarning tabiatdagi ahamiyati haqida o'ylab ko'ring. Hayvonlar va boshqa tirik mavjudotlar o'simliksiz yashay oladimi? Albatta yo'q.

Kislorod, o'simliklar havoni to'ydiradi, barcha tirik mavjudotlar nafas olish uchun ishlatiladi. Ko'p hayvonlar uchun o'simliklar oziq -ovqat va uy vazifasini o'taydi.

Sayyoramiz florasida juda xilma -xildir. Masalan, yashil o'simliklar ko'pincha butun organik dunyo hayotining asosi, energiya, kuch, sog'lik va estetik zavq manbai sifatida tilga olinadi.

Darhaqiqat, inson hayotini o'simliklarsiz tasavvur qilish qiyin. Zero, o'simliklar asosan insonga hayot uchun zarur bo'lgan hamma narsani beradi.

Garchi hamma o'simliklar ham odam uchun bir xil darajada foydali bo'lmasa -da, ular uning mavjudligi uchun qulay sharoit yaratadi.

O'simliklarning salbiy roli ekin maydonlarida va yaylovlarda begona o'tlarning paydo bo'lishi; ko'llarda yozgi baliqlarning o'limiga olib keladigan suv havzalarining ko'payishi; odamlar va milliy iqtisodiyotga zararli ta'sir ko'rsatadigan holatlar. Biroq, o'simliklarning odamlarga zararli ta'siri uning ijobiy roli bilan solishtirib bo'lmaydi. Bu ko'pincha o'simliklardan noo'rin foydalanish, o'simliklar jamoalarining rivojlanish qonuniyatlari va munosabatlaridan bexabarlik, shuningdek, inson aralashuvining mumkin bo'lgan oqibatlarini oldindan aytib bo'lmaydi.

O'simliklarning afzalligi shundaki, ular tayyor organik moddalarni o'zlashtirmaydi. Ular asl organik moddalarni o'zlari sintez qilib, fotosintez jarayonini amalga oshiradilar. Bu jarayon natijasida organik moddalar (glyukoza) yorug'lik energiyasi ta'sirida noorganik moddalardan (suv va karbonat angidrid) hosil bo'ladi. Bundan tashqari, boshqa organik moddalar glyukozadan sintez qilinadi. O'simliklarda fotosintez xloroplast pigmentini o'z ichiga olgan xloroplastlarda sodir bo'ladi.

Bir paytlar Yerdagi atmosferada kislorod kam edi. Bu evolyutsiya jarayonini sekinlashtirdi, chunki o'sha paytlarda organizmlarda nafas olish asosan anoksik bo'lgan va bunday nafas olish samarasi past bo'lgan. Fotosintez jarayoni paydo bo'lganda, atmosfera kislorod bilan boyitildi. Natijada, organizmlar keyingi evolyutsiya jarayonida kislorodli nafas olish usuliga o'tishga muvaffaq bo'lishdi.

O'simliklar haqidagi bilim insoniyat tarixi kabi qadimiydir. Qadim zamonlardan beri odamni boy tabiat dunyosi o'rab olgan va uning tushunarsiz kuchlari oldida ojiz

bo'lgan odam, uni o'rab turgan narsadan, kasalliklarga qarshi kurashda yordam topishga harakat qilgan. Hatto o'sha paytda ham, bir kishi ma'lum o'simliklar ma'lum kasalliklardan shifo berishini, yaralarni davolashi va kuchini tiklashini empirik tarzda aniqlagan. O'simliklarni dorivor maqsadlarda ishlatishning birinchi tajribasi shu tarzda to'plangan. Arxeologik qazishmalar davomida, qadimgi xalqlar kasalliklarni davolash uchun turli xil o'simliklardan foydalangani haqida tobora ko'proq ma'lumotlar topilmoqda.

Dorivor o'tlardan foydalanish haqidagi ma'lumotlarni qadimgi madaniyatlarning yozma yozuvlarida sanskrit, misr, xitoy, yunon va lotin tillarida topish mumkin. Shunday qilib, 1875 yilda taniqli misrshunos Georg Ebers qadimiy papirusni kashf etdi, uning ustida qadimgi Misr tibbiy risolasi "Tananing barcha qismlari uchun dorilarni tayyorlash kitobi" yozilgan. Unda qadimgi misrliklar ko'plab kasalliklarni davolashda ishlatilgan o'tlar uchun retseptlar bor edi. O'simlik xom ashyosidan misrliklar turli xil malhamlar, losonlar, ancha murakkab tarkibdagi iksirlar, shuningdek xushbo'y yog'lar, balzamlar, ishqalanish tayyorladilar. O'sha paytda, bir qator baharatli aromatik o'simliklar, o'tlar, ko'plab dorivor o'tlar, masalan, chinor, aloe kabi dorivor xususiyatlari yaxshi ma'lum edi. Taxminan miloddan avvalgi 2400 yil 4 -sulolaning fir'avnlari ostida ibodatxonalarda o'simlik ekinlarini yetishtirish uchun birinchi bog'lar yaratilgan.

Achchiq o'simliklardan foydalanish bo'yicha eng to'liq manbalar miloddan avvalgi 700 yilga to'g'ri keladi. Safron, arpabodiyon, kekik, kimyon, kunjut, arpabodiyon, sarimsoq, piyoz va korianderdan foydalanish qadimgi Bobil davridan beri ma'lum bo'lgan, uning aholisi ziravorlar savdosi bilan shug'ullanib, ularni karvon yo'llari va Dajla va Furot daryosi bo'ylab kemalarda tashishgan.

Bobilda, miloddan avvalgi VIII asrda hukmronlik qilgan qirol Mardukapaliddin II ning mashhur bog'larida sarimsoq, kenevir, kekik, koriander, arpabodiyon, xantal, zaytun, arpabodiyon, portulak va 70 dan ortiq dorivor o'simliklar o'sgan.

Naynavodagi Ossuriya shohi Assurbanipalning eng qadimgi kutubxonasida (miloddan avvalgi VII asr) mixxat yozilgan loydan yasalgan lavhalarda ular ishlatilgan

kasalliklarni ko'rsatadigan dorivor o'simliklarning ta'riflari va qo'llanilish usuli ko'rsatilgan.

Qadimgi Xitoy tibbiyotida o'tlar asosiy o'rinni egallagan. Dorivor o'simliklar haqidagi birinchi Xitoy kitobi miloddan avvalgi 2600 yilda yozilgan. Qadimgi Xitoy manbalari, miloddan avvalgi 2700 yilda imperator Xovang-ti bargli sabzavotlar bilan aralashtirilgan o'tlarni turli kasalliklarga davo sifatida ishlatganligini tasdiqlaydi. Keyinchalik, mashhur xitoy shifokori Li Shizjen (1596-1522) "Farmakologiya asoslari" tibbiy risolasida dorivor o'simliklardan tayyorlangan 1500 dan ortiq dori vositalarining retseptlarini taqdim etdi. Bu kitob hali ham ilmiy ahamiyatini yo'qotmagan.

Ziravorlar va xushbo'y o'simliklarning vatani bo'lgan qadimgi Hindistonda tibbiyot 1000 ga yaqin zarur dori -darmonlardan foydalangan, ularning aksariyati o'simliklardan bo'lgan. Buddizm tibbiyotining amrlaridan birida shunday deyilgan: bizni atrofimizda dori -darmonlar o'sadi, siz ularni ko'rishingiz kerak. O'sha davr tibbiy adabiyotining eng batafsil yodgorligi qadimgi hind shifokori Sushrutning "Yajur Veda" risolasidir.

An'anaga ko'ra, ilmiy tibbiyotning boshlanishi qadimgi yunon buyuk shifokori Gippokrat (miloddan avvalgi 460-377) davriga to'g'ri keladi. Tibbiy faoliyatida Gippokrat o'simlik preparatlarini keng ishlatgan, ularning bir qismi, ehtimol, qadimgi Misr tibbiyotidan olingan. Gippokrat qadimgi yunon tibbiyoti tomonidan dori sifatida tan olingan 200 dan ortiq o'simlik turlarini ta'riflagan. Gippokrat o'z vaqtida Skifiyaga tashrif buyurgan va skif ildizi (rovor), pontik absinthiya (shuvoq) va yog'li ildiz (kalamus) dan ajoyib dorilar haqida yozgan.

Birinchi tibbiy ensiklopediya yoki tibbiy kitobni qadimgi rim shifokori Aulus Korniliy Selsus (miloddan avvalgi 1 -asr oxiri - milodiy 1 -asr boshlari) yaratgan. "Tibbiyot to'g'risida" sakkiz kitobida u o'sha paytgacha to'plangan barcha tibbiy adabiyotlarni, turli madaniyat va xalqlarning barcha tibbiy tajribasini umumlashtirdi. Uning risolasida dorivor o'simliklar: ularning botanik tavsifi, ulardan dorilarni tayyorlash usullari va foydalanish ko'rsatmalari ko'rib chiqishga katta o'rin berilgan. U ta'riflagan o'simliklar orasida haşhaş, kimyon, chinor, baharatlı o'simliklar bor.

1 -asrning o'rtalarida, Rim armiyasining shifokori Dioskorides, o'sha paytda ma'lum bo'lgan dorivor o'simliklarning ko'pchiligini o'z ichiga olgan, ularning 500 dan ortiq turlari mavjud bo'lgan, keng ko'lamli o't o'simliklarini tuzgan. Bu kitob mohiyatan Evropa tibbiyot fanida birinchi batafsil o'simlik shifokori bo'ldi. Dorivor va xushbo'y o'simliklarning butun Evropaga tarqalishining tushuntirishlaridan biri shundaki, rim askarlari harbiy yurishlari paytida dorivor o'simliklar va o'tlarni Alp tog'lari bo'ylab o'tqazib, shimoliy erlarga tarqalishgan. Askarlar ko'p yillarni kampaniyalarda o'tkazdilar, ba'zida bosib olingan hududlarga joylashdilar va o'z vatanlarida qabul qilingan davolanish va ovqatlanishning odatiy usullaridan voz kechishni xohlamadilar. Shuning uchun ular yangi erlarda sabzavot va o'tlar etishtirish bilan shug'ullanishgan. Shunday qilib, piyoz, sarimsoq, koriander, kupir, suv terisi, arpabodiyon va yalpiz uzoq ajdodlarimizga ma'lum bo'ldi.

O'simliklardan dorivor foydalanish haqidagi ta'limotda inqilob qadimgi buyuk shifokor va farmatsevt Klavdiy Galen (131-210) tomonidan amalga oshirildi. Tibbiyotga oid ko'plab asarlar bilan bir qatorda, u o'simliklarning shifobaxsh xususiyatlari to'g'risida Eski Dunyo tibbiyotining g'oyalarini ko'p jihatdan o'zgartirgan ikkita o'simlik shifokorini tuzdi. Galenning o't o'simliklari o'simliklardan preparatlarni tayyorlashning standart texnologiyasini o'z ichiga oladi - damlamalar, ekstraktlar va boshqa dozali shakllar, ular halen galenik preparatlar deb ataladi va o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Rossiyada qo'llaniladigan dori vositalarining birinchi tizimli tavsifi 13-15-asrlarga to'g'ri keladi. XV asr oxirida o'simlik materiallaridan tayyorlangan preparatlarning batafsil tavsifini o'z ichiga olgan "Stroganov dorilar" kitobi nashr etildi. Qizig'i shundaki, XVI asrda dorivor preparatlar tayyorlash uchun xom ashyo bo'lib xizmat qilgan dorivor o'simliklar Angliyadan Arxangelsk orqali olib kelingan, xom ashyoning bir qismi sharq savdogarlari tomonidan etkazib berilgan. Birinchi "yashil do'konlar" ning paydo bo'lishi - zamonaviy dorixonalarning prototiplari, ulardagi "issiqxonalar", aslida birinchi farmatsevtlar, dorivor o'simliklar va preparatlarni sotishgan.

O'zbekistonda o'simliklarni tibbiyotda foydalanish Ibn Sino davrida o'z cho'qqisiga ko'tarilgan. Ibn Sinoning tibbiyot sohasidagi asosiy merosi „Tib qonunlari" bo'lib, bu kitob o'sha davrgacha tabobat borasidagi eng mukammal qo'llanma hisoblanadi. Bu ensiklopedik kitobda tibbiyotning barcha sohalari (anatomiya, fiziologiya, kasalliklar sababi, kasallikning belgilari, ularni aniqlash, davolash va h. k.) bo'yicha ilmiy izlanishlar yoritilgan. „Tib qonunlari" taxminan eramizning 1012-24-yillarida yozilgan deb hisoblanadi. Ibn Sino o'z asarini yozib tamomlaganidan keyin 150 yil o'tgach, Gerard Kremonskiy (1114-1187) uni birinchi marta lotin tiliga tarjima qiladi. Bu tarjima asl nusxadagi mazmun va ifodani o'zida to'la saqlab qola olmagan bo'lsa-da, taxminan 7 asr davomida g'arb mamlakatlarida tibbiy bilimlarning birdan-bir qo'llanmasi sifatida xizmat qildi [12].

XVII asrning boshlarida dorixona yangi funktsiyaga ega bo'ldi - armiyani dori - darmonlar bilan ta'minlash. Aptekachilar buyrug'i barcha tibbiy va farmatsevtika ishlariga mas'ul bo'lgan, yovvoyi dorivor o'simliklarni sotib olishni tashkil qilgan va 1694 yildan buyon uning buyrug'i bilan Moskvada "dorixonalar bog'lari" tashkil etilgan bo'lib, u yerda mahalliy va chet eldagi dorivor o'simliklar va oziq-ovqat, ziravorlar o'stiriladi.

XIX asr oxiri - XX asr boshlari sintetik va kimyoviy preparatlar yaratish sohasida misli ko'rilmagan muvaffaqiyatlar bilan ajralib turdi. Bu ob'ektiv old shartlar bilan bog'liq holda, dorivor o'simliklardan foydalanish kamaygan, lekin o'z ahamiyatini yo'qotmagan va yillar o'tib, tibbiyot fani o'z qadr -qimmatini tobora ko'proq anglab bormoqda, ba'zan esa o'zgarmasdir. Bugunki kunda esa fauna inson dunyosining eng muhim qismidir. XXI asr texnika asri bo'lishiga qaramasdan bashariyat tabiat ehtiyoji nechog'lik ahamiyatli ekanligini anglab yetdi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, o'simliklarning tabiat va inson hayotidagi rolini baholab bo'lmaydi. Olimlar orasida shunday fikr borki, odam o'simlik dunyosi bilan o'ralgani uchungina zamonaviy darajaga ko'tarila olgan: uning sirlarini o'zlashtirgan va uning xususiyatlarini bilgan odam bir vaqtning o'zida aqli va tanasini yaxshilagan. O'simlik dunyosini o'z uyi deb hisoblab, yerning mevalari bilan oziqlanar ekan, odamlar o'simliklarning xususiyatlarini chuqurroq bilib oldilar, ular orasida do'st va dushmani

ajrata olishni o'rgandilar. O'simliklar odamga deyarli hamma narsani - oziq -ovqat, kiyim -kechak, binolar uchun materiallar, yoqilg'i, idishlar, mebel, dori -darmonlar, bo'yoqlar va boshqa ko'plab foydali moddalarni berdi. Va bugungi kunda, ilmiy -texnik taraqqiyotning jadal rivojlanishiga qaramay, o'simliklarning jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyati pasaymayapti, aksincha, tobora xilma -xil va sezilarli bo'lib bormoqda. Ular biz uchun muhim moddiy boylik, sog'lik, estetik zavq, ilhom manbai. Va kelajakda, inson faoliyatining kuchayishi bilan, bu o'z navbatida o'simlik dunyosida ma'lum iz qoldiradi, umuman olganda o'simlik dunyosi va uning alohida turlarining biosferasidagi roli kamaymaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibragimov A.YA. O'zbekiston Respublikasini dorivor o'simliklar bilan ta'minlash istiqbollari. Kimyo va farmatsiya jurnali, 1995, №4.
2. Tilovov T. Ekologiyaning dolzarb muammolari. Qarshi. Nasaf, 2003.
3. To'xtayev A. Xamidov A. Ekologiya asoslari va tabiatni muxofaza qilish. T. O'qit. 1997.
4. Xolmatov X.X., Ahmedov O'.A. Farmakognoziya: darslik, Toshkent, Ibn Sino nomidagi NMB, 1995.
5. Андреева М.И., Гальперштейн Л.Я.//Новая энциклопедия для любознательных/Науч.-поп. издание для детей. - М. : РОСМЭН,2014. - 200 с.
6. Бианки В.В.//Лесная газета - Л.: Дет. лит.,1990. - 351 с.
7. Борисова Е.//Все о комнатных растениях- М.:АСТ Астрель ,2001.-319 с.
8. Ганичкина О.// Большая книга садовода и огородника. - М.:Издательский дом "ОНИКС 21 век",2003. - 864 с.
9. Нидон К., д-р Петерман И., Шеффель П., Шайба Б.//Растения и животные: Руководство для натуралиста: пер. с нем. - М.: Мир, 1991. - 263 с.

10. Чернова Н.М.//Основы экологии: проб. учеб. для 9 кл. общеобразоват. учреждений//Галушин В.М., Константинов В.М. - М.:Просвещение, 1995.- 240 с.
11. <https://hozir.org/abu-ali-ibn-sino.html>
12. <https://biology.su/botany/value-nature-human>

ФИО автора: *Mardonova Fariza Sanjar qizi*

School teacher

Название публикации: «GEOECOLOGICAL ASSESSMENT OF SURFACE WATER AND SNOW POLLUTION IN THE BASIN OF THE TRANSBOUNDARY ZERAVSHAN RIVER»

Annotation: This article discusses the geoecological assessment of surface water and snow pollution in the basin of the transboundary Zeravshan River.

Keywords: transboundary, Zeravshan River, basin.

In the Aral Sea basin, on the territory of which there are five states, water resources are used mainly for irrigation and hydropower, which require different regimes of river flow regulation. Hydropower is interested in using the annual flow of rivers in winter, and for irrigation, the largest volume of water is required during the growing season, i.e. spring-summer period of the year. The diametrically opposed interests of the two main water users often cause conflicts between the upstream and downstream countries of the transboundary rivers of Central Asia [1]. Water relations between the countries of Central Asia during the USSR were regulated according to the scheme "Integrated use and protection of water resources in the basins of the Amu Darya and Syrdarya rivers". The main goal of this scheme was to establish the real volume of water available for use in the basins of the Amu Darya and Syrdarya rivers, as well as the distribution of the region's water resources between the republics, taking into account the interests of all water users. It should be noted that the scheme "Integrated use and protection of water resources in the Amu Darya and Syrdarya river basins" did not include a number of important water aspects, namely the ecological and sanitary and hygienic conditions of the river and large canals. This was due to the fact that the named scheme was aimed at providing water to agricultural lands used for growing strategic raw materials - raw cotton. This led to the emergence of new serious problems, namely:

- violation of the equilibrium and dynamic development of geoecological systems;

- increasing the processes of violation of ecological balance;
- soil salinization, land desertification and landscape degradation;
- deterioration of the state of aquatic and terrestrial ecosystems;
- pollution of rivers with pesticides, herbicides;
- an increase in water salinity.

During the existence of a single country - the USSR - the problems of distribution of water resources, river pollution and other aspects of water use were of a domestic nature and the main criterion was the maximization of common benefits throughout the entire space. The resulting imbalance of individual regions did not have any significance at that time, since it was compensated by mutual supplies of energy carriers, agricultural and industrial products. This also includes solving environmental problems. When the republics of the region gained independence, their national interests immediately came to the fore, which led to the emergence of a number of contradictions. The Zeravshan River, which is a transboundary river between the republics of Uzbekistan and Tajikistan, is characterized by problems similar to the transboundary rivers Syr Darya and Amu Darya, with only one important difference - the problem of water quality in this basin is acute and has acquired interstate importance. The problem of water quality in the basins of transboundary rivers, in particular in the basin of the Zeravshan River, is aggravated by the fact that until now there is no network for the exchange of information on the quality of waterways between the neighboring states of Central Asia, and a unified standard has not been developed for assessing the MPC of chemical pollutants. The problem of water quality in the Zeravshan river basin is mainly associated with the pollution of the Zeravshan river with wastewater from the Anzob mining and processing plant. Anzob Mining and Processing Plant (AGOK) is a mining enterprise for the extraction and processing of mercury-antimony ores of the Dzhidzhikurut deposit, which has been in operation since 1954. It is located on the right bank of the Dzhidzhikurut River, the left tributary of the Yagnob River (the Yagnob River is the right tributary of the Fondarya River, one of the main tributaries of the Zeravshan River).

In order to prevent the plant's sewage from entering the Jijikurut River in the period 1966-1970, the production complex was reconstructed with the construction of a sewage storage facility in the village of Ravot, 8-10 km from the plant on the banks of the Yagnob River. Under these conditions, studies aimed at establishing the degree of influence of industrial facilities, municipal and return waters from agricultural lands on the water quality of the Zeravshan River and studying the processes of the flow of chemical elements by glacial runoff into the river are undoubtedly relevant.

Tajikistan ranks 8th in the world in terms of hydropower reserves. Of the 527 billion kWh potentially possible for development, only about 16-17 billion kWh are used. (less than 5%). Annual

Tajikistan's need for electricity is 22-24 billion kWh. Deficit of 5 billion kWh. is formed mainly in the winter period, while in the summer the production of electricity in the country exceeds its own needs by 1.5 billion kWh. In Soviet times, these surpluses of electricity were fed into the unified power grid of the countries of Central Asia (CA) and returned to Tajikistan in winter. The main principle of the successful existence of this scheme was considered the reimbursement of services for regulating the flow for the purpose of irrigation in the summer, compensation for under-generated electricity in the autumn-winter period and coverage of annual damages from flooding and flooding in the upstream countries, through equivalent supplies of heat and energy resources from downstream countries. This principle of compensation was reasonable and fair - it ensured energy supply to Tajikistan in winter and uninterrupted water supply to downstream countries in summer.

With such a rich energy potential, in one of the industrially developed regions of the Republic of Tajikistan in the Sughd region, there is an acute shortage of electricity 3-4 billion. kWh, which is covered by the import of electricity from the Republic of Uzbekistan. The intensive growth of the population of Tajikistan, the lack of rich deposits of fossil fuel and irrigated lands, which they manage, suspended for the exploration and production of oil and gas of the Zeravshan River, requires the development of the hydropower resources of the basin. The mutual combination of

the interests of the two neighboring countries located upstream and downstream of the Zeravshan River is achievable only by building a cascade of hydroelectric power plants with reservoirs and thereby regulating the river flow. This causes some discontent of the Republic of Uzbekistan, connected with the fact that the implementation of programs for the development of the hydro potential of the Zeravshan River.

In recent decades, the problem of mankind's vulnerability to natural disasters and emergencies is becoming more and more growing, which could not fail to attract the attention of the world community. To determine the way to build the resilience of states and communities to such phenomena, as well as to develop a strategic and systematic approach to emergencies and their risks, the UN General Assembly convened the World Conference on Disaster Risk Reduction, which was held on January 1822, 2005 in Kobe (Japan). The conference adopted the Hyogo Framework for Action 2005-2015, which notes that disaster risk arises when hydrometeorological, geological and other hazards enter interactions with physical, social, economic and environmental vulnerabilities. The overwhelming majority of emergencies are caused by hydrometeorological phenomena. The Hyogo Framework Program is especially relevant for mountainous countries, where the influence of meteorological and hydrological cataclysms on various aspects of human life and human habitation is more subtly and sensitively felt.

According to , more than 80% of losses worldwide are the result of disasters related to weather, climate and water: storms, floods, droughts. Over the past 30 years, the number of such disasters has tripled and extreme hydrometeorological events of the 90s of the last century claimed the lives of more than 600,000 people. The increase in the frequency of intense rainfall, strong winds, an increase in the number of very hot days, the highest and lowest runoff volumes are alarming, and as the Intergovernmental Panel on Climate Change of the World Meteorological Organization claims, this trend will continue in the future.

In Soviet times, water relations between the republics of Central Asia were regulated by the "Schemes for the Integrated Use and Protection of Water Resources" for the Amu Darya and Syr Darya basins.

The main purpose of the basin "Scheme ..." development was to determine the amount of water actually available within the Amudarya and Syrdarya basins and available for use water resources, to ensure their fair distribution among the republics of the region, to respect the interests of all water consumers.

It should be noted that in "Schemes." due to a significant change in the situation in the region after 1980 (the years of the last refinement of the "Scheme ..." and the completion of the hydrological series), a number of important aspects were not taken into account and provided. This mainly relates to environmental requirements and sanitary discharge into rivers and canals. Provided by the "Schemes." the maximum use of basin waters for irrigated agriculture has led to almost complete depletion and depletion of water resources and, in turn, to the emergence and aggravation of problems:

- deterioration of the ecological state, sometimes reaching an ecological disaster in the lower reaches of the rivers of the Aral Sea basin;
- severe pollution of river waters with pesticides, herbicides, other harmful substances and an increase in water salinity.

For example, it was found that the water of the Amu Darya after leaving the Tuyamuyun reservoir is characterized by an excess of the MPC for nitrates and nitrites by 1.2 and 2.3, respectively, in the Nukus region, an excess of the MPC for heavy metals is observed.

Despite the convincing indicators of the impact of water pollution on human health (80% of all diseases in the world are caused by the use of poor-quality water, an incidence of about 2 billion people is associated with the water factor), the ecological tragedy of the Aral Sea continues.

References:

1. Traufetter F., Oerter H., Fischer H., et al. Spatio-temporal variability in volcanic sulphate deposition over the past 2 kyr in snow pits and firn cores from Amundsenisen, Antarctica.- J.Glaciol, 2004, vol. 50, No. 168, pp. 137-146
2. Hammer C.U., Clausen H.B., Dansgaard W. Greenland ice sheet evidence of post-glacial volcanism and its climate impact. Nature, 1980, 288, pp. 230-235.
3. Chembarisov E.I., Bakhritdinov B.A. Hydrochemistry of river and drainage waters of Central Asia. Tashkent: Ukutuvchi, 1989, -232 p.
4. Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters // [www.un.org / ru / documents / decl conv / conventions / hyogoframewor k.shtml](http://www.un.org/ru/documents/declconv/conventions/hyogoframeworkk.shtml)
5. Report of the IAC of the Committee on Emergencies and Civil Defense under the Government of the Republic of Tajikistan "Emergencies of a hydrometeorological nature in Tajikistan in 2005-2008", Dushanbe, 2009, -30s
6. Publ. WMO No. 974,2004, Geneva, Switzerland, pp. 2-6

ФИО автора: *Ismatova Dilorom Hotamovna*

Navoiy viloyati Qiziltepa tumani

Maktabgacha ta'lim bo'limiga

qarashli 8-son DMTTi tarbiyachisi

Название публикации: «KITOBXONLIK BUYUK KELAJAK KAFOLATI»

“Kitob mutolaasiga havas avvalo,
oiladan boshlanishi , ota-onalar farzandlarida kitob o‘qishga mehr uyg‘otishi uchun
o‘zlari kitobxon bo‘lishlari lozim”

Shavkat Mirziyoyev

Sakkizinchi mo‘jiza sifatida e‘tirof etiladigan kitob inson qalbining chinakam hamrohi, aql va fikr qayrog‘idir. Bilasizmi, eng qadimgi kitoblar qachon va nimadan yaratilgan? Yer yuzidagi ilk kitoblar qadimgi Ossuriya va Bobilda loydan yaratilgan ekan. Qadimgi Misrda esa kitob matnlari tosh taxtalarga bitilgan.

Shiddat bilan taraqqiylashib borayotgan tamaddun asrida yashayapmiz. Rango-rang, inson ongu tafakkuriga tez ta’sir eta oladigan g‘oyalar, fikrlar shu qadar ko‘pki, ularni “hazm qilishimiz” oson bo‘lmaydi. Saragini-sarak, puchagini-puch deydigan eng muruvvatli USTOZ bu – YAXSHI KITOBDIR!

Shu ma’noda kitobxonlik madaniyatini yanada yuksaltirish, bu boradagi ko‘nikmalarni yanada kamol toptirish, “Oilaviy kitobxonlik”, “Bir farzandga bir kitob” kabi ezgu tushunchalarni keng targ‘ib qilish jamiyat taraqqiyotini belgilovchi muhim omillardan biridir. Bundan tashqari, butun dunyoni qoplagan korona virusiga qarshi himoya sifatida kitob tanlandi. Bugungi kunda “Uyda qoling - kitob o‘qing!” shiori ostida juda ko‘p tanlovlar o‘tkazilyapti. Bu orqali uyda bo‘sh vaqtni samarali

tashkil qilishga yordam beradi. Bu kabi tanlovlar biz yoshlarni kitob bilan oshno bo‘lishga o‘rgatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev jor yilning 12 yanvarida “Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ibot qilish bo‘yicha komissiya tuzish to‘g‘risida” farmoyish chiqardi. Bu hujjat mamlakatimizda kechayotgan ma‘naviy-marifiy jarayonlar, uning tashkiliy takomili va rivoji borasidagi ishlarni izchillashtirishni nazarda tutadi.

Shu bilan birga, u xalqning ezgu maqsadlarga uyg‘un g‘oyalarning tarannumi sifatida ham e‘tiborga molik. Nomlarini biz hamisha e‘zoz bilan tilga oladigan buyuk ajdodlarimiz o‘zlari erishgan oliy maqomga faqat kitob, marifat orqaligini Musharraf bo‘lib, dovuq tarqatganlar.

Lekin so‘nggi yillarda kitob va kitobxonlik borasidagi qarashlariga ko‘ra, garchi buni o‘zlari tan olmasalar-da, odamlar uch toifaga ajralib qolgandek.

Bir turkum kishilarimiz o‘zlari o‘qigan kitoblarga haddan tashqari berilib, atrofdagi boshqa narsalarni unutib qo‘yish darajasiga yetganlar. Ikkinchi toifa uchun kitob umrini o‘tab bo‘lgan vosita, shuning uchun uni mutlaqo keraksiz deb hisoblaydi. Uchinchi toifadagilargina kitobni inson ma‘naviy olamini boyitish bilan birga jamiyat hayotini go‘zallashtirishga, moddiy, tabiiy borliqning taraqqiyotiga xizmat qiluvchi zarur omil deb biladilar. Bundan birinchi va uchunchi toifalarni bir xil baholab bo‘lmasligi ko‘rinib turibdi. Ularning **birinchisini** “**kitobparastlik**” deb atash mumkin. **Ikkinchi** toifadagi kishilarni “**kitob**

bezorilari” deb atash mumkin. Ularning ba’zilari odamlarning ma’naviy tabaqalanishini, insoniy qadriyatlarni tan olmaydilar. O‘zlarining ta’biri bilan aytganda, ular kitob o‘qiy boshlasalar, uyqulari keladi. Shunday bo‘lsada, kitob bezorilik tuzalmas illat emas. Qalblariga yo‘l topilsa, ular o‘z qarashlaridan juda tez voz kechib, ma’rifat yo‘liga kirishlari mumkin.

Uchinchi toifa kitobxonlik haqiqiy ziyolilikdir. Fan, ma’rifat, madaniyat va ishlab chiqarishning taraqqiyoti sari harakati faqat ana shu toifaning hissasiga to‘g‘ri keladi. Garchi buning hammasi inson tabiatiga bog‘liq hodisalar bo‘lsada, tuyg‘ular, kayfiyatlar almashinuvi orqali uning munosabat o‘zgartirish imkoniyatini hisobga olib, shaxs takomilini yuksaltirish tadbirlariga har doim ehtiyoj saqlanib qoladi. Prezidentimizning yuqorida nomi keltirilgan farmoyishi ana shunday ehtiyojlarni qondirish maqsadida chiqarildi.

Farmoyish mazmun-mohiyati barcha fuqarolarimizning kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish uchun bajarilishi lozim vazifalarni nazarda tutib, yoshlarimizning barkamol avlod bo‘lib tarbiyalanishlari uchun zarur bo‘lgan shart-sharoatlarni yanada kengaytirish va yuksaltirishni alohida vazifa qilib qo‘ydi. Unda muhim masalalar qatorida sohadagi mavjud muammolarni samarali hal etishga qaratilgan dastur ishlab chiqish ko‘zda tutilgani g‘oyatda ahamiyatlidir. Ishonchimiz komilki, ush bu farmoyish ijrosi doirasida tayyorlanadigan dastur turli yot g‘oyalar, “ommaviy madaniyat” niqobidagi nomaqbul xatti-harakatlar, internet tizimidagi tahdidlar xafiga qarshi tura oladigan avlodni tarbiyalashga, tarbiyaning barqaror rivojiga xizmat qiladi. Birinchi

Prezidentimiz Islom Karimov aytganidek, “ fikrga qarshi fikr, g‘oyaga qarshi g‘oya, jaholatga qarshi ma’rifat” bilan kurashishda qo‘l keladi.

Britaniyada g‘ayrioddiy kasb – kitob terapevti mutaxassisligi tashkil etilgan bo‘lib, ushbu sohada ruhiy muammolar qurshovida qolgan kishilarni kitobga jalb qilish dasturi asosida ish yuritadigan mutaxassislar faoliyat ko‘rsatadilar. Masalan, iqtisodiy inqirozdan xavotirga tushgan o‘rta yoshdagi kishiga tashxis qo‘yishda Frensis Skott Fitsjeraldning “ Buyuk Getsbi” , Sol Bellouning “Xendersin - yomg‘ir qirol”, Ayris Merdokning “Qo‘ng‘iroq” nomli kitoblari tavsiya etilgan.

“Kecha va bugun” nomli maqolada 80-yillarda poyezdda bo‘lib o‘tgan bir voqea berilga:

Kurusdoshlarining “G‘ulom xalta” degan laqabiga sazovor bo‘lgan xorazmlik talaba ikkita to‘la qopni ortmoqlab poyezdda uyiga jo‘naydi. Uning yuklari poyezd nazoratchilarining e’tiboridan chetda qolmaydi. Nazoratchilar kelib G‘ulom xaltadan qopni ochishini talab qilishadi. Uning qopni ochishini istamayotganligi nazoratchilarning shubxasini battar oshiradi va ular G‘ulomga qopni zudlik bilan ochishini buyiradilar. Noiloj qolgan qahramonimiz qoplarni ochadi. G‘ulomning bor bisoti, nihoyatda ardoqlagan javohiroti bu- eski kutubxonadan chiqqan eski kitoblari edi. Boshqa narsa ustida G‘ulomni qo‘lga olishni ko‘zlagan nazoratchilardan biri barmog‘ini chekkasiga qo‘yib, “jinni, tentak” ishorasini berib, hushtak chalib nari ketadi...

Bugun G‘ulomga o‘xshagan kitobsevarlar “kitob jinnisi”deb emas, “madaniyatli kitobxon” deya e’tirof etilmoqdaki, bu ham odamlarning madaniyat, ma’naviyat darajasini belgilaydi.

Qachonlardir odamlar uzun qish kechalarida to‘p-to‘p bo‘lib, issiq sandalga oyoq uzatib kitobday buyuk mug‘anniyga quloq tutishgan. Undagi mazmunni qalblariga jo qilishgan. Balki shuning uchun ham og‘ir yillarning og‘riqlaridan omon chiqishgandir...

Eng og‘ir va anduhli yillarning hamrohi, hamro‘zi bo‘lgan KITOBlar bugungi yorug‘ kunlarda bizga- oilaning otasidan tortib eng jajji bolasigacha hamdami bo‘lmog‘i darkor!

Kitoblar orqali orttirgan bilimimiz – ilm xazinamizni boyitadi.

Eshit, ey birodar, nasixatu pand,

Jonu diling ayla ilmga payvand.

Olim har ikkala olamda sarvar,

Kichik ham ilimdan ulug‘lik topar.

ФИО автора: *Mansurova Odinaxon Ulug'bek qizi*

GulDu pedagogika va psixologiya yo'nalishi

1-kurs magistratura talabasi

Название публикации: «O'SMIRLAR HULQI OG'ISH HOLATINI OLDINI OLISHDA AMALIY PSIXOLOGIK FAOLIYATNING O'RNI»

ANATATSIYA

Rivojlangan G'arb mamlakatlari va Rossiyada oilada farzand tarbiyasi, oilanikoh masalalariga ilmiy nuqtai nazardan yondashuvlar mavjud. Jumladan, O'zbekistonda ham olib borilayotgan qator tadqiqotlarda oilaning ijtimoiy, iqtisodiy hamda tarbiyaviy mavqie, er-xotin yoki ota-onaning farzand tarbiyasiga munosabati, uning ola barqarorligiga ta'siri, oilaviy o'zaro hurmat hamda moslik, oila muhitiga xos etakchilik, oilada ijtimoiy foydali mehnatning taqsimoti, oila byudjeti, oila kelajagining istiqbollarini belgilash kabi masalalar Respublika —Oila ilmiy-amaliy markazil hamda qator oliy o'quv yurtlar hamkorligida o'rganilmoqda. Bir gap bilan aytganda oila va uning mustahkamligi davlat siyosati darajasida qaralmoqda.

Kalit so'zi:O'smirlik davri,xulqi og'ish,analiy psixologik,oila.

Ma'lumki, Sharqona oila tarbiyasi bilan G'arbona oila tarbiyasida bir-biriga ko'p jihatdan o'xshamaydigan tomonlar mavjud. G'arbda —erkinl inson g'oyasiga ko'ra madaniyat, demokratiya ovrupacha talqin qilinsa, —nikoh ham ma'lum ma'noda shaxs erkinligini bo'g'adi, cheklaydil degan aqidaga amal qilinib, ajralish yoki oilani saqlash, farzand tarbiyasi va uning mas'uliyati Sharqona tarbiyadan farq qiladi. Sharqda nikohsiz er-xotin bo'lib yashash mumkin emas. G'arbda esa, kelishuvga muvofiq hamxona bo'lib yashash erkinligi mavjyd. Jumladan, Sharqona oilaviy an'analar shar'iy qonun-qoidalar bilan tartibga solinadi.Bu jarayon oilaviy munosabatlarning barqarorligini ta'minlaydi. Qadimdan quadandalar obdon bir-birini surishtirib, o'rganib, so'ng rozi-rizo bo'lib kelishgan. To'ylar jarchilar vositasida jar aytib chaqirilgan.Qishloqma-qishloq yurib, aytim aytilib, to'yga chorlangan. Endi esa telefon va taklifnomalar udum tusini oldi. To'ylardagi milliylik yanada takomillashdi

va madaniylashdi. Qur'onning 114 surasidan 20 tasida oila va u bilan bog'liq masalalar tilga olinishi, birinchidan, ijtimoiy hayotda oila hamda uning o'rni anglatilsa, ikkinchidan, Islom ta'limotida bu masalaga naqadar mas'uliyat bilan qaralib kelinayotganligi tobora ayon bo'ldi. Olib borilgan dastlabki ma'lumotlardan kelib chiqib, voyaga yetmaganlarning pedagogik nazoratsizligiga sabab bo'ladigan quyidagi omillar aniqlandi: - ota-onalar yoki ularning vazifasini bajaruvchi shaxslarda pedagogik bilimning etishmasligi; - voyaga yetmaganlarning axloqiy va huquqiy tarbiyasida muammolarning borligi; - voyaga yetmaganlar tarbiyasidagi kamchiliklarni o'z vaqtida o'rganib, oldi olinmaganligi; - o'smirni noo'rin yoki bilib-bilmasdan jazolanishi; - bolalarni ijtimoiy foydali mehnatdan tobora uzoqlashuvi; - bolani ortiqcha erkalatib yuborish (aytgani aytgan va degani degan holga kelib qolishi); - oilaviy muammolarning mavjudligi (oilaviy muhitning yaxshi emasligi, ishsizlik, ajralishlar, ko'chib yurish, yangi sharoitga o'smirni moslasha olmasligi, kasallik va iqtisodiy nochorlik kabilar); - voyaga yetmagan shaxsning himoyasizligi, ya'ni uni eshitmaslik yoki tushinishni istamaslik, muammolar echimiga qaratilgan to'g'ri yo'lni ko'rsatmaslik va yordam bermaslik; - voyaga yetmagan shaxsni tengqurlari tomonidan kamsitilishi, tahqirlanishi, jismoniy choralar ko'rilishi va bunday muammoli holatlarni maktab ma'muriyainining bilmasligi yoki befarq qarashi; - oila, o'quv muassasasi va mahalla hamkorligining pedagogik talablar darajasida emasligi; - oilada ota-ona va farzandlarning kelishmasligi, ichkilik yoki boshqa illatlar ustunligida oilaviy qo'ydi-chiqdilar yoki ikki xotinlik, boyvachchalik, boylik orttirishning ketidan quvish oqibatida o'zaro munosabatlarning nosog'ligi; - bolani ortiqcha tergash, nasihatgo'ylik qilish, har xilog'ir jismoniy ishlarga jalb qilish oqibatida mehnatdan bezdirish, bolani yosh, jins va individualruhiy xususiyatlarini inobatga olmaslik; - nazoratsizlik oqibatida voyaga yetmaganlarni jinoyatni o'tab qaytganlar yoki jinoiy tajribaga ega bo'lganlar muhitiga tushib qolishi va hokazo. Ko'rib o'tilgan turli xil omillarning ta'siri oilaviy muhitning barqaror bo'lishini, har doim ota-onani farzand uchun o'z burchlarini to'g'ri ado etib, ibratnamuna ko'rsatish va bir gap bilan aytganda ma'naviy-axloqiy iqlimning pedagogik talablar darajasida bo'lishini taqozo etadi. Oilada bola shaxsining ma'naviy-axloqiy dunyosining

shakllanishi uchun etarli darajada ruhiy sokinlik va xotirjamlik muhiti yaratilishi lozim. Ana shunday oila davrasida tarbiyalanayotgan bolaga ezgu fikr, quvonch va baxt hamkorlik qiladi. Oila jamiyatning bir bo`lagi sifatida to`laqonli insonparvar, vatanparvar va ijtimoiy faol shaxsning kamol topishida o`z hissasini qo`sha oladi. Tadqiqot yuzasidan olingan dastlabki ma`lumotlarimiz —pedagogik qarovsiz|| bolalarda ijtimoiy faollikning shakllanishini shartli ravishda uch bosqichga bo`lib o`rganish lozimligini ko`rsatdi. Bular: 1) shaxsga xos ijtimoiy xususiyatlarning shakllanishi bo`lib, unda bolaning xulq-atvorida o`zgarishlar sezila boshlaydi. Bola o`z —men||idan tashqari oila, maktab va mahallasida ham u e`tibor qaratishi lozim bo`lgan shaxslar borligini, ularning manfaat va hayot tarzini ham hisobga olish lozimligini anglab eta boshlaydi. Bolada ijobiy o`y-hayol va o`z fikrini yuzaga chiqarish motivatsiyasi shakllanadi. 2) shaxslararo munosabatlaega daxldor bo`lgan maqsad va vazifalar bolani bezovta qiladi, oromini buzadi. Bola ijtimoiy ahamiyatli vazifalarni bajarish mas`uliyatini his etadi. Jamoat va ota-ona topshiriqlaini bajarish jarayonida o`z hatti-harakatini rejali boshqarishga, jamoa va oila manfaatiga mos ishlarni qilishga intiladi. Shaxslararo munosabatda o`z o`rni va mavqeini belgilashga kirishadi. Oilada o`ziga mos ishlarni bajarishni zimmasiga ola boshlaydi. 3) dastlabki ijtimoiy ko`nikmalar asosida o`z tevaragi va atrof-olamda sodir bo`layotgan voqea-hodisalar hamda yangiliklarga befarq qaramaslik, unga to`g`ri munosabatda bo`lish, o`zining ijobiy xulq-atvoriga asoslanib, jamiyat hamda tabiatga nisbatan sub`ektiv qarashlarning shakllanishida ko`rina boshlaydi. O`z kuchi va imkoniyatini yanada oshirib borishga, o`qib – o`rganish hamda izlanishga kirishadi. Bahs-munozaralarga o`z nuqtai nazarini himoya qilishga intiladi. Ilg`or fikrlar bildirib, jamoada etakchilik qilishga, obro` qozonishga harakat qiladi Bu jarayonda o`smir o`zining shakllanib kelayotgan ijtimoiy faolligini tarbiyachi-o`qituvchilar va ota-onalar tomonidan e`tirof etilishi hamda qo`llabquvvatlanishini astoydil istaydi. O`tkazilgan individual suxbatlarimiz jarayonida 30 foizdan ortiq —pedagogik qarovsiz|| bolalar o`qiyotgan maktabi, ota-onasi va xalqiga xizmat qilish hamda fidoiyilik ko`rsatishga tayyor ekanliklarini bildirishgan. Shunga ko`ra voyaga etmaganlarning ijtimoiy faolligini oshirish shart-sharoitlarini yaratish dolzarb pedagogik vazifa ekanigi aniqlandi.

Ezgulik va adolat tuyg`usi inson tabiatiga xos xususiyatdir. —Pedagogik qarovsiz bolalarda ana shunday xususiyatlarning shakllanishida ota-onalar va tarbiyachi-o`qituvchilarning o`zaro hamkorligi o`z samarasini beradi. Bu jarayonda o`qish va mehnatdan chalg`iyotgan bolalar halol mehnat qilib kun ko`rish bilan, pul toppish payidagi kun ko`rishning farqiga borishlari lozim. Chunki pedagogik qarovsiz o`quvchilarni ertami-kechmi —tarbiyasi qiyin o`quvchilarga aylanish ehtimoli yo`q emas. Pedagoik qarovsizlikning quyi, o`rta, yuqori va criminal darajalari farq qilinadi. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligida oilaviy munosabatlarning o`rni mavzusi yangi ilmiy yo`nalish sifatida kriminologiyada oila kriminologiyasini vujudga kelishiga asos o`ldi. Oilada, oilaga qarshi sodir etiladigan jinoyatlarning nazariy negizini oila kriminologiyasida ishlab chiqilgan oilani kriminologik tuzatish konsepsiyasi tashkil etadi. Ta`kidlovchi eksperiment natijalariga asoslanib, shakllantiruvchi eksperiment jarayonini 3 ga bo`lib, ya`ni 1-galda pedagogik qarovsiz bolaning fikr yuritish tarzini sog`lomlashtirish zarurligi masalasiga asosiy e`tibor qaratildi. Bular o`z ichiga: 1) fikr yuritish sifati (mustaqil fikrlash tarsi, analitik ko`nikmalar, fikrni sog`lomlashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar, oqilona va to`g`ri xulosachiqarishga o`rganish, jo`yali maslahat bera olish ko`nikmalarining shakllanishi, jahl, g`azab va jaxolatdan saqlanish hamda o`zini tiya bilish, ruhiy sog`lom va tetik holda fikrlash va hakazo); 2) ijtimoiy faoliik ko`nikmalarining asta-sekin rivojlanib borishi (jamoaga manfaatini o`ylash, ijtimoiy foydali mehnatda o`zini ko`rsata olish, samara beradigan ijobiy mashg`ulotlar bilan shug`ullanish, ijodkorlik ko`nikmalarining shakllanishi, boshqalarga o`z fikr-mulohazalarini ma`qul kelishi, tadbirkor bo`lishga intilish va hakazo); 3) kasbga qiziqish motivlarining shakllanishi (sevimli o`qituvchisiga taqlid qilish, fanlarga qiziqish, ilg`or kasb egasiga xavas qilish, ota-onasining kasbga qiziqish kabilar). Bu o`rinda ota-onalarni o`qituvchilar bilan hamkorlikda bolani kasbga qiziqishlarini boshqarish, ya`ni ongli va asosli ravishda kasb tanlash motivini shakllantirish o`quvchida mustaqil fikr yuritish va shu asosda o`zidagi individual imkoniyatlarni qobiliyat darajasida yuzaga chiqishga olib kelish mumkinligi o`rganildi. Xulosa o`rnida shuni aytish lozimki, o`smir yoshida oilaviy munosabatlarni pedagogik sog`lomlashtirish ko`p jihatdan ota-onalarni

pedagogik bilim, ko`nikma va malakalarga ega bo`lishlarini talab qiladi. Ayniqsa ota-onani ibratnamuna ko`rsatish, tarbiyada til va dil birligi bolada ijobiy xislatlarni shakllantiradi. Bu o`rinda bolani nazoratsiz qoldirmaslik, bola bilan go`yo do`stona munosabat o`rnatish, uni eshitish, fikr mulohazalarini tahlil etish, xolisona baholash, kerakli o`rinlarda farzand bilan maslahatlashib, kelishib ish yuritish ota-onaning burchi hisoblanadi. O`zbekiston Respublikasi qonunlarida belgilanishicha 18 yoshga to`lmaganlar voyaga etmaganlar hisoblanadi. Qonun insonparvarlik printsipligiga rioya qilib, shaxsni 18 yoshgacha og`ir jazoga tortmaslikni nazarda tutadi. Shuning uchun ham O`zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida alohida bo`lim va bob ajratilgan bo`lib, u —Voyaga yetmaganlarning javobgarligi deb ataladi. Jinoyat Kodeksining qator moddalarida voyaga etmaganlarning jinoyat sodir etishi va uni engillashtiruvchi holatlar belgilangan, hatto voyaga etmaganshaxsni voyaga etgan shaxslar tomonidan tilanchlikka, spirtli ichimliklarni ichishga, giyohvandlik kishining aql-idroki hamda ruhiy holatiga ta`sir qiluvchi moddalarni iste`mol qilishga jalb qilganligi uchun javobgarlik belgilangan. Adolatparvar qonunlarimiz tomonidan bolalar va o`smirlarning huquqlari etarlicha muhofaza qilingan. Faqat uni bajarish biz kattalarning zimmasida ekanligini unutmasligimiz lozim. Qadimgi yunon faylasifi Arastu: —Barkamolikka erishgan odam barcha jonzotlardan yuqori yuqori turadi, ammo agar qonunlar va adolatga bo`ysunmay yashasa, hammasidan tubandir deb yozadi. Quyida keltirilganlarni voyaga yetmaganlarning jinoyat sodir etishlarida asosiy sabablar deb ko`rsatish mumkin: - avloddan-avlodga o`tadigan nasliy (genetik) xususiyatlar, ya`ni qiziqonlik, engiltaklik, beparvolik, voqea-hodisalarning qay darajada tez yoki kech qabul qilib miyani ishlata olishi, ota-onaning jinoyatchilik sifatlarini bolalarga o`tishi; - kishi yashab o`sgan va tarbiyalangan muhit hamda yana shu muhitdagi ijobiy, salbiy hodisalarning ichi shaxsiga ta`siri, uning qay darajada shakllanib qolganligi; - yoshlar ongida huquqiy bilim, malaka, ko`nikmalarning shakllanmaganligi, huquqbuzarlik, jinoyat, javobgarlik, jazo uning og`ir oqibatlarini bilmaslik, yoki aksincha huquqiy ong va bilimga ega bo`lsada, huquqiy madaniyat etishmasligi oqibatida qasddan, ehtiyotsizlikdan jinoyat dosir etishlari; - ota-ona yoki ularning o`rnini bosuvchi homiy, vasiylarning beparvoliklari; - mahalla-ko`y, ayrim

ma'suliyatsiz ustozlar, qarindosh-urug'larning jamiyat, davlat ahamiyatigamolik farzandlar tarbiyasiga bo'lgan salbiy beparvo munosabatlari; - ichki ishlar organlarining vakillari, xususan, voyaga etmaganlar nazorati bo'limining o'z ishiga sidqidildan munosabatda bo'lmayotgan xodimlari, uchastka vakillarining yoshlar o'rtasidagi huquqbuzarliklarni oldini olish chora-tadbirlarini ko'rmasliklari; - yoshlar bo'sh vaqtlarini mazmunli, ko'ngilli o'tkazishlari uchun etarli sharoitlarning etarli emasligi; - maktablarda —Huquq asoslaril darslarining yuqori saviyada tashkil etilmaganligi va boshqalar. Asosan.Bola qanday oilada tarbiya olgan, shuni aniqlash maqsadga muvofiq.Buni quyidagi to'rt turdagi oila tarbiyasida ko'rish mumkin: Birinchi oila, ota-onasi juda yaxshi ishchi, xizmatchi, lavozimdagi shaxs, mehnatkash, xullas ijobiy shaxslar.Nega shunday ota-onaning farzandi jinoyat sodir etadi. Farzand haddan tashqari erkalatib, aytgan narsasini muhayyo qilish oqibatida bo'lib voyaga etadi, natijada u jinyatga qo'l uradi, oilani barbod bo'lishiga olib keladi. Ikkinchi oila – ichkilikka berilgan, giyohvand moddalar iste'mol qiluvchi, mehnat intizomini qo'pol ravishda buzuvchi, oilada farzandlarining borligini ham, yo'qligini ham sezmaydigan ota-onalar tarbiyasi. Shu o'rinda amaliyotdan bir misol olib ko'raylik: 14 yoshli o'smir qilgan qilmishi uchun jinoiy jazoga tortilganda, uning qaysi oilada tarbiya olganligi aniqlandi. O'spirin biro damning badaniga qattiq shikast etkazganligi uchun jazolangan. – deb so'rashganda, u —otam onamni necha marotaba shunaqa urganki, hech kim ularni jazolamadi, nega endi meni jazolash kerak!,- deb javob qaytardi. Bola mehrsizlikni, shafqatsizlikni oilada otasida o'rgangan. Lekin afsuski, sud oldida beshafqat bo'lib o'sgan bu o'spirinning qilmishi uchun otasi emas, o'zi javob berishga majbur, qonun shuni talab qiladi. Uchinchi oila-bu bolaning ota-onasiz qolganda tarbiya oladigan dargohi, ya'ni maxsus tarbiya muassasalari.Albatta, farzand otasiz, onasiz tug'ilishi mumkin emas, lekin yashashi mumkin. Buning sababi, ota-onasi otalik onalik huquqidan mahrum bo'lishi, ular vafot etishi yoki farzandini tashlab ketishidir. Vasiylari, homiylari o'z burchlarini to'liq bajarmasalar farzand ko'chadaqolib ketishi mumkin. Ayrim farzandlarning o'zlari ota-onalaridan voz kechadilar.Bu haqida asosiy sabablar ko'rsatilib, vasiylik qiluvchi shaxs bilan kelishgan holda tegishli tashkilotlarga murojaat qiladi. Agar

hokimyatlar qoshidagi voyaga etmaganlar ishlari bo'yicha komissiya arizani asosli deb topib, muayyan choralar taklif etib, da'voni qondirsa, ularning qarori amalga oshiriladi. Bunday voqealarni ko'plab misol keltirish mumkin. Yana bir oila-bu er-xotin nikohi tugatilgan oilalar. Oiladagi har qanday o'zgarish bolada ma'lum bir iz qoldiradi, xoh u yaxshi bo'lsin xoh yomon. Bunday holatlarda tevarak-atrofdagilarning o'rni beqiyos. Sababi oiladagi salbiy o'zgarish bolada katta o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Xulosa qilib shuni aytish kerakki, bolaning jinoyatchi bo'lishida, uning qonunga nisbatan ijobiy yoki salbiy yondoshishida otanasining, ustozlarning tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining VI-bo'lim, XV-bobi —Voyaga yetmaganlar javobgarligining xususiyatlaril deb ataladi. Kodeksga binoan 18 yosga to'lmasdan jinoyat sodir etgan shaxslarga quyidagi asosiy jazo qo'llanilishi mumkin: Jarima;— Axloq tuzatish ishlari;— Qamoq;— Ozodlikdan mahrum qilish;— 18 yoshga to'lmasdan jinoyat sodir etgan shaxslarga qo'shimcha jazolar tayonlanishi mumkin emas. Jinoyat Kodeksining 51-moddasi II-qismiga binoan o'lim jazosi 18 yoshga to'lmasdan jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan tayinlanishi mumkin emas. 2008 yildan boshlab respublikamizda umuman o'lim jazosi Jinoyat Kodeksidan olib tashlanadi. Jarima – bu jinoyat qilgan shaxsdan davlat hisobiga pul undirishdir. Jarima faqat 16 yoshga to'lgan voyaga yetmaganlarga eng kam oylik ish haqining ikki baravaridan yigirma baravarigacha miqdorda tayinlanadi. Axloq tuzatish ishlari jazosi – mehnatga qobiliyatli, voyaga yetmaganlarga o'z ish joylarida o'tash, aybdor hech qayerda ishlamayotgan yoki o'qimayotgan bo'lsa boshqa joylarda, u yashab turgan tuman, shaharlarda bir oydan bir yilgacha muddatga tayinlanadi. Qamoq – voyaga yetmaganlarga bir oydan uch oygacha muddatda qo'llaniladi. Ozodlikdan mahrum qilish – bu voyaga etmaganlarga nisbatan 6 oydan 10 yilgacha muddatga tayinlanadi. Ozodlikdan mahrum qilish 13 yoshdan boshlab qo'llaniladi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 17-moddasiga ko'ra jinoyat sodir etgunga qadar 16 yoshga to'lgan, aqli raso jismoniy shaxslar har qanday jinoyatlari uchun javob beradilar. Jinoyat sodir etgunlariga qadar 13 yoshga to'lgan shaxslar javobgarlikni og'irlashtiradigan holatlarda qasddan odam o'ldirganliklari uchun javobgarlikka

tortiladi. 14 yoshdan 16 yoshgacha boʻlgan shaxslar quyidagi jinoyatlarni sodir etsa javobgarlikka tortiladi: qasddan odam oʻldirish, kuchli ruhiy hayajonlanish holatida odam oʻldirish; qasddan badanga ogʻir shikast etkazish; qasddan badanga oʻta ogʻirlikda shikast etkazish; kuchli ruhiy holatida badanga qasddan ogʻir yoki oʻta ogʻirlikda shikast etkazish; nomusga tegish, shahvoniy nafsini buzuq shakllarda qondirish, insonni oʻgʻirlash; bosqinchilik; tovlamachilik; talonchilik; oʻgʻirlik; mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar etkazish; ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etish muassasalarining ishini izdan chiqaruvchi harakatlar qilish; oʻqotar qurollar; oʻq-dorilar, portlovchi moddalar yoki portlovchi uskunalarni qonunsiz egallasg; radioaktiv materiallarni qonunsiz egallash; temir yoʻl, dengiz, daryo, havo transporti vositalarini va maʼlumot yoʻllarini ishdan chiqarish; transport vositalarini va maʼlumot yoʻllarini ishdan chiqarish; transport vositalarini olib qochish; giyohvandlik moddalarini va kuchli taʼsir qiluvchi zaharli moddalarni noqonuniy yoʻllar bilan egallash; bezorilik (Jinoyat Kodeksining 275-moddasi, 2.3-qismlarida koʻrsatilgan harakatlar kiradi.) Bugungi kunda bolalar orasida oʻgʻirlik sodir etish holatlari tez-tez uchrab turadi va shu bois ham bu muammoni har bir aniq holatda jiddiy tarzda oʻrganib chiqish talab qilinadi. Bunda bolalarning yosh va individual xususiyatlari muhim ahamiyat kasb etishini unutmaslik lozim. Masalan, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar oʻgʻirlik qilishi, yolgʻon gapirishi mumkin. Baʼzida bolalar otaonasidan «yoʻq», «mumkin emas» kabi javoblarni eshitishdan xavfsirab, oʻz hayotiga doir xatti-harakatlarga ruxsat soʻramaslik uchun yolgʻon gapiradi. Birovning narsasini olgan har bir bolani ham oʻgʻri deb boʻlmaydi. 5-6 yoshgacha bolalar oʻzining va begonaning narsalari oʻrtasidagi farqni toʻliq anglab etmasligi mumkin. Bolalar sodir qilgan oʻgʻirlik nima uchun, ayniqsa, u sistemali oʻta ogʻirqli holatdir. Bolalardagi bu kabi ogʻish ota-onalarni qoʻrqitish va turlicha namoyon boʻladigan ojizlik reatsiyasini keltrib chiqaradi. Bu kabi holatga duch kelgan ota-onalar koʻpincha bolani, shu hatti-xarakatga undagan sababni soʻrab ham oʻtirmay, jismonan jazolashadi. Biroq bunda ota-onalar —bolalar oʻgʻiriligi kattalarnikidan farq qilishini bola hali qanchalik yomon ish qilayotganini toʻliq anglab etmasligini yodda tutishlari kerak. Bola tasavvurida, u shunchaki oʻziga

yoqqan narsani oladi, xolos. SHunday bo`lishi ham mumkinki, bola begonalar narsasini olish mumkin emasligini anglab etadi, ammo shaxsning irodaviy sifatлари hali rivojlanmagani bois e`tiborini tortgan o`yoinchoqdan voz kecholmaydi, uni egallash fikridan qayta olmaydi va o`g`rilik qiladi. Ota-onalar bolaning xulqiga munosabati bilan unga yaxshi yoki yomon ish qilganini bildiradilar. SHu sababdan, o`z bolasini birovning narsasini olgani uchun jazolashdan avval, otaona uning yaxshi va yomon harakatlarini farqlay olishiga ishonch hosil qilishi lozim. Aks holda qo`llangan jiddiy jazo bola ruhiyatiga jiddiy jarohat yetkazishi, bola o`zi bilan o`zi bo`lib qolishi, tegishlicha xulosalar chiqara olmasligi mumkin. Bu bilan bola xatti-harakatiga bee`tibor bo`lishga chaqirmoqchi emasmiz, biroq unutmaslik lozimki, o`g`rilik sabablari turlicha bo`lishi mumkin. SHunday oilalar borki, turli sabablarga ko`ra bola ota-ona e`tiboridan tashqarida qolib ketadi, ota-ona bola haqida faqat sirtidan g`amxo`rlik qiladi (ediradi, kiydiradi), bola ixtiyori esa o`zida bo`ladi. Uning ma`naviy ehtiyojlari, axloqi va qiziqishlariga e`tibor berilmaydi, ustiga-ustak – uning yurish-turishi, o`qishi nazoratsiz qoladi. Ilk marta mayda o`g`rilik qilgan bola ko`proq ota-ona e`tiborini tortmoqchi bo`ladi va ular reaksiyasini kutadi. Bolani qoralashdan oldin uni o`g`rilikka nima undayotganini tushunishga urinmoq lozim. Ko`p hollarda bu muammo ota-onaning farzandini xatti-harakatlariga e`tiborsizligi oqibati bo`lib, bola shu yo`l bilan atrofdagilarni o`ziga e`tibor qaratishga majbur qiladi. Biroq u o`zining jazosiz qolishini bilsa, o`z yomon ishi takrorlashi, uni jazolashlari mumkinligiga shubha ham qilmasligi mumkin. Bola bilan nima sodir bo`lsa-da, undan yuz o`g`irmaslik, aksincha o`zini o`nglab olishiga imkoniyat berish kerak. CHunki keyinchalik bola o`sisbi bilan o`g`rilik muammosi murakkablashib boradi, kichik bolalikdagi tasodifiy epizod yoki xato o`spirinlikda (12-16) anglab qilingan harakat, hatto bolaga bolalik va o`smirlik davrida hal qiluvchi ta`sir ko`rsatadigan zararli odat tusini oladi. Bu yoshda ota-onaning va yaqinlarining shaxsiy namunasi xulq-atvor reaksiyalari va xarakterga oid xususiyatlarning ma`lum bir stereotipi shakllanishida hal qiluvchi omillardan biri sanaladi. Nemis psixologi Kurt Levinning ehtiyojlar dinamik nazariyasiga ko`ra, insonning butun hayoti qandaydir —psixologik maydondal o`tib, insonni o`rab turgan predmetlar unga jalb

etuvchi va uzoqlashtiruvchi taʼsir oʻtkazadi (K.Levin terminologiyasida predmet valentligi). Bunda predmetlar u yoki bu darajada insonda mavjud ehtiyojlarga bogʻliq holda taʼsir etadi. Inson predmet bilan hatiy makonda qanday munosabatda kirishishiga koʻra K.Lekin irodaviy va maydonga oid xulq – atvorni farqlaydi. Irodaviy xulq-atvor maydonda mavjud kuchlarni engishda namoyon boʻlsa, maydonga oid xulq-atvor, inson – maydon taʼsiriga berilishi, undan yuqori boʻla olmasligi bilan xarakterlanadi. Oddiy misol keltiramiz: avtobusda bola yonida turli xil chiroyli toshlar yopishtirilgan yorqin rangli sumka koʻtargan ayol turibdi. Bola uni ushlab koʻrgisi keladi. SHu tariqa bola oʻzini tortgan obʼekt maydoniga tushadi. Biroq u buni qilish mumkin emasligini biladi. Bola havasini eng olmay sumkaga yopishsa maydonga oid xulq-atvor namoyon boʻladi, kuchli xohishga qaramay, unga tegmasa, irodaviy xulq-atvor haqida gapirish mumkin boʻladi. Bola baribib, sumkaga tegib, oʻziga yoqqan toshni olmoqchi boʻlsa, bolaning individual xususiyatlariga irodaviy xulq-atvor jarayonlarining tormozlanishi va kuchli ifodalangan maydonga oid yoki vaziyatli xulq-atvorni kiritish mumkin. Bola oʻz harakatlarini qiyinchilik bilan ongli boshqaradi va har safar u yoki bu predmet taʼsiri ostiga tushib qolishi mumkin. Albatta, yuqoridagi xatti-harakatlar sabablari faqat kuchli ifodalangan maydonga oid xulq- atvor emas, balki bola axloqiy ongi etarlicha rivojlanmaganidir va bu holat bolaga shu kabi ish tutish imkonini beradi. SHubhasiz, 7-8 yoshli koʻplab bolalar hatto kichikroq yoshdagilar ham boshqaning narsasini olmaydi, zero bu axloqiy meʼyor unga «ona suti bilan kirgan». Biroq koʻplab bolalar axloq masalalariga umuman eʼtibor berilmaydigan oilalarda tarbiya oladilar. Ular koʻpincha kattalarning ishxonadan biror nimani olib kelishlarini oddiy hol deb bilishlari va buni muhokama etilmaydigan narsa deb qabul qilishlarining guvohi boʻladilar. Bu kabi sharoitda katta boʻlgan, impulsiv xulq-atvorga moyilligi boʻlgan bolalar oʻz xatti-harakatiga beparvo boʻladilar, oqibatlarini oʻylab oʻtirmaydi va fikr yuritmaydi, oʻgʻrilik deb atash mumkin boʻlgan ishni qilish uning uchun qiyin boʻlmaydi ham. YUqorida keltirilgan xatti-harakatni oʻgʻrilik deb bilmasdan, bolaga koʻngilsiz xususiyatlarini engishga yordamlashilsa, uning shaxsi va axloqini rivojlantirilsa, bolaning rivojlanishida garchi bunga zamin boʻlgan boʻlsa-da, u asotsial yoʻldan

bormasligi ehtimoli ko'proq. Oilaning pedagogik nuqtai nazarini ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Rumin olimlari fikricha, ota-onalarning tarbiyaviy vositalarga oid munozara, kelishmovchiligi er-xotin munosabati yaxshi bo'lgan oilalarda ham noto'g'ri xulqatvor yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Polshalik olimlarning fikricha, tarbiyada xato metodlardan foydalanish bolada xafalik tuyg'usi, tushkunlik holati yuzaga kelishiga, uning ota-ona shaxsiga qarshilik va tajovuz qilishiga aylanishi mumkin. SHu asosda ota-ona va farzand o'rtasida keskin nizolar yuzaga keladi, munosabatlar buziladi, oqibatda o'g'rilik, uydan qochish va shu kabi hodisalar sodir bo'ladi. Ota-onalarning bolalar o'g'riligi muammosiga duch kelmasliklarining oldini olish uchun ota-onalarning oiyasi, ma'naziy ongiga, oilaga karatish lozim. Axir oila jamiyatning boshlang'ich bo'g'ini hisoblanadi. U shaxsning psixologik va ijtimoiy xossalari shakllanishiga ko'maklashadi. Ota-ona va yaqinlarining shaxsiy namunasi, bolaga tarbiyaviy ta'siri birinchi darajali ahamiyatga ega. Bolalik va o'smirlik davrida xulq-atvorning buzilishi va salbiy odatlarning yuzaga kelishiga qator omillar belgilovchi ta'sir etadi. Bola oila a'zolari bir-biri bilan iliq emotsional bog'liq bo'lgan oilada o'ssa (asotsial kompaniya) nomaqbul muhit unga nomaqbul (uyg'unlashmagan) oilada o'sgan bolaga o'tkazgani kabi ta'sir o'tkaza olmaydi. Uyg'unlashgan munosabatlar, odatda, ota-ona, buvi va bobolar bolani ma'naviy e'tiborsiz qoldirmaydigan va o'z namunasi bilan bolaga nima qilish mumkin va nima qilish mumkin emasligini tushuntirishga intilgan oilalarda yuzaga keladi. Zero, yuqorida aytilganidek, bola, avvalo, ota-onadan o'rnak oladi. Ota-onaning xulqi, ijtimoiy-axloqiy normalari va ma'naviy tarbiyasi bola rivojlanishi, tarbiyasi va albatta, xatti-harakatida iz qoldiradiki, u bolaning keyingi rivojiga ta'sir etmasligi mumkin emas. Bolaga oilada etarlicha vaqt ajratilsa va ota-onalar tomonidan ma'naviy va huquqiy qarashlar, bolani xatti-harakati: maktabga borgan-bormagani, dars tayyorlagan-tayyorlamaganini, kim bilan o'ynashini nazorat qilish bilan birga shakllantirib borilsa, u holda bola ota-onasi qo'llab-quvvatlashini his qiladi va boshqaning narsasini olish unga kerak bo'lmaydi. CHunki u birovning narsasini olish mumkin emasligini, shunday qilgan taqdirda jazolanishini biladi. Va oxir-oqibat bolada o'zini salbiy xulq bilan namoyon etishga ehtiyoj bo'lmaydi. Ota-onalaridan

biri bo`lmagan, bola bilan emoqional aloqa o`rnata olmagan o`gay ota yoki ona bo`lgan oilalar ham bor. Nokomil oilalarga yuqoridagilar bilan birga ichki birdamlik munosabati» bo`lmagan, hayotiy muammolarni hal etishda bir-birini tushunmaydigan, oila a`zolaridan birlarining boshqalari ustidan hukmronligi haddan ziyod bo`lgan, emotsional iliqlik yo`qligi nizoli vaziyatlarga tez-tez sabab bo`ladigan oilalarni ham kiritish lozim. Bunday holat bolaning o`zini tashlab qo`yilgan va yolg`iz deb his etishiga olib keladi. Bolaga birovning narsasini so`roqsiz olish yomon ish ekanini tushuntiradigan kishi topilmaydi. SHunday oilalar borki, ota yoki onaga ortiqchalik qiladi, ayniqsa oilada boshqa bola doimo ota-ona mehridan baxramand bo`lsa, bolada bu kabi emotsional inkor etish hissiyotiga beriluvchanlik, xafalik va odamovilik rivojlanishiga sabab bo`lib, unda yomon xatti-harakatga moyillik uyg`onadi. CHunki bola u nima qilishidan qat`i nazar unga avvalgidek befarq munosabatda bo`lishlarini yaxshi biladi. Destruktiv me`yorlar orqali o`zini namoyon etish - yordam so`rab xitob qilishga, o`ziga e`tibor qaratishga intiladi. Ko`rinib turibdiki xulqidagi buzilish va yomon odatlarning yuzaga kelishi sabablari xilma-xil, biroq, odatda, ular bir-biri bilan bog`liq, kompleks tarzda amal qiladi. Ko`pincha xulqdagi buzilish va o`g`rilik sodir etishga bo`lgan ehtiyojning yuzaga kelishi bolaga kichik maktab yoshidagi noto`g`ri munosabat, uning kichik shaxsiy muammolariga e`tibor etishmasligidan sodir bo`ladi. Bu esa kattaroq yoshda xunuk oqibatlarga olib keladi. Bunday holatning oldini olish uchun bola bilan aloqani o`rnatish, o`zaro ishonch ruhida suhbat uyushtirish, yolg`iz suhbatlashish lozim. Ammo va`z o`zaro o`qimasdan, ishonch uyg`otish kerak. Bolaga xatti-harakatining axloqiy mazmunini tushuntirish va boshqalar (o`qituvchilar, ota-ona va jabrlanuvchi) ning sodir etilgan harakat uchun u bilan baravar xafa bo`layotganlarini yetkazish lozim. Bu o`g`rilikni oldini olishning eng yaxshi yo`lidir. Kattalarning bola bilan gaplashishlari, o`z muammolari bilan o`rtoqlashishlari bolaga uni tushunishga chin dildan urinishayotganini anglatadi. Bola katta odamninig, Sizning xafa ekaningizni, aslida uni yaxshi bola deb bilishingizni his etish lozimBola bilan o`g`rilik muammosini hal etayotib ma`naviy ong har bir inson o`y-xayoli va faoliyatini keng belgilashini unutmaslik lozim. Uni o`zganing mulkini hurmat qilishga, o`zinikini asrab

avaylashga o`rgating. Bola ma'naviy xulqning asosiy qoidalarini oilada o`zlashtirishini unutmang. SHuni yodda tutish lozimki, bolaga uni koyiydilarmi, yoki erkalaydilarmi - mutlaqo farqi yo`q, unga faqat ota-onalarining, atrofdagi kattalarning e'tibori, iliq munosabati zarur, xolos.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Abdurasulov R. Psixologning kundalik kitobi. Jizzax – 2005
2. Davletshin M.G. va boshqalar. «Yosh davrlar va pedagogika psixologiya». O`quv metodik qo`llanma TDPU. 2004.
3. Raxmatullaev. M.A. Maktabda psixologik xizmatni tashkil etish. T.– 2001.
4. To`ychieva G.U., Asadova E. Yoshlar va konfliktlar echimi. Manual. - T.: 2008
5. Felshteyin D.I «Usmir davri tarakkiyoti». M.MGU, 1996 yil

ФИО автора: *Qo'ziyeva Shahrizoda*

Xorazm viloyati Urganch davlat universiteti

Filologiya fakulteti, o'zbek tili yo'nalishi

Название публикации: «SHUKUR XOLMIRAYEV ASARLARIDA HAYVONLAR OBRAZI»

Annotatsiya: Maqolada Shukur Xolmirzayev nasriy asarlaridagi hayvonlar obrazi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: hayvonlar obrazi, kechinma, cho'loq turna, mayna, motam.

Insonlar tug'ilibdiki, insonlarning hayotini ular bilan yondosh olamda yashayotgan hayvonlarsiz tasavvur qilish qiyin. Bir qaraganda odam tilini odam tushunadi, nazarimizda. Yo'q, ba'zida insonlar anglay olmagan his-tuyg'ularimizni shunchaki ermak uchun parvarishlagan hayvonlar oddiygina, so'zsiz, sadosiz tushunishadi.

Hayvonlarda shunday bir xususiyat borki, ular o'zlarini parvarishlagan egalarini hech qachon unutishmaydi. Hayvonlarning qalbi pok, yaxshilikni biladigan va yaxshilikka yaxshilik bilan javob qaytaradigan yuksak e'tirofga ega mavjudot ular.

Butun dunyo tashvishlaridan toliqqan qalbingga davo istab, ajablanarlisi, unga kerak bo'lgan malhamni insonlardan topolmayotgan bir paytlar, oddiygina hayvonlardan topishing hayratlanarli holat. Ular bizni tushunayotganday so'zlaymiz, ular bizga dalda berayotganday tushunamiz. Qalb prizmalarimizda kechayotgan tug'yonlarni, dengiz mavjlariday jo'shqin his-tuyg'ularimizni hech ikkalanmasdan tushunadigan hayvonlar obrazini mahorat bilan tasvirlagan yozuvchi Shukur Xolmirzayevdir. Shukur Xolmirzayev asarlarida shunday bir sir borki, uni na o'quvchi, na yozuvchining o'zi anglay oladi. Adib nima demoqchiligini kitobxon bilmaydi, kitobxon qanday xulosa chiqarganini esa adib. Yozuvchi asarlarida bevosita kitobxon va asar qahramonining hayotini chambarchas bog'lab qo'yadi. Eng qizig'i shuki, har bir kitobxon, har bir asar qahramoni bilan o'zi bilmagan holda, taqdiri bog'langanday undan ko'ngil uzolmaydi. Ya'ni asardagi biron-bir obraz og'ir vaziyatga tushsa, yig'laydi, quvonsa kuladi.

Shukur Xolmirzayevning ana shunday tahsinga sazovor asarlari “Qush tili” va “Cho‘loq turna” qissalaridir.

“Tangrim, bolalar bilan hayvonlarni o‘z panohingda asra”.¹⁵

Shukur Xolmirzayevning “Qush tili” qissasida yaralangan mayna obrazi orqali adib qushlarning insonlar kabi tushunishi, ularning ham insonlarga ichki kechinmalarini tushuntirishga harakat qilish ko‘rsatilgan bo‘lsa, “Cho‘loq turna” qissasida esa, endigina dunyo yuzini ko‘rgan qushning iztiroblari, onasi yuz o‘giranidagi ruhiy holati katta mahorat bilan tasvirlangan.

“Ariqning u betidagi qalin xazonlar ustida bir qush yalpayib yotar, bir qanoti dumi tomon surilib qolgan, sarg‘ish tumshug‘ini ochib chug‘urlar edi. Jahongir u yoqqa ikki qadam bosgan edi, qushcha jonholatda “qiyq-qiyq” etti-yu, tepadan bir balo yog‘ildi, barcha chipor qushlar quyilib, Jahongirning ustida charx urib aylana boshladi”.¹⁶

“Qush tili” qissasidagi quyidagi fikrlarga diqqat qilaylik:

Ariq bo‘yida bir qanoti qayrilib qolgan qushning yalpayib yotishi, zorlanib chiyillashida ham o‘zi yashayotgan muhitdan alamzadaligini yaqqol bilishimiz mumkin. Taqdir zarbalari, hayot qiyinchiliklaridan qayrilgan qanoti, azoblarga bardosh berolmay oh tortib nido qilayotgandek, go‘yo. Jahongir yarador qushni qo‘liga olgan paytdagi gala qushlarning uning ustida chiyillashi esa yuragining bir parchasini shu birgina bolaning qo‘lida hayotiga nuqta qo‘yilishini sezayotgan qushning qarindoshlari tomonidan o‘tkazilayotgan motam marosimi desak, hech mubolag‘a bo‘lmaydi. Qushlar va odamlarning yaqinligi isbotini motam marosimi orqali ham guvohi bo‘lishimiz mumkin.

Tug‘ma cho‘loq bo‘lib tug‘ilgan turnaning iztiroblarini kuzatar ekanmiz, “Qush tili” qissasidagi mayna va “Cho‘loq turna” qissasidagi turnaning kechinmalari deyarli bir xil ekanini sezish qiyin emas, aslida.

¹⁵ Xolmirzayev Sh. “Yo‘llar, Yo‘ldoshlar”. Toshkent. 1984. “Qush tili” qissasi. 48-bet

¹⁶ O‘sha asar. 48-bet

Cho‘loq turna tuxumdan kech chiqdi. Chiqqanidan keyin ham o‘ng oyog‘ini ololmay ancha yotdi, tipirchiladi, tukdan iborat qanotchalarini qoqdi. So‘ng ma’yus, ojiz ovoz chiqarib, boshini zo‘rg‘a ko‘tarib, anchagacha qaltirab turdi.¹⁷

Turnaning nuqson bilan tug‘ilgani uning aybi emas. Balkim bu sinovdir. Tabiat onani, bolasini yer-u ko‘kka ishonmaydigan validani sinamoqchi bo‘lgandir. Xo‘sh, ona sinovdan o‘tdimi?

Bir qaraganda bolasining nuqson bilan tug‘ilganini ko‘rgan ona turna o‘z farzandidan voz kechganini ko‘rib, nafrat ko‘zlari bilan qaraymiz. Aslida ham shundaymikin?

“Ona turna bo‘ynini gajak qilib, bolasiga birpas tepadan qarab turdi-da, tag‘in uning ustidan xatlab, narida alang-jalang bo‘lib, har tarafga talpinayotgan sog‘ jo‘jalar yoniga ketdi”.¹⁸

Ha, biz odamlar har bir narsadan ayb izlaganimiz sari, asl mohiyatini anglashimiz kerak bo‘lgan hodisalarni ko‘rmay ketamiz, balki bilib turib ko‘z yumarmiz!

Ona turnaning oldida ikkita yo‘l bor edi!

Birinchisi, cho‘loq turnaning yolg‘iz o‘zini ayyor tulkidan himoya qilishi, ikkinchisi uchta sog‘ polaponlarining jonini asrashi.

Bizning nazarimizda, har ikkala yo‘lni tanlasa ham xato qilgan bo‘lar edi. Sababi, cho‘loq turnani tashlab ketdi va onalar nomiga dog‘ tushirdi, sog‘ polaponlarini qutqardi va bu bilan nuqsonli farzandidan osonlikcha voz kechish mumkinligini isbotladi. Boshqa tarafdin esa, u to‘g‘ri qildi. Hayotda shunday yozilmagan qonuniyatlar borki, uni faqat his qilish mumkin. Bu-yashash qonuni, zurriyot qoldirish qonuni. Aynan ona turna shuni o‘ylab, fikrlagan holatda ham shu qarorni qabul qildi.

Hayvonlar obrazi bevosita insonlar hayoti bilan uzviy aloqador. Hatto bir-birini xursand qilishi, xafa qilishi, kalaka qilishi, mayna qilishi.

“-Nega mayna deydilar buni?

¹⁷ O‘sha asar. “Cho‘loq turna”. 149-bet

¹⁸ O‘sha asar. “Cho‘loq turna”. 150-bet

-Ko‘p usta qush bu, o‘g‘lim. Har qanday jonivorning ovozig a taqlid qiloladi. Xohlasa, mushuk bo‘lib miyovlaydi. Xohlasa, it bo‘lib hurishi mumkin...

Bulbulga o‘xshab sayrab ham qo‘ya oladi. Ana shuning uchun ham buni mayna deb ataydilar”.¹⁹

Hayvonning hayvonni kalaka qilishi, sirk maydonida masxarabozning odamlarni mayna qilishiga o‘xshab ketadi. Bulbulga o‘xshab sayrashi esa, suhandonlarning tinmasdan nutq so‘zlashiga o‘xshaydi. Shunday ekan, odamlar va hayvonlar hayotining bevosita aloqador ekaniga yana bir bor amin bo‘lamiz.

Xulosa qilib aytganda, hayvonlar obrazlari orqali Shukur Xolmirzayev juda katta ma‘naviy yukni mitti qushlar zimmasiga yuklay olgan. Tushunarli bo‘lishi uchun sodda tilda, hammaga tanish bo‘lgan qushlar obrazidan foydalangani esa, o‘quvchi diqqatini tezda o‘ziga qarata olgan. Shukur Xolmirzayev nasrida hayvonlar obrazi juda katta mahorat, yuksak did bilan foydalanilgan. Hech ikkilanmasdan, Shukur Xolmirzayevni hayvonlar tilini tushunadigan mahoratli “tarjimon” desak adashmagan bo‘lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolmirzayev Sh.”Yo‘llar, yo‘ldoshlar”.-Toshkent.1984
2. Xolmirzayev Sh.”Hayot abadiy”. G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti-Toshkent.1974
3. Xolmirzayev Sh.”So‘nmas o‘t”-Toshkent.1985
4. Hoshimov O‘.”Badbaxtdala tutquni”.”Davr press”-Toshkent.2009

¹⁹ O‘sha asar. “Qush tili” qissasi.51-bet

ФИО автора: *Mamatkulova Hilola Xayrullo qizi*

Guliston davlat universiteti

Название публикации: «TASAVVUFIY ADABIYOT JANRLARI»

Diniy-tasavvufiy adabiyot mumtoz adabiyotning ajralmas bir qismi bo'lib kelgan. Bu adabiyot vakillari jamiyat taraqqiyoti, kishilik jamiyatining ma'naviy ongini shakllantirishga, rivojlantirishga munosib hissa qo'shib kelgan. Chunki har qanday jamiyatning ijtimoiy-madaniy muhiti, o'sha muhit yetishtirgan mutafakkirlarning fikr-qarashlariga asoslanib shakllanadi. Tariximizda nazar tashlaydigan bo'lsak, bu sohada faoliyat ko'rsatgan bir qator ijodkorlarimizni nomlarini aytish mumkin. Ana shunday ijodkorlardan biri, islom madaniyati yetishtirgan ulug' mutafakkir va ma'rifatparvarlardan biri Ahmad Yassaviy alohida o'rin tutadi. Ahmad Yassaviy ijodiga bo'lgan befarqlik o'tgan asrda yo'l qo'yilgan xatoliklarning mahsulidir. Chunki Ahmad Yassaviy, So'fi Olloyor, Sulaymon Boqirg'oniy, Huvaydo, A. Navoiy, Z. M. Bobur va bir qancha mumtoz adabiyotimiz vakillari ijodining shakllanishi va rivojlanishida muhim rol o'ynagan omillardan biri islom va uning asosini tashkil etgan Qur'oni Karim hamda Muhammad payg'ambar hadislaridir. Lekin adabiyotshunoslikda bu masala juda kam o'rganilgan. Masalaga shu jihatdan yondoshadigan bo'lsak, "Ahmad Yassaviy turkiy tasavvuf she'riyatining atoqli vakili. U "Devoni hikmat" asari bilan jahonning bir necha mamlakatlarida ma'lum va mashhur bo'lgan. Boborahim Mashrab g'azallaridan birida "Ruhi jonim arshg'a yetdi men o'zim osmoniman", degan edi. Shu ma'noda Yassaviy Mashrabga o'xshash shoirlarning rahnamolaridan, yuksak ruh donishmandi, uning ruhiy olami murakkab va ziddiyatli bo'lib, bular ijodiyotida butun teranligi bilan aks etgandir". Biz bilamizki, har bir ijodkor o'zi yashagan ijtimoiy-madaniy muhitning ta'siri ostida o'z fikr-qarashlarini shakllantiradi. Bugun Ahmad Yassaviy ijodi haqida gapirar ekanmiz, uni bir umr xudo yo'lida fidokor xizmat qilganligini aytmay bo'lmaydi. Shoir umri davomida islom dinini, uning farzu-sunnatlarini targ'ib etdi. Din va shariat targ'ibotchisi, shoir Ahmad Yassaviy XI asrning o'rtalarida Sayramda

Ibrohim ota xonadonida dunyoga keldi. U juda yoshligida onasidan, yetti yoshligida otasidan ayrildi. Yassaviy yoshligidan bobosi Arslonbobo qoʻlida tarbiyalanadi. Shoirning ustozlari fiqh va tasavvuf ilmining donishmandi Yusuf Hamadoniy edi. Ustozining vafotidan keyin Yassaviy yana yurtiga-Yassiga qaytib keldi. “Xoja Ahmad Yassaviy Oʻrta Osiyoning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotida muhim mavqega ega boʻlgan, hozirgi Turkiston, oldingi Yassi yaqinidagi Sayram shahrida tavallud topgan. Yassaviyning vafot tarixi ilmiy adabiyotlarda 1166-67 yil deb belgilanganki, bunda olimlarning fikr-qarashlarida deyarli ixtilof yoʻq. Yassaviy qachon tugʻilgan? Qancha umr kechirgan? Bu savollarga javoblar esa bir-biriga toʻgʻri kelmaydi. Ahmad Yassaviyning tavallud sanasini Shahobiddin Yassaviy 1103-yil deb koʻrsatgan. Qozoq olimasi S. Taqiboyeva kitobida 1105-yil deb belgilagan. Tilshunos H. Neʼmatovning fikriga koʻra, Yassaviy 1197-yilda dunyoga kelgan. Bir qator tadqiqotchilar Yassaviy 63 yil umr kechirgan deyishsa, boshqa birlari 73 va 85 yil yashagan, degan qarorga kelishgan. Atoqli yassaviyshunos Muhammad Fuod Kuprulizodaning aytishicha, Yassaviy 120 yosh yashab hayotdan koʻz yumgan. Rus olimi V. A. Gordlevskiy bu raqamni yana besh yilga koʻpaytirib, Yassaviy 125 yil yashagan, deydi. Albatta, olim “Devoni hikmat”dagi: Yoronlardan fayz va futuh ololmadim, Yuz yigirma beshga kirdim bilolmadim,- 11 degan fikrlari asosida shunday xulosaga kelganligi shubhasizdir”. Ahmad Yassaviy turkiy tilda yozgan hikmatlari bilan koʻproq dong taratgan. Tariximizga nazar tashlaydigan boʻlsak, mutafakkirlarning fikr-qarashlarini yaxshiroq anglash uchun ular yashagan ijtimoiy-madaniy muhitni bilish kerak boʻladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

- 1.Oʻzbek mumtoz adabiyoti namunalari. T.: OʻzMU nashriyoti, 2004.
- 2.Tasavvuf manbalari., OʻzMU nashriyoti, 2004.

ФИО автора: *Soadatova Dilnoza Abdixoliqovna*

Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani 121-maktab o'qituvchisi

Название публикации: «INGLIZ TILI GRAMMATIK KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDA ONA TILINING ROLI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilini o'quvchilarga o'qitish jarayonida grammatik ko'nikmalarni shakllantirish va shu jarayonda ona tilining roli haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, Grammatik ko'nikmani shakllantirish jarayonida o'qituvchi duch kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari borasida mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Grammatik ko'nikma, aktiv grammatika, passiv grammatika, zamonlar, predlog, metodik tipologiya.

Jamiyat rivojlanib borayotgan bir paytda xorijiy tillarni o'rganishga bo'lgan ehtiyoj ham ortib boryapti. O'rta asrlarda Yevropa mamlakatlarida ona tilidan tashqari boshqa bir ikkinchi tilni bilish faqatgina yuqori tabaqa vakillariga xos bo'lgan. XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib mass media va publitsistikaning rivojlanishi bilan xorijiy tillarni o'rganishga bo'lgan ehtiyoj oshdi. Ikkinchi jahon urushidan so'ng G'arbda ingliz tili va kommunistik davlatlarda rus tilini bilish majburiy talabga aylangan edi. XXI asrga kelib nafaqat bitta chet tilini, balki bir nechta chet tillarini bilish kishilik jamiyatining bag'oyat muhim sohalaridan sanalmoqda. Chet tillarini mukammal egallagan kadrlarga bo'lgan ehtiyoj kundan kunga ortib bormoqda. Biz agarda biron – bir tilning ashshaddiy “shaydosi” bo'lib qolgan bo'lsak, uni o'rganish uchun imkoniyatlarimiz yetarlicha deb o'ylaymiz.

Chet tili o'qitish metodikasi fanini umumiy va xususiy metodikaga bo'lib o'rganamiz. Umumiy metodika til o'rganish uchun kerak bo'lgan umumiy qoidalarni ifodalaydi. Masalan, tillarni o'qitish uchun kerak bo'ladigan o'quv – uslubiy qo'llanmalar, vositalar, adabiyotlar. Xususiy metodika esa chet tillarini o'qitishda alohida qismlarga e'tibor qaratadi. Masalan, fonetikaning o'qitilishi, grammatikaning

o'ziga xos xususiyatlarini o'qitish, leksikani o'rgatish va o'rganilgan materiallarni amalda qo'llash yani, o'qib tushunish va yozishda, tinglab tushunish va gapirishda va hokazo.

Psixologiya va metodikaga oid adabiyotlarda har qanday til materialini, shu bilan birga grammatik materialni ham aktiv va passiv ravishda egallash farq qilinadi. Til materialini aktiv ravishda egallash deganda biz uni nugq faoliyatini hamma turlarida (nutq faoliyatining reproduktiv ham retseptiv turlarida) avtomatik ravishda ishlata olishni nazarda tutamiz. Passiv ravishda ishlatish deganda faqat retseptiv turlarida ya'ni tinglab tushunish va o'qishda ishlatish nazarda tutiladi. Metodikada aktiv va passiv til materialini tanlashda har xil tamoyillarga tayanishimiz kerak, chunki ularni o'rgatishda ham har xil usullarni, metodlarni qo'llaymiz va bu yo'l bilan vaqtni tejab qolamiz.

Metodik adabiyotlarda grammatik minimumni tanlash tamoyillari ishlab chiqilgan. Nutq faoliyatining hamma turlarida ishlatish mumkin bo'lgan grammatik hodisalar aktiv grammatik minimumga kiritiladi.

Bu tamoyillar quyidagilar:

- 1) og'zaki nutqda ko'p qo'llanilishi tamoyili;
- 2) namunaviylik tamoyili;
- 3) sinonimlarni chiqarib tashlash tamoyili;

Grammatik minimumni tanlashning birinchi va ikkinchi tamoyillariga asoslanib faqat og'zaki nutqda ko'p qo'llaniladigan hamda leksik materialining ko'p qismiga tadbiq etilishi mumkin bo'lgan grammatik hodisalar kiritiladi.

Uchinchi tamoyilga muvofiq hamma grammatik sinonimlar ichidan faqat stilistik jihatdan neytral bo'lgan grammatik konstruktsiyalar kiritiladi. Masalan: kelasi zamonda bo'ladigan ish harakatni ingliz tilida 3 xil ifodalash mumkin:

to be going to do smth -nimadir qilmoqchi bo'lmoq
oldindan rejalashtirilgan va yaqin kelajakda bo'ladigan ish harakat "present continuous" ni kelasi zamon o'mida ishlatish;

“Future Indefinite Tense” ni ishlatish;

Aktiv grammatik minimumga uchinchisi olinadi.

Passiv grammatik minimumga quyidagi tamoyillar asosida tanlanadi:

1) adabiy-yozma nutq uslubida ko'p ishlatilish tamoyili;

2) ko'p ma'noliylik tamoyili.

Birinchi tamoyil hammamizga tushunarlidir. Ikkinchisi bo'yicha bir necha manoga ega bo'lgan grammatik hodisalar kiritiladi.

Masalan:

“*will*” — kelasi zamonni ifodalash uchun ko'makchi fe'l bo'lishi mumkin.

“*will*” — modal fe'li shaklida ishlatilishi mumkin.

“*will*” — iltimosni juda ham yumshoq shaklini ifodalashi mumkin. ***Will you please, open the window.***

Yuqorida aytilgan tamoyillar asosida tanlangan grammatik material maktab darsliklari mualliflari tomonidan, maktab dasturiga amal qilgan holda sinflarga, choraklarga va darslarga taqsimlab chiqiladi.

Grammatik materialni o'quvchilarga o'rgatishdan oldin ularni metodik tipologiya qilish uchun ona tildagi to'g'ri keladigan grammatik hodisalar bilan qiyoslab chiqish maqsadga muvofiqdir. Metodik tipologiya deganda biz grammatik shakl hamda grammatik mazmunni o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi jarayonida hosil bo'ladigan qiyinchiliklar miqdorini aniqlab, ularni guruhlashtirishni aytamiz.

Har kanday grammatik hodisani o'quvchilar tomonidan o'zlashtirib olinishi uning shakli (talaffuz va grafik), mazmuni va gaplarda qo'llaniish (funktsiyasi) bilan bog'likdir.

Ingliz tili analitik tillar guruhiga kirsa, o'zbek tili esa sintetik tillar guruhiga kiradi. Shuning o'zini bilishimiz grammatik hodisalarni metodik jihatdan qiyoslashda grammatik shaklni o'zlashtirishda ancha qiyinchiliklar keltirib chiqaradi. Masalan: ingliz tilidagi «***The Present Continuous Tense***» ni yasashida “**to be**” fe'lini hozirgi zamon shakliga, ya'ni “***am, is, are***” larga fe'lning sifat-dosh 1 shakli qo'shiladi.

“We are working in the garden”.

O'zbek tilida esa faqat ***“yap”*** fe'lining o'zagiga qo'shiladi: biz bog'da ishlayapmiz. Grammatik shakl jihatidan bu konstruksiyani o'zbek o'quvchilari tomonidan ancha qiyinchiliklarga olib keladi. Ular ***“to be”*** fe'lini ko'pincha tushurib qoldirishlari mumkin va shunday ham qiladilar. Lekin grammatik mazmun jihatidan ushbu hodisani o'zbek o'quvchilariga o'rgatish qiyin emas, chunki u ***«hozirgi zamon davom fe'li»***da mavjuddir.

Ingliz tilidagi predloglarni ham o'zbek o'quvchilari tomonidan o'zlashtirilishi qiyin material hisoblanadi, chunki birinchidan o'zbek tilida predloglar yo'q, ikkinchidan ularning o'zi doimo bir xil grammatik mazmunga ega emas.

Masalan:

to look at,

to be at the blackboard

iboralarida ishlatilgan ***“at”*** predloglarini ma'nosi turlichadir.

Xuddi predloglarga o'xshab artikllarning o'zbek tilida mavjud emasligi o'quvchilarga katta qiyinchilik tug'diradi. Artikllarni to'g'ri tanlash qoidalarini ko'pligi va ularni o'ta mavhum bo'lganligi ham qiyinchiliklar hosil qiladi.

Ingliz tili darak gaplarida so'z tartibini o'zbek tilidagi gaplar bilan qiyoslasak, ingliz tilidagi gaplarning so'z tartibi ko'p jihatdan qat'iy ekanligini ko'ramiz, o'zbek tilida kesim gapni oxirida keladi, ingliz tilida esa gap bo'laklarining o'z qat'iy o'rni bor, o'rin, payt hollaridan tashqari.

Yuqorida aytilgan chet tili o'qitish jarayonida hosil bo'ladigan ayrim qiyinchiliklarni hisobga olgan holda va ularni birma — bir bartaraf etib, har xil mashqlar yordamida grammatik malakalarni o'stirish va mustahkamlash maqsadga muvofiqdir.

Hozirgi kunga kelib chet tillarini o'qitish eng muhim masalalardan biri sanaladi. Yevropa ittifoqining fikriga ko'ra bu fan talabalarda komunikativ bilimlarni shakllantirishga yordam beradi va mamlakatlararo o'zaro munosabatlarda ham muhimdir. Birinchi navbatda lingvistik jihatdan asosiy e'tibor til sistemalariga emas, balki nutqni rivojlantirishga qaratiladi. Ikkinchidan, sotsiolingvistik va sotsial — madaniy bilimlarni va strategik bilimlarni chuqurlashtirishga yordam beradi. Bunda

to'g'ri va ta'sirchan nutq tuza bilish o'rganiladi. Har bir strategik maqsadga erishish uchun yaxshi aytilgan nutq muhimdir. To'rtinchidan esa, sotsial bilimlarni ya'ni tolerantlik va sabr – toqat kabi xislatlarni shakllantiradi.

Adabiyotlar

1. Rogova G.V. Methods of Teaching English. Moscow. 1983
2. Jalolov J.J. Chet tili o'qitish metodikasi. T.1996
3. Hoshimov O'.H., Yoqubov I.Ya. Ingliz tili o'qitish metodikasi. T. 1993y.
4. Azizxo'jayev N.N.. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.-T.: "O'z YU adabiyot jamg'armasi nashriyoti", 2006.

ФИО автора: *Taniyeva Komila Utkirovna*

Master student of Samarkand State Architectural and Civil Engineering Institute

Название публикации: «METHODS OF ORGANIZING THE MOVEMENT OF CARS AND PEDESTRIANS ON THE TERRITORY OF THE NEWLY BUILT MICRODISTRICT ON THE BASIS OF MODERN REQUIREMENTS»

Annotation: This article provides an overview of the priorities and their analysis in the field of road construction in our country.

Keywords: road, modern market economy, modern industries, new roads, conveniences.

It should be noted that the road has long served as a means of trade and communication between individuals, organizations, cities, regions and countries, and today the importance of the road has expanded. The road is a means of sustaining life, and since ancient times the road has served as a means of trade and communication between an individual, an organization, a city, a region, and a country. To understand the construction of infrastructure as a process is to understand any process through a single method, that is, to observe its history and laws. In a modern market economy, the management system is one of the main factors of development, and it is in the road system that the management is organized and the management is technically and economically organized, the management methods and techniques. Property relations with the object and subject of management, interdependence of elements of this system in road construction, network management. scientific foundations, management of road construction organizations, management of road construction production, how management in road construction performs general, special and auxiliary management functions.

At the same time, the ratio of the length of the road axis to the length of the airway is slightly longer. The shortest line connecting points A and B on a location map is called the airway. The broken line connecting points A and B is called the lane. Ensuring the free movement of traffic on city streets In the city of Samarkand should be planned in the

way of vertical planning of streets in such a way that as a result Snow water should be removed from the city, because if the rain and snow water is in a stable state, it can be used on both roads and streets. The negative and serious impact on the buildings and structures of the city is scientifically justified.

Proper organization of the financial mechanism in the road construction system, effective organization of the process of distribution of funds allocated to the road construction sector, their financing and control. Special attention was paid to the coordination of financial and economic activities of enterprises. Streets and roads have been formed since ancient times and have evolved in the history of mankind in connection with their activities as a community. Depending on the nature of the natural and historical conditions, their territorial proportions were formed. History has it that artificial terrestrial roads began to form about 1,000 years ago. An example of this is the Great Silk Road, which connects ancient China with Europe. Today, the road network in modern cities is the basis of the urban transport system, and the demand for them is growing every year. The transport system has a special place in urban planning. The transport system ensures the active life of the city's population and increases its efficiency. Otherwise, it is impossible to imagine city life, especially today, without a transport system. The design and organization of traffic and pedestrian traffic is one of the main problems in the architectural and design solution of the city. : the large number of intersections on the streets bordering small quarters, reduces the flow of traffic, makes it difficult. Central The overcrowding of administrative and commercial buildings in the districts makes it difficult to organize the movement of large numbers of people and transport. The transport system in the city consists of underground and surface transport facilities. Streets began to take shape with the first appearance of cities. The organization of the transport system in the city depends on the density of the population in the city, the number of cars per 1,000 people, the scheme of the road network in the formation of the city. In modern urban planning, the creation of an optimal solution of the transport system plays a key role in

the formation of the city. The transport infrastructure of the city consists of elements of the external and internal transport system, which provide the functioning of the city structure, forming a single interconnected transport system. The transport infrastructure of the city consists of:

- The road network (KYT), which provides access to all the planned structures of the city and the transportation of the necessary goods;
- transport network outside the street-road network (underground and aboveground);
- external (long-distance) transport connected to the planned structure of the city;
- Facilities serving the transport industry (fleets, repair parks and depots, cargo processing bases or unloading areas, power facilities, railway stations, etc.). In addition, the streets are an open space environment that gives an aesthetic, ecological spirit to the ensemble of buildings and structures in the city. The boundaries of the streets are marked by "Red Lines" in the general plan. The boundaries of the streets include: carriageway, sidewalks, bicycle lanes, railways, the green area, above-ground devices - poles for outdoor lighting, poles for electric vehicles, signs indicating the control of street traffic and various devices. The green strips on the street perform the following functions:

- to protect the population, buildings from noise, dust, gases by creating special protective green strips between the sidewalk and buildings;
- to protect pedestrians from the carriageway by planting special protective trees and shrubs located between the sidewalk and the carriageway;
- for dividing lanes to divide the carriageway into oncoming traffic, etc.

Streets and roads also serve to drain rain and snow out of the city. This is done through open canals, underground water networks. Under the street are all kinds of engineering structures that supply the city. street and road network for the city the main residential areas are industrial zones, city center, outdoor transport, recreation areas, etc. k. should be

connected with places in the shortest distances and with the least time consuming. The road network should be in line not only with the current traffic flow, but also in the near future.

The distinguishing feature of the research object is that a series of measures to increase the positive impact of the traffic lane with traffic lights on the passage of vehicles are compared on the basis of extensive scientifically based research, mathematical statistical methods, and, depending on their importance, coefficients. Dividing into several categories, the measures are predicted periods of self-justification. It focuses on the solution, and it is shaped by the information that is needed. The research solves the problems that need to be done and the tasks that need to be solved, and answers to the questions that can be asked.

References:

1. Q.X.Azizov. "Fundamentals of traffic safety" Tashkent. "Science and Technology" 2009 t.f.n. Associate Professor Khudayberdiev A., Master Madiev FM, Yuldasheva YI, (SamDAQI)
2. Organization of traffic on the roads of the settlement XIII Republicscientific-practical conference. materials Part I, Samarkand-2016 pages t.f.n.
3. Associate Professor Khudayberdiev A., Master Madiev FM, Yuldasheva YI, (SamDAQI) XIV Republican scientific-practical conference on the organization of road safety. Materials Part II,

ФИО автора: *Azimova Rushana Zokirjon qizi*

GulDu pedagogika va psixologiya

1-kurs magistratura talabasi

Название публикации: «BO'LAJAK PEDAGOG MUTAXASSISLAR
TAYYORLASHNI INTEGRATIVE YONDASHUV ASOSIDA
TAKOMILLASHTIRISH»

Hozirgi kunda zamonaviy sharoitlarda bo'lajak pedagog mutaxassislar tayyorlashda va o'qitishdaularningintegratsiyasinita'minlashgayetarlie'tiborberilibkelinmoqda. Hatto, o'rtamaxsus, kasb-hunarta'limio'quvregalaridagifizikavaelektrotexnika, kimyovamaterialshunoslikkabifanlar ham tizimlio'zarobog'liqliknita'minlanganholdao'qitilmoqda.Lekinbo'lajakpedagoglarni integrative yondashuvasosisatayyorlashda bi qatorkamchiliklar ham kuzatilmoqda.Muammonibartarafetishgaqaratilgantadbirlaresategishlio'quvregalarida ushbufanlarnio'qitishningvaqtbo'yichamuvoifiqlashtirilishiyokifanlarmazmuniniqism anuyg'unlashtirishgaoidtadbirlarbilancheklanmoqda.Unitubdanhalqilishuchunesa, talabalarya'nibo'lajakpedagoglaregallaydiganbilimlariyuqorisifatdarajasinita'minlovchio'quvfanlariintegratsiyasiningzaruriyshart-sharoitlari, shakl, mazmunvavositalariniishlabchiqishtalabetilmoqda.Zamonaviydidaktika o'quvfanlarin iintegratsiyalashga birqancha yondashuvlarnitaklifqiladi, biroqhalibujarayonningumu me'tirofetilganmazmuni, shaklvavositalariparatilganemas. Ko'pchilikpedagogolimlarta'limdagiintegratsionjarayonlarnio'rganishda fundamental fanlarniintegratsiyalashdagitasavvurlardankelibchiqqanholdaishko'radilar.Bu holatintegratsiyaningdastlab fundamental tarmoqlardaamalgaoshib, keyinchalikpedagogikasohasigatarqalganligibilanizohlanadi.Ta'kidlashjoizki, o'quvfanlariilmiyfanlardanfarqqiladi.Faqatbufarqularmazmunidaemas, balkibilimlarningberilishshakli, hajmivabayonqilinishchuqurligidao'zaksinitopadi. O'quvfaninio'rganishdanmaqsad o'quvchinifandagiob'ektivyangilikbilantanishtirishemas, balkiundasub'ektivyangilikkaegabo'lganbilimlarnishakllantirishdaniborat.Shusababli,

o'quvfanlari integratsiyasi ilmiy-fandagish jarayonlardan farq qiladi. Bu ma'noda bo'lajak pedagoglarni tayyorlashdagi integratsiya – fanlarning differentsiatsiyasi tufayli tarixantarkib topgano'quvfanlari gabo'libo'qitish tizimi ning kamchiliklarini tuzatishga qaratilgan ularning o'zarobog'liqligini ta'minlash shakli sifatida qaralishi mumkin.

Bunda o'quvfanlarini integratsiyalashning didaktik mohiyati turli o'quvfanlari bo'yicha angibilimlarni shakllantirishning kontseptual tuzilmaviy metodlarini aniqlashimkininib eruvchi pedagogik tadbirlar tartibi hamda qonuniyatlarini ishlab chiqish zarurati bilan belgilanadi. Tor ma'noda qaralganda, o'quvfanlari integratsiyasi fan sohasi va ilmiy bilimlarni o'zaro sintezining uzviy davomi hisoblanadi. O'quvfanlari integratsiyasining asosiy maqsadi sub'ektiv angibilimlarni sintez qilishdan iborat bo'lib, integratsiya jarayonlarining bosh vazifasi – sub'ektiv angibilimlarni sintez qilishga qaratilgan pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishdan iborat. Didaktika daturli fanlarga taalluqli o'quv materiallarini bittakursga birlashtirish kabi integratsiyaning turli shakllari taklif qilinadi. Biroq, pedagogik tajribalar bu kamchiliklarning yetarli samara bermasligini ko'rsatmoqda. Biz, ta'lim tizimida tarixantarkib topgan fanlarga bo'libo'qitish tizimi saqlanib qolishining tarafdorimiz.

Bo'lajak pedagog mutaxassislar tayyorlashni integrativ yondashuv asosida olib borishda ularning o'quvfanlarini nisbatan mustaqil bo'lishi kerak, chunki ularning har birio'z tili, tushunchalar apparati, metodologiyasi, metodikasi, tadqiqot predmeti va kontseptsiyasiga ega alohida fan sohasini ifodalaydi. Shubilanbiriga, ularning o'zarobog'liqlikda o'rganish bilan bog'liq imkoniyatlarro'yobgachiqarilishi lozim. Bunday imkoniyat jumladan fanlarning o'zaro yondashuv asosida ta'minlanadi. Unio'quvfanlarini integratsiyalash shakli sifatida ham, sub'ektiv angibilimlarni sintez qilish metodi sifatida ham qarashi mumkin. Biz

fanlarning o'zaro yondashuvni umumta'lim hamda maxsus fanlarni integratsiyalashda pedagogika fani uchun eng optimal yo'nalish sifatida qaraymiz. Biz

o'quvfanlarini integratsiyalash natijasi fanlarning o'zarobog'lanmagan holda o'rganilgandash

akllantirish mumkin bo'lmagan sub'ektiv yangi bilimlarning o'zlashtirilishi, —
degan kontseptual g'oyaga tayyanamiz.

Ilmda yangi bilimlarning fanlararo sintez jarayoni juda sekin kechib, ba'zida u
birqancha o'nyilliklarga teng davrni qamrab oladi. Bo'lajak pedagoglarni o'qitish jarayonida
sa'odatli o'qituvchi biron-bir necha mashg'ulot,
yoki hatto biron-bir necha daqiqacha idoralab aniqlanilgan turli fanlarga o'zlashtirilgan bilimlarga
ayanuvchi sub'ektiv yangi bilimga "olib kelishi"
kerak bo'ladi. Ya'ni, bilimlarni tayyor holatida berish emas,
balki ularning sintezi uchun tegishli shart-sharoitlarni yaratilishi kerak. Bu
vazifa amalga oshirishning texnologik usullaridan birini sohasidagi bilimlarni boshqasiga
olib o'tish bilan bog'liq bo'lib, u
fanlararo aloqalarni o'rnatishning asosiy mexanizmi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Turg'unboyev K., Rizayev A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar.
„Andijon nashriyot-matbaa“ 58 b
2. Pedagogika. To'xtaxadjayeva M.X. ning ilmiy umumiy taxriri ostida.
Toshkent-2010. 254-255 b.
3. Choriev R. Yangi pedagogik texnologiyalar-ta'lim –tarbiya sifat va
samaradorlik omili. Toshkent-2010. 254-255 b.

ФИО автора: *Meretgeldieva Aygul Bekmiratovna*

NDPI Boshlangich ta'lim

fakulteti 1- kurs talabasi

Название публикации: «BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MA'NAVIY-AXLOQIY RUHDA TARBIYALASH – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA»

ANATATSIYA

Boshlang'ich sinf o'quvchilari shaxsida yaxshilik, mehribonlik qilish, shirinso'zlik bilan muomalada bo'lish kabi ma'naviy sifatlarni shakllantirishda o'qish, ona tili, musiqa darslarining imkoniyatlari juda kattadir. Chunki mazkur predmetlar bo'yicha darslar tuyg'ular va hissiyotlar asosida qurilayotgan mashg'ulotlardir. Shuning uchun ham darslarda bolalarni tushunish, ularni his qilish, his tuyg'ularini qadrlashni o'qituvchi diqqat markazida turishi kerak.

Kalit so'zlari: Boshlang'ich sinf, ma'naviyat, ma'rifat, his tuyg'u, diqqat.

Boshlang'ich sinf o'quvchisida ma'naviyatni shakllantirish bo'yicha ishlar samaradorligini oshirish vazifasi ular uchun chop etilayotgan barcha darslik va o'quv qo'llanmalarining matnini xalqimizning asrlar sinovidan o'tgan urf-odatlarini, axloqiy qarashlarini ifodalovchi qonun, qoidalar, pand-nasihatlari, hadislar bilan izchil boyitib borishini taqozo etadi. Ayni paytda boshlang'ich sinflardan boshlab, o'quvchilarda jahondagi boshqa xalqlarning qadriyatlarini, urf-odatlariga ham hurmat va qiziqishni shakllantirish maqsadi ustuvorlik qilishi zarur. Shuning uchun ham darsliklarda boshqa xalqlarning tarixi, urf-odatlarini, qarashlarini ifodalangan matnlari o'rin olishi, agar shunday materiallar bayon etilgan o'quv vositalari yaratilgan bo'lmasa, ularni o'quvchini o'zi tayyorlashga burchli bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Eng muhimi, mazkur xalqlarning taraqqiyot darajasini, yuksalishini tan olishga, ularning turmush tarzidagi ijobiy jihatlarni ijodiy o'zlashtirishga o'quvchilarni pastki sinflardan boshlab odatlantirib borish, bag'rikenglikni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchi shaxsi ma'naviy qiyofasini belgilashda fidoiylik tushunchasi bosh omil

ekanligini hisobga olib har bir boshlang'ich maktab o'qituvchisi ta'limtarbiya jarayonida Amir Temur, Ulug'bek, Navoiy, Bobur kabi buyuk shaxslarning adabiyot, san'at, fan, madaniyat, Vatan mudofaasi yurt obodligi sohasida ko'rsatgan fidokoronaligi, jonbozligi bilan tanishtirib borish zarur. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar ma'naviyatini yaxlit tizim asosida shakllantirish vazifasi nafaqat I-IV sinflarda o'qitiladigan o'quv materiallar mazmunini boy merosimiz bilan boyitish, o'quvchilarga ko'proq ularning ma'naviy olamini boyitadigan badiiy, tarixiy, memorial asarlari, o'zbek va jahon xalqlari ertaklari, qissa, hikoyalar o'qishni tavsiya etish, tarixiy yodgorliklar, muqaddas qadamjohlar, osoru-atiqalar, ularning tarixi, bunyod etilishi bilan, balki zamonamiz qahramonlari, fidoiy insonlar, yozuvchi, olimlar, san'atkorlar, sportchilar ularning bevosita mehnat jarayonlari natijalari bilan tanishtirib borishni ko'zda tutadi

Boshlang'ich ta'lim o'quv rejasida «Musika madaniyati» o'quv faniga alohida e'tibor berilgan bo'lib, u yosh avlodni ma'naviy, axloqiy tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki xalqimizning milliy kuy va qo'shiqlari odamlarning orzu-umidlari, hayotiy kechinmalari, boy ma'naviy dunyosini o'zida aks ettirgan. O'zbek milliy musika madaniyatining bu sohadagi imkoniyatini nihoyatda katta ekanligini birgina ona allasi qo'shig'ida o'rsatamiz, «Alla» ashulasida onaning naqadar sodda, mazmunan boy, o'z bolasiga cheksiz mehrmuhabbati, uning istiqbolini o'zining dil izhori bilan tarannum etgan orzu-umidlari yotadi. «Alla»da ilgari surilgan yuksak g'oyani farzandning ongli, aqlli, eslixushli, shirinsuxan, oqibatli, mehribon, kelgusida ota-ona suyanchig'i, madadkori bo'lish istagi ifoda etilganligi uni qanchadan qancha avlodlarni yuksak ma'naviyatli bo'lib shakllanishida muhim vositalaridan biriga aylantirdi. Shu munosabat bilan musiqiy merosimiz, qadriyatlarimiz, ustozshogirdchilik an'analarini, milliy musika san'atimizning rivoji uchun beqiyos xizmatlarini ayamagan buyuk musiqiy allomalarimizning hayoti va ijodiy faoliyatlarini o'quv dastur va o'quv-metodik komplekslarga muntazam kiritish maqsadga muvofiqdir. Boshlang'ich talim tizimida va maktabdan tashqari ta'lim muassasalarida atoqli bastakorlarimiz – M.Mirzayev, K.Jabborov, F.Sodiqov,

S.Kolonov, N.Hasanov, Yu.Rajabiy kabi bastakorlarning musiqiy merosini targ'ib etish maqsadida o'tkaziladigan ko'rik-tanlov hamda tadbirlarda o'quvchilarni bevosita ishtirok etishlariga erishish, shubhasiz ularda milliy qadriyatlarimizga, buyuk milliy musiqiy merosimizga bo'lgan mehr-muhabbat tuyg'ularini shakllantirish uning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich maktabda ta'lim-tarbiya berish orqali o'quvchilarning rivojlanishiga yordam beradigan asosiy omillarga: dars mashg'ulotlari, darsdan tashqari tadbirlar, jamoat topshiriqlari va o'quvchilarning dam olishlarini reja asosida tashkil qilish va hokazolar kiradi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga ma'naviyatni singdirishni amalga oshirishda uchraydigan qiyinchiliklarga quyidagilarni ko'rsatish mumkin: - boshlang'ich sinf o'quvchilariga ma'naviyatdan dars o'tishga doir ilmiy jihatdan asoslangan maxsus qo'llanmalarining yetarli darajada emasligi; - boshlang'ich sinflarda fanlararo uzviylik va ma'naviy-axloqiy tarbiyalash omillari keng o'qituvchilar jamoasiga tushunarli tarzda yetkazilmagan; bu sinflarda ishlayotgan o'qituvchilar bilan o'quvchilar, ot-onalar o'rtasidagi aloqa muayyan pedagogik tizimga solinmagan, nazariy va amaliy jihatdan asoslab berilmagan; - boshlang'ich maktabda o'quv mashg'ulotlari va tarbiyaviy ishlarni tashkil etish uchun yetarli sharoitlar yaratilmagan; - ma'naviy-axloqiy tarbiya borasida sinfdan tashqari ishlarni o'tkazishda jamoatchilikning yetarli darajadagi ishtiroki ta'minlanmagan; - boshlang'ich maktabda ma'naviyatdan ta'lim-tarbiya ishlarini tashkil etish bo'yicha olib borilgan maxsus ilmiy izlanishlar zamon talabiga ko'ra qayta ishlab chiqilmagan. Boshlang'ich maktabda o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi samaradorligini oshirish quyidagilarni ko'zda tutadi: - boshlang'ich sinflarda ma'naviy ta'lim-tarbiyani amalga oshirishning hamda fanlararo uzviylikning o'ziga xos maqsadi va vazifalari to'g'ri belgilanishiga erishish- boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy va ruhiy rivojlanishidagi o'ziga xos xususiyatlari hisobga olingan holda yaratilgan pedagogik tizim asosida ish olib borish; - o'zbek xalqining milliy qadriyatlari, urf-odatlari, psixologiyasi, tursushtarzi hamda har bir maktabning mahalliy sharoitini hisobga olgan holda ma'naviy ta'lim-tarbiya ishlarini tashkil etish jarayonining o'ziga xosligini hisobga olish; - boshlang'ich sinf ta'lim-tarbiya jarayoniga shaxsga yo'naltirilgan o'qitish

texnologiyalarini joriy etish va hokazo. Maqollar xalqimizning nodir ma'naviy boyligi bo'lib, o'quvchilarda milliylikni tarbiyalashga, ularni o'zligini anglashga da'vat etadi hamda yosh bolalarning fikrlarini chuqur, ixcham, aniq va obrazli qilib ifodalashga o'rgatadi. Maqollarda o'zbek xalqining turmush-tarzi, ma'naviy qiyofasi, e'tiqodi, odamlarga, tabiatga munosabati o'z ifodasini topgan. O'zbek xalqi doimo Vatanga sodiqlik, mardlik, qag'ramonlik, kamtarlik, samimiylk kabi yuksak axloqiy fazilatlarni yosh avlodga singdirishga alohida e'tibor berib kelgan; «Vataning tinch – sen tinch», «Botirdan o'lim ham qo'rqr», «Yigitning botirini maydonda sina», «Kamtarga kamol – manmanga zavol». Xalqimiz ayrim odamlarda uchraydigan nodonlik, qo'rqqqlik, yalqovlik, ochko'zlik kabi salbiy sifatlnrni keskin qoralash orqali ham yosh avlodni ma'naviy barkamol etib tarbiyalashda ham boy tajriba to'pagan; «Amal tegsa nodonga, o'zini urar har yonga», «Axmoqqa javob sukunat», «Yolg'onchi yolchimas, o'g'ri boyimas», «Insofsizga erk bersang, elni talar»

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Tolipov O'. va b.q. O'quv-tarbiya jarayoniga pedagogik texnologiyalarni joriy etish. – Toshkent, 2004. – 64 b.
2. Usmonova S. Ta'lim jarayonida noan'anaviy darslarga ijodiy yondashish usullari. – Buxoro: «Pedagogik mahorat» jurnali, 2005 yil, 2-son. – B. 19-21.
3. Shodiyev N., Axrorov Yu., Xolmuxamedov M. Amaliy pedagogik o'yinlar. O'quv qo'llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2005. – 32 b.
4. www.ziynet.uz
5. www.google.uz

ФИО автора: *Mirzayeva Madinabonu Rustam qizi*

Samarqand Davlat tibbiyot instituti

Davolash ishi bo'limi talabasi

Название публикации: «O'TKIR ZOTILJAM KASALLIGINING POTOGENEZI VA ETIOLOGIYASI»

Annotatsiya: Mazkur maqolada inson nafas olish a'zolarida ko'p uchraydigan o'tkir zotiljam kasalligini keltirib chiqaruvchi omillar, ushbu kasallikning davo usullari va oldini olish chora- tadbirlari xususida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: o'tkir zotiljam, kasallik, pnevmokok, virus

O'tkir zotiljam nafas olish a'zolari kasalliklari orasida ko'p uchraydigan, asosan, o'pka to'qimalari (alveolar oraliq to'qima, mayda qon tomirlar)ning o'kir yallig'lanishi bilan kechadigan kasallikdir. Bu kasallik o'rta hisobda har 10000 aholiga 16 tadan to'g'ri keladi. O'tkir zotiljam bilan har qanday yoshdagi odam kasalliklanishi mumkun. Ammo bu kasallik yosh bolalar va qariyalarda ko'p uchraydi. Kasallik o'z vaqtida davolansa, asorati qolmaydi. Agar kasallik o'z vaqtida davolanmasa, har xil og'ir asoratlarni keltirib chiqarish hatto o'limga olib kelishi mumkun. O'tkir zotiljam turli yuqumli: a) virus kasalliklar (ortinoz, psittakoz, ko'k yo'tal, qizamiq, suvchechak), b) bakterial kasalliklar (brutselloz, tularemiya, ichtellami) ko'rinishi yoki asorati sifatida ham rivojlanishi mumkun.

O'tkir zotiljamga, asosan, 54% da 74% gacha hollarda pnevmokoklar sabab bo'ladi. Gripp epidemiyasi vaqtida kasallikni virus va bakteriyalar birgalikda keltirib chiqaradi. Kilinik belgilari: Kasallik to'satdan boshlanib, bemorning tana harorati 39-40 C ga ko'tariladi, eti qattiq junjilib qaltiraydi, darmoni qurib boshi og'riydi, terlaydi. Avval quruq, so'ra shilliq rangli qizg'ish balg'am ajratib yo'taladi. O'tkir zotiljamning rivojlanishiga qattiq sovuq qotish, jismoniy

va ruhiy o'ta toliqish, tananing zaharlanishi hamda kasallikka qarshi kurashish qobiliyatining susayishi sabab bo'ladi.

O'tkir zotiljam kasalligi o'pka bo'lagi va bir necha bo'lakchalarning o'tkir yallig'lanishidan kelib chiqadi. Yallig'lanish jarayoni, asosan, bronxlardan boshlanganligi uchun bronx zotiljam deb ataladi. Yallig'langan o'choqlarning katta-kichikligiga qarab, mayda o'choqli, yirik o'choqli va tutashgan o'choqli zotiljam farqlanadi. Yallig'langan o'choqlarning tutashishi natijasida o'pkaning segmenti, bo'lagi zararlanishi mumkin.

O'tkir o'choqli zotiljam ko'pincha turli kasalliklar va shikastlanishlar oqibatida kelib chiqadi. Bu kasallik bronxit, gripp, yuqori nafas yo'llarining yalliqlanishi oqibatida vujudga keladi. Shuning uchun qish vaqtida gripp epidemiyasi, aholi o'rtasida o'tkir o'choqli zotiljam bilan kasallanishi ko'payadi. Bu kasallik paydo bo'lishiga pnemokoklar, sitaflakoklar, stetokoklar, Frindlender tayoqchasi, viruslar, mikroplazma, rikketsialar sabab bo'ladi. Bundan tashqari, o'tkir o'choqli zotiljam qon aylanishi buzilganda, yurak kasalliklarida, ko'k yo'tal ich terlama, revmatizim, kollagenoz kasalliklarida, sepsis ayrim gazlardan zaharlanganda, narkozdan so'ng, ko'krak qafasi, qorin, bosh jarohatlanganda kelib chiqadi. Kasallik kelib chiqishida mikroblar ko'pincha nafas yo'llari orqali o'tib, aveolalarga boradi. Bunga bronx shilliq pardalarining to'siqli faoliyati pasayib ketgani sabab bo'ladi.

Viruslar, gripp, paragripp, koronavirus, rinosinitial viruslar, adenovirus, mikoplazma, rikketsiya va zamburug'lar ham zotiljam kasalligiga sabab bo'lishi mumkin. O'tkir zotiljam xastaligi turli boshqa yuqumli (ornitoz, ko'kyo'tal, qizamiq, brutsellyoz, ich terlama kabi) kasalliklarning asorati tufayli ikkilamchi bo'lib rivojlanishi ham kuzatiladi.

Biroq zotiljam kasalligiga 50-57 foiz holatlarda pnevmokokklar sabab bo'ladi. O'tkir resperator kasalliklar, gripp va koronavirus keltirib chiqaradigan zotiljam esa

epidemiya, hatto pandemiya sifatida avj olishi mumkin. Bu vaziyatda aksariyat holatlarda unga mikroob qo'shiladi va kasallik shu tariqa og'irlashadi.

Kasallikni qo'zg'atuvchi pnevmakokklarni 1871 yilda nemis mikrobiologi Robert Kox aniqlagan. Keyinchalik Lui Paster (1881 yil) bemor balg'amidan uni ajratib olishga muvaffaq bo'lgan. Oradan besh yil o'tib, (1886 yil) K.Frenkel pnevmakokk zotiljam kasalligining qo'zg'atuvchisi ekanini isbotladi.

Bu mikroob odatda juft-juft bo'lib joylashadi. Ba'zan zanjirsimon ko'rinish oladi. Kattaligi 0,5 - 1,26 mkm ni tashkil qiladi. Biroz cho'zinchoq, ovalsimon ko'rinishga ega. Tashqi muhitda ustida spora hosil qilmaydi. Ammo odam yoki hayvon organizmiga tushsa kapsula paydo bo'ladi. Kapsula mikrobnı tashqi tomondan o'rab olib, uni har xil tashqi ta'sirlardan himoya qiladi.

Pnevmakokklarni laboratoriya sharoiti, ya'ni sun'iy oziq muhitida o'stirish ancha qiyin. Boyitilgan oziq muhitida 37 daraja issiqlikda undirish mumkin. Ammo pnevmakokklarni 28-42 daraja issiqda ham ko'payishi kuzatilgan. Ular, asosan, qonli muhitni xush ko'radi. Shuning uchun ham zotiljamning dastlabki kunlari ular o'pkaning mayda qon tomirlariga zarar yetkazadi. Keyinchalik o'pkada shish va yallig'lanishi yuz beradi va bu holat pnevmakokklarning keskin ko'payishiga olib keladi. Ular agressiv fermentlarni hosil qiladi. Saxaroza, laktoza, maltozalarni parchalaydi.

Pnevmakokklarda uch xil antitana mavjud. Mikroob ustida, ya'ni kapsulasida joylashgan antitanalar 80dan ortiq, ularning odam organizmiga ta'siri va qarshiligi har xil.

Pnevmakokklar tashqi muhitga u qadar chidamli emas. Dezinfeksiyalovchi moddalar ta'sirida 1-2 daqiqada, 50-55 daraja qizdirilganda 10 daqiqada, qaynatilganda shu zahoti o'ladi. Ammo oqsil modda bilan o'ralganda, ya'ni qurib qolgan balg'am, qon va boshqa patalogik materiallarda bir necha oy davomida saqlanadi. Nam va sovuq havoni yaxshi ko'radi. Shuning uchun ham nafas olish yo'llari va o'pkaning

yallig‘lanishi (shamollashi) yilning sovuq fasllarida ko‘p kuzatiladi. Tajriba tariqasida oq sichqon, dengiz cho‘chqasi va quyon organizmiga yuborilganda 24-48 soat ichida kasallik rivojlanib, o‘lim holati kuzatilgan va yorib ko‘rilganda ichki organlarida juda ko‘p kapsulali pnevmokokklar borligi ayon bo‘lgan.

O‘tkir zotiljamda o‘pkaning har xil qismlaridagi yallig‘lanish va hattoki o‘choqlarning katta-kichikligiga qarab klinik manzara bir-biridan farq qiladi. Masalan, krupoz zotiljamda o‘pkaning bitta yoki bir nechta bo‘lagi yoki sigmenti yallig‘lanadi va undagi o‘zgarishlar uzluksiz ketma-ket davom etishi mumkin. Birinchi holatda o‘pkaning qonga to‘lish bosqichi ro‘y beradi. Bunda qon tomirchalarining o‘tkazish xususiyati oshib, alveolar ichida yallig‘lanish suyuqliklari to‘planadi. Bu davr 12 soatdan 3 kungacha davom etadi. Ikkinchi bosqichda qizil jigarrang tus oladi. Bunda alveolalar va kichik bronxlardan suyuqliklar tarkibi qon elementlari bilan to‘yinadi. Alveolardagi qon o‘rnini qizil zarrachalar egallaydi. O‘pka to‘qimasi havosizlanadi va zichlashib qizil, keyinchalik jigarrang tusga kiradi. Bu bosqich yana uch kungacha davom etadi. Uchinchi bosqich 3-6 kungacha cho‘ziladi va o‘pka kulrangga moyil jigarrang tusga kiradi. Yiring hosil qiluvchi tanachalar ko‘payib ketadi. Keyingi tuzalish bosqichi samarali davodan so‘ng boshlanadi va bu kasallikning 9-10 kunlarida yuz beradi. Bunda o‘pkada alveola bo‘shlig‘idagi qon elementlari keskin kamayib, suyuqlik asta-sekin so‘rila boshlaydi. O‘pka to‘qimasi tiklanish tomon siljiydi, bemorning yo‘tali yumshaydi, ko‘p balg‘am ajraladi. Ko‘krak qafasidagi og‘riqlar yo‘qoladi. Bemorning nafas olish tezligi va harorati me‘yoriga tusha boshlaydi. Uning umumiy ahvoli yaxshilanadi. Krupoz pnevmoniyada o‘pkadan tashqari boshqa a‘zolar ham sezilarli darajada zararlanishi mumkin, ayniqsa, yurak urishi tezlashadi, qon bosimi pasayishi kuzatiladi.

Zotiljam kasalligiga aniq klinik tashxis qo‘yish hozirgi “texnika zamoni”da unchalik qiyin emas. Bemorning qoni, balg‘ami, peshobi laboratoriyada tekshiriladi. Tashxisda, ayniqsa o‘pkani rentgen usuli bilan tekshirish muhim rol o‘ynaydi. Bemorning old va yon tomonidan tushirilgan rentgen tasviri yallig‘lanish o‘choqlari o‘pkaning qaysi bo‘lagida ekanini, uning hajmini belgilab beradi. Ayniqsa, hozirgi

paytda tibbiyot amaliyotiga keng joriy qilinayotgan kompyuter tomografiya usuli o'pkada yallig'lanish o'choqlari har qanday ko'rinishda bo'lishidan qat'i nazar aniqlab bera oladi.

Kasallikning oldini olish chora-tadbirlari aholi va jamoatchilik kundalik hayotiga keng tatbiq etilishi lozim. Buning uchun tanani chiniqtirish, oqsil va vitaminlarga boy ovqatlarni o'z vaqtida iste'mol qilishi kerak. Tomoq, burun va bronxlardagi har xil yallig'lanish kasalliklarining oldini olish, ayniqsa, o'tkir bronxit va zotiljamni o'z vaqtida davolatish, kasallikni keltirib chiqarishda ishtirok etadigan omillar, tamaki, nos chekish, sovuq kunlari yengil-yupun yurish, muzlatgichdan qattiq sovutilgan gazli, shakarli suyuq ichimliklarni ichish man qilinadi. Zotiljam kasalligining oldini olishda to'g'ri mehnat tartibi, havoning chang-gazlar bilan ifloslanishi hamda atrof-muhitning tozaligi muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.. F.G'.Nazirov, A.G.Gadaev. Umumiy amaliyot shifokori uchun qo'llanma M.:EOTAR-Mediya. 2007.
- 2.Shamsiyev A. M., Ostrie destruktivnie pnevmonii u detey, T., 1966;
- 3.Ubaydullayev A. M., Ginzburg V. S, Klinikada o'pka funksiyasini tekshirish, T., 1991
- 4.www.ziyonet.uz
- 5.www.arxiv.uz

ФИО автора: Olimjonova Odina Hasanxon qizi

Namdu Maktabgacha ta'lim yo'nalishi

magistranti

Название публикации: «МАКТАBGACHA YOSHDAGI BOLALARNI INTELEKTUAL RIVOJLANTIRISHDA AMALIY QOBILIYATLARINI O'STIRISH»

Annotatsiya: Bu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy qobiliyatlarini shakllantirish da amaliy qobiliyatlarini o'stirish to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: aql, idrok, so'z, amaliy faoliyat, qobiliyat, o'yin, didaktika, tasviriy faoliyat, aqlvoy, simmetrik shakl.

Annotation: This article focuses on the development of practical skills in the formation of mental abilities of preschool children.

Keywords: mind, perception, word, practical activity, ability, game, didactics, visual activity, intelligence, symmetrical form.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni har tomonlama rivojlantirish uchun samarali jarayonlar yo'lga qo'yilgan. Misol uchun "Ilk qadam" davlat dasturida belgilangan ko'rsatkichlarga erishish, yosh avlodni kamolotga yetkazishda bolalar uchun mo'ljallangan teleko'rsatuv va radioeshittirishlarning faoliyati ham maqsadli yo'nalishda olib borilmoqda. Bu borada Maktabgacha ta'lim vazirligi "Bolajon" hamda "Aqlvoy " teleradiokompaniyasi bilan hamkorlikda ota-onalar, tarbiyachilar va bolajonlar uchun qiziqarli ko'rsatuv va eshittirishlar namoyish etilmoqda. Bolalarni aqliy, jismoniy va ma'nan rivojlanishiga xizmat qiladigan turli tuman multfilmlar yaratildi. "Ilk qadam " davlat dasturini hayotga joriy etishni targ'ibot qilishda matbuotdan keng foydalaniladi. Bu jarayonlar bolalarni aqliy intellektual rivojlantirishga, amaliy qobiliyatlarini o'stirishga muhim vosita hisoblanandi.

Amaliy intellektni rivojlantirishda og'zaki fikrlashni emas, balki faoliyatning turli xillarida amaliy qobiliyatni rivojlantirish:

- o'yin faoliyatini rivojlantirish: o'zaro o'yinlarda faol qatnashish (syujetli rol o'ynaladigan, dramali o'yinlar, qoidali o'yinlar);
- bolalar bilan ijodiy mustaqil o'yinlarga doir maqsadlarni kelishib olishni bilish,
- rollarni taqsimlash, o'yinlarning qoidalariga bo'ysunish;
- alohida o'yinlarni tashkil qilish, o'yin uchun kerakli materillar va zarur narsalarni tanlab olish;
- o'yinda muqobil narsalarni ishlatish;
- mehnat faoliyatini rivojlantirish,;
- bolalarda " Men o'zim qilaman " degan muayyan qat'iyatlilikni shakllantirish (ayrim mehnat malakasi va qobiliyatiga ega bo'lish, o'z-o'ziga xizmat qilish malakasi, turmush va tabiatdagi tartibning buzulishini payqash, o'yinchoqlarni tuzatish, bog'lab mahkamlash, idishlarni yuvish, uyda xo'jalik ishlariga qarashish, dasturxonni tuzash oshxona jihozlaridan foydalana bilish, o'z ust- boshini tuzatish va boshqalar);
- boshlagan ishini oxiriga yetkazishga odatlantirish (ya'ni mehnatning samarasi va foydasini anglab yetish)
- jamoada ishlay bilish, ishni hamkorlikda rejalashtirish, faoliyat mazmunini boyitish va boshqalar;
- tasviriy faoliyatni rivojlantirish;
- tasviriy faoliyatning texnik malakalar majmuini va barcha turdagi texnologiyasini egallash (qalam, bo'yoq, mo'yqalam, qo'l, cho'p vahokazolar bolan rasm chizish, loydan, plastilindan, qog'ozdan tabiat materillaridan, matodan, vahokazolardan narsalar yasash); qaychidan foydalana bilish (simmetrik va simmetrik bo'lmagan shakllarni qirqish va boshqalar);
- musiqali- xareografik qobiliyatini rivojlantirish; musiqa eshitish qobiliyatini rivojlantirish, (tovushlarni to'g'ri yoki noto'g'ri taralayotganini tinglab, tovush o'zgarishlarini tinglash).
- musiqaga mos harakatda o'ziga nisbatan ishonchni his etish (maqomga mos ravishda, musiqaga muvofiq tarzda harakat qila olish);
- turli maqomdagi musiqaga ma'noli harakatlar bilan javob qaytarish;
- harakat va qiliqlarni mahorat bilan o'z o'rnida ishlata olish;

- murakkab bo'lmagan qo'shiqlarni yakka ovozda va xorda ma'noli va jarangdor ovozda ijro etish;
- turli xil bolalar milliy musiqa asboblari chalish usullarini egallash;
- ertak, qisqa sahna ijrolarida obrazga kira olish va boshqalar.

Xotirani rivojlantirish:

- mexanik xotirani (eshitish) rivojlantirish: eshitishga qaratilgan vazifani tinglash va yodda saqlashni uddalash, ko'rganlarini so'z orqali yoki amalda ifodalash, ko'rsatish;
- ko'rish xotirasini rivojlantirish, ko'rganini yodda saqlash va uni so'z orqali yoki amalda ifodalash ko'rsatish;
- fikriy xotirani (mantiqiy) rivojlantirish: ko'rganini yoki eshitganini so'zma so'z emas, balki uning asosiy mazmuni mohiyatini ifodalab berishni uddalash.

Tasavvurni (abstrakt fikrlash) rivojlantirish:

- fikrlab aniq obrazlarga yoki narsalarga tayanmay, oddiy vaziyatlarni, harakatlar muntazamligini yoki turli harakatlarni pirovard natijalarini o'zida tasavvur etishni uddalash, faoliyat, harakat oqibatini oldindan tasavvur etishni uddalash.

Ijodkorlikni rivojlantirish:

- o'zining individual, takrorlanmas obrazini yaratish, faoliyatning barcha turlariga o'zining mazmunini olib kirish;
- ijodiy o'yinlar mazmunini boyitishni bilish, hikoyalar, ertaklar, topishmoqlar va hokazolarni o'ylab topish.

Bolalarning tafakkurini rivojlantirishga oid:

- o'z fikrini mustaqil erkin bayon qilish va xulosa chiqara olish;
- mantiqiy tafakkur qilish malakalariga ega bo'lish;
- tafakkur operatsiyalari (analiz, sintez, umumlashtirish, aniqlashtirish, taqqoslash, analogiya) ni yoshiga mos rivojlantirish;
- tevarak atrofni to'g'ri idrok qilish;
- ta'limiy o'yinlar vositasida tafakkurni o'stirish;
- gul, daraxt turlarini rangiga , bargiga, mevasiga qarab fikrlay olish;
- o'z fikrini talab ehtiyojlarini so'z bilan ifodalay olish;
- qirqib bo'laklarga ajratilgan voqeaband rasmlarni berish, yaxslitlash;

- turli tasvirlardan yaxlit obraz yarata olish;
- geometrik shakllardan ma'lum mazmunga ega bo'lgan tasvirlar tuzish;
- so'zlardan gap tuza olish;
- o'z fikrini bayon etganda taqqoslash;
- o'tayotgan hafta kunlarini ketma-ketligi, kun qismlarini bilish;
- 10 tagacha bo'lgan buyumlarni sanash;
- narsalarni kattaligi uzunligi, kengligi, balandligi, yo'g'onligiga ko'ra taqqoslay olish;
- kompyuter haqida ilk tasavvurga ega bo'lish;

Shu kabi ko'nikmalarni egallash bolalar amaliy faoliyatida aqliy qobiliyatlarini o'stirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bolangiz maktabga tayyormi? Ma'rifat madadkor nashriyoti Hamida Ahmedova 2000
2. Internet ma'lumotlari

ФИО автора: Qoriyeva Aziza Olimjon qizi

Toshkent viloyat Toshkent tumani Toshkent davlat iqtisodiyot Universiteti

Название публикации: «BANKROTLIK VA UNI BOSHQARISH»

Annatsiya: Mazkur maqola bankrotlik va uni boshqarish haqida bo'lib, bankrotlikning kelib chiqish sabablari va ular haqida umumiy malumitlar berilishi bilan birga yechimlar ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: xo'jalik subyektlari, aktivlari, to'lovlar majburiyati, iqtisodiy nochor, biznes diagnostikasi.

Kirish: Avvalambor bankrotlik va uning taomillari haqida so'z yuritishdan oldin bankrotlik va u bilan bog'liq bo'lgan bir qancha atamalar o'rtasidagi ziddiyatni ko'rib chiqish muhim. Iqtisodiy fanlarda iqtisodiy nochorlik, moliyaviy nobarqarorlik, to'lovga noqodirlik, bankrotlik kabi so'zlar bir xil mazmun beruvchi atamalar kabi ishlatilib kelinadi. Lekin aslida ham shundaymi?

2003 yil 24 aprelda qabul qilingan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi "Bankrotlik to'g'risida"gi qonunini xuquqiy xujjat sifatida keltirish mumkin. Qonunning 3-moddasida bankrotlik tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan:

Bankrotlik(iqtisodiy nochorlik) – xo'jalik subyektlari tomonidan e'tirof etilgan, qarzdorning pul munosabatlari bo'yicha kreditorlar talablarini to'la hajmda qondirishga majburiy to'lovlar bo'yicha o'z majburiyatini to'la hajmda bajarishga qodir emasligidir.

Asosiy qism: Butun dunyoda bankrotlik bo'yicha ta'rif va tushuntirishlar, har qaysi davlatning mavjud xuquqiy me'yor va amliy xujjatlarida ham bankrotlik turli usullar yordamida ta'riflanagan bo'lsada butun jahon olimlari tomonidan uni e'tirof etiladigan bitta mohiyati mavjud, u ham bo'lsa: bankrotlik – bu korxona o'z aktivlari yuzasidan majburiyatlarini kompensatsiya qila olmasligi natijasida uning to'lov qobiliyatini pasayib ketishidir. Boshqa ta'riflarning barchasi mazkur tushunchaga asoslanadi. Bundan tashqari bankrotlik alomatlarini deb nomlanadigan qonunning 4-

moddasida ham bankrotlik alomatlari bo'lishi uchun korxonani boshqa korxonalar bilan kreditorlik aloqadari qay tarzda bo'lishi qonunan ifodalab berilgan. Unga ko'ra: Bankrotlik alomatlari - Qarzdorning pul majburiyatlari bo'yicha kreditorlar talablarini qondirishga va (yoki) majburiy to'lovlar bo'yicha o'z majburiyatini bajarishga qodir emasligi, agar tegishli majburiyatlar va (yoki) to'lovlar majburiyati yuzaga kelgan kundan e'tiboran uch oy davomida qarzdor tomonidan bajarilmagan bo'lsa, uning bankrotlik alomatlari deb e'tirof etiladi.

“Bankrotlik to'g'risida”gi qonuning sharhidan ko'rinib turibdiki, bankrotlik va bankrotlik alomatlari korxona to'lovga qodirlik darajasi bilangina emas, o'z qarzdorligining muddati bilan aniqlanmoqda. Iqtisodiy nochorlik va moliyaviy nobarqarorlik tushunchalari esa bankrotlikdan tushunchasidan farqli ravishda korxona faoliyati tahlil (monitoring) qilinayotganda qo'llaniladi. Unda hisob-kitob qilinayotgan har bir ko'rsatkich bo'yicha aynan shu ko'rsatkich bo'yicha iqtisodiy nochorlik aniqlanadi. Masalan to'lovga qodirlik darajasi normal bo'lishi uchun 1.25 dan katta bo'lishi kerak bo'lsa, lekin natija 1.1 koeffitsientni tashkil qilsa, demak korxona aynan shu ko'rsatkich bo'yicha iqtisodiy nochor deb yuritiladi va bu holat ham korxonani to'liq iqtisodiy nochor deyilishiga sabab bo'lmaydi. Bunday xulosaga kelish uchun korxona boshqa barcha ko'rsatkichlar bo'yicha normal shartdan past natijani ko'rsatishi kerak. Agar ma'lum ko'rsatkichlar pastroq qolganlari normal shartdan balandroq natijani bersa, u holda korxonani tarmoq xususiyati, shartlari va o'rganilayotgan holatning premeti va obyektiga qarab, bundan tashqari koeffitsientni ko'rsatkichlar tizimida tutgan o'rniga qarab nochor yoki barqaror degan xulosa berish mumkin.

Iqtisodiy inqiroz tushunchasi esa yuqoridagi barcha tushunchalardan farq qilib faqatgina korxonagan iqtisodiy jihatdan tahdid mavjudligini ko'rsatib berish bilan kifoyalanadi. Chunki, iqtisodiy inqiroz degani bankrot degani emas, faqatgina shuni ehtimolini mavjudligidan dalolat beradi xolos. Iqtisodiy nochorlik ko'rsatkichlarni normal shartni qanoatlantirishga qarab topilsa, aynan ishu tahlilni xulosasi iqtisodiy inqiroz tahdidi mavjudligini ko'rsatib beradi.

Xulosa:Yuqoridagi tushunchalarni izohidan shuni aniqlash mumkinki, bankrotlik “Bankrotlik to‘g‘risida”gi qonuninng 4-moddasi asosida aniqlansa, iqtisodiy nochorlik biznes diagnostikasi yordamida aniqlanadi va har qanday nochor korxona ham bankrot bo‘lavermaydi. Iqtisodiy inqiroz esa tahdid hisoblanib diagnostikaning xulosasi asosida belgilanadi.

Xo‘jalik yurituvchi subyektlar bankrotlik holatidan chiqish va to‘lov qobiliyatini tiklash uchun juda ko‘p chora-tadbirlardan foydalanadilar. Yuqorida inqirozdan chiqishni davlat tomonidan amalga oshirilish mumkin bo‘lgan chora-tadbirlarini huquqiy xujjatlari bilan tanishib chiqildi, unda faqatgina xujjatlar strukturasi ko‘rildi, endi inqirozga qarshi boshqaruvni davlat tomonidan amalga oshirilishini, ya’ni “Bankrotlik to‘g‘risida”gi qonun asosidagi taomillarda ko‘rib chiqiladi.

Foydanilgan adabiyotlar ro'yxati.

- 1.«Mahsulot (ish xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlaritarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risidagiNizom» O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 54-sonliQarori 05.02.1999-y.
2. O‘zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standartlari.
3. O‘zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standarti21-son BHMS.

ФИО автора: *Мирзакаримова Г*

Фарғона давлат университети магистранти

Название публикации: «ТАРЖИМАШУНОСЛИКНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ»

Аннотация: Ушбу мақола таржимашуносликнинг долзарб масалаларига бағишланган. Ҳозирги даврнинг ўзига хос хусусиятларидан бири бўлган таржима амалиёти кўпроқ бадий адабиёт таржимасига қаратилган, илмий адабиёт, фан ва техника соҳасига тааллуқли дурдона асарлар таржималарининг салмоғи етарли даражада эмас ва улар сезиларли даражада орқада қолган. Ҳозирги кун амалий ва назарий таржимашунослигининг долзарб масалалари нималардан иборат бўлиши кераклиги ҳақида сўз юритилади

Калит сўзлар: таржимашунослик, мақсадли таржима, илмий-техник таржима, назмий ва насрий таржима

Таржима ва таржимонлик кўҳна даврлардан буён дунё халқлари тарихи ва маданиятида шаклланди, ўзининг узоқ тарихига эга бўлди. Таржимонлар халқларнинг бир-бирларини билиш ва ўрганишларига тенгсиз ҳисса қўшди. Улар турли соҳа вакилларидан бўлиб, биринчи тарихчилар, география, геодезия соҳасида фаолият юритувчи кишилар ичидан етишиб чиқди. Таржимашунослик фани эса тилшуносликнинг ёш соҳаларидан бири ҳисобланади. Профессор М.Э. Умархўжаевнинг ёзишича, XX аср бошларида, асосан, Биринчи жаҳон урушидан сўнг бутун дунёда янги тилларни ўрганишга эътибор кучайган бўлса-да, илмий тадқиқотлар бу соҳада ўтган асрнинг эллигинчи йилларидан кейин юзага кела бошлади. Ўтган ярим аср давомида амалга оширилган кўплаб таржималар асосида таржимашуносликнинг умумий ва махсус томонлари ўрганилди, таҳлил қилинди... . Ушбу даврнинг ўзига хос хусусиятларидан бири шунда эдики, бунда таржима амалиёти кўпроқ бадий адабиёт таржимасига қаратилди. Шу боис илмий адабиёт, фан ва техника соҳасига тааллуқли дурдона асарлар таржималари

бармоқ билан санарли даражада бўлди, ва улар сезиларли даражада орқада қолди.

Хўш, “Ҳозирги кун амалий ва назарий таржимашунослигининг долзарб масалалари нималардан иборат?” деган саволга проф. М.Э. Умархўжаевнинг фикрларини жавоб тариқасида келтиришни айти муддао деб ҳисоблаймиз:

1. Мақсадли таржимонлар тайёрлаш масаласи. Таржимонлар умумий илмий-амалий билим олиш билан бирга махсус йўналишлар, конкрет фан соҳалари бўйича тайёргарликдан ўтсалар мақсадга мувофиқ бўлур эди. Бунинг учун комплекс ўқув дастурлари яратилиши лозим. Дастурнинг барча қисмлари узвий боғлиқ бўлиши ҳамда кўзланган мақсадни бажаришга қаратилмоғи шарт. Ҳозирги кунда таржима қилиниши зарур бўлган манбалар кўлами жуда кенг. Масалан, ОАВ ахборотлари, маданият ва спорт, савдо-сотиқ ва молиявий шартномалар, суд ҳукмлари, илмий-техник адабиёт, дарсликлар, кинофильмлар, поэзия, проза, диний адабиёт, ҳаттоки, товар, маҳсулотлар таржималари ва бошқалар махсус тайёргарликка эга таржимонларни тақозо этади. Бу борада Германияда шаклланган таржимонлар тайёрлаш тизими диққатга сазовордир. Ҳозирги кунда Германияда етти университет, уч олий техник ўқув юрти ва бир неча академияларда олти ҳамда тўққиз семестрга мўлжалланган дастур асосида мутахассис таржимонлар тайёрланмоқда. Ушбу ўқув юртлари ўз йўналишлари ва ўқитилаётган тиллар кўлами билан бир-биридан фарқ қилади.

2. Илмий-техник адабиётлар таржимаси. Бизнинг назаримизда, таржимашуносликнинг ҳам амалий, ҳам назарий йўналишини кўпроқ илмий-техник матнлар, терминлар таржимасига қаратиш лозим. Бунинг сабабини исботлаб ўтиришнинг ҳожати йўқ, бўлса керак. Шунга қарамай, бундай таржималарнинг аҳамияти тўғрисида икки оғиз сўз юритишни лозим топдик.

Биринчидан, жаҳон фани ва техникаси ютуқлари ҳаётимизнинг зарурий қисмига айланиб бормоқда.

Иккинчидан, илмий-техник матнлар, бу соҳадаги информация мамлакатимиз илм-фани ва техникаси равнақи учун нақадар аҳамиятли эканлиги кундай равшан. Айниқса, терминлар соҳа илмини тартибга

солади, сақлайди ва келажакка етказди, улар соҳа матни коммуникациясининг асосини ташкил этади ва уни тушунишда асосий роль ўйнайди. Шу сабабли таржимон терминология «руҳи»ни тўла англамоғи ва у билан ишлаш малакасига эга бўлмоғи зарур.

3. Назмий ва насрий таржима. Бундай асарлар таржимаси, диний адабиёт тафсир ва таҳлили халқаро маданий алоқалар воситачиси сифатида катта аҳамиятга эга. Сўнгги йилларда амалга оширилган бадиий ва диний адабиёт таржималари, айниқса, муқаддас Куръони Карим тафсирлари таржимашунослар учун очилмаган кўриқдир. Диний адабиёт таржимаси борасида Европа тилшунослари катта тажрибага эга. «Инжил» таржимаси билан махсус институтлар шғулланмоқда. Бу борада бизда ҳам махсус тайёргарликка эга таржимон ва таржимашунос мутахассислар тайёрлаш вақти етиб келди.

4. Таржимашуносликнинг назарий йўналиши.

а) таржимашуносликнинг бошқа фанлар билан узвий боғлиқлиги ҳамда фан сифатида шаклланиши назарий таҳлил қилинмоғи ҳамда исботланмоғи лозим;

б) таржимашуносликнинг лингвистик аспекти — фонетика-таржимашунослик, семантика-таржимашунослик, синтагматика-таржимашунослик, прагматика-таржимашунослик, стилистика-таржимашунослик, фразеология-таржимашунослик, маданиятлараро коммуникация-таржимашунослик назарий таҳлил қилинмоғи керак;

в) автоматик ёзма ва оғзаки таржима назарияси;

г) синхрон таржима назарияси ва бошқалар.

5) Таржимашуносликнинг дидактик аспекти. Бу борада таржимоннинг чет тили ва она тилини қай даражада билиши, икки халқ маданий ҳаёти, урф-одатлари, менталитети ва психикаси, миллий хусусиятларини билиши, англаши катта аҳамиятга эга. Тил халқ руҳини ифодалар экан, Вильгельм фон Гумбольдтнинг қуйидаги фикрини келтириб ўтишни лозим топдик: «Менинг тилим — менинг дунёим, менинг дунёим — менинг тилим». Дарҳақиқат, ҳар бир тил ўзига хос бир дунё, шундай экан, бу ҳақиқат доимо

таржимоннинг диққат марказида бўлмоғи даркор.

Адабиётлар:

1. Умархўжаев Мухторхон. Тил илми уммонига қўшилган томчи. Тошкент: Академнашр, 2013
2. Go`furov I. v.b. Tarjima nazariyasi. „Tafakkur bo`stoni“. Toshkent, 2012

ФИО автора: *Jo'rayeva Marvarid Dilmurodjon qizi*

Toshkent pediateriya tibbiyot instituti

Название публикации: «BERDAQ IJODIDAGI ASOSIY G'OYA»

Annotatsiya: *Qoraqalpoq adabiyotining asoschilaridan biri Berdaq (Berdimurod) Qarg'aboy o'g'lining Sharq madaniyati va adabiyotini rivojlantirishga kelajak avlodni Vatanga, xalqqa muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash, turli xalqlar o'rtasida do'stlik munosabatlarini rivojlantirish ishiga qo'shgan bebaho hissasini hisobga olib, shuningdek uning adabiy merosini xalqimiz o'rtasida yanada keng targ'ib qilish maqsadida bugungi ilmiy maqolamizni uning ijodidagi asosiy g'oyani ochib berish uchun yozdik.*

Kalit so'zlar: *Berdaq hayoti va ijodi, she'rlari, asarlari, asos, mutolaa, ma'rifat, madaniyat, tarixiy voqealar, dostonlari hamda qoraqalpoq xalq hayoti.*

Bugungi kunda mamlakatimizda 2017 — 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi asosida barcha soha va tarmoqlarda ulkan o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Bu borada jamiyat hayotida ezgu qadriyat va an'analarni chuqur qaror toptirishga, xususan, xalqimiz, ayniqsa, yosh avlodning ma'naviy-intellektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, ularning qalbida ona-Vatanimiz hamda xalqimizga muhabbat va sadoqat tuyg'usini kuchaytirish, barkamol shaxsni tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega bo'lgan kitobxonlik madaniyatini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

O'zbek xalqi qadimiy tarixga, boy o'tmish merosga ega. Ko'p asrlik xalqning tarixi yozma yodgorliklar va og'zaki ijod namunalari orqali avloddan - avlodga o'tib kelmoqda. Yurtimizda istiqlolning dastlabki yillaridanoq milliy - ma'naviy merosga bo'lgan e'tibor kuchaydi. Barcha sohalarda bo'lgani kabi adabiyotshunoslik ilmida qatag'onga uchragan an'alarimiz, diniy va tasavvufiy adabiyot hamda uning badiiy adabiyotga ta'siri masalalari xususida ochiq-oydin mushohada yuritish imkoniyati tug'ildi. Adabiyot tariximizda mustaqil va sobit o'rniga ega bo'lgan bir qator

durdonalarimizni talaba yoshlarimizga yetkazish imkoni ham ana shu milliy mustaqilligimiz sharofatidir.

Qadimiy va betakror diyorimizdan yetishib chiqqan buyuk alloma, adib va mutafakkirlarimizning yuksak gumanistik g'oyalarga asoslangan boy ma'naviy merosi umumbashariy sivilizatsiya va madaniyat, dunyoviy va diniy ilm-fan taraqqiyotiga ulkan hissa bo'lib qo'shilgani dunyo jamoatchiligi tomonidan haqli ravishda e'tirof etiladi.

Ulug' ajdodlarimizning aql-zakovati va badiiy dahosi bilan yaratilgan noyob asarlar, xususan, matematika, mineralogiya, astronomiya, kimyo, tibbiyot, farmatsevtika, me'morlik, tarix, adabiyot, san'at, ilohiyot, falsafa va boshqa sohalarga oid manbalar nafaqat bizning xalqimiz, balki jahon ahlining bebaho boyligi hisoblanadi.

Qoraqalpoq xalqi adabiyoti uning asoschisi Berdaq (1827-1900) (taxallusi;asl ismi Berdimurod Qarg'aboy o'g'li) nomi bilan mashhurdir. Berdaq avval ovul maktabida, so'ngra madrasada tahsil ko'rgan. U Navoiy, Fuzuliy, Mahtumquli, Kunxo'ja asarlarini chuqur mutolaa qilgan, ulardan o'rgangan. Berdaq tarixni, xalq og'zaki ijodini mukammal o'zlashtirib oladi. Uning ijodi 18-19 yoshlarda do'mbira chertib, she'r aytishdan boshlangan. 25 yoshida u iste'dodli shoir sifatida xalq orasida tanildi. Uning „Bo'lgan emas“, „Umrin“ va „Soliq“ kabi she'rlarida mehnatkash xalqning og'ir hayoti o'z aksini topib, Xiva xonlari, amaldorlari zulmiga qarshi xalq noroziligi ifodalangan. „O'g'limga“ , „Alimoq bo'lma“ kabi she'rlari orqali esa yoshlarni Vatanni sevishga, ma'rifat cho'qqilarini egallashga chaqiradi. Berdaq xalq hayotini, uning ezgu orzu-istaklarini yaxshi bilgan shoir edi.

Shuning uchun ham uning she'rlarida xalqparvarlik ruhi kuchli edi. Shoir o'zining „Xalq uchun“ degan she'rida yoshlarni mehnatkash xalq uchun jonini ayamaslikka chaqiradi. Berdaq tarixiy mavzularda ham qalam tebratgan. Uning „Omongeldi“ , „Oydo'stbiy“, „Ernazarbiy“ kabi asarlarida xonlar zulmiga qarshii kurashgan xalq qahramonlari faxr bilan kuylanadi. „Avlodlar“ asari tarixiy voqealar solnomasi bo'lib, unda xalqlarning kelib chiqishi, qoraqalpoq xalqining boshqa turkiy xalqlar bilan

aloqasi, ulaming hayotidagi umumiylik kabi jihatlar bayon etilgan. Xiva xonligi zulmiga qarshi ko'tarilgan isyon „Ernazarbiy“ dostonida ham aks ettirilgan.

1998-yilda mamlakatimizda Berdaq tavalludining 170 yilligi keng nishonlandi. Toshkent shahridagi xiyobonlaming biriga Berdaq nomi berildi va byusti o'ratildi. Shoir tug'ilgan joy - Bo'zatovda ham Berdaq byusti o'ratildi, Nukus shahrida Berdaqqa haykal qo'yildi.

Berdag ko'p shaharlarga sayohat qildi. Markaziy Osiyoning yirik shaharlarida bo'ldi. Urganch va Buxoroni ziyorat qilib, qadimiy yodgorliklar bilan tanishdi. Berdaq Alisher Navoiy, Fuzuliy va Maxtumlari ijodlarini chuqur o'rganib, she'rlarini mutolaa qildi. Zamondosh shoirlar bilan musohib bo'ldi. Berdaq she'rlarining aksariyati kambag'al, beva-bechoralarning ayanchli hayoti, ularning og'ir mehnati, boy-zodagonlarning ularga nisbatan qilgan shafqatsizligi, zo'rovonligi va adolatsizligiga bag'ishlangan. Uning she'rlarida insonparvarlik, tenglik, saxiylik, adolat, vatanparvarlik, mehr-shafqat, qahramonlik va mardlik, mustaqillik, milliy ozodlik va haqiqat uchun kurash, mehr-muhabbat kabi umuminsoniy va milliy qadriyatlar o'z aksini topgan.

Berdagning she'r va dostonlari xalq ommasining turmushini xolisona va haqqoniy tasvirlab berish bilan ajralib turadi. ayniqsa, Xiva xonligi va Chor Rusiyasi hukmronligi davrida oddiy xalqqa nisbatan o'tkazilgan zulm-zo'rliklar shoirning bir qator she'rlarida ochiq tasvirlab berilgan. Shuning uchun u o'z zamonasidagi adolatsizlikdan, xon gumashtalaridan, soliq yig'uvchilardan, miroblarning o'zboshimchaligidan, zolimligidan noliydi, inson qancha mehnat qilmasin, muhtojlikdan chiqolmasligidan zorlanadi:

Chaqqon odim tashlab, mehnat qilmasang,

Kun ko'rmoqlik qiyin bo'ldi bu zamon.

Maqsadingga o'ylab-o'ylab yetmasang,

Qiyin bo'ldi kun ko'rmoqdik bu zamon.

Berdaq o'zining "Soliq", "Bo'lgan emas", "Bu yil" kabi she'rlarida xon va beklarning olib borayotgan siyosatini qoralaydi, ularning mehnatkash xalqqa o'tkazayotgan zulmini, shafqatsizligini tasvirlaydi. Berdaq insonni yuksaklikka ko'taradi, xalqni katta kuch ekanligini ta'kidlab, hukmron sinf vakillarini mehnatkash xalqni hurmat qilishga, ularga yordam berishga chaqiradi. Shoir o'zini xalqning ajralmas bir qismi, deb tasavvur qiladi.

So 'zim o 'lmas, doim tirik qolaman,

Xalqim bor—ku, yovdan o 'chim olaman...

Berdaq o'zi yashayotgan tuzumni, uning tartiblarini tanqid ostiga oladi. Shoirning fikricha, mavjud siyosiy tuzum mehnatkash xalqni haq-huquqlarini va manfaatlarini himoya qila olmaydi. Bunday tuzumda faqat adolatsizlik, haqsizlik, ta'magirlik, o'zboshimchalik va boshqa insonga xilof illatlar hukm suradi. Shoir zolimlardan zorlanib bunday deydi:

Zolimlar tinglamas faqirning zorin,

Ular o 'ylar o 'z foydasin, o 'z qornin,

Hech qachon zolimlar qo 'ldagi borin,

Ep qo 'rmaslar, bor bo 'lsada, xalq uchun.

Berdaq o'zining ijtimoiy-siyosiy masalalarga bag'ishlangan asarlarida, Sharqning boshqa mutafakkirlari kabi jamiyatni odil va ma'rifatli podshoh boshqarishi lozim, degan fikrga keladi. U o'z davridagi adolatsiz va zolim xon davlatni boshqarishga yaroqsiz, deb hisoblaydi.

Shoirning "Omongeldi", "Xalq uchun", "Aydosbiy", "Yaxshiroq", "Bo'lgan emas", "Yernazarbiy" asarlarida qoraqalpoq xalqining xonlar zulmiga qarshi qahramonona kurashi, milliy-ozodlik harakati aks ettirilgan.

Xulosa.

Berdaq inson o'z faoliyatida, xatti-harakatida, maqsadiga erishishida erkin ekanligini yozadi. Masalan; u "Axmoq podsho" dostonida ayrim boylar va amaldorlarning jabr-zulmi oxirgi nuqtasiga borib taqalgandan so'ng sabr-toqati tugagan xalq o'z ixtiyori bilan ularga qarshi bosh ko'taradi, deydi.

Berdaq ijodiy merosida axloq, xulq-odob, nafosat va go'zallik masalalari muhim o'rinni egallaydi. Uning she'rlarida milliy va umuminsoniy qadriyatlar, vatanparvarlik, xalqlar do'stligi, oddiy axloq qoidalarini to'g'risida qimmatli fikrlar uchraydi. Shoirning aytishiga qaraganda, ba'zi mulla va eshonlar xalq oldida o'zlarini halol va pok, adolatparvar etib ko'rsatadilar. Amalda esa buning aksini ko'ramiz. Shoir ularning munofiqligini fosh etib tashlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.president.uz. Prezident Shavkat Mirziyoyevning BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashining 46-sessiyasidagi nutqidan. 22.02.2021 yil
2. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Berdaq>
3. O'zbekiston SSR fanlar akademiyasi X.S.Sulaymonov nomidagi qo'lyozmalar instituti, Berdaq shariatidan' Mirtemir tarjimasi. T.: 1977 y
4. www.Vikipediya: Adabiyot. Maqolalar to'plamlari.
5. www.e-adabiyot.uz

ФИО авторов: Шерматов Гофуржон Гуломович

Заведующий кафедры технологии машиностроения

Акрамова Дилафруз Шухрат кизи

Студент 1 курс

Наманганский Инженерно-строительный Институт, город Наманган

**Название публикации: «ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ГРАМОТНОСТЬ СТУДЕНТОВ
МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ, НА ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ
ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ»**

**«Economic literacy of Engineering students, on the way to improving the
country's economy»**

Аннотация: В статье описано краткое содержание экономической части дипломного проекта Машиностроительного направления, проблемы его написания у студентов технических ВУЗов. Обсуждены возможные решения данной проблемы, с помощью изменения программы обучения студентов.

Ключевые слова: Организация производства, экономика отрасли, ведение производственного дела, менеджмент.

Annotation: The article describes the summary of the economic part of the diploma project of the Engineering direction, the problems of its writing for students of technical universities. Possible solutions to this problem are discussed, with the help of changing the student training program.

Keywords: Organization of production, economy of the industry, management of production business, management.

Введение

Экономика отрасли представляет собой комплексную дисциплину, в которой изучаются основные теоретические вопросы экономических отношений предприятий в условиях конкурентной среды в рамках отрасли. Основная цель

преподавания дисциплины – ознакомить студентов с отраслевой структурой экономики страны и основами Экономика отрасли представляет собой комплексную дисциплину, в которой изучаются основные теоретические вопросы экономических отношений предприятий в условиях конкурентной среды в рамках отрасли. Основная цель преподавания дисциплины – ознакомить студентов с отраслевой структурой экономики страны и основами экономики машиностроительных предприятий в рыночных условиях функционирования. Преподавание дисциплины строится исходя из требуемого уровня базовой подготовки экономистов-менеджеров в области управления организациями различных форм собственности. Конечная цель изучения дисциплины – усвоение будущими специалистами теоретических знаний и приобретение практических навыков в области экономики промышленных предприятий с учётом специфики машиностроения. В соответствии с целью обучения структура дисциплины строится в логической последовательности с учётом системного подхода в обучении: с одной стороны, как продолжение и уточнение некоторых аспектов курса «Экономики предприятия», а с другой стороны, как подготовка к освоению последующих дисциплин: «Менеджмент», «Теория организации производства» и др. Изучение дисциплины основано на изучении интеллектуального наследия и накопленного опыта отечественными и зарубежными учёными-экономистами и с учётом практики экономических реформ в Узбекистане. Экономика машиностроения как учебная и научная дисциплина занимает одно из ведущих мест в подготовке экономистов-менеджеров, входит в блок общеэкономических дисциплин и предполагает знание таких дисциплин учебного плана, как «Экономическая теория», «Экономика предприятия», «Экономика и социология труда».

Машиностроение и экономика отрасли

Машиностроение – комплексная отрасль промышленности, занимающая ведущее место в народном хозяйстве, оно является базой научно-технического прогресса.

Основными задачами машиностроительного комплекса являются:

- улучшить коренным образом качество выпускаемой продукции;
- улучшить условия труда путем высвобождения работников занятых во вредных условиях, на тяжелых и монотонных работах;
- обеспечить экономию всех видов ресурсов за счет: уменьшения металлоемкости конструкций; снижение энергоемкости; сокращение потерь и отходов;
- осуществить прогрессивные структурные сдвиги в экспорте и импорте машиностроительной продукции путем повышения ее конкурентоспособности.

Как и во всех отраслях народного хозяйства, так и в машиностроительной промышленности одной из важных ее частей является экономическая. Подготовка инженеров- машиностроителей включает в себя изучение курсов по экономике, организации и управлению производством, выполнение по ним практических работ и курсовых проектов.

Повышение уровня экономической подготовки будущих инженеров, в том числе и качества экономической части дипломных проектов, обуславливает необходимость непрерывного их обновления и улучшения.

Основными задачами дисциплины являются:

- изучение отраслевой структуры экономики и уяснение экономических границ отрасли;
- изучение сущности, содержания и специфических особенностей;
- изучение экономики машиностроительного предприятия;
- изучение факторов внешней среды, влияющих на функционирование предприятия;
- изучение основ государственного управления экономикой;
- изучение сущности, структуры и составляющих элементов экономической стратегии промышленных предприятий с учётом специфики машиностроения;

- формирование у студентов необходимых умений, знаний и навыков в анализе состояния и стратегических подходов к развитию предприятия.

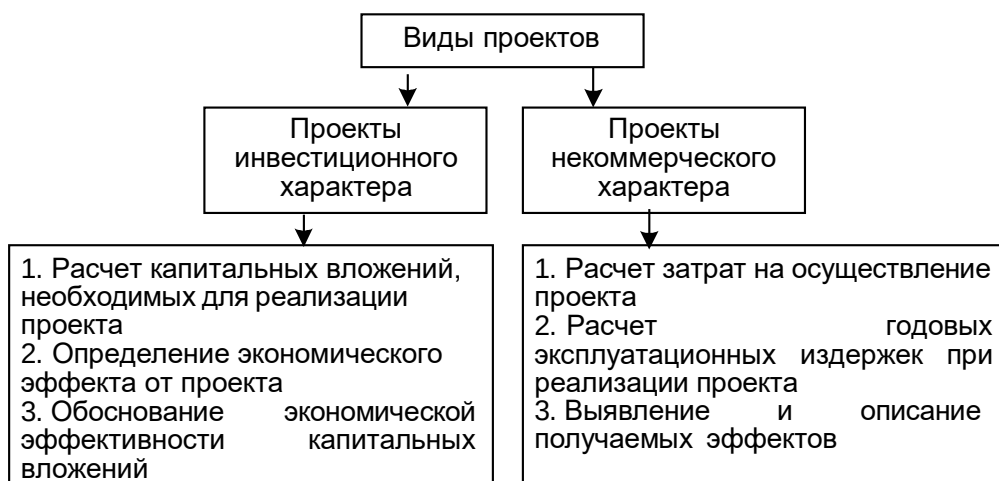
В результате изучения дисциплины студент должен знать:

- понятие отрасли и её структуры, взаимоотношения отрасли с рынком;
- экономические границы отрасли и факторы их определяющие, место отрасли в народном хозяйстве;
- источники и причины рыночной власти и её измерения;
- экономику размещения предприятий;
- концентрацию производства: монополия, интеграция, диверсификация, продуктовая дифференциация;
- структуру рынка отрасли, олигополистическое ценообразование, ценовая дискриминация;
- эффективное функционирование предприятия в условиях отрасли;
- экономическую стратегию и её структурные элементы;
- перспективы технического, экономического и социального развития.

Экономическая часть в дипломных проектах

Дипломные проекты студентов машиностроительных специальностей можно разделить на следующие группы: 1) проектирование нового и модернизация имеющегося оборудования, оснастки, других средств для машиностроения и других отраслей народного хозяйства; 2) проектирование технологических процессов; 3) проектирование участков и цехов; 4) выполнение работ научно-исследовательского характера.

Технические проекты могут быть направлены на возврат инвестиций, получение экономического или социального эффекта в зависимости от цели проведения мероприятия и наличия исходных данных. Характер проекта определяет содержание экономических расчетов (рис. 1).

Содержание экономических расчетов

Тематика дипломных проектов	Задачи экономической части	Содержание расчетов
<i>Дипломные проекты технологической направленности</i>		
Совершенствование технологического процесса обработки детали, выявление технологических резервов	Экономическое обоснование предлагаемого технического решения	Расчет затрат на реализацию (в том числе капитальных вложений) Определение экономического эффекта от предлагаемого мероприятия (за счет снижения изменяемых статей затрат) Определение экономической эффективности капитальных вложений
Разработка тех. процесса обработки	На стадии разработки – определение стоимости документации	Расчет затрат труда на разработку (зарплата разработчиков) Расчет затрат труда на оформление документации Расчет затрат на материалы
	На стадии внедрения взамен базового – определение экономической эффективности нового техпроцесса по сравнению с базовым	Расчет капитальных затрат на оборудование и обучение персонала Определение экономического эффекта за счет снижения изменяемых статей затрат Определение экономической эффективности капитальных вложений
	На стадии внедрения нового техпроцесса – определение эффективности нового техпроцесса	Расчет затрат на внедрение техпроцесса Расчет технологической (цеховой, производственной) себестоимости изготавливаемой продукции

Проектирование участка обработки деталей	Определение экономической эффективности функционирования участка	Расчет капитальных вложений Определение балансовой стоимости основных фондов участка Расчет показателей по труду и заработной плате участка Расчет стоимости основных материалов на программу выпуска Расчет технологической себестоимости детали Определение эффективности участка
<i>Дипломные проекты конструкторской направленности</i>		
Модернизация оборудования	Экономическое обоснование целесообразности мероприятия	Расчет затрат на модернизацию (с учетом того, что расходы на модернизацию увеличивают балансовую стоимость оборудования) Определение экономического эффекта за счет: снижения затрат на обслуживание повышения объемов выпуска продукции увеличения прибыли снижения трудоемкости сокращения простоев Определение экономической эффективности затрат на модернизацию
Разработка конструкторских приспособлений, оборудования	На стадии проектирования – определение затрат на разработку приспособлений и оборудования	Расчет затрат труда на разработку Расчет затрат на создание опытного образца Определение экономического эффекта от использования новых приспособлений и оборудования
	На стадии опытной эксплуатации – сравнение экономической эффективности нового оборудования (приспособлений) из действующего	Расчет затрат на изготовление приспособления и оборудование Определение экономического эффекта от снижения изменяемых статей затрат Определение экономической эффективности затрат, связанных с применением приспособления и оборудования
	На стадии внедрения новых приспособлений и оборудования – определение эффективности использования новых приспособлений и оборудования	Определение стоимости разработки нового приспособления и оборудования Расчет годовых эксплуатационных затрат на приспособления и оборудование
<i>Дипломные проекты научно-исследовательского характера</i>		
Осуществление научно-исследовательских и конструкторских разработок	На стадии проектирования – определение затрат на проведение исследования	Расчет затрат труда на разработку Расчет затрат труда на оформление документации (в том числе компьютерное время) Расчет затрат на материалы

		Расчет затрат, связанных с исследовательской деятельностью
	На стадии опытной эксплуатации – определение эффективности затрат на исследование	Определение эксплуатационных затрат (по изменяемым статьям) Определение экономического и социального эффектов
	На стадии внедрения – определение эффективности использования результатов исследований	Расчет затрат, связанных с внедрением разработки Определение экономической эффективности технологического (конструкторского) решения

Заключение

Выше приведены лишь начальные понятия, термины и формулы экономической стороны машиностроительной промышленности. На самом деле, объём экономической составляющей машиностроения очень велик, и важен для студентов технических Вузов. Важность экономической грамотности студентов Машиностроительного направления, состоит в том, что студенты должны не только уметь рассчитывать экономическую эффективность по проектированию изготовления деталей, но и изучать экономику производства в целом.

Актуальность данной проблемы состоит в том, что студенты окончившие Вузы по Машиностроительному направлению не являются в полной мере экономически грамотными, так как отведенные часы в программе обучения не достаточны для полного изучения отраслевой экономики. Наши выпускники являются хорошими работниками Машиностроительных заводов во всех должностях: технологи, конструкторы, операторы станков, специалисты по ремонту станков и т.д.

Если включить в программу обучения студентов: экономическую грамотность, Организацию производства, экономику производства и ведение производственного дела наравне с остальными узкоспециальными предметами, то в наших Вузах выпускались бы не только квалифицированные работники, но возможно и Работодатели.

Успешное управление предприятием предполагает необходимость знаний и применения действующих закономерностей, как внутри предприятия, так и за его пределами. Конъюнктура рынка и условия, на которых строятся взаимоотношения предприятия и государства, предприятий внутри отрасли (конкурентная среда), а также с поставщиками, определяют базу для построения экономической стратегии с целью выживания и экономического роста.

The above are only the initial concepts, terms and formulas of the economic side of the machine-building industry. In fact, the volume of the economic component of mechanical engineering is very large, and is important for students of technical

universities. The importance of economic literacy of Engineering students is that students should not only be able to calculate the economic efficiency of the design of manufacturing parts, but also to study the economics of production in general.

The relevance of this problem is that students who have graduated from universities in the Engineering field are not fully economically literate, since the allotted hours in the training program are not sufficient for a full study of the industry economy. Our graduates are good employees of Machine-building plants in all positions: technologists, designers, machine operators, machine repair specialists, etc.

If we include in the curriculum of students: economic literacy, Organization of production, production economics and management of production business on a par with other highly specialized subjects, then our Universities would produce not only qualified employees, but possibly Employers.

Successful enterprise management involves the need for knowledge and application of Existing laws, both inside the enterprise and outside it.

Market conditions and conditions under which the relationship between the enterprise and the state is built, Enterprises within the industry (the competitive environment), as well as with suppliers, determine the basis for Building an economic strategy for survival and economic growth.

Список использованной литературы:

1. Экономика и организация производства в дипломных проектах: Учебник/ К. М. Великанов, В. Ф. Власов, К. С. Карандашова – Л. 1968г. -188 с.
2. Экономика предприятия: учебник /В. И. Титов. — М.: Эксмо, 2008. — 416 с.
3. Экономика предприятия: Учебное пособие/ Хунгуреева И. П., Шабыкова Н. Э., Унгаева И. Ю. — Улан-Удэ, Изд-во ВСГТУ, 2004. –240 с.
4. Бигель Дж. Управление производством. М., 1972. 60 с. Организация производства и управления предприятием /под. ред. Турцовой О.Г, 2004г. 34–40 с.
5. Организация производства на предприятиях под. ред.Волкова О.И, 2004г. 69 с.

6. Производственный менеджмент под. ред. Ильенковой С. Д, 1999 г. 72 с.
Семенова О. И. Экономика предприятия 2005 г. 17, 90 с.

ФИО автора: Хайитбоев Акбарали Ахмадали ўғли

Фавкулудда вазиятлар вазирлиги

Академияси 5-курс курсанти

ФИО научного руководителя: Бадалбаева Малохат Юлчиевна

Фавкулудда вазиятлар вазирлиги

Академияси катта уқитувчиси

Название публикации: «ТАБИЙ ТУСДАГИ ФАВҚУЛОДДА ҲОЛАТЛАРДА ЁНГИННИ КЕЛТИРИБ ЧИҚАРУВЧИ ОМИЛЛАР»

Аннотация: Сир эмас, бугунги кунни, умуман кундалик турмушимизни, ишлаб чиқариш, қишлоқ хўжалиги ва бошқа бир қанча соҳалар (Нефть-газ, машинасозлик, пахтани қайта ишлаш, кимё, ғаллани қайта ишлаш, енгил-саноат, металлургия электротехника ва ҳ.к.) ни электр энергиясиз тасаввур этиб бўлмайди.

Калит сузлар: электр энергияси, афзалликлар, ташки таъсирлар, ишончли муҳофаза, асосий сабаблар.

Электр энергиясининг бошқа энергияларга нисбатан бир қанча афзалликлари мавжуд бўлиб, жумладан, уни ҳосил қилиш, узатиш, бошқариш, тақсимлаш, бошқа энергияга ўзгартириш атроф муҳитга зарарсизлиги ва ҳ.з лардир. Шунга қарамадан электр энергияси ҳам камчиликлардан ҳоли эмаслигини унутмаслигимиз керак, яъни инсон ва жониворларни ток уриш хавфи ва ёнғинларни келиб чиқишига асосий манба бўлиши шулар жумласидандир.

Статистик маълумотларга кўра ёнғинларнинг сабаблари (оловдан эҳтиётсизлик, электр ускуналари, иситиш печлари, болалар шўхлиги, қасддан ўт қўйиш, технологик ускуналар ва бошқалар) бўйича деярли 30% айнан электр ускуналаридан содир бўлмоқда.

Электр қурилмаларидан ёнғин чиқишининг асосий сабаблари бўлиб:

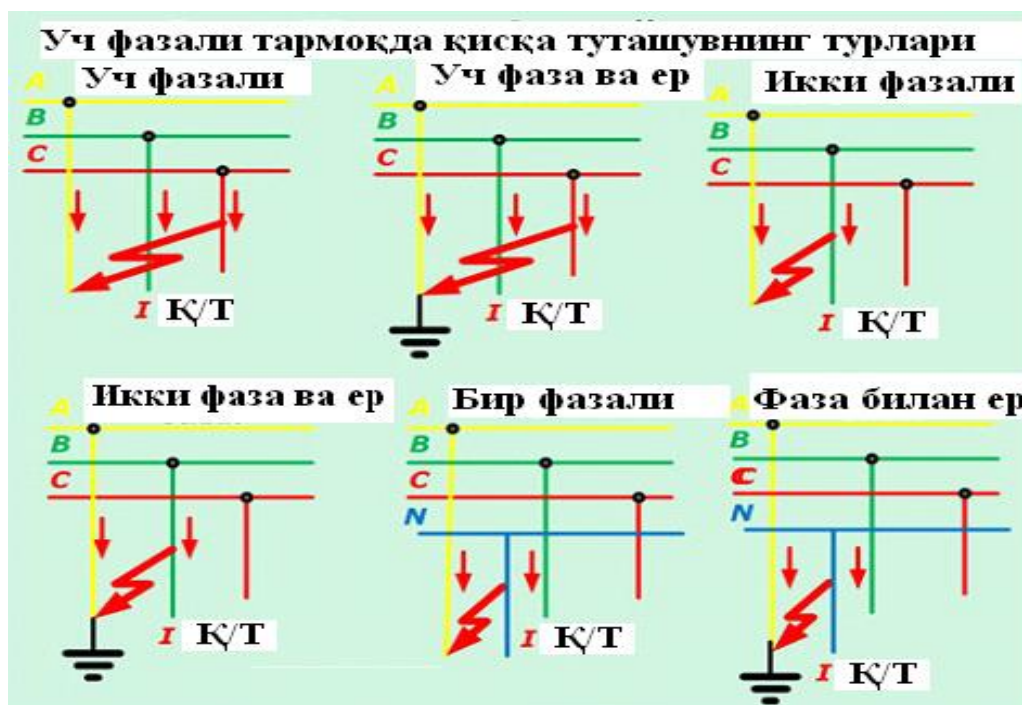
- Электр симларида, машина чўлғамларида ва аппаратларда қисқа туташув (ҚТ) ҳодисаси;
- Электр ўтказгичларда, машинларда ва аппаратларда ортиқча юкланиш ҳодисаси;
- Улаш (контакт) жойларида катта ўтиш қаршилиги, учкун ва электр ёйи ҳисобланади.

Булардан ташқари, ёнғинга қарши қоидаларни ва тартибларни бузилиши ҳисобланади.

Қисқа туташув деб - нормал иш ҳолатидаги ҳар қандай кўзда тутилмаган кичик қаршилиқ орқали фазалар орасидаги туташувга айтилиб, ерга ётқазилган нейтрал тизимда эса - бир ёки бир нечта фазаларни туташувининг ерга ўтишидир (ёки нол симга).

Электр тормоғидаги қисқа туташув тормоқдаги умумий қаршиликнинг тез камайишига олиб келади (камайиши даражаси тармоқдаги қисқа туташув нуқтасининг ўрнига боғлиқ), бу эса нормал ҳолатдаги токга нисбатан тармоқ тоқларини ошиб кетишига олиб келади. Бу ўз навбатида тармоқдаги кучланишни камайишига олиб келиб, бу айниқса қисқа туташув ўрнида баланд бўлади.

Қисқа туташувнинг оддий услуби бўлиб, уч фазали қисқа туташув, яъни бир вақтнинг ўзида ҳамма учта фазани бир нуқтада туташувига айтилади. Бу симметрик бўлиб ҳисобланиб, ҳамма фазалар бир хил бўлмаган қисқа туташувга қуйидагилар киради: икки фазали; бир фазали ерга уланиш; икки-фазали ерга уланиш.

Қисқа туташувнинг турлари.

Қисқа туташувларнинг қайси бирлари хавф эҳтимоли юқори эканлигини аниқлаш қийин. Қисқа туташувдаги токнинг қиймати кўп факторлардан келиб чиқади, мисол учун, қисқа туташувдаги занжир элементларининг параметрлари, манба ва истеъмолчиларнинг қуввати ҳамда кучланиши, қисқа туташувнинг таъсир этиш вақти ва ҳ.к.

Қисқа туташувнинг асосий сабаблари бўлиб очик изоляцияланмаган электр симларида шамол таъсирида ва ҳар хил предметлар орқали фазалар ва фаза билан нейтрал симнинг уланиб қолиши, электр симларида, кабел, машина ва аппаратларда ҳимоя қатламининг (изоляция) атроф муҳит таъсирида бузилиши, ҳимоя қатламини эскириши, кучланишнинг юксалиши, яшинни тўғридан-тўғри тушиши, электр мосламаларига қаровсизлик ва механик жароҳатланиши сабабли ҳосил бўлади.

Қисқа туташувнинг - ажралиб турадиган сабабларига симларни ва ток ўтказувчи қисмларни эриши киради. Бундай симларни эриши кўп ҳолларда металл шарсимон эриган кўринишида бўлади.

Қисқа туташувдан муҳофазаланиш икки йўналишда олиб борилиши керак:

- биринчидан қисқа туташувга ҳосил бўлишига йўл қўймаслик керак;
- иккинчидан хавфли тоқлар таъсир вақтини чеклаш, яъни ҳимоя аппаратларини (сақлагич, автомат) қўллаш.

Бундан ташқари қисқа туташувнинг олдини олиш амалларига электр қурилмаларининг монтаж қилиш, уларни тўғри танлаб, эксплуатация қилиш киради. Тақсимлов щитлари, машиналар, аппаратлар, қурилмалар, сим ва кабеллар атроф муҳит, электр тоқининг қиймати ва тури, кучланиш, юкланиш қувватига мос келиши керак.

Қисқа туташув хавфи. Замонавий электр тизимида қисқа туташув тоқлари ўн минг амперга етади. Бундай тоқлар қисқа вақт ичида катта ҳажмдаги иссиқлик ажратиб чиқаради ва ҳароратни юқори даражага етказиб ёнадиган ҳимоя қатламини алангалантиради, металл ўтказгичларни эритиб атроф муҳитга қуввати катта бўлган учқунларни тарқатади, бу эса енгил алангаланувчиларни ўт олишга ва портлашга олиб келади. Иссиқлик таъсиридан ташқари, қисқа туташув, катта механик таъсирга эга. Ўтказгичларни мустаҳкамлиги кам бўлса, уларни қотириб турувчилар бузилишига олиб келади.

Қисқа туташувнинг - ажралиб турадиган сабабларига симларни ва ток ўтказувчи қисмларни эриши киради. Бундай симларни эриши кўп ҳолларда металл шарсимон эриган кўринишида бўлади.

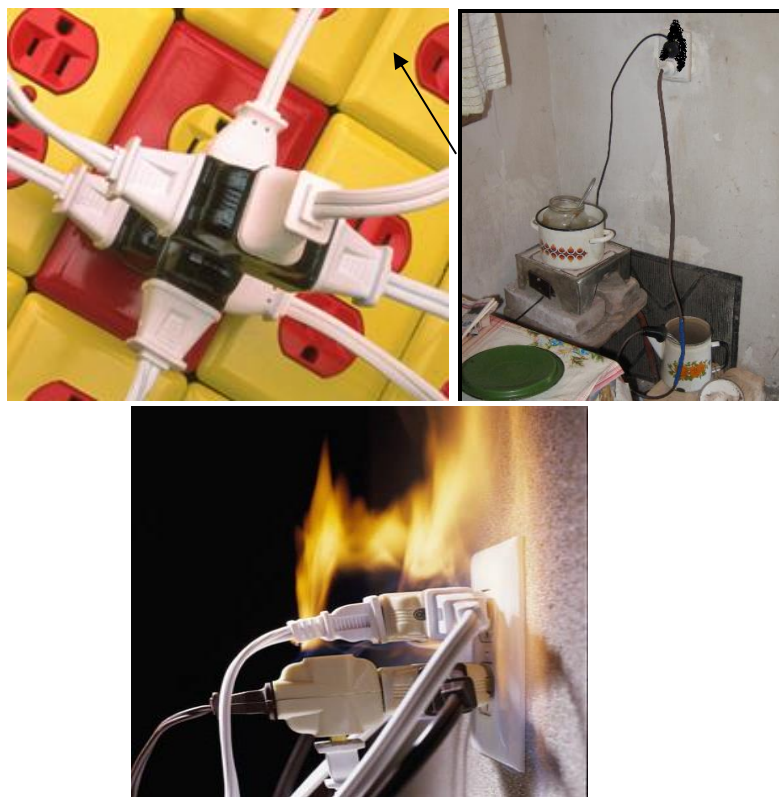
Қисқа туташувдан муҳофазаланиш икки йўналишда олиб борилиши керак: биринчидан қисқа туташувга ҳосил бўлишига йўл қўймаслик керак, иккинчидан хавфли тоқлар таъсир вақтини чеклаш керак. Қисқа туташувнинг олдини олиш амалларига электр қурилмаларининг монтаж қилиш, уларни тўғри танлаб, эксплуатация қилиш киради. Тақсимлов щитлари, машиналар, аппаратлар, приборлар, сим ва кабеллар атроф муҳит, тоқнинг қиймати ва тури, кучланиш, юкланиш қувватига мос келиши керак.

Қисқа туташувнинг хавфини камайтириш, йўқотиш учун ҳимоя аппаратлари ўрнатилади, улар ҳимоя қатламини алангаланишини, ўтказгичлардаги ток ўтказувчи толаларини эришини олдини олади. Бунинг учун тезкор ишлайдиган автоматлар (ўчириш вақти 0,008-0,005 сек) ва эрувчи сақловчилар ишлатилади. Кучланишни камайтириш учун қисқа туташув пайтида генераторлар электростанцияларда кучланишни автомат равишда меъёрлар (АРН) воситаси билан жиҳозланади.

Юкланиш деб - шундай ходисага айтиладики, унда электр тармоғида сим ва кабелларнинг, машиналар чулғамларида ва аппаратларда ишчи ($I_{\text{ишчи}}$) ток рухсат этилган ($I_{\text{рухс.эт}}$) токдан узоқ вақтга каттадир, яъни $I_{\text{ишчи}} > I_{\text{рухс.эт}}$.

Ишчи токнинг қиймати $I_{\text{ишчи}}$ ток қабул қилувчининг қуввати ва турига, тармоқдаги кучланишга боғлиқ ва уни ҳисоблаб топилади ёки асбобларнинг кўрсатмасига асосан топилади. Узоқ вақтли рухсат этилган токнинг қиймати ўтказувчининг кесим юзасига ва материалига, ётқизиш услубига, ўтказувчининг конструкциясига ва атроф муҳитнинг ҳароратига боғлиқ. Узоқ вақтли рухсат этилган токли юклама симларда ва ҳар турдаги кабелларда, юқоридагиларга асосланиб, ПУЭ (*Правила устройства электроустановок - УЗГОСЭНЕРГОНАДЗОР, Ташкент, 2011 г*) га асосан сим толаларининг хавфсиз қизиш ҳисобига (резинали, натрий, полихлорвинил ҳимоя қатлами $+65^{\circ}\text{C}$; қоғоз ҳимоя қобиғида $+80^{\circ}\text{C}$; ҳимоя қатламисиз $+70^{\circ}\text{C}$) асосланиб атроф муҳит ҳарорати $+25^{\circ}\text{C}$ бўлиши керак.

Юкланишнинг асосий сабаблари бўлиб: ишчи токга симлар кесим юзасининг тўғри келмаслиги; сим кесим юзасини ҳисобга олмасдан кўзда тутилмаган ток қабул-қилувчиларни бир тармоққа параллел улаш; тармоқдаги кучланишнинг меъёрдан пасайиши; атроф муҳит ҳароратининг кўтарилиши ва бошқалар.

Бир неча юқори қувватли (мўлжалланмаган) электр истеъмолчиларини бир тармоққа параллел улаш натижасидаги ортиқча юкланиш.

Юкланишнинг олдини олиш: рухсат этилган ($I_{\text{рухс}}$) токни ишчи ($I_{\text{иш}}$) токдан доимий катта бўлишини таъминлаш, яъни $I_{\text{ишчи}} < I_{\text{рухсат этилган}}$; ўтказувчиларни

(симлар) кесим юзасини қизишга асосланиб тўғри танлаш; катта қувватга мўлжалланган истеъмолчиларни бир тармоққа параллел уламаслик; электр симларини, машина ва аппаратларни совуши учун керакли шароитни яратиш, яъни ПУЭнинг 1-бобига асосан рухсат этилгандан тоқларидан ортмаслигини таъминлаш; электр қурилмаларини юкламадан зарарланишини олдини олиш учун эрувчи сақлагичлар, автомат ўчиргичлар ҳамда реле ва релели магнит ишга туширувчиларни қўллаш.

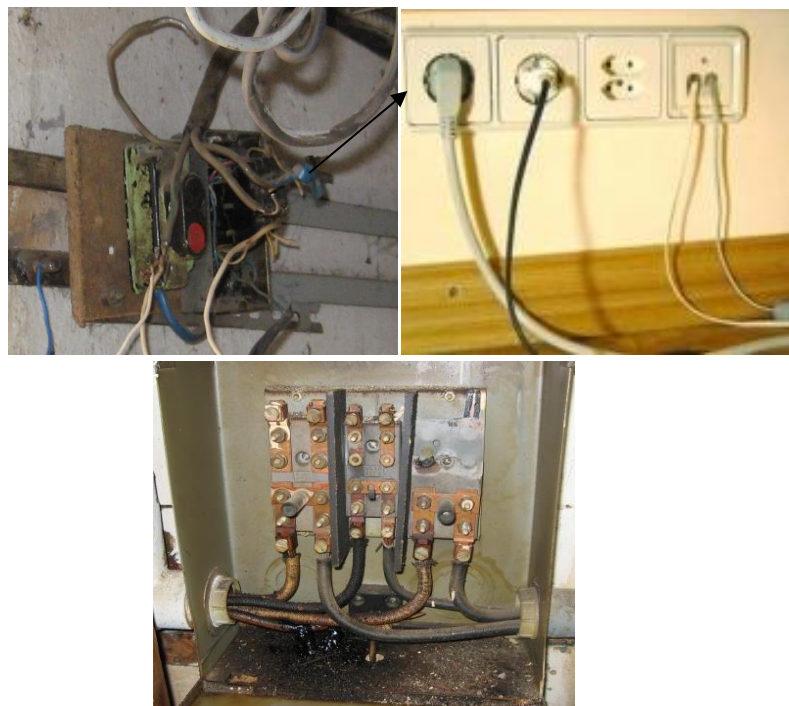
Катта ўтиш қаршилиги - деб шундай қаршиликка айтиладики, унда ток бир сим юзасидан иккинчи симга ёки симни қандайдир аппаратга улаш жойларида, аппаратларнинг контакт қисмларида ҳосил бўлган қаршиликка айтилади.

Юкламали ток ўтганда бундай жойларда вақт бирлиги ичида иссиқлик ажралиб чиқади, иссиқликни қиймати токнинг квадратига ва ўтиш контакти бўлган жой қаршилигига тўғри пропорционал.

Агар қизиган контактлар ёнадиган материалга тегса, унда ёнғин чиқиш мумкин, портлаш хавфи бор тизим бўлса учқун оқибатида портлаш содир бўлиши мумкин. Шунинг учун ҳам ўтиш қаршилига бўлган жойларни аниқлаш қийин, ҳимоя аппаратлари ҳам тармоқ ва қурилма учун бўлсада, лекин ёнғин ҳосил бўлишини огоҳлантира олмайди, чунки занжирда ток ўтмайди, ўтиш қаршилиги бўлган жойда қизиш қаршилик ошганлиги туфайли ҳосил бўлади.

Контактлардаги ўтиш қаршилигининг қиймати материалнинг турига, геометрик формадан ва ўлчамларидан контакт юзасининг ишлов бериш даражасидан, контактларнинг босим кучига ва оксидланиш даражасидан олинади. Айниқса, оксидланиш интенсив равишда нам муҳитда тезроқ амалга ошади, шунинг кимёвий фаол муҳитда ва контактларда 70-75⁰С дан юқори қизишида ўтади.

Катта ўтиш қаршилигининг келиб чиқишига асосан: улаш (контакт) жойларининг мустаҳкам бажарилмаганлиги; улаш (контакт) жойларининг атроф муҳит таъсирида занглаши ва қурум босиши; куйиши; улаш (контакт) жойлари материалларининг тўғри танланмаганлиги (оксидланиши) ва шунга ўхшашлар сабаб бўлади.

*Электр қурилмаларининг улаш (контакт) жойлари мустаҳкам
бажарилмаганлиги.*

Катта ўтиш қаршилигининг олдини олиш учун сим ва кабелларни улаш жойларини, аппаратларни контакт қисмларини мустаҳкамлигини (больтли, кавшарлаш, пайвандлаш, пресслаш, қисқичлар орқали) таъминлаш; узоқ вақт фойдаланиш натижасида занг, қурум босган контактларни тозалаш; алюмин ва мис толали симларни улашда махсус қисқичлар қўллаш; мис, латун, бронзадан бўлган контактларни оксидланишдан сақлаш учун уларнинг устки қисми юпка симоб, кумуш билан қошлаш; сим толаларини улаш жойларини атроф муҳит таъсиридан ҳимоялаш учун изоляциялаш; куйган контактларни алмаштириш ва ҳ.з. Бундан ташқари эксплуатация қилиш жараёнида уланган жойларни (контактларни) доимий назорати қилиб туриш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Правила устройства электроустановок (ПУЭ), - Государственная инспекция по надзору в электроэнергетике «УЗГОСЭНЕРГОНАДЗОР», Ташкент, 2011г
2. М.Т.Мыльников "Общая электротехника и пожарная профилактика в электроустановках". Учебник, - М.: Стройиздат, 1985 г.
3. Интернет маълумотлари.

ФИО автора: *Otakishiyeva Gulshanoy Abdulaziz qizi*

Andijon davlat universiteti

Ta'limda axborot texnologiyalari mutaxassisligi

1-kurs magistratura talabasi

Название публикации: «INFORMATIKA VA AXBOROTLAR
TEKNOLOGIYASI FANINI O'QITISHDA VIDEO MATERIALLARDAN
FOYDALANISHNINNG DOLZARBLIGI»

Annotatsiya

Oliy va o'rta maxsus ta'lim muassalarida "Informatika va axborotlar texnologiyasi" fanini o'qitishda, o'quv jarayonida video materiallardan foydalanib o'tish muhimdir. Video materiallardan foydalanish o'quv jarayonini talabalarga tushunarli, qiziqarli va ularni yangi metodlar orqali qo'llab o'tish esa o'qituvchilarning optimal natijaga erishishini kafolatlaydi.

Kalit so'z: o'quv jarayoni, video materiallar, innovatsion texnologiyalar

Аннотация

При преподавании предмета «Информатика и информационные технологии» в высших и средне-специальных учебных заведениях, важно использование видеоматериалов в учебном процессе. Использование видеоматериалов делает процесс обучения понятным и интересным для учащихся, а их применение с помощью новых методов гарантирует достижение оптимальных результатов учителям.

Ключевые слова: учебный процесс, видеоматериалы, инновационные технологии.

Annotation

In teaching the subject "Informatics and Information Technology" in higher and secondary special education institutions, it is important to use video materials in the educational process. The use of video materials makes the learning process understandable and interesting to students, and applying them through new methods ensures that teachers achieve optimal results.

Keywords: learning process, video materials, innovative technologies

Kirish

Asrlar davomida yig'ilgan ilm-fan xazinasini bugungi yosh avlodga o'rgatish, ularni dunyodagi ilg'or va zamonaviy pedagogik texnologiya va axborot tizimlari yordamida jahon standartlariga to'g'ri keladigan mutaxassis kadrlar qilib tayyorlash bugungi davrning dolzarb vazifalaridan biriga aylandi.

Hozirgi kunning asosiy talablaridan yana biri, o'quv jarayonini to'liq kompyuter tarmoqlaridan foydalangan holda olib borishdir. Buning uchun kompyuter tarmoqlari, uni tashkil etuvchilari, fandagi o'rni nimalardan iborat, shuningdek o'quv jarayonida video materiallarning foydalanish qay holatda, internet tizimi nima va o'qitishda xamda o'quv jarayonida foydalanishda nimalarga e'tibor bermoq kerak degan savollarga javob berish maqsadga muvofiqdir. O'quv jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanishni rivojlantirishda video materiallardan foydalanib o'qitish alohida o'rin egallaydi.

Video so'zi lotincha video so'zidan olingan bo'lib - ko'ryapman, qarayapman ma'nosini anglatadi. "Video" so'zi televidenie rivojlanishi bilan o'zining keng tadbiqu topdi.

Oliy va o'rta maxsus ta'lim muasssalaridan ham video materiallardan foydalanib o'quv jarayonlarini ta'skil etish o'z samarasini ko'rsatmoqda. Ma'lumki, "Informatika va axborot texnologiyalari" fani o'z xususiyatiga ko'ra fanlararo xarakterga ega bo'lgan kompleksli ilmiy yo'nalish hisoblanib, boshqa ilmiy yo'nalishlarni rivojlantirishda muhim ro'l o'ynaydi. Shuning uchun u fan-texnika va ta'lim tizimlarida integrativ funksiyani bajaruvchi fan sifatida tan olinadi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan yillaridan buyon mamlakatimizda axborotlashtirish va ta'limda axborot - kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash muammolariga xukumatimiz tomonidan alohida e'tibor qaratilmoqda.

Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitishda video materiallardan foydalanish bu zamon talabidir. Nafaqat oliy va o'rta maxsus talimida balki umum ta'lim maktablarida vide materiallardan foydalanish kerakdir.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ham axborot texnologiyalari bilam ta'minlansa, xorijiy tillarni o'rgatish uchun ishlab chiqilgan multfilmlar, bolajonlar uchun kinofilmlarni ko'rish imkoniyati yuqori bo'ladi. Anashu video materillar orqali bolajonlar til o'rganishadi va dunyoqarashini kenggaytirishadi.

Maktabga ta'lim muassasalarida vide materiallarni o'rni shu qadar muhim ekan. Oliy va o'rta maxsus ta'limda esa video materiallarning o'rni dars jarayonlarini yuqori darrajada o'tish uchun ahamiyati juda kattadir.

Ta'lim jarayoniga yangi axborot-kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalarni, elektron darsliklar, multimedia vositalarini keng joriy etish orqali mamlakatimiz maktablarida, kasb-hunar kollejlari, litseylari va oliy o'quv yurtlarida o'qitish sifatini tubdan yaxshilash, ta'lim muassasalarining o'quv- laboratoriya bazasini zamonaviy turdagi o'quv va laboratoriya uskunalari, kompyuter texnikasi bilan mustahkamlash, shuningdek, o'qituvchilar va murabbiylar mehnatini moddiy hamda ma'naviy rag'batlantirish bo'yicha samarali tizimni yanada rivojlantirish hozirgi kun talabi bo'lib qolmoqda.

Mamlakatimiz rahbari "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q" asarida "Aql-zakovatli, yuksak ma'naviyatli kishilarni tarbiyalay olsakkina, oldimizga qo'ygan maqsadlarga erisha olamiz, yurtimizda farovonlik va taraqqiyot qaror topadi", - deb ta'kidlaydi. 10 Shunday ekan o'quvchi, talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini oshirish maqsadida fanlar yuzasidan, ularning mustaqil izlanishlar asosida harakat qilishini ta'minlash va yangi pedagogik texnologiyalar, o'quv qo'llammalar, elektron darsliklar, elektron kutubxonalarni yaratish, ulardan foydalanish usullarini o'rgatish muhimdir.

Bu masalalar yoʻlida bir qancha qonun va formonlar ishlab chiqilgan:
Axborotlashtirish toʻgʻrisida (2003y.)

Elektron raqamli imzo toʻgʻrisida (2003y.)

Elektron hujjat aylanishi toʻgʻrisida (2004y.)

Elektron tijorat toʻgʻrisida (2004y.)

Elektron toʻlovlar toʻgʻrisida (2005y.) qonunlari

shuningdek Prezident Farmonlari va Qarorlari

Telekommunikatsiyalar soha-sida boshqaruvni takomillashtirishga doir
choratadbirlar toʻgʻrisida (2000y.)

Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya
texnologiya-larini joriy etish toʻgʻrisida (2002y.)

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirishga oid
qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida (2005y.)

Oʻzbekiston Respublikasi-ning jamoat taʼlim axborot tarmogʻini tashkil etish
toʻgʻrisida (2005y.)

Respublika aholisini axborot-kutubxona bilan taʼminlashni tashkil etish
toʻgʻrisida (2006y.) farmon va qarorlari hamda

Shuning uchun endilikda akademik litsey va kasb-hunar kollejlari bitirib,
Oliy oʻquv-yurtlarining texnik yoʻnalishlariga oʻqishga kirgan talabalar, ularni
“Informatika va axborot texnologiyalari” fani sifatida oʻzlashtiradigan boʻldilar.
Shuningdek, ushbu fanga ajratilgan soatlar hajmi ham keyingi yillarda oshdi.
Respublikamizning taʼlim muassasalarida “Informatika va axborot texnologiyalari”
fanini oʻqitishda yagona yondoshuvga erishish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu
borada taʼlim muassasasining moddiy-texnik bazasini zamonaviy kompyuterlar bilan

jihozlash, tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish, shuningdek ularning axborot-ta'lim muhitini shakllantirishga e'tiborni qaratishimiz kerak, deb hisoblayman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun // Xalq ta'limi. 1997. №5. S.4-16.
2. O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida"gi qonuni. "Xalq so'zi". 11 fevral, 2004y
3. "Axborot texnologiyalari sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. "Xalq so'zi" gazetasi, 2005, 3-iyun.
4. "2001-2005 yillarda kompyuter va axborot texnologiyalarini rivojlantirish, "Internet"ning Xalqaro axborot tizimlariga keng kirib borishini ta'minlash dasturini ishlab chiqishni tashkil etish chora- tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining qarori. "Xalq so'zi" 24 may, 2001 y.
5. "Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 8 iyuldagi-117-son qarori.
6. Kadrlarni tayyorlash milliy dasturi // Xalq ta'limi. 1998. №1. S.5-41

ФИО автора: *Janaliev Asqar*

NDPI Student of the Faculty of Natural Sciences

Название публикации: «THE WORLD OF ORNAMENTAL PLANTS»

Annotation: Another benefit of ornamental plants to the environment is their oxygenation, purification, and moisture formation. Being surrounded by these plants improves people's physical and emotional health.

Keywords: Ornamental, plants, ornamental plants, botany.

When it comes to what ornamental plants are, they are usually distributed according to the shelf life of the green leaves. Some groups of ornamental plants keep the leaves stable from early spring to late fall, others turn most of the season green, others have limited time decorativeness, and lose their attractiveness after a short time.

This type of plant can be grown in nurseries, outdoors or in greenhouses. They have very attractive flowers from a decorative point of view and they are easy to store. Their appearance is amazing and they have very attractive leaves and twigs. The leaves are usually decorative because it has very bright colors, especially in the fall. They also tend to release essential oils with a rich odor. They are plants that usually lack thorns and produce flowers of different sizes, although the larger ones tend to win. From some grow fruits of different tones.

Ornamental grasses are different from the usual wild species. The only function of this plant is aesthetic. These plants create the beauty and unique landscape of the villa. Decorative cereals create a variety of textures and shapes in the garden, making it more vibrant and complete. Plants of different heights allow you to get acquainted with the novelty and originality of traditional garden design.

The importance of ornamental plants in their use for decoration. There are about 3,000 varieties worldwide, depending on the place of origin. On an economic level, we can observe a significant increase in the purchase of this type of plant for both public and private use. Many cities have a way to showcase green spaces, gardens, or new projects with a landscape feature.

Interest in natural decoration in homes has also increased. These ornamental plants are used indoors and outdoors for this type of decoration. Many plants can be purchased from nurseries and evening venues. They are usually sold in bags so they can be moved to specific areas of the house or placed in key areas for the interior. Nowadays they are very sought after and the highest prices are found in ornamental plants belonging to exotic species.

Another benefit of ornamental plants to the environment is their oxygenation, purification, and moisture formation. Being surrounded by these plants improves people's physical and emotional health. All this is due to the fact that it is provided with a feeling of freshness, calm and relaxation. All of this affects people's mood, they relieve stress.

The beauty of plants is their variability. They are always different: at different times of the day, spring, summer and fall. Their diversity depends on the presence and color of the leaves, the color and abundance of flowers. The flowering period is also important. After all, everyone knows the emotional impact of the appearance of the first snowy flower that appears in the spring, even if it is small and indistinct.

Depending on the presence of green leaves, perennials are divided into three groups:

- stable decorative (always green or deciduous green leaves from early spring to late autumn);
- limited stable ornamental (leaves are present for most of the season);
- unstable ornamental (ephemeroids, i.e. species whose leaves disappear in early summer).

Leafy plants: ferns and grains

Most of the described species are classified as sustainable ornamental, and among them are evergreen and ornamental deciduous plants.

An experienced florist who has created his own flower garden and selected plants for planting, pays great attention not only to the flower, its shape, size and color, but also to the magnificent leaves of the plants. There is a whole group of deciduous plants or they do not bloom (ferns) or have small unpleasant flowers (wormwood, stachis, many grainy plants). But they are very beautiful, stable decorative leaves, an interesting

shape of the bush. Such species often become the main decoration of seedlings.

References:

1. Alimova R.A., Sagdiev M.T. Plant Physiology and Biochemistry: A Textbook. - Tashkent, 2013. - 320 p
2. Beknazarov B.O. Plant physiology: textbook. - Tashkent: UzMU, 2009. - 480 p

ФИО авторов: *Turdimuratova Umida*

Students of the Faculty of Natural Sciences of NDPI

Kaypova Diana

Students of the Faculty of Natural Sciences of NDPI

Название публикации: «THE IMPORTANCE OF MEDICINAL PLANTS»

Annotation: Medicinal plants are widely used in the population. People often pick them up and make their own medicine at home. In such cases, drugs that are made without knowing that the plant contains substances and their chemical properties can do more harm than good.

Keywords: Medicinal plants, chemical properties, medicinal plants.

From time immemorial, the peoples of the world, including the Republic of Uzbekistan and our region, have been witnessing the growing number of pharmacies, the purchase of various drugs. Among them are herbal remedies and dried organs, which are becoming more and more widespread. In recent years, it has been replaced by synthetic drugs. But natural medicinal plants are re-occupying the roofs of pharmacies. It is known that the harmful effects of any synthetic drug on the body are many. Because synthetic drugs used to treat one disease can cause, poison, or adversely affect another disease. However, natural remedies made from medicinal plants do not have a negative effect on the human body. Medicinal plants are widely used among the population. People often collect them and make their own medicine at home. In such cases, medicines made without knowing that the plant contains substances and their chemical properties can do more harm than good. It should be noted that some poisonous plants are similar in appearance to medicinal plants, but their use as a drug without knowing their effect on the body can lead to tragic consequences. Some herbs contain strong toxins. Medicines made from them contain excessive amounts of toxins and can lead to poisoning or various other diseases. Examples of such poisonous medicinal plants are adonis, bangidevona, incense, poppy, mingdevona, kirkbogim, and kanchop.

Vegetation of Uzbekistan includes more than 3,700 species of plants. 20% of plant species are endemic (not found anywhere else); most of them grow in the mountains. The vegetation of the steppes and deserts consists mainly of specific shrubs. The lowlands are rich in trees, shrubs and grasses. Reeds and sugarcane are typical for tugai. Grasses grow in the foothills, there are no trees, and shrubs are found mainly in floodplains. Different types of onions, tulips, daisies and violets grow here. The higher plains are dry, grassy steppes on dark brown soils. Shrubs also grow on rocky ground - almonds, kavrak, various herbs. In the hills and lowlands, the most valuable tree is the spruce. There are also many species of deciduous trees: hawthorn, maple, juniper, wild apple, walnut, pistachio, birch, poplar, cherry. The lowlands are rich in shrubs: spruce, namatak, tavolga, wild grapes, and cumin. There are many types of herbs: marmara, zizifora, ravoch, shovul, tulips and other tulips, pskem onion (a valuable medicinal plant). In the mid-high mountains, namatak and other shrubs grow. In the highlands, only 30% of the soil is covered with vegetation. This is where the heel grows.

The beneficial properties of medicinal plants have long been known to our people and have been used to treat various ailments. Many medicinal plants have been scientifically studied. widely used in medicine. But we still don't know the secrets of the thousands of plants that belong to the medical world. In time, mankind will be able to solve the problems of plants, which are a gift from nature. The science of medicinal plants is one of the oldest and fastest growing sciences. We do not know what medicinal plants man used in the early days of his life, but the oldest manuscripts contain concepts and information about medicinal plants. Data on the collection of medicinal plants in India was recorded 4,000 years ago. Vegetation of Uzbekistan includes more than 3,700 species of plants. 20% of plant species are endemic (not found anywhere else); most of them grow in the mountains. The flora of the steppes and deserts consists mainly of specific shrubs. The lowlands are rich in trees, shrubs and grasses. Reeds and sugarcane are typical for tugai. Grasses grow in the foothills, there are no trees, and shrubs are found mainly in floodplains. Various types of onions, tulips, daisies and violets grow here. The higher plains are dry, grassy steppes on dark

brown soils. Shrubs also grow in rocky areas - almonds, kavrak, various herbs. In the hills and lowlands, the most valuable tree is the spruce. There are also many species of deciduous trees: hawthorn, maple, juniper, wild apple, walnut, pistachio, birch, poplar, cherry. The lowlands are rich in shrubs: spruce, namatak, tavolga, wild grapes, and cumin. There are also many types of herbs: marmara, zizifora, ravoch, shovul, tulips and other tulips, pskem onion (a valuable medicinal plant). In the mid-high mountains, namatak and other shrubs grow. In the highlands, only 30% of the soil is covered with vegetation. This is where the heel grows.

The beneficial properties of medicinal plants have long been known to our people and have been used to treat various ailments. Many medicinal plants have been scientifically studied. widely used in medicine. But we still don't know the secrets of the thousands of plants that belong to the medical world. In time, mankind will be able to solve the problems of plants, which are a gift from nature. The science of medicinal plants is one of the oldest and fastest growing sciences. We do not know what medicinal plants man used in the early days of his life, but the oldest manuscripts contain concepts and information about medicinal plants. Data on the collection of medicinal plants in India was recorded 4,000 years ago.

Ancient Egypt also had information about medicinal plants. Abu Ali Ibn Sina, a great physician on the use of medicinal plants for medicinal purposes, in his book Al-Qanun gives information about the medicinal properties of about 900 plants and ways to use them. About 40% of the medicines used in modern scientific medicine are herbal products. According to many doctors, natural remedies are superior to chemically and artificial drugs.

References:

1. Nabiev M., Shalyonov V., Ibrohimov A. Healing blessings Tashkent "Labor" 1989
2. Murdaxaev Yu. Medicinal plants found in Uzbekistan "Fan" Tashkent.
3. Kholmatov H.H., Habibov Z.H., Olimkhojaeva N.Z. "Medicinal plants of Uzbekistan" Tashkent Ibn Sina Publishing House, 1991.

ФИО автора: *Kutlimuratov Madiyar*

NDPI Student of the Faculty of Natural Sciences

Название публикации: «ABOUT ORNAMENTAL PLANTS»

Annotation: Ornamental plants are divided into groups of trees and shrubs, perennial, biennial, annual, corn, bulbous and other plants, depending on their biological characteristics and agronomic requirements.

Keywords: Ornamental plants, biological properties, perennial trees and plants.

Ornamental plants are a group of cultivated and wild plants belonging to different botanical families that are used to meet the aesthetic needs of people. Ornamental plants are grown for landscaping cities and villages, decorating parks, social, industrial and residential buildings, and making bouquets. It is characterized by beauty, color of leaves, flowers, fruits, strange shapes of the body (hanging branches, umbrella-shaped, hairy). According to a number of characteristics, such as life forms - trees, shrubs, deciduous shrubs, grasses, according to the shape of the stem, they are divided into upright, clinging, low, spreading, hanging and others. Depending on the biological characteristics and agronomic requirements, ornamental plants are divided into trees and shrubs, perennials, biennials, annuals, cereals, bulbs and other groups of plants. Ornamental trees and shrubs include deciduous, coniferous, evergreen, and deciduous plants. Oak (oak), chestnut, maple, acacia, white birch, willow, poplar, cypress, white pine, beech, hawthorn, spruce on the streets, pools and lakes; The vines, shrubs, bushes, roses, sirens and others are planted around the shii-pon and the awning. Perennial ornamental plants include parks, alleys, deciduous and ornamental fruit plants. In warmer climates, there are varieties of perennials that can be left in the open in the winter and transplanted to a greenhouse. Some perennials are grown as annuals in colder climates.

They are grown in spring from roots, rhizomes, roots and bulbs. Perennials grow in one place for 3-5 years or more. Propagated by cuttings and seeds. Biennial ornamental plants are ornamental flowering plants that produce leaves in the first year and

flowering and fruiting stems in the second year. This group also includes some perennials that are grown as biennials. These are mainly used in the construction of flower beds. Annual ornamental plants include plants that are sown from seed and have a one-year growing season, as well as plants that bloom in the first year but are not frost-resistant (eg, heliotrope, dogwood, fungi, lobelia, etc.). Annuals include a group of plants that bloom beautifully, have patterned leaves, form a "carpet," and have hanging branches. In warmer climates, most annuals are planted in greenhouses and conservatories in March-April to prolong the growing season and bloom early, then transplanted to open ground, and some planted directly in the open. These include blueberries, quinces, cloves, poppies, nasturtiums, petunias, tobacco, velvet, ipomea, and more. Grain-flowering ornamental plants belong to the genus and are used in the manufacture of guddas in floriculture. High-growing cereals are used for individual and group lawns, and low-growing cereals are used for flower beds and group plantings. Onion Ornamental plants belong to the genus Onion and chrysanthemums and are propagated in ornamental horticulture. These include lilies, tulips, daffodils, hyacinths, bulbs and more. It is mainly propagated by bulbs.

Decorative shrubs are an integral part of any garden. They are very popular among landscape design lovers. Shrubs and low trees planted in appropriate locations can drastically change the whole look of a garden or country area. There are plants in any landscape and season. With their help, it looks the best and freshest, even at any time of the year. Decorative shrubs are both fruiting and evergreen, as always, with flowering and fruiting leaves. How to make the right choice Plants

Well-groomed shrubs are, first and foremost, an excellent decorative element of the garden, do not require careful care and easily adapt to local conditions. Of course, the bush should look original and bright. When choosing a plant, you should pay attention to the presence of colorful berries, colored leaves, fragrant colors. The shape of the crown of the bush plays an important role, it should stand out against the background of the total mass of plants. Decorative shrubs for the garden should look even in the winter time. When there were no leaves and nothing happened, it was covered with incidents, covered with stocks.

References:

1. De Robertis E., Novitskiy V., Saks F. Biology of cells (translation from English). - M.: Mir, 1967.
2. Zikiryoiev A. Practical training in plant biochemistry: textbook. - Tashkent: Mehnat, 2001. - 243p.

ФИО автора: *Turakulova Lola Khamidjanovna*

Master course student of

Uzbekistan state world languages university

Tashkent, Uzbekistan

Название публикации: «THE COMPARISON OF ETYMOLOGICAL FEATURES OF LEXICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES»

Annotation: In the given article the author deals with mainly lexical units in two languages, that is to say, English and Uzbek, their etymological features, comparing them in terms of English and Uzbek and clarifying them with possible examples. In the first study, totally new lexical units are compared with multiword items that are made up of familiar forms. In the second experiment, different types of new senses of familiar forms are compared. Both studies underscore the importance of knowledge of form—but not of previously learned meaning—for the learning of new meanings for familiar forms.

Keywords: etymology, compared languages, lexical units, word-building elements, lexical correlations, morphological elements, grammatical adaption.

Introduction. Intuitively, the prototypic lexical unit is a word. This definition has a number of catches to it, however, because the notion of word is not as simple as it seems, and because lexical phrases (idioms) also exist. The intuitive notion of *word* has "fuzzy edges", as in the following cases:

- Words may contain other words (e.g. compound words such as *database*, *Sprachtechnologie*).
- Words have different status in respect of their phonetic realisations and their meaning; compare the difference between function words, e.g. *to*, *for* with reduced pronunciations and structural meanings, and content words, e.g. *word*, *spell*, which refer to real world objects, properties, event types, abstract concepts.
- Words may be merged with other words in informal speech (*cliticisation*). Examples of clitics are English 's in *he's* - /hi:z/, French l' in *il l'a vu* - /il la vy:/, German 'm in *auf'm Tisch* - /aufm trɪʃ/.

- Particular types of word formation such as spelling and acronym formation may require special attention: *ecu* - /i:kju:/, /i:si:ju:/.
- Words may be *inflected word forms*, making *sound* (singular) and *sounds* (plural) into different words. On the other hand, words may be regarded as a class of inflectionally related forms (a *paradigm*), i.e. *sound* and *sounds* then belong to the same word, which may be characterised by a canonical inflected form (e.g. nominative singular), or by the stem shared by the forms and identified by linguistic analysis, or by a number or other abstract label. In speech technology, the *inflected word form* is the standard definition. In standard dictionaries, the *paradigm* definition of word is used, represented by a *headword* or *lemma*, generally the canonical inflectional form such as nominative singular, in orthographic representation.
- Lexical units may need to be larger than the word (e.g. phrasal idioms).
- Lexical units may need to be smaller than the word: *Semantically oriented* morphological word subunits (word constituents) include
 - ❖ word stems minus inflections ; indivisible word stems are *lexical morphemes*);
 - ❖ constituent words words formed by compounding (composition);
 - ❖ constituent prefixes , stems and suffixes in words formed by derivation.

Pronunciation oriented phonological word subunits include syllables and their parts; phonological subunits do not necessarily correspond closely with morphological subunits.

Linguistic textbooks distinguish between several different views of words as lexical units, depending on which kind of lexical sign information is regarded as primary:

- The *phonological word* (based on its conformity to the phonotactic structure of a language).
- The *prosodic word*, based on its conformity to the accentuation and the rhythm patterning of the language.
- The *orthographic word* (for instance, as delimited by spaces or punctuation marks).
- The *morphological word* (based on the indivisibility and fixed internal structure of words).

- The *syntactic word* (based on its distribution in sentences).

The lexical word as a *type*, as opposed to an *occurrence* of the type in larger units, and a *token* of the type in a corpus of speech or writing. The central meaning for the purpose of spoken language lexica will be taken to be the *morphological word*.

Research methodology. Lexical units (entries, items) are assigned sets of properties; these identify the lexical units as signs, and determine the organisation of the lexicon. In practical contexts, the choice of lexical unit and the definition of priorities among its properties may be important for procedural reasons, i.e. in determining ways in which a lexicon may be most easily accessed: through orthography, pronunciation, meaning, syntactic properties, or via its morphological properties (stem, inflection). The application-driven decision on the kind of lexical unit which is most suitable for a given purpose is a non-trivial one. However, for many practical purposes fairly straightforward guidelines can be given:

- The form of a lexical item, in particular its orthography, is often used as the main identifying property for accessing the lexicon.
- However, access on phonetic grounds, via the phonological form, is evidently the optimal procedure for speech recognition, and access on conceptual semantic or syntactic grounds is evidently the optimal procedure for speech synthesis.
- The use of orthography as an intermediate stage in speech recognition is a useful and widespread heuristic which generally does not introduce significant numbers of artefacts into the mapping from speech signals to lexical items, but is not recommended for complex systems with large vocabularies, except as a means of visualisation in user interfaces.
- For text-to-speech applications orthography is likely to be the optimal lexical access key.

It has already been noted that fully inflected form lexica and lexical databases are fairly standard for speech recognition. Where a small closed vocabulary is used, and new, unknown or ad hoc word formations are not required (as with most current applications

in speech synthesis and recognition), fully inflected word forms are listed. This procedure is most convenient in languages with very small inflectional paradigms; for languages of the agglutinative type, in which large numbers of inflectional endings are concatenated, the procedure rapidly becomes intractable. In other applications, too, such as speech synthesis, it may be more tractable to generate fully inflected word forms from stems and endings.

Discussion. An example of a language with few inflections is English, where (except for a few pronouns) only nouns and verbs are inflected, and even here three forms exist for nouns (uninflected, genitive and plural) and four for verbs (uninflected, third person singular present, past, and present participle; irregular verbs in addition have a different past participle form - the verb *to be* is, as always, an extreme case). English is therefore not a good example for illustrating inflectional morphology (in other areas of morphology, i.e. in word formation, languages appear to be equally complex).

English is much more complex, with inflections on adjectives, and large verb paradigms; note that orthographic inflection in English has more inflectional endings than are distinguished in phonological inflection. Complex inflectional properties in many languages other than English imply that, for these languages, large vocabulary systems with complex grammatical constructions require prohibitively large fully inflected form inventories. Although the sets of mappings involved can be very large, the inflectional systems of languages define a finite number of variants for each stem, and therefore it may make sense in complex applications in speech recognition to define a rule-based "virtual lexical database" or "virtual lexicon" which constructs or analyses each fully inflected word form on demand using a *stem* or *morph lexicon* with a *morphological rule component*.

Lexica based on the morphological parts of words, coupled with lexical rules for defining the composition of words from these parts, are not widely used in current speech recognition practice. They are useful, however, in expanding lexica of attested

forms to include all fully inflected forms, for instance for word generation and speech synthesis, and in tools which verify the consistency of corpus transcriptions and lexica. Terminology in this area is somewhat variable. In the most general usage, a *stem* is any uninflected item, whether morphologically simple or complex. However, intermediate stages in word formation by affixation, and in the inflection of highly inflected languages, are also called stems.

The use of morphological decomposition of the kind illustrated here has been demonstrated to bring some advantages in medium size vocabulary speech recognition in Uzbek; for languages like English, with a low incidence of inflections, the advantage is minimal.

Results. In a stem lexicon, the basic lexical key or *lemma* is the stem, which is represented in some kind of normalised notation. The most common kind of normalised or canonical notation has the following two properties:

1. Canonical inflected form: With morphologically inflected items, a "normal form" such as the *infinitive* for verbs or the *nominative singular* for nouns is used.
2. Canonical orthography: A standardised orthographic representation of the canonical inflected form is used.

As in the *knife* example, one particular form, for instance orthographic, of an entry is often used as a headword or lemma. From a technical lexicographic point of view, this form then has a dual function:

1. It names the entry.
2. It also represents one of its properties, namely its spelling.

Conclusion. In spoken language lexicography, this distinction is central, and ignoring it may lead to confusion. This applies particularly in the context of spoken language lexicography, where the primary criterion of access by word form is phonological. When homographs occur (e.g. *bank* as a financial institution or as the side of a river), an additional consecutive numbering is used, e.g. *bank*₁, *bank*₂, etc. The concept of

an *abstract lemma*, deriving from recent developments in computational linguistics and their application to phonology and prosody , may be used in order to clarify the distinction an abstract lemma may have any convenient unique name or number (or indeed be labelled by the spelling of the canonical inflected form , as already noted); all properties have equal status, so that the abstract lemma is neutral with respect to different types of lexical access, through spelling, pronunciation, semantics.

References:

1. Lewis, M. 1997. Implementing the Lexical Approach. Language Teaching Publications. Hove, England.
2. O’Grady, W. 1998. The syntax of idioms. Natural Language and Linguistic Theory 16, 79-312.
3. Osborne, T. and T. Groß 2012. Constructions are catenae: Construction Grammar meets Dependency Grammar. Cognitive Linguistics 23, 1, 163.
4. Almela, M. (2006). From words to lexical units. A corpus-driven account of collocation and idiomatic patterning in English and English-Spanish. Frankfurt a. M.: Peter Lang.
5. Biber, D., Conrad, S. & Cortes,V. (2004). ‘If you look at...’: Lexical bundles in university teaching and textbooks. Applied Linguistics, 25, 401-435.
6. Casas Gómez, M. (2002). Los niveles del significar. Cádiz: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz.
7. Feilke, H. (1996). Sprache als soziale Gestalt. Ausdruck, Prägung und die Ordnung der sprachlichen Typik. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
8. Granger, S. (1998). Prefabricated patterns in advanced EFL writing: collocations and formulae. In A. P. Cowie (Ed.), Phraseology. Theory, Analysis and Applications. Oxford: Clarendon, pp. 145-160.

ФИО автора: Boltaboyeva Zebo Muhiddin qizi

Namangan Davlat universiteti

Maktabgacha talim magistranti

Название публикации: «МАКТАBGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA IQTIDORLI BOLALAR BN ISHLASHNING IJTIMOY - PEDAGOGIK ASOOSLARI»

ANATATSIYA

Iqtidor – bu inson psixikasining butun umr davomida tizimli rivojlanuvchi sifati bo'lib, insonning boshqa odamlarga nisbatan bir yoki bir necha sohada yuqori natijalarga erishish imkoniga ega ekanligi bilan belgilanadi. Psixologik lug'atda “iqtidor” tushunchasi quyidagicha ta'riflanadi: 1) iqtidor bu – faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydigan qobiliyatlarning o'ziga xos uyg'unlashuvidir; 2) iqtidor bu – insonning imkoniyatlari doirasi, faoliyatlari darajasi va o'ziga xosligini belgilaydigan umumiy qobiliyatlar; 3) iqtidor bu – aqliy potensial, ta'lim olish qobiliyati va bilish imkoniyatlarining bir butun **individual xarakteristikasi**; 4) iqtidor bu – tabiat tomonidan in'om etilgan qobiliyatlar, qobiliyatlar tabiiy asoslarining o'ziga xosligi va ularning namoyon bo'lishi darajalari; 5) iqtidor bu – iste'dodlilik, faoliyatda yuqori natijalarga erishish uchun ichki imkoniyat va sharoitlarning mavjudligi. Ushbu tavsiflardan kelib chiqqan holda, shuni ta'kidlash **mumkinki**, iqtidor asosida umumiy intellektual va insonning bilish imkoniyatlarini belgilaydigan, tabiat tomonidan in'om etilgan qobiliyatlar, biror bir faoliyatda (masalan, ta'lim, ijodiy, kasbiy, ilmiy) muvaffaqiyatga erishishni ta'minlaydigan maxsus qobiliyatlar yotadi. Shundan kelib chiqqan holda ushbu maqolamizda Maktabgacha ta'lim tashkilotida iqtidorli bolalar bn ishlashning ijtimoiy - pedagogik asooslari mavzusida yoritib berishga qaror qildik.

Kalit so'zlar: *Yosh davrlari, qobiliyat, iqtidor, ijtimoiy-pedagogika*

Iqtidorli bolalar bilan ishlashda psixologlar iqtidorning tuzilishini belgilaydigan asosiy omillarni bilishlari lozim. Bular quyidagilar:

umumiy intellektual yoki aqliy qobiliyatlarning yuqori darajasi;

bilish motivining dominantligi — boshqa [motiv turlaridan ustunligi](#);

yangi predmetlar, vazifalar, voqea-hodisalarga duch kelganda, muammoni qo'yilishi va yechimini topishda ijodiy faollikning namoyon bo'lishi.

Iqtidorning erta namoyon bo'lishi ikki yoshdan olti yoshgacha kuzatiladi. Bunday bolalar ikki-uch yoshdan o'qishga intiladilar, uch-to'rt yoshda o'qishni va sanashni biladilar, besh-olti yoshda so'zlarni va uncha katta bo'lmagan jummalarni yoza oladilar. Maktabgacha yosh davrida iqtidorli bolalar boshqalardan intellektning rivojlanish darajasi bilan ajralib turadilar.

O'zlarining [juda faolligi](#), ko'plab savol berishlari, qiziquvchanligi, kattalardan oladigan ma'lumotni oson eslab qolishi va qayta aytib bera olishi bilan birga, boy tasavvurga egadirlar. Iqtidorli bolalar ko'p hollarda turli [hisob-kitoblarga qiziqadilar](#), she'r yoki ertaklar to'qiydilar, musiqa asboblari chalaydilar, shaxmat o'ynaydilar, rasm chizadilar, qo'shiq aytadilar va raqsga tushadilar.

Yetti yoshdan o'n yoshgacha bo'lgan davrda bolalar ko'p hollarda kolleksiya yig'ishga (markalar, medallar, sevimli mul'tfil'm va kino qahramonlarining rasmlari va xok...), qog'oz, yog'och va boshqa materiallardan turli predmetlarning loyihalarini yasashga qiziqadilar.

Iqtidorli bolalar 3 yoshdan 5 yoshgacha barcha noma'lum bo'lgan narsalarga va yangiliklarga nisbatan mustaqil ravishda javob axtarishda faollik ko'rsatib, kattalarga turli savollar beradilar. Bu savollarga berilgan [javoblar orqali atrof olamni](#), voqea-hodisalarning sabab va oqibatlarining bog'liqligini anglaydilar, shaxsiy hatti-harakatlarini ongli ravishda boshqara oladilar.

3-yoshli bolaga xos bo'lgan hislatlar:

1. Nutqi ma'no jihatidan bir-biriga bog'langan so'zlardan iborat.

2. O'yinda rolga kiradi.
3. Shar, olma va boshqa predmetlarni chiza oladi.
4. O'zi yechinib kiyina oladi.
5. Kubiklarni bir-birining ustiga qo'ya oladi.
6. Tayanchsiz zinalardan o'zi ko'tarilib, tusha oladi.

4 yoshli bolalar esa, o'z imkoniyatlarini real baholay oladilar. Lekin, 4-5 yoshli bolalar hali shaxsiy xususiyatlarini idrok etishga va baholashga qodir emaslar, shuningdek o'zlari haqida ma'lum bir xulosani bera olmaydilar. O'z-o'zini anglash layoqati katta bog'cha [yoshida rivojlanib](#), avval u qanday bo'lgani va kelajakda qanday bo'lishini fikrlab ko'rishga harakat qiladilar.

Bog'cha yoshidagi bolalar shaxsining shakllanishiga ko'ra, bu davrni 3 bosqichga ajratish mumkin:

— birinchi davr — 3- 4 yosh oralig'ida bo'lib, emotsional jihatdan o'z-o'zini boshqarishning mustahkamlanishi bilan bog'likdir;

— ikkinchi davr — 4- 5 yoshni tashkil qilib, axloqiy o'z-o'zini boshqara olish bilan bog'liq;

— uchinchi davr esa, shaxsiy ishchanlik va tadbirkorlik xususiyatlarini shakllanishi bilan tavsiflanadi.

Shuning uchun ham maktabgacha yoshidagi bola shaxsini tadqiq qilish juda murakkab jarayondir, chunki ko'pgina shaxsni [tadqiq qilish metodlari](#), katta yoshli odamlarga mo'ljallangan va bolani o'z-o'zini tahlil qilish imkoniyatlariga asoslanmagan. Bundan tashqari psixodiagnostika yordamida o'rganaladigan shaxs sifatleri maktabgacha tarbiya yoshida to'liq shakllanmagan va beqarordir.

Bolalar psixodiagnostikasi ixtiyorida faqat maxsus proektiv metodlar ya'ni bolani

yutuqqa erishish motivlari va xavotirlanish holatlarini o'rganish metodlari mavjuddir yoki shaxs sifatlarini baholashda ekspert metodlaridan foydalanish mumkin. Bunda bolani yaxshi biladigan kattalar, tarbiyachilar, ota-onalar ekspert sifatida maydonga chiqadilar. Faqat ana shunday tarzda bolani shaxs sifatlariga baho bera olish imkoniyatlariga ega bo'lamiz.

Bizga ma'lumki, intellektual testlar odamni aqliy faoliyatni rivojlanganlik darajasi va ularni alohida kognitiv protsesslarini (idrok diqqat, xayol, xotira, nutq) baholashda qo'llaniladi. Quyida maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish jarayonlari, ijodiy (kreativ) qobiliyati hamda bolalarda faoliyatning biror sohasidagi iqtidorni aniqlash bo'yicha [bir qator testlar](#), shuningdek ushbu yoshdagi bolalarda bilish jarayonlarini rivojlantirish bo'yicha mashg'ulotlar hamda ota-onalar uchun maslahatlar taqdim etiladi.

Bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga karatilgan pedagogik jarayon murakkab va rang-barangdir. Tarbiya masalalari ta'lim-tarbiya ishining tashkiliy shakllari, bolalar faoliyatining har xil turlari: mashg'ulotlarda ta'lim berish orqali, ijodiy va qoidali o'yinlar, bolalarning mustaqil faoliyatlari, ularning o'z mehnati va kattalar mehnati bilan tanishtirish orqali, o'z-o'ziga xizmat qilish, sayrlar o'tkazish gigienik tadbirlar orqali amalga oshiriladi. Ta'lim-tarbiya ishlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish bolalar bog'chasidagi pedagogik jarayonni, har bir faoliyat turini to'g'ri tashkil etishga bog'liqdir. Bolalar bog'chasining pedagogik jarayonida ta'lim muxim ahamiyat kasb etadi va u kundalik xayotda, o'yinda, mehnatda, mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi. Mashg'ulotda ta'lim va tarbiya vazifalari hal etiladi. Bolalar tevarak-atrofdagi xayot va tabiat bilan tanishish, nutqni o'stirish va savod o'rgagish, matematika, jismoniy madaniyat, [tasviriyl faoliyat](#), musiqa bo'yicha eng oddiy tasavvur va bilimlarni, malaka va ko'nikmalar sistemasini egallab oladilar. Bolalar egallab olishlari kerak bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalar bolalar bog'chasi dasturida belgilab berilgan bo'lib, u bolalarning umumiy rivojlanishida va ularni maktab ta'limiga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Mashg'ulotlarda ta'lim berish didaktika printsiplari asosida bolalarning yosh va o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olib ma'lum izchillikda olib boriladi, mazmuni sekin-asta murakkablashtirib boriladi.

Natijada u rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi xususiyatga ega bo`ladi Mashg`ulot bolalar bog`chasida bolalarga ta`lim berishning asosiy shaklidir. Mashg`ulot – pedagogning bolalarni kerakli bilim va malakalardan frontal holda xabardor qilishidir. Tarbiyachi bolalarga ta`lim berishni kun davomida amalga oshiradi: ularning bilimlarini boyitadi, [madaniy-gigienik](#), xulq madaniyati, gaplashishi nutiqi, sanoq - hisob harakatlari kabi turli-tuman malaka va ko`nikmalarini shakllantirib boradi. Ammo ta`lim berishda bosh rolni mashg`ulot egallaydi. Mashg`ulotlar bolalar bog`chasida ta`limni tashkil etish shaklidir. U maktabgacha tarbiya yoshidagi hamma bolalar uchun majburiydir: unda dastur mazmuni belgilab berilgan, kun tartibida unga ma`lim o`rin va vaqt ajratilgan. Mashg`ulot tarbiyachi rahbarligida o`tkaziladi, tarbiyachi mashg`ulotda bolalarni yangi bilimlardan xabardor qiladi, bolalar egallab olgan bilimlarni esa aniqlab, mustahkamlaydi, bolalarning amaliy mashg`ulotlarini tashki etadi. O`quv materialining mazmuni asta-sekin murakkablashtirilib boriladi. Mashg`ulot bolalarni maktabga tayorlashda katta ahamiyatga ega. Mashg`ulot yaxshi tashkil etadigan bo`lib qoladilar. Ularda barqaror diqqat, irodani, diqqatni jalb eta olish kabi qobiliyatlar rivojlanadi. Izchillik bilan ta`lim berish natijasida bilimga qiziqishlari rivojlana boardi. Bolalarga bilim berishni jamoa usulida olib borish katta ahamiyatga ega: birgalikdagi faoliyatda bolalar bir birlariga faol ta`sir etishadi, o`z tashabbusi, topag`onligini namoyon qilish imkoniyati tug`iladi. Bolalar oldiga umumiy zo`r berishni talab etivchi vazifa qo`yilganda birgalikda qayg`urishadi, jamochilik hissi shakllanadi. Ekskursiyalar, rasm qirqib yopishtirish, qurish-yasash ishlarini birgalikda bajarish, umumiy raqs-o`yinlarini ijro itish, badiiy asarlarni eshitish, o`qishda paydo bo`lgan birgalikdagi kechinmalar bolalarning birlashgan do`stona jamoasini yara`tishga yordam beradi, birga ishlash, yashashga o`rgatadi. Mashg`ulotda ta`lim berish orqali bolalarda maktabdagi o`xishga qiziqish tarbiyalanadi, javobgarlik hissi, o`zini tuta olish, mehnat qilishga intilish odati, topshirilgan ishni bajarish kabi to`qri sifatlar hosil qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Yu. Axmedova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'zlashtirish darajasini aniqlash va tahlil qilish. // Bola shaxsini rivojlantirishning dolzarb muammolari mavzusidagi xalqaro anjuman. - T.: 2008. - 204 b
2. Abdullayeva S. 6-7 yoshli bolalarning maktab ta'limiga tayyorgarlik darajasini aniqlashda test usulidan foydalanish // Maktabgacha ta'lim. - 2002. №1.-B. 10-12.
3. Kamoliddinov M., Vaxobjonov B. Innovation pedagogik texnologiya asoslari. - Toshkent: Talqin, 2010. - 126 b.
4. "Maktabgacha ta'limda yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini tatbiq etishning dolzarb masalalari" mavzusidagi Respublika ilmiy- amaliy konferensiya materiallari. - Qarshi: 2010,- 5-6 may. - 295 b.
5. Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasiga qo'yiladigan davlat talablari. - T.: 2008. - 60 b.

ФИО авторов: *Do'monova Nargiza Mirzapo'latovna*

Andijon viloyati Baliqchi tumani 4-Davlat Maktabgacha Ta'lim Tashkiloti direktori
Yo'ldosheva Zulfizar Odiljonovna

Andijon viloyati Baliqchi tumani 4-Davlat Maktabgacha Ta'lim Tashkiloti tarbiyachi

Название публикации: «МАКТАБГАЧА ТА'LIMDA MENTAL ARIFMETIKANI AHAMIYATI»

Annotatsiya: *Ko'pgina ota-onalar farzandlari alohida bo'lib, g'ururga sazovor bo'lishlarini orzu qiladi. Agar ular bolalarning qobiliyatlari haqida maqtashsa, boshqalari o'z farzandlarini maxsus maktablarga yozib berishga shoshilishadi. Bunday ixtisoslashgan muassasada bolalar qanday aqli arifmetikani o'rganishadi. Ushbu maqolada maktabgacha ta'limda mental arifmetiakning ahamiyati haqidagi fikrlarimiz bayon etilgan.*

Kalit so'z: *Mental arifmetik, ruhiy arifmetika, fikrlash, aqliy faoliyat, kitob*

THE IMPORTANCE OF MENTAL ARITHMETICS IN PRESCHOOL EDUCATION

Dumanova Nargiza Mirzapulatovna

Director of the 4th State Preschool Education Organization of Balikchi district of
Andijan region

Yuldasheva Zulfizar Odiljonovna

Educator of the 4th State Preschool Education Organization of Balikchi district of
Andijan region

Annotation: *Many parents dream that their children will be special and proud. If they praise children's abilities, others are in a hurry to enroll their children in special schools. In such a specialized institution, children learn how to do smart arithmetic. This article discusses the importance of mental arithmetic in preschool education.*

Keywords: *Mental arithmetic, mental arithmetic, thinking, mental activity, book*

ЗНАЧЕНИЕ МЕНТАЛЬНОЙ АРИФМЕТИКИ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Думанова Наргиза Мирзапулатовна

Директор 4-й Государственной организации дошкольного образования
Балыкчинского района Андижанской области

Юлдашева Зульфизар Одилжоновна

Воспитатель 4-й Государственной организации дошкольного образования
Балыкчинского района Андижанской области

***Аннотация:** Многие родители мечтают, чтобы их дети были особенными и гордыми. Если хвалят способности детей, то другие спешат записать детей в спецшколы. В таком специализированном учреждении дети учатся делать умную арифметику. В этой статье обсуждается важность арифметики по металлам в дошкольном образовании.*

***Ключевые слова:** ментальная арифметика, ментальная арифметика, мышление, умственная деятельность, книга.*

Keling quyidagi savollarga javob topib mental arifmetika haqidagi bilimlarimizni oshiramiz. Uslubiyatning ijobiy va salbiy tomonlari qanday? Mental arifmetik - bu nima?

Fikrlash arifmetikasi ostida hisoblarda arifmetik hisob-kitoblar tufayli fikrlash qobiliyatlari va ijodiy instinktlarni rivojlantirish dasturini tushunish odatiy holdir. O'quvchilar uchun ruhiy arifmetika usuli to'rt yildan o'n olti yilgacha beriladi. Ikki ming yil avval tashkil etilgan va bugungi kunda dunyoning ellik ikki mamlakatida faoliyat yuritmoqda. Mental arifmetik bolalarning miyaning ikkala yarmini rivojlanishiga yordam beradi.

Nima uchun aqliy arifmetikaga ehtiyoj bor?

Muhim qaror qabul qilish uchun ota-onalar aqliy arifmetikaning mohiyatini tushunishlari kerak. Bolaning yordami bilan:

- ijodiy fikrlashni o'rganish;
- xotira, fikrlash, mantiq va aqlni rivojlantirish;
- ijodkorlikni namoyish etish;
- maktab ish faoliyatini yaxshilash;

- aqlga murakkab tenglamalar hisoblash.

Bunday tadbirlar tufayli talaba mantiqni rivojlantirishi va aqliy hisobini bilishi mumkin. Bundan tashqari, bola yangi bilim va ko'nikmalarga qiziqish uyg'otadi. Bunday darslarda har doim qiziqarli va qiziqarli: matematik misollarni raqslar, qo'shiqlar va she'rlar bilan almashtirish mumkin. Mehnatsevarlik, diqqat-e'tibor, muloqot, tasavvur va sezgi bo'yicha ishlar olib borilmoqda.

Ruhiy arifmetikani qo'llash

Psixologik matematika maxsus maktablarda o'qitiladi. Ta'limning butun davri uchun bolalar o'ndan o'n ikki darajagacha o'tishlari kerak. Har bir bunday daraja to'rt oydan ortiq davom etmaydi. Sinflar haftasiga bir yoki ikki marta qatnashishi kerak. Bir yarim yil ichida bola 4 yoki 5 xonali raqam bilan turli xil hisob-kitoblarni bajarishga qodir. Trening, abakus ballarigacha o'xshash maxsus vosita yordamida amalga oshiriladi. Dastlab, bolalar qanday qilib u bilan ishlashni o'rganishlari kerak, suyaklarni barmoqlari bilan barmoqlar bilan to'ldirishlari kerak.

Ushbu texnikaning afzalliklari va kamchiliklari mavjud. Biroq, barcha ota-onalar Mental arifmetika o'qitadigan narsalarni bilishmaydi. Texnikaning afzalliklari quyidagilardan iborat:

1. Bola tezda hisobga olishni o'rganadi.
2. Yaxshi vosita ko'nikmalarini rag'batlantirish tufayli, chap yarim sharda maktab o'quvchilari rivojlanadi.
3. Maktab o'quvchilari ko'plab maktab fanlaridagi ish faoliyatini yaxshilashadi.
4. Bolalar ko'p narsalarda muvaffaqiyat qozonish qobiliyatini rivojlantiradilar.

Barcha ota-onalar arifmetikani maktab o'quvchisiga ijobiy ta'sir ko'rsata olmaydilar. Salbiy kuzatishlar orasida:

1. Maktabda bola shoshilib, ko'p xatolarga yo'l qo'yadi.
2. Muayyan misollarni aqlga singdirish, o'quvchi mantiqan fikr yurita olmaydi, unga tenglamalarni echish qiyin.

Ko'plab o'qituvchilar va ota-onalar bunday faoliyatning foydalaridan xabardor bo'lishadi. Fikrlash matematika saboqlari tufayli:

1. Yaxshi vosita mahoratini rivojlantira olasiz.
2. Bolada xotira rivojlanishi mumkin. Ushbu usul yordamida talaba she'rlarni, qo'shiqlarni, xorijiy so'zlarni tezda o'rganishi mumkin.
3. O'quvchi tezda hisobga olishni o'rganadi. Fikrlash arifmetikasining bunday usuli bolada nafaqat maktabda, balki kelajakda ham katta yoshdagilar uchun foydalidir.

Aqlli arifmetik - eksiler

Bolani bu usulni o'rgatishdan avval, ota-onalar qanday aqlli arifmetikani topish va o'quvchilar uchun xavf-xatarlar mavjudligini aniqlashga harakat qilishadi. Sinflash narxida aqliy matematika tushunchasi. Barcha mehribon ota-onalar bolaning maxsus maktabida ta'lim olishiga pul to'lamaydilar. Bundan tashqari, onalar va onalar, bunday saboqlardan so'ng, bola mantiqan fikr yuritishni to'xtatdi va ko'pincha o'rta maktabda shoshilib, xato qiladi. Mutaxassislar matematik qobiliyatli bolalar uchun metodikani qo'llash yaxshiroq deb ta'kidlaydi.

Ruhiy arifmetika bo'yicha kitoblar

Agar ota-onalar bolaning bunday bilimga muhtoj ekanligiga shubha qilsalar, adabiyotlar to'g'ri tanlashga yordam beradi. Ular kitobning ruhiy arifmetikasi qanday rivojlanishini tushuntiradilar:

1. **M. Vorontsova "Matematik dahol: saylanish texnikasi - yurishdan oldin"** - bu usulning afzalliklari va kamchiliklarini tasvirlaydi.
2. **B. Artur, Sh. Maykl "raqamlar sehri. Ongli va boshqa matematik g'oyalarda aqliy hisoblar "** - oddiy fikrlarni tasvirlaydi, ular bilan ko'p sonli aqlga ega bo'lgan turli operatsiyalarni bajarishni o'rganishingiz mumkin.
3. **K. Bortolato "to'siq" hisoblashni o'rganish. 20 ga qadar raqamlar "** - bolalarning hisobni o'rganishiga ko'maklashadigan yangi noyob to'plamlardan biridir.
4. **A. Benjamin "Matematika, aqliy matematikaning sirlari"** - mavjud bo'lgan shaklda aqliy arifmetikaning mohiyatini bayon qiladi.

5. **S. Ertash "Mental arifmetika. Qo'shib qo'yish va olib tashlash "** - 4 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun kitob. Ushbu o'quv qo'llanmalari yordamida bola aqliy arifmetika asoslarini o'rganishi mumkin.

6. **Abacus-markazi "Psixologik arifmetika"** - maktab o'quvchilari uchun oddiy mashg'ulotlar tasvirlangan.

Mental arifmetika bilan shug'ullanadigan o'quvchilarni «jonli kalkulyator» deb atasak to'g'riroq bo'ladi. Negaki ular ko'p xonali sonlarni soniyalar ichida qo'shib, ayiradi va natijasini tezlikda aytishadi. Bu yaxshi, albatta. Lekin ular misol va masalalar yechimiga kelganda, biroz qiynalishadi. Shuningdek, ular shoshqaloqlik kuzatiladi. Bola misol yechish davomida sinfdoshlaridan o'zish uchun tez harakat qiladi. Natijada xatoliklarga yo'l qo'yadi. Masalan, o'quvchining o'quv jarayonida qiziqqonlik bilan topshirilgan vazifani tezroq yechish maqsadida raqamlar ustidan "sakrash"ga ko'p ahamiyat berganman. Gohida berilgan masalalar ustidan chuqur mulohaza qilishni unutib qo'yishadi. Bu kabi muammolar yuzaga kelmasligida shaxmatning o'rni beqiyos. Aynan sportning bu aqliy turi o'quvchiga chuqur mulohaza qilish va qiyin masalalar yechishni o'rgatadi.

Mental arifmetikasi – bu intellektual mehnat degani. Muhimi, uning o'rgatilishida tartib-qoidalarga qat'iy rioya qilish kerak. Boladan mental arifmetikasi bilan uzoq vaqt shug'ullanishni talab qilish maqsadga muvofiq emas. Aks holda, bola ham jismoniy, ham aqliy charchaydi. Natijada uning to'garakka nisbatan qiziqishi yo'qolib borishi mumkin.

Ko'pchilik odamlar daholar aynan daho bo'lib tug'iladi, deb hisoblaydi. Amaliyot esa aksini ko'rsatadi. Yangilik dasturlarida aqliy salohiyati yuqori bo'lgan bolalar haqidagi xabarlar tez-tez paydo bo'lmoqda. Buning hech qanday hayratlanarli joyi yo'q. Miyasining har ikkala yarimsharini rivojlantirsa, har qanday bola o'qish yoki ijodiyotda aqlbovar qilmas yutuqlarga erishishi mumkin. Bunda unga aqliy rivojlanish fani — mental arifmetika yordam beradi.

Ilm olish yoki o'rganishning erta-kechi bo'lmaydi. Lekin, tan olib aytish kerakki, mental arifmetika ko'proq 4—16 yosh oralig'idagi bolalarga mos keladi. Bu vaqtda

bolaning miyasi nisbatan qayishqoq va katta hajmdagi axborotni qayta ishlashga moyil bo'ladi. Eng asosiysi, mental arifmetikani o'rganish jarayonini osonlashtirishdir.

Shunday ekan maktabgacha ta'lim tizimida ham mental arifmetikani qo'llash bolaning kelajagi uchun katta ahamiyatga ega. Har bir maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi buni qo'llab bolajonlar uchun dars berishgani ayni muddao bo'lgan bo'lar edi.

Foydalanilgan adabiyot:

1. K. Bortolato "to'siq" hisoblashni o'rganish. 20 ga qadar raqamlar "
2. . Benjamin "Matematika, aqliy matematikaning sirlari"
3. Abacus-markazi "Psixologik arifmetika"

ФИО авторов: Jo 'rayeva Sarvinoz Farhod qizi

Toshkent Davlat Agrar Universiteti O'simliklar himoyasi,

Agrokimyo va tuproqshunoslik fakulteti 2.25-guruh 2-kurs talabasi

Hosilova Nilufar Akmaljon qizi

Toshkent Davlat Agrar Universiteti

O'simliklar himoyasi, agrokimyo va tuproqshunoslik fakulteti 3-kurs

3.27-guruh talabasi

Название публикации: «O'SIMLIKLARDA YUQUMLI KASALLIKLARNI QO'ZG'ATUVCHILARNING ASOSIY GURUHLARI (BAKTERIYALAR, VIRUSLAR, FITOPLAZMALAR VA GULLI PARAZITLAR)»

Annotatsiya: Ushbu maqolada „O'simliklarda yuqumli kasalliklarni qo'zg'atuvchilarning asosiy guruhlar, ya'ni bakteriyalar, viruslar, fitoplazmalar, gulli parazitlar“ning yer yuzida tarqalishi, uning kichik turlari va ularning o'simliklar hayotidagi kasallik o'zgarishlari, ularga qarshi va himoya qilishning kurash choralari va ularning rivojlanish usullari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: floema, tetraksiklin, antibiotik, fitopatogen, diformatsiya, astron, selderey, mozaika, stolbur, fitoplazma.

O'simliklarda kasalliklarni qo'zg'atuvchi viruslarning tavsifi va tuzilishi.

Viruslar 1892-yil D.I.Ivanovskiy tomonidan tamaki mozaikasini o'rganish jarayonida kashf etilgan, keyinchalik bu kasallik kartoshka, pomidor, bodring, boshhoqlilarda, meva daraxtlarida va boshqa o'simliklarda ham uchraydi. Hozirgi vaqtda 600ga yaqin fitopatogen viruslar aniqlangan. Viruslarning tuzilishi elektron mikroskoplar orqali o'rganiladi. Fitopatogen viruslar tayoqchasimon va sharsimon shakllarga ega, har bir virionlar bir xil oqsil molekulalaridan tashkil topgan bo'lib, asosiy qismini nuklein kislotalar o'rab turadi.

Organizmdagi hujayralarni tuzilishiga qarab viruslar quyidagilar bilan farq qiladi:

1. Har bir virus bir xil ko'rinishdagi nuklein kislotaga ega. (O'simlikda ko'pchilik viruslar RNKdir).
2. Viruslar oqsillarni sintez qilishda shaxsiy apparatlarga ega. (Virusli oqsillar ribosomalarda xo'jayin hujayralarda sintezlanadi).
3. Viruslar o'zidagi energiyani tarqatish xususiyatini yo'qotgan bo'lib, bular biosintez jarayoni uchun butun energiyani xo'jayin hujayradan oladi.
4. Viruslar bir hujayrali organizmlarga o'xshab bo'linish yo'li bilan ko'paymaydilar, balki alohida molekulalarni sintezlash bilan ko'payadilar.
5. Viruslarni reproduksiyasi (ko'payish) quyidagicha o'tadi: xo'jayin o'simlikni hujayrasiga viruslar o'tgandan so'ng, viruslar qismi oqsil va nuklein kislotalarga bo'linadi.

Mozaika tufayli zararlangan o'simlikning barg ranglari, poyasi, guli va mevalarida ranglar gallanib joylashadi. Mozaikada o'simlikni sog' organidagi rang bilan och sarg'ish, och yashil yoki boshqa ranglar bilan gallanib joylashadi.

Misol tariqasida, bodringning mozaika kasalligini olish mumkin. Zararlangan o'simlikning barglari sog'iga nisbatan mayda bo'lib, unda to'q yashil, och yashil va sariq yashil qismlar yaqqol ajralib turadi.

Қўнғир доғларни ҳосил бўлиши.

Деформация

27

Viruslarning tabiatda saqlanishi : Viruslar to'g'ri kelmagan xo'jayin hujayrasida ko'paymaydi va uzoq vaqt yashay olmaydi. Shuning uchun ham bir yillik o'simliklarda viruslar qayerda qishlashini bilish zarur. Ko'pchilik viruslar vegetativ

organlarda qishlaydi. O'simlikning bunday virusli kasalliklari juda zararli bo'lib, bu infeksiyalar yildan yilga o'tadi. Viruslar vegetativ organlarga qaraganda urug'larda kamroq saqlanadi. Tuproqlarda ham ba'zi viruslar saqlanadi, bular o'simlik qoldiqlari orqali tuproqqa o'tadi. Tuproqda viruslarning saqlanishi chidamli va chidamsiz bo'ladi.

Viruslarning tarqalishi: Viruslar uch xil yo'l bilan tarqaladi. Payvandlash, gulli parazitlar, hasharotlar yordami bilan yuqadi.

O'simlik kasalliklarini qo'zg'atuvchi fitoplazmalar .

O'simlik kasalliklarini qo'zg'atuvchi fitoplazmalar haqidagi ma'lumotlar birinchi marotaba 1967-yil adabiyotlarda paydo bo'ldi. Pastbo'yilik bilan zararlangan tut barglarining elektron mikroskop orqali tadqiqot o'tkazilganda, yapon virusologlari tomonidan zararlangan o'simlik floemasida, virus bo'lakchalariga o'xshash, lekin hajm jihatidan katta viruslardan tuzilishi va kimyoviy tarkibi bilan farq qiluvchi, o'ziga xos bo'lgan sferik va ellipsimon tana borligi aniqlandi. Qoramolda o'pka plevriti kasalligini qo'zg'atuvchi organizm belgilari, fitoplazmaga o'xshashligi uchun topilgan hujayra bo'laklari to'plami fitoplazmasimon organizm deb nomlangan (fitoplazmalarining inson va hayvonlarda kasallik qo'zg'atishi oldindan ma'lumdur). Hayvon fitoplazmasidan farqli o'laroq, o'simlik fitoplazmasi hujayra ichida rivojlanadi.

O'simlik to'qimalarida MPO mavjudligi elektron mikroskop orqali kuzatish natijalari 40 turdan oshiq o'simlik fitoplazmalari borligini ko'rsatdi.

Hozirgi vaqtda 59 oilaga mansub, 200dan oshiq o'simlik turlarida fitoplazmalar bilan zararlanish aniqlangan. Kasallikni tarqatuvchi so'ruvchi hasharotlar rivojlanishi uchun qulay bo'lgan iliq iqlim, kasallikni tarqatish uchun qulay sharoit hisoblanadi (Vlasov,1985).

O'simliklarda kasallik qo'zg'atuvchi fitoplazmalarning belgilari.

Hozirgi vaqtda fitoplazma kasalliklariga sarg'ayish (astraning, shaftolining, seldereyning, salat va qulupnayning), stolbur (pomidor, shirin qalampir), pastbo'yililik (sholi va tutning), qurish (nok), o'sib ketishi (malina), olma va nok mevalarining maydalashib ketishi va boshqalar kiradi. Hozirda fitoplazma hisoblanuvchi kasallik belgilarini qadimdan fitovirusologlar o'rganishgan (Vlasov, 1985; Vlasov, Tevorkyan va boshqalar). Ko'pchilik mualliflarning ma'lumotiga ko'ra, fitoplazma kasalliklarini bir necha turga bo'lish kerak:

1.Sarg'ayish 2.Pastbo'yililik

3.Deformatsiya (shakl o'zgarishi). O'simliklarning o'tkazuvchi sistemasida fitoplazmalarning bo'lishi va o'zidan ajratgan moddalar ta'sirida hujayra floemasi o'zgarib, natijada zararlangan o'simliklarda sarg'ayish, pastbo'yililik va so'lish belgilari namoyon bo'ladi. Odatda fitoplazma bilan zararlangan o'simlikda rivojlanish jarayoni buzilib, o'suv nuqtasi (gabitus) buzilib, bir novda o'rniga bir nechta novda va shoxchalar hosil bo'ladi.

(Yalmog'iz supurgisiga o'xshash), yon shoxchalarning ko'payib ketishi natijasida pastbo'yililik yuz beradi, natijada rivojlanishi sekinlashib, generativ organlarida morfologik o'zgarishlar yuz berib, natijada mevasizlikka olib keladi (Vlasov 1985).

O'simliklarning sarg'ayishi kasalligining birinchi belgisi, o'tkazuvchi naychalarning rangsizlanishidir. Barglar xlorofilsizlanadi. Fitoplazma bilan zararlangan o'simlik barglarida ko'pincha kraxmal moddasining yig'ilishi, o'sish jarayonining pasayishi belgisi bilan birga floema jarayonini buzilishiga olib keladi.

Fitoplazmalarning xarakteristikasi.

Fitoplazmalar -viruslar va bakteriyalar oralig'idagi o'rinni egallovchi spetsifik patogen mikroorganizmlar guruhidir.

Fitoplazmalar klassifikatsiyasi **Mollicutes** sinfi, **Mycoplasmatales** tartibiga kiradi. Ushbu tartibga ko'ra, bular uchta oilaga bo'linadi, ikkitasi **Mecoplasmataceae** va **Spiroplasmataceae** o'simliklarni zararlavchi fitoplazmalardir. Bularda **Spiroplasmataceae** oilasi spiroplazmalar deb ataladi (Vlasov,1979). Fitoplazmali organizmlarning hajmi va o'simliklarni zararlash ta'siri viruslarga yaqin bo'ladi.

Hozirgi vaqtda fitoplazma organizmlarining o'rtacha hajmi 80-800nm.ni tashkil qiladi. Ularning ko'pchiligi dumaloq, oval, tortilgan, ipsimon, shoxlangan va gantelga o'xshash shakllarda bo'ladi (Vlasov, 1982). Viruslardan farqli ravishda, fitoplazmalar polimorizm xususiyatiga ega. Bir fitoplazma organizmi turli shakl va hajmda bo'lishi mumkin. Masalan, stolbur kasalligi bilan zararlangan o'simlikda topilgan fitoplazma tanasining diametri mayda 50-80 nm bo'lib, yana yirik (tuxumsimon) holda 110-960 nm bo'lishi mumkin.

Tamakining stolbur kasalligi hujayra floemasini olimlar kuzatganda, cho'zinchoq, oval va binar-8 shakliga o'xshash bo'linib ketuvchi fitoplazma tanachalarining borligini

aniqlaganlar. Viruslardan farqli, fitoplazma organizmlarida nuklein kislotalariningikki turidan (RNK va DNK) iborat bo'lib, hujayra tuzilishi ribosomalardan iborat. Sun'iy ozuqa muhitida ko'payadi (qattiq ozuqa muhitida fitoplazmalar mayda, spetsifik koloniyalar hosil qiladi). Fitoplazma organizmlarning ko'payishi kurtaklanish yoki binary 8 shakliga o'xshash bo'linish orqali ko'payadi. Mikoplazmalar bakteriyalardan haqiqiy hujayra devorlari yo'qligi bilan farq qiladi, ular uch qavatli membrane bilan o'ralgandir.

Fitoplazmalarning bakteriya, viruslardan farq qiluvchi asosiy belgilari bularning antibiotiklar bilan munosabatidir. Ular penitsil antibiotigiga chidamli bo'lib, lekin tetratsiklin antibiotiklariga chidamsizdir. Fitoplazmalar virus infeksiyasi bilan o'zi zararlanishi ham aniqlangan. Fitoplazmalar o'simliklarda, asosan, o'tkazuvchi naychalar floemasi orqali tarqaladi, fitopatogen fitoplazmalarning tashuvchilari, asosan, barg bitlari, tripslar va kanalar hisoblanadi. Ko'pchilik parazitlar tashuvchi hashorotlar tanasida ko'payadi. Bunday hashorot infeksiyani oziqdan so'ng darrov o'tkazmasdan, ma'lum vaqt (latent) so'ng o'tkazadi.

Ma'lum vaqt fitoplazmalar hashorot tanasida ko'payadi, so'ng ichakda so'lak bezlari va so'laklar aralashib ketadi. Shu vaqt davomida hashorotlar kasallik qo'zg'atuvchilarni o'simlikka o'tkazadi. Tashuvchi hashorot tanasida ko'payib, so'ng tarqalish usuli sirkulyativ deb ataladi.

Fitoplazmalarning saqlanishi

Fitopatogen fitoplazmalar o'simlikning faqat tirik qismlarida (tugunak, ildizmeva, piyozboshi, ildiz va begona o'tlarning ildiz tukchalarida) qishlaydi. Parazitlarning ko'pchiligi turlari yovvoyi o'simliklar orqali oziqlanadi, qulay sharoitda esa madaniy ekinlarga o'tadi. Fitoplazmalar uzoq vaqt tashuvchi hashorotlar va yovvoyi begona o'tlarda saqlanadi va ko'payadilar. Fitoplazmalarning rezervatori bo'lib, ko'p yillik o'simlikla, ya'ni qishlovchi ildizlarda va ildiz pataklari hisoblanadi. Fitoplazmalar o'simlik qoldiqlarida saqlanmay, urug'lar orqali ham o'tmaydi. Fitoplazma kasalliklariga tashxis qo'yishda tashqi belgilaridan tashqari, quyidagi asosiy usullardan foydalaniladi:

1. Elektro–mikroskopik tadqiqotlar o'simlik hujayralarida fitoplazmali organizmlar yoki fitoplazmasimon tanachalarni aniqlash.
2. Patogenlarning infeksiyasiligini aniqlash (emlash va hashorotlar orqali).
3. Mikrobiologik usul. Kasallik qo'zg'atuvchilarning sof kulturasini ajratish, sog'lom o'simliklarni, kasallik qo'zg'atuvchining sof kulturasini bilan zararlab, kasallik belgilarini olish, hamda qayta sun'iy zararlangan o'simliklardan kasallik qo'zg'atuvchilarni ajratish.
4. Kasallik qo'zg'atuvchilari va tetrasiklin-antibiotiklarining reaksiyasi.

Mikoplazmal o'simliklarda qo'zg'atadigan kasalliklarni tashqi ko'rinishi quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Sarg'ayish

2. Pastbo'yilik

3. Supurgilarning hosilbo'lishi

4. O'simlikning generativa'zolarining o'zgarishi.

Sarg'ayish turi o'simlikning butunlay yoki ayrim shoxlarini butunlay sariq tusga kirishi kuzatiladi, bunda zararlangan organlarining floemasida o'zgarish sodirbo'lmay, balki o'suv jarayoni buzilganligi kuzatiladi. Kasallikning sarg'ayish turiga shaftoli va archaning sarg'ayishini keltirishimiz mumkin.

Mikoplazma qo'zg'atadigan pastbo'yilik va supurgilarni hosil qilish kasallik turlari ham keng tarqalgan.

Pastbo'yilik kasallik turi ko'proq g'alla- donli ekinlarda kuzatiladi. Kasallikning bu turi bilan tanishish uchun sulini pastbo'yilik kasalligini olish mumkin. Bunda zararlangan sulining bo'yi past bo'lib, uning poyasi rivojlanmay, butun barglari ildiz atrofiga to'plangan bo'ladi, poyalar soni ham bir qanchaga yetadi. Bunday o'simlikning ildizi rivojlanmay, bir tutam bo'lib qoladi.

Xulosa : Viruslarda kasallik tarqatuvchi so'ruvchi hashorotlar rivojlanishi uchun qulay bo'lgan iliq iqlim , kasallikni tarqatish uchun qulay sharoit yaratish kerak .

Fitoplazmaning saqlanishida kasallik qo'zg'atuvchilari va tetraksiklin antibiotiklarning reaksiyasi va barcha profilaktik ishlar amalga oshirilishi kerak .

Foydalanilgan adabiyotlar:

- **Xasanov B.A , Ochilov R.O , Gulmurodov R.A .** Sabzavot , kartoshka hamda poliz ekinlarining kasalliklari va ularga qarshi kurash.. Toshkent. “Voriz – Nashriyot” .2009.
- **Xasanov B.A , Ochilov R.O , Xolmurodov E.A , Gulmurodov R.A.** Mevali va yong`oq mevali daraxtlar , sitrus , rezavor mevali butalar hamda tok kasalliklari va ularga qarshi kurash.. Toshkent. “Office Print”.2010.
- **SHeraliyev A.SH , Sattarova R.K , Raximov U.X.** Qishloq xo`jalik fitopatologiyasi . Toshkent. 2008.
- **Arxiv.uz**

ФИО автора: *Qurbonova Muharram*

SamDU 407-guruh talabasi

ФИО научного руководителя: S.M. Umirova (PhD)

Название публикации: «ABDULLA ORIPOV SHE'RIYATIDA SINONIM METAFORALAR TALQINI»

Shoir Abdulla Oripov she'riyati o'quvchi qalb qo'riga g'oyat ta'sirchanlik, serjilvalilik ritmlari orqali kirib borar ekan, shu bilan birga o'z tushunarligini, falsafiy-estetikligini hamda umrboqiylikni bu qalbgacha qalam sehri bilan jo qiladi. Bu borada shoir til unsurlaridan to'g'ri foydalana olgan, har bir so'z va tushunchani o'z o'rnida, teran mushohada etib qo'llay olgan hisoblanadi. Shoir she'rlarining lingvopoetik xususiyatlarini o'rganar ekanmiz, she'rlari tarkibida eng ko'p qo'llanuvchi ma'no ko'chish vositalaridan biri metafora sanaladi. Metafora-bir predmetning nomini boshqa biror predmetga biror tomondan o'xshashligini e'tiborga olgan holda ko'chishidir.²⁰ Ya'ni, Metafora so'zlarning yangi ma'nolarini hosil bo'lishida qatnashadigan omillardan biridir²¹. Bizga ma'lumki, metafora masalasi Antik davrlardan o'rganilib, tahlil etilib kelinmoqda va bu boradagi izlanishlar Arastuning „Poetika“ asarida misollar asosida tahlil etiladi. Uning fikricha, she'riyat tili o'ziga xos so'z qo'llashni taqozo etadi, toki tanlangan so'zlar, bir tomondan aniqlikni, ikkinchi tomondan, kundalik nutqdan farqlanib turishini ta'min etsin. Ya'ni, bundan tushuniladiki, metafora o'ziga xos jimjimador ta'riflarni, diqqatni tortishni, ong ostida yashindek chaqnashni va bu orqali yetkazilmoqchi bo'lgan fikrni ba'zan „O'yla, izla, top!“ tarzida bayon etishni talab etadi. Avvaliga metafora ma'no qisqartirish, tor ma'no tarzida tushunilgan bo'lsa, endigi she'riyatda, xususan, Abdulla Oripov she'riyatida bu o'ziga xos kinoya, uqtirish, bildirish, dalillash, illat va kamchiliklarni sermushohadalik bilan ochib berish kabi vazifalarni bajaradi. Faqatgina bu bilan cheklanib qolmay, teran falsafiylik va yuksak tafakkur sarchashmalari ila sug'orilgan o'ziga xos she'rlari ham barq ura boshladi. Shoir she'rlarida metaforaga

²⁰ Azim Hojiyev. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. - Toshkent: Fan 2002. B 63

²¹ Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. - Toshkent: O'qituvchi, 1979. B579

nutq bezagigina emas, tafakkur bilan bog‘liq hodisa sifatida qarash kuchaygan. Bu esa metaforani tafakkur mexanizmlaridan biri sifatida tushunishni ustuvor etib, uning bilish jarayonidagi ahamiyatini yangicha baholashni taqozo etadi.

Shoir she‘rlariga tahlil qalami ostidan qarar ekanmiz, ba‘zan, tabiat hodisalari orqali metaforani tasvirlash asosiy planga chiqqandek tuyuladi go‘yo. Chunki inson umrining o‘zi bir tabiat, inson ruhiyati yangi sayyora hisoblanadi. Fasllar-bahor, yoz, kuz, qish esa kishi umrining to‘rt qismga bo‘lingan soati, sarhisobidir. Bu holat mumtoz adabiyotda so‘z mulkining sultoni-Navoiy hazratlari ijodida ham uchraydi va Abdulla Oripov she‘riyatida ham inson umri, ruhiyati, ichki olamini ochib berguvchi kalit so‘zlar bo‘lib, undan nima nom qolajagini aynan tabiat, fasllar, borliq, go‘zallik bilan ifoda etiladi. Masalan, shoirning „Bahor“ she‘riga nazar solsak:

„Bahor! Dilni rom etdi o‘zga,

Jilvasida yoshlik ham g‘urur.

Bahor, bahor, o go‘zal bahor!

Yoshlik kabi dilga yaqinsan.“²²

Shoir bu yerda „kabi“ o‘xshatish vositasi orqali bahorni yoshlikka qiyoslaydi. Shunchaki qiyoslabgina qolmay, bahorni yoshlik va g‘urur faslisan deydi. Ya‘ni, endigina nish urgan maysalardan tortib, qiyg‘os gullagan bodom daraxtigacha, oppoq, musaffo osmonda zavq ila uchayotgan qaldirg‘ochlardan, tarnovlardan chikkillab oqayotgan sumalaklargacha-barcha-barchasi bahorni eslatadi, bahor esa yoshlikni! Bahor bu tarovati bilan go‘zallik timsoli bo‘lsa, aynan shu umrning eng gurkiragan, go‘zal pallasi-yoshlik ekanini shoir „shirin“ bir metafora bilan talqin etadi. Boringki, dil torlarini shunday chertadiki, so‘z orasida har bahor kelganda insonga o‘z yoshligini, navqironligini eslatishini, dili yosharishini ham qistirib o‘tadi.

Boshqa bir „Kuz xayollari“ nomli she‘rida esa quyidagicha:

„Nechun uyg‘onadi qaytadan bahor,

Nechun inson umri bo‘lmagan takror?“²³

²² Oripov A. Tanlangan asarlar. -Toshkent: Sharq, 2019. B783

²³ Oripov A. Tanlangan asarlar. -Toshkent: Sharq, 2019. B783

misrasi orqali metaforani achinish bilan namoyon etadi. Bu she'r yuqoridagi she'rning tadrijiy davomidek, bahor keladi, lekin inson umri ortga qaytmasligini, har bir oniy lahzani boy bermaslik kerakligini „uyg'onadi bahor“ metaforasi orqali talqin etadi.

Yoki aynan shu she'rda inson yolg'izligi, o'z xayollari og'ushidan chiqa olmay tund fikrlarga borishi yana biz yuqorida ta'kidlagandek, tabiat manzaralari, tun orqali ifodalangan:

„Bunda bari go'zal: tim qora oqshom,

Yulduzlar boqadi tund va yovvoyi.“

Fizika hodisalaridan ma'lumki, yulduzlar-sovuq va yerdan olisda joylashgan jismlar. Shoir aynan shu tushunchani sujet qahramoni va yolg'izlik o'rtasidagi tushuncha deb qaraydi. Yoshlik, umr o'tmoqda, qahramon ruhiyatidan o'zga barchasi go'zal, aslini olganda, tim qora osmon bag'rida o'tirish o'zgacha zavq, ammo bashariyatdan ruhan ayro qahramon ko'ziga jimjimador yulduzlarni-da tund va yovvoyi etib ko'rasatadi. Aynan shu metafora orqali insonning ruhiyati, adabiyot nuqtayi nazari bilan qaralganda badiiy psixologizm ochib berilgan.

Shoirning qolgan she'rlarini ham tahlil etar ekanmiz, tabiat hodisasi bo'lmish bulut orqali metaforani anglatish, ochib berish juda chiroyli namoyon etilgan. Eng mahoratlisi, shoir birgina bulut talqini orqali sinonimik metaforalarni yuzaga chiqargan. Quyida „Erigan bulut“ she'ri orqali chiroyli bir „hazil“ metaforaning guvohi bo'lamiz:

„Ulkan cho'qqidaman, yonimda dildor,

Qaynoq lablariga bosdim labimni.

Nozik his to'lqini gurlar ulug'vor,

Sho'x nigoh elitar, tirnar qalbimni.

Shu payt yetib keldi, huv pag'a bulut,

Boshimizda hech ham solmay gulduros.

Viqor-la to'xtadi, sokin va jim-jit,

So'ngra to'lgo'ndi-da suv quydi sharros.

Qizargan lablaring titradi bexos:

Nahot boshimizga yomg'ir to'kilsa!?

Ajablanma,dildor,bu zo‘r ehtiros,

Ajabmas,bulut ham erigan bo‘lsa. “²⁴

E‘tibor bering-a,xuddi yomg‘ir yog‘ish hodisasini shoir „bulut eridi“ deya ta‘riflaydi.Adabiyotda uchratganimiz „chiroyli dalillash“ san‘atiga biroz yaqin holatni yuzaga chiqarar ekan,shoir oddiygina yomg‘ir yog‘di deya qolmaydi-da, bulut eridi deb qahramon yigit tilidan hazil-mutoyibani ham qo‘shib qo‘yadi.Ikki qalb-sevishganlar ruhiyati va holatini,ishqdan erigan qalblarini ifodalash uchun bulut erish holatiga qiyoslab metaforani yuzaga keltiradi.Bu bilan shoir metafora faqatgina inson ruhiyatdagi evrilishlarning salbiy tariqasini yoxud tabiat,borliq,go‘zalliklarning ijobiy tariqasinigina emas,balki hazil-mutoyiba va satira orqali ham ochib berilishini isbotlaydi.

Shoirning „Bulut“ nomli boshqa bir she‘riga diqqatimizni qaratsak, unda ham biz yuqorida ta’kidlagan yomg‘ir yog‘ish hodisasining shoir tilidagi yangi bir sinonimini uchratamiz:

„Tiniq ko‘l bag‘ridan parcha oq bulut

Suzib chiqdi bir vaqt moviy osmonga.

Shamol qanotida yo‘l oldi xushnud

Oshyonidan uzoq-uzoq tomonga...

Qaylarga shoshardi?! Bilmas edi u,

Oshib o‘tdi cho‘llar,tog‘lardan yiroq

Va bir kun kezishlar jonga tegdi-yu,

Qaytmoq bo‘ldi shunda ortiga,biroq,

Biroq...yo‘l bermadi shamollar:haydab,

Yig‘lab bitdi bulut,sel bo‘ldi ko‘z yosh.

So‘ng irmoq bo‘ldi-yu, bilmaydi qayda,

Makonini axtarib olib ketdi bosh. “²⁵

Bu yerda ham metafora-„yig‘ladi bulut “ tabiat hodisasi yomg‘ir yog‘ishini ifodalaydi.She‘rga diqqat bilan qarasak o‘z makonidan yiroqlagan parcha oq bulut

²⁴ Oripov A. Tanlangan asarlar. -Toshkent: Sharq, 2019. B783

²⁵ Oripov A. Tanlangan asarlar. -Toshkent: Sharq, 2019. B783

yo‘qolib qoladi va bora-bora yomg‘ir,so‘ng irmoqqa aylanadi.Ya‘ni,o‘z yo‘lini yo‘qotgan bir inson ana shunday har ko‘yga tushajagini,o‘zligini yo‘qotajagini achinish bilan ifoda etadi shoir.

Yoki boshqa bir she‘rida bulutlarni „ko‘z yosh to‘kishdi“ deb yomg‘irga ishora beradi:

„Ko‘pdan kutgan edim orziqib,mana,

Bulutlar tarqaldi to‘kishib ko‘z yosh.

Xayolim osmonday yorishdi yana,

Yorug‘ kunlarimday porladi quyosh.“²⁶

Aynan shu to‘rt misrada uchta chiroyli metaforaning guvohi bo‘lamiz:

Birinchisi- Bulutlar ko‘z yosh to‘kishib tarqaldi,ya‘ni tabiat hodisasi yomg‘ir yog‘di.Bu yerda lirik qahramonning bulutli kunlari,o‘ylari,holati tasvirlangan bo‘lsa,uchinchi misrada shoir xayolni osmonga o‘xshatadi,ya‘ni,yomg‘ir yog‘gach osmon musaffova yorqin bo‘lganday,ko‘z yosh to‘kkan inson fikrlari va xayoli ham biroz ravshanlashadi,zero ko‘z yosh dard-u g‘amlarni yuvadi.To‘rtinchi misrada esa quyoshning nur sochishini yorug‘ kunlarga qiyoslaydi va bu bilan har qanday yomg‘irdan so‘ng quyosh chiqishini, dard va alamlardan so‘ng esa xurramlik kelishini umid bilan qog‘ozga tushiradi.

Endigi she‘rda esa yuqoridagi metaforalarga yana bir go‘zal sinonim keltiriladi:

„Sovuq xonam,soat chiq-chiqi,

Tashqarida xazonrez bog‘lar,

Yomg‘irning jim xonish qilishi...“²⁷

Yomg‘ir yog‘ishining naqadar go‘zal metaforik tasviri va 3 misra she‘rning ketma-ket tasviri inson ruhiyatining nozik torlarini chertadi.Butun boshli she‘rdan qatgina uch misra orqali ham kuz fasli ekanligi,qahramon sovuq xonada soat va yomg‘ir jo‘rligidagi ohang bilan yolg‘iz ekanligini bilib olamiz.

Yoki:

„Tunda ham jimgina yosh to‘kdi osmon,

U mening holimga yig‘lar edi,bas!“

²⁶ Oripov A. Tanlangan asarlar. -Toshkent: Sharq, 2019. B783

²⁷ Oripov A. Tanlangan asarlar. -Toshkent: Sharq, 2019. B783

misrasida qahramon holatidan azob chekkan osmon ko‘z yosh to‘kdi, ya‘ni yomg‘ir yog‘moqda deydi.

Demak, birgina yomg‘ir yog‘ish holatining ifodasi shoir turli she‘rlarida turlicha metafora tasviri orqali yuzaga chiqqan, quyida ularni bir yodga olamiz:

1. Ajabmas, bulut ham erigan bo‘lsa.
2. Yig‘lab bitdi bulut, sel bo‘ldi ko‘z yosh.
3. Bulutlar tarqaldi to‘kishib ko‘z yosh.
4. Yomg‘irning jim xonish qilishi.
5. Tunda ham jimgina yosh to‘kdi osmon.

Biz ifodalamoqchi bo‘lgan fikr faqatgina shakliy turfalik emas, balki ijodkor qalamining o‘tkirligi, so‘zining jilvadorligi, fikrining ravshanligi va ruhiyat tasvirining turfa xilligidir. Zero, shoir o‘zi ta‘kidlaganidek,

" Tashbih axtarmangiz ushbu g‘azaldan,
Naqd joyda nasiya ne kerak asli. “²⁸

Shoir she‘rlaridan biz ham shunchaki metafora axtarmadik, shoirning qalb qo‘riga bir nazar tashladik va bu qalbda ona tilimizning serjilo gulshanining shohidi bo‘ldik !

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Belinskiy V.G. Poeziyaning xil va turlarga bo‘linishi. -Toshkent: Fan, 1975.
2. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. -Toshkent: O‘qituvchi, 1979. B579
3. Erkin Xudoyberdiyev. Adabiyotshunoslikka kirish. -Toshkent: Sharq, 2008. B 368
4. Hojiyev A . Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. -Toshkent: Fan, 2002. B 63
5. Oripov A. Tanlangan asarlar. -Toshkent: Sharq, 2019. B783

²⁸ Oripov A. Tanlangan asarlar. -Toshkent: Sharq, 2019. B783

ФИО авторов: *Xudayberdiyeva Qizlarxon Ziyod qizi*

69 -umumiy o'rta ta'lim maktabi matematika fani o'qituvchisi

Kurbonova Nigora Salim qizi

Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti 2 kurs magistranti

Azimova Toyibaxon Elmurodjon qizi

Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti 2 kurs magistranti

Название публикации: «THE COMPARISON OF ETYMOLOGICAL FEATURES OF LEXICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES»

Annotatsiya: ushbu maqolada bizlar asosan matematika fanining hayotimizdagi beqiyos o'rni mohiyati va ahamiyatini o'rganib chiqdik shu bilan bir qatorda yosh avlodni hayotga tayyorlashda matematika fanining ahamiyatini unga ishlab chiqilgan qonunlar hamda ularning o'zgarishlari, matematika fanining tag ma'nosi va sharq mutafakkirlaring fikrlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Yosh avlodni hayotga tayyorlash, qonunlar, matematika fani, sharq olimlari fikrlari

Tarixdan hammamizga yaxshi ma'lumki, o'tgan asr boshlaridan boshlab yosh avlodni hayotga tayyorlashda bir necha qonunlar ishlab chiqildi, hamda bir necha fanlarning aloqadorligi tekshirib ko'rishdi qolaversa, matematika fanining ahamiyatini ham hayotga kerak ekanligi yana bir bor isbotladi. Malumki, hammamizda bir savol tug'iladi. Matematika fani hayotga qanday aloqasi bor degan? Matematika fani bizlarga misol qilib aytadigan bo'lsak, hayotda katta katta biznes uchun yoki bo'lmasa hozirda rivojlanayotgan online biznes ya'ni crypto dollar deyilayotgan online sarmoya qilish uchun, bunga yana bir misol oddiygina uy qurishda ham matematik amallar orqali hisoblab chiqilgan qancha sement, shag'al hamda hom ashyo materiallari ketishi o'sha

matematikaning hayotdagi o'rniga yaqqol dalilidir. Shuningdek, "Ta'lim to'g'risida, hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risidagi" qonunlardan ko'zlangan asosiy maqsad – ta'lim-tarbiya ishlarini tubdan yaxshilash, Jahon andozalari talablariga javob beradigan mutaxassis-kadrlarni tayyorlashdan iborat. Yosh avlodga zamonaviy texnologiyalar asosini o'rgatish, ularni ishlab chiqarish sohalariga tayyorlash. Texnologiya fani o'qituvchilarining asosiy vazifasidir. Shu qatorda Ibn Sino: "o'quvchida axloqiy xususiyatlarni mehnat, jismoniy, aqliy tarbiya bilan uzviy birlikda shakllantirishni, uni inson qilib kamol toptirishda asosiy omil deb biladi". Komil Xorazmiyning fikricha, "ilm-hunar, Ilmu-ma'rifat inson ahloqiy kamoloti, ijtimoiy ma'naviy hayotning rivoji uchun xizmat qilishi kerak". Ma'lumki, texnologiya hamda matematika maktabda eng uzoq vaqt o'tiladigan o'quv fanlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Shuni ham ta'kidlash joizki, matematika "bilimni o'rganish" — sonlar, strukturalar, fazolar hamda o'zgarishlarini tadqiq etuvchi fandir. Avval boshda matematika hisoblash, o'lchash, shuningdek fizik jismlar tabiatini deduktiv o'rganish uchun qo'llanilgan. Bundan tashqari matematika matematik bilimlarning samarali uzatilishi uchun rasmiy til taklif etadi. Shuning uchun matematika tabiiy fanlar, iqtisodiyot, modellashtirishda eng muhim vositalardan biri hisoblanadi. Matematika, uslublarning absolyut aniqligi va natijalarning xatosizligi kabi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Uning shu xususiyatlari boshqa barcha fanlardan yaqqol ajratib turadi. Eng qadimgi matematikaga oid qo'lyozmalar miloddan avvalgi VI-asrda Yunonistonda Yevklid tomonidan yozib qoldirilgan. Ilgari matematika fanini Yunoniston mamlakatida geometriya sifatida tushunishgan yillar, asrlar davomida IX-XIII asrlarda matematika tushunchasini algebra va trigonometriya kengaytirgan. XVII—XVIII asrlarda matematikada analitik geometriya, differensial va integral hisob

asosiy o‘rinni egallaganidan so‘ng, to XX asr boshlarigacha u “miqdoriy munosabatlar va fazoviy shakllar haqidagi fan” mazmunida ta’riflangan. XX asrning o‘rtalarida fransuz olimlari matematik ta’rifni yanada chuqurroq o‘rganib xulosada “Matematika — bu matematik strukturalar haqidagi fan” degan ta’rif kiritdi. Shuningdek hozirgi globallashuv jarayonida matematikaning o‘rni bag‘oyatda ulkandir. Bunga misol tariqasida keltirishimiz mumkin, hozirgi axborot texnologiyalari ya’ni IT sohani. Bu o‘z navbatida bir necha fanlar bilan bog‘liq xususan matematika bu sohaning asosiy bo‘g‘ini sifatida qaraladi, chunki IT sohasida bir necha amallar bevosita matematika fani bo‘yicha bog‘liq tenglamalar, qo‘shishlar, ko‘p funksiyalar va boshqalar kiradi. Bundan ko‘rinib turibdiki, matematika fani hayotda bizga qanchalik kerakligini hamda o‘zimizdan keyingi yosh avlodlarni ham ushbu fanga qiziqtirish shuningdek bir qatorda matematikaning hayotdagi o‘rnini bosadigan hech bir fan yo‘qligini ko‘rib o‘tishimiz mumkin.

Xulosa

Ushbu maqolada bizlar asosan yosh avlodni hayotga tayyorlashda avvalo bir necha fanlarning kundalik hayotimizda tutgan o‘rni, shuningdek bir qatorda matematika ham hayotimiz davomida suvdek zarurligini hamda ushbu fan bo‘yicha ko‘plab olimlar izlanishlarini ko‘rishimiz mumkin. Yosh avlodga matematika fanini har xil usullar orqali amalga oshirishimiz kerak. Bizdek yosh avlodga zamonaviy metodikalardan foydalanish hamda zamonaviylashayotgan matematika fanini chuqur o‘rganish suv va havodek zarurdir. Hozirda mamlakatimizda matematika fani bo‘yicha ko‘plab yoshlar

katta katta olimpiadalariga qatnashmoqda va shuningdek faxrli o‘rinlarni ham egallab kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. “Sharq mutafakkirlari” 2016-yil. T. “Sharq”
2. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
3. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) ma’lumotlaridan
4. www.uz.m.wikipedia.org
5. www.google.com
6. www.hozirgi.org

ФИО авторов: *Turdimuratova Umida*

Student of the Faculty of Natural Sciences of NDPI

Kaypova Diana

Student of the Faculty of Natural Sciences of NDPI

Название публикации: «THE PROCESS OF PHOTOSYNTHESIS IN PLANTS»

Annotation: The thylakoid reactions of photosynthesis take place in special inner membranes of chloroplasts called thylakoids. The current products of thylakoid reactions are high-energy ATF and NADFN. They are used to synthesize sugars in carbon sequestration reactions.

Keywords: Photosynthesis, higher plants, tissue, mesophyll.

The active plant tissue involved in photosynthetic processes in higher plants is the leaf mesophyll. Mesophyll cells are made up of many light-absorbing green pigments and many chloroplasts that store chlorophyll. During photosynthesis, plants use sunlight to oxidize water and reduce carbon dioxide, which results in the release of oxygen and the formation of large carbon compounds, such as sugars. The thylakoid reactions of photosynthesis take place in special inner membranes of chloroplasts called thylakoids. The current products of thylakoid reactions are high-energy ATF and NADFN. They are used to synthesize sugars in carbon sequestration reactions. These synthetic processes take place in an aquatic environment where the stroma of the chloroplasts is surrounded by thylakoids. The thylakoid reactions of photosynthesis are the main topic of this section. Carbon accumulation reactions are discussed in Section 8.

In chloroplasts, the energy of light is converted into chemical energy by two different special blocks called photosystems. Absorption of light energy is used to provide energy for the transfer of electrons that act as electron donors and electron acceptors through a series of compounds. A large number of electrons eventually carry NADF to the NADFN state and oxidize water to the O₂ state. Light energy is also used to release the driving forces of protons for use in the synthesis of ATF through thylakoid membranes.

General Concepts. In this section, we will look at the basic concepts that explain the basic processes of photosynthesis. These concepts include the nature of light, the properties of pigments, and the different meanings of pigments.

The absorption spectrum (in a large number of spectra) contains the amount of light energy released and absorbed molecules or substances that depend on the wavelength of light.

Spectrophotometry is a method of determining the absorption of light in samples, which is discussed in more detail in Section 7.1. As molecules absorb and transmit light, their electronic state changes. Chlorophyll appears green to our eyes because chlorophyll absorbs the 550 nm long and green light spectrum between the red and blue spectra of light.

The distribution of electrons in excited molecules differs from that in the ground state of the molecule. The absorption of blue light excites chlorophyll to a slightly higher energy state than the absorption of red light, because the shorter the wavelength, the greater the photon energy. At high excitation energies, chlorophyll becomes more unstable. Therefore, it transfers its energy to the surrounding space in the form of heat energy and switches to a stable low-excitation energy state for a maximum of a few nanoseconds (10^{-9} s). Because of this natural instability of the excited state of energy, any process that holds energy must take place at a very high speed. At the lowest excited energy state, chlorophyll has four substitutes for its energy transfer.

1. The excited chlorophyll can re-emit the photon and thus return to the main state, the fluorescence process. When this process takes place, the fluorescence wavelength is slightly longer (and has less energy) than the absorbed wavelength, and therefore part of the excitation energy is converted into heat energy until the fluorescent photon passes. Chlorophyll fluoresces in the red part of the spectrum.
2. The excited chlorophyll transfers its energy directly to the ground state, the photon can convert heat energy in the form of infrared light.
3. Chlorophyll Chlorophylls can be involved in the transfer of their excited energy to other molecules.

4. The fourth process of photochemistry is that the energy in the excited state causes various chemical reactions to take place. Photochemical reactions of photosynthesis are chemical reactions that occur at the highest known rates.

Such a rapid rate of reaction is important for photochemistry to compete with the above three other energy-driven reactions.

Photosynthetic pigments absorb sunlight for the process of photosynthesis to take place. The energy of sunlight is primarily absorbed by plant pigments. All active pigments involved in photosynthesis processes are found in chloroplasts. The structure and absorption spectra of photosynthetic pigments are described accordingly. Chlorophylls and bacteriochlorophylls (pigments found in some species of bacteria) are the most typical pigments of photosynthetic organisms. But all organisms are made up of a mixture of more than one pigment that performs certain properties. Chlorophyll a and b co-occur in plants, while chlorophyll c and d sometimes co-occur in cyanobacteria. Several species of bacteriochlorophylls have been identified: Type A reflects the distribution of pigments in different types of photosynthetic organisms. All chlorophylls have a complex ring structure, including hemoglobin and cytochrome chemically bound to porphyrin as found in groups. In addition, the long system of hydrocarbons is almost always attached to a ring structure.

2. The excited chlorophyll transfers its energy directly to the ground state, the photon can convert it into heat energy in the form of infrared light.

3. Chlorophyll Chlorophylls can be involved in the transfer of their excited energy to other molecules.

4. The fourth process of photochemistry is that the energy in the excited state causes various chemical reactions to take place. Photochemical reactions of photosynthesis are chemical reactions that occur at the highest known speeds. Such a rapid rate of reaction is important for photochemistry to compete with the above three other energy-driven reactions. Photosynthetic pigments absorb sunlight for the process of photosynthesis to take place. The energy of sunlight is primarily absorbed by plant pigments. All active pigments involved in photosynthesis processes are found in chloroplasts.

The structure and absorption spectra of photosynthetic pigments are described accordingly. Chlorophylls and bacteriochlorophylls (pigments found in some species of bacteria) are the most typical pigments of photosynthetic organisms. But all organisms are made up of a mixture of more than one pigment that performs certain properties.

Chlorophyll a and b co-occur in plants, while chlorophyll c and d sometimes co-occur in cyanobacteria. Several species of bacteriochlorophylls have been identified: Type A reflects the distribution of pigments in different types of photosynthetic organisms, which are more common. All chlorophylls have a complex ring structure, including hemoglobin and cytochrome chemically bound to porphyrin as found in groups. In addition, the long system of hydrocarbons is almost always attached to a ring structure. The anchor band of chlorophyll is in its hydrophobic parts. The ring structure also consists of a number of weakly bound electrons that are part of the molecule and can also be involved in electron transfer and redox reactions.

Several different types of carotenoids have been found in all series of molecular photosynthetic organisms bound by several bonds. The part of the absorption spectrum from 400 to 500 nm gives the carotenoids a characteristic red color. The color of carrots is due to the visible absorption of carotenoids R. In all photosynthetic organisms except plants that cannot survive outside the laboratory

carotenoids occur. Carotenoids are an integral part of thylakoid membranes.

Because they are firmly attached to both sides of the pigment proteins and to the parts of the reaction center. Light is absorbed by carotenoids and transmitted to chlorophylls for the process of photosynthesis; because of this importance carotenoids are also referred to as auxiliary pigments.

References:

1. Alimova R.A., Sagdiev M.T. Plant Physiology and Biochemistry: A Study manual. - Tashkent, 2013. - 320 p.
2. Beknazarov B.O. Plant physiology: textbook. - Tashkent: UzMU, 2009. - 480 p.
3. Boriev X.Ch., Sagdiev M.T., Alimova R.A., yenileev N.Sh. Physiology and biochemistry of vegetables and melons: a textbook. - Tashkent: Navruz, 2015. - 179 p.

ФИО автора: *Inatullayeva Saboxat Sayitqul qizi*

Guliston davlat universiteti

pedagogika va psixologiya

1-kurs magistratura talabasi

Название публикации: «BOLA TARBIYASIDA MAKTAB, OILA, MAHALLA HAMKORLIGINING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI»

ANATATSIYA

Barkamol shaxs tarbiyasini tashkil etish barcha davrlarda ham ijtimoiy jamiyatning muhim talabi va asosiy maqsadi bo'lib kelgan. Tabiiyki, hozirgi kunda ta'lim islohotlari sharoitida ham barkamol shaxs tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Kalit

so'zlari:

oila,jamiyat,ijtimoiy guruh, birlamchi bo'g'in, rivojlantirish, tashabbus, muloqot, idrok, kommunikatsiya, muloqot maqsadi Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda bunyodkorlik ishlari amalga oshirilayotgan hozirgi kunda mehnat tarbiyasida yoshlarni ijtimoiy-foydali mehnatga tayyorlash ishiga katta e'tibor berilmoqda.Chunki mehnat kelajak avlodni aqliy, ahloqiy va estetik jihatdan tarbiyalaydi, ularning dunyoqarashi hamda mustahkam iroda sifatlarini shakllantiradi. Irodaviy sifatlarini tarbiyalash, ularga mehnat ko'nikmalarini singdirish g'oyat murakkab jarayon hisoblanadi. O'quvchilar mehnat tarbiyasini tashkil etishda maktabning roli qanchalik katta ahamiyatga ega bo'lmasin, oila, mahalla hamkorligisiz bu ishni muvaffaqiyatli hal etib bo'lmaydi. Zero,oila birinchi tarbiya o'chog'i,birinchi muallim, bolaning mehnatga layoqatini, qobiliyatini, ijtimoiy qiziqishini uyg'otadigan dastlabki tarbiya maskani bo'lsa, mahalla uni rivojlanishi, ranaq topishi uchun muhit hisoblandi. Bolaga mehnat tarbiyasini berishda sog'lom oilaviy muhit, ota

-

onalarning shaxsiy namunasi, mehnatga munosabatlari, mehnat ahliga bo'lgan mehnat oqibatlari, tinch-totuv mahalla, mehribon qo'shnilar ham muhimdir. Bolada mehnat faoliyatiga qiziqish va ehtiyoj ancha barvaqt shakllanadi. Ota yoki ona farzandining xarakter-xususiyatini, qiziqishini hisobga olib, yoshligidan mehnat tarbiyasini berib boradi. Bolalarni o'z-o'ziga xizmat qilishga odatlantirishda harakatlarni tushuntirish va ko'rsatishdan ko'proq foydalanish kerak. Kichik yoshidanoq har bir bola mehnatda ishtirok etsa, o'z-o'ziga xizmat qilsa, ya'ni kiyinish, ovqatlangandan so'ng yig'ishtirish, chang artish, oyoq kiyimlarni taxlash, gullarga suv quyish va boshqa uncha qiyin bo'lmagan yoki xususiyatiga mos keladigan ishlarni muntazam bajarsa, mehnat bolaga tarbiyaviy ta'sir etadi. Bularning barchasiga oilada asos solingan bo'lsa, mahalla faoliyatida shakllanadi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'tkaziladigan turli mashg'ulotlar orqali bolalar o'z oldiga maqsad qo'yish, ish jarayonini rejalashtirish, materialdan oqilona foydalanish, ishning maqsadiga muvofiq usullarni qo'llash malakasini o'stiradilar. 6-7 yoshdagi bolalarga nisbatan chaqqonlik, harakatlardagi aniqlik va tezlik, materialnimoslash, murakkab holatdan mustaqil chiqish olish ko'nikmasi rivojlanadi. Bularning barchasi kelgusida umumta'lim maktablarida ijodiy faoliyat asoslarini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar ochib beradi. Shuningdek, umumta'lim fanlari qatori mehnat ta'limi darslarida bu jarayonuzviyligi va uzluksizligi ta'minlangan holda davom etib, o'sib kelayotgan yosh avlodni aqliy va jismoniy mehnat turlari, jarayonlari hamda kasblar bilan tanishtirish, ularda dastlabki mehnat ko'nikma va malakalarini, mehnat qiziqish, mehnatsevarlikni shakllantirish, ularni mehnat va kasblarni qadrlashga, ahamiyatini tushunishga o'rgatish hamda kasb tanlashga tayyorlash orqali kasbgacha tayyorgarliklarni amalga oshirishdan iboratdir. O'quvchilar o'z qobiliyati va qiziqishi asosida

kasb tanlab, ta'limning keyingi bosqichlarida o'qishni davom ettirib, kelajakda jamiyat manfaat uchun foyda keltiradigan shaxs bo'lib yetishadi.

—Fonologiyaning til tovushlar tizimini o'rganishda ilmiy jihatdan yondashishi nutqiy jarayonlarni sintaktik qonuniyatlar nuqtai nazaridan o'rganishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu Fonologiyaning ham tarkibiy qismini tashkil etadi.

So'zning fonetik shakli faqat talaffuz jarayonidagina yaqqol ko'zga tashlanadi. deb ko'rsatadi. Mehnatga doir mashg'ulotlarda bolalar qog'oz va karton, turli va tabiiy materiallar, tolali va gazlama, loy va plastilin bilan ishlash bo'limlarida ko'pgina ajoyib turli tuman o'yinchoqlar, tabriknomalar, ertak qahramonlarini qurish-yasashni o'rgansalar, o'rta va yuqori (5-9-sinf) sinflarda yog'ochga, metallga, gazlamaga ishlov berish texnologiyalari asosida uy-ro'zg'or buyumlarini yasaydilar, mebellarni ta'mirlaydilar, turli xil kiyim-kechak, buyumlar bichib, tikadilar kichik hajmdagi buyumlarni to'qiydilar, turli tuman suvenerlar yasaydilar, pazandachilik asoslari bo'limida milliy va jahon taomlarini texnologiya asosida pishirishni, salat tayyorlashni hamda dasturxonga tortish, bayram kechalarga dasturxon tuzashni, qishloq xo'jalik asoslari yo'nalishi bo'yicha o'simlik va uy hayvonlarini parvarish qilish yo'llarini o'rganish bilan ularning umummehnat ko'nikmalarini rivojlantirishda ma'naviy ahloqiy, aqliy, jismoniy, estetik, ekologik, vatanparvarlik, insonparvarlik va tadbirkorlik sifatleri

shakllanadi. Biroq asosiy vaqtini oila va mahallada o'tkazishi hech kimga sir emas albatta. Shunday ekan, oila, mahalla va maktab hamkorlikdagi faoliyati hozirgi kunda barkamol avlod tarbiyaning asosi bo'lib hisoblanmoqda. Shu nuqtai nazardan, bugungi kunda maktab, oila, maktab va mahalla hamkorligida bolalarni kamil inson qilib tarbiyalashda samarali va tizimli ishlar olib borish zarur.

Unutmasligimiz kerakki, oila jamiyat bo'lagi, tarbiya va ta'limning ilk qadami oiladan boshlanadi. Demak, farzandning kelajagi, uning ravnaqi, o'zi tanlagan

kasb-hunarni egallashiga bo'lgan qiziqishi oilada shakllanadi, rivojlanadi. Yuqorida bildirilgan fikr-mulohazalar asosida shuni qiyosiy tarzda aytmoqchimizki, oila ona tuproq, farzand nihol bo'lsa, ta'lim maskani va mahalla u ning ozuqa manbaidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Baubekova Z.D. Tarbiyaviy ishlar metodikasidagi ko'rsatmalar. – T. 1991 y.
2. Ismailova Z. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish metodikasi. T.: 2006.
3. Mavlonova R., O'to'raeva, K. Xoliqberdiev. Pedagogika. - T.: "O'qituvchi", 2002
4. Ortiqov N.O., Jo'rayev A.J. Maktab, oila va jamoatchilik hamkorligi kengashi. T.: "O'qituvchi", 1989
5. Yo'ldoshev J. «Zamonaviy o'zbek oilalarida o'smir bolalar shaxsining shakllanishi» nomzodlik dissertatsiyasi, T., 2002

ФИО авторов: *Kodirov Oybek Tavakkaljon ugli*

Tashkent State Technical University

Akbarov Jasurbek Burhonjon ogli

Tashkent State Technical University

Название публикации: «GETTING ELECTRICITY FROM WATER PUMP FLOW»

Abstract: How to get electricity in rural areas This method is more effective on farms because almost all farms in Uzbekistan are irrigated using water pumps. Large water pumps (artesian wells) play an important role in this and they consume a lot of electricity. A generator will be installed at the outlet of the water pump, as well as a generator at the lower outlet of the water collection basin. With the help of these generators, the charge is accumulated in the battery and used in the battery energy through the inverter during the period when there is no electricity in the network.

Keywords: generator, water pump, accumulator, small power plants, inverter, hydroturbine.

Efficient use of hydropower potential in the country, formation of a unified system of water and energy resources management, gradual increase in the share of renewable hydropower resources in electricity generation, creation of new environmentally friendly energy generating facilities and attracting foreign investment in the development of existing hydropower. extensive work is underway. The amount of electricity received from hydropower plants (HPPs) is inextricably linked to the volume of water. Depending on the amount of water entering the turbines, electricity is generated, and the generator will not be able to generate electricity if the required amount of water is not supplied. The incoming water must serve to supply the turbogenerator with sufficient speed, so that the amount of water coming in is controlled by devices that control the volume of water in the reservoir. Water consumption regulators in reservoirs and pools are important because the efficient use of hydropower plants requires its uninterrupted operation for several hours, consuming

at least the rest of the day the amount of water collected, weekly, as well as seasonally and perennially. makes the casting more efficient. The experience of a large number of small HPPs shows that it is more efficient than the regulatoryThe experience of hydropower plants shows that the effective use of regulatory capacity is not reflected in the issues of its storage, which is primarily reflected in the turbidity caused by sedimentation in reservoirs and pools. At present, the level of technical development of each country is mainly determined by the state of energy, the capacity of power plants and the amount of electricity generated. The capacities of turbogenerators and hydrogenerators are increasing. The industry has mastered the serial production of turbogenerators with a capacity of 300 and 500 thousand kW. Currently, turbogenerators with higher efficiency of 800, 1000 and 1200 thousand kW are being developed. But the economic value of such turbogenerators and the length of the construction period are one of its main drawbacks. The use of small-capacity microHPPs has several advantages. These are: -economic cheapness -low installation time -no harm to the environment -does not require excessive equipment -personnel does not need constant monitoring . Inverter Battery AQU G1 OO A 1.5 G2 Figure 1. 1-Consumer 2-Water pump 3-Battery 4- First generator 5 Second generator 6- Water pool 7- Inverter In this circuit, the first generator is installed at the outlet of the water pump (G1). Using a generator (G1), electricity is derived from the kinetic energy of water. Using a generator (G2), electricity is extracted from the potential energy of the water stored in the pool (6). The electricity generated charges the battery and is delivered to consumers through the inverter by converting alternating current to alternating current. In addition, for the automatic operation of this system, an automatic reconnection device (AR) is installed, which provides uninterrupted supply of electricity

Mini Hydroelectric Power Stations and Structure Today, we cannot imagine every home without television, radio, and computers, nor without electricity. Today, electricity is very important in the life of our society, it is very difficult to imagine that all our achievements, the created technical devices will work without electricity. At a time when science and technology are developing so fast, the need for electricity in our

society is growing day by day. It is known that enterprises and organizations, plants and factories, joint ventures and households are consumers of electricity. The principle of operation of a small hydroelectric power plant: The principle of operation of a micro hydroelectric power plant is a hydromechanical structure of 33 hydropower plants, which must supply water to the turbines, which generates electricity generated. The mechanical parameters of the micro HPP depend on the hydromechanical conditions: flow and volume of one cubic meter passing through the turbine in 1 second; the pressure of the water entering the turbine at the distance between the upper and lower point; According to the pressure characteristic, micro HPPs are divided into high pressure, medium pressure, low pressure types.

Figure 1. Pressure value The structure of a micro HPP depends on its layout.

desired location or height. Manage of water consumption and mode Figure 1. Dam Micro HPP A small micro HPP can be built into an irrigation canal. high-velocity water flow is a prerequisite. The equipment occupies part of the channel, the pipe is filled with water and passes the flow part by itself, the rest of the water passes through the circulating micro GES channel. N Figure 1. Micro GES in the irrigation canal

Figure 1. Power 1000W Mi Location of hydraulic turbines in a large red water river depends mainly on the flow parameters and the type of turbine. In summary, the horizontal position of the hydroturbines leads to an increase in the size of the micro-hydropower lame. The placement of the turbines leads to the best axle balancing of the unit and significantly reduces the size of the micro HPP, but in this case the scheme requires the installation of a turbine. Figure 1. Schematic of a horizontally positioned hydraulic unit mikid GES

Reference.

1. Elektr stansiyalarining elektr jihozlari. N.M.Aripov, T.K.Jabborov, A.X.Eraliyev
2. *"Micro Hydro in the fight against poverty". tve.org. TVE/ITDG. November 2004. Archived from the original on 30 July 2007. Retrieved 14 January 2017.*
3. RENEWABLE ENERGY TECHNOLOGIES: COST ANALYSIS SERIES(PDF) (Report). International Renewable Energy Agency. June 2012. p. 11. Retrieved 14 January 2017.

ФИО автора: *Klicheva Rahima Batirovna*,

Urgench State University, student

Название публикации: «BENEFITS OF TEACHING EFL TO YOUNG LEARNERS»

Abstract: in today's world it is being difficult to teach foreign language to young learners. Especially, if there will not be enough teaching experience and knowledge. In this article, some benefits of teaching foreign language, especially English language are given.

Key words: English, teacher, young ages, fluency, children

There are various points of view about the best time to begin English language instruction (see the discussion below), and minor differences in student age and program categories, the fact is that in most countries, children are learning English at younger and younger ages. With these optimal conditions in mind, then, there are a number of reasons for starting language learning early. These include:

1. The value of increased time
2. The possibility of better pronunciation and fluency
3. The possibility of greater global awareness and intercultural competence
4. The value of bilingualism

The value of increased time one reason for starting English in the primary grades is the amount of time that children will have to learn the language. As noted above, although some researchers believe that adolescents are more efficient language learners, younger learners simply have more time to learn the language, and time is an important factor in overall attainment as any adult who has tried to learn another language has discovered. As Curtain and Dahlberg's state, "When language learning begins earlier, it can go on longer and provide more practice and experience, leading ultimately to greater fluency and effectiveness" (p. 428). However, duration is not enough. Intensity also matters.

Children need the opportunity to learn English for more than two 30-minute periods a

week.

The possibility of better pronunciation and fluency Moreover, some researchers have concluded that young learners are more likely to attain native-like pronunciation (Scovel, 1988), greater confidence in speaking the language, and better oral proficiency (Harley, 1998). These studies do not refute the possibility that older language learners can achieve native-like pronunciation or proficiency, but they suggest that younger learners may have an advantage. If children begin learning another language before age 11 or 12, and they are given appropriate instruction and input, they “are more likely to acquire English to native levels without an accent” , “Appropriate instruction” requires well-trained teachers with good English proficiency who can foster the creativity and imagination of young learners, taking advantage of children’s willingness to imitate or mimic what they hear and to repeat the language, especially if the activity is fun.

The possibility of greater global awareness and intercultural competence As the world gets smaller and more interconnected through the Internet and international travel, children have the opportunity to become global citizens. Through learning another language, children can gain an appreciation for other languages and cultures. The experience can also make them more aware and reflective of their own language and culture.

Many years ago, while evaluating a bilingual program in its first year, we talked with some children in the program and we will never forget when one little boy said, “I used to think that [another child] talked funny, but now I know that he’s Spanish.” That kind of cultural understanding may be the most important benefit of early language learning.

The value of bilingualism: mental flexibility being bilingual provides many cognitive advantages. Even when children are only using one of their two (or more) languages, they have access to the other language(s) and to those neural networks. For young learners, especially, being able to speak another language provides a number of advantages such as

mental flexibility, the ability to see a problem from different perspectives. It can also increase a child's self-awareness. As Marsh (2000) explains, "What we need to realize is that the ability to use different languages, even to a modest extent, can have a positive impact on

the youngster's thinking processes. Being able to see the same phenomenon from different angles, as though looking through different language 'spectacles', can have a very interesting impact on our ability to think and understand".

There are a number of additional factors that programs need to consider if they are to be effective. These include scheduling, integrating the English class into the overall school curriculum, and gradually introducing young learner classes, when teachers and materials are available, as well as providing appropriate resources and professional development for current EFL teachers.

References:

1. Cameron, L. (2003). Challenges for ELT from the expansion in teaching children. *ELT Journal*, 57(2), 105–112.
2. Carroll, J. B. (1975). *The teaching of French as a foreign language in eight countries*. New York, NY: John Wiley.
3. Crandall, J. A. (2012). Content based instruction and content and language integrated learning. In J. Richards & A. Burns (Eds.), *Cambridge guide to pedagogy and practice in second language teaching*, 2nd ed. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
4. Crystal, D. (2003). *English as a global language*, 2nd ed. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

ФИО авторов: *Bakbergenov Aybek Yesbergenovich*

Hasanbayeva Farangiz Hamdam qizi

Students of Karakalpak State University

Название публикации: «METHODS OF TEACHING WRITING FOR SCHOOL CHILDREN»

Abstract: This article contains information on how to improve the writing skills of primary school students and develop them in an effective way. In addition, it helps language teachers choose activities according to their knowledge and age. Many teachers have problems learning to write, since writing is considered one of the most complicated skills among all. Therefore, it's so important to teach this skill. Language learners also have difficulties in writing. Because they don't know from what to start and how to write this task

Keywords: writing process, correction, components, writing skills, effective writing, draft, mind mapping.

Introduction

Language is the main way of expressing our thoughts. We use language to plan our lives and exchange ideas. Globalization has led to the fact that English has become a global language, and learning it has become inevitable for communicating with the world. In many countries, including Uzbekistan, English is a foreign language and is a compulsory subject in our curriculum from the elementary level. This is an essential part of our life, and in today's world we will not be able to survive without the English language. Recent studies have revealed some evidence that young students learn a foreign language better than adults. In our country, although students are taught English at an early age, they cannot achieve fluency and accuracy of English, which is currently a necessary for higher education, getting an appropriate job and, above all, for business. An effective way to teach a student to speak English is to develop all four basic language skills: listening, reading, speaking and writing. Listening and reading are receptive skills and work as an input for students and gradually prepare students for productive skills, speaking and writing. Among all four skills teaching writing is the most difficult task, in particular, teaching writing to young students is a real challenge for teachers. This is a significant language skill that must be developed from an early age. Young students do not feel motivated to write, they prefer to talk in class. In our educational system, students do not have the opportunity to write on their own. Some

schools have creative writing classes where students can write for free. Its goal is to make students independent and activate their thinking process.

It is important for the teacher to choose the proper lesson and plan it according to the age group. If the students don't like the lesson, the whole class will be unproductive. Teachers should consider the motivation of students, their level of writing and their preferred method of teaching before preparing any task. It is difficult to attract the attention of young learners and keep it for a long time. To do this, the teacher must follow some methods to promote effective learning. To develop my article, I will first consider the theories of teaching and learning writing, how students can be motivated in the classroom and what prompted their mind to write. This article will focus on the theory applied in the classroom based on my own teaching experience, followed by the definition of effective criteria for teaching writing to young students and how a teacher can help a student develop writing skills at an early age.

Since writing is a productive skill, the image is the most effective source, which is mainly a visual stimulus to motivate young students to learn writing. Andrew Wright (2004) pointed out the important role that pictures play in helping teachers teach to write. According to him, a picture can encourage students to pay attention and take part in the lesson, it brings the context of any situation in which they can express their ideas, and, most importantly, images can be described in various ways that will also contribute to the development of writing and organization of the student. In addition, teachers can provide students with a choice so that they can choose the topic themselves. According to Jeremy Harmer (1998), before setting a task for elementary-level students, "the teacher should make sure that the students have sufficient language competence to complete the task." At the same time, teachers should be wide-awake when checking the task. If teachers make excessive corrections at the elementary level, this can have a negative impact. Hamler (1998) also points out that "excessive correction can have a demotivating effect on students," and suggests: "Teachers can tell students that when writing a certain text, they will correct errors in certain aspects of the language, such as grammar, punctuation, spelling or an organization."

Main Part

From teaching writing till correcting it, the whole process is combined, which gradually develops writing skills for foreign language learners. Young students are energetic, nimble, it is easier to motivate them, and every language teacher should make the best use of it. During my internship, I worked on several aspects of language teaching and found that in order for students to be confident and competent in writing, providing feedback was the most important factor. The students answered well on the topic of writing, but they were not eager to write. Moreover, they did not correct their records, although I supported them. In this case, providing effective feedback is one of the

important tasks of a teacher of English as a foreign language. The materials used for writing were well enough designed to engage students, but the problem was providing feedback. Initially, I provided a written review, which, according to Ken Hyland, (2003) played a central role in most written courses. He added: "Many students believe that teacher's feedback is crucial to their improvement as writers."

Before commenting on a written work, firstly, teacher should get rid of the stigma of excessive correction from the consciousness of students, which undermines students. The nature of the reaction also varies depending on the level of the student. To make students aware of their mistakes, the teacher can allocate one class each week to correct grammar, combined with classroom discussions between teachers and students, which will be appreciated by students and will also be effective for them. Teachers should find a balance between positive and negative feedback. In addition to written comments, the teacher can also encourage students to check each other's copies, which Ken Hyland calls peer feedback (2003).

The teacher can point out some common mistakes, and according to this, students can check their copies. This process puts the responsibility on them to correct their work. In addition to this, they will be able to evaluate written work, and in the end this practice will make them independent. In our current school environment, this practice can be easily performed, since it does not require any additional space. This only requires a manageable class size, no more than 25 students. What is required for this is the dedication of teachers to their work and sincerity to ensure the effective implementation of the proposed solutions for the successful teaching of writing to young students. In addition to motivation, young students have other learning strategies that teachers should take into account during training. It is the responsibility of teachers to identify specific learning strategies that a group of students or individual students already have, and at the same time help them adopt different strategies. According to Vivian Cook (1996: pg-106), there are several good learning strategies:

1. Find a learning style that suits you
2. Participate in the language learning process.
3. Develop an understanding of language as a system and as a means of communication.
4. Pay constant attention to expanding your language knowledge.

The process of learning a foreign language should be started at an early age, since it has been proven that young students learn better than adults. Cook (1996) stated: "People who start learning English in adulthood have never been able to learn it properly, and others who learn English in childhood cannot be distinguished from natives," which confirms the theory of the Lenneberg critical period hypothesis.

Ur assumes that "Learning a foreign language for schoolchildren will be successful only if the teacher finds a way to activate and encourage their desire to invest efforts

in educational activities". For young students, external or instrumental motivation works well where teachers play a vital role and they need to focus on the nature of student motivation. Penny Ur has discovered several sources of external motivation that work for young students when learning a foreign language. Some of them are discussed below:

Success and its rewards: this is the most important feature in the implementation of external motivation. Students who have successfully completed the previous tasks will be more willing to do the next ones.

Tests: The motivating power of tests is obvious, students who know that they will have to take a test on a specific material next week will usually be more motivated to study it thoroughly.

Competition: Students will often strive to give their best not for the sake of learning itself, but in order to defeat their opponents in the competition. Ur conducted a study on how a student's age affects language learning. Her assumptions are given below:

Young children learn languages better than older ones. Learning a foreign language at school should begin as early as possible. It is easier to interest and motivate children than adults.

Conclusion

This article is dedicated to involving students in a writing class for successful learning and is a reflection of my internship. In this report, I focused on the procedure for teaching young students to write and its differences from adult learning. To improve writing skills, you need practice and constant attention, especially to young students who are sensitive to learning. Teachers should deftly cope with them. At the primary level, teachers play a vital role in developing writing skills. When checking scripts, teachers should be lenient, since they are the only source of motivation for young students.

The motivation of students plays a primary role in involving students in classroom activities, which is the most difficult work for a teacher. When teachers give positive feedback and support students' ideas, it works very well. Limer's self-esteem increases automatically, and they take part. Providing feedback remains a challenge, as different students perceive it differently. To solve the problem in this article, I have offered several recommendations for improving writing skills, which are quite easy to apply in our classroom. Teachers just need to take care of the needs of students, what kind of feedback they need, and not overly correct them, which work well. Without writing skills, learning a foreign language will remain incomplete, and students will have to learn it from an early age.

Literatures:

1. Harmer J. How to teach English: An introduction to the practice of teaching English. Edinburgh Gate, Harlow, England: Addison Wesley Longman. Hyland, K. Writing and learning to write (1998) - 45p.
2. In J. K. Richards (ed.), Writing in a second language. Cambridge: Cambridge University Press. Kroll, B Writing a second language: Research ideas for the classroom. Cambridge: Cambridge University Press. (1990) pp. 24-25.
3. Lecky, L. Understanding the authors of ESL: a guide for teachers. Portsmouth, New Hampshire: Heinemann. Matsuda, P. K. The second language of writing in the twentieth century: A historical perspective (1992) p-67-69
4. In B. Kroll (ed.) Studying the dynamics of writing in a second language Cambridge: Cambridge University Press (pp. 15-34).

ФИО автора: *Muydinova Barnoxon Askarovna*

Andijan State Medical Institute

Название публикации: «ERRORS IN THE IMPLEMENTATION OF MUNICIPAL PREVENTIVE PROGRAMS IN THE FIELD OF DENTISTRY»

Annotation: When planning epidemiological studies, it is necessary to coordinate the schedule of epidemiological examinations with the regional ministries of health and Education. It is necessary to prevent possible conflict situations at all stages of communication-from parents to the administration of medical institutions, educational organizations, to distribute informed consent forms with a margin of 10-15% in advance through classroom teachers to form a representative sample for studying a population group.

Keywords: dental caries, municipal level, risk factors

It is important to analyze the effectiveness of pre-existing prevention programs. The following mistakes could have been made in them: some organized groups were included in the study and the results of the introduction of individual prevention methods, for example, the sealing of fissure in several schools, were evaluated, and the results were replicated for the entire population. When analyzing the situation, it is necessary to take into account the content of fluorides in drinking water, the level of availability of dental care, national traditions, etc.

At the preliminary stage, the network and personnel of the primary level of medical and sanitary care, educational institutions are studied in order to subsequently attract them to participate in the formation of cacogenic behavior children with the aim of preventing chronic non-communicable diseases that have common behavioral risk factors. Often, the analysis of dental morbidity is "tied" to environmentally unfavorable regions or to population groups with high somatic pathology (although they must also be included in the screening program). When forming groups with somatic morbidity, the emphasis is shifted to uncontrolled risk factors that do not depend on the dental staff. And then behavioral risk factors are not taken into account: knowledge and compliance of the population on the prevention of dental caries, information about the

availability and use of systemic and local methods of fluoroprophylaxis by the population, the quality of oral hygiene, unhealthy eating habits. Sometimes health care organizers send a team of researchers to well-organized children's groups with well-equipped inpatient dental offices. The data obtained from these places can "lubricate" the true incidence.

The consequences of an incorrect epidemiological study and identification of risk factors will be an inadequate assessment of the morbidity of the population, an incorrect calculation of the needs for treatment, emergency care, prevention, material, personnel support and an unreliable forecast of dental morbidity and, as a result, inadequate management decisions that can lead to a deterioration in the health of the population and the quality of life of children.

The reasons for the deterioration of the dental health of the children's population:

1. Poor oral hygiene in children is a risk factor for the development of periodontal diseases, as well as carious disease: plaque is a cumulative indicator of not only the quality of hygiene, but also unhealthy eating habits.
2. Ignoring fluorinated pastes, fluorophobia.
3. Caries-causing factors of nutrition: the frequency of food intake - 7.6 (in the intervals between the main meals - 3.7, before bedtime-0.7).
4. Low awareness and motivation of specialists who make administrative decisions on the prevention of dental diseases.
5. Insufficient awareness of doctors in the field of evidence-based medicine.

From the example of the results of an epidemiological study, it is clear that there are many dental problems, but the dental staff cannot influence many of them. For example, to reduce the prevalence of diseases of the mucous membrane, since these are manifestations of somatic diseases, immune problems, unfavorable ecology, the possibility of influencing which lie on the state and are outside the professional competence of the dentist, except for promoting the exclusion of factors that affect the formation of bad habits. This also applies to dental anomalies, non-fluorous spotting, hypoplasia. In addition, there is no experience in their prevention at the municipal level from the point of view of evidence-based medicine. But there is a huge positive

experience of WHO in the prevention of preventable diseases - dental caries and periodontal diseases. The main methods of prevention of dental caries are: reducing the frequency and number of carbohydrate meals, sugar, reducing infection (plaque), increasing the resistance of the tooth to acid attacks.

Thus, the system errors in the formation of measurable prevention tasks are:

- ignoring international experience and WHO recommendations based on the principles of evidence-based medicine;
- lack of forecasting of dental morbidity, taking into account its initial level and the action of controlled risk factors formed in the family (the role of self - and mutual assistance);
- ignoring financial, personnel, social and managed risk factors that affect dental morbidity.

When forming the tasks of primary prevention of major dental diseases, there may be such an error as an incorrect formulation of measurable prevention tasks.

When developing the program, it is necessary to take into account its financing: with a minimum budget-replication of sanitary and educational materials for the staff involved in the implementation of the program, parents, promotion of the use of fluoride-containing salt, organization of controlled brushing of teeth with high-quality fluoride-containing pastes in organized children's groups (5-9 years), monitoring of the program. Such a volume of activities is the basic level at any level of funding. With an increase in the budget, you can add professional applications of fluorides in the form of lacquers and gels, sealing fissures for children at high risk of developing caries.

Literatures:

1. The program of primary prevention of dental caries and periodontal diseases for the children's population of Samara / A.M. Khamadeeva, A. P. Myshentseva, N. V. Filatova, L. Sh. Rozakova // Pediatric dentistry and prevention. - 2017. - No. 3. - pp. 77-83. /
2. Fedorov Yu. A., Soboleva T. Yu. // Questions of modern pediatrics. -2007. - Vol. 6, No. 5. - pp. 117-120.

ФИО автора: *Nigora Irgashevna Shadmanova*

Karshi Engineering Economics institute

Department of Uzbek Language and Literature

Senior Lecturer

Название публикации: «SYNTACTIC ANALYSIS OF UZBEK PROVERBS»

Annotation.

In the article, the diversity of Uzbek folk proverbs according to their syntactic structure, their occurrence in the form of simple and compound sentences, complete and incomplete sentences with one component.

Each of them has its own semantic structure, and it is shown in the proverbs that a certain reality is manifested through a very concise sentence construction.

Keywords: *Folk proverbs, cultural heritage, syntactic construction, poetic creativity, national tradition, educational significance.*

Introduction.

Every person and nation have its own history. Where the people - there is a nation, there is a culture, a poetic and literary heritage and a tradition. The Uzbek people should also be proud of their rich history, national culture, poetic creativity and national language. Because their meaningful history, poetic work and polished language have been preserved from the depths of centuries to the present day.

Uzbek folk proverbs are one such example of cultural heritage. The proverbs reflect the rich history, useful tips, philosophical and didactic views of the people, the rich language and its syntactic structure.

Reading folk proverbs is the best human example in teaching. That is why examples are given and studied in textbooks. Because proverbs, as works of art and poetry, can be remembered for a long time. Also, their semantic-syntactic structure is a high human example of the Uzbek language. Therefore, in this work, we have tried to think within the specific syntactic structure of articles - types of sentences (simple, compound, compound structure) and parts. Because proverbs are a very concise, coherent unit of

speech in terms of semantic-syntactic structure. In it you can see the structure of the speech and the variety of pieces different patterns.

In the work, the proverbs are briefly explained in the context of poetic creativity and compound speech, the nature of the passages in it.

Uzbek folk proverbs are the main wealth and beauty of our language. That is why people have been living and enriching for centuries as the most popular and ancient genre of oral art.

Proverbs that have been passed down by word of mouth and polished over the centuries are an artistic and human reflection of the worldview, attitude to society, history and spiritual state of our people. Proverbs have value and form as a result of life experiences. They differ from other types of folk oral art by their conciseness, maturity, imagery and thoroughness.

Methods and analysis.

Deep content and perfection are the hallmarks of proverbs, which embody the wisdom of an entire nation, the centuries-old life experience of labor. Like all other genres of folklore, proverbs reflect the aspirations of the people, patriotic qualities, in short, all the positive qualities. For this reason, their socio-political and educational significance is enormous.

Proverbs raise the consciousness of people, especially young people, teach them to be steadfast and promote the best human qualities in people.

It also increases the vocabulary of writers, poets and orators allowing their works to be artistically impressive. The themes of Uzbek folk proverbs are rich and diverse. Collections have been published in different topics.

It seems that Uzbek folk proverbs are characterized by the reflection of all spheres of social life. Therefore, proverbs can be used as a form of speech in all spheres of life, in the process of work, in live conversations, in the written literature. Because through proverbs there is an opportunity to express figuratively the ideas you want to convey.

That is why our people say:

"The beauty of the word is a proverb"

"A good transplant is the root of the mind"

"Father's word is the eye of the mind"

Uzbek folk proverbs differ from other examples of oral creation by their history and antiquity. It is passed down from generation to generation as one of the best spiritual heritages. For example, the great philologist 11th-century Makhmud ibn Huseyn ibn Mukhammad Kashgariy gives many examples of proverbs in his classic work "Devonu lug'otit turk" that are common among ancient tribes and clans. These proverbs are valuable as an example of creativity that informs the social life and language of the time. That is why many of these proverbs, even now, are used in different variants among our people. For example:

"The man's nature is hidden,
The animal is known from its teeth"

Gulkhani, an Uzbek fabulist who lived in the late 18th and first half of the 19th centuries, made effective use of folk proverbs in order to connect the humorous power of his fables with people's lives and further refine them artistically. The role of Uzbek folk proverbs in increasing the effectiveness of "Zarbulmasal" and making it popular with readers is great:

"The false fable doesn't live long"
"Shame is more merciless than death"
"The soup is sweet with the owner"
"Unknown is not rewarded"

In Uzbek folk proverbs, one of the main issues is to love the motherland, to protect it from any internal and external enemies. The expression of love and devotion to the motherland, the teaching of its dignity is interpreted in figurative terms:

"The bird loves the garden,
The man loves the Motherland."
"It's better to be a beggar in your land,
Than being a king in other land."

The proverbs created by the working masses themselves reveal from the precious words the secrets of the priests who fight for their own interests under the mask of religion:

“If Imam is hungry, he goes to the market.

If Sufi is hungry, he goes to the grave. ”

The ideas of compassion for friends, hatred of enemies, living in unity and solidarity, multiplication and teamwork are the core of the proverbs:

“United wins, Ununited loses”

“Many eyes collapse the mountain”

Proverbs teach us to be vigilant, to distinguish a friend from an enemy, to be humane, kind, polite, to be loyal, to appreciate parents, relatives and friends, to be compassionate towards the little ones.

“Even if you don’t have sweet bread,

You should have a sweet word”

“If you respect, you will be respected”

It is difficult to classify proverbs by periods, but it is known that they have always emerged as a result of people's life, labor, and experience of struggle.

Sentence in Uzbek language and folk proverbs.

Sentence is the basic syntactic unit that used to express thoughts, feelings, and desires to others, and is the simplest form of expression.

In the system of Uzbek folk proverbs, you can find any type of sentence - a simple sentence and its forms, a compound sentence and its manifestations.

Sentence is formed through the language and becomes practical consciousness. It is the part of speech that expresses the finished idea. Sentence, according to its semantic-grammatical structure, is a kind of syntactic unit. It can be composed of words or phrases that have two main sentences or one main sentence, or are not even divided into pieces or expanded with other words.

Sentence as a syntactically is simple and compound, and a simple sentence itself, in a divisible or indivisible form, performs the function of communication - interference (communicative).

Uzbek folk proverbs have also been used for centuries as a high example of simple and compound sentence and have a communicative function.

It is known that according to the structure of sentence, it occurs in the forms of simple sentence, simple compound sentence, complex compound sentence. The syntactic structure we are thinking of proverbs is formed as a simple and compound sentence. Articles in the form of large syntactic integrity or macro-text are not found, because the conciseness of content and form is a characteristic feature of proverbs.

Each proverb has its own content and is pronounced with a different mind. Accordingly, proverbs can be divided into four types:

- 1) Affirmative Proverbs
- 2) Interrogative proverbs
- 3) Imperative proverbs
- 4) Exclamatory proverbs

For example:

If you say “Candy!” it doesn’t make your mouth sweet.

“When the world is flooded,

What's wrong with the duck? ”

"Don't be handsome, be educated."

"Who plays with fire – that will get burned"!

Conclusion.

Proverbs with a colorful theme are full of patriotism, diligence, friendship, harmony and unity, science, wisdom and ignorance, courage and humanity, love and fidelity, vigilance and caution, respect for adults, manners and discipline, courage and cowardice, guest and hospitality, good words and kindness, accuracy and curvature, entrepreneurial satisfaction and patience, cleanliness and health will be reflected in a number of issues.

These types of sentence are seen as a unit of language and speech that has been tested, polished, and has poetic-artistic potential for a long time, in which the parts or components of speech cannot be changed at least.

Therefore, the interpretation of proverbs in the context of simple and compound sentences allows a clear assessment of their specific features.

Literature

1. “Uzbek khalk makollari, 1965.
2. A.Gulomov, M.Askarova. Hozirgi uzbek adabiyoti tili. “Ukituvchi”. Tashkent, 1987.
3. Uzbek tili grammatikasi. Sintaktik. Volume 2.
Kh.Abdurakhmonov. Makollardagi boglovchisiz qushma gaplarning bazi bir
hususiyatlari.
4. G.A.Abdurakhmonov. Kushma gap sintaksisi. Uz FA nashriyoti. 1964.
5. Uzbek khalk makollari (tuplam). 1990.

ФИО авторов: *Musayeva Shoirazimovna,*

Professor of Samarkand Institute of Economic and Service,
Samarkand, Uzbekistan

Usmanov Farzod Shokhrukhovich

Student, Samarkand Institute of Economic and Services,
Samarkand, Uzbekistan

Название публикации: «THE EFFECTIVENESS OF THE MARKETING SYSTEM IN THE SERVICE SECTOR»

ABSTRACT: In this article, the marketing system is sensitive to customer satisfaction. The system becomes sensitive and adapts to small changes in the demand for goods, which are determined by consumer qualities, warranty, service and other aspects. This is facilitated not only by the marketing analysis of competitors' activities, the search for forms of cooperation with them, but also by the upbringing of a highly cultured, adaptable, highly ethical consumer.

Keywords: Consumer, quality, guarantee, service, brand, culture, ethics, service, product.

The efficiency of service companies is high. is determined by the implementation of the marketing system. Marketing system employees create not products directly, but services show, maintain quality, provide brand infrastructure carry out certain organizational and commercial activities on grow and become an integral part of the company's team calculated. Economic activity and business performance are complex assessed in terms of Consumer performance first as the level of satisfaction of the needs of the enterprise in the second case private descriptive elements or individual subsystems defined as a scorecard. Quality and efficiency of the marketing system, methodological scientific, quantitative and qualitative assessment of developments objectivity, creation and management of a rational assessment system, the level of organization of the marketing system and this system provided through the use of improvement reserves. Organization and implementation of the effectiveness of the marketing system, concentration determines the indicators of the final results. First and second group indicators reflect the organization and good performance of the system

The third group of indicators is the entire marketing system. (decisions were made). The marketing system responds to consumer demand has the property The system becomes sensitive and adapts to small changes in demand for a product, which is determined by consumer qualities, warranty, service and other aspects. This is facilitated not only by the marketing analysis of competitors' activities and the search for forms of cooperation with them, but also by the upbringing of a highly cultured, adaptable and highly ethical consumer. It's good that consumers want success in this area. an understanding capable of accurately predicting the dialectic of demand and its aspects, knowing the capabilities of the field of activity, able to impart flexibility and elasticity to dynamics achieved through the high professionalism of marketers. aspects are assessed using quantitative and qualitative indicators. The level of organization of the system, the required organizational structure of the personnel. depending on the availability of tools. These are the necessary organizational tools model, algorithmic and heuristic marketing technologies, flowcharts of market research algorithms, consumers defining demand, choosing competitive marketing strategies, network models, matrices, graphs, technological schemes and procedures, functional models of positions, marketing functional network matrices, instructions, rules, algorithmic flowcharts to determine the causes of business failure, etc. These tools allow you to conduct marketing activities quickly and with high professionalism. Organizational forms, procedures, rules, regulatory effectiveness, consumer demand, and the ability to ensure rapid, reliable and cost-effective adaptation to the dialectic of market conditions. In using them for each specific movement of the organization plan and quality, efficiency of use, implementation in the future The feasibility of an increase is determined by innovative changes. In this case, partners and competitors in this and other segments experience is taken into account because this area of research is constantly needs some work. Specialists of the organizational and functional level of the marketing cycle is evaluated as follows:

- First, comparison of real and rational approaches;

- secondly, from model, algorithmic and heuristic technologies, from flowcharts of algorithms for various aspects of the activity programmed regulated marketing, use of standardized forms and methods;
- Third, the quality of the organizational functional matrix, standardization and regulation of the marketing activities of all employees.

Marketing to determine the effectiveness of system compliance also by evaluating the following performance aspects will be increased:

- Solve the marketing problem in the market and in this enterprise (organization).

achieve;

- performing marketing functions;
- functioning of the organizational mechanisms of the system.

All mentioned aspects are independent in marketing decisions in practice. finding the opposite. The quality and effectiveness of marketing solutions, how marketing functions are performed or otherwise In other words, it determines the effectiveness of the implementation of the entire system. Obviously a reasonable level of implementation of the marketing system, can be determined by calculating specific indicators. This is special indicators may include the following: Main special indicators:

- Types of problems in terms of characteristics and stages of technology. indicators;
- Uncontrolled and unplanned occurrence of situations

degree;

- the level of solving marketing problems;
- Acceptable in terms of functions and technology stages.

number of solutions.

Secondary special indicators:

- Reasonable in terms of functions and technology

non-compliance rate;

- Making decisions about the optimal structure

the degree of rationality of structures;

- level of implementation of decisions;
- coefficient of timeliness of decision-making.

Tertiary special indicators:

- the level of effectiveness of the marketing cycle;
- the level of demand for marketing functions in the workforce;
- profitability of functional solutions.

Special indicators of the level of rationality of the marketing system are:

- Planned occurrence of problem situations and comprehensive reflection of controllability, the level of their solution;
- Number and structure of solutions to be standardized.

relative definition as well as design of the corresponding structure

identification of reserves for;

- speed of implementation of solutions, their development

determination of the level of centralization;

- Organized a marketing cycle for the service sector.

description

In short, service marketing

determine the effectiveness of the system based on the above indicators,

directly to ensure the further expansion of the scope of its activities

has a positive effect.

References:

1. Constitution of the Republic of Uzbekistan. T .: Uzbekistan, 2014.
2. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On the program for the development of the service sector in the Republic of Uzbekistan for 2012-2016." May 10, 2012, No. PQ-1754.
3. Belyaev V.I. Marketing: Foundations of Theory and Practice. Textbook. - M .: KNORUS, 2010. - 680 p.
4. Danko T.P. Marketing Management: A Textbook. - M .: INFRA-M, 2009 .-- 363 p.
5. Hotel and restaurant business, tourism: Collection of normative documents / Series "Law and Society". - Rostov n / a.: "Phoenix" 2003. - 384 p.
6. Zorin I.V., Kvartalnov V.A. Encyclopedia of Tourism: Handbook. - M .: Finance and statistics, 2004. - 368p.
7. N.I. Kabushkin Tourism management. -Minsk. New knowledge, 2002.409 p.
8. A.P. Pankruksin Marketing. Tutorial. - M .: Omega-L, 2009, - 656 p.
9. Bagiev G.L., Tarasevich V.M., Ann X. Marketing. Textbook. - SPb.: Peter, 2009, - 736 p.
10. E.P. Golubkov Fundamentals of Marketing. - M .: Finpress, 2003.
11. Danchenov L.A. Marketing. - M.: 2004.
12. Dj.O.Shonessi. Competitive Marketing: A Strategic Approach. SPb.: Peter, 2002.

13. Soliev A. Marketing. Marketing. Tutorial. - T.: ART-FLEX, 2008. -- 384 p.
14. Karpova S.V. International marketing for university students. Tutorial. - Rostov n / a: Phoenix, 2010. -- 184 p.
15. Kosimova M.S., Ergashkhodzhaeva Sh.Yu. Marketing. T.: TDIU, 2004.
www.interunion.ru
www.world-tourism.org
www.wttc.org
<http://www.wto-mfrketing.ru> - WTO website
<http://www.tourism.uz/>
16. www.dis.ru... Magazine "Marketing in Russia and Abroad".
17. www.4p.com.ua
18. www.bci-marketing.aha.ru

ФИО автора: Kharrova Shakhnoza Juraevna

Second grade english teacher of 39 school, Akdarya district, Samarkand region

Название публикации: «INNOVATIVE WAYS TO TEACH ENGLISH»

Annotation: *This article is about the innovative methods currently used in schools in English language learning and the scope of their application.*

Key words: *training, integral, practical methods, stage, information.*

Today, foreign language skills are becoming an integral part of vocational education. Specialists in various fields have a high level of cooperation with foreign partners, so they have a high demand for language learning. In modern society, foreign languages are becoming an important part of vocational education. Such knowledge is first acquired by people in schools, colleges, lyceums, and later in institutes, training courses, or by acquiring basic information that helps them learn a foreign language independently. Today, there is a large collection of study materials for people with different levels of language skills. Success in achieving this goal depends on the practical methods and skills of teachers. The ability to use information technology and modern teaching methods helps to quickly understand new materials.¹ By combining different methods, a teacher is able to solve specific curricula. In this regard, teachers and students need to become familiar with modern methods of teaching foreign languages. As a result, you will be able to choose the most effective way to achieve your goals. Using a variety of teaching and learning methods can be effective. Teaching takes place in small steps and is based on the student's existing knowledge system.² As time goes on, innovation in every field increases. There are also different styles of language teaching. When teaching English, it is best to use step-by-step instructions, depending on the age and level of the learner. Students are divided into groups based on elementary education, intermediate education, and advanced education. A special program will be developed by the teacher for each stage.

At the initial stage, the emphasis is on pronunciation. According to Harmer, the first requirement for those who know their native language during the conversation is pronunciation. At the beginning of the learning process, the teacher should focus on the student's pronunciation. Although grammar and vocabulary are important, it is useless if the speaker mispronounces them. Native speakers can also understand speech with grammatical errors if the speaker pronounces the words correctly.³ Therefore, in teaching, the main focus is on pronunciation. In this case, the use of different audios of native speakers gives good results. The teacher should teach the correct pronunciation of letters and words during the lesson. There is also a strong emphasis on oral and

reading skills in the early stages. If we look at the types of speech activities of foreign language teaching, the following tasks should be performed in their teaching:

- a) Create a reading mechanism;
- b) Improving oral reading techniques;
- c) Teach them to understand what they are reading.

At the elementary level, there is a strong emphasis on reading aloud. Reading texts are also becoming more and more complex, from the simplest to the simplest. However, it should be noted that although the work in the early stages is mainly focused on the development of oral skills, it does not solve the problem of developing oral communication in English. He is only in the process of preparing to work on a real speech. In addition, reading words beautifully and fluently increases a student's love of learning the language.

Students are encouraged to directly follow the model of the teacher by observing what and how the teacher is writing. The student then has the opportunity to try independently. After the text has been created, teacher and students read what they've written together, always exploring different text features (letters, sounds, punctuation).

This experience provides support from the teacher, while still promoting independence and bolstering confidence with reading and writing. Most modern classrooms are now equipped with interactive whiteboards—the perfect medium for experimenting with interactive writing.

If you make a game out of it by introducing a ball, suddenly everyone wants to answer. Ask a question. Throw the ball to a student (beach balls and bean bags work best). They answer the question. Works every time.

It's best to start with a student or two who's more comfortable speaking. They, of course, will love getting things rolling. When their peers see how much fun it is to throw a ball around inside and all they have to do is answer a simple question, your classroom will be filled with eager hands.

Leave instructions loose so students don't feel that they're being forced to perform. Let them move about the room in a manner comfortable to them, maybe even stop the music and let them chat a little.

Younger students might enjoy more structured musical activities. The singing duo Greg and Steve is perfect for young ELL students. After years of teaching in mostly primary ELL classrooms, I've amassed an epic collection of Greg and Steve CDs. Were I ever to meet them in person, it might be the equivalent to most people meeting The Beatles. These songs are fast-paced enough to keep things interesting yet slow enough that learners will catch on to the repetitive English patterns. Besides that, they're just really fun.

Another great way to incorporate music is through the use of instruments, particularly rhythm sticks. These are inexpensive and easy for any student to master. Next time you're reviewing vocabulary, pass out the rhythm sticks. Kids love to tap out words in sentences, syllables in words and rhymes. Really, anything that can be spoken orally can also be "tapped."

In addition, students will be introduced to The Present indefinite Tense, The Past indefinite Tense. , Are required to be familiar with verb tenses such as The Future indefinite Tense and to be able to use verb forms vividly in these tenses. Students learn that nouns are used in the singular and plural, that suffixes "s" or "es" are added to the third person singular form of a verb in the present indefinite tense, and that interrogative, negative, and imperative forms of sentences are also introduced at an early stage. during the study period.

In the middle stage of teaching English, the focus should be on using techniques that help to increase thinking, speaking, and initiative in reading and understanding larger texts. Students will be given homework. Exercises to check comprehension of the text are given and can be expressed as follows:

Answer the question on the text Samarkand:

Why Samarkand is called like this?

Where is the ancient center of the city?

How many population is there?

Question-answer exercises are used to strengthen the student's speech, improve memory, and repeat. New words from the text are memorized. Questioning and answering will help you to memorize the words and use them in your speech. In addition, the organization of various games in the classroom increases the student's interest in learning the language and speeds up the learning process. In the Hot Ball

game, students form a circle and say one of the new words to the ball. Participants do not repeat each other's words, are expelled from the game if they repeat or stop speaking. That's the way to play.

In the middle stage, grammar is taught in more depth than in the first stage, and students are given exercises and tests based on the rules of grammar.

Computer and phone language learning programs are also great for elementary and middle school language learning. Examples include Talk (English speaking practice), Daily English, Learn English (English master), How to speak real English. These programs are designed to include all sections of reading, listening, and testing.

Recording new words on a phone dictaphone is another great way to listen in your spare time. Also, showing more English subtitles and cartoons is an effective way to teach the language.

At the higher level, independent work plays a special role, especially in a foreign language. The course requirements at this stage are different from those at the previous stages. The lesson is no longer based on oral speech, because at this stage most of the language material is studied passively (receptively). That is, reading comprehension plays a key role.⁴ Texts are also large in size and language material is complex. Reading, speaking, listening exercises are held regularly. When organizing a lesson, a special day is set for Reading, a special day for Speaking, and a special day for Listening. Homework is also more complex than previous steps. Speaking lessons include a 2-minute talk with a topic. Alternatively, text cards will be distributed to students. Each student gives their opinion on the topic on the card of their choice. The speech requires the use of previously used phrases, phrases, introductions, new words, synonyms.

Homework can be used to prepare additional text topics using the press, periodicals, media, and online materials. Students will be interested to learn about interesting research and scientific discoveries.

In conclusion, modern language teaching is aimed at forming a more cultured individual who has the skills to self-analyze and systematize new knowledge. Innovative methods are an integral part of modernizing the entire system. With this in mind, teachers can become acquainted with the most advanced approaches and then combine them and use them in their work to achieve significant growth in the education system. Many organizations are moving to a new level, using multimedia capabilities to send and receive information. The use of computers and other devices determines the success of the whole educational process.

Adequate attention should be paid to the development of speaking skills and social resilience in educational training. In addition, the success of any lesson in education depends in many ways on the proper organization of the lessons. The lesson should be based on the creative collaboration of teacher and student. Only then will students be able to think independently and develop their will.

References:

1. Passov E. I. Obshchitelnyy metod obucheniya inostrannogo razgovora. - Moscow., 1985: - 10 - p.
2. Johnson, K. E. The Sociocultural Turn and Its Challenges for Second Language Teacher Education. // TESOL Quarterly., - London., 2006: - 235- p.
3. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. - London., 2001: - 64 pages.
4. Jalolov J. Methods of teaching foreign languages. - Tashkent., 2012: - 48 pages.

ФИО автора: *Rahmatova Dilorom Dilmurod qizi*

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti, Xorijiy filologiya fakulteti talabasi

Название публикации: «YANGI O'ZBEKISTONDA XOTIN-QIZLARNI IJTIMOY QO'LLAB-QUVVATLASHDA DAVLAT SIYOSATI»

Annotatsiya: O'zbekiston Mustaqillikka erishgandan keyin ayollarga bo'lgan e'tibor yana yuksaldi. Jamiyat taraqqiyotida xotin-qizlarning o'rni muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Xususan, xotin-qizlar to'g'risida qator qarorlar, farmoyishlar qabul qilindi, kengashlar, tashkilotlar tashkil etildi. Shuningdek, O'zbekiston mustaqilligining ilk yillaridan boshlab xotin-qizlar jamiyatda teng huquqda faoliyat olib borishlari to'g'risida qonun-hujjatlar tasdiqlandi, hamda ularning ijtimoiy himoya qilish chora-tadbirlari ko'rib chiqildi.

Kalit so'zlar: ayollar daftari, Ayollar kengashi, tadbirkor ayol, odobli qiz, iffatli kelin, marifatli ayol, huquqshunos ayol, tashabbuskor ayol, faxriy ayol, yil ayoli, ibratli oila, ixtirochi ayol, mo'tabar ayol, temir daftar.

Ma'lumki, yangi O'zbekistonda ijtimoiy ahvoli, turmush sharoiti og'ir, ishsiz bo'lgan xotin-qizlarni har tomonlama ijtimoiy qo'llab quvvatlash va himoya qilish, ularga ko'maklashish tizimini joriy qilish har bir shahar, viloyat va tuman miqyosida xotin-qizlarni bandligini ta'minlash, biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, kasb-hunar o'rgatish, ijtimoiy sohada faoliyatini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqildi. Tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi, savdo-sanoat palatasi, "Tadbirkor ayol" ishbilarmon ayollar uyushmasi va "Hunarmand"uyushmasi bilan xotin-qizlarni tadbirkorlikka o'qitish, biznes loyihalarini ishlab chiqishga o'rgatish va kredit olishda ko'maklashish hamda ularga amaliy yordam ko'rsatish ishlari amalga oshirilmoqda. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, mamlakatimizda ayollar muommolarini "Ayollar daftari" ni yuritish orqali tizimli ravishda hal etish joriy etildi hamda "Ayollar maslahat kengashi" lari ham o'z faoliyatini boshladi

“Ayollardaftati” – ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy, psixologik qo‘llab-quvvatlashga, bilim va kasb o‘rganishga ehtiyoji va ishtiyoqi bo‘lgan, ishsiz xotin-qizlarning muammolarini aniqlash, bartaraf etish va nazorat olib borish bo‘yicha ma’lumotlar beriladi.

“Ayollar maslahat kengashi” – ijtimoiy himoyaga muhtoj xotin-qizlarning muammolarini o‘rganish va hal etishga ko‘maklashish, oilalarni mustahkamlash va ularning farzand tarbiyasidagi rolini hamda ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan maslahatlar berish, “odobli qiz”, “ifatli kelin” va “marifatli ayol” g‘oyalarini keng targ‘ib etish maqsadida har bir fuqarolar yig‘indisi tashkil etiladigan jamoatchilik asosida faoliyat yurutuvchi tuzilmadir.

“Ayollar daftari” yuritish to‘g‘risida Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 8-yanvardagi 2-sonli qarorida: “Ayollar daftari”ga 30-yoshdan oshgan, boquvchisini yo‘qotgan, I va II guruh nogironligi bo‘lgan, uy-joyini ta‘minlashga muhtoj I guruh nogironligi bo‘lgan, noturar joylarda istiqomat qilayotgan, qaramog‘ida bir va undan ortiq I yoki II guruh nogironligi bo‘lgan bolalari, tibbiy himoyaga muhtoj, huquqiy va psixologik maslahatga muhtoj xotin-qizlar kiritiladi.²⁹ “Ayollar daftari” ga kiritilgan xotin-qizlarni qo‘llab quvvatlash jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan bazaviy hisoblash miqdorining ikki baravaridan to‘rt baravarigacha bo‘lgan miqdorda bir martalik moddiy yordam berilishi mumkin. “Ayollar daftari” dan quyidagi hollarda chiqariladi:

- Bandligi ta‘minlangandan yoki doimiy daromad manbaiga ega bo‘lganda;
- Turar joy ijara kompensatsiyasi belgilangan tartibda to‘lab berilganda;
- Malakali tibbiy xizmat ko‘rsatilganda;
- To‘liq davlat ta‘minotiga olinganda;
- Aniqlangan boshqa muammolari qonuniy hal etilganda;
- O‘z arizasiga ko‘ra;
- “Ayollar daftari” ga noqonuniy kiritish holati aniqlanganda;
- Sudning ozodlikdan mahrum etishni nazarda tutuvchi hukmi qonuniy kuchga kirganda;

²⁹ Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 8-yanvardagi 2-sonli qarori. Xotin –qizlarni ijtimoiy qo‘llab – quvvatlash bo‘yicha qo‘shimcha chora – tadbirlar to‘g‘risida.

- Xizmat ko'rsatish bo'yicha ish olib borish imkonini bermaydigan boshqa holatlar yuzaga kelganda;
 - Shaxs vafot etgan taqdirda;
 - "Ayollar daftari" ga ikki va undan ortiq masalalarini hal etish uchun kiritilgan xotin-qizlarning barcha masalalari to'liq hal etilishi daftarda chiqarish uchun asos bo'ladi;
- Doimiy va vaqtincha yashash uchun respublikaning boshqa hududiga ko'chib o'tganda, doimiy yashash va vaqtinchali turar joyi bo'yicha ro'yxatga olingan kundan boshlab 15 kundan kechiktirmasdan "Ayollar daftari" ga tegishli o'zgartirishlar kiritiladi-shu masalalari ta'kidlab o'tilgan. Bu sa'y harakatlar zamirida o'zbek ayollarini jamiyatda o'z o'rnini topishi, hayotga, oilasiga muhabbatini ortirish, farzand tarbiyasiga alohida e'tibor qaratish ya'ni mamlakatimiz kelajagi uchun yetuk shaxs bo'lib kamol yetishida oiladagi tarbiya eng ahamiyatlidir bunda albatta ayollarning hissassi ko'proq bo'ladi. Shu o'rinda ta'kidlab o'tish joizki, mamlakatimizda barcha sohalarda ayollar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha barcha shart-sharoitlar yaratilgan. Hammamizga ma'lumki, yangi O'zbekiston aholisining 50 foizini xotin-qizlar tashkil etadi, mamlakatimiz erishayotgan yutuqlariga o'zlarini ulkan hissalarini qo'shib kelmoqda.

Bugungi kunda 7 foiz ayollar rahbarlik lavozimlarida ishlamoqda. 2019-yildagi statiskaga nazar solsak, sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar sohasida 82 foizdan ziyod, ilm-fan, ta'lim tarbiya, madaniyat va san'at sohalarida 72 foizni, qishloq xo'jaligida 45 foizni, sanoatda 38 foizni tashkil etgan. Bugungi kunda esa ayrim sohalarda bu ko'rsatkichlarda o'sish bo'lgan. Biroq ilm-fan, ta'lim, san'at va madaniyat sohasida deyarli o'zgarish bo'lmagan. Bundan ko'rinib turibdiki, xotin-qizlar bu sohalarda ham ilg'or bo'lib, o'zlarining tashabbuslari ko'rsatishlari zarur buning uchun mamlakatimizda barcha sharoitlar mavjuddir. Mustaqillik yillarida 2 ming 180 nafardan ortiq xotin-qizlar davlat mukofotlariga sazovor bo'ldi. Bugunga kelib, bu raqamlar 103 nafarga oshdi. Ularning orasida o'nlab O'zbekiston Qahramonlari, fan arboblari, xalq o'qituvchilari, xalq shoirlari, xalq artistlari bor.

“Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”³⁰ Prezident farmoni qabul qilindi. Hamda 1 ta farmon, 2 ta qaror, hukumatning 6 ta qarori va 4 ta farmoyishi imzolandi. Xotin-qizlar qo‘mitasining hududiy bo‘limlari qoshida “Huquqshunos ayollar”, “Ilm – fan va ayollar”, “Tashabbuskor ayollar”, “Ayol va salomatlik”, “Faxriy ayollar” jamoatchilik uyushmalari faoliyat yuritmoqda. Bundan tashqari, turli ko‘rik tanlovlar ayollarni bo‘sh vaqtlaridan samarali foydalanishlari uchun o‘tkazib kelinmoqda. Bularga misol tariqasida, “Yil ayoli”, “Ibratli oila”, tanlovlarini olamiz. Bundan asosiy maqsad shuki, boshqa oilalarga ham ibrat bo‘lishi, hamda namunali oilalar sonini ko‘paytirishga qaratilgandir. Shuni ta‘kidlash muhimki, ayollarning xalqaro faoliyatlari ham o‘sib bormoqda, O‘zbekiston ixtirochi ayollari markazi tashabbusi bilan yurtimiz olimalari Koreya Respublikasidagi xalqaro forumda ishtirok etishdilar.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Xotin-qizlarning mehnat huquqlarini kafolatlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab - quvvatlashga oid chora- tadbirlar to‘g‘risida” gi qarorida:³¹ “Ayollarning mehnat va pensiya sohasidagi huquqlari, gender tengligini ta‘minlash bo‘yicha mutlaqo yangi kafolatlar belgilab berilmoqda, o‘z biznesini tashkil etish, biznes g‘oyalarini tayyorlashda yordam berish, yaxshi ish joylariga joylashtirish va ayollarga tadbirkorlik bilan shug‘ullanishlari uchun 100 milliard so‘m ajratilgan” ligi ta‘kidlab o‘tilgan. Hozirgi kunda, mamlakatimizda xotin-qizlar bandligini ta‘minlash asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Shu o‘rinda Andijon, Namangan, Farg‘ona viloyatlarida “Hunarman” uyushmasi bilan hamkorlikda “Ustoz – shogird” tizimi asosida ishsiz xotin-qizlar bandligini ta‘minlash yo‘lga qo‘yilgan. Ko‘rinib turibdiki, jamiyatimizda ayollar har tomonlama himoya qilinadi. Misol uchun, “Ishonch telefonlari” hamda zo‘rlikdan jabr ko‘rgan shaxslarni rehabilitatsiya qilish va moslashtirish bo‘yicha markazlar xizmat ko‘rsatmoqda. Bu chora-tadbirlar samara berayotgani quvonchli

³⁰ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-martdagi PF-6188-sonli qarori. “Jamiyatda ijtimoiy-ma‘naviy muhitni sog‘lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo‘llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qonuni.

³¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-oktabrdagi PF-6094-sonli Farmoni. “Mehnatga haq to‘lash, pensiyalar va boshqa to‘lovlar miqdorlarini aniqlash tartibini takomillashtirish to‘g‘risida”gi qonuni.

hodisadir. 2018-yilga nazar solsak, 47 ming 690 nafardan ortiq og‘ir sharoitda yashayotgan, 13 ming 344 nafar nogironligi bo‘lgan xotin-qizlarning muommolari joyida o‘rganib, hal etildi, 15 ming 282 nafar ayolga tibbiy yordam ko‘rsatildi, 10 mingga yaqin xotin-qizlarga nogironlik aravachasi, eshitish va harakatlanish vositalari bilan ta‘minlandi. Jamiyatimizdagi yana bir dolzarb masaladan biri, o‘zbek qizlarini zamonaviy ta‘lim olishi, milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash, kasb-hunar o‘rgatish, oilaga tayyorlash muhimdir. Shu maqsadda, “Qizlarjon”, “Qiz bola va yosh oila”, “Mustaqil hayot ostonasida”, “Orasta qizlar” kabi klublar faoliyat yuritmoqda. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad qizlarga oila atalmish muqaddas qo‘rg‘on nimaligini anglab yetishga, ma‘suliyatli bo‘lish, har qanday holatda ham sabr-toqatli bo‘lish, oila a‘zolarini hurmat qilish, kelinlik vazifalari o‘rgatiladi. Natijada yosh oilalar o‘rtasidagi ajrimlar bo‘lmasligiga erishiladi.

2019-yil 7-martda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning Xalqaro xotin-qizlar kuniga bag‘ishlab o‘tkazilgan tantanali marosimidagi nutqida: “Agar siz farzandingizga dang‘illama uy qurib bersangiz vaqt-soati kelib, u eskirishi mumkin, Agar eng zo‘r mashina olib bersangiz-uyam tez orada eskirishi mumkin. Agar unga moddiy boylik, pul qoldirsangiz-uyam bir kun sarf bo‘lib tugashi mumkin. Ammo dunyodagi hech qachon eskirmaydigan, yo‘qolmaydigan bebaho bir boylik borki, u ham bo‘lsa, farzandingizga bergan bilim va ma‘rifatni qayerdan, nimadan olishi mumkin? Avvalo, kitob degan xazinadan”. Shu nuqtai nazardan qaraganda, “Qizlar kutubxonasi” nomli mobil ilova yaratib, ishga tushirildi, 2000-2018-yillarda 283 nafar qizlar “Zulfiya” nomidagi Davlat mukofotiga sazovor bo‘ldi. 2021-yil 8-mart arafasida 28 nafar qiz mukofot bilan taqdirlandi. Shunday farovon mamlakatda yashab turib ayollar o‘rtasida huquqbuzarliklarni sodir bo‘lishi juda ayanchli holatdir. Huquqbuzarlikning barvaqt oldini olish masalasi har doim e‘tibor markazidadir. Shu masalada jazoni ijro etish maskanlaridan ozod qilingan xotin-qizlarni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish bo‘yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shuningdek, 2018-yilda muqaddam sudlangan, diniy ekstremistik oqimga daxldorlikda gumon qilingan ro‘yxatidan chiqarilgan 3 ming nafardan ziyod ayol va notinch oilalarda yashayotgan xotin-qizlarga amaliy yordam berilmoqda 10 ming 14 ta oila bilan profilaktika ishlari olib borildi va

71 foiz shunday oilalarning notinchligi bartaraf etildi. Natijada xotin-qizlar o'rtasida jinoyatchilik 34 foizga kamaydi. Onalik va bolalikni himoya qilish, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bo'yicha ibratli faoliyat olib borayotgan xotin-qizlar uchun "Mo'tabar ayol" nishoni ta'sis etildi. 2018-yil 8-mart bayram arafasida 260 nafar ayollar ushbu mukofot bilan taqdirlandi.

Bugungi kunda, mamlakatimizda xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlanmoqda. Xotin-qizlarning muammolari, ehtiyojlari hamda qiziqishlari bo'yicha kamissiyalar tuzilib, uyma-uy yurish orqali o'rganish ishlari yo'lga qo'yildi. Bu mas'uliyatli hamda savobli ishlarga sektor rahbarlari, mahalla raislari va ularning oilalari, xotin-qizlar va ijtimoiy-ma'naviy masalalar bo'yicha o'rinbosarlari ayollar bilan ishlash borasidagi faoliyati samarili tashkil etildi. Buning natijasida, muhtoj ayollar sanatoriyalar, davolash-profilaktika muassasalarida sog'lig'ini tiklash, ichki turizm uchun yaratilgan imkoniyatlardan keng foydalangan holda sayohat va dam olishlarni tashkillashtirildi. Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash davlat maqsadli jamg'armasi sifatida qayta tashkil etilishi ko'rib chiqildi. Bu haqda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021-yil 5-mart 5020-sonli "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillshtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarorida³² "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash davlat maqsadli jamg'armasi" ni qayta tashkil etish va unga og'ir ijtimoiy vaziyatga tushgan, nogironligi bo'lgan, kam ta'minlangan, uy-joy sharoitini yaxshilashga muhtoj, sog'lig'ini saqlash, ayollar sportini rivojlantirishga, tadbirkorlik tashabbuslarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash uchun tijorat banklariga resurs mablag'larini belgilangan tartibda joylashtirish, mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan kasblar bo'yicha bilim va ko'nikmalarni egallashlari uchun zarur sharoitlar yaratish bilan bog'liq tadbirkorlikni moliyalashtirishga ko'maklashish"-masalalari bo'yicha mablag'lar ajratish ishlari ko'rib chiqildi. Jamg'arma har yili "Xalq banki" ga 100 milliard so'm miqdordagi mablag'larni 2021-yilda Markaziy bankning asosiy stavkasidan 4 foiz stavkada, 2022-yildan boshlab esa Markaziy bankning asosiy

³² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021-yil 5-mart 5020-sonli qarori. "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtiroki".

stavkasiga yo'naltiriladi. Bundan tashqari, tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish uchun 3 yilgacha muddat va 6 oygacha imtiyozli davr bilan Markaziy bankning asosiy stavkasida bazaviy hisoblash miqdorining 150 baravarigacha bo'lgan miqdorda kreditlar ajratiladi. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, "Ishga marhamat" monomarkazlari, kasb-hunar o'qitish markazlari, mahallalarda kasb-hunar o'rgatish, tadbirkorlik markazlari yoki nodavlat ta'lim muassalarining kasbga o'rgatish o'quv kurslari tashkil etiladi. 2021-yilda "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" va "Temir daftari" ga kiritilgan xotin-qizlarni uy-joy bilan ta'minlash maqsadida Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar mahalliy byujetlar ajratilgan. 10 milliard so'm – noturar joylarda istiqomat qilayotgan ayollarga, 5 milliard so'm-otasidan ayrilgan yolg'iz onasi qaramog'ida bo'lgan voyaga yetgan uy-joyga muhtoj xotin-qizlarni uy-joy bilan ta'minlashga qaratilgan. Jami bo'lib 240 milliard so'm ajratilgan. Bosh prokuratura 2021-yilda majburiy undiruvlar hisobidan "Ayollar daftari" ga kiritilgan xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash jamg'armalariga 150 milliard so'm mablag' yo'naltirilishi ta'minlandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-iyundagi PQ-4749-son qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 3-fevraldagi PF-6155-son Farmoniga muvofiq 2020/2021 o'quv yilidan boshlab Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligining tavsiyanomasiga ega bo'lgan xotin-qizlar uchun davlat granti asosidagi qabul ko'rsatkichlari ajratilganligi,³³ shuningdek, ehtiyojmand oilalar farzandi bo'lgan xotin-qizlar uchun oily ta'limga ajratiladigan davlat grantlari soni ikki barovarga oshirish orqali ikki mingtaga yetkazish ma'lumot uchun qabul qilingan. 2021/2022 o'quv yilidan boshlab bazaviy to'lov kontrakt asosida davlat oliy ta'lim muassasasiga qabul qilingan, ota-onasi yoki ularning biridan ayrilgan muhtoj qizlar, boquvchisi yo'q yolg'iz ayollarni Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari hamda davlat Oliy ta'lim muassasalari hisobidan o'qitishi tartibi joriy etildi. "Iffatli ayol" teleko'rsatuvi O'zbekiston Milliy teleradiokompaniyasi, Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi tomonida o'rnatilgan bo'layotgan ayollarni jalb qilgan holda efirga qo'yiladi.

³³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-iyundagi PQ-4749-son qarori.

Bundan maqsad, jamiyatimizda iffatli ayollar, har tomonlama o‘rnak bo‘lishga arziydigan xotin-qizlar sonini oshirishdir.

Yuqorida keltirilgan fikr va mulohazalar natijasida quyidagi xulosalarni berish maqsadga muvofiqdir: avvalo mamlakatimiz erishayotgan yutuqlarida ayollar hissalarini borligi quvonchlidir. Xotin-qizlarning turmush darajasini yaxshilash, jamiyatda o‘z o‘rinlarini topishda, huquqiy tengligini ta’minlash, tashabbuskorligini qo‘llab-quvvatlash borasida amaliy ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, ijtimoiy yordam orqali ko‘p xotin-qizlar o‘z hayot yo‘llarini izga solgan bo‘lsada, ammo chekka qishloqdagi ayollarni ham qamrab olayotgani yo‘q. Bundan tashqari, jamg‘armalarda mablag‘ning yetarlimasligi tufayli chekka hududdagi xotin-qizlarga yordam yetarli darajada ko‘rsatilmayotgani, ularning bandligini ta’minlash ham birmuncha qiyin masalaga aylanib kelinmoqda. Buning uchun, yirik tadbirkor tashkilotlarni chekka hududlarga jalb qilish, nodavlat notijorat tashkilotlar sonini ortirish va ularning faoliyatini kengaytirish lozim.

Foydalanilgan internet ma’lumotlari:

1. www.lex.uz
2. www.shmirziyoyev.uz
3. www.xotin_qizlarniqo'llab_quvvatlash_markazi.uz
4. www.zulfiyaonim.uz
5. www.prezidentfarmonlari.uz “Xotin qizlarni qo‘llab quvvatlash to‘g‘risida” gi Prezident farmoni.

ФИО автора: *Ro'ziyeva Umida Abruyqul kizi*

Master student of Samarkand state institute of foreign languages

Название публикации: «THE PECULIARITIES OF USING INTERNET RESOURCES TO TEACH VOCABULARY IN COMMUNICATIVE WAYS»

Abstract. The following paper aims at proving the importance and advantages of using internet resources to teach new vocabulary and revise the acquired vocabulary. The purpose of this article is to encourage teachers to apply these research-based recommendations in new ways, using digital tools, media, and the Internet-that is, to deploy technology in service of vocabulary learning in a communicative way.

Key words. Teaching vocabulary, learning vocabulary, computer, internet, interaction, communication, attention, technology, methods, information, test

Introduction

Today's learners' preferences lie towards the use of the internet as supportive resource. The use of virtual dictionaries and materials to practice the target language has become very common among them. It was decided to take advantage of it as language teachers, by implementing Internet resources in order to provide students with a different alternative to learn and interact with the language, that encourage and maintain learners attention and the willingness to study with a positive attitude the target language. English language teachers have been implementing traditional teaching techniques for years which involve the same classroom dynamics. These used to cause to set boundaries to the learning expectations of the students. Yet, nowadays, the World Wide Web provides people the golden opportunity to learn and practice what they want to. So one can explore and articulate the class with language activities on the web. Since the web provides plenty of resources, Heick (2012) highlights the current impact that technology has had towards education; the author claims that the days in which people have problems with finding information have already finished; In this sense, any kind of information that a teacher or student could ever need is available on

the internet. Computers and language laboratories have arrived to set aside those traditional resources like grammar books and photocopies used to teach and learn a foreign language. The former are available wherever learners want with the latter being exist in only libraries.

Jeong-Bae Son (2008) states that teachers can find attractive materials in order to construct network-based teaching environments in which they can create meaningful tasks and use suitable materials in EFL sessions. Those web tools can be used inside and outside the classroom, as a main resource to prompt the students' interaction with specific content selected by the language teacher. Moreover, Gitsaki & Taylor (2000) content that the learner's self-confidence can be enhanced when they take the risk to search information on the web, and they obtain the outcomes they were expecting.

Vocabulary learning one of the very impotant procedures of learning a foreign language. It is usually dealt with when learners come across new words while doing reading or listening tasks in class. Different techniques and approaches have been implemented by second language learners so as to learn vocabulary.

Method and materials. Various kinds of materials and methods have been used to reach the findings of the following research. Internet resources in an elementary course, learning and the teaching process, the roles of the teacher, language teaching purposes have been the main themes and assets to decide which methods to use in the following research. Basically, the observation and experiment methods of research have been applied. They have been performed in classrooms of English of variously leveled classrooms. The methods involved pre-test and post-test for group of second language learners. Findings suggested that the experimental group showed great result in learning vocabulary using different kinds of internet resources via computers.

Research and findings.

The plethora of resources provided by internet can be exploited for second language learning purposes. Web allows instant access to up-to date information on just about. Thus, it has gained immense popularity among language teachers and learners. Some

of the supplemental language activities that could be incorporated in the classrooms are reading tests and comprehension questions, grammar exercises, pronunciation exercises, vocabulary tests and so forth.

The research was conducted in a class of 30 second language learners in a suburban secondary school with intermediate proficiency level. They were 14-15 years old. They were divided into two groups. The vocabulary pre-test contained 30 multiple choice questions on vocabulary during completing the reading tasks. First group was given printed reading texts together with the reading tasks which were downloaded from the internet, while the other group used internet to read the texts and complete the reading tasks online. Learners in the latter group were instructed to read specific texts and complete the activities online. Both groups were using the same reading texts and the same tasks. The only difference occurred in the discussion part. The discussion of answers to the reading tasks was done between the teacher and the learners in the control group. On the other hand, learners in the experimental group received immediate feedback from the supervising and monitoring. The data of findings was analysed and concluded based on the common behaviour and changing features and skills of pupils. Those of experiment group better understood new vocabulary through the use of computer. Thus, it can be deduced that the experimental group performed better after the treatment of using computer to learn new vocabulary. The use of computer helped learners to perform better in learning vocabulary compared to using the printed materials. The interface of the website could have great effect on learners to be more engaging to the learners in learning compared to the printed materials.

- ✓ First of all, learning new vocabulary in teaching foreign languages is quiet. The research participants were very attentive looking at the computer screen, completing the tasks online.
- ✓ Secondly, lack of distraction is favorable. There was minimal interaction between learners-learners as they were occupied with reading and answering the questions.
- ✓ Thirdly, One can learn at ease. The learners seemed to be at ease exploring the online activities with some of them would peek at their friends sitting nearby, looking at what they were doing. It was chance to become computer buff.

- ✓ Tremendous increase in the language acquisition can be observed by teachers.
- ✓ The general enjoyment of classes contributes to learning and it fosters interactions.
- ✓ Using internet resources allows learners to self-assess and compare their performance.
- ✓ Learners will be able to learn vocabulary effectively and develop their potential in experiencing different methods of learning.
- ✓ Learners are highly motivated in learning language with the computer than with conventional method.

Discussion. Thus, the role of the computer in language learning is tremendous. For this matter, the combination of websites and computer in second language classroom will bear fruits especially for vocabulary learning. Internet has its role in vocabulary learning. Using the internet for language learning purposes may be relatively new to these learners as they may use it as a medium of entertainment and e-mail. Hence, the thought of using internet for language learning may require training of the learners how to navigate itself, that explains what to do and how to by the language teacher. This would further assist learners to explore the use of internet for language learning, in particular vocabulary learning. Students exploring online can find a wide array of information, read English in an assortment of contexts, interact with native speakers, and even write their own comments and questions. These opportunities can make the Internet a wonderful tool for English learners, as well as a great motivator.

Vocabulary learning in communicative way is very vital. To understand a text, one must understand the words that represent the ideas or concepts. We also know that there are degrees of word knowledge, from "I've never heard this word before," "I don't know this word at all" to "I know this word" and "I can apply it in multiple contexts". One can learn new vocabulary by metacognitive knowledge as well that is to say, they will use their background knowledge to guess the true meanings of the words.

There are several traditional recommendations to improve vocabulary

- by encouraging wide reading,
- teaching words

- word learning strategies
- promoting active learning and interest in words

Recent recommendations are to encourage teachers to apply these research-based recommendations in new ways, using digital tools, media, and the Internet-that is, to deploy technology in service of vocabulary learning. Teachers can enjoy the ubiquity of technology and media, Technology along with internet can and should be part of the solution to the vocabulary gap of learners of English as a second or foreign language only when they are used flexibly in response to students' varied needs and interests.

List of used literature

1. Gallo-Crail R, Zerwekh R. Language Learning and the Internet: Student Strategies in Vocabulary Acquisition. In Spreen C.A. editor. New Technologies and Language Learning: Cases in the Less Commonly Taught Languages. Honolulu: Second Language Teaching and Curriculum Center. 2002; 55-79.
2. Gitsaki and Taylor. (2000). Designing smart Web Tasks for EFL Students. Web-Assisted Language Learning. Retrieved from: espace.library.uq.edu.au/eserv/UQ:171280/SMART_WebTasks.pdf
3. Heick, T. (2012). Three Ideas for 21st Century Global Curriculum. Retrieved From: www.edutopia.org
4. Son, Jeong-Bae. (2008). Using Web- based learning activities in the ESL Classroom. International Journal of Pedagogies and Learning

ФИО автора: *Nomozova Roziya Omonovna*

MOSCOW PSYCHOANALYSIS

2-COURSE MASTER'S STUDENT

35 school psychologist Ishtikhon District

of Samarkand region

Название публикации: «THE INFLUENCE OF THE UNDESIRABILITY OF HAVING A CHILD ON THE STATE OF FRUSTRATION IN EARLY YOUTH»

The continuation of the species is one of the basic needs of Man and all life.

However, there are cases when a person, contrary to all the laws of nature, is not ready for the emergence of a new life. Then the question arises about the unwanted pregnancy. There are many undesirable reasons for the appearance of a child and the consequences that lead to the birth of an unwanted child. As part of this work, it is important that we observe the relationship between the reluctance of the child and the subsequent suicidal tendencies.

In our opinion, the successful definition of pregnancy is V. Given by the Prince. He defined pregnancy as the emergence of a biological system of two individuals in which there are interactions. He also notes that in this biological system, the mother and the child are not "equal", but the mother is subject to the child, because the second month of pregnancy the child reorganizes the mother's body for himself already in the early stages of hormonal changes, such as increasing blood circulation, etc. Based on this definition, it can be concluded that from the time of conception, the mother and the child are closely related, and any changes in the mother affect the child.

In psychology, there are stages in which each pregnant woman, as well as her immediate surroundings, passes. Let's call only those who have a direct relationship with the future mother: decide on the period of the birth of the child, pregnancy, becoming a parent. Let's look at them in more detail.

G. G. The first stage of Filippov is called the detection of pregnancy. During this period, especially in the early stages, pregnancy may not yet be carried out by the woman herself, which can ignore such obvious symptoms as a delay in menstruation. According to her, sometimes even after visiting a doctor and confirming her pregnancy, especially women who do not want to be mothers, refuse to realize her existence. This period is characterized by certain experiences that can be both positive (in the desired state of pregnancy) and negative (if pregnancy is undesirable).

G. G. Filippova distinguishes 8 options for the experience of determining pregnancy, we need to consider only some of them in connection with an unwanted pregnancy.

G. G. One of the variants of the identification experiment, called Filippova, is concern about an unwanted pregnancy. With the slightest suspicion of an "interesting situation", a strong anxiety arises, which not only lasts until the confirmation that the pregnancy begins, but also after it, often begins to overdo it. The next exciting experience for us, you can call an ambivalent attitude. This version of the experiment is characterized by a change in polar emotions and a delay in the decision to maintain pregnancy. If the pregnancy is undesirable and it is impossible to stop it for various reasons, then the pregnant woman can enter into affective and depressive states. The next version of the experiments should note a weakly expressed ambivalent relationship with unreasonable delay in the decision on the continuation of pregnancy. The reasons for the delay can be very different from a burning ticket for a holiday, a simple excuse for lack of time. Long-term identification of pregnancy occurs when all the signs of a new life are already present, but the woman interprets them as usual health problems. G. G. According to Filippova, this situation is often threefold in women who give up children. In our opinion, another important way to experience identification is to experience a negative feedback. It is kept stable, regardless of the decision to keep it during pregnancy. Feelings of a pregnant woman in depressive situations can be neglected by her position, or the attitude to rejection will be preserved

After determining the pregnancy, the second period comes, which, in fact, leads itself. This period is characterized by the point of view of experiencing the symptomatology and emotional state of a pregnant woman with G. G. Filippova. Let's take a closer look at what will be of direct interest within the framework of our research. Disturbing experience of pregnancy with the prediction of unfavorable results. Any situation is treated as a threat, a woman is constantly in stress, aimed at receiving bad news.

Combined with the ambivalent and weakly expressed ambivalent type of pregnancy identification. The next feature of interest is a depressive state. There are occasional exacerbations, usually combined with an ambivalent and weakly expressed ambivalent type of pregnancy identification, which is a general condition without improvement on the emotional background, as well as a rare affective-negative. Especially it is necessary to emphasize the different forms of refusal of pregnancy when making a decision to preserve it. G. G. Filippova emphasizes the following: almost complete absence of any symptoms, both physical and emotional; impressive-negative experience of all symptoms, i.e. the attitude of a pregnant woman to the signs of manifestation is negative, they are perceived as confusing, unnecessary. There is a stable negative attitude, especially with repeated attempts to have an abortion. With such a nature of pregnancy, the abdomen is almost not felt, the child is perceived as an undesirable component as punishment. All of the above characteristics are combined with the identification of an ambivalent, weakly expressed ambivalent, affective-negative or long-term pregnancy

With a successful duration of pregnancy, according to the results of 9 months, a woman becomes a mother, and a new period-the appearance of a parent. For a newborn, this period is no less important in the formation of personal characteristics, character, psyche than the previous ones.

The most obvious process of childbirth from the point of view of the psychology of the fetus is S. Presented by Grof. He considers the stage of birth to be the most important point in the formation of the human spirit. This divides the whole process

into four stages and highlights the basic perinatal matrices, each of which has its own characteristics

The first primary perinatal Matrix, or PBM1, is formed at the end of pregnancy. This matrix reflects the original unity with the mother. At this stage, a positive attitude to life is formed, Life potential is established. With the successful passage of this matrix, the child can relax, rejoice, accept love, etc. With the negative experience of PBM1, the above skills can be difficult to implement or completely absent. In addition, various programs that can be reflected in a more conscious period, such as "I'm on time", can also appear - with an unwanted pregnancy, when considering the option of saving a child - "just rest-I kill".

The second main perinatal Matrix, or BMP2, is the era of fights. For a child this is a period of struggle, he feels anxiety and danger. With the successful completion of BMP2, the child will experience a feeling of patience, vitality, usefulness. In this regard, it is extremely undesirable to interfere in general activities. With the unsuccessful end of the BMP2, qualities such as patience, the ability to overcome obstacles can be partially formed or not formed at all, in some cases, the matrix of "sacrifice" may develop.

The third main perinatal Matrix or BMP3 is the period during which the fetus passes through the birth canal. This stage is characterized in the most accurate sense of the struggle for survival. With the successful passage of this matrix, qualities are formed that will help to fight in the next life. When interfering with the process from the outside, this matrix does not form correctly. With different abnormalities of the BMP3, children with different mental disorders of different orientations are born with suicidal behavior and violence against others.

The fourth main perinatal Matrix, or BMP4, is the direct birth of a child. After all the efforts, the child finally feels freedom and the long-awaited vacation comes. At this stage, literally everything is important - cutting the small intestine, cleaning the airway, applying the child to the mother's chest - all this has a significant effect on the

formation of the last fourth Matrix. The incorrect passage of this stage can lead to a negative reaction to the surrounding people and the whole world, psychosexual disorders, the lack of a sense of satisfaction from the work done, etc.

So, S. Grof identified the relationship between unfavorable perinatal development and subsequent mental abnormalities.

The list of the used literature

1. A. A. Kucher, V. P. Kostyukevich Identification of suicidal risk in children/ Bulletin of psychosocial and correctional and rehabilitation work, 2001. - No. 3-pp. 32-39

2. A. Alfred. The science of characters: to understand the nature of man / Per. E. A. Tsykina. - 2nd ed. - Moscow: Academic Project; Paradigm, 2013. - 253s..

Avdulova T. P. Psychology of adolescence: textbook. Manual for students. Institutions of higher education. Education/ T. P. Avdulova. - 2nd ed., ster. - M.: Publishing center "Academy", 2014. - 240s.

. Barabanshchikova T. A., Nikolaeva E. S. Personality psychology. Methodological tools: An educational and methodological manual. - Moscow: Moscow Institute of Psychoanalysis, 2016. - 244s.

. Bekoeva D. D. Practical psychology: textbook. manual for students of higher education. institutions/D. D. Bekoeva. - M.: Publishing center "Academy", 2009. - 192s..

Bolotova, A. K., Molchanova, O. N. Developmental psychology and age psychology [text]: textbook. Manual/ A. K. Bolotova, O. N. Molchanova; Nats. research. uni-t "Higher School of Economics". - M.: Publishing house of the Higher School of

Economics, 2012. - 526, [2]p. - / Textbooks of the Higher School of Economics/. - 2000ex.

. Baron R., Richardson D. Aggression-St. Petersburg:Peter, 1998. - 336c

. V. A. Guryeva Psychogenic disorders in children and adolescents, Moscow, Kronpress, 1996. - 210c

.. V. A. Rozanov, A. S. Rakhimkulova, A. I. Ukhanova. The feeling of meaningless existence in adolescents-the connection with suicidal manifestations and mental health/Suicidology, 2014. - No. 3-pp. 33-41

. V. Frankl. The man in the posiki of sense.M.:Progress. - 1990. - 196c.

. Venar Ch. Psychopathology of child and adolescent development / Charles Venar, Patricia Kerig-St. Petersburg.:Prime-EUROZNAK,2007. - 670s.

12. Age psychology: studies. Manual for students. Institutions of higher education.

Prof. Education/ [T. D. Marcinkovskaya et al.]; edited by T. D. Marcinkovskaya. - M.: Publishing center "Academy"; 2011. - 336s.

13. Vygotsky L. S. Psychology of human development. - M.: Publishing house Sense;Publishing house Eksmo, 2006. - 1136s.

ФИО автора: *Normatov Sulton*

Teacher of the Department of Informatics, Tashkent State Pedagogical University

Название публикации: «ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE HISTORY OF ITS DEVELOPMENT»

Annotation

This article analyzes the history of artificial intelligence and its development. The information is intended to reveal general and most important processes. Covers the period of development of artificial intelligence until 2021.

Introduction

Today, the intellectual development of mankind is entering a new, unique stage. This stage is directly related to the creation of machines with human-like intelligence and its rapid introduction into all spheres of society. The main weapon of new types of machines is their artificial intelligence and is recognized as a key factor in determining the potential of the machine. To better understand artificial intelligence, it is worthwhile to read the definition given to it by scientists. Although there are many definitions of artificial intelligence, none of them are universally accepted. However, today there are definitions of artificial intelligence that have a similar general meaning. At the end of the twentieth century, many unnecessary approaches and definitions of artificial intelligence were abandoned. However, the human mind has remained the main model for artificial intelligence. The goal was to automate the work processes of the machine by relying on human intelligence and thereby increase the behavior of intelligent people in the machines. But today, a new approach to artificial intelligence is emerging. In particular, many researchers are advancing the idea that artificial intelligence is not human-like, but involves the development of automated systems that work well in complex problem areas or processes using any method. Such approaches are contributing to the application of artificial intelligence in real life and the acceleration of its development. In other words, there is a tendency in the creation of artificial intelligence to move from general to specific. This can lead to the correction of a historical error.

Methodology

In 1950, at the Dormunt Conference, it was realized that the ideas and goals put forward by prominent scientists in the field of artificial intelligence were impossible. In addition, many approaches today that see artificial intelligence as a mechanism for independent action are also recognized as a major topic of discussion among scientists. Artificial intelligence has undergone a major historical process in a short period of time. However, analysts acknowledge that the history of artificial intelligence dates back to ancient Rome and Greece. In ancient Greece, for example, artificial power was conceived in the image of the gods, who were seen by humans as a source of power. This was the reason why people who believed in miracles at that time lived on the basis of their own ideological ideas. This environment has directly led to the creation of new knowledge and the emergence of knowledgeable people. Various inventions were made by Pythagoras, Aristotle, Ptolemy, and others, who considered it a miracle for that period. These created enough ideas and views in the minds of the people at that time that it was possible to do things that seemed impossible on the basis of artificiality other than natural. The next historical period of artificial intelligence is associated with human religious beliefs. That is, members of the religious community, who are encouraged to learn any secular sciences, have made a significant contribution to the development of artificial intelligence-related processes. The development of science in the Middle East in the Middle Ages, which later became the basis of the Western Renaissance, is also an important event in the development of artificial intelligence.

Analysis and Results

Artificial intelligence In 1666, the mathematician and philosopher Gottfried Leibniz proposed the transformation of human thought into a definite alphabet, thereby dividing sentences into parts. Ramon Lull, on the other hand, publishes his scientific article *Dissertatio de arte combinatoria* (On Combinatorial Art), emphasizing that all ideas are nothing more than a combination of relatively few simple concepts.

In 1726, Jonathan Swift published *Gulliver's Travels*, in which he described the Engine, a machine on the island of Laputa (a project to improve speculative knowledge with practical and mechanical operations).

In 1763, Thomas Bayes laid the groundwork for speculating on the probability of events. Bayes's conclusion became a leading approach in the study of machines.

In 1921, the Czech writer Karel Lapek first used the word "robot" in his art book RUR (Rossum's Universal Robots). The word “robot” is derived from the word “robot” (work).

In 1965, Hubert Dreyfus rejected the idea of Herbert Simon. He argues that the human mind is not like a computer, that the computer performs tasks within certain limits, and that the development of artificial intelligence is questionable.

In 1965, Joseph Weizenbaum developed the ELIZA interactive program, which conducted dialogues in English on any topic.

1966 Shakey robot is created. Shakey is the first mobile robot to be able to think about their actions. Many scientific sources recognize Shake as the first electronic person. Marvin Minsky, one of the creators of the robot, promises that the Shakey robot will be able to think like a human in eight years. But he later proved himself wrong.

1969 - Arthur Bryson and Yu Chi Ho develop a method for optimizing multi-stage dynamic systems called Propagation. The algorithm for studying multilayer artificial neural networks contributed greatly to the success of deep learning technology in 2000 and 2010.

1970 - The first anthropomorphic robot, WABOT-1, is created at Waseda University in Japan. It consisted of limb control, vision, and communication systems.

1972 The first expert system was developed at Stanford University.

In 1973, James Laythill reported to the British Council for Scientific Research on state-funded artificial intelligence research. The report “acknowledged that the discoveries made so far have not yielded the promised great results” and this will lead to a sharp

decline in government support for artificial intelligence research. As a result, the development of the industry has slowed down.

Created at Stanford University in 1979, a wheelchair crossed a room filled with chairs in about five hours without human intervention. This process was performed using sophisticated detectors.

In 1980, the WABOT-2 robot was created at Waseda University in Japan. He gained a reputation as a humanoid robot capable of communicating with humans and playing musical tunes.

In 1981, the "Fifth Generation Computers" project was launched in Japan. The goal of the project was to develop computers that could talk like humans, translate languages, analyze images, and think.

In 1986, the first driverless car equipped with cameras and sensors was created. The car was built under the direction of Ernst Dickmanns in collaboration with the Bundeswehr University in Munich and Mercedes-Benz. The car can cover 55 miles (about 88.5 km) on an empty street without human intervention.

1987 Apple begins work on creating mental agents that help human activities.

In 1988, a chat bot called Jabberwacky was created by Rollo Carpenter. Chat-bots have been used to mimic people's natural conversation in a fun, entertaining and humorous way. This was one of the first attempts to create artificial intelligence through human interaction.

In 1995, Richard Wallace created the ALICE (Artificial Linguistic Internet Computer Entity) chat bot, inspired by Joseph Weizenbaum's ELIZA program. The chat bot was able to communicate with people on a limited number of topics.

The first computer chess program, which defeated the reigning world chess champion Deep Blue in 1997, was made available to the general public. Deep Blue surprised

everyone by defeating the famous Russian chess player Gary Kasparov three times in a row.

In 2000, Cynthia Breazeal developed the Kismet robot, which can recognize and simulate emotions.

In 2000, Honda developed the famous ASIMO robot. He was a humanoid robot with artificial intelligence that served as an assistant in restaurant work while walking as fast as a human.

In 2007, Fei Fei Lee and colleagues at Princeton University began compiling ImageNet, a large database of annotated images to help research visual object recognition programs.

In 2009, Google secretly began producing a driverless car. And in 2014, he officially took a self-management test in Nevada, USA.

In 2011, a computer called Watson was created. He has the ability to answer any question posed in natural language. Demonstrated the power of artificial intelligence by defeating two former world champions in a quiz.

In March 2016, Google DeepMind introduced the AlphaGo app to the general public. This year, the AlphaGo program defeated Li Sedol, the Chinese champion in the Go sport, which is popular in China and is a bit more complicated than chess. The program achieved this through independent self-development.

In 2016, a humanoid robot named Sofia was developed by Hanson Robotics. He is the first civilian robot. What distinguishes Sophia from previous humanoids is her ability to see (image recognition), create facial expressions (facial expressions), and communicate with people through artificial intelligence. Today, this type of robot is being developed on a large scale.

In 2017, two chat bots were trained to communicate with each other at the Facebook Artificial Intelligence Research Laboratory. However, in the process of chatting, chatbots created a language different from human language and built a conversation in it. It was an unexpected result. That is, many scientists have been amazed by the complexity of machine learning technology, such as the creation of a new language of communication.

In 2018, Alibaba introduced natural language processing technology to its platform. It has taken the industry to a new level by providing better results than the natural language processing technology provided by Stanford.

In 2018, Google developed the Google translate project. It is enriched with additional services using artificial neural networks. In particular, he developed BERT technology in the project. BERT has been recognized as a universal and independent means of translating natural languages.

In 2018, Samsung introduced the virtual assistant Bixby to the general public. Bixby is an artificial intelligence program enriched with audio and visual capabilities that allow the user to chat and answer questions, provide additional advice and suggestions.

The focus on the development of artificial intelligence in 2019-2020 has continued with ongoing projects to create quantum computers and super-intelligence technologies, along with the development of applications that have been created and anticipated capabilities.

Summary

Currently, major technology companies such as Google, Facebook, IBM and Microsoft are working on a number of artificial intelligence projects. The focus is on analytics chat bots. Such chat bots have the universal ability to quickly analyze large amounts of information, predict the wishes of users by working with them, and automatically provide the most optimal services. There are also a number of major government-funded artificial intelligence projects. The main focus of these projects is to improve the life of society through the creation of artificial intelligence that mimics the human

mind and its successful application in certain areas. In general, certain elements of artificial intelligence are used today in advanced technologies in finance, law, trade, and manufacturing. In the future, by expanding this scale, it is planned to eradicate poverty through its active use in agriculture and the distribution of material wealth in society. Saving material resources, which are not valued by people, but their value is invaluable, and their proper distribution among societies is also one of the expected results of artificial intelligence technologies.

References

1. Agotnes T, van der Hoek W, Tennenholtz M, Wooldridge M (2009) Power in normative systems. In: Proceedings of AAMAS 2009, pp 145–152
2. Adelman L, Gualtieri J, Riedl SL (1994) A multifaceted approach to evaluating expert systems. *Artif Intell Des Anal Manufact* 8(4):289–306
3. Aleven V (1997) Teaching case-based argumentation through an example and models. PhD
4. Dung PM (1995) On the acceptability of arguments and its fundamental role in nonmonotonic reasoning, logic programming and n-person games. *Artif Intell* 77(2):321–357
5. Mochales R, Moens M-F (2009) Argumentation mining: the detection, classification and structure of arguments in text. In: Proceedings of the twelfth international conference on artificial intelligence and law. ACM Press, New York, pp. 98–107
6. <https://www.forbes.com/>
7. <https://iinwww.ira.uka.de/bibliography/Ai/index.html>

ФИО автора: Normurodov Alibek Anvar o'g'li

Termiz davlat universiteti, Iqtisodiyot va turizm fakulteti

Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) yo'nalishi 1 kurs magistranti

Название публикации: «O'ZBEKISTONDA QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARINI YETISHTIRISH VA UNI EKSPORT QILISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH»

Annotatsiya. Maqolada O'zbekistonda amalga oshirilayotgan agrar islohotlar haqida umumiy ma'lumot berilgan. Qishloq xo'jaligi sohasini liberallashtirish, klaster tizimini yaratish, ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarini shakllantirish, shuningdek, meva-sabzavot mahsulotlarini eksport qiluvchilarni qo'llab-quvvatlashga doir chora-tadbirlar ko'rib chiqildi.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi, islohotlar, liberallashtirish, klasterlar, ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklari, eksport, meva va sabzavotlar.

Аннотация. В статье представлен обзор проводимых аграрных реформ в Узбекистане. Были рассмотрены меры по либерализации аграрного сектора, созданию кластерной системы, формированию многоотраслевых хозяйств, а также поддержке экспортеров фруктов и овощей.

Ключевые слова: сельское хозяйство, реформы, либерализация, кластеры, многоотраслевые фермы, экспорт, фрукты и овощи.

Annotation. The article provides an overview of the ongoing agrarian reforms in Uzbekistan. Measures were considered to liberalize the agricultural sector, create a cluster system, form multi-sectoral farms, as well as support exporters of fruit and vegetables.

Keywords: agriculture, reforms, liberalization, clusters, diversified farms, exports, fruits and vegetables.

O'zbekiston qishloq xo'jaligi iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlaridan biri bo'lib, mamlakat yalpi ichki mahsulotining 28 foizidan ko'prog'ini, ish bilan ta'minlanishining qariyb 28 foizini ta'minlaydi va ijtimoiy ahamiyatga ega mahsulotlar - aholi uchun oziq-ovqat va sanoat uchun xom ashyo ishlab chiqaradi. Respublikamizning ko'plab sanoat tarmoqlari, masalan, paxta tozalash, to'qimachilik, yengil, oziq-ovqat, kimyo sanoati va boshqa tarmoqlarining rivojlanish istiqbollari, iqtisodiy va moliyaviy holati va bu barcha sanoat potentsialining qariyb yarmi to'g'ridan-to'g'ri qishloq xo'jaligiga bog'liq. Ko'pgina tadqiqotchilar ushbu sohani rivojlantirishning ahamiyatini va umuman ijtimoiy-iqtisodiy o'sishga ta'sirini ta'kidlaydilar. Masalan, FAO tadqiqotchilari qishloq xo'jaligida o'sish, iqtisodiyotning boshqa sohalariga qaraganda ko'proq, ko'paytiruvchi rolini o'ynab, qashshoqlikni kamaytirishi mumkin degan xulosaga kelishdi [1]. Ushbu hisobot shuni ko'rsatdiki, qishloq xo'jaligi iqtisodiy o'sishining har bir foizi umumiy qashshoqlikning 1,5% kamayishiga tengdir.

Jahon qishloq xo'jaligi tobora ko'proq bozor sharoitlariga bog'liq bo'lib bormoqda, ilgari u asosan proteksionistik siyosat ta'sirida rivojlangan. Shunday qilib, rivojlanayotgan mamlakatlar hozirgi vaqtda ushbu mamlakatlarda oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabning o'sishi, ishlab chiqarish hajmining o'sishi potentsiali va ko'plab jahon bozorlarida qiyosiy ustunliklarni hisobga olgan holda sarmoyalar samarasini olishlari va iqtisodiy foyda olishlari mumkin. Shunga ko'ra, qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va modernizatsiya qilish mamlakatning iqtisodiy o'sishi va aholi farovonligini oshirishga qaratilgan har qanday makroiqtisodiy rivojlanish strategiyasining asosiy ustuvor yo'nalishi hisoblanadi.

Mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligini rivojlantirish bo'yicha mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan puxta o'ylangan strategiya izchil amalga oshirilmoqda. 1991-2016 yillarda qishloq xo'jaligi sohasidagi davlat siyosatining asosiy muhim yo'nalishlari quyidagilar edi:

- ekin maydonlari tarkibining o'zgarishi, g'alla ekinlari foydasiga paxta ekishning deyarli 2 baravar kamayishi. Natijada ilgari donga bo'lgan ehtiyojning 80% dan ortig'ini import qilgan O'zbekiston g'alla mustaqilligini qo'lga kiritdi;

- davlat va kollektiv qishloq xo'jaligi korxonalarini tugatish va zamonaviy qishloq xo'jaligi texnologiyalari asosida mehnat unumdorligini o'sishini ta'minlovchi fermer xo'jaliklarini yaratish;
- agrar sektor tarmoqlarini diversifikatsiya qilish, kartoshka yetishtirish, uzumchilik, asalarichilik, parrandachilik va baliqchilikni rivojlantirish;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlarini imtiyozli kreditlash tizimini kengaytirish;
- fermer va dehqon xo'jaliklarini texnik ta'minlash tizimini yaratish, shuningdek, ularning ehtiyojlari uchun zarur bo'lgan moddiy-texnika resurslari (yoqilg'i-moylash materiallari, kimyoviy o'g'itlar, o'simliklarni biologik va kimyoviy himoya vositalari, urug'lar) bilan ta'minlash;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash va tashish, shuningdek, uni sanoat usulida qayta ishlashning logistika tizimini shakllantirish.

Biroq, 2016 yil oxiriga kelib qishloq xo'jaligining keyingi rivojlanishi tahdid ostida edi, chunki avvalgi o'sish manbalari o'zlarini tugatgan va bu ko'plab to'siqlarga duch kelgan, masalan, mahsulot eksporti monopoliyasi, eksport narxlarini tartibga solish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilarga nisbatan adolatsiz bo'lganligi uchun qishloq xo'jaligi mahsulotlarini davlat buyurtmasi asosida sotib olish, narxlar va boshqalar. Sh. M. Mirziyoev O'zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylanganidan keyin iqtisodiyotni ham, qishloq xo'jaligi sohasini ham liberallashtirish bo'yicha islohotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirishni boshladi.

Xususan, 2017 yilda O'zbekiston qishloq xo'jaligida yangi yo'nalish - klaster tizimi paydo bo'ldi. Turli yo'nalishdagi klasterlar rivojlanmoqda: paxta-to'qimachilik, meva-sabzavot, urug'chilik, don, go'sht va sut mahsulotlari va boshqalar. Albatta, ushbu tizim tobora takomillashib borayotganini va zanjirning alohida bo'g'inlarida muammolar mavjudligini ta'kidlash joiz, ammo uni yanada rivojlantirish istiqbollari O'zbekiston qishloq xo'jaligining ishlab chiqarish salohiyatidan eng samarali foydalanishga imkon beradi.

2019 yilda quyidagi strategik ustuvor yo'nalishlarni o'z ichiga olgan "2020 - 2030 yillarda O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirish strategiyasi" tasdiqlandi: aholining oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash; qulay agrobiznes muhiti va qiymat zanjirlarini yaratish; sektorni boshqarishda davlatning rolini kamaytirish va investitsiya jozibadorligini oshirish; tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni va atrof-muhitni muhofaza qilishni ta'minlash; davlat boshqaruvining zamonaviy tizimlarini rivojlantirish; sektorni qo'llab-quvvatlash uchun davlat xarajatlarini bosqichma-bosqich diversifikatsiya qilish; ilm-fan, ta'lim, qishloq xo'jaligida axborot-maslahat xizmatlari tizimini rivojlantirish; qishloqni rivojlantirish; sanoat statistikasining shaffof tizimini ishlab chiqish [2]. Uning doirasida 2030 yilgacha quyidagi asosiy ko'rsatkichlarga erishish kutilmoqda:

5. qishloq xo'jaligi erlarining 1,1 million gektarini rivojlantirish, 535,6 ming gektar yog'ingarchilik, yaylov va boshqa yerlardan foydalanish samaradorligini oshirish;
6. qishloq xo'jaligida o'rtacha mehnat unumdorligini 1,7 baravarga oshirish (har bir ish bilan band bo'lgan kishi uchun yiliga 6,5 ming AQSh dollarigacha);
7. qayta ishlangan mahsulotlar stavkasining 30 foizgacha o'sishi;
8. eksportning 20 milliard dollarga ko'payishi.

Islohotlar tufayli 2017-2020 yillarda qishloq xo'jaligining yalpi mahsuloti 6,8 foizga o'sdi. Tahlil qilinayotgan davrda ishlab chiqarishning o'rtacha yillik o'sish sur'ati taxminan 1,7% ni tashkil etdi.

Sohada mehnat unumdorligining o'sishida muhim yutuqlarga erishildi. Birgina 2017-2019 yillarda bir ishchiga to'g'ri keladigan qishloq xo'jaligining qo'shilgan qiymati 7,0 foizga o'sdi va 2019 yilda dunyo miqyosidagi o'rtacha 60 foizdan oshdi.

Qishloq xo'jaligida qishloq xo'jaligini rivojlantirish strategiyasi doirasida erkinlashtirish jarayoni jadallashmoqda. 2019 yil 15 oktyabrdan boshlab 1994 yildan buyon davom etib kelayotgan O'zbekistonda un narxlarini davlat tomonidan tartibga solish tugatildi. Unni bozor narxlarida sotish, ishlab chiqaruvchilarning ham, iste'molchilarning ham manfaatlarini hisobga olgan holda bozorlarda resurslarning samarali taqsimlanishini va raqobatni ta'minlaydi. Ushbu mexanizm un ishlab

chiqaruvchilarga qiziqishni oshirdi va ularga ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish uchun moliyaviy imkoniyatlar yaratdi, bu esa sifatni yaxshilash, ishlab chiqarish hajmini oshirish va mehnat unumdorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

2020 yil hosilidan boshlab donga davlat buyurtmasi 25 foizga kamaytirildi va 2021 yil hosilidan boshlab davlat tomonidan don uchun xarid narxlarini belgilash amaliyoti butunlay bekor qilindi [3].

Shuningdek, 2020 yil hosilidan boshlab paxta xomashyosini sotib olish narxlarini belgilash amaliyoti bekor qilindi va paxta xomashyosi ishlab chiqaruvchilariga (fermer xo'jaliklari, paxta-to'qimachilik klasterlari, kooperativlar) rayonlashtirilgan paxtani navlarni bepul joylashtirish huquqi berildi [4]. Paxtachilikda qo'l mehnati o'rnini bosadigan sohani mexanizatsiyalashtirish faol olib borilmoqda.

Shuningdek, meva-sabzavot mahsulotlari eksportini liberallashtirishni isloh qilish jarayoni to'g'risida alohida to'xtalib o'tishga arziydi.

2017 yil iyun oyida Prezident Sh.M. Mirziyoyev tashabbusi bilan "O'zagroeksport" AJ meva-sabzavot mahsulotlarini chet elga yetkazib berish bo'yicha monopoliyadan mahrum bo'ldi [5]. Natijada 2017 yil 1 iyuldan boshlab tadbirkorlik sub'ektlariga 100% avans to'lash va o'zlarining valyuta tushumlarining 25 foizini majburiy sotish asosida to'g'ridan-to'g'ri shartnomalar asosida yangi meva va sabzavotlar, uzum va poliz mahsulotlarini eksport qilishga ruxsat berildi. Oxirgi talab milliy eksportchilarni yanada rag'batlantirish maqsadida 2017 yil iyul oyida bekor qilingan [6].

Eksport shartnomalarini tuzish uchun "O'zagroeksport" AJ tomonidan tavsiya etilgan minimal narxlarni belgilash amaliyoti dastlab noto'g'ri edi. "O'zagroeksport" AJ fermerlarga etishtirilgan hosilni belgilangan narxdan pastroqqa sotishiga yo'l qo'ymasligi natijasida, mahsulotlar ko'pincha oddiygina tashlab yuborilgan. O'zbekiston Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev 2018 yil avgust oyida [7] ushbu amaliyotni bekor qilish to'g'risida to'g'ri qaror qabul qildi va yangi va qayta ishlangan meva-sabzavot mahsulotlarini eksport shartnomalarini bojxona rasmiylashtiruvi uchun

tegishli hisobvarag'i bilan "O'zagroeksport" AJ tomonidan e'lon qilinganidan past narxlarda tuzishga ruxsat berildi.

Xususan, Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasi eksport qiluvchilarga tijorat banklarining eksportdan oldingi kreditlari bo'yicha foiz xarajatlarini qoplash uchun kompensatsiyalar berishni boshladi. aylanma mablag'larni to'ldirish uchun chiqarilgan, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining qayta moliyalash stavkasigacha. Shuningdek, eksport qiluvchilar tijorat banklaridan eksportdan oldingi kredit miqdorini hisobga olgan holda 50 foizgacha, lekin 4 milliard so'mdan ortiq bo'lmagan miqdorda kreditlar berishni boshladilar.

Eksport faoliyatini himoya qilish qo'llanila boshlandi [8], buning uchun Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasiga 50 milliard so'mgacha mablag' ajratildi. Jamg'arma eksportdan oldingi kreditlar bo'yicha foiz xarajatlarini va tijorat banklarining kreditlari bo'yicha kafolatlarni qoplaydi.

2020 yil oxirida Hukumat meva-sabzavot mahsulotlarini eksport qiluvchilarga yordamini yanada kengaytirdi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 31 dekabrda 826-sonli qaroriga muvofiq [9] eksportchilarga xarajatlarni qoplash quyidagi tartibda ta'minlanadigan tartib joriy etildi:

- standartlarni amalga oshirish va muvofiqlik sertifikatlarini olish sohasida - 100%, lekin bitta xalqaro standartni tatbiq etish va bitta sertifikat olish uchun \$ 20 000 dan oshmasligi kerak;

- mahalliy mahsulotlar va brendlarni tashqi bozorga chiqarishga qaratilgan taqdimotlar va reklama kampaniyalari sohasida - 100%, lekin bitta eksportchi uchun kalendar yiliga 20000 AQSh dollaridan ko'p bo'lmagan;

- xalqaro tender va musobaqalarda qatnashish sohasida - 100%;

- xorijiy vakolatli organlarda mahalliy mahsulotlar va savdo belgilarini ro'yxatdan o'tkazish - 100%, lekin har bir eksport qiluvchi uchun 10000 AQSh dollaridan oshmasligi kerak;

■ mahalliy va xorijiy kompaniyalar mutaxassislarini jalb qilgan holda O'zbekiston hududida biznes-seminarlar, treninglar, savdo missiyalari va biznes-forumlarni tashkil etish sohasida - 100% haqiqiy xarajatlar;

■ xorijiy mamlakatlardagi biznes-seminarlarda, treninglarda, savdo missiyalarida va biznes-forumlarda ishtirok etish sohasida - 100% haqiqiy xarajatlar miqdorini cheklamagan holda;

■ ko'rgazma va yarmarka tadbirlarida ishtirok etish sohasida - 100% haqiqiy xarajatlar miqdorini cheklamasdan;

■ xorijiy savdo uylari va ko'rgazma zallariga mahsulot namunalarini ko'rib chiqish uchun yuborish, shu jumladan potentsial xaridorlarni topishda yordam berish, O'zbekistonning xorijdagi diplomatik vakolatxonalari orqali - 100%, lekin bitta eksportchi uchun kalendar yiliga 2000 dollardan oshmasligi kerak.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, 2017-2020 yillarda O'zbekiston qishloq xo'jaligida ulkan islohotlar amalga oshirildi, uning natijalari tarmoqning barqaror o'sishini ta'minlash va resurslar samaradorligini oshirishga imkon berdi. Uzoq muddatli istiqbolida ular qishloq xo'jaligini rivojlantirishda va O'zbekistonni qishloq xo'jalik oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va eksport qilishda dunyoning yetakchilar qatoriga olib chiqishda respublikaning mavjud salohiyatidan to'liq foydalanishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. ФАО. Аналитический доклад «Положение дел в области продовольствия и сельского хозяйства: инвестирование в сельское хозяйство ради улучшения будущего» Продовольственная и сельскохозяйственная Организация Объединённых наций Рим, 2012 г.
2. Указ Президента Республики Узбекистан от 23 октября 2019 г. № УП-5853 «Об утверждении Стратегии развития сельского хозяйства Республики Узбекистан на 2020-2030 годы»
3. "Don ishlab chiqarish, sotib olish va sotishda bozor tamoyillarini keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 martdagi 4634-sonli qarori.

4. "Paxta yetishtirish sohasida bozor tamoyillarini keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 martdagi 4633-sonli qarori.
5. Постановление Президента Республики Узбекистан от 21 июня 2017г. № ПП–3077 «О мерах по дальнейшей поддержке отечественных организаций-экспортеров и совершенствованию внешнеэкономической деятельности»
6. Постановление Президента Республики Узбекистан от 28 июля 2017г. №ПП-3157 «О дополнительных мерах по стимулированию отечественных предприятий-экспортеров»
7. Указ Президента Республики Узбекистан от 01 августа 2018г. № УП-5495 «О мерах по кардинальному улучшению инвестиционного климата в Республике Узбекистан»
8. Постановление Президента Республики Узбекистан от 17 октября 2018 г. №ПП-3978 «О дополнительных мерах по повышению эффективности продвижения плодоовощной продукции на внешние рынки»
9. Ильина Д. «Либерализация экспорта и расширение поддержки экспортеров плодоовощной продукции в 2017-2021гг.» Журнал «Экономика: анализы и прогнозы № 1 (12) Январь-март 2021 с. 78-81
10. Постановление Президента Республики Узбекистан от 7 мая 2020г. №4707 «О мерах по дальнейшей поддержке экспортной деятельности»

ФИО авторов: *Qosimjonova Hamidaxon Botirjon qizi*

Andijon davlat universiteti Fizika matematika fakulteti Fizika ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

Zulunova Moxlaroyim Abdurashid qizi

Andijon davlat universiteti Fizika matematika fakulteti Fizika ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

Rahmonqulova Nargiza Baxromjon qizi

Andijon davlat universiteti Fizika matematika fakulteti Fizika ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

Название публикации: «FIZIKA FANI DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI MUHITINI TASHKIL ETISH»

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi ta'lim jarayonida fizika darslarini olib borishda axborot texnologiyalari muhitini qanday tashkil etish usullari yoritib berilgan. Fizika darslarida animatsiya usulidan foydalangan holda visual basic 6.0 dastur yordamida ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: axborot texnologiyalari, pedagogik texnologiya, animatsiya, virtual laboratoriya, nazariy bilim, amaliy ko'nikma, harakatlanuvchi tasvir.

Bilamizki, hozirgi ta'lim jarayonini texnologiyalar va axborotlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Shuning uchun ham ayni vaqtda respublikamiz ijtimoiy hayotiga shiddatli tezlikda axborotlar oqimi kirib kelmoqda. Bu axborotlarni tez sur'atlarda qabul qilib olish, ularni tahlil etish, qayta ishlash va umumlashtirish hamda o'quvchiga yetkazib berishni yo'lga qo'yish ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya jarayoniga pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish yuqorida qayd etilgan dolzarb muammoni ijobiy hal qilishga xizmat qiladi. Bugun ta'lim tizimiga innavatsion texnologiyalarning keng joriy etilayotgani, axborotlar oqimining kengayib borayotgani ta'lim mazmunini muntazam yangilab, takomillashtirib borishni taqozo etadi. Ta'lim muassasida axborot ta'lim muhiti

maqsadi tayyorlanayotgan mutaxassisga bo'lajak o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar bilan bevosita bog'liq holda ishlab chiqiladi. O'z navbatida bo'lajak o'qituvchi shaxsini shakllantirishda oliy pedagogik ta'lim muassasini bitirgandan keyingi butun faoliyati davomida doimiy ravishda o'z-o'zini rivojlantirib borishiga qaratilgan sifatlarni tarkib toptirishga alohida e'tibor qaratiladi. Bevosita axborot texnologiyalaridan foydalangan holda sinf darsliklari laboratoriyalarini virtual jarayonlar asosida tasavvur etishimiz va qo'llashimiz mumkin. Quyida biz fizika darsligidagi laboratoriya ishlarida va amaliy mashg'ulotlar birini axborot texnologiyalaridan foydalangan holda visual basic 6.0 dastur yordamida animatsiya usulida namoyish etamiz. *Animatsiya* – bu ob'ektlar harakatlanishidir. Harakatlanuvchi tasvir deganda biror ob'ekt yoki rasm (chiziq, aylana va h.k.)larni ekran bo'ylab siljishitushuniladi. Bunday jarayon qanday amalga oshiriladi? Umuman olganda, bu juda ham oddiy deyish mumkin. Ya'ni oddiy bir chiziq chiziladi, bir oz vaqt o'tgandan so'ng bu chiziq o'chirib tashlanadi va boshqa bir koordinatada hosil qilinadi. Bunday o'chirib chizishlar bir necha marotaba takrorlanganda chiziq ma'lum bir yo'nalish bo'yicha harakatlanayotganga o'xshab ko'rinadi.

Misol sifatida matn maydonini harakatlantirish uchun dastur tuzamiz. VB(Standart EXE) kiramiz, formaga buyruq tugma va matn maydonini joylashtiramiz. Endi kod:

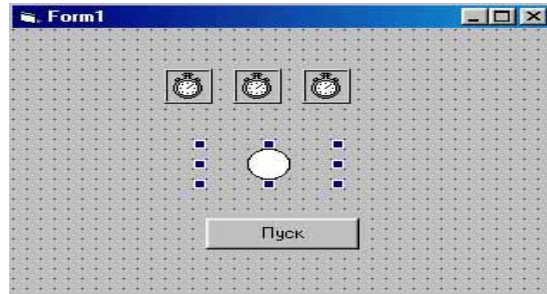
Private Sub Command1_Click() ' *Tugma bosilganda:*

Text1.Left = Text1.Left + 10 ' *matn maydoni. Left = Matn maydoni. Left+10 – sichqonchani tugmasi bosilganda, matn maydoni o'n pikselga o'ng tomonga siljiydi va matn maydoni o'rniga har qanday ob'ektni ko'rsatish mumkin.*

End Sub

Timer - Animatsiyaning va umuman butun dasturlashtirishning muxim ob'ektlaridan biri sanaladi. VB (Standart EXE) ga kiramiz. Formaga buyruq tugmani Caption="Pusk" hususiyati bilan; Shape(figura) ob'ektini Shape=3 – Circle(doira) hususiyati bilan va BackStyle= 1 - Opaque(figurani bo'yash) hususiyati bilan; 3 ta

Timer ni Interval= 1 (bu Timer yangilanadigan muddat (ms)) hususiyati bilan va Timer ni o‘chirish uchun Enabled= False hususiyati bilan o‘rnatamiz. Taymer yoqish uchun esa Enabled hususiyatiga True (bu hususiyat barcha ob’ektlarda, xatto matn maydonida bor) kiritish kerak. Sizda quyidagi forma yaratilishi kerak:

4.5-rasm. “Timer”ning ishlash prinsipi

Endi kod:

```
Private Sub Command1_Click() ' tugma bosilganda Timer1 va Timer3 ishlaydi
```

```
Timer1.Enabled = TrueTimer3.Enabled = TrueEnd Sub
```

```
Private Sub Timer1_Timer()
```

```
Shape1.Left = Shape1.Left + 25 ' har bir ml Shape1 o‘ng tomonga 25 gasuriladi
```

```
End Sub
```

```
Private Sub Timer2_Timer()
```

```
Shape1.Left = Shape1.Left - 25 ' har bir ml Shape1chapga 25ga suriladi
```

```
End Sub
```

```
Private Sub Timer3_Timer()
```

```
If Shape1.Left <= -400 Then 'Agar Shape1.Left <= -400(chap devordanqaytadi) bunda
```

```
Timer1.Enabled = True ' Timer1 yoqiladi Timer2.Enabled = False ' Timer2 o‘chiriladi
```

```
End If
```

```
If Shape1.Left >= 4000 Then 'Agar Shape1.Left <= -400(o‘ng devordanqaytadi) bunda
```

```
Timer2.Enabled = True ' Timer2 yoqiladi
Timer1.Enabled = False ' Timer1 o'chiriladi
End If
```

End Sub

Bu dasturni ishga tushirsak, tugma bosilganda, doira o'ng tomonga harakatlanadi, shaklga aylantiriladi va chapga yuradi.

Fizika ta'limi boshqa fanlardan farqli ravishda chuqur nazariy bilimlar bilan bir qatorda talabalarni amaliy ko'nikmalari ham yuqori bo'lishini talab qiladi. Shu munosabat bilan ularga sifatli dars mashg'ulotlarini tashkil etish bu bilan bir qatorda kuzatish imkoniyati kam bo'lgan laboratoriyalarni virtual shaklini namoyish etish orqali ta'limni sifatini yaxshilash va xalqaro miqyosdagi raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1]. " XXI asr pedagogikasining dolzarb vazifalari" Xalq ta'limi, 2007- yil
- [2]. Mirzaxmedov B.M. Fizika o'qitish metodikasi kursidan o'quv eksperimenti. T., O'qituvchi, 1989
- [3]. M.Z.Nosirov "Fizik jarayonlarni kompyuterda modellashtirish" Andijon-2020
- [4]. V.I.Korol Vizual Beysik 6.0, M., 2000, 449 s.

ФИО авторов: *Исломов Акмал Хушвактович*

ЎзР ФА академик О.С.Содиқов номидаги биоорганик кимё институти ўқитувчиси

Курбанова Айпара Джулдошевна

Тошкент вилояти Чирчиқ Давлат педагогика институти ўқитувчиси, физика кимё кафедра мудири

Бозорова Диляйра Уткировна

Тошкент вилояти Чирчиқ Давлат педагогика институти, магистр.

Название публикации: «RADICES ET FRUCTUS PSORALEAE
ЎСИМЛИГИНИ КИМЁВИЙ ТАРКИБИ ВА ФОРМАКОЛОГИК
ХУСУСИЯТЛАРИНИ ЎРГАНИШ»

Аннотация

Ушбу мақолада Республикамиз ҳудудида кенг тарқалган доривор ўсимликлардан бири Оққурай ўсимлигини илдизи, пояси ва мевасининг биологик хусусиятлари, бактерицид, антисептик, антибактериал хусусиятларга эга эканлиги ва бу хусусиятларни ўрганиш бўйича олиб борилган тадқиқотлар натижалари берилган.

Таянч сўзлар: Radices et fructus psoraleae, псорален бактерицид, антисептик, антибактериал.

STUDY OF CHEMICAL COMPOSITION AND PHARMACOLOGICAL PROPERTIES OF RADICES ET FRUCTUS PSORALEAE

Islomov A.H.

Teacher of Institute of Bioorganic Chemistry named after academician O.S.Sodikov of the
Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan,
islomov-72@mail.ru

Kurbanova A.Dj.

Teacher of Chirchik State Pedagogical Institute of Tashkent region, kaypara@list.ru.

Bozorova D.O'.

Master student of Chirchik State Pedagogical Institute of Tashkent region, kaypara@list.ru,
dilarabozorova@gmail.com.

Annotation

This article presents the results of research on the biological properties, bactericidal, antiseptic, antibacterial properties of the roots, stems and fruits of Akquray plant, one of the most widespread medicinal plants in the country, and the study of these properties.

Keywords: Radices et fructus psoraleae, psoralen bactericide, antiseptic, antibacterial.

Кириш. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 10 апрелда қабул қилинган “Ёввойи ҳолда ўсувчи доривор ўсимликларни муҳофаза қилиш, маданий ҳолда етиштириш, қайта ишлаш ва мавжуд ресурслардан оқилона фойдаланиш чора тадбирлари тўғрисида”ги қарори жуда долзарбдир[1].

Ушбу Қарорда доривор ўсимликларни етиштириш ва қайта ишлашни янада ривожлантириш, соҳанинг экспорт салоҳиятини ошириш, шунингдек, ушбу соҳада таълим, фан ва ишлаб чиқариш жараёнларини бирлаштириш зарурати белгилаб қўйилган. 2020 йил 1 майдан бошлаб доривор ўсимликларни етиштириш, сақлаш, бирламчи ёки чуқур қайта ишлаш учун кластерлар яратиш, шунингдек, доривор ўсимликларни етиштириш бўйича ҳудудларни ихтисослаштириш ишлари белгилаб берилган. Ўсимликларни кимёвий таркибини қиёсий ўрганиш, унинг асосий таъсир этувчи моддаси асосида янги дори-дармонлар олиш технологияларини ишлаб чиқиш ва ишлаб чиқаришни ривожлантириш билан ишсизлар сонини камайтириб, ҳалқимиз фуқораларини иш билан таминлаш долзарб мавзулардан бири ҳисобланади.

Доривор ўсимликлар – одам ва ҳайвонларни даволаш, касалликларнинг олдини олиш учун, шунингдек, озиқ-овқат, атир-упа ва косметика саноатида ишлатиладиган ўсимликлар – гиёҳлар. Ер юзида доривор ўсимликларнинг 10-12 минг тури борлиги аниқланган. 1000 дан ортиқ ўсимлик турининг кимёвий, фармакологик ва дориворлик хоссалари текширилган.

Ўзбекистонда доривор ўсимликларнинг 700 дан ортиқ тури мавжуд. Шулардан табиий шароитда ўсадиган ва маданийлаштирилган 120 га яқин ўсимлик турларидан илмий ва халқ табobatiда фойдаланилади. Ҳоз. даврда тиббиётда қўлланиладиган Дори-дармонларнинг қарийиб 40-47 % ўсимлик хомашёларидан

олинади. Ўсимликлар мураккаб тузилишига эга бўлган жонли табиий кимёвий лабобатория бўлиб, оддий ноорганик моддалардан мураккаб органик моддалар ёки бирикмаларни яратиш қобилиятига эга. Доривор ўсимликларнинг қуритилган ўта, куртаги, илдизи, илдизпояси, туганаги, пиёзи, пўстлоғи, барги, гули, ғунчси, меваси (уруғи), данаги, шарбати, қиёми, тошчойи, эфир мойи ва бошқа(лар)дан дори-дармон тарзида фойдаланилади.

Доривор ўсимликларни 2 хил таснифлаш қабул қилинган: 1) таъсир қилувчи моддаларнинг таркибига қараб – алкалоидли, гликозидли, эфир мойли, витаминли ва бошқа(лар), 2) фармакологик кўрсаткичларига қараб – тинчлантирувчи, оғриқ қолдирувчи, ухлатувчи, юрак-томир тизимига таъсир қилувчи, марказий нерв тизимини кўзғатувчи, қон босимини пасайтирувчи ва бошқалар. Доривор ўсимликларнинг таъсир этувчи моддалари алкалоидлар, турли гликозидлар (антрагликозидлар, юракка таъсир этувчи гликозидлар, сапонинлар ва бошқа(лар)), флавоноидлар, кумаринлар, ошловчи ва шиллиқ моддалар, эфир мойлари, витаминлар, бўёқ моддалар, ферментлар, фитонцидлар, крахмал, оксиллар, полисахаридлар, азотли моддалар, мой ҳамда мой кислоталари ва бошқа(лар) бирикмалар бўлиши мумкин [2].

Доривор ўсимликларнинг организмга таъсири унинг таркибидаги кимёвий бирикмаларнинг миқдorigа боғлиқ. Бу бирикмалар ўсимликнинг қисмларида турли миқдорда тўпланади. Доривор ўсимликларнинг таъсирчанлик қуввати ҳамда сифати юқори бўлиш даври уларнинг гуллаш ҳамда уруғлаш даврининг бошланиши вақтига тўғри келади. Доривор моддалар баъзи ўсимликларнинг куртаги, барги ёки поясида, баъзи ўсимликларнинг гули ёки мевасида, баъзиларида илдизи ёки пўслоғида тўпланади. Шу боис ўсимликларнинг, асосан, биологик фаол моддалари кўп бўлган қисми йиғиб олинади. Ўсимликларнинг илдизи, илдизпояси, пиёзи ва туганаги, одатда, ўсимлик уйқуга кирган даврда – кеч кузда ёки ўсимлик уйғонмасдан олдин – эрта баҳорда тайёрланади. Ўсимликнинг мева ва уруғлари пишиб етилганда йиғилади, чунки улар бу пайтда дори моддаларига бой бўлади. Янги йиғиб олинган доривор ўсимлик маҳсулоти таркибида (ер устки аъзоларида 85 % гала, идизида 45 % гала) нам бўлади. Бу

нам йўқотилмаса (қуритиш йўли билан), ўсимлик чириб, дори моддалари парчаланиб, яроксиз бўлиб қолади [3].

Шифобахш ўсимликлардан тиббий мақсадларда фойдаланиш борасида Абу Али Ибн Синонинг «Ал-Қонун» асарида 476 га яқин ўсимликнинг шифобахш хусусиятлари ва уларни ишлатиш усуллари тўғрисида маълумотлар келтирилади. Ҳозирги вақтда доривор ўсимликларнинг тури кўпайиб, халқ табobati шифобахш ўсимликлар билан бойиган. Доривор ўсимликлардан кўпроқ, анор, аччикмия, бодом, дўғбуй, доривор гулхайри, ёнғоқ, жағ-жағ, зубтурум, исирик, итбурун, омонқора, писта дарахти, сачратқи, чойўт, шилдирбош, ширинмия, шувоқ, янтоқ, ялпиз, кийикўт, тоғрайхон, қизилча, қоқиўт ва бошқа(лар) тарқалган. Аччикмиядан пахикарпин, оққурайдан песни даволашда қўлланиладиган псорален, исирикдан гармин, исигекдан анабазин, омонқорадан галантамин, шилдирбошдан сферофизин ва бошқа(лар) алкалоидлар олинади. Анор пустидан гижжа ҳайдовчи пелтерин танат ва экстракт тайёрланади. Доривор гулхайри препаратлари балғам кўчирувчи ва юмшатувчи, жағ-жағ ва лагохилусдан тайёрланган дорилари қон кетишини тўхтатувчи, писта бужғуни ва чойўтдан тайёрланган дорилар меъда-ичак касалликларини даволашда ишлатилади [10,11,12,13,14,15,16].

Ҳозирги кунда қатор олий ўқув юртлари ва илмий текшириш институтларида, доривор ўсимликларни қидириб топиш ва улар асосида янги самарали дори воситалари яратиш бўйича кенг миқёсда тадқиқот ишлари олиб борилмоқда. Бунда маҳаллий ҳом ашёлардан табиий дори воситаларни ажратиб импорт ўрнини босувчи арзон ва сифатли препарат тайёрлаш дастлабки ҳом ашё базаларини яратиш ишлари долзарб аҳамиятга эга. Янги дори воситаларини яратишда халқ табобатининг ютуқларидан самарали фойдаланиш албатта ижобий натижалар беради.

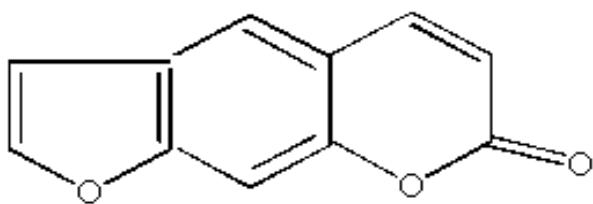
Метод. Оққурай илдизи ва меваси - *Radices et fructus psoraleae*, Данакли оққурай - *Psoralea drupacea*. Дуккакдошлар – *Fabaceae* оиласига мансуб Кўп йиллик, бўйи 70-130 см га етадиган ўт ўсимлик. Илдизи 2-4 м чуқурлигача етади. Пояси тик ўсувчи, сершоҳ, асос қисми бир оз ёғочланган. Барги оддий, баъзан уч бўлакли,

кўшимча баргли, сертук, думалоқ шаклли, ўйилган - тишсимон қиррали, қиска банди билан пояга кетма-кет ўрнашган. Гуллари майда, оқ, кўкиш рангли, барг қўлтиғидан чиққан шингилга тўпланган. Гулкосачаси 5 тишли, тожбарги қийшиқ, 5 та, капалакгулдошларга хос тузилган. Меваси - майда, юмалоқ, сертук, пишганда очилмайдиган бир уруғли дуккак. Май-июнда гуллайди, меваси июнь-сентябрда пишади. Оққурай Ўрта Осиёда кенг тарқалган. У турли хил шароитларда ўсади, асосан текисликлар ва тоғ этакларининг лёсс тупроқларида ўсади, бу ерда баъзан деярли зич ўсиш майдонларини ҳосил қилади. Денгиз сатҳидан 200 дан 1500 м гача баландликда тарқалган. У ташландиқ ерларда ва лалми экин майдонларида бегона ўт сифатида, суғориладиган ерларда, шунингдек, унумдорлиги паст қумларда, паст бўйли буталар орасида, кудуқлар яқинида, енгил қумли унумдорлиги пасайган яйловларда ва бошқаларда учрайди. Оққурай меваларини йиғиш июнь ойининг иккинчи ярмида ёки июль ойининг бошларида бошланиши ва август ойининг ўрталарида тугаши керак. Талабларга кўра, тайёр хом ашё тескари тухумсимон оқ-кулрангли зич майин тукланган битта уруғли мевадан (дуккак) иборат. Узоқ вақт сақланганда меванинг туклари тукилиб, улар қора-қўнғир рангга киради. Таъми хуштаъм, бироз аччиқ, ҳиди хушбўй, ўзига хосдир. Рақамли кўрсаткичлар: псорален ва изопсорален йиғиндиси (мутлақо қуруқ хом ашёга нисбати бўйича) 0,9% дан; мутлақо қуруқ ва аралашмалардан холи бўлган хом ашё таркибидаги фурокумаринларнинг таркиби 1% дан; тижорат намуналарида 0,9% кам бўлмаслиги; намлик 10% дан; умумий кул миқдори 7% дан; органик аралашмалар 4% дан кўп бўлмаслиги керак. Оққурай хом ашёси оғирлиги 40 кг гача бўлган қопларда қадоқланди. Жавонларда қуруқ, яхши ҳаво айланадиган жойда сақланади. Хом ашёнинг яроқлилиқ муддати 3 йил. Оққурай ўсимлиги ва меваси 1-расмда келтирилган[4-7].

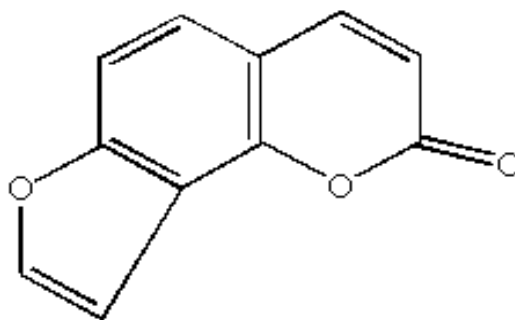

1-расм. Оққурай ўсимлиги ва меваси

Оққурайнинг дуккаги ва илдизидан Псорален препарати (псорален ва изопсорален фурокумаринлари аралашмаси) олинган. Вояга етган меваларда кумаринларнинг энг катта миқдори (0,92%) ўсимликнинг ёппасига мевалаш даврида қайд этилган. Илдизларида псорален ва изопсорален (ангелицин) миқдори 0,18 дан 0,58% гача; унинг максимал тўпланиши ўсимликнинг ер усти қисмини қуриш даврида кузатилади. Бундан ташқари, оққурай илдизлари таркибида 12,34% гача ошловчи моддалар танин бор, ер усти қисмида 0,03-0,4% ярим қаттиқ эфир мойи, дуккагида 15,25% гача ёғли мойлар топилган. Оққурай мевасида эса фурокумаринлар 0,1-1,1% борлиги аниқланган.

Псорален

Изопсорален
(ангелицин)

Тиббиётда Псорален дуккаклилар оиласига кирувчи данакли оққурай (псоралея костянковая) ўсимлигининг мевалари ва илдизидан олинадиган фурокумаринларни икки хил табиий изомери: псорален (I) ва изопсорален (II) ларнинг кристалл шаклидаги аралашмаси. Фурокумарин препаратлари таъсирига ўхшаш фотосенсибилизацияловчи таъсирга эга. Терапевтик

дозаларида баъзи фермент тизимларини фаоллаштириб, тери пигменти ҳосил бўлиши ва соч ўсишини рағбатлантиради [8].

Муҳокама. Бу препаратлар ичиш учун ва сиртга қўлланади. Ичга кунига 2-3 марта 0,01 г ёки 0,02 г дан овқатланишдан 30 минут олдин қабул қилинади. Ичга қабул қилиш билан бир вақтда ҳар куни ёки 2 кунда бир марта уйқуга ётиш ёки кварц лампаси билан нурланишдан 2 соат олдин соч тушиб кетган ёки депигментланган жойга препаратнинг 0,1%-ли эритмаси суртилади. Ёз вақтида кварц лампаси ўрнига куёш инсоляциясидан фойдаланиш мумкин. Экспозиция вақти 1-2 минутдан бошлаб, аста-секин ультрабинафша нурларига шахсий сезувчанликка қараб 10-15 минутгача етказилади. Ўта юқори реакция (ўткир эритема) бўлганда вақтинча нур билан даволаш тўхтатилади. Кўз атрофи ёки қовоқда депигментланган жой бўлганда псорален эритмасини суртиш мумкин эмас. Витилигога учраган жойларда терапевтик самара пайдо бўлганлиги 3-6 ҳафтада, баъзан ундан ҳам кечроқ пигментация пайдо бўлиши билан намоён бўлади. Даволаш курси 3-3,5 ой давом этади. Керак бўлганда 1-1,5 ойлик оралик билан қайта даволаш курслари белгиланади. Умумий даволаш курси пигментация ва соч ўсиб чиқиши билан белгиланиб, 10-12 ойни ташкил этиши мумкин. Асосан касалланганига узоқ муддат бўлмаган ёш болалар ва ўсмирлар 2-3 даволаш курси ўтказилганда, соч тўкилишидан халос бўладилар. 5 ёшгача бўлган болаларга псорален 0,005 г суткалик дозада тавсия этилади; 5-10 ёшлиларга – 0,01 г; 10-13 ёшлиларга – 0,015 г; 13-16 ёшлиларга 0,02 г; катталарга 0,04-0,06 г дан тавсия этилади. [8].

Доривор препарати Псорален (таблеткаси, спиртли эритма) - Пес касаллигини даволашда ишлатилади. [9].

Хулоса. Ҳозирги вақтда доривор ўсимликларнинг тури кўпайиб, халқ табobati шифобахш ўсимликлар билан бойиган. Доривор ўсимликлардан кўпроқ, анор, аччиқмия, бодом, дўғбуй, доривор гулхайри, ёнғоқ, жағ-жағ, зубтурум, исирик, итбурун, омонқора, писта дарахти, сачратқи, чойўт, шилдирбош, ширинмия, шувоқ, янтоқ, ялпиз, кийикўт, тоғрайҳон, қизилча, қоқиўт ва бошқа(лар) тарқалган. Аччиқмиядан пахикарпин, оққурайдан песни даволашда

кўлланиладиган псорален, исирикдан гармин, исигекдан анабазин, омонқорадан галантамин, шилдирбошдан сферофизин ва бошқа(лар) алкалоидлар олинади. Анор пустидан гижжа ҳайдовчи пелтерин танат ва экстракт тайёрланади. Доривор гулхайри препаратлари балғам кўчирувчи ва юмшатувчи, жағ-жағ ва лагохилусдан тайёрланган дорилари кон кетишини тўхтатувчи, писта бужғуни ва чойўтдан тайёрланган дорилар меъда-ичак касалликларини даволашда ишлатилади. Республикамиз ҳудудларида ўсадиган ҳар бир гиёҳ ўзига хос кимёвий таркибга эга бўлиб уларни илдизи, пояси, барги ва гули таркибининг кимёвий таркиби тўлиқ ўрганилмаган. Уларни экстракция жарёнини ўзи бир неча босқичда бўлиб, турлича ёндошишни талаб этади. Кимёвий таркибини ўрганилиши эса янги-янги йўналишларни очиб беради. Ушбу илмий ишнинг асосий мақсади ҳам, шундай хусусиятларни ўрганишга қаратилган ва бу йўналишда маълум ютуқларга ҳам эришилди.

Адабиётлар

1. “Ёввойи ҳолда ўсувчи доривор ўсимликларни муҳофаза қилиш, маданий ҳолда етиштириш, қайта ишлаш ва мавжуд ресурслардан оқилона фойдаланиш чоратadbирлари тўғрисида”. ПҚ-4670-сон 10.04.2020 й.
2. <https://ssv.uz> › dorivor-simliklar
3. <https://medlife.uz> › dorivor-ou..
4. Farmakognoziya (H.Xolmatov, O'.Ahmedov) Abu Ali ibn Sino Toshkent 1997.
5. Х.Х.Холматов, Ў.А.Аҳмедов, Фармакогнозия: дарслик, Тошкент, Ибн Сино номидаги НМБ, 1995.
6. Вопросы агротехники возделывания лекарственных культур. Часть 1, Москва, 1978.
7. Справочник по лекарственным культурам. Воронеж, 1963.
8. <https://medu.uz/instruksiya/psoralen/>
9. Абубакиров Н.К., Халмурзаев У., Химия псоралена и родственных веществ. В кн.: Вопросы дерматологии. Вып. 3. Ташкент, Медгиз, 1963.

10. Matchanov A.D., Gaybullaeva O.O., Ishmuratova A.S, D. Maxmudova D. Expansion of acorus calamus l (normal cow) plant and its composition, biological properties and application in medicine// World Journal of Engineering Research and Technology. 2020, Vol. 6, Issue 3, 156-165. <https://www.wjert.org> ›
11. Исломов, А. Х., Матёкубов, А., Курбанова, А. Д., & Комилов, Қ. Ў. Zingiber officinale rose ўсимлиги таркибидаги микро ва макроэлементлар микдорини аниқлаш ва қўлланилиш соҳаларини ўрганиш// Academic research in educational sciences, 2021. №2(4), 562-570. <https://doi.org/10.24411/2181-13852021-00632>.
12. Курбанова, А. Д., Комилов, Қ. Ў., Исломов, А. Х., & Бозорова, Д. У. Arctium tomentosum mill ўсимлиги ва илдизи таркибидаги микро ва макроэлементлар микдорини аниқлаш // Academic research in educational sciences, 2021/ №2(4), 898-906. <https://doi.org/10.24411/2181-1385-2021-00680>
13. Rakhimov R.N., Khoshimov N.N., Kurbanova A.Dj., Komilov K.U., Makhmanov D. M., Kadirova Sh.O., Abdulladjanova N.G. Isolation of New Ellagitannins from Plants of Euphorbiaceous and Its Effect on Calcium Transport in the Nerve Cell of the Rat Brain // Annals of the Romanian Society for Cell Biology. 2021. Vol. 25, Issue 6, Pages. 2758 - 2768. <http://annalsofrscb.ro>
14. Rakhimov R.N., Kadirova Sh.O., Komilov K.U., Kurbanova A.Dj., Doliyev G.A. Elucidation of structures of new ellagitannins from plants of euphorbiaceous / Materials of the V International Scientific and Practical Conference. Xarkov, 2021. Pade. 112-115. <http://elib.umsa.edu.ua> › konferentsia
15. Рахимов Р.Н., Ахмедов Ф.Ю., Комилов К.У., Курбанова А.Д., Кадирова Ш.О. 1-огаллиол-6-о-бисгаллиол-2,4-валонеил-β-d-глюкоза ва 1-о-галлоил-2,3гексагидроксидифеноил-4,6-валонеил-β-d-глюкозанинг кимёвий структурасига боғлиқ вазорелаксant таъсири/ IV - халқаро илмий-амалий анжуман мақолалар тўплами. Тошкент. 2021. 274-275 бетлар. <https://uzpharmagency.uz>
16. Исломов А.Х., Курбанова А.Ж., Анварова Ш.З., Комилов Қ.Ў. Доривор zingiber officinale rose ўсимлиги илдизини физик кимёвий усулларда ўрганиш. Материалы международной научно-практической онлайн- конференции с

участием международных партнерских вузов от 6-7 мая 2021 года.
Фергана.2021. стр. 123-125. <http://astgmu.ru>

ФИО автора: *Razaqova Lobar*

Samarqand Davlat Universiteti

“Maktabgacha ta’lim fakulteti”

Ta’lim va tarbiya nazariyasi va

metodikasi yo`nalishi

1 – kurs magistri

Название публикации: «МАКТАBGACHA YOSHDAGI BOLALAR AQLIY RIVOJLANISH DARAJASINI ANIQLASH»

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishi haqida bo`lib, aqliy rivojlanish bolalarni maktab ta’limiga har tomonlama tarbiyalashning eng asosiy vositasi ekanligini yana bir bor yoritib beradi.

**Kalit so`zlar:** intellektual, test, interfaol usullar, so`rovnoma, muammoli vaziyat, echim

Maktabgacha ta’lim mazmuni va metodlari bola shaxsining shakllanishi, uni mustaqil shaxs sifatida shakllanishida asosiy o`rin tutadi.

Maktabgacha davr, bu – bolada motivatsiya, o`z – o`zini namoyon etish va tatbiq etish, barpo qilish, nimanidir bajarish xoxish istagi intilishi rivojlanadigan davr. Unda bola shaxs sifatida shakllanishi uchun poydevor yaratiladi. Shunday ekan bu davrda bolalar maktab ta’limiga ham tayyorlanadi, aqliy, axloqiy va jismoniy jihatdan rivojlanaadi. Bolalarni maktab ta’limini yaxshi o`zlashtirish uchun asos va poydevor bu bolaning aqliy rivojlanishidir. Aqliy rivojlanish bu juda keng qamrovli tushunchadir. Masalan: bolalarning mantiqiy fikr yuritishidan tortib, nutqning rivojlanganligi, matematik bilimlarga qiziqishi bu ham bolalarning aqliy rivojlanishidir.

Maktabgacha ta’limda bolalarga beriladigan bilim va tushunchalar, jumladan, o`quv ko`nikmalarini shakllantirish bolaning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirish, kelgusida maktab ta’limidagi qiyinchiliklarni yengib o`tishga xizmat qiladi.

Bolaning MTT da egallagan bilimi, malaka va ko`nikmalari uning ertangi maktab ta’limidagi muvaffaqiyati uchun zamin yaratadi.

Aqliy rivojlanish sohalariga elementar matematik tushunchalar, tevarak atrofni anglashni va bilish kabilar kirar ekan, bola shu sohalar yordamida olamni anglaydi va rivojlanadi.

Maktabgacha ta'lim davrida bolalarda intellektual rivojlanish darajasi juda yuqori bo'ladi. Chunki bolalar juda faol bo'lib ko'p savol berishi, qiziquvchanlik, eshitgan ma'lumotlarini oson eslab qolishi va qayta aytib berishi, boy tasavvurga ega bo'ladilar. Maktabgacha yoshdagi bolalar hamma narsani bilishga qiziqadi. Shuning uchun ham bolalar aqliy tomondan tez rivojlanadi.

Bolalar maktabgacha bo'lgan davrda juda ko'p savollar beradi. Biz kattalar ularning hech bir savolini bee'tibor qoldirmasdan birma – bir javob berishimiz zarur. Chunki bola dunyoni anglash va tushunish uchun savollar beradi. Agarda biz uning bir – ikki savolini javobsiz qoldirsak, yoki bee'tibor bo'lsak bolada o'sib kelayotgan qiziqish so'nadi va uning bilishga bo'lgan qiziqishi pasayib qoladi. Keyinchalik bu kelajakda bola katta inson bo'lganida ham beparvo, bilimsiz bo'lib qolishiga sabab bo'ladi. Eng yomoni bolaga qilingan muomalani ham kelajakda farzandiga takrorlashi mumkin. Bu esa o' navbatida kelajak avlodning tarbiyasiga urilgan bolta bo'lib hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy rivojlanish darajasini aniqlash bu orqali bolani maktab ta'limiga mos yoki mos emasligi bilan cheklanib qolmaydi. Sababi aqliy rivojlanish darajasini aniqlash orqali bolalarda egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini ham aniqlash mumkin. 6 – 7 yoshli bola maktab ta'limiga tayyor ekanligini aniqlash uchun, turli xil so'rovnomalar, testlar o'tkazish orqali aniqlansa uning intellektual salohiyatini muammoli savol yoki vaziyatlar orqali aniqlash mumkin. Maktab ta'limiga tayyorlashda bolaning sanash, yozish va o'qish ko'nikmalarining shakllanganlik darajasi qay holatda ekani bolaning dastlabki ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli kechishi omili sifatida qaraladi.

Bolalarning aqliy rivojlanishini aniqlashda tarbiyachi yoki psixolog uning yoshi va psixikasiga e'tibor berishi zarur. Chunki ayrim bolalar o'zlariga qilingan ayrim xatti – harakat yoki so'z ta'sirida ham bilgan narsalarini aytmadan qo'yishlari mumkin. Bolalarning aqliy rivojlanishini aniqlashda ular chizgan rasmlardan ham aniqlasalar

bo`ladi. Chunki bola o`z xayolot dunyosi bilan rasm chizsa undagi ayrim psixologik kamchiliklar yoki noroziliklarni ham aniqlanadi.

Shunday ekan bolalarning aqliy rivojlanishida nafaqat maktabgacha ta`lim muassasasining, balki oilaning ham muhim roli bor. Bolalarining aqliy rivojlanishiga tasir qiluvchi omillar bu tug'ri yunaltirilgan tarbiya, muxit va kun tartibini tug'ri tashkil qilish va ovqatlanishni tug'ri tashkil qilishni ahamiyati kattadir.

ФИО автора: *Sa'dinova Xabiba Isroilovna*

English teacher of school № 63

Название публикации: «ROLE OF MULTIMEDIA DEVICES IN SUPPORTING LANGUAGE LEARNERS»

Key words: multimedia, class, technology, instruction, learning environment

More and more often, there are schools in which technology is recognized as an instructional tool. Early introduction to technology, just as early introduction to language, gives learners ways to engage themselves with language producing task-based language acquisition. D. Briggs states in his book *A class of their own: when children teach children* that technology provides affirming and enriching instructional-learning environments and lends itself well to individual use and collaboration. The use of technology in English as a Foreign Language (EFL) classrooms can provide a meaningful and interesting approach for language learning. It motivates the learners as well as engages them in speaking, reading, listening and writing easier; however, technology alone is not sufficient to teach ELLs. It requires a teacher with clear objectives, who knows the curriculum and effective instructional strategies, and who can give children engaging learning experiences to grow and to have more experiences to relate to their prior knowledge.

Computer Assisted Language Learning: In order to help language learners, teachers need to become familiar with ESL technology. Common acronyms for technology-enhanced language instruction include *CALL (Computer Assisted Language Learning)*, *CELL (Computer Enhanced Language Learning)*, and *TELL (Technology Enhanced Language Learning)*. Although technology is the key to CALL, the teacher needs to create a whole learning environment system with his or her students. The computer is not a substitute for a teacher; it has to be seen as a support or medium for language teaching and learning. There are many uses of the computer in the classroom; however, it is important to note that when using a computer, students should be involved in the authentic learning settings. The following conditions, based on Egbert's work, can be achieved effectively by CALL, and ensures greater success

in second language and literacy acquisition. Students feel empowered and validated. Students take an active role in the process. They receive continued comprehensible input in the target language as well as in their primary language and are immersed socio-linguistically, having the benefit of multiple instructional media, a sustained instructional-learning environment, and varied input and feedback sources. Students are motivated, do not feel intimidated, and have ample time to complete their assignments. **Tablets and Smart Boards:** Mobile touch-screen technologies have introduced a new generation of educational tools in which students can have access to a wealth of resources allowing students to learn anywhere and anytime. There is an emerging evidence to suggest that *apps* have a significant potential to support the learning process. An app is short form for “mobile application”, which is “application software designed to run on Smartphones, tablet computers and other mobile devices”. In fact, 43% of the apps were classified as instructive. At the same time, the games-based apps were useful when memorization was needed such as spelling and multiplication facts [3, 226].

Teachers believed that the best use of the iPads was achieved when students used content-creation productivity apps as this developed higher order thinking skills and provided creative ways to express their understanding. Another advantage teachers noticed during the research was increased collaboration among students. Tablets need to be considered as educational tools that can potentially support learning by affording new opportunities for student-centered pedagogy and authentic learning experiences. Smart Boards are whiteboards displaying the image from the computer monitor with the surface operating as a giant touch screen. These devices can be mobile or wall mounted. They present some advantages in the classroom. They are interactive and great for demonstrations; they provide a means of learning for students of different learning styles, and they capture the attention of students and also encourage participation. In addition, it is not only engaging for the students but also for the teachers. Preston and Mowbray reported on their classroom-based research, which found that Smart Boards are important and useful tools that give teachers and students innovative ways to enhance teaching and learning and facilitate assessment in primary

Science. However, they agreed with other researchers and teachers that Smart Boards are very expensive. They realized too that some of their kindergarten students were distracted as the students focus on it as soon as they enter the room. Moreover, they also reported that they have less access to it when it is mounted in a specific place at the school.

Technology and Differentiated Instruction (DI): Differentiated instruction (DI) is a pedagogical strategy that allows students to work collaboratively on meaningful tasks at their own level and pace. Diverse researchers agree that differentiated learning, collaboration, and communication between learners are beneficial for language learning to occur. In student centered learning environments, students are actively engaged in creating, understanding, and connecting to knowledge while teachers share the control with them. In addition, computer technologies provide more venues for all students to be equally and actively engaged in language learning activities. In the following table, Erben et al. summarize what differentiated instruction is and what it is not. **DI is DI is not:** 1. Having a vision of success for our students. 1. Individualization. It is not a different lesson for each student each day. 2. Providing a variety of assignments within units of instruction, realizing that students do not all learn in the same way. 2. Giving all students the same work or even identical assessments all of the time. Some specific strategies for differentiated instruction are:

- 1) Assessing learners for their readiness to learn
- 2) Adjusting questions
- 3) Compacting curriculum
- 4) Tiered assignments or tiered activities
- 5) Peer teaching
- 6) Reading buddies
- 7) Learning centers
- 8) Anchor activities
- 9) Independent study projects.

From Vygotsky's theoretical perspective, technology has the potential to mediate students' learning in a multitude of creative ways and to open up many

potential dynamic zones of proximal development. Using technology in creative student-centered ways means, for ELLs, being one more step removed from relegation to silence and non-participation at the back of the classroom. In order to use technology on an ongoing basis in your lessons, it is important to know your students and choose the correct materials to help them learn.

- For ELLs at the preproduction stage (level 1), choosing technology that supports text with images such as photos, graphs, or charts is highly advisable since it links text with its visual representation and acts equally as a mnemonic device.

- For ELLs at the early production stage (level 2), in addition to those listed for level 1 ELLs, choosing technology that promotes vocabulary, grammar, and listening acquisition such as exercise builders, as well as digital stories, audio podcasts and online videos (YouTube) is recommended since all ELLs will go through a silent

3. Recognizing the variance in learning styles of our students.

3. Assuming that all students learn by listening.

4. Allowing students to choose, with teacher direction, the route to their learning.

4. Merely having centers in the classroom.

5. Providing opportunities for students to demonstrate proficiency in an area they already know and allowing them to move forward.

5. Assigning more work to students who have demonstrated mastery in an area.

6. Offering tiered lessons, of varying degrees of difficulty, dealing with similar content.

List of literature

1. Anderson R. S., Technology to teach literacy: A resource for K-8 teachers. Upper Saddle River, N.J.: Pearson/Merrill Prentice Hall. 2008. 235P.

2. Ban R., Jin L., Summers R., Eisenhower K. Integrating technology: Best-use practices for English language learners in content-based classrooms. 2006. 269P.

3. Boella L. Using smart phones and tablets in the classroom. Croner-i Primary Education. 2013. 358P.

ФИО автора: Saidov Mo'min

Termiz davlat universiteti, Iqtisodiyot va turizm fakulteti

Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) yo'nalishi 1 kurs magistranti

Название публикации: «SURXONDARYO VILOYATIDA TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA MEHMONXONA VA RESTORANLAR FAOLIYATIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI»

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonning turizm sohasini rivojlantirishda mehmonxona va restoranlar faoliyatidan samarali foydalanish yo'llari Surxondaryo viloyati misolida yoritib berilgan

Kalit so'zlar: turizm, mehmonxona, restoran, sayyohlik mintaqasi

Аннотация. В данной статье описано эффективное использование гостиниц и ресторанов в развитии туризма в Узбекистане на примере Сурхандарьинской области.

Ключевые слова: туризм, гостиница, ресторан, туристическая зона

Annotation. This article describes the effective use of hotels and restaurants in the development of tourism in Uzbekistan on the example of the Surkhandarya region.

Keywords: tourism, hotel, restaurant, tourist area

O'zbekistonda turistik rayonlashtirishni mutaxassislar nisbatan yaqinda amalga oshirmoqdalar. Ushbu muammo bo'yicha turli xil qarashlar mavjud. Masalan, M. Usmonov o'z tadqiqotida O'zbekistonning 6 ta turistik zonalarini (Toshkent, Mirzacho'l, Farg'ona, Zarafshon, Janubiy, Quyi-Amudaryo) aniqlagan.

A. Norchaev o'z tadqiqotlarida 7 ta turistik zonalarni (Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xorazm, Farg'ona, Jizzax, Sirdaryo, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlari) aniqladi.

Yuqoridagi yondashuvlarni birlashtirib, mamlakatimizning quyidagi rayonlashtirish shakllantirildi:

9. Toshkent turistik mintaqasi (Toshkent va Toshkent viloyati);
10. Farg'ona turistik mintaqasi (Farg'ona, Namangan, Andijon viloyati);

11. Mirzacho'l turistik mintaqasi (Jizzax, Sirdaryo viloyatlari);
12. Samarqand sayyohlik mintaqasi (Samarqand viloyati);
13. Buxoro - Qizilqum turistik mintaqasi (Buxoro va Navoiy viloyatlari);
14. Janubiy turistik mintaqasi (Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlari);
15. Quyi Amudaryo (Xorazm viloyati va Qoraqalpog'iston Respublikasi).

Ba'zi tadqiqotchilar ta'kidlashlaricha, hozirgi kunda respublikada to'rtta asosiy sayyohlik mintaqalari: Farg'ona, Samarqand-Buxoro, Toshkent va Xorazm faoliyat ko'rsatmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, O'zbekiston hududining har bir qarich yeri tarixiy obidalar, muqaddas qadamjolarga boy. Shular biri Surxondaryo viloyatidir.

O'zbekistonning qadimiy yodgorliklarining aksariyati Surxondaryo viloyatida joylashgan. Eng muhimlari orasida Xalchayan, Dalvarzintepa, Ayritam, Qiziltepa, Bandixon, Kampirtepa va boshqalar bor. Birinchi aholi punktlari bu yerda ham paydo bo'lgan: Boysun tizmasining daryo vodiylarida. Ulardan eng qadimiylaridan biri bu mashhur Teshiktosh grotto bo'lib, u yerda neandertal bolasining qoldiqlari topilgan. Grotto Zautoloshsaya tog' darasida joylashgan bo'lib, O'rta Paleolit davriga tegishli - miloddan avvalgi 100-40 ming.

Qadimgi Termiz aholi punkti noyob Buddist yodgorliklarini saqlab qolgan. Bular bir qancha buddist monastirlari, shu jumladan, Qoratepa g'or ibodatxonasi majmuasi va Fayaztepa monastiri. Budda va Kushon hukmdorlarining devoriy rasmlari va haykallari bilan bezatilgan ziyoratgohlar, buddistlik yodgorliklarini saqlash uchun stupalar. 9-12 asrlarda feodal Termiz qal'a devorlari qoldiqlari, Xakim at-Termiziy mozori (11-15 asrlar), Sulton-Saadat maqbaralari ansambli (11-17 asrlar) va turli davrlardagi musulmon inshootlari. Shaharni o'rab turgan tog'lar qadimiy konlar va g'or shaharlariga to'la, ularning aksariyati hali jiddiy o'rganilmagan.

Kuhitang tog' tizmasining janubiy chekkasida joylashgan tog'li hududlarning noyob o'simlik va hayvonlarini himoya qilish uchun Surxondaryo davlat qo'riqxonasi tashkil

etildi. Himoyalangan tog' echkisi, arxar, oq tirnoqli ayiq, qoplon, kobra, burgut va boshqa hayvonlar mavjud.

Termiz shahri va uning atrofi tarixiy va me'moriy diqqatga sazovor joylar xazinasidir. Bu yerda turli diniy madaniyatlarning qadimiy sivilizatsiyalari - islom, buddaviy va qadimiy Baqtriya yodgorliklari saqlanib qolgan.

Ekoturizm muxlislari YUNESKOning tabiiy yodgorliklari ro'yxatiga kiritilgan Orol-Payg'ambar qo'riqxonasiga sayohat qilishlari mumkin.

Mintaqadagi me'moriy diqqatga sazovor joylardan tashqari siz haqiqiy sharqona bozorga tashrif buyurishingiz, velosipedda va otda yurishingiz, shuningdek, Amudaryoda qayiq va katamaranlarda sayr qilishingiz mumkin.

Surxondaryo viloyati barcha yo'nalishlarda turizm uchun ulkan salohiyatga egadir.

Surxondaryo viloyatida kondominyumlar va madaniy ob'ektlarni tiklash, sayyohlar uchun ommaviy o'yin-kulgini rivojlantirish, mehmonxonalarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish, zamonaviy infratuzilmani qurish sohasida muhim ishlar amalga oshirilmoqda.

Ekoturizmni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ayni paytda sayyohlar uchun tabiatda yoqimli dam olishlari, noyob tabiat go'zalligidan bahramand bo'lishlari, o'simlik va hayvonot dunyosining eng boy turlari bilan tanishishlari uchun qulay sharoitlar yaratish ishlari olib borilmoqda.

2017 yil avgust oyida O'zbekiston hukumati mamlakatda 2018-2019 yillarda turizmni rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturini tasdiqladi. Xususan, Termizda bir gektagacha yapon bog'i bo'lgan Buddistlar yodgorlik majmuasini qurish rejalashtirilgan [1].

Surxondaryo viloyatida tog 'turizmining uchta klasteri yaratilmoqda [2].

Birinchisi, Boysun tumanining Omonxona va Darband qishloqlari hududlarini hamda Zovboshining tog'li hududini qamrab oladi.

Ikkinchisiga, Sarias, va Uzun mintaqalarining Xonjiza tog' tizimining yon bag'irlarini, shuningdek, Sarias mintaqasining Sangardak qishlog'ining hududini o'z ichiga oladi.

Uchinchi, Sherobod Shalkon qishlog'i hududini, Xujaykon tuz koni atrofini, shuningdek, anor va boshqa bog'larni qamrab oladi.

Mintaqaning yangi kichik sayyohlik zonalarida yangi mehmonxonalar, madaniy, ko'ngilochar, savdo-ko'ngilochar va boshqa turistik inshootlar quriladi.

Bu yerda zamonaviy muhandislik infratuzilmasi ham barpo etiladi.

2017 yilda Surxondaryo viloyatiga 8 mingdan ziyod xorijlik, 40 mingga yaqin mahalliy sayyoh tashrif buyurdi.

Turizm infratuzilmasini yanada rivojlantirish uchun [3]: bir qator yirik loyihalar rejalashtirilgan bo'lib, ularni amalga oshirish tadbirkorlarga turli xil imtiyozlar berishni, imtiyozli kreditlar ajratishni va imtiyozli shartlarda soliq imtiyozlarini o'z ichiga oladi.

Madaniy meros obyektlari va davlat muzeylarida aqlli texnologiyalarni faol ravishda joriy etish zarurati mavjud. Shu munosabat bilan yagona chiptani va tashrif buyuruvchilarni elektron ro'yxatga olish tizimini joriy etish kabi yo'nalishlarni o'z ichiga olgan konsepsiya ishlab chiqilmoqda.

Virtual sayohatlar yaratish, audio qo'llanmalar o'rnatish, tarixiy yodgorliklarning chet tillaridagi elektron kataloglari va ularning 3D modellarini ishlab chiqishni ta'minlaydi. Madaniy va tarixiy meros ob'ektlari haqida batafsil ma'lumotga ega mobil ilovalar paydo bo'ladi.

Sayyohlik ziyoratgohlarida WI-FI orqali Internetga ulanishni tashkil etish rejalashtirilgan. Loyihani amalga oshirish, shuningdek, Internet-provayderlar uchun bir qator imtiyozlarni joriy etishni o'z ichiga oladi.

Sayyohlik agentliklari, mehmonxonalar va boshqa tadbirkorlik subyektlarining veb-saytlari yaxshilanadi. Kompaniyalarning Internet-resurslarida elektron bron qilish,

xizmatlar uchun onlayn to'lov va boshqa xizmatlarni joriy etish rejalashtirilgan. Veb-saytlar sayohat mahsulotlari va xizmatlarini sotishning samarali vositasiga aylanishi kerak.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sayyohlik, turizm sohasini rivojlantirishda mehmonxona va restoranlar faoliyati har bir mamlakatning jahon mamlakatlari bilan tashqi iqtisodiy, madaniy aloqalarini tashkil etadigan va bu aloqalarni mustahkamlaydigan juda muhim faoliyat turidir. Demak, har bir mamlakatda, shu jumladan, yurtimizda ham ushbu sohani rivojlantirishga katta e'tibor qaratish lozim. Zero, ushbu sohani rivojlantirish orqali jahon mamlakatlari orasida o'zining obro'-e'tiboriga ega bo'lish, dunyoga tanilishdan tashqari, mamlakatga valyuta mablag'lari kirib kelishi, aholini ish bilan ta'minlash, chet el investitsiyalarini jalb qilish va boshqa juda muhim iqtisodiy masalalarni ijobiy hal qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1]<https://ru.sputnik-tj.com/asia/20180312/1024982840/seul-isklyuchil-uzbekskiy-termiz-chislo-opasnyh-mest-dlya-turizma.html>

[2]<http://test.hotelios.uz/ru/single-article/v-surhandarinskoj-oblasti-sozdautsa-klastery-gornogo-turizma>

[3]http://www.norma.uz/nashi_obzori/predprinimateliam_sfery_turizma_predostavyat_lgoty

4. “O‘zbekiston respublikasida turizm sohasini tiklash va rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida” <https://lex.uz/docs/-4930291>

ФИО авторов: *Rasulova Raykhon Bahritdinovna*

Chirchik state Pedagogical Institute of Tashkent region, teacher

Shakhsuvar Musayev

Chirchik state Pedagogical Institute of Tashkent region, student

Название публикации: «IMAGE OF BIRDS IN CLASSICAL LITERATURE»

Annotation: in classical literature, many artistic images are used as Text creation curiosities. Here is an example of such images, we can see the image of birds. The world of the East is considered superior in the development of logical thinking through the use of all concepts in a portable sense.

Key words: Text creation, image, birds, Humo, anqo, happiness bird, Crow, soul bird

INTRODUCTION.

Literature is able to reflect widely and deeply the feelings of a person through speech, and therefore it is considered the most popular kind of art. Literature was first spoken, the writing took its form after the appearance. As far as literature is concerned, it is appropriate to bring the following settings of our great-grandfather Abdulhamid Chulpan.,If we need to move without stopping, to our stagnant body, to our body, up to the water-air, then for our soul, which is soiled with various black impurities in the household, we also need Literature, up to the shul. If literature lives-the nation lives...”

The concepts of image and impressiveness, which show the beauty, charm and impressiveness of the work of art, are regarded as an important factor in the process of artistic analysis. It serves to facilitate the understanding of images, ensuring the viability of the work. Increases the cost of the work. Provides the substance of incomprehensible emotions. It is one of the main ways to convince the reader, to bind himself. The creator can take on himself an image of a person or thing-an item,an animal.

In the artistic text there is also a lot of visual means associated with the name of birds threeraydi. Especially in the works of Nazism it is possible to find examples of metaphors, metonymy and pictorial tools, synechia, associated with the name of birds. Metonymy is characteristic of the connection between the nominative and the nominative, M. As Mirtojiev said, this phenomenon can be considered a phenomenon of migration of a special meaning.

LITERATURE VIEW

Birds are of great importance in the mythology of the Turkic peoples as well as the peoples of the world, and the events jaryonida are suddenly recognized as an emerging element, helping the heroes and dramatically changing the situation. They are mainly interpreted as a symbol of Ascension and heaven as a bridge between the people with theology.

Soul Bird-the image that a person flies after death or in his sleep, turning into a soul Bird, is reflected in folk fairy tales. Bahadir Sarimsakov said about this: "and John flies to heaven. The Soul also leaves the body, but as a bird or other creature often comes to the House of the deceased, who received news from his loved

ones. Such images of the soul, the soul, about the soul, were later clarified and began to be imagined in relatively concrete images, such as the soul Bird, The Soul gang, the fly soul.

Simurg(semurg)-in the mythology of the Iranian-Sogdian peoples is described as a symbol of a magical, omnipotent bird, equated with Akhramazda. It is depicted in the style of a magical bird with an eagle beak, a large winged, a giant and feathers.

Simurg(semurg)-in the mythology of the Iranian-Sogdian peoples is described as a symbol of a magical, omnipotent bird, equated with Akhramazda. It is depicted in the style of a magical bird with an eagle beak, a large winged, a giant and feathers.

This image is presented in the form of "Varag'n", "Saena igriga" in the Bible of Zardushti "Avesto". In Uzbek folk tales, too, we can see such variants of the image of Simurg as the State Bird, The Bird Of Happiness, Bulbuliguyu. In these variants, Simurg comes in the image of a rare bird, which attracts Kings, equal to one part half a kingdom, in the image of a patron and defender of the main hero, in the image of a fairy-tale and a beautiful bird, which attracts a person to go. For the first time we can see the image of Simurg in the artistic literature in the "Chronicle" of the Abulkasim Pharaoh. In this work of the Pharaoh, Simurg's father and child pahlavans are represented in the manner of the image of the patroness of the Hall and Rustam, the Savior and fearless, wise and capable of miracles.

In the dictionaries of mysticism, too, several different interpretations of the symbol of **Simurg** are given. In particular, in the "Mir'ati ushshaq" it is listed as follows: "say Simurg – rabul-Alamin and musabbubul-the presence of the instrument (causative agent)". In the dictionary of Farhangi Mustafa urafa, published in Tehran, it is written that Simurg is a perfect person. In the "dictionary of Sufi terms" published in Turkey, it is noted that the interpretation of Simurg in such meanings as the perfect man, the thirty-Bird, the birds that set out under the leadership of the Hudhud, the king and Allah, who grew up after passing through the yetti Valley. We see the perfect interpretation of this image in the work of Farididdin Attar, the leader Representative of Sufi literature, poet and thinker "logic ut-Tair". Attar chose his friend Simurg as the protagonist. At the same time, this image was enriched both by form and content. He assigned to this image the task of the embodiment of the creator, based on the tradition of symbolism. Along with the fact that Simurg became the name of the king of birds, from which it was possible to form the word simurg – thirty birds through a colloquial speech in Persian, the author would have come to his goal.

Anko is a legendary bird. Ancient Eastern peoples as a person sponsor the protagonist in fairy tales and friends. It is not visible to the eyes of people, it is described as wings, feathers from gold, silver, etc. There is an opinion among our people that happiness, tole, the state bird, to whom the shadow falls, will be the same happy. In fairy tales, fairy tales and shepherds, Anko is also likened to Simurg, Huma.

DISCUSSIONS.

At the same time, there are also such meanings of Anko in the people's language as a bird that is unique, valuable, indescribable, lives in a blind coat. Consequently, the tradition of imagining Angrani as a mythical bird living in a blind Cage has been preserved so far among our people. In this place it is important to mention

the use of the phrase "Anka's seed" in relation to something not found, rare. In particular, the Islamic theologian Abu Hamid Muhammad Gazzali, who lived and worked in the XI-XII centuries, in his philosophical Sufi treatise called "Risalat ut-tayr" reflects the mystical image of God in the king and symbolism of birds by the example of Anko.

Humo-Uzbek folk oral creativity in such variants as state bird, bird of happiness. The variant of the state bird is interpreted as a mythical bird, which flies when the king of the country dies and does not have a heir to the throne. Emishki, the bird is landing on the head, choosing an indiscriminate way of a worthy owner of the throne. Variants of the bird of happiness still live, directly in connection with folk rituals. Congratulations to an engaged girl or a young man "let the bird be blessed" come into the ranks of such habits, in which there is a sign of a bird of happiness.

As the poet Nasir Muhammad wrote in his treatise "you have hidden the Anko": "the Humo Bird is mentioned a lot in ancient fairy tales and legends. They also called him a bird of paradise. According to some legends, it is a bird that lives on the islands of Chin and eats bones, and on whose head the shadow falls, the same person reaches the state and the kingdom. The phrase "although a bird of happiness has landed on its head", which is still preserved among the Uzbeks, also comes from the habits associated with this bird. (Nasir Muhammad. You have sealed the Anko. - T: what? 2004. - What? 45).

Crow-as a crow in Oriental poetry, in most cases, it was used to compare to the Nightingale the creative, talentless poets who sang with a pleasant, talent poet in a blatant voice. The crow in general is considered a herald of unpleasant, unpleasant phenomena in the poetic text. In the age of the gulkhani "percussion" there was a crow friend of the Yapalakquş, the crow rose in the eyes of the birds, baked in his work, a dirty terror, a thief cat, a harif solor, a mumsik beor in the craft of the devlandmans, ready everywhere on the Les, giving the five of the young man a mustache, beating fifteen of the sheep, tumshug Shakh Zakirboy looks like the The poet here in a short, concise, but clear, figurative image draws the whole harakter, manners of the crow.

In his work "percussion" Yapalakquş, Owl, Owl, cordon, Kulonkir we can meet the Sultan, the Hudhud and other birds, because these birds are considered the main heroes of the work. The work expresses the Andean relations of yapalakquş and baykushning kuda. Each of these birds expresses the behavior of people, their behavior, their character, their life.

CONCLUSION:

In artistic speech, the reflection of life events, people's activities, actions, thoughts and feelings through images, landscapes depends on the skill of the writer to choose and use the means of speech and expression from the general language. A lively word when opening the ideological theme of a work or a powerful poem lashuv uses elements of speech, words related to polish, words related to archaism and profession. In particular, every word in poetry should have a big and thoughtful meaning. In general, the images of birds in our classical literature are considered important symbols and embody the human spirit, its rapprochement with theology and its aspiration for it.

USED LITERATURE

1. Gulomova M.X., Sobirova N.K. Yangi innovatsion texnologiya yordamida ta'lim samaradorligini oshirish usullari- T.: 2009
2. Reminissensiya. // O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. – T.: O'z ME davlat ilmiy nashriyoti. – B. 154.
www.ziyouz.com
3. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug'ati. –T.: Akademnashr, 2010

ФИО автора: *Alijonova Mohlaroyim Xabibullo qizi*

Andijon davlat universiteti talabasi

Название публикации: «SHAHRIXON TUMANI MILLIY HUNARMANDCHILIK DURDONALARI»

Hunar borki, asrlarni qaritgan- Hunar borki, ilm-texnika taraqqiyoti davrida ham-bitmas, o'lmas tuganmas

Есть профессия, состарившаяся веками - Есть профессия, неисчерпаемая в век научно-технического прогресса.

There is a profession that has aged for centuries - There is a profession that will never end in the age of scientific and technological progress.

Annotatsiya

Dunyoda juda ko'p kasb turlari bor. To'g'ri kasb tanlash juda ham muximdir. Kasbni har bir inson o'z qiziqishidan kelib chiqib tanlashi lozim. Yaxshi kasb tanlash uchun esa avvalo yaxshi o'qish ham kerak. Zamonlar zayli bilan yo'qolib borayotgan hunarlar kam emas. Hunarmandchilik bebaho kasb hisoblanadi. Ushbu maqolada Shahrixon tumani milliy hunarmandchiligi durdonalari haqida ma'lumotlar beriladi.

Анотация

В мире так много профессий. Выбор подходящей профессии очень важен. Каждый должен выбирать профессию, исходя из своих интересов. Чтобы выбрать хорошую профессию, нужно сначала хорошо учиться. Многие сделки исчезают с течением времени. Ремесленное мастерство - бесценная профессия. В данной статье представлена информация о шедеврах народных промыслов Шахриханского района.

Annotation

There are many types of professions in the world. Choosing the right profession is very important. Everyone should choose a profession based on their interests. In order to choose a good profession, you must first study well. There are many trades

that are disappearing with the passage of time. Craftsmanship is an invaluable profession. This article provides information about the masterpieces of national crafts of Shahrihan district.

Kalit so'zlar: Shahrixon tumani, hunarmandchilik, pichoqchilik ,zargarlik, metal, turizm.

Ключевые слова: Шахриханский район, ремесла, изготовление ножей, украшения, металл, туризм.

Key words: Shahrihan district, handicrafts, knife making, jewelry, metal, tourism.

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqiligini qo'lga kiritganidan so'ng mamlakatimizda keng tus olgan iqtisodiy islohotlarning eng muhim yo'nalishlaridan biri xususiy mulkchilik va tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan. Bugungi kunda o'tmishda bu borada katta tajribaga ega bo'lgan ajdodlarimizning bu boradagi faoliyatlari qiziqish o'yg'otishi tabiiy. Zero, mamlakatimiz hududidagi shaharlar juda qadimdan savdo va hunarmandchilik markazlari sifatida nafaqat ichki ehtiyojlar, balki qo'shni mamlakatlar bilan o'zaro iqtisodiy aloqalarda ham muhim rol o'ynagan. Ayniqsa, Turkiston shaharlari Buyuk ipak yo'lida Sharq va G'arb o'rtasidagi aloqalarda muhim o'rin tutgan. XV asrga kelib Buyuk ipak yo'li G'arb va Sharq o'rtasidagi savdo munosabatlarida vositachilik rolini yo'qotsada, Turkiston shaharlari mintqa miqyosida, hamda qo'shni mamlakatlar bilan iqtisodiy munosabatlarda o'z ahamiyatini saqlab qoldi.

O'zbek xalqi amaliy sa'nati turfa, rang-barang va etnografik jihatdan o'ziga xosdir. O'zbeklarning boy madaniy merosi va xalq amaliy hunarmandchilik an'analalaridan chuqur tadqiq etishga keng imkoniyatlar Mustaqillik davridan boshlandi desak mubolag'a bo'lmaydi.

O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I.A.Karimov ta'kidlagandek „Biz hamma vaqt keng aholi qatlamlarining ham mumtoz ham zamonaviy milliy madaniyatning eng yaxshi namunalaridan baxra olishga imkon berib kelgan madaniyat sarchashmalariga avaylab munosabatda bo'lishni o'rganib olishimiz lozim. O'zbekistonda musiqa, tasviriy, monumental va amaliy soxalarda katta muvoffiqayatlarga erishilganligi tasodifiy emas. Milliy va jahon madaniyatining eng yaxshi namunalarini keng targ'ib qilish va ommalashtirish yosh avlodni, hozirgi yoshlarimizni ma'naviy tarbiyalashning asosi bo'lmog'i kerak.

Shahrixon mamlakatimizda aholisi eng ko'p va zich joylashgan tumanlardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda tumanda 350 mingdan ortiq aholi istiqomat qiladi. Qo'qon xoni Amir Umarxon va uning rafiqasi, xassos shoira Mohlaroyim tomonidan 1814- yilda asos solingan Shahrixon olimu fozillar, tadbirkoru hunarmandlar yurti sifatida ham dovuq taratgan. Ayni paytda tumanda 13 mingga yaqin tadbirkorlik subyektlari faoliyat yuritmoqda. Tumanda milliy hunarmandchilik turlari yaxshi rivojlangan. Ayniqsa, Shahrixon pichoqlari mashxur.

Shahrixonda bozor, savdo-sotiqning rivojlanib, xalqaro bozor darajasiga ko'tarilishi bu yerda hunarmandchilikning tez taraqqiy etishiga keng yo'l ochdi. Shahrixonga Qo'qon va uning atrofidan, Andijon, Farg'ona, Namangan, O'rta Osiyoning boshqa shaharlaridan ko'plab hunarmandlar ko'chib kelishi bu jarayonni yanada tezlashtiradi. Bu yerda ayniqsa, kulolchilik, pichoqchilik, javonsozlik, ko'nchilik, ipakchilik, beshikchilik, do'ppido'zlik, misgarlik, atlas to'quvchilik rivojlanadi. Shahrixonning sifatli, ko'rkam pichoqlari,

serjilo atlaslari, sopol idishlari shuhrat qozona boshlaydi. Mulla Oxund kulol, Oltoy (Alitoy Ubaydillo xoji o'g'li) pichoqchi, Mulla Hakim javonsoz, Isom ko'nchi, Ismoil ipakchi singari hunarmand ustalar va ularning shogirdlari ajoyib buyumlar yasab dong taratgan. Ular yasagan buyumlar to'qigan matolar bejirim, ko'rkam, xaridorligi bilan ajralib turadi. Shahrixonda bir qancha hunarlar, ayniqsa, puchoqchilik, atlas to'quvchlik, kulolchilik, javonsozlik, borasida o'ziga xos maktablar vujudga kelgan, bu hunarlar avloddan- avlodga meros tariqasida o'tgan.

Xalq hunarmandchiligining qadimiy an'analari asosida yuzaga kelgan Shahrixon hunarmandchilik maktabi va uning davomchilarining ham o'ziga yarasha tarixi mavjud. XIX asrning 2- yarmi va XX asr boshlarida hunarmandlarning o'ziga xos boshqaruv tartibi, shogird tayyorlashda ham o'ziga yarasha tartib qoidalari mavjud edi.

XIX asr oxirlariga kelib, SHahrixon shahri kengayib uning atroflarida qishloqlarning ko'payishi hunarmandchilikning yangi turlari paydo bo'lishiga olib keldi. Bu davrda metalga ishlov berish, ayniqsa, temirchilik ustaxonalarida ustalar, xalfa va shogirdlar tinmay ishlab, hunarmandlarni, quruvchilarni, dehqonlarni zarur asbob-uskunalar bilan ta'minlangan. SHahrixonlik temirchilar zarur tug'ilganda qilich, xanjar, qalqon singari qurol-aslahalar ham tayyorlagan. Ular yasagan qilich va pichoqlar mashhur bo'lgan.

Shahrixon zargarlarining ham dovrug'i baland bo'lgan. Ular yasagan xotin-qizlar taqinchoqlari; uzuk, bilaguzik, sirg'alar, tillaqosh, bargak, zebigardon, turli ziynatli tumorlar, ayniqsa, xarigordir edi. Ular xatto Rossiyaning zargarlik san'ati mahsulotlari bilan ham bahslasha olgan. Kulolchilik O'rta Osiyoda keng tarqalgan, taraqqiy etgan sohalardan edi. XIX asrda, ayniqsa uning 2-yarmida Buxoro, Andijon, Namangan, Qo'qon kulolchilik markazlari sanalgan.

Shahrixon aholisi, jumladan, hunarmandlarning ko'pchiligi Qo'qon va uning atrofidan, Andijondan ko'chib kelganligi tufayli ham Shahrixon kulolchiligining bu davrdagi rivojida Qo'qon, Rishton va Andijon kulolchilik maktablarining ta'siri kuchli bo'lgan.

XIX asr O'zbekiston shaharlarining iqtisodiy ahvolini tadqiq etgan rus iqtisodchisi N.Krijnikov kulollar hayoti haqida shunday yozgan „bir yil davomida olti-sakkiz oy ishlanadi. Ish kuni ertalab oltidan kech oltigacha davom etadi. Ko'p xollarda kulollar tayyorlagan, lekin sirlanmagan sopol idishlar allof tomonidan sotib olingan. Bir xumdon mahsulot uchun 40 tanga bergan. Usta bir yil davomida 25 marta xumdonni to'ldirib mahsulot tayyorlagan, ya'ni daromadi 1000 tanga yoki 150 rubl bo'lgan, shundan 25 rubl ishlab chiqarishga sarflangan. Natijada sof oyda 125 rublni yoki kuniga 65 kopeykani tashkil qilgan..... Lekin bu mahsulotning bozor narxi 2 barobar yuqori bo'lgan. Demak, allof vositachiligi uchun hunarmanddan foydasining yarimini olgan" deya yozgan.

Shahrixon- ko'hna va betakror hunarmandchilik markazlaridandir. Viloyat hunarmandlarining qariyb yarmi shu tumanda istiqomat qiladi. Viloyat hunarmandlarining qariyb yarmi shu tumanda istiqomat qiladi. Ayniqsa, pichoqchilikda sharhonliklarga teng keladigoni kamdan kam topiladi. Shahrihonda bir necha yuz ilgari tarkib topgan hunarmandchilik turlaridan biri pichoqchilik hisoblanadi. pichoqchilik ustalari sulolalaridan biri 1730-yilda tugilgan Ismoilxo'jadan boshlanib, hozir bu sulolaning 7-avlodi bobolari kasbini davom ettirmoqda. Peshqadam temirchi ustalar milliy pichoqchilikni san'at darajasiga ko'tarib kelmoqdalar.

Shahrixon pichoqlari dunyoning turli burchaklarida mavjud. Masalan, usta Rahmonxo'ja Alixo'jayev va shogirdlari yasagan pichoqlari Yevropada ham munosib baholangan, xalqaro sifat sertifikati bilan taqdirlangan. Shahrixon va uning atrofidagi hududlarda yashaydigan qirq nafardan ziyod pichoqchilarning ustozlari Rahmatxo'ja Alixo'jayevdir. Ustaning avlodi XIX asrning ikkinchi yarmida o'z davrining mohir temirchisi, pichoqchi ustasi sifatida dong taratgan Usta Ubaydullo eshon Musaxo'jayev bo'lgan. U 1874-yilda tug'ilib 73 umr ko'rgan. El-yurtda mashhur pichoqsoz usta, qo'li yengil shifokor sifatida ezgu iz qoldirib, 1947 yil vafot etgan. Pichoqchilik hunarini san'at darajasiga olib chiqqan iste'dodli hunarmand bo'lgan. Ubaydullo eshon jarroh tabib ham bo'lgan. Xalq tabobatini an olmagan, uni sanitariyaga zid, bid'at, xurofat deb biluvchi sobiq sovet hokimiyati Ubaydullo eshon tabibni ta'qib ostiga olgan. Ta'qiblarga qaramasdan, shifo tilab kelgan bemorlarni davolayverгани uchun uni 1936- yilda „sovet kishilariga zarar yetkazuvchi zararkuranda, xurofotchi tabib" sifatida qamoqqa olishgan. Yarim yil qamoqda yotganidan so'ng o'zi va

bola-chaqalari ham tabibchilik bilan shug'ullanmasligi to'g'risida tilxat olishib so'ng ozod qilishgan. Ubaydullo eshonning pichoqchilik hunarini o'g'li Alixo'ja Ubaydullayev davom ettirgan. U yasagan chiroyli bejirim pichoqlar jahonning ko'pgina muzeylarida, jumladan, Moskvada, Leningrad shaharlaridagi mashhur muzeylarda hozir ham saqlanmoqda. Usta Alitoyning o'g'li Rahmatxo'janing bugungi kunda nafaqat Shahrixon temirchi pichoqlarining sardori deyish mumkin. U Andijon viloyat „Hunarmand“ uyishmasi ijodiy guruhining a'zosi. Rahmatxo'ja Alixo'jayev yasagan pichoqlar o'tgan asrning 80- yillaridan beri viloyat, respublika, xalqaro miqiyosda o'tkazilgan xalq amaliy ko'rgazmalarida o'zbek amaliy san'ati na'munasi sifatida namoyish etib kelinmoqda. Germaniya, AQSH, Hindiston, Angilya kabi o'nlab mamlakatlarda tashkil etilgan ko'rgazmalarda munosib o'rinlarni egallagan. Xalqaro mukofat xisoblangan "WQC International Star Award" ga munosib topilgan.

Shahrixonning yana bir mashhur hunarmandlardan biri pichoqchi, zargar, kandakor usta Sodiqjon Ne'matov hisoblanadi. Bu kishi 1996-yilda Respublika tadbirkorlarining „Tashabbus“ ko'rik tanlovida qatnashib, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining mukofatiga sazovor bo'lgan. Bundan tashqari „Bobur“ nomidagi xalqaro jamg'arma tomonidan xalqaro „Bobur“ mukofatiga loyiq topilgan.

Hozirgi kunda Shahrixon tumanida 40 ga yaqin pichoqchi ustalar faoliyat ko'rsatmoqda. Bulardan biri sulolasining 4- avlodi hisoblangan Islombek Mo'ydinovdir. Islombek ning ota-bobolari asli Chust shahridan ko'chib kelishgan bo'lsada hozirga qadar Shahrixon tumanida yashab pichoqchilik bilan shug'ullanishadi. Islombek Mo'ydinov yasagan pichoqlar Shahrixon tumanida balki butun O'zbekistonda mashhur. Islom aka Mirbobo, Mo'minjon, Mo'ydinjon Mo'monov, No'monjon Mo'ydinov larning avlodi hisoblanadi. Ular pichoq yasashda toza qalaydan ko'proq foydalanishadi va qalayga sadafni aralashtirib naqshlar chizishadi. Islom aka yasagan pichoqlar o'zining naqshinkor va mustahkamligi bilan ajralib turadi.

Usta Islombek Mo'ydinov ish jarayonidan lavha.

Usta Islombek Mo'ydinov yasagan pichoqlar.

Usta Islombek Mo'ydinov yasagan pichoqlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. NamDU axborotnomasi 2019-yil 3-son
2. <https://uzjournals.edu.uz>
3. Tadqiqot ishlarimizdan

ФИО автора: *Sidikova Nasiba Narzullayevna*

English teacher, SamSIFL

Название публикации: «NON-TRADITIONAL TEACHING
METHODOLOGIES»

Key words: chalk and talk pattern, technology, CALL, socialization, errors

At present, people are comparatively busier and more concerned on the achievement of their academic objectives. The traditional chalk and talk pattern, in twenty first century, significantly fails to motivate enough the learners. We, due to the blessings of technology, are emancipated from the dependence of traditional books; they are replaced by e-books and audio books which are more convenient and economical. Therefore, the efforts were made to avoid the traditional methods of teaching learning English and attempted to teach English through relatively Non-traditional Methods. Through this method, we tried to highlight and address the contrast observed between the students are taught in the schools and the way outside world influence them. Yet this paper at no place attempts to undermine the importance of traditional method; as it has been a common teaching method in Uzbekistan exercised exceptionally populous class rooms; nor it invites a debate on the effectiveness of Traditional and Non-traditional method of teaching. On the contrary, a critical disconnect is widely realized between the world inside the schools and the world outside. Learners' skill on socialization, meaning making and accomplishment is significantly ruled by technology. Therefore, it necessary to kill that disconnect not just to make these two words more complementing each other but also to take the utmost benefit of these emerging technologies.

To avoid fossilizing the errors, all mistakes noticed by the teacher are immediately corrected by him or her for the student not to remember the incorrect version. One more advantage of the traditional teaching should be mentioned here. Some authors agree that in no circumstances should some routines be broken. In a book on Uzbek education, the typical procedures are described. It reads that the teacher

“starts the lesson with revision of the previous lesson. He examines the pupil individually by asking them to come to the blackboard, they are asked to do an exercise, respond to teacher’s questions or sometimes the whole class takes a written test.” According to the same book, the next step is the “examination the teacher explains a new subject matter and practices it with exercises”. As, the very last thing the teacher does during the lesson is that “he sums up the topic and sets assignments for the next lesson”. We can see that the students always know what follows. First, the previous lesson’s subject matter is revised either collectively or by one student, who is examined, or possibly in a test that all the students take. The second component is the new subject matter: the teacher’s explanation of it, followed by exercises, mostly translations as practice. The last component is revision and the assignment homework. Traditional methodology, however, also appears to have some disadvantages. According to some authors, there is not enough attention paid to teaching the basic skills, reading and writing, speaking and listening. As mentioned above, “reading” in a foreign language seems to have more to do with deciphering than with reading in one’s mother tongue. The student tries to understand every single word and its grammatical form, because he believes it is essential for understanding the text [3, 89].

As I have pointed out above, other authors agree on the lack of speaking and pronunciation practice in traditional teaching methodology. Instead of trying to speak and get the meaning through, the students are smothered with linguistic information, “rules with examples, its paradigms and related exercises”. In the view of Broughton and his colleagues, this approach “has for so many years produced generations of non-communicators”. The same authors highlight that many learners experienced significant frustration at the moment of realizing that they were not able to speak in common life situations. ‘Write your misspelled worry 25 times’. This is called a reinforcement of visual memory systems’. ‘Write one hundred times, I will not chew gum in school’. ‘Write a 300word composition on how you will improve your attitude toward school’. Small wonder that most of us subtly communicate writing as a form of punishment. We have no other model of teaching. The traditional methodology teaches the written language as the highest priority in learning a foreign language. However, it

presents writing in a very unpleasant way. This forms a significant contradiction in the students' attitude to the foreign language itself: writing in the language is essential and it is highly appreciated; if one can write in the language he is considered to have reached the goal; yet on the other hand, the same activity is a form of punishing students. For the students, this approach can be highly demotivating. To sum up the above mentioned ideas, we can say that traditional language teaching is based on a traditional approach to the target language, which regards the language as a body of grammatical rules and an enormous number of words that are combined according to the rules. Traditional methodology thus focuses on grammatical structures and isolated items of vocabulary. Jim Scrivener adds that "the teacher spends quite a lot of class time using the board and explaining things – as if 'transmitting' the knowledge". Students are expected to learn the rules and the items of lexis, and it is supposed that they will be able to use the language [3, 16]. However, students mostly explore only narrow avenues of the language, because, according to Broughton and Scrivener, the syllabuses are grammatical and the language is grouped by purpose.

The primary skills, such as reading, writing, listening and speaking, are generally taught at an insufficient level. Nevertheless, as Scrivener says, this method, with all its potential disadvantages, has been used very often in schools worldwide, "and is still the predominant classroom method in some cultures". Let us now turn our attention to modern methodology, its aims, philosophy, and procedures, and some examples of its methods. Unlike traditional methodology, modern methodology is much more student-centered. According to Jim Scrivener, the teacher's main role is to "help learning to happen," which includes "involving" students in what is going on "by enabling them to work at their own speed, by not giving long explanations, by encouraging them to participate, talk, interact, do things, etc". Broughton adds that "the language student is best motivated by practice in which he senses the language is truly communicative, that it is appropriate to its context, that his teacher's skills are moving him forward to a fuller competence in a foreign language". Briefly put, the students are the most active element in this process. The teacher is here not to explain but to encourage and help students to explore, try out, make learning interesting, etc. Though being essential, the

aim of learning a foreign language according to modern methodology is still discussed, and there is a variety of possible aims. In his book *Learning Teaching*, Jim Scrivener claims, that nowadays a great emphasis is put on “communication of meaning”. Jack C. Richards also highlights the communicative competence which is, as he defines it, “being able to use the language for meaningful communication”. Thus many professionals refer to this methodology as the Communicative Language approach. Another group of authors headed by Broughton propose a different idea. They point out that foreign languages are taught “not simply for the learner to be able to write to a foreign pen friend” but to broaden his or her horizons by introducing “certain ways of thinking about time, space and quantity and attitudes towards” issues we have to face in everyday life [4, 18]. Briefly put, some people learn a foreign language most importantly to be able to communicate with foreign people and other people learn a foreign language above all to see the world from a different point of view, to discover new approaches to life or to find out about other cultures. Since modern methodology is aiming for something different, also the way to achieve the goal has changed.

As pointed out by Jack C. Richards, “attention shifted to the knowledge and skills needed to use grammar and other aspects of language appropriately for different communicative purposes such as making requests, giving advice, making suggestions, describing wishes and needs and so on”. Teachers’ methods, courses, and books had to be adjusted to new needs of the learners to fulfil their expectations. Instead of grammatical competence, communicative competence became the priority. White articulates three principles of modern methodology: firstly, “the primacy of speech”; secondly, an emphasis on “the centrality of connected text as the heart of teaching-learning process”; and thirdly, an “absolute priority of an oral methodology in the classroom”. Instead of memorizing grammatical rules and isolated vocabulary, modern methodology prefers to present contextualized language and to develop skills. Let us now focus on one important part of modern teaching – teaching skills. The main skills are listening, speaking, reading, and writing. They can be classified into two groups: receptive listening and reading and productive speaking and writing. These skills consist of sub-skills; for example, reading includes skimming reading for gist, scanning

reading for specific information, intensive reading, and extensive reading. While listening, students can listen for gist, or for specific information: for some details, like numbers, addresses, directions etc. In real life we do not normally listen for every word spoken. Therefore, as many professionals today agree, the task should be realistic too. The tasks should improve skills, not test memory. According to Jim Scrivener, with receptive skills it is always better to assign one task, let the students accomplish it, have feedback, and then assign another task, let the students read or listen to the text again, have feedback, etc. Scrivener also points out that the tasks should be graded from the easiest to the most difficult, or, in other words, from the most general to the most detailed, and the students must know what the assignments are before the listening or reading itself is done. If the students do not manage to accomplish the task, the teacher should play the listening again or give them more time for reading. In the methodology course at the students are advised to let the students compare their answers in pairs, to get a feeling of security, and only then check the answers as a group.

Students can become discouraged if the teacher expects them to undertake tasks which are too demanding, and tasks which are too difficult can be those not aiming where the teacher actually wants. Therefore, it is vital to think and plan carefully before the lesson, so that the activity is useful. Concerning productive skills, writing and speaking, there are some important issues to mention too. While students practice production skills, a teacher using modern methodology is aware of a contradiction between accuracy and fluency [1, 97]. According to Jack C. Richards, “fluency is natural language use occurring when a speaker engages in a meaningful interaction and maintains comprehensible and ongoing communication despite limitations on his or her communicative competence”. The opinion was presented that students should be encouraged to speak the language, though with errors, to get the meaning through. As stated by Richards, modern methodology tries to keep a balance between the fluency and accuracy practice. There is another aspect important in speaking activities. This vital aspect is context and purpose. Activities which mirror real life situations and which have a goal, for example finding a rule, are “more interesting and motivating for the learners. We can recapitulate the above mentioned ideas by stating that skills should

be taught in a context which is close to real life situations in which students might well find themselves, the practice should be involving and the activities should be well aimed and executed. This approach helps learners to be motivated and interested in the subject matter.

Although there are plenty of demotivating factors in raising obstacles against running creative programs in teaching, among them resources being at the top. In order to stimulate the learners' interest the instructor needs various types of resources such as multi Teaching-Learning English at Intermediate Level media/video screen, Personal Computer, sound system, flash cards, language learning toys, pictures charts, appropriate video and audio clips, camera to record the students' learning response etc. Frequent power breaks down, dearth of appropriate language tools, insufficient guidelines and research, huge diversity in learners' identity are the key challenges hovering and threatening over the fate of such programs. The modern methodology principles, we can highlight the student-centered interaction which is connected to the involvement of the students in everything going on during the lesson. This shifts the teacher's role to not causing the learning, but helping learning to happen. The teacher's task is to choose activities suitable for their learners, to guide them in the lessons and to encourage them to experiment with the language. The modern methodology comprises a rich variety of methods which should have some common features: activities involving students and close to the real-life situations. To be effective, the methods follow after each other in a suitable order, and there should be a balance of teaching focused on different aspects of the language. To conclude, I will highlight the main differences between traditional and modern methodology. When comparing the names, we notice the basic difference. The traditional Grammar-Translation Method focuses on teaching rules and practices it in translating. The aim of modern Communicative Language Teaching is to teach the learner to communicate – simply put, to get the meaning through. The Grammar Translation Method prefers routines and a limited number of methods, such as lectures, translation activities and drills. By contrast, Communicative Language Teaching consists of a great number of activities with different aims which are (or should be) balanced. The Grammar-Translation

Method relies on memorizing rules and isolated items of lexis. However, Communicative language Teaching employs more contextualized information and practice similar to real life situations, which is attractive for learners.

The list of used literature

1. Shah S., Tajmmal H. Non-traditional teaching approach to development of criteria for selection of content for teaching English in Secondary Schools, 2007. 358P.
2. Wilkins D.A. A communicative approach to syllabus construction in adult Language learning Strasbourg: Council of Europe, 1974. 245P.
3. Wright A., Bettridge D. and Buckby M. Non-traditional teaching approach for Language Learning, Cambridge University Press, 2009. 402P.
4. Eric Klover, Scot Osterweil, Jennifer Groff, Jason Hass. Using the technology of today in the classroom today. Massachusetts Institute of Technology, 2008. 298P.

ФИО автора: *Soliyeva Mavlyuda Odiljonovna*

Andijan State Medical Institute

Название публикации: «RHEOVASOGRAPHIC ASSESSMENT OF THE STATE OF MICROCIRCULATION OF THE LOWER EXTREMITIES IN CHILDREN WITH FLAT FEET»

Annotation: A significant place in the structure of the general morbidity among the children's population is occupied by flat feet. There is no doubt about the socio-economic significance and negative impact of foot deformity on the health of the future generation due to the increasing prevalence, a decrease in the quality of life, since the foot, being the support of the whole body, creates posture, determines the normal proportions of body parts, their statics and dynamics, having a decisive influence on the formation of the body.

Keywords: microcirculation, significant level, physiological development

The criteria for exclusion from the study were: the presence of concomitant pathology of diseases of the respiratory, cardiovascular, digestive, urinary systems; refusal to participate in the examination.

As a result, the entire contingent was divided into two groups: the study group – children with flat feet, in the number of 175 people; the control group of children who do not suffer from this pathology, in the number of 242 people.

For the automated assessment of arterial blood filling of the limb, the state of arterial tone, venous outflow and collateral circulation (shin - foot), as well as some indicators of central hemodynamic, a non - invasive method of investigation was used - rheovasography of the lower extremities, carried out on the rheographic complex "Reo-spectrum". The study was carried out in a room with a temperature of 20-22 degrees in a lying position, in a state of physical rest. For automated processing of rheovasography, a parallel synchronous ECG recording was performed. After pretreatment of the skin with 70% ethyl alcohol, electrocardiographic electrodes - L,R, F-were applied to the forearms and right shin.

It was found that with flat feet in children, the degree of severity of regional circulatory abnormalities is directly dependent on the age of the examined, while no sex differences were found. In the study of microcirculation of the lower extremities according to rheovasography, the differences between the indicators of the right and left lower extremities in both groups did not exceed 30%, therefore, the data obtained on the right lower limb are presented.

Indicators of the rheographic index in children from the control group have high values at the level of the lower leg from 7-14 years, in the feet - at 12-14 years compared with physiological norms. In addition, the intensity and speed of blood flow are interrelated in the direction of an increase in 9-10, 12-15 years [$r=0.9$]. This is due to the fact that the vascular wall of children is elastic and malleable compared to the adult population. With flat feet, the distribution of the rheographic index values by age groups with flat feet, in contrast to healthy peers, indicates a pronounced difference in this indicator in children 12-15 years old from those in groups 7-11 years old. If the rheographic index of schoolchildren in the age group of 7-11 years did not have a significant difference or they were minimal. Then from the age of 12, this parameter differs from those of healthy peers in the downward direction. The greatest decrease in the rheographic index was recorded at 12 years ($p<0.05$): blood filling in the lower leg was reduced by 55.6%, and to a greater extent in the foot - by 76.2%, in contrast to the control group and 31.2% of the "norm". At the age of 13 ($p<0.05$), a decrease in blood filling on both sides persists: from healthy peers at the level of the lower leg by 38.3%, in the feet by 52%, from the standards in the feet by 20%. In other age groups (14-15 years) low values of this indicator were also revealed, but the differences did not reach a statistically significant level, apparently due to the high variable range of the rheographic index values.

The indicators of the maximum rate of blood filling of large-caliber arteries in children from the control group do not differ from the "norm" or are slightly reduced. With flat feet from 7-10 years, they do not have a significant difference or are slightly increased (at the age of 9 years at the level of the feet by 34%). From the age of 11, the rate of blood filling with flat feet decreases with the preservation of this trend for 11 to 15

years. The physiological parameters of the diastolic index, which characterizes the process of blood outflow from the arteries to the veins and vascular tone at the post capillary level, did not differ from the norm in the control group of schoolchildren. With flat feet in children aged 8-10 years, the fluctuations of the DIA in the direction of increasing or decreasing are minimal; they did not exceed 20%. Since the age of 11, there has been a tendency to increase the DIA, compared with the control group. Higher levels of DIA in flat feet were recorded at the level of the lower leg at 14 years (47%) and at 15 years (27.7%). In the feet, the pattern to increase the DIA is more pronounced: the difference exceeds the parameters of healthy children at 12 years by 29.7% , with an increase in this indicator by 15 years to 37.6%. The latter suggests that with flat feet, the tone of the post capillaries is increased already in the early stages of the disease, which creates difficulties in venous outflow.

In high school students with flat feet, a violation of local hemodynamic is detected, which is expressed in a decrease in pulse blood filling and the maximum speed of blood flow through the arteries of the lower extremities. The revealed changes indicate the presence of a relationship between the configuration of the foot and the smoothness of the venous outflow mechanism, due to the peculiarities of the anatomical and physiological development of the child's body and physical exertion. During puberty, the vessels of the feet are located parallel to the surface, the veins become larger and less branched. The vascular network does not have time to grow so quickly and reacts less economically to the load.

Literatures:

- 1.Diagnosis and treatment of longitudinal flat feet: Method. recommendations / E. R. Mikhnovich, A. I. Volotovskiy, E. L. Talako, etc. - Mn.: BSMU, 2004. - 26 p.
2. Ivanov V. P., Polonikov A.V., Kozhukhov M. A., Korolev V. A., Kudentsova G. V., Bogomazov A.D., Vasilyeva O. V. Contribution of Kursk scientists to solving urgent problems of medical genetics and ecology// Kursk scientific and practical bulletin "Man and his health". 2005. No. 1. pp. 26-37.
- 3.Kedrov A. A. Rheography: essence, prospects, directions and errors / / Clinical Medicine, 1989. No. 1. pp. 13-18.

ФИО автора: *Iskandarova Dinora Xudaragan qizi*

ФИО научного руководителя: *Manzura Pirnazarova Matnazarovna*

UrDU Filologiya fakulteti talabasi

Название публикации: «TOHIR MALIK ASARLARIDA SHAYTON OBRAZI»

Annotatsiya. Maqolada Tohir Malik asarlarida shayton obrazi motivi yetakchilik qilishi, qay yoʻsinda ochib berilishi va shayton obrazining asarda koʻtargan yuki, yozuvchi ijodidan namunalar keltirilgan holda atroflicha yoritib berilgan.

Kalit soʻzlar: shayton, neomif, mifologema, shayton vasvasi,

Hozirgi oʻzbek nasrida qadim mif va afsonalarga kuchli ehtiyoj paydo boʻlgan. Muayyan ijodkor tomonidan yaratilgan subektiv mif yoki mifologik tafakkur asosida shakllangan badiiy asar qurilmasi, mifologemalar ishtiroki, syujet va motivlari hozirgi oʻzbek adabiyotshunosligida yangi adabiy yoʻnalish – neomif nasrni tashkil etmoqda. XX asr ijodkorlari yaratgan neomif nasr mazmun va mohiyat jihatidan aynan miflarni takrorlash emas, mifologik syujetga, obrazga (mifologemalarga) yangicha nigoh tashlashdir.³⁴

Xususan, bugungi kunda Tohir Malik va boshqa yozuvchilar asarlarida Qurʼoni karimdagi sura va oyatlar (Odam Ato bilan Momo havoning uchrashishi, jannatdan yerga badargʻa etilishi, Shaytonning jannatdan quvilishi, Yajuj va Majuj, Qobil va Hobil hikoyati) va diniy-mifologik qahramonlar : Shayton, Jin, Suv osti mahluqi, hukmdor Iskandar, gʻorda uxlab qolgan yetti aka-uka obrazlarini yangicha nigoh, yangicha ruh bilan tasvirlashmoqda.

Jumladan, yozuvchi Tohir Malik deyarli har bir asarida shayton obrazi motividan unumli foydalanadi, asar mazmunini mifologik parchalar orqali toʻldirib oʻtadi, mifologemalar zahirida aytilgan fikrni dalillaydi. Misol keltirib oʻtadigan boʻlsak, adib oʻzbek adabiyotidagi eng katta roman hisoblanmish “Shaytanat” romanining

³⁴ M. Qoʻchqarova. “ Hozirgi oʻzbek nasrida badiiy shartlilik“ “ Fan” T.: 2020. 129-bet.

nomiga shayton motivini asos qilib olgan, ya'ni "Shaytonlar etovidagi mamlakat" deya ta'rif beradi.

"Afsuski, ayrim oilalarning suyuqli farzandlari to'g'ri yo'ldan chekinib, jinoyat olamining ayanchli ko'chasiga kirib qoladi. Biz "qora qozon"ga o'xshatayotgan jinoyat olami yoshlar ko'ziga jilvalanib ko'rinadi. Tashna odamni sahro sarobi singari o'ziga tortgandek tortaveradi".³⁵

Yuqorida berib o'tilgan parcha "Shaytanatning jin ko'chalari" deb nomlangan asarining so'z boshidan keltirilgan. So'z boshidayoq adib ramziy atenkaga urg'u berib, yosh kitobxonni ogoh etib, shayton obraziga "qora qozon" jumlasini qo'llash orqali pinhona ishora qiladi. Asar bayonida bunga o'xshash bir qator ramziy atenkalaridan unumli foydalanish shayton obrazi va unga aloqador xarakter-xususiyatlarning o'ziga xos simvolik tasvirni yaqqol gavdalandirishga xizmat qilgan.

"... Demak, biz eng avvalo o'zimizning nafsimizdan qo'rqishimiz, *nafsning xojasi shayton alayhilaridan* va uning oyoqlarimiz ostiga tashlangan sirtmoqlaridan qo'rqishimiz kerak..."³⁶

Yuqorida keltirilgan parchada yozuvchi "nafsning xojasi shayton" jumlasini qo'llash orqali shaytonning yana bitta jihatini asar zamiriga singdirgan holda, kitobxonni qalb mulki, ya'ni insoniy ezgu xislatlarning kushandasi bo'lgan nafs deb atalmish shaytonning makrini ramziy motiv orqali yuzaga chiqargan. Asarda "shayton yo'li", "shayton vasvasasi", "bozor – shayton masjidi" kabi birikmalarni qo'llab, jumlar zamirida shayton obrazi atenkalarining chizgilarini ko'rsatib o'tgan.

Dunyo xalqlari adabiyotida ham necha ming yillardan beri turli ismlar, nomlar bilan yaratib kelinayotgan Shayton obrazining genezisi aslida Samoviy kitobga borib taqaladi. Xususan, Qur'oni karimdagi Shaytoni layin haqidagi sura va oyatlar bu fikrimizni tasdiqlaydi. Jumladan, Tohir Malik ijodida ham buni yaqqol ifodasini ko'rishimiz mumkin.

³⁵ T. Malik. "Shaytanatning jin ko'chalari" "Yangi asr avlodi" T.: 2017.23-bet.

³⁶ T. Malik "Iymonlashish umidi"

“ Yovuzlik, yomonlik, razolat – insondagi yomon xulqning suyakli farzandlari hisoblanadi va uning uch manbai bor: 1. Nafs. 2. Shayton. 3. Jaholat. Shayton-biz ko‘rolmaydigan, ammo mavjudligi Qur’oni Karimda bildirilgan maxluq. ... Shaytonning o‘z olami bor - uni “shaytanat” derlar. Sulton shaytanatni boshqargani kabi, shayton shaytanatni boshqaradi”³⁷ , - deya adib “Odamiylik mulki” asarining “Yo saodat, yo falokat...” bobida insoniyatni odamzotning azaliy dushmani bo‘lgan, razolat va jaholat elchisi shayton deb atalmish lanatlangan maxluqdan ogoh etadi. Shu bilan birgalikda yozuvchi o‘quvchiga fikrini uqtirishda faqat didaktika motivini ustun qo‘ymasdan, pand-nasihat bilan birgalikda muqaddas Qur’oni karimdagi manbalarni ham, o‘rni kelganda xalqda qadimdan kelayotgan diniy mif va rivoyatlarga ham murojat qilib , aytmoqchi bo‘lgan fikrini mazmunan boyitib, faktlar bilan dalillab o‘tadi.

Bilamizki, afsonalar va diniy manbalarda Shayton obrazi shoxli, dumli, tuyoqdor, jundor maxluq sifatida tasavvur qilinadi. Yana shunday qarashlardan bittasi shayton insonning chap yelkasida o‘tradi degan qarash azaldan mavjud. Tohir Malik aynan mana shu xalq mifologiyasidagi qarashni badiiy asarda Shayton obrazining ayrim belgilarni kontekst mazmunidan ajralmagan holda olib kirgan va asar zahiriga singdirib yuborgan. “ Shaytanat ” romanining birinchi bobida keltirilgan jumlaning misol qilib ko‘rsatishimiz mumkin: “ Zohidning yelkasiga bir shayton minib olib “ bu o‘qishni tashlaysan , huquq ilmini olasan, bu ablahlarga qarshi kurashasan ” deb ming‘irlayverdi”.³⁸

“...Shunday ekan, Asadbek bunga qanday chidasin?! Chap yelkada o‘tirgan shayton qasosga undayveradi. Bugun qasos olmasang, ertaga el oldida basharangga tupurishadi!.. “³⁹

Shu bilan bir qatorda adib asarlarida Shayton obrazini tasvirlashda butun Osiyoni aql-idroki bilan lol qoldirgan Ahmad Yassaviydan ham satr keltirib o‘tadi: “ Shayton

³⁷ T. Malik. “ Odamiylik mulki” “Istiqlof” T.: 2005.18-bet.

³⁸ .T. Malik. “ Shaytanat”. “ Sharq” T.: 2010. 33-bet.

³⁹ O‘sha manbaa . 65-bet.

g‘olib, jon berarda shoshdim mano ”⁴⁰. Bu satrni keltirib adib Shayton obrazining yana bitta belgisini bizga satr zamirida ayon qiladi, ya’ni biz bu dunyoni tark qilganimizda savobli amallarimiz bilan oxirat tomon yo‘l olmas ekanmiz, shayton doimo insoniyat ustidan g‘alaba qilaveradi degan fikrni olg‘a suradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak , Tohir Malik o‘z asarlarida Shayton obrazini gavdalantirishda , attekalarini tasvirlashda mifologemalarga, miflarga va muqaddas kitob Qur’oni karimga , xalq tilidagi diniy rivoyatlarga tayangan holda

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M. Qo‘chqarova. “Hozirgi o‘zbek nasrida badiiy shartlilik“ “ Fan” T.: 2020. 129-bet.
2. T. Malik. “Shaytanatning jin ko‘chalari ” “Yanggi asr avlodi” T.: 2017.23-bet.
3. T. Malik “ Iymonlashish umidi “
4. T. Malik. “ Odamiylik mulki” “Istiqlol” T.: 2005.18-bet.
5. T. Malik. “ Shaytanat”. “ Sharq” T.: 2010. 33-bet.

⁴⁰ O‘sha manbaa. 1-bet.

ФИО автора: *Khujayeva Umida,*

master of Webster university, Tashkent

Название публикации: «NEEDS ANALYSIS PROJECT»

Abstract

As Richards (2001) pointed out, Needs Analysis can be considered as one of the most effective ways in analyzing current and target situations of the target group. The aim of this project is to investigate certain students' needs, want, preferences, lack and their purposes in language acquisition.

The project was formed around these following questions:

- a) what target group were involved?
- b) what kind of materials were applied?
- c) what types of methods were utilized?
- d) how the results of the project were analyzed?

So as to analyze aforementioned questions, different academic and linguistic resources were utilized and compared.

Key terms: Needs analysis, interviewing, self-rating tests, questionnaires, learners' diversity, ethics.

Introduction

Needs analysis is considered one of the most paramount report which is the vital part of planning educational programs emerged in the 1960s as part of the systems approach to curriculum development (Stufflebearn, McCornick, Brinkerhoff, Nelson, 1985). In fact, learners who are studying for academic and specific purposes have different needs and aims and it is not possible to compare them with the learners who are improving their levels for general purposes. It is arduous for teachers to encourage their learners to acquire knowledge successfully without being aware of learners' abilities and requirements. Needs analysis in language teaching can be utilized for myriad various purposes. For instance, needs analysis is fundamentally important to find out what language skills a learner needs in order to perform productively, to help to realize whether a course can exactly address the needs of learners and especially determine the gap between learners' current knowledge and

their hidden competences and gather data about issues learners are encountering (Linse,1993). Organizing needs analysis with clear goals is paramount for the instructors to accomplish the course successfully in teaching practice.

I have been teaching language learners privately for 5 years. Currently, I am also teaching from 6th,7th,8th,9th,10th,11th grade learners at on of the local public school located in a rural area. Occasionally, it is a bit difficult to work with them effectively because of learners' diversity, their different personality traits and abilities. Therefore, like other many researchers, I decided to conduct an immediate needs assessment taking their special needs and competences into consideration. I realized that without needs analysis, both learners and teachers cannot achieve their target goals and expectation in second language acquisition.

Learner profile

We chose 11th grade pupils who are facing numerous difficulties as the subjects of the needs analysis. At the beginning of teaching practice at school, we observed that myriad students who have different level of the language although they have been studying at the same class and they are at the same age, 18 -year-old learners. They are of intermediate levels and even some of them are elementary level of learners. We came across several problems to work with all of them at the same lessons since most of them are superior to others who are not attending extra lessons after their school lessons. Among those pupils, 5 of them who have different levels and characteristics were involved to the needs analysis. All of them have been studying English for 4 years.

Methodology

Data collection tools

“Since any one source of information is likely to be incomplete or partial, a *triangle approach* (i.e., collecting information from two or more sources) is advisable and many different sources of information should be sought” (Richards, 2001, p.59). Therefore, I conducted three lessons via zoom which we focused on the themes given in the syllabus for 11th grade pupils. The other 3 researchers observed the lessons. We thought that so as to identify needs and problems of the learners, conducting three lessons would be enough. After discussing the members of our group, we decided to apply questionnaire, interview and self-rating test to collect more necessary data about them. Organizing multilayered needs assessment aid researchers to obtain important information about the learners and potential use of the collected data to make an

effective curriculum for learners in order to live up to their expectations from the course.

Ethics

It is of the importance to pay attention to ethics during conducting needs analysis and 4 researchers of the group were asked to be so careful to reveal learners' personal information during research process that before administering the survey, we explained the procedure and required personal information which were likely to ask during our research. As they are grown- ups, the participant signed in the consent form. I also asked a permission from the director of our local school where the subjects of the survey are studying. As the director does not know English, one member of our group was told about the aim and the meaning of the consent form and after learners had looked through the consent forms, they accepted our suggestions since they realized that it was really productive research for their future achievements.

Findings and outcomes of the NA

- Learning goals

The participants claimed that their main goal in learning second language is that they want to ameliorate their language proficiency and especially their communication skill. Per week they spend their 3 hours to study English at school. However, they reckon that it does not seem effective and enough for them to learn a foreign language as they expected. They are going to spend their whole week to become 'an expert' at English. As their English teachers have been using grammar-translation method so far, they are not satisfied with their oral production. Up to now they have emphasized on their listening and reading skills during the lessons. However, in order to improve their communication to interact with others, we have to pay more attention to their all skills: speaking, writing besides reading and listening. Taking their targets into account, I motivated them to express their ideas orally since it is useful for them not only to improve their speaking but also their creative, analytical thinking, additionally, their problem-solving ability is likely to be developed.

- Learning styles and strategies

Two of the chosen participants are such extroverted and active students that they asked me to be interviewed. Eric Wong (2011) wrote that I have noticed from my students is that their personalities play a vital role in their studies. From my observations I have found that extraverted students, by virtue of their outgoingness, easily communicate in English even though they might not produce accurate output. Because of their personality, they prefer communicative strategies. They are willing to spent their time together to discuss different topics and work on themselves independently although they make some mistakes while exchanging opinions. They enjoy learning a language

through speaking and having discussion with each other. On the other hand, other three students of mine are a bit introverted and shy. According to Dawaele and Furnham (1999), 'Introverts are believed to be introspective, quiet, retiring and reserved'. They prefer auditory-oriented strategies. They want to learn a language by relying on their teachers and focusing on prepared materials in the classroom. While conducting online lesson via zoom, three introverted learners kept silent. We discussed about the life of the work and the types of the work, they asked me to write answers in the chat box since they feel ashamed in front of many people. All participants are kinesthetic learners who need body movement in order to process information which is new and difficult (Favre ,2009). It is much more effective to carry out physical activities for them to acquire new data and memorize and comprehend the theme.

- **Personality traits**

Regarding the learners' personality traits two of them felt more self-confident, competitive, extroverted and positive although online lessons were not usual for them. Nevertheless, other three students did not want to switch their camera on because of their introversion characteristic. However, all of them liked the lesson and I could inspire them to interact with each other.

- **Addressing learner needs**

I have discussed about the clues to tackle the problems which students encountered and the appropriate curriculum for them to improve their levels with other researchers for few days. We found out that school teacher should not utilize the unique method and approach for the different level of learners since it leads to the gap between the active and inactive students. We concluded that teachers should use various appropriate methods and techniques if their methods become counterproductive. Another suggestion to existing problems is that learners should have self-motivation to become more energetic and optimistic to achieve their expectations.

Conclusion

The conducted needs analysis is considered as small- scale research which is useful to make an appropriate syllabus for learners to achieve their expectations. After administering the survey, exactly, after interviewing, asking questions related to their background knowledge and observing online lessons, we discussed and made a conclusion that during the lessons, teachers should use different methods and approaches to motivate all the students to express their own opinions since most of them prefer to keep silent or not to be involved during discussion part of the lesson. While organizing online lessons, we emphasized more on their communicative skill and analytical thinking ability of the chosen learners'. After taking questionnaire and

self-rating test, we noticed that most learners want to speak like native speakers. Because of the extroversion and introversion in second language acquisition, the gap between two types of the students can be seen. The lessons should include teaching integrated skills in different classroom setting and with a number of activities that serve as a rehearsal for learners' real communication performance and their other important skills.

References

- Dewaele, J., & A. Furnham (1999). Extraversion: The unloved variable in applied linguistic research. *Language Learning* 49.3, 509-535
- Eric W.(2011). Extraversion and introversion in second-language acquisition. Tokyo: Nihon University School of Dentistry Kanda-Surugadai Chiyoda.
- Linse.(1993) *Curriculum Development in Language Teaching*. Cambridge University Press, New York.
- Richards, J.C. (2001). *Curriculum Development in Language Teaching*. Cambridge University Press, New York.
- Stufflebearn, McCornick, Brinkerhoff, Nelson(1985) *Language Curriculum Design*. Routledge: New York.

ФИО автора: *Xaydarova Fotima Mahmudjon qizi*

NamDU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
1-bosqich talabasi

ФИО научного руководителя: *Abdurahmanov Bahrom Sobitovich*

NamDU BTM kafedrası katta o'qituvchisi

Название публикации: «BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA
NAFOSAT TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH»

Annotatsiya: maqolamizda boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafosat tarbiyasiga taa'lluqli bo'lgan bilim va tushunchalarni singdirish, shuningdek, nafosat tarbiyasiga oid bilimlarni shakllantirishning usul va vositalari haqida ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: nafosat tarbiyasi, estetika, etika, tasavvur, odob, xulq, tarbiya, pedagogik texnologiya, badiiy adabiyot, kreativlik, ma'naviyat.

Аннотации: в нашей статье освещена информация о способах и средствах усвоения знаний и понятий, относящихся к воспитанию элегантности у младших школьников, а также о способах и средствах формирования знаний, связанных с воспитанием элегантности.

Ключевые слова: изысканность, эстетика, этика, воображение, манеры, поведение, образование, пед-технологии, художественная литература, творчество, духовность.

Annotation: in our article, information about the methods and means of absorbing the knowledge and concepts that are relevant to the education of nafosat in primary school students, as well as the formation of knowledge about nafosat education is presented.

Keywords: Refinement, aesthetics, imagination, manners, behavior, education, ped technology, fiction, creativity, spirituality.

Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgandir. Maktabning birinchi sinfiga bolalar olti-yetti yoshdan qabul qilinadi. Umumiy o'rta ta'lim, bilimlarni zarur hajmini beradi. Mustaqil fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy tajriba ko'nikmalarini rivojlantiradi, kasbga yo'naltirishga va ta'limning navbatdagi bosqichini tanlashga yordam beradi. Birinchi prezidentimiz Islom Karimovning "Yuksak ma'naviyat–yengilmas kuch" asarida yoshlarni har tomonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalash yo'llari ko'rsatib o'tilgan. I.A.Karimov O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining XIV sessiyasida "O'zbekiston XXI asrga intilmoqda" deb nomlangan ma'ruzasida xalqimiz ma'naviyatini yuksaltirish davlat siyosatining eng muhim ustuvor

yo'nalishlaridan biri deb ko'rsatib o'tilgan. Ushbu asarda "Hozirgi eng muhim, eng dolzarb vazifamiz – jamiyatimiz, jamiyatimiz a'zolarini, avvalombor, voyaga yetib kelayotgan yosh avlodni kamol toptirish, ularning qalbida milliy g'oya, milliy mafkura, o'z vataniga mehr-sadoqat tuyg'usini uyg'otish, o'zligini anglash, milliy va umumbashariy qadryatlar ruhida tarbiyalashdan iboratdir" deb alohida ta'kidlab o'tilgan.

Bugungi kunda yoshlarni tarbiyalashda jamiyatning iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy va ma'daniy muommolarini bir-biridan ajralmagan holda ulardan birortasini ham oldinma-keyin qo'ymasdan hal etish maqsadga muvofiq bo'lib kelmoqda. Jamiyatning iqtisodiy yuksalishi yoshlarning ma'naviy yuksalishiga bog'liq. Bu kabi tushunchalar bir-birini to'ldirib, nafosat tarbiyasini yuksalishiga xizmat qiladi. Nafosat tarbiyasi, eng avvalo, har bir kishida badiiy hissiyot tuyg'ularini, badiiy didni tarbiyalaydi. Tarbiya tizimida nafosat, go'zallik tarbiyasi muhim hisoblanganligi bois otabobolarimiz unga jiddiy etibor berishgan. Nozik didli bo'lish go'zallikni fahmlay va qadrlay olish, badiiy madaniyatini tushunish, insonning zaruriy fazilatlaridandir. Did-farosat har bir insonning xatti-harakatlarida, kiyinishida, yurish-turishida, kishilarga bo'lgan munosabatida yaqqol ko'zga tashlanadi. Nafosat tarbiyasi tufayli yoshlarda kamtarlik hislati tarkib topadi. Go'zallik tarbiyasida tashqi qiyofani bezayvermasdan, ma'naviy olamini ham bezash lozim. Bolada juda yoshligidan odob go'zalligini singdirib borish lozim. Buning uchun o'qituvchilarimiz go'zallik ilmi bilan qurollangan bo'lishi kerak. Estetik hissiyot, odob, insonni oliyjanob qiladi, uni yuksaklikka chorlaydi. Estetik tuyg'u kechinmalarni, didni o'stiradi, zehnlilikni kuchaytiradi. Insonning ma'naviy dunyosi, aqliy estetik va axloqiy rivojlanishi qanchalik yuqori bo'lsa, uning ichki dunyosi tashqi dunyosida aks etadi. Insonning ichki va tashqi dunyosi, o'z oldiga qo'ygan maqsadi qanchalik go'zal bo'lmasin undan jamiyatga foyda tegmasa, uni nafosatli deb ayta olmaymiz. Haqiqiy go'zallik har bir kishining ijtimoiy, foydali faoliyati bilan o'lchanadi.

Nafosat tarbiyasining asosi oiladan boshlanadi. Go'daklik davridan vaqtida ovqatlanish, uxlash tartibiga rioya etish, uyda ozodalikka, saranjom-sarishtalikka o'rgatish, oila a'zolari o'rtasidagi hurmat bola qalbida o'chmas iz qoldiradi. Nafosat

tarbiyasini singdirishni insonning bolalik davridan boshlash nihoyatda muhim. Bolalikdan bolaga aql-farosat, axloqiy ko'nikmalarni tarbiyalash, ularda chiroyli, nafis, go'zal narsalardan zavq ola bilishni, go'zallikni qo'pollikdan, dag'allikdan ajrata olishni o'rgatishimiz kerak. Bola to'rt-besh yoshidanoq kiyinishdagi go'zallikka, nafislikka, chiroylilikka e'tibor bera boshlaydi. To'qqiz-o'n yoshlarida yurish-turishdagi xatti-harakatidagi go'zalligiga, o'n to'rt –o'n besh yoshlarida mehnatdagi, ijtimoiy hayotdagi go'zallikni anglash qobiliyatiga ega bo'ladi. Nafosat tarbiyasi ta'sirida bolalar qalbi shunchalik noziklashadiki, ular har bir so'zni quloqqa oladigan bo'ladi, qalb fazilati, nafosat tuyg'usi kuchayadi. Oila go'zallik tarbiyasining birinchi o'chog'i bo'lsa, undan keyin maktab, o'qituvchi-tarbiyachi o'giti, jamoatchilik, kattalar ta'siri muhim o'rin egallaydi.

Nafosat tarbiyasiga oid bilim va malakalar dars jaroyonida o'qish, musiqa, ona-tili, tabiat, tasviriy-san'at, tarix, geografiya va jismoniy tarbiya kabi darslarda beriladi. O'qish darslarida nafosat tarbiyasi: Ifodali o'qish, texnika vositalaridan foydalanish, did bilan chizilgan rasmlar va sahna o'yinlari orqali o'quvchi ongiga singdirib boriladi. Turli janrdagi badiiy asarlarni o'qish, she'rlarni yodlash, ertak, rivoyat, hikoyalarni o'rganish orqali bola so'zning qudratidan zavqlanadi, hayajonlanadi va voqealarga ta'sirlanadi. So'z qudrati bolani sehlab, butunlay o'ziga jalb etadi. ergashtiradi.

Nafosat tarbiyasi vositalaridan eng muhimi san'atdir. San'atning eng ta'sirchan turlaridan biri musiqadir. Bola hali yozishni, o'qishni, chizishni bilmagan paytda musiqadan o'ziga zavq oladi. Musiqaning ilk ta'siri bolaga ona allasidan boshlanadi. Musiqa bolani eshitish qobiliyatini yaxshilaydi, uning ruhiyatiga, fe'l atvoriga muloyimlik bag'ishlaydi. San'atning yana bir turi tasviriy san'at ham nafosat tarbiyasida muhim o'rin tutadi. Rasm chizishga qiziqish aksariyat bolalarda yoshlikdan boshlanadi. Rasm chizishga bo'lgan qiziqish bolalarda ijodkorlik qobiliyatini tarbiyalaydi, xotirasini shakllantiradi, xayolini o'sishiga yordam beradi. Bolalarda go'zallik tuyg'usining shakllanishida badiiy adabiyot va raqs san'atining roli katta. To'rt san'at turi: musiqa, tasviriy san'at, she'riyat va raqs bolalarni go'zallik dunyosiga yetaklovchi, ularda kurashuvchanlik, ta'sirchanlik, kasbiy-xususiyat, ijodiy xayol va ijodkorlikni tarbiyalovchi omillar bolada estetik didni shakllantiradi. Tabiat hodisalari

ham nafosat tarbiyasining muhim vositasi sanaladi. O'quvchilarni tabiatdan bahra olib bilish, uning go'zalligini his eta bilishga o'rgatish lozim. Buning uchun bolalarni tabiat bog'iga tez-tez sayrga olib chiqish, tabiat manzaralari, quyosh, havo, dala, suv, daryo, bog', qushlar, jonivorlar, hayvonlarni kuzata bilish, ularning ko'rinishi, shakli, rangi, ovozini tinglash, eshitish bolalar ongiga yaxshi ta'sir etadi. Nafosat tarbiyasi jismoniy rivojlanish bilan ham ajratib bo'lmaydi. "Sog' tanda-sog'lom aql" degan hikmat bejis aytilmagan. Biz ichki va tashqi go'zallikni bir-biriga qarama-qarshi qo'ymasdan, ularni uyg'unlikda taraqqiy etilishiga erishishimiz lozim. Badantarbiya va sport bilan shug'illanish bir tarafdin kishining salomatligini mustahkamlasa, ikkinchi tarafdin kishining tashqi qiyofasini ko'rkam qiladi.

Hamma vaqt nafosat tarbiyasining asosida erkin fikrlash, eshitish, ko'rish, harakat qilish, qobiliyatlarini tarbiyalash turadi. O'quvchilar asosiy estetik tushunchalarni, go'zallik to'g'risidagi bilimlarni, o'zlarini o'rab turgan tevarak-atrofdagi turmush ashyolari, kiyim-kechak, o'yinchoqlar, oila a'zolarining o'zaro ma'daniy-samimiy munosabatlari: saranjom hovli, chiroyli gulzor, san'at asarlari, musiqa, ashula, chiroyli sur'at orqali egallaydilar.

O'quvchilar nafosat tarbiyasi jaroyonida nafosatga oid malaka va ko'nikmalarni ham egallashlari kerak. O'quvchilarda nafosat tarbiyasini takomillashtirishda zamonaviy pedagogik texnologiya, xalqimiz pedagogik qarashlari uzoq asrlar asosan bizga xalq og'zaki ijodiga oid asarlar shaklida yetib kelgan. Bunga dostonchilik, turli marosim qo'shiqlari, asotrlar, naqlar, ertaklar, maqollar, matallar, hikmatlar, aforizmlar, bolalar o'yinlari, allalar, to'y va aza qarg'ishlari, termalar; boychechak, yomg'ir, quyosh aytimlari va kasb-hunarga bog'liq. Xalq pedagogikasi bugun va ertani o'ylab ish tutadi, bugunning qadriga yetishlikka, kelajakka olib boradi.

Estetik tarbiya berish yo'llari: har tomonlama yetuk, komil insonni shakllantirishda estetik jihatlarni o'rni ham o'ziga xos. Estetika shaxsning tabiat va jamiyatdagi go'zalliklarni idrok etishga o'rgatadi. Estetik tarbiya o'quvchilarda estetik bilim, ko'nikma va malakalarni shakllanishi hamda estetik his-tuyg'uga qiziqish, baho berish kabi hislatlarni tarbiyalashni o'z ichiga oladi.

Ushbu maqola nafosat tarbiyasini bolada shakllantirishga qaratilgan. Nafosat tarbiyasi odobnoma darslarida shakllanganligi, milliy pedagogikamizda nafosat tarbiyasi, avvalo, xalqimiz ongida chuqur singdirilganligi bilan yoritildi. Estetik tarbiya vositalari: o'quvchilarni estetik tarbiyalash maqsadida tevarak-atrofdagi tanlab olingan turmush, tabiat, san'at estetikasi va bolalarning badiiy ijodi hisoblanadi. Oila go'zallikning birinchi maktabi. Oila a'zolarining o'zaro munosabatlari, uying jihozlari, ranglarning uyg'unligi, tartibli joylashtirilganligi, saronjam-sarishtalik, maktabning bezatilishi, maktabdagi yodgorlik va a'lochilar burchagi kabilarning barchasi bevosita bolalar estetikasiga ta'sir etadi. Oila inson deb ataluvchi binoning faqat poydevorini qo'yish bilan cheklanmasdan, balki uning so'nggi g'ishtini qo'yishigacha jaobgardir. Jamiyatning komil fuqarosini tarbiyalash hozirgi zamon oilasining funksiyasi darajasiga kiradi, chunki shaxsiy ijtimoiylashuv dastavval oilada amalga oshadi.

Estetik tarbiyani shakllantirishda oilaning vazifalari :

-Tarbiyaviy	-Ta'lim	-Qadriyatlarni
-Iqtisodiy	-Kommunikativ	-Regulyativ
-Qadriyatlar	-Rivojlantiruvchi	-Reproduktiv

Foydalanilga adabiyotlar :

1. O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" "Barkamol avlod- O'zbekiston taraqqiyotining poydevori". -T.: "Sharq matbaa-nashriyoti konserti", 1997. -31-61 betlar.
2. Mavlonova .R "Pedagogika" 306-bet, Toshkent 2001 yil.
3. Tolipov O'. "Pedagogik texnologiyaning tadbqiqiy asoslari" Toshkent 2004 yil.

ФИО автора: *Абдуллаев Хотамжон Хамроевич*

Қорақалпоқ давлат университети талабаси

Ўзбекистон, Нукус шаҳри

Название публикации: «ХАРАКТЕРЛАР ТАЛҚИНИДА БАДИИЙ
НУТҚНИНГ ЎРНИ»

Аннотация: Таниқли ўзбек ёзувчиси Хуршид Дўстмуҳаммад «Бозор» романи ушбу мақолага объект қилиб олинган. Мақолада характер яратишда бадий нутқнинг ўрни масаласи таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Роман, ижтимоий онг, диолог, «икки сюжет»ли диолог, сюжет.

Маълумки бадий адабиёт ижтимоий онгнинг шаклларида бири ҳисобланади. Демак, шундай экан адабиётда халқнинг, миллатнинг муайян даврдаги яшаш тарзи, онг ва савия даражаси, ижтимоий-сиёсий қарашлари муносабатлари ва хоҳиш иродаси, ёинки тафаккур тарзи борица акс этади. Ана шундай романлардан бири таниқли ўзбек ёзувчиси Хуршид Дўстмуҳаммаднинг “Бозор” романидир.

Ёзувчи романда давр муаммолари ва давр қаҳрамони характерини яратар экан, бу жараёнда турмушнинг оддий икир-чикирларига эмас, кўпроқ келажакка дахлдор инсон ички мотивизацияси тасвирига эътибор беради. Шу боисдан ҳам Хуршид Дўстмуҳаммад яратган қаҳрамонлар ўртасидаги диалоглар шунчалик оддий сўзлашувлар эмас, балки полифоник характердаги нутқлардир. «Бозор» романида диалогларни қўллашнинг (анъанавий услубда ёзилган романларга нисбатан) ўзига хослиги шундаки, қаҳрамонларнинг ўзаро диалогларини кузатар экансиз, сиз ҳам улар билан бирга муайян муаммо юзасидан баҳс-мунозарага киришасиз. Романда кўзга ташланувчи аниқ хусусият шундаки, ёзувчи сюжет ривожиде онгли равишда асар ғоясини янада бўрттириш мақсадида романтик бўёқлардан ва модернистик тасвирдан маҳорат билан фойдаланади.

Асар экспозицияси ҳам ўзига хос «Дунё боши гулзор, одоши мазор, гулзору мазорнинг ораси бозор» эпиграфи ва «Бозор» тимсоли тасвири билан бошланади. Замонамиз кишилари ва «Бозор» қиёфасини очишда бош қаҳрамон Фозилбек билан Қосимбек, Диёрбек, Қадрия, Бахтиш, Вон Суу, Ғуломжон, Эгам Боболар ўртасидаги полифоник нутқлардан моҳирона фойдаланган. Сюжет ривожига барча диалоглар оддий сўзлашувлар эмас, балки характер яратувчи образли нутқлардир. Романда «икки сюжет»ли диалог қаҳрамонларнинг маънавий-ахлоқий қиёфасини очишда, руҳий ҳолатини акс эттиришда маҳорат билан қўлланилган. Асардаги қайси бир диалогни олиб кўрмайлик, суҳбат жараёнида, албатта уларнинг қалб кечинмалари, кўнгил туғёнлари-ю, истаклари диалог ва монологларнинг диалектик бирикуви воситасида, муаллиф нутқининг монологларга сингиб янги бир бадиий кашфиёт ҳосил бўлганлигининг гувоҳи бўламиз. Воқеалар ривожига давомида бош қаҳрамон Фозилбек турли табақа вакиллари ва ҳар хил ёшдаги кишилар билан суҳбатда бўлади-ки, бу диалоглар (системаси) ўсиши жараёнида «Бозор»нинг (инсоний покиза муносабатларни ҳам «бозор»га солганларнинг) асл қиёфасини ёритиб боради. Фозилбек энди ўз севгилисини «Қадрия»сини топди. Қадрия унинг кўнглида чин муҳаббатни (маърифатга-муҳаббатни) уйғотади. Фозилбекдаги комиллик асар сюжети ривожига ўсиб боради.

- Мени ҳам инсофийлар қаторига қўшиб қўярсиз... Қадрия ҳуркиб кетган оҳудек Фозилбекка жовдиради, ён-веридан ўтаётганларга бирров кўз югуртирди-да, гапирди:

- У гапни фақат сизга айтдим...

- «Фақат менга?!»-Фозилбекнинг шундайига ҳам ичига сиғмаётган ҳаяжони азбаройи тошиб кетди. «Демак, фақат менга раво кўрди. Сирни менга очдими, демак!» [3. 69]. Ушбу икки сюжетли диалогдаги «инсофийлар» улар билан боғлиқ Қадрия тилидан айтилган «ташлаб кетилган пул», «У гапни фақат сизга айтдим» каби тимсол ва гаплари тушунарсиз. «Инсофийлар» тимсолику тушунарли лекин, улар билан боғлиқ нима сир бўлиши мумкин. Ундай бўлса

Қадрия нега «У гапни фақат сизга айтдим» дея жавоб қайтаради? Хуллас «Асарда рамзларнинг ҳаддан ташқари кўпайиб кетиши оқибатида уларнинг баъзилари қандай маъно англатиши ёки қайси ғоявий мақсадга хизмат қилиши номаълумроқ бўлиб қолган» [2].

Китобхон сюжет ривожини давомидида воқеалар кетидан эргашмайди. Балки, ҳозирги инсонларнинг онги, дунёқараши ва албатта, «ўзлиги» (нафси) ҳақида фикр юритади. Шу билан бирга уларнинг фикр мулоҳазаларини қалб кўзгусидан ўтказди. Замондошлари ва ўзини очиқчасига таҳлил қилиб, китобхон ўз фаолияти ҳақида хулосалар чиқаради. Фозилбек ва Бахтиш диалогининг авжи нуқтасини кузатайлик:

- Шу –унча издиҳом орасида қироатхонага қадам босадиган бирорта ақли расо йўғ-а!

-Қаерга?

- Қироатхонага...лоақал бир марта боргин, бош суқиб кўргин-уваланиб-уқаланиб, аранг қад ростлаб турибди.

- Менга қолса, ҳар битта бозор ўртасида биттадан қироатхона қурдирган бўлар эдим.

- Қироатхонада ёнғин хавфи борлиги чин – деди Бахтиш-хўш, ёпиб қўйганига неча йил бўлди? А, неча йил бўлди? Ёниб кетмади-ку? Ўпирилиб тушмади-ку!... Рўпарасида данғиллама чойхона, соққахона, ҳаммом кечирасану...данғиллама ҳожатхона қуришга пул топиладию, қироатхонага тўртта гувала топилмади!. [3]. Мустақиллик даври ўзбек адабиёти ўзининг дастлабки кунлариданоқ халқнинг миллий-маънавий эҳтиёжини қондиришга, миллий қадриятларимизни қайта тиклашга, Ўзбекистон аталмиш юртнинг янги жамолини тасвирлашга, «янги қаҳрамон» образини яратишга астойдил ҳаракат қилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. И.Каримов. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. – Тошкент, 1993.

2. Санжар Содиқ. Ҳаққонийлик кучи. Ўзбекистон адабиёти ва санъати газетаси. 2000, 8-декабрь.

3. Х.Дўстмухаммад. «Бозор». – Тошкент, 2000.

ФИО автора: *Азимова Рушана Зокирджоновна*

Гукистанский государственный университет
магистрантка 1 курса педагогики и психологии

Название публикации: «УЛУЧШЕНИЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ЗА СЧЕТ КОМПЛЕКСНОГО ПОДХОДА»

При этом следует учитывать, что одним из главных качеств при обучении будущих педагогов является верность своей профессии, идейная убежденность, любовь к своей профессии, что должно отличать учителя от других профессионалов. Потому что высокий уровень воспитательной работы в школе зависит только от учителя, его профессиональной подготовки.

Совершенствование подготовки будущих педагогов на основе комплексного подхода, их глубокого знания предмета и его теории, умения в интересной форме донести его до учащихся повысит интерес детей к предмету, повысит престиж учителя. Студенты не только ценят способность учителя передавать свои знания детям, но и ценят его или ее самоотверженность. Одно из важнейших требований профессии учителя - любить детей, интересоваться их жизнью, уважать всех. Настоящим учителем может быть только человек, любящий ребенка, способный мобилизовать все свои силы и знания на будущее детей, воспитать их верными гражданами Родины. Человек, равнодушный к ребенку, не интересующийся его будущим, равнодушный к педагогической профессии, не может быть настоящим учителем. «Концепция начального образования» описывает образ учителя начальной школы следующим образом: как особое место ». Педагогический этикет - это высокое профессиональное качество учителя. Это качество, которое помогает учителю быть настойчивым, уметь контролировать свои эмоции, определять и определять средства и нормы педагогического воздействия на детей. Только педагог с высокой педагогической этикой может установить умеренный психологический климат в классе и быстро найти путь к сердцам детей.

Профессиональное развитие будущего учителя начинается с обучения в педагогических школах. Учебный план и научные программы в университете дают будущим учителям секреты профессии, теоретические знания и навыки. Семинары, практические и лабораторные занятия по дисциплинам в учебном процессе позволяют не только закрепить теоретические знания, но и применить их в процессе практической работы. Такое обучение вселяет уверенность в правильности выбранной профессии.

Непрерывная педагогическая практика с первого года обучения имеет особое значение в профессиональном развитии будущего учителя. Эта практика проводится на I, II курсах. Его основная цель - научить учеников первого года обучения в школе, проинформировать их о профессии учителя, а также направить их в выборе профессии. Такие практики есть в первый год: правильно ли выбрана моя профессия? Была ли у меня возможность и желание заняться этой профессией? позволяет отвечать на вопросы. Во время стажировки студенты знакомятся со школьным и классным оборудованием, графиком работы классного руководителя, учебной программой, составом студентов, их домашними условиями, предоставлением учебников и учебных пособий. Они следят за уроками учителя, помогают учителю во внеклассных и внешкольных образовательных мероприятиях и, если в школе есть группы продленного дня, знакомятся с работой воспитателей группы. Родители помогают учителю готовить и проводить собрания. Одним словом, непрерывная педагогическая практика готовит студентов к педагогической практике. Педагогические технологии важны и актуальны для достижения цели гарантированного образования. Следовательно, точность цели, соответствующее содержание, гармония ученика и педагога в постепенном достижении цели - это требование педагогической технологии. В традиционной системе обучения цель всегда была главной проблемой учителя. Потому что точно так же, как строитель заранее знает, что он строит, педагог должен знать, кого он хочет обучить и что он хочет сформировать. Есть правило, что цель обучения - моделировать человека. Но в педагогической технологии цель и ее

достижение гарантированы, ключевой является весь педагогический процесс, критерий технологического процесса. Он основан прежде всего на общей цели образования, которая исходит от порядка общества и государства. Сегодня Национальная программа обучения в Узбекистане ставит прямые образовательные задачи в виде организационных мер, таких как радикальная реформа системы образования. Также ставьте цели, исходя из содержания обучения; на основе педагогической деятельности; рекомендует технологию постановки целей, основанную на способностях учащихся, эмоциональном воздействии, внутренних процессах и учебной деятельности учащихся.

По мере того, как цель достигается поэтапно, она согласовывается, используется определенный технологический подход для достижения цели и ставятся новые цели обучения. Это означает, что педагогическая технология отличается от общепринятых дидактических целей тем, что основана на диагностике. Чем точнее диагноз для класса, группы или отдельного учащегося, тем более полной и легкой будет цель. Как было сказано выше, педагогическая технология руководствуется принципом полного достижения. Поэтому М.В.Кларин анализирует технологию достижения цели. Он изучается в трех частях: «контрольная оценка» стандартной цели, «учебный процесс» и «полное достижение цели».

Для достижения цели необходимо поэтапно оценивать результаты. Введение тестового контроля сегодня поможет решить эту дидактическую задачу. Известно, что тест отражает цель обучения, критерии, которые необходимо достичь. Поэтому желательно определять результат путем тестирования на каждом этапе. Для этого важно проверить цель обучения.

Повторяющаяся фаза обучения занимает особое место в технологическом процессе. Повторение: общая цель обучения; постановка четко определенной цели и определение уровня мастерства ученика на каждом этапе; на основе которых координируется и управляется учебный процесс.

Список использованной литературы:

Очилов М. Новые педагогические технологии. - Карши .: Насаф, 2010.

Толипов О., Усмонбаева М. Прикладные основы педагогических технологий. -Т .: 2005

Азизходжаева Н.Н. Педагогическая технология и педагогическое мастерство. - Ташкент: Финансы, 2002.

Источники в Интернете: ziyonet.uz

ФИО автора: *Ҳулкар Тилабовна Маҳмудова,*

Ўзбекистон психологлар ассоциацияси бошқарув раиси, психология фанлари номзоди, доцент,

РСЭМ эксперт-психологи

Название публикации: «БОЛАЛАР ТАРБИЯСИ БИЛАН БОҒЛИҚ НИЗОЛАРНИ ҲАЛ ҚИЛИШДА СУД-ПСИХОЛОГИК ЭКСПЕРТИЗАСИНИНГ АҲАМИЯТИ»

Аннотация. Мақолада болалар тарбияси билан боғлиқ низоларни ҳал қилишда суд-психологик экспертиза аҳамияти ва уни ўтказиш жараёнлари ёритилган. Унда экспертизанинг объекти ва вазифалари, эксперт-психологи олдига қўйиладиган саволлар доираси батафсил келтирилган. Кўрсатилган талабларни қўлланилиши эксперт-психолог ҳулосасининг объективлигини, ҳуқуқий ва методологик талабларга мос келишини белгилаб беради.

Калит сўзлар: эксперт, психолог, суд-психологик экспертизаси, тадқиқот, эксперимент, суҳбат, бола шахси.

Аннотация. В статье раскрывается значение судебно-психологической экспертизы в разрешении споров, связанных с воспитанием детей и процессом их проведения. В нем подробно описываются объект и задачи экспертизы, круг вопросов, которые необходимо задать эксперту-психологу. Применение этих требований определяет объективность заключения эксперта-психолога, соблюдение правовых и методических требований.

Ключевые слова: эксперт, психолог, судебно-психологическая экспертиза, исследование, эксперимент, беседа, личность ребенка.

Annotation. The article reveals the importance of forensic psychological examination in resolving disputes related to the upbringing of children and the process of their conduct. It describes in detail the object and tasks of the examination, the range of questions that need to be asked by an expert psychologist. The application of these requirements determines the objectivity of the expert psychologist's opinion, and compliance with legal and methodological requirements.

Key words: expert, psychologist, forensic psychological examination, research, experiment, conversation, personality of the child.

Суд-психологик экспертизанинг (СПЭ) ушбу тури ривожланаётганига 20 йилдан ошди. Бундай экспертизалар ажрашган ота-оналар ўз фарзандларининг яшаш жойи хусусида бир тўхтамга кела олмаган ҳолларда тайинланади. Албатта, агар

ота (она) руҳий касал, ичкиликбоз ёки гиёҳванд бўлса, ғайриижтимоий турмуш тарзи юритаётган бўлса, боланинг яшаш жойи ва одатда, ота (она)нинг бола тарбиясида иштирок этиш тартиби масаласини ҳал қилиш учун махсус психологик билим бўлиши шарт эмас. Ота ёки онанинг шахсида ғайриижтимоий йўналиш сезилмаган, улар қонунга итоаткор бўлган, аммо узоқ чўзилган оилавий низо туфайли бир-бирларига нисбатан адоват бўлган ҳолларда боладан (кўп ҳолларда англамаган ҳолда) собиқ турмуш ўртоғи билан ҳисоб-китоб қилишда фойдаланишади. Аслида, илгари эр-хотин бўлган ота-оналар буни фақат бола манфаати учун қилаётганликларини айтганлари ҳолда, бир-бирини судга беришларининг турли сабаблари учрайди.

Сўз экспертизанинг вазифалари ҳақида борганида улар сирасига қуйидагилар киради:

- бола ва унинг ота-онасининг индивидуал-психологик хусусиятларини, боланинг руҳий ҳолатини текшириш;
- ҳар бир ота-онанинг қадриятлар ва муносабатлар тизимини, тарбиялаш услубини ўрганиш;
- юзага келган вазият ва шахслараро муносабатлар тизими;
- боланинг ота-онаси ҳамда бошқа қариндош-уруғлари ва яқинлари (масалан, бувиси, бобоси, ота (она)сининг янги турмуш ўртоғи кабилар) билан мулоқот шароитларининг турли вариантларини ҳисобга олган ҳолда унинг руҳий ва шахсий ривожланишини аниқлаш ва ҳ.к.

Ушбу турдаги *экспертизанинг объектини* суд иштирокчиларининг индивидуал-психологик ва шахсга оид хусусиятлари, руҳий ҳолати, оиладаги вазиятнинг хусусиятлари, боланинг вазият хусусиятларини тушуниш ҳамда ўз муносабатлари тизими, меҳрлари, манфаатларига мос қарор қабул қилиш қобилияти; ота-оналар (уларнинг ўрнини босувчи шахслар)нинг «тарбиялаш салоҳияти» ташкил қилади [1].

СПЭнинг юқорида кўриб чиқилган аксарият турларидан фарқли ўлароқ, болаларни тарбиялаш ҳуқуқи борасидаги низоли ишлар бўйича процессуал шахсларнинг ҳамда ижтимоий-психологик ҳодисаларнинг юридик жиҳатдан

муҳим психологик хусусиятлари нафақат ретроспектив, балки прогнозлаш хусусиятига ҳам эга. Чунки бунинг натижасида алоҳида яшовчи ота (она) боланинг руҳий ҳолатига, шахсий ривожланишига салбий ёки ижобий таъсир кўрсатиш имконияти аниқланади.

Экспертиза вазифаларини холисона ва ҳар томонлама ҳал қилиш учун нафақат болани (марказий фигура сифатида), балки унинг ота-онасини ҳам текшириш зарур. Зеро суд боланинг ота ёки она билан доимий яшаш жойи ҳақида, алоҳида яшовчи ота (она)нинг фарзанд тарбиясида иштирок этиши шартлиги ёхуд бола билан мулоқот қилишини чеклаш ёки тақиқлаш ҳақида қарор қабул қилади. Бошқа шароитларда, масалан, фақат бола ёхуд ота ёки онани ҳамда улардан бирини экспертиза усули билан текширишда экспертлар юзага келган вазиятни яхлит ҳолда, ота (она), унинг ўрнини босувчи шахс, ёхуд бошқа бир қариндошнинг болага ижобий ёки салбий таъсири даражасини аниқ баҳолаш имконига эга бўлмайди. Бу каби ишлар бўйича гувоҳларнинг кўрсатувлари одатда зиддиятли бўлади ва қарама-қарши томон қарашларини акс эттиради.

Экспертиза йўли билан ҳал қилиш учун қўйилиши мумкин бўлган асосий саволлар сирасига қуйидагилар киради [2]:

а) болага нисбатан:

1. Боланинг руҳий ривожланиш даражаси ва хусусиятлари қандай?
2. Боланинг индивидуал-психологик хусусиятлари қандай?
3. Боланинг ўз ота-онаси, оилавий можаронинг бошқа иштирокчилари (буви, бобо, оиланинг янги аъзолари)га психологик муносабати қандай?
4. Болада давомли оилавий можаро билан боғлиқ салбий руҳий ҳолат белгилари борми?

Боланинг руҳий ёки неврологик касаллиги, оиладаги низога (жанжалга) реакциясининг кучлилиги ҳақида маълумот бўлган ҳолларда комплекс суд психологик-психиатрик экспертиза (КСППЭ) тайинлаш зарурати юзага келиши мумкин. Бундай ҳолларда юқорида келтирилганлар билан бирга қуйидаги саволлар қўйилиши мақсадга мувофиқ бўлади:

1. Болада бирор руҳий бузилиш (руҳий ривожланишнинг бузилиши) йўқми?

2. Болада оилавий жанжал билан боғлиқ рухий бузилишлар борми?

б) ота-оналарга нисбатан:

1. Ота (она)нинг индивидуал-психологик ва шахсий хусусиятлари қандай?

2. Оиладаги қадриятлар тизими, ота-оналарнинг установкалари, ота (она)нинг болага психологик муносабати қандай?

3. Ота ва она ўртасидаги психологик муносабатлар қандай?

4. Ота (она, амалдаги бошқа тарбиячи)нинг индивидуал-психологик ва шахсий хислатлари боланинг рухий ҳолатига ҳамда рухий ва шахсий ривожланиш хусусиятларига салбий таъсир кўрсатиши мумкинми?

Иш материалларида ота (она) рухий ёхуд неврологик бузилишга ёки оғир соматик касалликка чалингани, ноадекват хатти-ҳаракатлар қилгани, ўзини ўлдиришга (жумладан, бир неча марта, фарзанди бўлган вақтда) ҳаракат содир этгани ҳақида маълумотлар бўлганида унга нисбатан КСППЭ тайинлаш ҳамда юқорида келтирилганларга қўшимча равишда қуйидаги саволларни қўйиш лозим:

1. Ота (она), бирор рухий бузилишга чалинмаганми?

2. Ота-она / тарбиячининг рухий ҳолатига хос хусусиятлар (агар рухий бузилишлар, неврологик ёки жиддий соматик касалликлар, суицид ҳаракатлари бўлса) боланинг рухий ҳолатига ҳамда рухий ва шахсий ривожланиш хусусиятларига салбий таъсир этиши мумкинми?

Эксперт-психологнинг ваколат доирасини аниқлашда қуйидагиларни таъкидлаш зарур. Узоқ вақт мобайнида СПЭ ваколатига, юқорида келтирилган саволлардан ташқари, боланинг муайян ота (она) билан бирга яшаши ёхуд ота ёки она билан мулоқот қилиши психологик жиҳатдан мақсадга мувофиқлиги ёки мувофиқ эмаслиги масаласини ҳал қилиш киради деб ҳисобланган (айрим муаллифлар эса ҳамон шундай деб ҳисоблайдилар). Биз ҳам ана шу фикрни қўллаб-қуватлаймиз, бироқ ушбу масала қуйидаги сабабларга кўра СПЭ ваколатига (компетенциясига) кирмайди деб ҳисоблаймиз.

Биринчидан, экспертларнинг бу масалани ҳал қилиши муайян даражада судни маълум бир қарор қабул қилишга йўналтиради (гарчи қонун бўйича экспертнинг

хулосаси мажбурий кучга эга бўлмаса ҳам, иш бўйича далиллардан бири ҳисоблансада, амалда кўп ҳолларда судлар «экспертиза шуни аниқлади» деган принципга амал қилишади).

Иккинчидан, эксперт инсоннинг рухий ҳаётига оид фактларни (ушбу ҳолда суд процесси иштирокчиларининг шахсини, уларнинг аҳволини, ўзаро муносабатлари тизимини, бола шахси шаклланишининг ижтимоий-психологик шарт-шароитларини ва шу кабиларни) аниқлайди. Бола ривожланишининг истиқболлари, имкониятлари, у отаси ёки онаси билан бирга яшаганидаги аҳволининг динамикаси ҳақидаги масала экспертиза ёрдамида ҳал қилинмайди, чунки барча мавжуд ва имкониятдаги омилларни инобатга олиш имконини берувчи эксперт методика мавжуд эмас ва мавжуд бўла олмайди. Бу масала мутахассис (процессуал маънода) олдига у, умумилмий маълумотлардан, амалиётдан, ўзининг касбий тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, мутахассис сифатида ўз фикрини айта оладиган ҳолларда қўйилиши мумкин.

Болани тарбиялаш ҳуқуқи ва унинг яшаш жойини аниқлаш масаласига бағишланган фуқаролик ишлари жараёнларидаги суд-психологик текширишларни ўтказиш давомида фарқлашни талаб қилувчи қийинчиликлар юзага келади. Мазкур ҳолларда текшириш объектининг аксариятини ота-оналар, улар ўртасидаги муносабатлар, фарзандлар ва уларнинг афзалликлари ташкил қилади. Ота-оналар узоқ вақт давомида бирга яшамайдиган, бола эса улардан бири билан қулай шарт-шароитда ва психологик жиҳатдан уйғун яшаб келаётган ҳоллар ҳам учрайди. Бунда ота-она ўртасидаги оилавий низони кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлмайди, лекин боланинг яқинлик туйғуси ва афзалликларини аниқлаш учун текшириш ўтказиш керак. Мазкур ҳолда иш материалларидаги гувоҳлар кўрсатмалари ва бошқа маълумотларни (дисклар, фотосуратлар, видеоклиплар ва б.) ҳисобга олиб, текшириш объектига ўзгача муносабат билдириш лозим.

Россия Федерациясининг психолог-экспертлари нуқтаи назарига биноан, 10 ёшга етган боланинг қарор қабул қилишда ҳаёт тажрибаси кам бўлиши, шахс сифатида етилмаганлиги, ўзини ўзи англаш қобилияти шаклланмаганлиги

сабабли катталар таъсири остида бўлиши мумкин. Боланинг катталардан психологик индукция қилиш даражаси унинг ёшига тегишли психик ривожланганлиги, ота-онасига нисбатан эмоционал қарамлиги ёки таъсирга берилувчанлик хислатлари бор ёки йўқлигига боғлиқ. Мазкур параметрлар болани экспериментал-психологик текшириш жараёнида аниқланади ва ушбу параметрларнинг намоён бўлиши суд психологи томонидан ташхисланади. Бола психологик индукция қилиши аниқланганида уни индуктори отаси ёки онаси билан қолдирилиши боланинг ҳақиқий манфаатларига зид бўлиши ҳам мумкин. Шунини ҳам эътиборга олиш керакки, боланинг мазкур даврда у рад қилаётган (қабул қилмаётган) отаси ё онаси билан қолдирилиши кучли руҳий шикастланишга олиб келиши мумкин [3].

Шундай қилиб, хулоса тарзида шунини таъкидлаш жоизки, болалар тарбияси билан боғлиқ низоларнинг ҳар бири ўзига хос хусусиятга эга. Экспертиза жараёнига эксперт-психологи чуқур психологик билимлар доирасида, хусусан ёш давлари психологияси, ижтимоий психология, патопсихология каби йўналишларни амалда қўллай олиши билан ажралиб туриши лозим. Шундагина, унинг хулосалари объектив ва бола руҳияти шикастланмаган ҳолда экспертиза амалга оширилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Енгальчев В.Ф., Махмудова Х.Т. Суд-психологик экспертизанинг замонавий турлари ва ривожланиш имкониятлари. – Т., Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси. 2020. – Б. 229-236.
2. Горьковая И.А., Никольская И.М. Актуальные вопросы судебно-психологической экспертизы и консультаций по разрешению споров о праве на воспитание детей // X Мнухинские чтения. Взаимодействие специалистов в области психического здоровья детей и подростков по преодолению агрессивных факторов социальной среды. – СПб., 2011. С. 90-93.
3. Сахнова Т.В. Зачем суду психолог? (О психологической экспертизе в гражданском процессе). - М.: Знание, 1990. С.76.

ФИО авторов: *To'rayev Sardor Do'stmurodovich*

Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari institute
Buxoro filiali "Qishloq va suv xo'jaligida energiya ta'minoti" kafedrası assistenti
Amrullayev Behzod Boburovich

Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari institute
Buxoro filiali "Qishloq va suv xo'jaligida energiya ta'minoti" ta'lim yo'nalishi 2-
bosqich talabasi.

Название публикации: «ASINXRON MOTORLARNING MINIMUM QUVVAT
ISROFI REJIMIDA ISHLASHI ASOSIDA ELEKTR ENERGIYANI TEJASH
USULLARI»

Annotatsiya: Bu maqolada biz asinxron elektr motorlarini quvvat isroflarini hisoblash
va ularni tejash usullari haqida ma'lumotlar berilgan yani reaktiv quvvatni
kompensatsiya qilish.

Kalit so'zlat: Divigatel, motor, reaktiv, to'g'irlagich, koeffisient.

СПОСОБЫ ЭКОНОМИИ ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ НА ОСНОВЕ ДВИГАТЕЛЕЙ В СБОРЕ, РАБОТАЮЩИХ В РЕЖИМЕ МИНИМАЛЬНОЙ МОЩНОСТИ

Тўраев Сардор Дўстмуродович - ассистент кафедры «Энергоснабжение
сельского и водного хозяйства» Бухарского филиала Ташкентского института
инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства. Тел: +998942477363
Электронная почта: javohirx1993@gmail.com

Амруллаев Бекзод Бобур сын - Ташкентский филиал Ташкентского института
инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства Энергетическое
обеспечение в сельском хозяйстве и водном хозяйстве студент 2 курса

Қурбонбоев Синдорбек Ташкентский филиал Ташкентского института
инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства Механизация
водохозяйственных и мелиоративных работ

Аннотация: В этой статье мы приводим информацию о том, как рассчитать
потери мощности асинхронных электродвигателей и как их сэкономить, то есть
компенсацию реактивной мощности.

Ключевые слова: двигатель, мотор, жиклер, выпрямитель, коэффициент.

Реактив qiymatni kompyensasiya qilish va $\cos \varphi$ ni oshirish hamma ishlab
chiqarish sohalari uchun ham muhimdir. Quvvat koeffisiyentining past bo'lishi
quyidagi sanab o'tilgan sabablarga bog'liqdir:

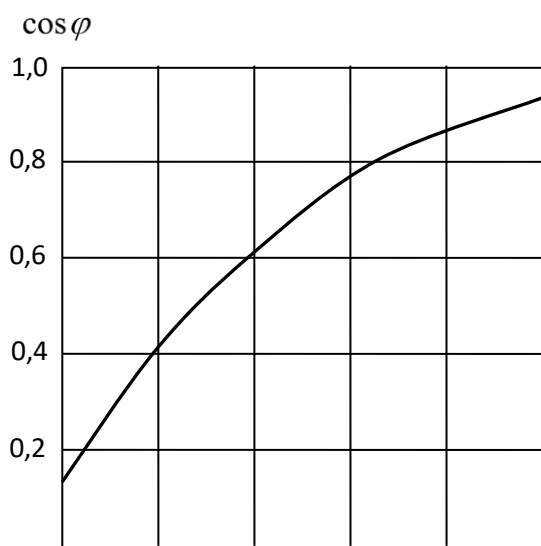
1. Asinxron motorlarni quvvat bo'yicha hamda ishlash sharoitini noto'g'ri tanlash. Faza rotorli asinxron motorlarning induktiv qarshiligi sochilishining yuqoriligi sababli $\cos \varphi$ qiymati rotor qisqa tutashtirilgan asinxron motorlarnikiga nisbatan past bo'ladi. Yopiq konstruksiyali motorlarda sovush sharoitlari ochiq konstruksiyali motorlarnikiga nisbatan pastroq bo'ladi. Turi va quvvati bir xil bo'lgan motorlar ichida qaysi birining tezligi yuqori bo'lsa shuning $\cos \varphi$ qiymati yuqori bo'ladi.
2. Ishlab chiqarish mexanizmlari va ularning elektr jihozlari vaqt bo'yicha to'liq bo'lmagan va notekis yuklanganligi sabab bo'ladi.
3. Elektr motor va transformatorlarning yuklanishsiz ishlashi.
4. Quvvati yuqori bo'lgan elektr motor va transformatorlarni quvvati kam bo'lgan ishlab chiqarish qurilmalarida qollash.
5. Elektr motorlarni nominal quvvatidan yuqori quvvatda ishlatish magnit oqimi sochilishini ko'paytiradi va natijada $\cos \varphi$ pasayadi.
6. Ishdan chiqqan yoki yomon ta'mirlangan elektr jihozlari ishlatilishi: masalan, rotor po'lati tunukalarini zich siqmaslik, tator chulg'ami o'ramlari soni birlamchi sonidan kam bo'lishi va h.k. uulg'amlar sonining 10% ga kamayishi motor salt yurishini 25% ga shiradi va bu esa quvvat koeffitsiyentini 6 – 8% ga kamayishiga olib keladi. Rotor po'ati o'lcmning 10 mmga farq qilishi $\cos \varphi$ ning 15 – 30% kamayishiga olib keladi.
7. Tushlikda, kechki smenada, quvvati yuqori bo'lgan ashinalarning uzoq vaqt o'hirib qo'yilgan vaqida hamda kichik uklanishli rejimda ishlayotgan paytda tarmoqdagi kuchlanishning bir necha voltga oshishi induktiv istye'molchi magnitlovchi tokining oshishiga olib keladi va natijada $\cos \varphi$ ning pasayishiga sabab bo'adi. Payvandlovchi apparatlar kabi induktivligi yuqori bo'lgan elektr istye'molchilarning reaktiv quvvat kompensatorlarisiz ishlatilishi sabab bo'adi.
8. To'g'rilagichli qurilmalarning bo'lishi va to'yinish rejimiga yaqin rejimda ishlayotgan ferromagnit o'zakli elektr istye'molchilarning bo'lishi natijasida tarmoqdagi kuchlanishning sinusoidalligi buziladi. Asinxron motor va transformatorlarda nosinusoidal kuchlanish ta'sirida qo'shimcha quvvat pasayishi paydo bo'ladi va bu izolyasiyaning ishlash muddatini kamaytiradi.[4]

$$K_M = \cos \varphi_1 K_{II}, \quad (1.1)$$

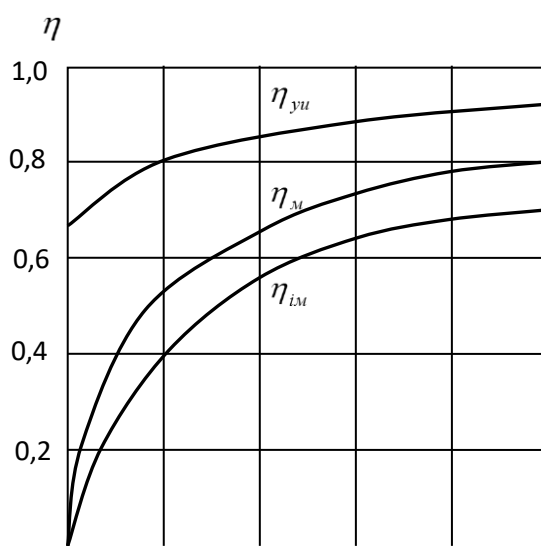
bu yerda $\cos \varphi_1$ – birinchi garmonikaning quvvat koeffitsiyenti,

$$K_{II} = \frac{I_1}{\sqrt{\sum I_i^2}} - \text{tuzatish koeffitsiyenti, } i - \text{garmonik tashkil etuvchining}$$

tartib soni.

a)

b)

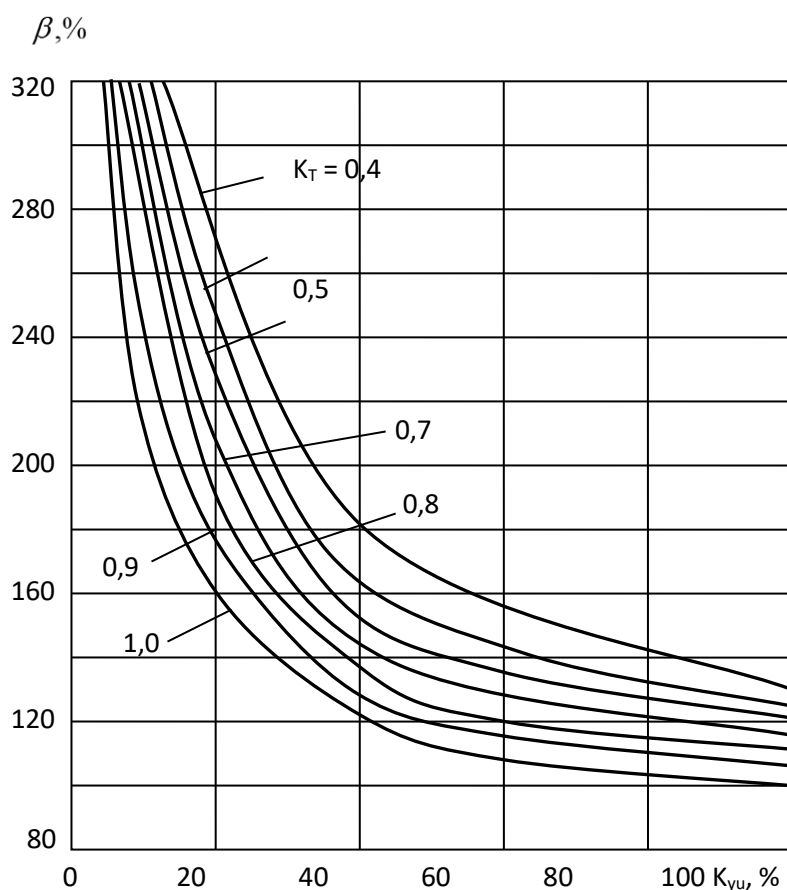
1 – rasm. Asinxron elyektir motor quvvat koeffitsiyentining (a), elektir motor η_M , ishchi mashina η_{im} , yuritma η_{yu} FIK larining (b) yuklanish koeffitsiyentiga bogʻliqlik grafiklari

Qurilma umumiy quvvat foizining kamayishi quyidagi formula bilan aniqlanadi:[4]

Sanoat korxonalarida ishlatilayotgan quvvat koeffitsiyenti 0,2 – 0,5 (payvandlash qurilmalari, kranlar, ekskavatorlar) dan 0,7 – 0,8 (ventilyatorlar, betonarashtirgichlar, konveyerlar) gacha boʻlgan, shu bilan bir qatorda quvvat koeffitsiyenti birga yaqin boʻlgan va sigʻimli yuklanishli (sinxron motorli kompressor va nasoslar) elektir istyeʻmolchilar boʻlishi mumkin. Vaxolanki elektir qurilmalarni ekspluatasiya qilish qoidalariga koʻra tarmoqning quvvat koeffitsiyenti qiymati 0,92 – 0,95 boʻlishi talab etiladi.[4]

Quvvat koeffitsiyentini oshirish va elektir jihozlardagi quvvat isrofini kamaytirish maqsadida quyidagi tadbirlar koʻriladi:

1. rotor qisqa tutashtirilgan asinxron motorlarni tanlash hamda imkoni va sharoitiga qarab sovushi oson kechuvchi ochiq konstruksiyali motorlarni qoʻllash.

2 – rasm. Ishchi mashinada sarflanayotgan elektr enyergiya solishtirma qiymatining yuklanish koefitsiyentiga bog`liqlik grafigi

2. Ishchi mexanizimi elektr jihozlarini to`liq yuklatish va ishlab chiqarish davomida bir tekis taqsimlanishiga erishish. 2.2 – rasmda motorning  $\cos \varphi$  va FIK, ishchi mexanizim va yuritmaning FIK larining yuklanish koefitsiyenti  $K_{yu}$  ga bog`liq ravishda o`zgarishi keltirilgan.[2]

Iqtisod qilingan elektr energiyani hisoblash uchun elektr energiyaning avval solishtirma qiymatini hisoblaymiz:

$$\mathcal{E}_{CQ} = \frac{1}{\eta_M * K_{yu}} \left[K_{yu} + \frac{\alpha(1 - \eta_M)}{K_T} \right] \quad (1.2)$$

bu yerda η_M – ishchi mexanizmning to`liq yuklanganligidagi FIK;  $K_{yu}$  – yuklanish koefitsiyenti;  $K_T$  – ishchi mexanizmning ishlatilish koefitsiyenti;  $\alpha = 0,7 - 0,9$  – ishchi mexanizmning turi va konstruksiyasiga bog`liq bo`lgan koefitsiyent.[1]

K_{yu} va K_T koefitsiyentlar quyidagi formulalar yordamida aniqlanadi:

$$K_{yu} = \frac{P}{P_H}, K_T = \frac{t_M}{(t_M + t_O)} \quad (1.3)$$

bu yerda P_N – motorning nominal quvvati, t_m – mexanizmning ishlash vaqti, t_o – salt yurish vaqti.[5]

Ishchi mexanizmning maksimal ish rejimi uchun $t_o = 0$ va $K_T = 1$, $K_{yu} = 1$ bo`lgani uchun elektr energiyaning solishtirma qiymati eng minimal bo`ladi:

$$\mathcal{E}_o = \frac{[1 + \alpha(1 - \eta_M)]}{\eta_M} . \quad (1.4)$$

Ishchi mexanizmi yuklanishini oshirish natijasida energiyadan qilinadigan iqtisodni hisoblash uchun 2.3 – rasmdagi grafiklardan hamda $\beta = \mathcal{E}_{CQ} / \mathcal{E}_o$ koefitsiyentini hisobga olgan holda har soatda elektr energiyadan qilinadigan iqtisod quyidagi formula bilan hisoblanadi:

$$\Delta \mathcal{E} = (\beta_1 - \beta_2) * \mathcal{E}_o, \quad (1.5)$$

bu yerda β_1, β_2 – yuklanish oshirguncha va oshirilgandan so`ng elektr energiya solishtirma qiymatining nisbiy o`zgarish koefitsiyentlari.[5]

Адабиётлар

1. Беллман Р. Введение в теорию матриц / Р. Беллман. - М.: Наука, 1976. - 352 б.
2. Бернштейн А.Я. Тиристорные преобразователи частоты в электроприводе / А.Я. Бернштейн, Ю.М. Гусяцкий, Р.С. Сарбатов; под ред. Р.С. Сарбатова. - М.: Энергия, 1980. - 328 б.
3. Браславский И.Я. Асинхронный полупроводниковый электропривод с параметрическим управлением / И.Я. Браславский. - М.: Энергоатомиздат, 1988. - 224 б.
4. Рамазонович Пиримов Рамзиддин, Дустмуродов Тураев Сардор, Джораевич Олимов Бахром/ Анализ взаимодействия полярной и вращательной систем координат при асинхронном электрическом управлении двигателем/ АСADEMICIA: 2020. - 1426-1431 б.
5. СД Тураев, ИФ Хамроев//ИНФОРМАЦИЯ О НАХОЖДЕНИИ МОЩНОСТИ СОЛНЕЧНОГО КОНЦЕНТРАТОРА И ЭФФЕКТИВНОСТИ/ Экономика и социум, 2020

ФИО автора: *Malohat Saidmurodova*

Gulistan State University

Pedagogy and Psychology

1st year master's student

Название публикации: «PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL BASES OF EDUCATING STUDENTS IN THE SPIRIT OF SPIRITUAL COURAGE»

ANNOTATION

According to the essence of spiritual and moral education, the human mind is connected with society, has a duty to society, understands that its behavior depends on the level of development of society, is responsible for fulfilling the moral norms, ideals and requirements recognized by society. sense of authority, the transformation of spiritual and moral knowledge into beliefs and the systematization of these beliefs, the formation of strong spiritual and moral feelings and qualities, the spiritual and moral behavior of students in society a. The realization that it is one of the criteria of respect for one's self, the formation of spiritual and moral habits, and so on.

Keywords: *spiritual, moral, emotional, behavioral*

The content of spiritual and moral education has undergone radical changes due to the need to put on the agenda the restoration of national and universal values.

The most important value is the human factor. Life is given to a person once, so there are many legends, wisdoms and teachings in national and universal values that it should be lived meaningfully, with understanding of the meaning of others and one's own life.

In addition, treating students as values in an educational institution is becoming increasingly important. After all, one of the most important, fundamental principles of education is the humanization and democratization of education, the essence of

which requires a humane attitude to the student, the liberalization of the educational process.

Another most valuable value in spiritual and moral education is freedom. With the democratization of education, respect for the will and rights of the individual develops. This, in turn, develops the student's sense of responsibility and conscious discipline. It is also important to cultivate patriotism, friendship and cooperation between peoples, a sense of responsibility, duty, honor, conscience, order, justice and other qualities.

Today, sex education, labor education is becoming more important. The need for a healthy lifestyle is especially evident in everyday life.

Addictions, drugs, tobacco and alcohol abuse, prostitution, and ignorance are also common. These vices destroy not only the moral image of man, but also himself. Man perishes both spiritually and physically. Therefore, the organization of spiritual and moral education should be given priority over other areas of social education. Therefore, spiritual and moral education is related to the upbringing of the younger generation. If in other areas of education certain education (for example, physical, legal, etc.) is based on a system of educational activities, in spiritual and moral education, taking into account the specific characteristics of each student, as well as the educational situation, educational work is planned and appropriate methods and techniques are selected.

It is necessary to develop a plan of educational activities, to have an understanding that spirituality, morality is a form of human consciousness, a part of human culture. Understanding the essence of spirituality and morality, the content of its norms and principles, allows students to think spiritually and morally. As a result, they evaluate the behavior of themselves and others in this way. Spiritual-moral beliefs are formed on the basis of spiritual-moral concepts, evaluation and discussion, and finally human behavior and attitudes are determined. A person with spiritual and moral beliefs consciously fulfills and respects moral norms and requirements. However, having

knowledge and understanding of spiritual and moral norms does not mean that faith becomes action, when spiritual and moral knowledge is applied in life experiences and reflected by students in their activities. can be said to have formed only when

In the system of spiritual and moral education, when spiritual and moral feelings are systematically organized by a person, stimulating him to arouse feelings about his hovea-events, people and his behavior. effective. This system reflects the educational work on the formation of behavior. Accordingly, the most important activity is the one that is motivated by the formation of moral and ethical qualities.

There must also be a need for the student to develop spiritual and moral qualities. This means that the activities that take place in the process of organizing spiritual and moral education consist of a chain of behavioral actions. Spiritual and moral behavior is the study and understanding of the essence of moral norms and principles by the student.

The system of behavior is composed of spiritual and moral habits. In this regard, it is advisable to implement the following requirements:

spiritual and moral education must be carried out in a purposeful, continuous, systematic and consistent manner, without becoming a "company" in the fight against corruption;

the development of spiritual and moral qualities in students is carried out in active life situations, in cases of violation of moral norms, with the expression of the views of students;

to develop the ability to organize actions aimed at arousing in the person a sense of aspiration to his ideals;

to carry out work on spiritual and moral education, taking into account the experience of students, their acceptance and readiness for the rules of education, understanding of the nature of good and bad behavior;

high spiritual and moral qualities in pupils - humanity, respect for people, kindness, courtesy, culture of behavior in the organization of social relations and adherence to the rules of ethics;

civic culture, conscious discipline, respect for the community and many other spiritual and moral qualities - caring for others, understanding people's worries, joys, putting the interests of others above their own should be based on the ability to put an end to actions that violate ethical norms and existing laws, share the views of team members in the implementation of certain actions, and feel a sense of responsibility.

Negative habits in the behavior of students in the organization of spiritual and moral education - harsh speech in public, the use of plurals, emotional, thoughtless speech, unreliable and, with evidence special attention should be paid to the elimination of unconfirmed incidents, interruptions, shaking hands, and so on.

One of the important tasks of teachers is to help students in the organization of the future life and professional activity of the person, which seems insignificant, on the way to success, to get rid of such habits that are necessary. is considered.

Components, forms and methods of spiritual and moral education. The great enlightener Abdullah Avloni said in his book "Turkish Gulistan or Morality" that morality is "a science that calls people to goodness and turns them away from evil." In this source, which provides information about morality and its social significance, the scholar focuses on good and bad behavior⁵³. According to the scholar, good morals are: fatatat (intellect), diyanat (faith), nazafat (purity and cleanliness), zeal, riyazat (good deeds), contentment, healing, knowledge, patience, hilm (soft nature).) discipline, norm of lust, conscience, love of country, justice, vision, chastity, modesty, understanding and intelligence, memorization of language (language and literature), economics, dignity (pride), love, forgiveness (forgiveness) lish). These qualities are the main qualities of spirituality. They are based on love and devotion to the Fatherland, a moral attitude to work, a moral approach to others, as well as an attitude to the individual and personal behavior of each student.

Among the bad behaviors of Abdullah Awni are anger, pleasure, ignorance, greed (spending one's life and wealth on useless things), hypocrisy (selfishness, arrogance), justice (laziness, laziness), jealousy (taste). , greed), pleasure (lack of zeal), anonymity (selfish, arrogant, conceited), enmity (keeping cake), greed (slander), gossip, insult, jealousy (cowardice), jealousy, deceit an), discord, taste, oppression, and so on.

Fostering positive qualities in students will help them avoid negative traits. This is done primarily through methods that help students understand the norms and rules of behavior and shape their personal consciousness.

Ethical concepts and behaviors begin to emerge as a result of reading fiction and non-fiction, watching movies and plays, and engaging in conversations on a variety of topics during specially organized spiritual-enlightenment days. Students begin to evaluate their own and others' behavior. To do this, it is important to direct the student to think in conversations and discussions on various spiritual and moral topics. For example, "How did our friend Kemal become a drug addict?", "What do you mean by freedom?", "What is modernity?" Conversations, debates, and discussions on topics such as, direct students to think, reason, avoid negative traits, and begin to develop a desire and interest in learning good habits. They are motivated, especially by their desire to evaluate their own behavior, and their beliefs are formed.

List of used literature:

1. Pedagogy. Under the general editorship of Munavvarov AG. - Tashkent, Teacher, 1996.
2. Podlaso'y I.P. Pedagogy. New course. Kn. 2. The process of upbringing. - Moscow, VLADOS, 1999.

3. Almetov N.Sh. Pedagogy. Study guide. - Almaty, 2001.
4. Podlasiy I.P. Pedagogy. V 2 kn. Kn. 1. - Moscow, Vldos, 1999.
5. Pedagogy. Under the general editorship of Munavvarov AK. - Tashkent, Teacher, 1996.

ФИО автора: *Elmuratova Dilrabo Mukhammatovna*

(PhD) on Pedagogical Sciences, GulSU,

department of primary education

Название публикации: «FORMATION OF NATURAL LITERACY IN PRIMARY SCHOOL PUPILS»

Annotation: In the world, research is considered relevant in the field of improving the methodological plan of training future primary school teachers for innovative professional activities, training multidisciplinary specialists, developing creativity, professional competence, and the natural science worldview of students. From these positions, the need to prepare future primary school teachers for the design of innovative processes based on the methodology of teaching natural science, the introduction of scientific laws, didactic principles, methods for improving the effectiveness of their activities, and the introduction of international best practices in primary education is explained.

Key words: natural literacy, primary school, creative ability, environmental education, innovation activities, problem lecture, visual lecture, pair lecture, pedagogical process

INTRODUCTION: Today, on a global scale, there is an increasing need to adapt the professional training of teachers to the dynamics of intensive updating of the modern educational system, to improve it on the basis of effective innovative technologies, large-scale transformations to improve their natural science literacy within the framework of international assessment programs. In the United Nations Agreement "On the Import of educational, Scientific and Cultural Materials", the creation of broad opportunities for students to receive quality education around the world, scientific research on the introduction of innovative technologies in the educational process, is particularly important. Environmental education is a set of knowledge, skills and abilities of a person in the understanding of natural values, cultural and biophysical relations between man and nature and the environment.⁴¹

LITERATURE VIEW

The scientific and theoretical analysis of the literature allowed us to identify the following factors that contribute to the intensification of innovation processes: a) innovative capabilities of heads of educational institutions; b) developed complex

⁴¹ . N Mirzaeva, [THEORY AND PRACTICE OF ECOLOGICAL COMPETENCE IN STUDENTS](#), 2019, Central Asian Journal of Education.

projects; c) consultations within the framework of the project and the process itself; d) socio-economic environment; e) shared situations of participants in the innovation process. From what follows, the innovation process always has a certain direction. One of them is the focus on pedagogical activity. Education is a component of society, teachers are participants in its structure, and the nature of their activities is directly related to innovations. Thus, it is possible to distinguish the following types of innovations in the educational environment: in the content; in the methodology of the organization of the educational process; technologies of the educational process; organizational forms; methods and means; management of an educational institution; in the scale: state, territorial, national-territorial; educational institutions of a new type; by pedagogical significance: independent (private, local, individual, etc.); not interconnected; modular (private, a complex of interrelated innovations); system; by origin: modified, i.e. improved; combined (combining a new component to a previously known one); fundamentally new.

DISCUSSION.

Innovative activity in the methodology of teaching natural science can be interpreted as a personal category, a process and a result of creation. In system-oriented research works, innovative activity is revealed in the analysis of personal, managerial-communicative and resultant subsystems of the creative paradigm.

In the methodology of teaching natural science, the innovative activity of the individual is associated with the creative ability to develop new ideas and ideas in the field of natural science and, most importantly, to design and model them in applied forms; the openness of the individual to the new, different (different) from yourself, which is based on tolerance, adaptability of the individual's thinking; cultural and aesthetic development and education; readiness to improve their activities; internal means and methods that ensure this readiness; developed innovative thinking (the importance of innovative activity in comparison with traditional, innovative needs, motivation for innovative behavior), which forms the basis of innovative opportunities.

The teacher purposefully searches for new information, creates an author's school, and shares his experience with others with great desire. Feelings, innovative imagination, and improvisation play an important role in the activities of such teachers. The dynamics of sensitivity to changes in the lessons of natural science also determines the peculiarity of the perception of innovations by students. It is clear that not all teachers have the same attitude to innovations and at the same time perceive them.

In the process of innovation activities in the natural science lessons, the primary school teacher has to solve problems related to the individual and age characteristics of their students. This is reflected in the features and content of innovations used in the lessons of natural science. They are multi-faceted in content, form of expression, and

are classified according to the following characteristics: according to the types of activity: pedagogical, managerial; according to the features of the introduced innovations: radical, combined, modified; by the scale of the introduced innovations: local, modular, system: by the scale of application: one-time, widespread; by the source: external and internal.

The main components of the operational component of the dismemberment and the classification of innovation, problem pedagogical situations, active search for innovative information, explore innovation, creating innovation: personal-motivational processing of existing educational projects, vocational and motivational analysis of the personal self-interpretation or assimilation of, a decision on the application of the new; the formation of goals and General conceptual approaches to the use of innovations; forecasting achieve the goal of innovation activities, changes and difficulties of funds; discussion of ways to introduce innovations with colleagues, administration, consultants; generation of ideas, development of the conceptual framework and stages of the experiment; implementation of innovative actions; introduction of innovations in the pedagogical process and monitoring its development and implementation; introduction of innovations and implementation of counter-control and correction of all innovative activities; evaluation of the implementation results, reflection of the teacher himself.

Proceeding from the above, peculiarities of innovative activity of the future teacher of elementary education teaching methodology of natural Sciences can be classified as follows. In the methods of teaching of natural Sciences education is considered not only as a system “improvement” of man, but as a continuous updating of methods and strategies for improving the efficiency of all activities.

The main ideas methods of teaching science are: the emphasis on systemic in the study of the course content; understanding of the roles of the teacher in modern educational environment and to ensure the trainees receive theoretical knowledge; awareness of the modern principles of education; an understanding of the nature and essence of the laws of nature; change the anthropocentric approach biocentrism in the study of natural phenomena; awareness and lpredelenie at the level of requirements contradictions in teaching methods of natural Sciences students; education of responsibility for the organization and effective development of the educational process; understanding the essence and implementation of environmental education in the system of holistic personal development; promotion of a healthy lifestyle and understanding of the environment.

There are three main factors in the content of the methodology of teaching natural science: educational, educational and developmental tasks of teaching natural science; the organizational process of teaching natural science; consideration of generalized specific issues of the methodology of teaching natural science. The

integrative nature of the methods of teaching natural science is associated with the secular value of natural science knowledge. The methodology of teaching natural science contributes to interdisciplinary methodological training. The main attention in the curriculum of the methodology of teaching natural science should be focused on the territorial factor, while this territory should be predicted more accurately.

RESULTS.

When implementing the pedagogical process, the following forms of training sessions are used: traditional: lectures, practical classes, essays and exams; non-traditional: problem lecture, visual lecture, pair lecture, lecture with pre-planned errors, lecture-press conference, etc.

As a result of studies thesis doctor of philosophy in pedagogical Sciences on the theme "improvement of a technique of preparation of future elementary teachers to an innovative professional activity (for example, the methods of teaching of natural history)" presents the following conclusions:

1. It is established that future primary education teachers have a great desire for innovation. But it is not implemented only because their professional training is not sufficient for this.

2. The study shows that the concept of "innovation activity" has a broad meaning. In pedagogy, it is considered as a type of pedagogical activity, an innovative process of planning and implementing innovations aimed at improving the quality of education, a socio-pedagogical phenomenon that reflects the innovative capabilities of a teacher. The study shows that the innovative activity of the teacher is associated with exogenous and endogenous factors.

3. Combined by the concept of "innovative capabilities of the pedagogical system", exogenous factors, including organizational and managerial, material and technical and other resources of an educational institution, serve to develop the innovative orientation of the individual teacher of primary education.

4. Based on the results of the theoretical analysis of essence of innovation activity of a teacher, in particular experimental work on the preparation of teachers of elementary education in this activity improved technique of preparation of future teacher of primary education to innovative professional activity.

Based on these conclusions, the following recommendations are formulated to improve the effectiveness of the methodology for preparing future primary education teachers for innovation:

it is advisable to: develop recommendations and prepare methodological manuals for preparing future primary education teachers for innovation activities;

use the results of the study when giving lectures on advanced training courses, performing final qualification and course work on preparing future primary education teachers for innovative professional activities:

create electronic textbooks for preparing future primary education teachers for innovative professional activities.

USED LITERATURE

1. Elmuratova D. M. Theoretical Basis of Training Future Teachers to Innovative Professional Activities // Eastern European Scientific Journal. – Germaniya, 2017. – Ausgabe 1. – Б. 194-197.

2. Элмуротова Д.М. Бошланғич синф ўқитувчисининг инновацион фаолиятга касбий тайёргарлигининг асосий кўрсаткичлари // ТДПУ Илмий Ахборотномаси, илмий-назарий журнал. – Тошкент, 2019. – № 1. – Б. 63-68.

5. M.N.Abdukhamidovna, Proceedings of Online International Multidisciplinary Scientific Conference on "Recent Developments in Social Sciences, Humanities, Philology and Psychology", <https://scholar.google.ru/scholar?oi=bibs&cluster=5209841626749919704&btnI=1&hl=ru>

6. N.A. Mirzaeva - Science and Education, 2020, [RELEVANCE AND PEDAGOGICAL BASIS DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE IN STUDENTS](#)

7. MIRZAYEVA NODIRA ABDUHAMIDOVNA, Ecological Competence - Foundation of "Sustainable Development" and Modern World, Eastern European Scientific Journal, 2018/5.

8. Mirzaeva Nodira Abdukhamidovna Umarov Abdukhamid Sattarovich, 2020/12, International scientific and practical conference CUTTING EDGE-SCIENCE, Shawnee, USA.

9. N Mirzaeva, [THEORY AND PRACTICE OF ECOLOGICAL COMPETENCE IN STUDENTS](#), 2019, Central Asian Journal of Education.

ФИО автора: *Дилфуза Шодиева*

Тошкент шаҳар халқ таълими ходимларини
қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш
худудий маркази катта ўқитувчиси,
филология фанлари номзоди

Название публикации: «МУҲАММАД ЮСУФНИНГ СИНОНИМЛАРДАН
ФОЙДАЛАНИШ МАҲОРАТИ»

Аннотация: Ушбу мақола ўзбек шоири Муҳаммад Юсуфнинг ўз шеърларида синонимлардан фойдаланиш маҳоратига бағишланган ва мисоллар билан кўрсатилган. Маънодош сўзларнинг шеърларда учраши қандай таъсир ва аҳамиятга эгалиги мақолада таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: синонимик бирликлар, сўз бойлиги, сўз такрори, маънодош бирликлар, даражалаш, таъсирчанлик, туркий сўзлар.

«Тил бойлиги унинг луғат составидаги бирликлар миқдори билангина эмас, балки, энг аввало, улар англатган маъно доирасининг кенглиги ва торлигига қараб ўлчанар экан, синонимлар ҳам миллий тил қуршовида энг нодир бойлик саналади... Ёзувчининг тил устида қилган меҳнати энг аввало синонимик бирликлар устида ишлаш машаққатидир. Фикрни аниқ ифодалай оладиган элементни топиб ишлатиш ана шу қийинчиликнинг моҳияти ҳисобланади».⁴²

Муҳаммад Юсуф ўзбек тилининг ранг-баранг имкониятларидан маҳорат билан фойдаланишга ҳаракат қилган. У ўзбек тили сўз бойлигига алоҳида эътибор билан қараган.

Шоир сўз такроридан унумли фойдаланиш билан бирга маънодош элементларни ҳам ўринли қўллашга ҳаракат қилади:

Омадли бўлинг сиз,

Бахтли бўлинг сиз. («Мактуб»)

⁴²Каримов С. Ўзбек тилининг бадиий услуби. – Самарқанд: Зарафшон, 1992. – Б. 104-108

Мен **дунёни** нима қилдим,
 Ўзинг ёруғ **жаҳоним**. («Ватаним»)
Тоқатга ўхшайсан, **сабр**га,
 Қадри бору, лек беқадрга («Осмоннинг охири»)
 Тирик юрса **волиданг**,
 Тоққа кучинг етаркан
Онанг ўлса, бошингдан
 Офтоб ўтиб кетаркан. («Бешинчи ўғил»)
 Маъюс куним кўзим тушса,
 Куяр **осмон**, тушунмайсан,
 Мени **само** тушунгайдир,
 Сен эй инсон, тушунмайсан. («Осмоннинг охири»)
Зериксанг – бепоён яйловингга қайт,
Сиқилсанг – даштларда от чоптириб юр! («Онамдан хат»)

Шоир келтирилган бандларда **омадли** - **бахтли**, **дунё** - **жаҳон**, **тоқат** - **сабр**, **волида** – **она**, **осмон** - **само** синонимик жуфтликларидан атайлаб шеър ранг-баранглигини таъминлаш, нозик маъноларни бериш учун фойдаланган. Кейинги мисраларда танланган **зериксанг** - **сиқилсанг** синонимларини келтирар экан, ҳолатни даражалаб кўрсатишга интилган: **зериксанг** сўзи ифодалаган ҳолатдан **сиқилсанг** сўзи ифодалаган ҳолат анча юқори даражада эканлигини сезиш қийин эмас.

Юқоридаги каби даражалаб кўрсатиш ҳамда таъсирчанликни ошириш учун кейинги мисраларда **чиройли** - **кўркли**, **сезги** - **туйғу**, **ўкраб** - **ҳўнграб**, **садо** - **сас**, **ёт** - **бегона** каби синонимик жуфтликлардан моҳирлик билан фойдаланган. Шу билан бирга, синонимлардан фойдаланиш жараёнида сўзларнинг ўз ва ўзлашган қатламга, қайси услубга тегишлилиги ҳам эътиборга олинган. Қуйидаги парчаларда ўзаклари синоним бўлган ясама маънодош туркий сўзлар қўлланган:

Чунки сен **чиройли**,
Кўркли бир жувон. («Лолақизгалдоқ»)
Сезгиларнинг беозори менимча – **туйғу**,

Менга шодлик ва гулларнинг лаблари керак. («Нидо»)

Қуйидаги парчада кучли йиғининг кучсизлашув томон даражаланиши яққол кўринади:

Ўқраб йиғлаганди,

Хўнграб йиғлаганди.

Кўзига тор бўлиб ёруғ жаҳони. («Осмоннинг охири»)

Мен отамдан қолган эркин садо-сасман («Ота») – маънодош сўзлар араб тили ва туркий қатламга хос.

Энди кўришиб ҳам кўришмасмиз биз,

Гўё мен ёт йигит, сен бегона қиз. («Менсиз»)

Шодон куним гул отган сен,

Чечак отган изимга.... («Ватаним») – синонимлар туркий қатлам ва форс-тожик тилига хос.

Муҳаммад Юсуф тилимизга хос, бироқ эскилик бўёғига эга бўлиб қолган чечак (туркий) сўзини ҳозирги кунда кенг ишлатилаётган замонавий гул (форс-тожикча) сўзига синоним сифатида танлайди ва шеър ўйноқилигини таъминлайди. «Синонимлар орасидаги поэзияга хос бўлган ҳамда «китобий» ёки «эскирган» белгилари билан луғатларда яшаб келаётган сўзларнинг адабий асарларда ишлатилиши ифодани бир поғона юқорига олиб чиқади, унга юқори услуб руҳини бағишлайди».⁴³

Ўзбекнинг аёллари,

Сувдан ҳалол,

Сувдан пок. («Ўзбекнинг аёллари»)

Фақат

Йиғламагин,

Гуноҳим не деб,

Айбинг –

⁴³ Каримов С. Ўзбек тилининг бадий услуби. – Самарқанд: Зарафшон, 1992. – Б. 108

Онанг сени чиройли туққан! («Биз бахтли бўламиз») – синонимик сўзлар араб ва форс-тожик тилларига хос.

Тушимга киради Қодирий бобом,

Бемадор, бемажол, беҳол, беором. («Қора куёш») – форс-тожик тилига хос олд кўшимча ва араб тилидаги сўзлардан маънодошлар танланган.

Балки тақдир шулдир, балки шу қисмат,

Биздан рози бўлинг, руҳи нотинч зот. («Бағишлов»)

Қадим Олтин бешик авлоднинг масканисан,

Алишерлар, Улугбеклар ватанисан. («Иншооллоҳ») – араб тилидаги маънодош сўзлардан фойдаланилган.

Мангу назм гулшани сўлмас,

Навоий-ку яшар то абад. («Навоий») – келтирилган маънодош сўзлар мўғул ва араб тилларига хос.

Озод юртда, обод юртда бор келажак,

Хур ўлкага мудом йўлдош, ёр келажак. («Ўзбекмомо») – сўз бирикмасининг тобе ва ҳоким бўлакларнинг ўзаро маънодошлиги (*озод – хур, юрт – ўлка*) синоним сўз бирикмаларини юзага келтирган (*озод юрт – хур ўлка*).

Кўксим куйиб борар,

Кўкрак ёнмоқда. («Лолақизғалдоқ»)

Юқорида келтирилган икки мисрада икки маънодош содда йиғиқ гапнинг эга ва кесими синоним сўзлардан танланганки (*кўкс – кўкрак, куймоқ – ёнмоқ*), натижада икки маънодош гап ҳосил бўлган (*Кўксим куйиб борар. – Кўкрак ёнмоқда*). Бу эса шеърнинг таъсир кучини янада оширади.

Шартли маънодошлик насрдан кўра назмда кўпроқ учрашини эътиборга олсак, бу ҳол Муҳаммад Юсуф шеърларида ҳам истисно эмас:

Сизни ўйлатмасми бу жумбоқ, бу сир,

Навоий Ҳиротда, Қобулда Бобур... («Ажаб дунё»)

Бағримда бўй етган бўз болам,

Мерган болам, лочинкўз болам. («Самарқанд»)

Сўнгги бандларда *жумбоқ* – *сир*, *мерган*– *лочинкўз* каби синонимлар танланиб, шеър поэтикаси юқори даражага кўтарилган дейиш мумкин.

Хуллас, шоир ўзбек тили синонимларидан жуда моҳирлик билан фойдаланган ва шеърларининг ўйноқи, ранг-баранг бўёқларда бўлишини таъминлаган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов С. Ўзбек тилининг бадиий услуби. – Самарқанд: Зарафшон, 1992. – Б. 108
2. Муҳаммад Юсуф. Сайланма.– Тошкент: Шарқ, 2004.– 286 б.
3. Муҳаммад Юсуф. Улуғимсан, Ватаним. –Тошкент: Ижод дунёси, 2004.– 190 б.
4. Яриев Б.Я. Язык поэзии Максуда Шайхзаде: Автореф. дис...канд. фил. наук. – Ташкент, 1979. – 22 с.
5. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. I – X томлар. – Тошкент, 2000-2006
6. Ўзбек тили грамматикаси. Икки томлик.-Тошкент: Фан, 1975; 1976 – 550 б.; 557 б.
7. Ўзбек тили лексикологияси. –Тошкент: Фан,1981. – 313 б.
8. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Икки томлик. - М.: Рус тили , 1981.- 631 б.; 715 б.
9. Ўзбек халқ мақоллари. - Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1989. – 510 б.
10. Қиличев Э Бадиий тасвирнинг лексик воситалари.–Тошкент: Фан, 1982. – 86 б.
11. Қодиров М. Бадиий асар тилини ўрганиш масалалари? Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1987.– №3.– Б.41-44.

ФИО авторов: *Kurbanbaev Djavod Aminbayevich*

Ph.D., doc.

Karakalpak State University

Begdullayeva Dinora Rustembayevna

3rd year student of

Karakalpak State University

Название публикации: «THE GRAMMAR APPROACH IN LANGUAGE LEARNING»

Grammar is mostly believed to be insignificant in communication, and can be boring in a study process. But grammar has a great importance in language proficiency. Students just should find an efficient way of learning grammar. This paper focuses on the role of grammar in language learning and argues that, knowledge of grammar is necessary to learn in integration with the four language skills (reading, writing, listening, speaking).

Keywords: Grammar, Importance of grammar in communication, Grammar learning in EFL classroom

The process of communication involves both learning and teaching. The former is a process of receiving information and the latter is producing information. In other words while EFL learners are talking to each other they exchange their knowledge, i.e. they learn something new, e.g. not only news surrounding them, also some rules according to pronunciation or grammar. Through exchanging speech, YL may create news related to usage of some words in a grammatical way. Or they may realize that their own grammar usage is not good and they find it to be corrected and improved. Most people think that grammar is not so important in spoken English. During a speech following grammar rules is a bit difficult. I think it is quite true, but speaking the words incorrectly or out of order is not pleasant. There are some grammatical errors which the learners commit while they communicate and they are unable to spot them because

they lack proper grammatical knowledge. They translate what they are about to say directly from their mother tongue and the problem is they don't think in English; they think in their mother tongue and use a sentence pattern which contradicts English grammar. Students are void of grammar, when to use a verb or an auxiliary verb, prepositions at its place etc. (Praise, S. & Meenakshi, K.)

If you know grammar well, you can use everything in order and you report it precisely. But also if you don't have receptive – speaking skill, it is hard to speak fluently, even your grammar is perfect. Thus, both these skills are significant to be an efficient speaker. Communication is the heart and soul of the human experience. Usually people never concentrate on learning grammar, especially their mother tongue to use it for speaking, but people have to pay attention in learning Grammar to enrich the beauty of their own mother tongue. When it comes to learning a new language like English language, grammar is more important and the importance of grammar cannot be neglected (*M.Subasini & B.Kokilavani, 2013).

According to Azar (2007), the role of grammar is to “help students discover the nature of language, i.e., that language consists of predictable patterns that make what we say, read, hear, and write intelligibly” (p.3). As Azar stated, without grammar, people would have only individual words or sounds, pictures, and body language to communicate meaning. Moreover, effective grammar instruction can help students use this knowledge as they write. Through the connection from oral language into written language, teachers can explain abstract grammatical terminology to help students write and read with better proficiency and confidence.

From these statements we can realize what is needed to make a communication well-done. For instance, language is a meal, whereas ingredients which are included in it are fields or branches of a language; such as grammar, vocabulary etc. We can compare grammar to salt of the meal. As a meal without salt is not tasty, a language without grammar is not proficient. So, grammar is salt of a language.

Some students think that grammar is relevant just while writing, not speaking. A piece of writing is read and checked, so knowledge of grammar and usage of grammatical rules can be seen in a written way. However, while speaking a

grammatical attitude is visible to the listener and the listener tries to catch the words with the help of grammatical knowledge. If the speaker is speaking incorrectly, there can be a misunderstanding between them. Or the opinion that is being produced will be understood in a different way because of wrong usage of grammar.

Grammar is the sound, structure, and meaningful system of language. All languages have grammar, and every language has its own grammar. People who speak the same language are able to communicate because they intuitively know the grammatical system of that language that is, the rules of making meaning. Grammar is important because it is the language that makes it possible for us to talk about the language. Grammar names the types of words and word groups that make up sentences not only in English but in any languages. As human beings, we can put sentences together and do grammar even as children. Grammar is the structural foundation of our ability to express ourselves. Students, who are native speakers of English already know English grammar. They recognize the sounds of English words, the meanings of those words and the different ways of putting words together to make meaningful sentences (O'Hare, 1973).

In schools why pupils are taught a grammar first of all? Because, at the beginning stage of a foreign language learning process, learners should learn how to use the language. To know how to use it, firstly grammar should be learnt. For example, in EFL classroom, a teacher tells some phrases in English that are unknown to the students who are beginner in this process. Teacher explains it in a native language and then students learn it by heart. Every lesson teacher teaches how to make a conversation with the phrases that are known for students. They learn it also by heart, but they are not able to create a new phrase. They have enough words in their vocabulary, and they don't know how to use them. In this situation pupils need knowledge of grammar to make new sentences by themselves. While learning grammar they are aware of prepositions, conjunctions, linking words and tenses, which are most necessary in language learning process. After gaining some experience of grammar, they can easily use their English knowledge in spoken or written form. That's why grammar has a great role in a language learning process.

In addition to these opinions about grammar instruction, there is as well a variety of perspectives among students. In Lee's study (2005), some students in Taiwan think that grammar often hinders their intentions to communicate, that is "grammatical accuracy The Role of Grammar should not be pursued at the expense of fluency" (p. 6). Moreover, students also mentioned that grammar knowledge is complex and abstract that should be reserved for mature adults to learn not for children.

For many students, learning English is nothing more than paying attention to memorizing vocabulary and grammar rules. Similarly, the tedious exercises and drill practices in the language classroom also frustrated many students' interest in learning English, especially in grammar instruction (Yeh, 2004). Truth be told, focusing on just grammar is not always efficient way. Learner should learn in an integrated way, combining grammar and the four language skills. After getting knowledge of grammar, learner should practise it i.e, doing reading task to analyze how grammar is used in a text, or writing something related to grammar topic. That's why grammar and IS are connected with each other.

If a language is a whole organism, grammar rules are organs, or even cells of it. A human body is formed of different organs and they help the body to act to move and to be alive. And also a language is formed of some fields such as Phonetics, Lexicology, and Grammar. All they are organs of language. Each has own activity and vital role in a process of existence of language.

As well as IELTS or TOEFL are also testing systems that are established as an international and efficient way to check knowledge on English. In our country there's a testing system of foreign language proficiency that differs from IELTS with an extra skill. This is a grammar skill. In this system five language skills are tested. So, in our education system, grammar skill is found that it is significant to be learned.

Language learning is a complicated process that demands to pay attention to every detail of a language. Therefore, for the purpose of achieving the goal of language mastery, learner should create successful methods of learning strategy. As Azar mentioned above, learner needs both fluency and accuracy that should be kept in balance. Having the four language skills (reading, writing, listening, speaking), student

can be fluent in language comprehension, also learner can be accurate in addition to this capacity, if he/she tries to enhance his/her grammar skill.

References

1. Azar, B. (2007). Grammar-based teaching: A practitioner's perspective. *TESL-EJ*, 11(2).
2. Lee, P. Y. (2005). A study of English grammar instruction in elementary schools in Taipei. Unpublished master's thesis, National Kaohsiung First University of Science and Technology, Taiwan.
3. Li, L. L. (2008). The Role of Grammar Teaching in Writing in Second Language Acquisition. Alliant International University
4. M. Subasini and B. Kokilavani (2013). Significance of grammar in technical English. *Academic Research Journals*, 1, 56-58.
5. O'Hare F (1973). Sentence-Combining: Improving Student Writing Without Formal Grammar Instruction. Urbana, IL: National Council of Teachers of English.
6. Praise, S. & Meenakshi, K. (2015). Importance of grammar in communication. *International Journal of Research Studies in Language Learning*, 4, 97-101
7. Yeh, C (2004). The relation of cohesion and coherence: A contrastive study of English and Chinese. *Journal of Language and Linguistics*, 3, 243-260.

ФИО автора: Кушназарова Наргиза Умирбековна

Ажиниёз иномидаги Нукус давлат педагогика институти мустақил изланувчиси

Название публикации: «ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ ФАНИ ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАРИДА ФАОЛ ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВНИ ТАЪМИНЛАШ»

Аннотация: мақолада умумий ўрта таълим тизимида ўзбек тили ва адабиёти фанларини ўқитишда фаол интеграциялашувни таъминлаш масаласи ёритилган.

Калит сўзлар: ўзбек тили ва адабиёти, фан, ўқитиш, интеграция, усул, услуб, уйғун, яхлит, матн, сўз, тил, нутқ, билим, кўникма, қобилият, маданият, эстетик дид.

Ўзбек тилининг халқимиз ижтимоий ҳаётида ва халқаро миқёсдаги обрў-эътиборини тубдан ошириш, ёшларни ватанпарварлик, миллий анъана ва қадриятларга садоқат руҳида тарбиялаш, мамлакатимизда давлат тилини тўлақонли жорий этишни таъминлаш, ўзбек тили ва тил сиёсатини ривожлантиришнинг стратегик мақсадлари, устувор йўналишлари ва истиқболдаги босқичларини белгилаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 21 октябрда «Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5850-сонли ва 2020 йил 20 октябрда “Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6084-сонли Фармонлари қабул қилинди. Мазкур Фармонларга асосан 2020–2030 йилларда ўзбек тилини ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш концепцияси ишлаб чиқилди. Концепциянинг асосий йўналишлардан бири сифатида ўзбек тилини ривожлантиришнинг фаол интеграциялашувини таъминлаш вазифаси ҳам белгилаб берилди. Шу муносабат билан биз мазкур мақола доирасида умумий ўрта таълим тизимида фаол интеграциялашувни таъминлаш мақсадида ўзбек тили ва адабиёти фанларини интеграл ўрганишга тўхталиб ўтдик.

Маълумки, интеграциялашган ўқув машғулоти турли фанларнинг кесишиши соҳасида тизимли билимларни шакллантиришнинг самарали воситаси бўлиб ҳисобланади. Ушбу комбинация асосан ўзбек тили ва адабиёти ўқув фанларининг уйғунлигида ёрқин намоён бўлади. Бу эса, умумий ўрта таълимда ўзбек тили ва адабиёти фанларини бирлаштириш жараёнини такомиллаштиришнинг мақбул усул ва услубларини излаш зарурати билан белгиланади. Бунинг учун, аввало:

- ✓ ўзбек тили ва адабиёти фанларини интеграл ўрганиш асосида таълим олувчиларнинг мураккаб билим ва кўникмаларини шакллантириш тизимини назарий асослаш ва амалий ишлаб чиқиш;

- ✓ концептуал асос яратиш мақсадида умумий ўрта таълим тизимида ўзбек тили ва адабиёти ўқув фанлари бўйича яхлит таълим беришнинг айрим жиҳатларининг ривожланиш даражасини белгилаш;

- ✓ ўзбек тили ва адабиётини ўрганиш билан боғлиқ ҳолда кўп даражали интеграцияни амалга ошириш шартларини аниқлаш;

- ✓ ўзбек тили ва адабиёти ўқув фанларининг асосий интеграл бирлиги сифатида матн билан ишлашнинг асосий йўналишларини аниқлаш мақсадга мувофиқдир.

Бизга яхши маълумки, бугунги кунда ўзбек тилини ривожлантириш давлат сиёсатини устувор йўналиши ҳисобланади. Шу сабабдан ҳам, умумий ўрта таълим жараёнида фаол ривожланаётган йўналишлардан бири сифатида ўзбек тили ва адабиёти ўқув фанларининг ўзаро боғлиқлигини таъминлашимиз бугунги куннинг долзарб масалалардан биридир.

Ўзбек тили ва адабиёти ўқув фанлари бўйича интеграциялашган ўқув машғулотида бадиий матнда тилнинг ишлатилиш қонуниятлари, тасвирий ва ифодали воситалар, нутқ фигуралари ва уларнинг турли хил жанр хусусиятлари, оғзаки ва ёзма шаклларнинг ифодали имкониятлари очиқ берилади.

Интеграциялашган таълим таъмойиили энг муҳим дидактик таъмойиилардан бири ҳисобланади. Чунки у замонавий таълим тизимининг мазмунига тўлиқ мос келади ва инновацион таълим соҳаларини уйғун

комбинациясига асосланган ҳолда ўқув жараёнини ўзига хос қайта қуришни таъминлайди. Шунингдек, таълим олувчи шахсининг фаол ўқув фаолиятига қўшилишини таъминлабгина қолмасдан, балки унда ижобий шахсий ажралмас фазилатларини шакллантириш ва умумий, махсус кўникмалар ҳамда мулоқот қобилиятларини ривожлантирувчи яхлит таълим маҳсулоти бўлиб хизмат қилади.

Интеграциялашган таълимнинг жозибали жиҳати шундаки, бунда турли фанлардан олинган маълумотлар нафақат бир-бирини тўлдирибгина қолмасдан, балки маълум бир объектни яхлит идрок этиш учун зарур бўлган комплексни ҳам ташкил этади. Яъни назарий жиҳатдан интеграл топшириқлар индивидуал мавзулар бўйича билимларни олиш якка тартибдаги жараён сифатида эмас, балки мавжуд ҳақиқатни объектив акс эттиришга интилиши керак бўлган ўзаро боғлиқ бирлашган тизимни ифодалайди.

Умумий ўрта таълимда таълим олувчиларнинг интеграл, тизимли билимларини шакллантиришнинг назарий ва амалий усуллари ишлаб чиққан етакчи методист-ўқитувчиларнинг интеграл усулини ўрганиш жараёнида умумлаштирган ҳолда қуйидаги интеграциялашган энг муҳим белгиларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

- аввало, турдош фанлар бўйича интеграциялашган яхлит ўқув жараёнини ташкил қилиш;
- компетенцияларнинг ривожланиши ва таълим-тарбиявий жараёнларнинг уйғунлигини таъминлаш;
- таълим олувчиларга дунёнинг ягона илмий манзарасини англашга имкон берадиган турли хил ўқув топшириқларнинг уйғун комбинациясини тақдим этиш ва ҳоказо.

Юқорида келтирилган ҳолатлар ўз навбатида яхлит таълимнинг таркибий қисмлари ва унинг тамойилларини замонавий ўқув жараёнларига фаол равишда киритиш имконини беради.

Албатта интеграциялашган таълим муаммоларини ўрганаётганда, интеграциянинг даража ва шаклларига тўхталиб бўлмайди. Чунки бу турдаги ҳар

бир ўқув машғулоти муайян даражадаги моддий ва дидактик асосларни ҳисобга олган ҳолда тузилади. Яъни, ўзбек тили ва адабиёти ўқув фанлари интеграцияси даражаси бўйича мазкур фанларнинг илмий ютуқлари дидактик мазмунининг ўзаро боғлиқлик даражаси ва ўқитиш жараёни элементлари назарда тутилади.

Демак, интеграциялашган таълим ўрганилаётган ҳодиса ёки жараённинг яхлит кўринишини шакллантиришга қаратилган ўқув жараёнини ташкил қилишнинг мақбул бўлган шаклдаги яхлит ўқув машғулоти дир. Шунингдек, интеграциялашган таълимда бир қаторда бошқа таълим шакллари ҳам кенг қўллаш мумкин. Масалан: индивидуал лойиҳа, бошқа ўқув мавзуларига кириш имкониятига эга бўлган фан ҳафталиги, турли интеграл курслар, яъни "Ўзбек ёзувчилари уюшмасига саёҳат", "Жаҳон фантастикаси" адабий салони.

Замонавий интеграциялашган таълим катта ривожланиш қобилиятларига эга бўлиб, у қуйидагиларда намоён бўлади:

- ✚ ўқувчиларнинг мавзу бўйича билим даражаси ошади;
- ✚ умумий ва махсус кўникмаларни ҳосил қилади;
- ✚ коммуникатив қобилиятлар, яъни бировнинг нутқини идрок этиш, фикрларини оғзаки ва ёзма равишда ифода этиш, уларнинг нуқтаи назарини муҳокама қилиш, монолог, диалог ўтказиш қобилиятини ривожлантиради;
- ✚ таълим олувчиларнинг мотивацияси ошади;
- ✚ фикрлаш жараёнлари, яъни ўқув материалининг хилма-хиллигида муҳим бўлган асосий нарсани ажратиб кўрсатиш қобилияти, таҳлил қилиш ва умумлаштириш такомиллаштирилади;
- ✚ таълим олувчиларнинг ижодкорлиги ва конструктив (ностандарт) фикрлаш қобилиятлари шаклланади.

Бундан ташқари, интеграциялашган таълим ўқувчиларнинг тизимли дунёқарашини шакллантиришга ҳам ёрдам беради. Яъни:

- ❖ **ахборот** (қидириш, таҳлил қилиш ва керакли маълумотларни танлаш, уни сақлаш ва ўзгартириш);
- ❖ **тарбиявий** (олинган билимларни амалда қўллаш);

❖ **коммуникатив** (нутқнинг тўғрилиги, аниқлиги, тозаллиги, унинг бойлиги ва ифодалилиги, изчиллиги ва долзарблигини ҳисобга олган ҳолда бировнинг нутқини таҳлил қилишга ва ўз нутқингизни қуришга ўргатади);

❖ **когнитив** (мантикий фикрлаш элементларини ривожлантиради);

❖ **ижтимоий-маданий** (кишилар турмуш тарзи ва жамият ҳаётининг маънавий-ахлоқий асосларини англаш; инсоннинг табиатдаги ва ижтимоий муҳитдаги ўрни ва ролини англаш);

❖ **маданий** (тил маданияти ва эстетик дидни шакллантиради).

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, интеграциялашган таълимда ўқув машғулотларининг тузилиши уларнинг ҳар бир босқичида аниқлик, ихчамликни талаб этишлигини билан бирга, ўқув материалларининг мантикий ўзаро боғлиқлиги ва катта ҳажмдаги маълумотларни эгаллаш имконияти билан ажралиб туради. Шу боисдан, у таълим олувчиларнинг сўз бойлигини бойитиш, ўз нутқини такомиллаштириш ва дунёқарашини кенгайтиришга ёрдам беради. Шунингдек, уларда тил ҳодисаларининг эстетик аҳамиятини англаш, лисоний компетенцияни ривожлантириш ва нутқ маданиятини оширишга ҳам кўмаклашади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон «Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони. <https://lex.uz/docs/4561730>

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 20 октябрдаги ПФ-6084-сон “Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. <https://lex.uz/docs/5058351>

3. 2020–2030 йилларда ўзбек тилини ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш Концепцияси. <https://lex.uz/docs/5058351>

4. Амирханова Л.Б., Селимова Г.А. Об интегрированном обучении филологическим дисциплинам в школьном образовании // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 2.

5. Тўлабоев М. Т. Таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграциясининг ижтимоий инъикоси ҳақида / “Таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграциясида инновацион технологияларни қўллаш – мамлакат тараққиётининг муҳим омили” мавзусидаги XV Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. II қисм. Самарқанд. 2018 йил 2-3 июнь. СамДАҚИ нашри, 2018. – Б. 251-253.

ФИО авторов: *Мамаюсупова Диловар Бегматовна*

Қўқон университети таълим кафедраси ўқитувчиси

Абсаматова Ирода Ботировна

Қўқон университети Мактабгача таълим

йўналиши талабаси

Название публикации: «МАДАНИЯТЛАРАРО АЛОКАЛАРНИНГ ХАЛҚАРО МАЙДОНДАГИ АҲАМИЯТИ»

Аннотация: Ушбу мақолада маданиятлараро аълоқа тушунчаси, унинг илмий ривожланиш тарихи ҳамда бугунги кундаги аҳамияти, шунингдек маданиятлараро аълоқаларнинг давлат ривожига ва ижтимоий ҳаётдаги ўрнига алоҳида ётибор берилган.

Калит сўзлар: Маданиятлараро аълоқа, глобаллашув, маданиятлараро мулоқот, маданий шок, глобал маркетинг, халқаро маданият.

Маданиятлараро алоқалар замонавий глобаллашув жараёнининг муҳим омили ҳисобланади. Бунга бугунги кунда глобаллашув тенденциялари, кенгайиб бораётган туризм, халқаро таълим ва кучли миграция оқимлари масалалари яққол мисол бўлади.

Инсонлар сайёҳат қилиб, трансмиллий корпорацияларда фаолият юритар экан, улар турли маданият вакиллари билан елкама-елка фаолият олиб боришларига тўғри келади. Шубҳасиз, яшаш тарзидаги этник фарқлар, менталитетларнинг менталитетга тушмаслиги, маданиятлар хилма-хиллиги натижасида маданий шок ҳолатлари юзага келади.

Бу билан улар маданиятлараро алоқалар муаммоларига учрашлари мумкин. Шунинг учун, бугунги кунда турли курсларга бориб, тилни мукамал даражада билиш шахснинг тўлақонли кадр бўлиб етишишига етарли эмас. Шунинг учун халқаро ташкилотлар учун бимаданиятлик ёки мултимаданиятлик кадрлар билан

ишлаш ушбу ташкилотнинг келгусидаги фаолияти учун жуда ҳам муҳим масаладир. Маданиятлараро янгича кўникмалар жамоаларда янада самарали ишлашга, лойиҳалардаги муваффақиятсизликларнинг олдини олишга, норози ходимларнинг муаммоларини ва муддатидан олдин репаратциянинг олдини олишга, вақт, энергия ва маблағни тежалишига ёрдам беради. Маданиятлараро алоқалар турли маданиятларга эга бўлган ходимлар билан ишлайдиган ҳар бир киши учун муҳимдир. Бугунги кунда етакчи ўқитишнинг ажралмас қисми бўлиб, бошқа мамлакатларда ишлаётган, ўқиётган ёки яшаётган ҳар бир киши учун эътиборли масала.

Маданиятларнинг тарихий меросидан хабардорлик маданиятни белгилайдиган мавжуд қадриятлар, урф-одатлар ва институтларни тушунишга ёрдам беради. Туристик сайёҳатлар, халқаро оммавий ахборот воситалари ва интернет дунё бўйлаб одамлар билан алоқани осонлаштирди. Иқтисодий глобаллашув жараёни якка ҳолда ишлай олмасликни англатади. Глобаллашув жараёни иқтисодий корхоналарни ўз стратегияларини қайта кўриб чиқишга мажбур қилмоқда. Маданиятлараро мулоқот, глобал маркетинг ва савдо стратегиясида тобора каттароқ рол ўйнайди. Жаҳон бозори корхоналарни глобал фикрлашга, маҳаллий ҳаракатларга ва интеграцияга мажбур қилди. Ушбу жараёнда маданиятлараро алоқа жуда муҳим рол ўйнайди, чунки у нотўғри алоқани олдиндан билиб олиш ҳамда тушунмовчиликларнинг ва хатоликларни олдини олиши мумкин.

Атроф-муҳитнинг экологик ҳолати, интернет бошқаруви, қашшоқлик ва халқаро терроризм каби кўплаб замонавий муаммолар ва муаммоларнинг глобал табиати давлатлар ўртасидаги ҳамкорликни талаб қилади. Маданиятлараро алоқа энди танлов эмас, балки заруратга айланди.

Замонавий дунёда инсон фаолиятининг барча соҳалари глобаллаштириш жараёнини ҳар тамонлама ва кенг қамровли ҳолга келтирмоқда. Ҳар қандай маданий тадқиқотлар учун тарихий меросни билиш кундалик ҳаётимизни белгилайдиган мавжуд қадриятлар, урф-одатлар ва институтларни тушунишга ёрдам беради.

Маданиятлараро алоқаларнинг илмий йўналишда шаклланиш боқичлари АҚШ ва Японияда содир бўлди. Фанлараро таълим тизимига маданий алоқалар 1960 йилда АҚШда киритилган ва бир катор университетларда ўқитила бошланган. Бундай фанни ўқитишга кириш маданиятлараро алоқанинг илмий аҳамияти, кўп маданиятли саналган Америка Қўшма Штатлари, шунингдек, Корея ва Вьетнамдаги навбатдаги ирқчилик ва камситишларга қарши бўлган уруш ва ижтимоий ҳаракатларга қарши курашиш учун туртки бўлди. Маданиятлараро тушунчанинг етишмаслиги АҚШнинг илмий доираларини кенгайтиришга ундади ва 70-йилларда маданиятлараро алоқалар Қўшма Штатлардаги университет тизими сифатида таркиби бойиди. У университетларнинг классик курс шаклини олди, назарий ва амалий принципларни уйғунлаштирди.

1960–70-йилларда маданиятлараро алоқалар муаммоларига қизиқиш Франция ва Германияда авж олди. Бунга сабаб Францияда юз берган норозилик ҳаракатлари ва Германияга келувчи муҳожир ишчилар оқимининг кўпайиши (хусусан Туркиядан) ваҳоланки уларнинг менталитети ва турмуш тарзи немис маданиятидан тубдан фарқ қилади. Бундан ташқари, 1957 йилда, Европа иқтисодий ҳамжамиятини яратилиши одамларнинг, капитал ва товарларнинг эркин ҳаракатланиши учун чегараларни очилиши, турли маданият вакиллариининг муаммоларини келтириб чиқарди. Бу айрим Ғарбий Европа университетларида 1970-1980 йилларнинг охирларида маданиятлараро алоқалар бўлимлари очилишига туртки бўлди (Мюнхен, Жена университети). Мюнхенда 1989 йилда ўн бир университетда янги ихтисослик-маданиятлараро алоқалар очилди ва фольклор, этнология, тилшуносликка оид ўқув дастурлари ва материаллар ишлаб чиқилди.

Бу Мюнхенда маданиятлараро алоқалар деб аталмиш мактаб фаолиятининг бошланишига асос бўлди.

Маданиятлараро алоқалар назарий ва амалий ривожланишининг яна бир муҳим омили ва сабаби, постиндустриал жамиятнинг процесси яралиши ва оммавий ахборот воситаларнинг иқтисодий факторлар билан бирга

глобаллашувга турки бўлиши эди. Давлатлар ўртасидаги алоқалар ва маданиятлар янаям яхши йўналишларга кўчди. Ушбу баёнот маданиятлараро алоқаларни ривожлантириш 1980-90 йиллар даврига таалуқли. Европанинг сиёсий қиёфаси таркибидаги туб ўзгариш СССРнинг ва социалистик тизимнинг инқирози натижасида вужудга келган, янги давлатларнинг шаклланиши, уларнинг ривожланиш йўлини таланши, миграциянинг кундан-кун кўпайиши маданиятлараро алоқаларни ушбу мамлакатларда ўрганиш зарурлигини англатди.

Европада содир бўлаётган террорчилик ҳаракатлари, ИШИД тарғиботи даврида миграциянинг кўпайиши (Ироқ ва Лавантия), Украина можаролари, маданиятлараро можаролар Европадаги бир қанча мамлакатларда мултикултурализм ва сиёсатни қайта кўриб чиқиш заруриятини келтириб чиқарди ва бу 2008 йилда қабул қилинган Европа кенгашининг стратегик ҳужжатида ўз аксини топди. Ушбу ҳужжат давлатларга маданиятлараро ва динлараро мулоқот доктринасини таклиф этди, бу билан у Оқ қоғоз деб номланди. Унинг тайёрланиш жараёни 2005 йилдан бошланган эди. Ҳужжат резолюциясида кўрсатилишича: ”Давлат ва ҳукумат раҳбарларининг учинчи саммити Европа кенгашига аъзо давлатлар маданиятлараро алоқаларни (диний ўлчамлари билан) баркамолликни тарғиб қилиш, тушуниш, ярашиш, бағрикенглик ва ҳалқаро можароларни олдини олиш, интеграция ва ижтимоий ҳамжиҳатликни таъминлаш воситаси сифатида белгилаб олдилар”. Уни сўзсиз қабул қилиш зарурати кўйидаги сабабларга кўра юзага келди: дунё бўйлаб муҳожирлар ва қочқинлар оқимининг ўсиши, алоқа воситаларининг глобал характери, бу шуни англатадики маданиятлараро қарама-қаршиликлар ва низолар барча давлатлар ва одамларга таъсир қилади.

Бундан ташқари, кўшма ва ажраган маданиятлар дунёдаги кескин вазиятни яратади, инсонни ўз ҳуқуқ ва эркинликларини талаб қилиш имкониятидан маҳрум қилади.

Хулоса қилиб айтганда, маданиятлараро алоқалар иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, умуман айтганда ҳар бир соҳада, давлат ривожини ва жамият

шаклланишида муҳим аълоқа воситаси еканлигини кўришимиз мумкин. Бунга юқоридагиларни яққол далил қилиб олишимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Larry A.Samovar,Richard E.Porter,Edwin R. Mc Daniel Communication between cultures 7e edition. USA, Boston 2016.
2. .Baldwin, J. R., Coleman, R. R. M., González, A., &Shenoy-Packer, S. (2013).Intercultural communication for everyday life. John Wiley & Sons.
3. Kraidy, M. M. Hybridity in cultural globalization. Communication Theory,12(3), 316-339
4. Э.А.Усовская (2017) Межкультурная коммуникация.
5. Е.Г.Фалькова Межкультурная коммуникация в основных понятиях и определениях.

ФИО автора: *Iskandarova Fazilat*

student of UZSWLU

Название публикации: «THE COURAGE OF THE WHITE DRESSED RESCUERS. (ABOUT SURGEON MUKADDAM ASHRAPOVA, A PHYSICIAN ON THE FRONTS OF WORLD WAR II)»

Anatation: The article deals with medicine in Uzbekistan during World War II and about Surgeon Mukaddam Ashrapova, a physician on the fronts of World War II.

Keywords: Medicine, Mukaddam Ashrapova, World War II, medical service, hero, Sovet Union.

Medical professionals have a special place in the courageous work of multi-ethnic Uzbekistan in the war. Well-known medical scientists who have made a significant contribution to the development of the medical sector of Uzbekistan are also involved in the rehabilitation of soldiers and workers of the World War II and the front, as well as preparing them for war again.

The medical service, like the entire army, entered the war in conditions its sudden start, when many activities aimed at improving medical support and medical supply, were still largely incomplete. Border divisions districts entered the hostilities with a limited supply of service medical property.[1]

During the battle, our women showed courage, whether on the battlefield or behind the front lines. Many works, articles and books have been written about their courage. Their courage can be seen in the example of a few ordinary Uzbek women.

It is worth mentioning Muqqdam Ashrapova, who showed courage with her hard work. Muqaddam went to the military commissariat with his friends, and he made his request. The military commissariat told Muqaddam:

"If you need us, we'll call you," he said politely.

At that time, there was a shortage of medical staff. The village. Muqaddam Ashrapova, who was appointed head of the medical center, worked here as a surgeon, a therapist, a neurologist, and even a paramedic and a nurse. As he worked diligently in this position, he always remembered the advice of his comrades in the military commissariat to "gain experience." Summer, autumn, winter, night and day did not fall on the white robe, did not stay where he called for help, went where he did not call, did not walk a short distance in a car, on horseback, on foot. He was overjoyed to see the

happy, grateful eyes of those who had been cured of their ailments by their knowledge and hard work. Days, weeks and months passed with such selfless labor. A year later, Ashrapova was appointed head of the regional health department. However, Muqaddam was not interested in administrative work, and his dream of going to the front never left his mind. After all, the fate of the Motherland was being decided on the battlefield. A year and a half of living in the village of Karakchikum did not dampen the desire of the Komsomol girl to go to the front, which is in her heart. He felt that he had enough power to benefit the warriors who were defending the happiness of his people in the battles for Ukraine, the Baltics, Leningrad and the Caucasus, holding weapons. Finally, the district military commissariat granted his request. The wounded stared at the surgeon in the hope of life. They were relieved to see the fluency in Muqaddam's movements, the seriousness in his eyes, the gentle smile on his lips. The horrific bombing around the hospital, the collapse of the roofs of the operating rooms, the roar of the flames, the crash of enemy planes on the hill did not frighten me in the slightest. His mind was occupied with the desire to save the lives of the defenders of the motherland. Ashrapova saved the lives of dozens and hundreds of fighters, completely forgetting that her life was in danger. One day, an army surgeon saw him treating a patient's wound and said, "You are a real surgeon!" Muqaddam then underwent major surgery. He began to operate on more and more wounded, and as he gained experience, the surgical knife in his hand became less trembling. It is no coincidence that the warriors still remember Muqaddam's skillful and medical hand, his unparalleled art in medicine. She spent all day and all night in hospitals and clinics. The regimental surgeon doesn't have time to even think for a minute. Nevertheless, from time to time, in his spare time, Muqaddam imagined the institute, its laboratories and illuminated operating rooms. After World War II, Muqaddam entered Tashkent in military uniform. The Order of the Red Star and several medals gleamed in his gymnastics uniform. In 1945, Ashrapova was admitted to the second surgical clinic of the Tashkent Medical Institute. Under the guidance of Professor MS Astrov, he began to improve his surgical skills and expand the experience and knowledge he had gained during his years at the hospital. Two years later, Ashrapova was appointed clinic assistant and began teaching students.

In 1953, Muqaddam Ashrapova defended her dissertation for the degree of Candidate of Medical Sciences at the Academic Council of the Institute. In 1958, the clinic was appointed associate professor. Ashrapova is not limited to her profession. He also took an active part in public affairs at the institute. However, the focus was on research, operations, and student engagement.

Ashrapova devoted her doctoral dissertation to the problem of surgical treatment of portal hypertension (liver cirrhosis). In a letter to technical, educational, literary, artistic, and health workers, and to all Soviet women, it was stated:

"The success of our people in building a communist society is closely linked to the active and selfless work of Soviet women. Women showed resilience and courage during the difficult years of the Civil War; they made a great contribution to the construction of the first five years with their hard work: Soviet women worked alongside men in the Great Patriotic War to lay the groundwork for victory over the dark forces of fascism; showed examples of selfless fighting. In the early post-war years, at a time when the country was healing the wounds of war, women endured great hardships. Nowadays, when the USSR is leading progressive humanity on the path to communism, Soviet women are dedicating their inspiring and selfless work to their beloved Motherland ... "[2]

During the war, medical workers in the republic radically changed their work schedule. Many medical institutions have introduced new working hours, extended working hours, introduced after-hours work, abolished holidays and weekends. In short, the medical staff acted on the idea that "everything is for the front." In difficult times, a number of industrial enterprises in the territory of the Republic served for the front.

During the war, the Research Institute of Hematology and Blood Transfusion did a great job in the supply of blood and serum. Thanks to the selfless work of the institute, the lives of many defenders of the homeland have been saved. During the whole war, a total of 1,600 tons of canned blood was supplied by the institute. With the help of planes, blood and serum in millions of glass boxes from blood transfusion stations were delivered to the medical facilities of the front.[3]

Of those mobilized from Uzbekistan in this horrific war, 263,005 were killed, 132,670 were missing, and 60,452 returned disabled. At least 400,000 families have been directly affected by the war. Hundreds of thousands of our compatriots worked on the labor front, suffering by sending their share to the front without eating or wearing it. The courage and bravery of the Uzbeks in the war were praised, and 120,000 Uzbek soldiers, including 70,000 Uzbek boys and girls, were awarded orders and medals. 280 Heroes of the Soviet Union, 82 were awarded the Order of Glory at three levels.

Thousands of our brave ancestors, along with many other nations of the world, have shown true heroism in this terrible war.

We are indebted to them for a free and independent life today, for the happiness and perfection of our children. It is the sacred human duty of all of us to take care of these dear people, to create all conditions for their healthy and meaningful life.

In conclusion , for so many years, these heroic deeds have been a source of pride for our generation. We are confident that the courage of the Uzbek people in World War II, which has made a name for itself in the history of the peoples of the world with its great losses, will be a school of courage and bravery for future generations. Currently, the State Museum of Glory (“Shon-Sharaf”) in Victory Park in Tashkent also has a wartime medical department. There we can see photos of Muqaddam Ashrapova, another doctor who fought valiantly during the war.

1. МЕДИЦИНА В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ МАТЕРИАЛЫ Всероссийской студенческой научно-практической конференции, посвященной 70-летию Победы в Великой Отечественной войне (Волгоград, 28–29 апреля 2015 года)
2. <https://hozir.org/usmonova-mehriniso.html> II-BOB Xotin-qizlarning ikkinchi jaxon urishida ko'rsatgan qahramonliklari.
3. Xotiralardan o'rin olgan tarix-421-448

ФИО автора: *Kamolova Umida*

Toshkent shahridagi Yeuju texnika inistituti
talabasi

Название публикации: «ТА’ЛИМ ТИЗИМИДА ПЕДАГОГИК ЖАРЙОНДА
INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH USULLARI»

Annontatsiya: Ushbu maqolada pedagogik jarayonda interfaol metodlardan foyalanish usullari bayon qilingan.

Kalit so’zlar: Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, pedagogik jarayon, interfaol metodlar, ta’lim metodi, interfaollik.

O’sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama bilimli, xar tomonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalash pedadogla pedagoglar zimmasiga yuklatilgan vazifadir.[1] «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ning yaratilishida mazkur jihatlar to’la o’rganildi. Milliy dastur asosini O’zbekistonning taraqqiyotini ta’minlay oladigan, uni jahonning ilg’or mamlakatlari darajasiga ko’tarilishiga hissa qo’shuvchi dadil, mustaqil fikrlovchi, bilimli, malakali mutaxassis, shuningdek, ijobiy sifatlarga ega bo’lgan kadrlarni tayyorlab voyaga yetkazish jarayoni tashkil etadi. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» O’zbekiston Respublikasining «Ta’lim to’g’risida»gi Qonunining qoidalariga muvofiq, milliy tajribaning tahlili va ta’lim tizimidagi, jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo’ljalni to’g’ri ola bilish mahoratiga ega bo’lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo’naltirilgandir.

[2]Pedagogikaning predmeti ongli va maqsadga yo’naltirilgan tashkil-lashtirilgan pedagogik jarayon hisoblanadi

Pedagogik jarayon deganda aniq tarbiyaviy tizim doirasida tarbiyachi va tarbiyalanuvchi hamkorligida maxsus tashkil etilgan, rivojlanuvchi, qo’yilganmaqsadga erishishga yo’naltirilgan, tarbiyalanuvchilarda shaxsiy sifat va fazilatlarini shakllantirishga yo’naltirilgan jarayon tushuniladi.

Pedagogika fani pedagogik jarayon mohiyatini, qonuniyatlarini, prinsip-larini, rivojlanish istiqbollarini va yo‘nalishini o‘rganib, uni tashkil etish nazariyasini va texnologiyasini ishlab chiqadi hamda mazmunini shakllantirib, ta’lim-tarbiyaning yangi metod va usullarini, tashkil etish shakllarini yaratadi. [3]

Interfaol metodlar bu - o‘quvchi va O‘qituvchi hamda o‘quvchilar aro o‘zaro birgalikdagi harakatdir. <<Interfaol>> ingliz tilidan kelib chiqqan bo‘lib, <<interact>> so‘zidan olingan. <<Inter>> bu - o‘zaro, <<act>> - harakatdir. Interfaol usullaridagi darslar o‘quvchini ijodiy fikrlashga, olingan axborotlarni faollikda hal etishga, fikrini erkin bayon qilishga, tashabbuskorlikka, guruhlarda masalalar yechimini topishga, hamkorlikda ish yuritishga, fikrni yozma ravishda bayon etishga chorlaydi. Interfaollik bu o‘zaro ikki kishi faolligi, ya’ni bunda o‘quv-biluv jarayoni o‘zaro suhbat tariqasida, dialog shaklida (kompyuter aloqasi) yoki o‘quvchi-o‘quvchining o‘zaro muloqotiga asosan kechadi.

Interfaollik - o‘zaro faollik, harakat, ta’sirchanlik, u o‘quvchi va O‘qituvchi muloqotlarida sodir bo‘ladi. Interfaol usulning bosh maqsadi o‘quv jarayoni uchun eng qulay vaziyat yaratish orqali o‘quvchilarning faol, erkin fikr yuritishga muhit yaratishdir. U o‘zining intellektual salohiyatini, imkoniyatlarini namoyon etadi va o‘quv sifati va samaradorligini oshiradi, ta’min etadi. Interfaol darslarni tashkil etishda o‘quv jarayonida yakka tartibda,

juft bo‘lib ishlash, guruhlarda ishlash, izlanishga asoslangan loyihalar, rolli o‘yinlar, xujjatlar bilan ishlash, axborot manbalari bilan ishlash, ijodiy ishlashdan foydalanish mumkin.

Ulardan:

- juftlikda ishlash;
- korusel;
- kichik guruhlarda ishlash;
- akvarium
- tullanغان gaplar;

- aqliy hujum;
- Brom hurukati;
- daraxt yechimi;
- o'z nomimdan so'zlayman
- fuqurolor eshituvi;
- rolli o'yinlar;
- pres metodi;
- o'z pozitsiyasini egallash;
- munozara;
- debatlar;
- katta davra.

Interfaol mashg'ulotlarga barcha ishtirokchi lari

(o'quvchilar) jalb etilishi talab etiladi. Bunda shunday texnologiyalar

tanlanishi kerakki, ish jarayonida barcha ishtirokchilarning ishtiroki yoki

muhokamasi ta'minlansin Interfaol o'qitishda o'qitish muhiti tashkil etiladi, qulay

muhit

yaratiladi, yaxshi tashkil etilgan o'qitish muhiti:

- O'qish va tadqiqotlarga ko'maklashadi;
- Turli tadqiqotlar olib borish uchun materiallarga ega bo'ladi;
- Ijodkorlik qobiliyatiga rag'bat beradi;
- Fikrlar va axborotlar almashinuviga imkon yaratadi;
- Nutqiy rivojlantirishni rag'batlantiradi;
- Ma'lumotlarni mustaqil olish ko'nikmalarini shakllantiradi;
- Uzluksiz ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- Turli usullar bilan ma'lumot olish uchun resurslarni o'z ichiga

oladi. Interfaol metodlardan foydalanish dastur samaradorligini oshiradi. Masalan: "Ko'p so'z yozish o'yini", "Tanishuv o'yini", "Diqqat bilan kuzat va eslab qol", "Grammatika bilimdoni o'yini", "jumboq ko'chasi".

[4] Ta'lim metodlarining mohiyati va mazmuni. Qayd etib o'tilganidek, ta'lim metodlari tizimida og'zaki bayon qilish metodlari muhim o'rin tutadi. qobiliyatini

rivojlantirish bilan bog'liqdir. Shuningdek, og'zaki mashqlarning nutq boyligini oshirish va xorijiy tillarni o'rganishdagi ahamiyati beqiyos. Hikoya — o'qituvchi tomonidan mavzuga oid dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, tasviriy vositalar yordamida obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi. Metodning samarasi ko'p jihatdan o'qituvchining nuqt mahorati, so'zlarni o'z o'rnida, ifodali bayon qilishi, shuningdek, o'quvchilarning yoshi, rivojlanish darajasini inobatga olgan holda yondashuviga bog'liq. Shu bois hikoya mazmuni o'quvchilarning mavjud bilimlariga tayanishi, ularni kengaytirishga xizmat qilishi zarur. Hikoyaning axborotlar bilan boyitilishi maqsadga muvofiqdir.[5] Kuchli bilim kasbiy metodika va oddiy insoniy fazilatlaridan iborat uchta xususiyat birlashib o'qitish jarayonining pirovard natijasini belgilaydi. Demak, talim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish bu o'quvchilarning avvalo qiziqishini orttirib oqituvchilarning esa yanada malakasi ortadi. Xozirda rivojlanayotgan davrda ishlab chiqarilayotgan texnologiyalar va dasturlardan to'g'ri foydalangan holda har bir o'qituvchi dars jarayonida foydalana olsa bu bizning yutug'imiz. Darsning masuliyatini o'z zimmasiga olib uni to'g'ri tashkil qilsa abatta biz ko'zlangan maqsadga erishamiz. Hozirgi kunda ko'pchilik targ'ib qilayotgan no'odatiy darslar asosini interfaol metodlar tashkil qilib bu esa bizning ta'limiy savodxonligimiz oshib darsni samarali o'tishini ta'minlaydi. Xulosa qilib aytganda har bir qilinayotgan ishdan ko'zlangan maqsad va u bizga nimani bera olishini o'ylar ekanmiz pedagogik jarayonda interfaol metodlardan foydalanish yangilik kiritish bu o'sib kelayotgan kelajak avlodning bilim saviyasini oshishiga va ta'limdan ko'zlangan maqsadga erishishimizga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Umumiy pedagogika" R.A. Mavlonova, N.H. Rahmonkulova, P.Q. Xolmatov, M. K. Shirinov Toshkent-2014. 1-bet [1]
2. "Umumiy pedagogika" O'.Y. Yo'ldashev tahriri ostida (o'quv qo'llanma) Toshkent-2017
17-bet [2].

3."Pedagogika nazariyasi va tarixi"R.Rahmonqulova,N.Vohidov,N.Rahmonqulova Toshkent-2010
272,273,274,275-betlar [3]

4."Pedagogika nazariyasi va tarixi"(o'quv uslubiy majmua) Toshkent-2016 3-bob
Tuzuvchi:katta o'qituvchi Yuldasheva S.M [4]

5."Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat"
H.T.Omonov,M.B.Xattaboyev Toshkent"Iqtisod moliya'2016.[5]

ФИО автора: Berdiyeva Adolat Usmanovna

Toshkent kimyo texnologiya instituti Shahrisabz filiali Xotin-qizlar masalalari bòyicha direktor maslahatchsi, psixolog.

Название публикации: «XALQIMIZNING MILLIY URF - ODAT VA AN'ANALARNING TAVSIFI VA TASNIFI»

Asrlar davomida buyuk ajdodlarimizdan meros bo'lib kelayotgan ma'naviy xazinani ko'z qorachig'idek asrash va uni yanada boyitish, kelgusi avlodlarga bezavol yetkazish – barchamizning burchimizdir. Do'ppi, chopon, atlas, adras, so'zana, kashta, dutor, g'ijjak, tanbur, do'mbira, chanqovuz kabi milliy hunarmandchilik namunalari va cholg'u asboblari yoshlar o'rtasida ommalashtirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Prezidenti

Milliy urf - odat va an'analarning turlarini ro'yxatini tuzishda ba'zi bir turlar ma'lumotlarning yo'qligi tufayli qolib ketishi mumkin. Bunday turlar aniqlanib, to'liq tavsifi, ta'rifi berilganidan keyin turizmdagi o'rni, talabga javob berilishi belgilanganidan keyin tasnifga qo'shimcha qilib kiritiladi.

Tasniflash har qanday sohaga muhim, to'liq malumotlar beruvchi, soha rivojini rejalashtirishda asosiy manba bo'luvchi, jadvalli muhim ma'lumotnomadir. Tasniflashda o'rganilayotgan sohaning barcha jihatlari, xilma-xilliklari, ma'lumotlari bo'lishi lozim.

Turizmdagi maxsus turlar hozircha turizm turlari emas. Bu haqda birinchi bobda to'liq aytiladi. Biz turizmda maxsus turlar bo'lishi mumkinligin hisobga olib, madaniyat sohalari, hunarmandchilik, milliy o'yinlar va ishlab chiqarish sohalari nomlanishiga turizm so'zini qo'shib turizmdagi maxsus turlar ro'yxatini tasnifini R.Hayitboyev va R.Amriddinovalar ishlab chiqqan Milliy madaniyatga qiziqish turizmi. Xalqimizning urf-odatlari, tildagi shevalar, oila hayoti, kattalar va yoshlar munosabatlari, salomlashish, mehmon kutish va mehmondorchilik, to'y va diniy marosimlar, oila bayramlari, oiladagi huquqlar, kelin va sunnat to'ylari, uy tutish va hokazolarga

qiziqish.

Xalqimizning, milliy an'analar va urf-odatlarining turlari.

⁴⁴O'zbek oilasining asosiy o'ziga xos xususiyatlari mehmondo'stlik va Yoshi kattalarga an'anaviy hurmat-yehtiromli muomala qilishdir. O'zbeklar odatda bir nechta avlodlardan iborat bo'lgan katta oilalar tarkibida yashaydi, shuning uchun ular ko'proq hovlisi bo'lgan katta uylarni yoqtirishadi. Maishiy hayotida mehmondo'stlikning bir qismi bo'lgan choyxo'rlik marosimi katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bunda choy damlash va uni mehmonlarga quyib berish faqat mezbonning mutlaq huquqi bo'ladi. Tushlik yoki kechki ovqatga takliflarni doimo qabul qilish va o'z vaqtida kelish qabul qilingan. Mehmonga kelayotganda o'zi bilan birga mezbonning bolalari uchun suvenirlar yoki shirinliklarni olgan yaxshi. Odatda faqat erkaklar bilan qo'l berib so'rashishadi. Ayollar hamda uzoqroq o'tirgan kishilar bilan o'ng qo'lini yuragiga qo'yib, boshini ohista egib salomlashish lozim. Qo'l berib so'rashish paytida an'anaga ko'ra kishining salomatligi, ishda va uydagi ishlari ahvoli to'g'risida so'raydilar. Qishloq joylarda mehmon kelgan paytda ayollar odatda erkaklarning suhbatiga xalal bermaslik uchun ular bilan bir dasturxonga o'tirmaydilar. Ayollarning go'zalligiga qoyil qolish va ularga jiddiy e'tibor berish qabul qilinmagan. Turar joy xonasiga kirishda poyafzal yechiladi. Mezbon ko'rsatadigan o'ringa o'tirish kerak. Bunda ushbu joy kirishdan qanchalik uzoqda bo'lsa, shunchalik hurmatli bo'ladi.

Urf-odatlar

O'zbek xalqining urf-odatlari asrlar bo'yi o'zbeklar millatining tashkil topishida ishtirok etgan barcha qabilalar va elatlarning madaniy malakalari va an'alarining uyg'unlashuvdagi murakkab jarayonlar oqibatida tarkib topgan. Ular o'ta o'ziga xos, yorqin va turli-tuman bo'lib, urug'chilik patriarxal munosabatlaridan kelib chiqadi. Urf-odatlarning ko'pchiligi oilaviy hayotga oid bo'lib, bolaning tug'ilishi va tarbiyasi (beshik to'yi, xatna qilish), nikoh (fotiha to'yi, to'y) bilan bog'liq bo'ladi. Ko'pincha ular islom urf-odatlarning sehrgarlik amaliyoti bilan bog'liq bo'lgan undan ham qadimiyroq shakllarga uzviy kirib ketishini namoyon etadi. Islom qabul qilinganidan

⁴⁴ <http://www.google.com>.

beri ko'pgina oilaviy-maishiy urf-odatlar uning ta'sirida o'zgargan, o'zbeklarning hayotiga musulmon diiy marosimlari kirib kelgan. Juma kuni bayram kuni hisoblanadi va shu kuni barcha yig'iladigan masjidda umumiy namoz (duo) o'qiladi. Patriarxal urf-odatlar masjid, choyxonalar, bozorda o'tadigan hamda faqat erkaklar ishtirok etadigan ijtimoiy hayotda hozirgacha ham yashamoqda.

Beshik to'yi

Beshik to'yi - chaqaloqni birinchi marta beshikka solish bilan bog'liq bo'lib, nishonlanadigan marosimli bayramdir. Bu eng qakdimgi va O'zbekistonda eng keng tarqalgan marosimlardan biri. Odatda bu to'y chaqaloq tug'ilishining 7-, 9-, kuni o'tkaziladi. Turli viloyatlarda marosim o'zicha xususiyatlarga ega bo'ladi va oilaning boyligi darajasiga bog'liq bo'ladi. O'ziga to'q oilalar odatda bu to'yni katta ko'lamda o'tkazadi, kambag'al oilalar esa uni kamtarona nishonlaydilar. Beshik va chaqaloq uchun barcha zarur andomlar chaqaloq onasining qarindoshlari tomonidan beriladi. Dasturxonga non, shirinliklar va o'yinchoqlar o'rab beriladi. Chaqaloqning ota-onasiga, uning bobo-buvilariga sovg'alar tayyorlanadi. Boy bezatilgan beshik, dasturxonlar va sovg'alar transport vositasiga qo'yilib, mehmonlar bilan birgalikda, karnay-surnay va nog'ora sadolari ostida chaqaloqning ota-onasi uyiga jo'natiladi. An'anaga ko'ra olib kelingan beshikni awal chaqaloqning bobosi o'ng yelkasiga qo'yadi, keyin o'gaining o'g' yelkasiga uzatadi, u esa beshikni chaqaloqning onasiga beradi. O'tmishda mehmonlarning barcha niyatlari toza va yaxshi bo'lishi uchun ular yuziga oq un surar edilar. Mehmonlar mehmonxonaga yasatilgan dasturxonga taklif etiladi va mehmonlar ovqatlanib, sozandalami tinglab, bazm qilib o'tirgan paytda qo'shni xonada kampirlarning ishtirokida bolani yo'rgaklash va beshikka solish marosimi o'tkaziladi. Marosim oxirida mehmonlar bolani ko'rish uchun oldiga

kiradilar, unga sovgʻalami beradi va beshikning ustiga parvarda yoki qand sepadilar. Shu bilan marosim tugab, mehmonlar uy-uylariga qaytadilar.

Xatna qilish toʻyi

Xatna qilish toʻyi - islom tomonidan muqaddas deb eʼzozlangan yana bir qadimiy oʻzbek odatidir (sunnat toʻyi). Bu marosim oʻgʻil bolalar uchun 3, 5, 7, 9 yoshga kirganda, kamdan-kam hollarda 11-12 yoshda oʻtkaziladi. Sunnat toʻyining oʻtkazilishi jamoatchilik tomonidan nazorat qilinadi. Oʻgʻil bolaning tugʻilgan paytidan boshlab uning ota-onasi asta- sekinlik bilan kerakli narsalarning hammasini sotib olib, sunnat toʻyiga tayyorgarlikni boshlaydilar. Koʻpincha oddiygina «toʻy» ham ataladigan marosimning oʻtkazilishidan bir necha oy avval unga bevosita tayyorgarlik boshlanadi. Qarindoshlar va qoʻshnilar koʻrpalarni tikishda, toʻy sovgʻalarini tayyorlashda yordam beradilar. Bularning hammasi koʻp bolali onalarga topshiriladi. Toʻydan avval mahallada yashovchi oqsoqollar, masjidning imomi va qarindoshlarning huzurida Qurʼon oʻqiladi. Dasturxon yoziladi. Shundan keyin Qurʼondan suralar oʻqiladi va oqsoqollar oʻgʻil bolaga duo oʻqiydilar. Shundan soʻng katta «toʻy» boshlanadi. «Toʻy» dan avval bolaga qoʻshnilar, oqsoqollar, qarindoshlarning oldida sovgʻalarni, zar tikilgan kiyimlarni kiydirishadi. Oʻtmishda toychoqni sovgʻa qilish rasm boʻlgan edi, bolani endilikda u jangchi boʻlganligini bildirib, unga bolani oʻtqazar edilar. Shamma oʻgʻil bolani tabriklab, unga pul va shirinliklar sepad, keyin bularning hammasi ichkarida, ayollarning xonalarida davom etadi. Shu kunning oʻzida ayollarning davrasida «taxurar» - koʻrpalar, yostiqlarni supaga taxlash marosimi oʻtkaziladi, buni odatda koʻp bolali ona bajaradi. Marosimni moʻl-koʻl dasturxon, jumladan bayram oshi tamomlaydi. Anʼanaga koʻra oshdan keyin kechqurun hovlida katta gulxan yoqiladi va odamlar gulxan atrofida oʻynaydilar, turli oʻyinlarni uyushtiradilar. Ertasiga bayram davom etadi.

Fotiha toʻyi

Nikoh ota-onalarning ruxsati va duosi bilan, bir necha bosqich qilib oʻtkaziladi. Oʻgʻil voyaga yetganda ota-onasi unga mos keladigan qizni izlay boshlaydilar. Bu jarayonga yaqin qarindoshlari, qoʻshnilari, oshnalari ham kirishadi. Qizni topgandan keyin yigitning xolalari yoki ammalari qizning uyiga uni koʻrish, ota-onalari bilan va

ehtimoliy kelinning uyidagi alivoli bilan tanishish uchun biror bahona bilan kiradilar. Shundan so‘ng qo‘shnilari va tanishlari tanlangan qizning oilasi haqida surishtiradi. Ijobiy javob olingan holda uyga sovchilar yuboriladi. Sovchilikning asosiy marosimlaridan biri fotiha to‘yidir. Sovchilar fotiha qilinadigan kunni belgilaydilar. Shu kuni qizning uyida atrofdagi taniqli oqsoqolar, mahalla oqsoqoli, qizlar yig‘iladi. Sovchilar o‘zining kelish maqsadini bayon etganlaridan keyin «non sindirish» marosimi boshlanadi. Shu paytdan boshlab yoshlar bir-biri bilan bog‘langan, fotiha qilingan deb hisoblanadi. Fotiha to‘yi nikoh tuziladigan va to‘y o‘tkaziladigan kunni tayinlash bilan tugaydi. Sovchilardan har biriga ichita ikkita non, shirinliklar bo‘lgan dasturxon beriladi, shuningdek qiz tomonidan yigitga va unning ota-onalariga sovg‘alar berib yuboriladi. Sovchilar kuyovning uyiga qaytganidan keyin ularning qo‘lidan sovg‘alar qo‘yilgan patnislarni olib, «sarp ko‘rar» marosimini boshlaydilar. Dasturxon odatda ko‘p bolali ona tomonidan ochiladi. Barcha yig‘ilganlar kelinning uyidan keltirilgan pishiriqlar, shirinliklardan bahramand bo‘ladilar. Fotiha to‘yidan boshlab va to‘yning o‘zigacha yoshlarning ota-onalari qalin, sep masalalarini va to‘y tantanasi bilan bog‘liq tashkiliy masalalarni hal etadilar. To‘ydan bir necha kun avval qiznikida «qiz oshi» marosimi o‘tkaziladi, unga qiz o‘zining yaqinlari va o‘rtoqlarini taklif etadi.

Nikoh to‘yi

Nikoh marosimi an‘anaviy tarzda o‘zbeklarning hayotida nihoyatda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi va ayniqsa tantanali nishonlanadi. Umumiy xususiyatlari bo‘la turib, u turli viloyatlarda o‘zgacha tusda bayram qilinadi. Nikoh marosimining asosiy payti kelinning ota-onasining uyidan kuyovning uyiga o‘tishi paytidir. To‘y kuni kuyovnikida to‘y oshi (palov) tayyorlanadi va kelinnikiga yuboriladi, u yerda u dasturxonga tortiladi. Xuddi shunday osh kuyovning uyida ham o‘tkaziladi. To‘y kuni masjidning imomi ikki yoshga «Xutbai nikoh» ni o‘qiydi, shundan so‘ng ular xudo oldida er-xotin deb e‘lon qilinadi. Imom yoshlarga er va xotinning huquqlari va majburiyatlarini tushuntiradi. Odatda nikoh o‘qilganidan so‘ng yoshlar o‘zining fuqarolik nikohini qayd etish uchun ZAGS ga boradi. To‘y kuni kelinnikida kuyovga sarpo (to‘yga sovg‘a qilingan kiyimlar va poyafzal) kiydiriladi, shundan so‘ng kuyov

o'z oshnalari bilan kelinning ota-onasi huzuriga salom berish uchun boradi. Kuyovning oshnalari bilan qaytganidan so'ng kelin ham keladi. Kuyovning uyiga yuborishdan avval kelinnikida ota-ona bilan xayrlashish marosimi bo'lib o'tadi. Kelin bilan birga yaqin o'rtoqlari ham boradi. Ular qo'shiqlarni aytadilar («O'lan» va «Yor-yor» qo'shiqlari). Kelinni kuyovning uyida kutib olishdan haqiqiy to'y boshlanadi. To'y tugaganidan keyin kuyov kelinni ikki yosh uchun ajratilgan xonaning eshigigacha kuzatadi. Xonada kelinni «yanga» (odatda kelinga yaqin bo'lgan bir ayol) kutib oladi, kelin boshqa kiyim kiyadi va chimildiq (go'shanga) ortida turib, kuyovni kutib olishga tayyorlanadi. Bir qancha vaqtdan keyin kuyov oshnalari bilan birga xonaga yaqin keladi va yangia bilan birga uni kelin kutib turgan gushanga oldiga boradi. Kelinning oldiga kirish uchun u kelinni yangadan ramziy sotib olishi lozim, ular savdolashadi. Shundan keyin kuyov-kelin tuni bilan birga qoladilar. Ertalab azonda «Kelin salom» marosimi boshlanadi. Marosim boshlanishiga yaqin hovlida kuyovning ota-onasi,

barcha yaqin qarindoshlari, kuyovning oshnalari va yaqin qo'shnilari yig'iladi. Ularning hammasi navabti bilan kelinning oldiga kelib, o'zining tilaklari, sovg'alari va duolarini baxshida etadi. Kelin har bir kishiga beligacha egilib salom berishi lozim. Shu tariqa bayram tugab, oilaviy hayot boshlanadi.

Ertalabki osh

Yertalabki osh marosimi to'y (sunnat to'yi yoki nikoh to'yi) va aza ma'rakasida (o'limidan keyin 20 kun hamda bir yildan keyin) o'tkaziladi. To'yni o'tkazuvchilar ertalabki oshning kuni va vaqtini avaldan mahalla yoki kvartal qo'mitasining jamoatchiligi bilan kelishgan holda belgilaydilar. Shu kunga qarindoshlar, qo'shnilar va tanishlariga taklifnomalar yuboriladi. Bir kun oldin kechqurun «sabzi to'g'rash» marosimi o'tkaziladi, unga odatda qo'shniar va yaqin qarindoshlar keladilar. Sabzi

to'g'rab bo'linganidan keyin barcha ishtirokchilar dasturxonga taklif etiladi. Odatda sabzi to'g'rashga artistlar ham chaqiriladi. Ovqatlanish paytida oqsoqollar kelganlar o'rtiasida ishlami taqsimlaydilar. Ertalabki osh bomdod namozining tugashi paytigacha tayyor bo'lishi lozim, chunki namozdan chiqqan kishilar birinchi mehmonlar bo'ladi. Ertalabki namoz tugagan paytda karnay-sumay va nog'ora ovozlari ertalabki osh boshlanganidan xabardor etadi. Mehmonlar dasturxonga o'tirib, fотиha o'qiganlaridan keyin ularga non va choy tortiladi. Shundan keyingina laganlarda ikki kishiga birlagan hisobidan osh olib kelinadi. Ovqatdan keyin laganlar olib quyiladi, mehmonlar yana fотиha o'qib, mezbonga minnatdorchilik bildirib ketadilar. Ular ketganidan keyin dasturxon tezgina yangi mehmonlarning tashrifi uchun tuzatiladi. Ertalabki osh odatda ko'pi bilan bir yarim-ikki soat davom etadi. Shu vaqt mobaynida taklif etilgan artistlar qo'shiq aytadilar. Ertalabki osh tugaganidan keyin faxriy mehmonlarga sovg'alar - odatda choponlar (milliy erkak to'nolari) beriladi. Aza paytidagi ma'raka oshi shu bilan farq qiladiki, mehmonlar dasturxonga o'tirganlarida Qur'on suralarini o'qiydilar va o'lgan odamni xotirlaydilar. Ovqat tugaganda ham Kur'on suralari o'qiladi. Ma'raka oshida artistlar chaqirilmaydi, dasturxon bayram to'y oshiga qaraganda kamtarroq bezatiladi. Shuni aytib o'tish lozimki, bayram to'y oshi va ma'raka oshida faqat erkaklar xizmat qilib yuradi

Bayramlar

Eng muhim davlat bayrami – Mustaqillik kuni 1 sentyabrda tantanali nishonlanadi. Har yili 8 dekabr kuni 1992 yilda mustaqil O'zbekistonning yangi Konstitutsiyasi qabul qilinganligi xotirasiga nishonlanadi. qo'pgina boshqa davlatlardagidek, 9 may da G'alaba kuni - Xotira va qadrlash kuni nishonlanadi. Ro'za tugashi bilan bog'liq bo'lgan bayram - ramazon hayit va qurbon hayit keng bayram qilinadi. Qurbon hayit eng ahamiyatli musulmon bayramlaridan biridir. Shu kuni belgilangan marosimlar va urf-odatlarni bajarganlaridan keyin musulmonlar mehmonlarga boradi yoki o'zi mehmon kutadi, kasallar, yolg'izlarga yordam beradi, yaqinlariga rahmdillik qiladi. «Ramazon hayit» - ma'naviy va ruhiy poklanish bayrami nihoyatda go'zaldir. U islom qonunlariga ko'ra musulmon hijriy yilning 9-oyiga to'g'ri keladigan 30 kunlik ro'za tugaganda boshlanadi. Bshu bayram kunlari o'lganlarni

xotirlash kasallar, qarilarni ziyorat qilish, xayriya va boshqa ezgu ishlarni qilish odat bo'lgan.

Navro'z bayrami

Eng qadimiy xalq bayrami bo'lgan Navro'z («Navro'z bayrami») 21 mart kuni,

bahor kunu-tun tengligi paytida nishonlanadi. Bu tabiatning uyg'onishi, ekin ishlarining boshlanishi bayrami bo'lib, marosimlarida zardushtiylik alomatlari saqlanib qolgan. Qadimgi O'zbekistonning ziroatchilik vohalarida har bahor faslida katta sayllar, bayrama bozorlar tashkil etilgan. An'anaga ko'ra uylarda hozir ham «bo'g'irsoq» pishiriladi va marosim taomi - «sumalak» tayyorlanadi. Bayramdan keyin odatda daladagi ekin ishlari boshlangan, ularning paytida ham o'tmishda turli urf-odatlar va marosimlar bajarilar edi: dalaga chiqishdan awal ho'kizlarning shoxxlari va bo'yinlariga moy surtiladi. Birinchi egatni mahallaning eng e'tiborli va qari a'zosi o'tkazadi. Davlat mustaqilligi davri mobaynida Navro'zni nishonlash yangicha ko'lam va teranlikka ega bo'ldi. U do'stlik, barcha xalqlarning birlashuvi, aka- ukaligining umummilliy bayramiga aylandi. Yorqin rang-barang teatrlashtirilgan tomoshalarda Navro'zning falsafiy-shoirona talqini, uning xalq tarixidagi o'mi anglab ko'rsatiladi. Mahalliy xalqlar kiyimlarining o'ziga xosligi azaldan iqlimiy, maishiy sharoitlar va urug'-qabila an'analari bilan belgilanar edi. XIX asrdayoq kiyim (to'nlar, ko'ylaklar, yaktaklar) arxaik xususiyatlarga ega edi: keng, butunligicha bichilgan, uzun kiyim bo'sh tushib turib, inson tanasining shakllarini yashirib turar edi. Kiyim bir tariqa tikilgan: erkaklar, ayollar, bolalarning kiyimlari, yozgi va qishki kiyimlar shakli va bichilishi, tikilishi o'xshash bo'lar edi. An'anaviy milliy erkak kiyimi belbog' bilan bog'langan, qavilgan issiq to'n - chopon, do'ppi nomli bosh kiyimi va nafis charmdan tikilgan etikdan iborat edi. Erkaklar to'g'ri bichilgan yaktaklar, ostki va ustki choponlarni kiyar edilar. Chopon yengil yoki issiq, paxta qo'shib qavilgan bo'lishi

mumik edi. Chopon yonidan yurish va yerda o'tishi oson bo'lishi uchun kesiklar bor edi. Chopon odatda belbog' - qiyiqcha ro'mollari bilan bog'lanar edi. Bayramona milliy kiyim har kungidan foydalangan matolaming go'zalligi va nafisligi, bezaklari va kashtalari kabilar bilan ajralib turar edi. Ayollarning milliy kiyimi chopon, to'g'ri bichilgan va xonatlasdan tikilgan qulay ko'ylakdan, pasti torayib boradigan keng yupqa ishton - lozimdan iborat. Ayolning bosh kiyimi uchta asosiy qismidan tarkib topgan: qalpoqcha, ro'mol va kallapo'sh. bayramona ayol kiyimi tikilgan matolarining nafisligi va chiroyliligi bilan ajralib turadi. Bolalarning kiyimlari kattalar kiyimini takrorlab edi. Umumiy xususiyatlari bilan birga har bir tuman yoki qabiladagi kiyimlar ishlatiladigan matosi, bichish shakli va usuli va shu ⁴⁵kabilardan iborat bo'lgan farqli xususiyatlariga ega bo'lgan.

Boshkiyim

O'zbekiston xalq amaliy san'atining eng ommaviy va hamma yerda tarqalgan turlaridan biri liq doim do'ppi - adrasli qattiq yoki yumshoq qalpoqcha bo'lgan. Do'ppi o'zbek milliy kiyimining ajralmas qismi bo'lib, o'zbek xalqining hayoti va an'analariga chuqur kirib borgan. Do'ppi (turkcha tepa so'zidan) nafaqat o'zbeklar, balki boshqa Markaziy Osiyo xalqlarining ham milliy bosh kiyimidir. Do'ppilar turlariga qarab ajratilgan: erkaklar, ayollar, bolalar uchun, qarilar uchun turlari. Keksa ayollar bu bosh kiyimni kiymaydilar. Bolalarning do'ppilari (kulohcha, qalpoqcha, do'ppi, kallapo'sh) matolarining turli-tumanligi va rang-barangligi bilan, popuk va sharchalarining kattaligi, kashtalari, zarlari va tumorlarining ko'pligi bilan farqlanadi.

⁴⁵Tuxliev I.S.Hayitboev R.Ibadullayev N."Turizm asoslari" Samarqand 2010.

O'zbek do'ppilarining eng ko'p tarqalgan shakllari ozgina konussimon kabi to'rt qirrali do'ppilardir. Do'ppilar bikki yoki undan ortiq mato qatlamlaridan tikilib, ipak yoki odiiy iplar bilan qavilib, mutahkamlanar edi. Tayyor do'ppi ustidan ipak, zar yoki kumush ip bilan kashta tikilar edi. Do'ppi tikish san'atini awaldan ayollar o'rganar edi. Do'ppilardagi eng ko'p uchraydigan naqshlarga gul naqshlari, hayot va unumdorlik ramzi bo'lgan bodom naqshi kiradi. Do'ppilarning naqshida saqlovchi vosita deb hisoblangan ilon izi naqshi ham tez- tez tikilar edi. Geometrik shakllardagi naqshlar ham juda ommaviy edi. Turli tumanlarda yaratilgan do'ppilar o'zining shakli, naqshlari va tanlangan ranglari bilan farqlanadi. O'zbekistonning ko'pgina tumanlarida chust do'ppilari eng ko'p uchraydi. Chust do'ppilarining eng tarqalgan turi qora matodagi to'rt dona qalampir shaklidagi oq naqsh bilan tikilgan bo'lib, pastki qator joylashgan gumbazchalar bilan o'ralgan. Do'ppining uchta turi mavjud - dumaloq, to'rt qirrali dumaloq do'ppilar va cho'zinchoq qalpoqcha. Chust do'ppilari naqshining keskinligi bilan (bodom donasi to'la, mo'ylovchasi kalta va keskin burilgan) va pastki chetining balandligi bilan ajralib turadi. Farg'ona vodiysi do'ppilarining boshqa turlari - «Sandali», «Akka ikki so'm», «Chimboy», «Surkachekma» va boshqalar naqshlarining soddaligi bilan ajralib turadi. Samarqand do'ppilari «piltado'zlik» uslubiyotida bajarilgan. Do'ppilarning boshqa turlari ham bor urgutcha «qalpoq», Buxoroning zar tikilgan do'ppilari, shahrisabzcha «gilam do'ppi», Kitol va Shahrisabz do'ppilari «sanama» va «chizma», «taq'ya», «tayxa», «chumakli», «kush» - Xorazmning erkaklar va ayollar do'ppilari. Do'ppilarda eng ko'p tarqalgan naqshlar qalampimusxa do'ppi (poklik va barcha foniy narsalardan voz kechish ramzi), xoch, patlar, bulbul, qush naqshlari (oliy donolik ramzi), atirgul shoxi (tinchlik va go'zallik ramzi), muqaddas arab yozuvlari va boshqalar uchrar edi.

To'y

Siz karnay-sumaylar ovozi, nog'araning taka-tumini uzoqdan eshitgan zahotingizoq to'y bo'lyapti, deb yugurasiz. Ha, to'yning belgisi, xabarchisi-karnay-surnay, nog'aralar va Siz. To'y o'z nomi bilan -yaqin do'st-yor, qarindosh-urug' diydoriga, shirin taomlarga, yaxshi kuy va qo'shiqqa, kurashu ko'pkari tomoshasiga, bayram shodiyonalariga, kulgi va quvonchga to'yishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tuxliev I.S. Hayitboev R. Ibadullayev N. "Turizm asoslari" Samarqand 2010.

2. internet ma'lumotlari

- xs.uz

- arxiv.uz

- kitob.uz

- ziyonet.uz

ФИО автора: *Ахмедова Шахноза Озоджоновна*

(Преподаватель)

Ташкентский государственный юридический университет

Название публикации: «ОСНОВЫ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ НА ЗЕМЕЛЬНЫЕ УЧАСТКИ»

Аннотация: В данной статье рассматриваются правовое положение земель несельскохозяйственного назначения в законодательстве Республики Узбекистан. Основы приватизации данных земель, в том числе некоторые правовые аспекты, противоречащие между нормами земельного законодательства.

Ключевые слова: Земля, Конституция, государственная и частная собственность, приватизация, земля несельскохозяйственного назначения, национализация, республиканская собственность.

В соответствии с земельным законодательством Республики Узбекистан Земля является общенациональным богатством, подлежит рациональному использованию и охраняется государством как основа жизни, деятельности и благосостояния народа Республики Узбекистан. Данное положение земельного кодекса по отношении правового статуса земель государства освоено от ст. 55 Конституции Республики Узбекистан, положение которого также повторяется в ст. 5 Закона Республики Узбекистан «Об охране природы» где говорится, что Земля, ее недра, воды, растительный и животный мир и другие природные ресурсы являются общенациональным богатством, подлежат рациональному использованию и охраняются государством.

Так что такое общенациональное богатство? Могут возникать недопонимание, общенациональное богатство является ли государственной собственностью. Статья 16 Земельного кодекса четко отвечает на этот вопрос:

«Земля является государственной собственностью — общенациональным богатством, подлежит рациональному использованию, охраняется государством

и не подлежит купле-продаже, обмену, дарению, залогу за исключением случаев, установленных законодательными актами Республики Узбекистан».

То есть, общенациональное богатство равно государственной или республиканской собственности. Согласно ст. 213 Гражданского кодекса публичная собственность есть государственная собственность, которая состоит из республиканской собственности и собственности административно-территориальных образований (муниципальная собственность). Статья 214 Гражданского кодекса определяет, что «в республиканской собственности находятся земля, недра, вода, воздушное пространство...»

При принятии фундамента присвоения независимости республики в законе Республики Узбекистан «Об основах государственной независимости Республики Узбекистан» от 31 августа 1991 года о правовом статусе земель установлено следующее: Материальной основой государственной независимости Республики Узбекистан является ее собственность. Земля, ее недра, воды, леса, растительный и животный мир, природные и другие ресурсы на территории республики, ее интеллектуальные ценности являются национальным достоянием, собственностью Республики Узбекистан. С этим законом четко и ясно установлено право собственности Республики Узбекистан на земли и другие природные ресурсы, находящийся на территории государства.

Все это не предполагает отчуждения земельных участков в частную собственность. Согласно статье 17 Земельного кодекса: «Юридические лица могут иметь земельные участки на праве постоянного владения, постоянного пользования, срочного (временного) пользования, аренды и собственности в соответствии с настоящим Кодексом и иными актами законодательства.

Физические лица могут иметь земельные участки на праве пожизненного наследуемого владения, постоянного пользования, срочного (временного) пользования, аренды и собственности в соответствии с настоящим Кодексом и иными актами законодательства».

В этой статье уже использован термин «собственность». В статье 18 Земельного кодекса уточняется, что «право собственности юридических и

физических лиц на земельные участки возникает в порядке, установленном законодательством, при приватизации объектов торговли и сферы обслуживания вместе с земельными участками, на которых они размещены». Данное изменение было внесено согласно указу президента «О мерах по дальнейшему углублению экономических реформ, обеспечению защиты частной собственности и развитию предпринимательства» от 21 января 1994 года.

В свою очередь необходимо отметить публичная собственность это один из форм собственности и вместе с ней существует частная форма собственности в Республике Узбекистан. Право частной собственности есть право лица на владение, пользование и распоряжение имуществом, приобретенным им в соответствии с законодательством⁴⁶.

В республиканской собственности находятся земля, недра, вода, воздушное пространство, растительный и животный мир и другие природные ресурсы, имущество республиканских органов государственной власти и управления, объекты материального культурного наследия государственного значения, средства республиканского бюджета, золотой запас, валютный фонд и иные государственные фонды, а также могут находиться предприятия и иные имущественные комплексы, учебные, научные, научно-исследовательские учреждения и организации, результаты интеллектуальной деятельности, которые созданы или приобретены за счет бюджетных или иных средств государства, другое имущество.

Имуществом, находящимся в республиканской собственности, распоряжаются Олий Мажлис Республики Узбекистан, Президент Республики Узбекистан, Правительство Республики Узбекистан или уполномоченные ими органы, если иное не предусмотрено законодательством.

Имущество, находящееся в республиканской собственности, может закрепляться за юридическими лицами на праве хозяйственного ведения или оперативного управления.

⁴⁶ Гражданский кодекс РУз. Ст. 207

Республиканская собственность создается за счет налогов и других обязательных платежей в республиканский бюджет, а также за счет иных поступлений по основаниям, предусмотренным законодательными актами.

Объекты республиканской собственности, могут быть отчуждены в частную собственность в порядке и на условиях, установленных законодательством⁴⁷.

На основе данного положения был принят закон Республики Узбекистан «О приватизации земель несельскохозяйственного назначения». Данный закон имеет историческое значение, так как до сих пор в Узбекистане приватизировать земельные участки было невозможно.

Объектами приватизации земельных участков являются:

земельные участки, на которых расположены принадлежащие юридическим лицам на праве собственности или приватизируемые ими здания и сооружения, объекты производственной инфраструктуры, а также прилегающие к ним земельные участки в размерах, необходимых для осуществления производственной деятельности;

земельные участки, предоставленные гражданам Республики Узбекистан для индивидуального жилищного строительства и обслуживания жилого дома;

свободные земельные участки;

земельные участки, предоставленные Фонду развития урбанизации при Министерстве экономики и промышленности Республики Узбекистан (далее — Фонд развития урбанизации)⁴⁸.

Приватизации не подлежат земельные участки:

расположенные на территориях, не имеющих утвержденных и опубликованных схем планировки;

на которых расположены месторождения полезных ископаемых, стратегические объекты государственной собственности, не подлежащие

⁴⁷ Гражданский кодекс РУз. Ст. 214

⁴⁸ Закон «О приватизации земельных участков несельскохозяйственного назначения» ст. 10

приватизации, перечень которых определяется в соответствии с законодательством;

входящие в состав земель природоохранного, оздоровительного, рекреационного и историко-культурного назначения, а также земли лесного и водного фондов, общего пользования городов и поселков (площади, улицы, проезды, дороги, набережные, скверы, бульвары);

зараженные опасными веществами и подверженные биогенному заражению;

предоставленные участникам свободных экономических и малых промышленных зон⁴⁹.

Субъектами приватизации земельных участков являются физические лица — граждане Республики Узбекистан и юридические лица — резиденты Республики Узбекистан.

Иностранные граждане и юридические лица — нерезиденты Республики Узбекистан, а также лица без гражданства не являются субъектами приватизации земельных участков.

Приватизация земельных участков производится в следующих формах:

выкуп юридическими и физическими лицами земельных участков, находящихся на правах постоянного пользования (владения) либо пожизненного наследуемого владения;

продажа земельных участков через электронный онлайн-аукцион⁵⁰.

Возмездная приватизация позволит пополнить доходную часть бюджета. Статья 14 закона «О приватизации земельных участков несельскохозяйственного назначения» определяет, что «средства, поступающие от приватизации земельных участков, направляются в Фонд развития урбанизации». Статья 19 уточняет: «Фонд развития урбанизации: аккумулирует средства, поступающие от приватизации земельных участков, с последующим целевым использованием их на развитие процессов урбанизации...»

⁴⁹ Закон «О приватизации земельных участков несельскохозяйственного назначения» ст. 11

⁵⁰ Закон «О приватизации земельных участков несельскохозяйственного назначения» ст. 12

Введение частной собственности на землю приведет к укреплению защиты прав ее собственников. Но в действующее законодательство республики не предоставляет абсолютных и квазиабсолютных исключительных прав собственности на землю и отсутствуют преимущества права собственности на землю перед правами владения и пользования.

Нет смысла выкупать земельный участок, если собственники, владельцы, пользователи и арендаторы земли платят земельный налог, если не введен налог на имущество на приватизированные земельные участки. Хотя такие меры были предусмотрены указом президента от 10 января 2019 года.

Собственники и не собственники одинаково не защищены от изъятия земли для государственных и общественных нужд, конфискации, национализации и реквизиции. Статья 35 закона «О приватизации земельных участков несельскохозяйственного назначения» гласит: «Изъятие приватизированного земельного участка у собственника допускается только при обращении взыскания на этот земельный участок по обязательствам собственника в случаях и порядке, предусмотренных законодательными актами, а также в порядке национализации, реквизиции и конфискации». В приведенной статье не указано изъятие земельного участка для государственных и общественных нужд. И уже статья 37 данного же закона уточняет, что «национализация приватизированного земельного участка: осуществляется исключительно для государственных и общественных нужд и при получении согласия собственника земельного участка...» Но как должностные лица или государственные служащие представляют «государственные и общественные нужды», и как получают «согласие», данный механизм не известно.

В этой же статье указано: «Национализация приватизированного В законодательстве не учтено соблюдение и восстановление прав собственника в случае перепрофилирования объекта строительства, или когда национализированный земельный участок передан в постоянное пользование другому физическому или юридическому лицу. По нашему мнению, существуют много коллизий и недостатков в законодательстве Республики Узбекистан по

приватизации земельных участков несельскохозяйственного назначения, но, следовательно, необходимо отметить что данный шаг является твердым в обеспечении прав человека и собственников земельных участков.

Список использованных источников

1. Гражданский кодекс РУз. Ст. 207
2. Гражданский кодекс РУз. Ст. 214
3. Закон «О приватизации земельных участков несельскохозяйственного назначения» ст. 10
4. Закон «О приватизации земельных участков несельскохозяйственного назначения» ст. 11
5. Закон «О приватизации земельных участков несельскохозяйственного назначения» ст. 12

ФИО авторов: *Назирова Рахнамохон Мухтаровна*

доктор технических наук (PhD), доцент кафедры “Технология хранения и первичной переработки сельскохозяйственной продукции”,

Ферганский политехнический институт;

Фуломова Юлдузхон Ахроржон кизи

студентка группы 85-18 КХМТ

Ферганский политехнический институт;

Усмонов Нодиржон Ботиралиевич

преподаватель кафедры “Технология хранения и первичной переработки сельскохозяйственной продукции”, Ферганский политехнический институт;

Ибрагимов Баходир Юсупалиевич

преподаватель кафедры “Технология хранения и первичной переработки сельскохозяйственной продукции”, Ферганский политехнический институт;

г.Фергана, Республика Узбекистан.

Название публикации: «ВЛИЯНИЕ ОЗОНА НА СОХРАННОСТЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ»

Значительное внимание при использовании озона должно уделяться характеристикам зараженного места. Учитываются все особенности технологического процесса, которые могут оказать влияние на действие озона, такие как видовой состав микрофлоры, температура, влажность и другие параметры. Эффект биологического воздействия может быть обнаружен только при хранении с концентрацией озона от 3 до 10 ppm (табл. 1). Эксперименты показали, что качество плодов, клубники и малины не ухудшается даже после холодного хранения в течение двух месяцев при озоновой концентрации 3 ppm. При слегка завышенной концентрации ухудшается вкус ягод клубники. Опыты показали, что ягоды не портятся в течение 20-22 дней при хранении в озоновой атмосфере при концентрации озона 3 ppm и температуре 0-1 °C. Уменьшение концентрации не оказывало никакого влияния на норму дыхания фруктов.

Действие озона на ягоды малины и клубники

Плодоовощная продукция	Концентрация озона, ppm	Продолжительность хранения, дни	Признаки воздействия
Клубника	2-3	15	Устраняется образование плесени без ущерба для качества и вкуса. Срок хранения увеличивается вдвое
Малина	2-3	19	Устраняется образование плесени без ущерба для качества и вкуса. Срок хранения увеличивается вдвое

Озон влияет на ягоды различных сортов одинаково. Выход стандартной продукции повышается на 5,8 % без ухудшения биохимических и дегустационных показателей.

Также изучен способ озонирования картофеля, который включает в себя активную циклическую вентиляцию теплым воздухом в лечебном периоде, обработку озоном в концентрациях 0,30-0,35 мг/м³ в переходном периоде и постепенное снижение температуры до 2-3°C в основном периоде. Для нейтрализации действия озона применяют циклическое впрыскивание перекиси водорода в воздушный поток вентиляции. Опытные испытания показали значительную эффективность этого метода.

Также проводились исследования по применению озонированной воды для сохранения качеств мытых клубней картофеля. Озон относительно легко может включаться в процессы мойки и не образует вредных остатков, которые требовали бы дорогостоящей обработки и утилизации, но он также является мощным оксидантом, способным влиять на обмен веществ в обрабатываемых

продуктах, вызывая их повреждение и снижение качества и стойкости при хранении.

В результате исследований выяснилось, что добавление озона концентрацией 3,8 ppm в воду для мойки приводит к мгновенному снижению содержания бактерий *Pseudomonas fluorescens*, а повышение концентрации озона в воде для мойки до 4-4,3 ppm приводит к значительному уменьшению содержания бактерий *Candida utilis* и *Bacillus subtilis*. На содержание крахмала, дыхание и поверхностную проводимость клубней картофеля озонированная вода (концентрация до 4 ppm) и обработка в течение 20 с не влияли, т.е. озонированная вода является эффективным и вместе с тем щадящим средством дезинфекции овощей перед хранением (табл. 2).

таблица 2

Влияние озона на выживаемость различных видов микроорганизмов

Виды микроорганизмов	Д50, мг·мин/м ³
<i>Alternaria radicina</i>	8000-9000
<i>Penicillium ciclopium</i>	600-1000
<i>Alternaria brassicae</i>	7000-8000
<i>Fusarium oxysporum</i>	600-1000
<i>Monilia fructigena</i>	3000-4000
<i>Fusarium avenacium</i>	600-1000
<i>Botrytis cinerea</i>	3000-4000
<i>Fusarium sambucinum</i>	600-1000
<i>Trichoderma lignorum</i>	1000-1300
<i>Pseudomonas fluorescens</i>	800-900
<i>Erwinia caratovora</i>	900-1200
<i>Pseudomonas syringer</i>	800-900
<i>Erwinia areidcae</i>	900-1200
<i>Candida utilis</i>	150-200

Penicillium purpurogenum	600-1000
Bacillus subtilis	100-150

Продолжительность обработки и концентрация озона подбираются индивидуально для определенных видов плодоовощной продукции (табл. 3).

Таблица 3

Режимы основного периода хранения плодоовощной продукции

Продукт	Концентрация озона, мг/м ³	Число обработок в неделю	Время озонирования в сутки, ч
Картофель	5-15	4	3 дня подряд, один раз в месяц
Клубника	3-8	4	2
Малина	4-9	5	2

Применение технологии озонирования позволяет проводить обработку помещений без использования каких-либо расходных материалов, это снижает трудоемкость и повышает экономичность данного метода на 30-50 % по сравнению с традиционными методами.

Четкие положительные результаты обработки озоном получены при хранении картофеля и различных видов ягод (клубника, малина). Озон находит все более широкое применение как средство для сухой низкотемпературной дезинфекции и стерилизации. Для реализации технологии обработки озоном используются озонаторы ОПВ-100.01 и «Озон-5П», предназначенные для получения озона из атмосферного воздуха, содержащего кислород. Данное оборудование может эффективно применяться при дезодорации и детоксикации воздуха, биологической очистке, санации, помещений, а также для увеличения сроков хранения овощей и фруктов.

Литература

1. Неменушая Л.А.//Современные технологии хранения и переработки плодоовощной продукции”// - Москва, ФГНУ “Росинформагротех”, 2009, 172 с.
2. Черников В. А., Соколов О. А.// Экологически безопасная продукция// — М.: КолосС, 2009. — 438 с.
3. Е.П. Широков, В.И.Полегаев “Хранение и переработка продукции растениеводства с основами стандартизации и сертификации”- Москва “Колос”, 2000 г, 255 с.
4. Назирова Р.М., Усмонов Н.Б., Зокиров А.//“Изучение влияния обработки на сохранность плодоовощного сырья ингибиторами образования этилена”//, научно-теоретический журнал “Вопросы науки и образования” №7 (53), Москва, 2019, стр 13-19.
5. Назирова Р.М., Усмонов Н.Б., Тухташев Ф.Э., Тожиев Б// Значение процесса предварительного охлаждения сырья в повышении сохраняемости плодоовощной продукции// Научно-методический журнал “Вестник науки и образования”. Издательство «Проблемы науки». Москва, №20 (74), часть 1, 2019, с 35-38.
6. Назирова Р.М., Усмонов Н.Б., Тухташев Ф.Э., Сулаймонов Р.И// Влияние температуры хранения на сохранность и химический состав плодоовощного сырья// “Проблемы современной науки и образования” научно-методический журнал. Издательство «Проблемы науки». Москва,2019. № 11 (144). Часть 2 стр 10-12.
7. Nazirova R. M., Sulaymonov O. N., Usmonov N. B.//Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini saqlash omborlari va texnologiyalari// O‘quv qo‘llanma. Premier Publishing s.r.o. Vienna - 2020. 128 bet.
8. Nazirova, R., Xamrakulova, M., & Usmonov, N. (2021). Moyli ekin urug‘larini saqlash va qayta ishlash texnologiyasi. *МОНОГРАФИЯ*. <https://doi.org/10.36074/naz-xam-usm.monograph>

ФИО автора: Аминова Лайло Исроиловна

Термезский Государственный Университет

Теория и методика обучения

Специализация в дошкольном образовании

Мастер 1 этапа

Название публикации: «СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ СОТРУДНИЧЕСТВА С РОДИТЕЛЯМИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ КРАТКОВРЕМЕННЫХ ГРУПП»

Ключевые слова: компетентность, воспитание, учебный процесс, сотрудничество, методы, познавательная деятельность, личность, педагогические навыки, методы сотрудничества, детская активность.

Аннотация: Самый важный инструмент в воспитании - это воспитание с добротой и нежностью. Эти два инструмента образуют ребенка как одно целое. Лучше не делать этого с гневом и наказанием. Принудительные знания быстро стираются из детской памяти. В результате его интерес к этой области угас. Современные психологи также утверждают, что в памяти человека надолго сохраняется информация, близкая к интересующей его деятельности. Понятно, что начало обучения начинается с хорошего воспитания.

Об уникальности узбекской семьи свидетельствует то, что до сих пор сохраняются восточные нравы, обычаи, традиции, национальные ценности, стремление к духовной зрелости. Семья - это первый краеугольный камень образования ребенка. В сегодняшнюю эпоху быстрой глобализации большие успехи делаются по всем направлениям. Только в сегодняшних современных дошкольных образовательных учреждениях воспитание детей, правильная организация образовательного процесса накладывают на сегодняшнего воспитателя огромное чувство ответственности. Семья и дошкольное образование - два государственных учреждения, которые составляют основу нашего будущего. Но часто им не всегда хватает понимания, вежливости,

терпения, чтобы выслушать и понять друг друга. Не секрет, что многие родители заинтересованы в качественном и эффективном процессе обучения своего ребенка, но не могут иметь тесное партнерство с педагогом. Это может быть связано с неопытностью большинства педагогов, недостаточной квалификационной педагогической деятельностью.

На самом деле роль семьи на ранних этапах развития ребенка неоценима. Дети воспитываются в семье, и события, происходящие в них, оказывают на них огромное влияние. Маленькие дети очень привязываются к семье. Потому что в семье создаются условия для того, чтобы ребенок был в хорошей физической и психологической форме. Педагоги, как основной опекун ребенка, должны осознавать, что семья играет ведущую роль для ребенка. К моменту поступления ребенка в краткосрочную группу дошкольной организации семья успеет усвоить культуру, важнейшие необходимые навыки. Подготовка ребенка к школе, основанная на этих первоначальных отношениях, сформированных между ребенком и семьей, позволяет родителям участвовать во всех аспектах деятельности этой группы. Эта идея лежит в основе концепции краткосрочного, но во всех группах организации семейного и дошкольного образования. То есть образовательные идеи, разработанные преподавателем для тесного сотрудничества, являются новаторскими идеями, которые важны для участия в процессе. Например, изучение семьи, изучение образовательных потребностей родителей, общение с ее членами, работа с родителями по анкете «Дошкольное образование и семейное партнерство» о влиянии обучения на личность ребенка. Правильная организация этого метода требует от педагога большого педагогического мастерства. Педагог должен один раз в неделю приглашать родителей на день открытых дверей и вовлекать их в учебный процесс. Надежные базы данных, то есть родительские углы, должны четко и ясно формулировать родительские обязанности и ответственность. Кроме того, желательно делиться и обмениваться мнениями с родителями и воспитателями в Интернете по комплексу фотовыставок «Групповая жизнь», «Наша дружная семья», «В кругу семьи», «Я особенный ребенок». Педагог, который может

приглашать родителей на родительские собрания в дошкольном учреждении и обеспечивать полное родительское участие, означает, что он начал достигать качественного уровня сотрудничества. Праздничное утро в дошкольных учреждениях - это веселый праздник, который разделяют и взрослые, и дети. Для ребенка родители - самые родные и близкие люди. Они хотят, чтобы их ребенок гордился, танцевал вместе, играл в игры, чтобы его поощряли. Спустя годы дети могут забыть песню, которую они спели на фестивале, но их воспоминания о теплой близости, сочувствии и радости с родителями остаются. Так говорит российский педагог Сухамлинский о взаимосвязи семьи и организации образования, его социальном влиянии. «Дошкольник почти знакомится со своей семьей, открывая и утверждая себя и других людей через суждения, оценки и действия своих родителей». Поэтому, как он подчеркивал, эффективность образования является успешной, когда семья и учебное заведение поддерживают контакт друг с другом, а отношения доверия и сотрудничества между педагогами и родителями крепки. Вовлечение семей В группе краткосрочной подготовки к школе важную роль играет образование ребенка, интересы ребенка и использование результатов обучения на дому.

Сегодня воспитатель дошкольной организации опирается на требования программы в беседах с родителями, должен уметь творчески использовать советы и подсказки, данные в пособиях, с учетом педагогических способностей родителей и особенностей семейного воспитания.

Разговор - это двустороннее общение между родителем и опекуном. Он должен способствовать обмену мнениями, установлению взаимопонимания по обсуждаемым вопросам. Важно, чтобы воспитатель создавал атмосферу доброты и свободы. В семьях подготовка ребенка к школьному обучению осуществляется по-разному. Хотя некоторые семьи проводят много времени с детьми, это в основном образовательная деятельность, такая как каллиграфия, обучение алфавиту, чтение различных книг, и они не занимаются рассказыванием историй, движениями и визуальными упражнениями, которые особенно важны для дошкольных учреждений. дети. В других семьях считается, что оставление

ребенка наедине с игрушками и телевизором дает ему достаточно знаний для развлечения и развития. В результате в некоторых случаях краткосрочные группы принимают детей с определенными проблемами развития, неспособностью адекватно выполнять самостоятельную деятельность, отсутствием воли к достижению целей, взаимным уважением, неспособностью организовать деятельность с другими на основе общепринятых норм и правила. Кроме того, у некоторых детей слабые сенсорные навыки, плохое воображение, плохой эмоциональный мир. Без преувеличения можно сказать, что причиной этого является влияние разной семейной среды на социализацию ребенка. Эти наблюдаемые у детей особенности должны безразлично учитываться педагогом в процессе обучения. Вовлечение родителей в дошкольную образовательную деятельность приносит пользу как детям, так и родителям, а также организациям дошкольного образования. Диалог - основа эффективного сотрудничества, взаимоуважения, разнообразия, признания интересов ребенка. Для эффективного сотрудничества педагогам и родителям необходимо развивать новые навыки и знания. Для педагога семья не должна просто служить объектом влияния. В рамках педагогического процесса родителей необходимо их активное участие для развития ребенка. Это означает, что родители не должны рассматривать воспитание детей как свое личное дело. По сути, воспитание детей - это гражданский долг родителей перед обществом и ответственность перед государством, а также ответственность перед родственниками. Поэтому последовательная реализация сотрудничества с семьей в дошкольных образовательных учреждениях играет важную роль в образовательном процессе. Короче говоря, сегодняшние педагоги должны работать не покладая рук и обладать высоким уровнем познавательного потенциала, чтобы быть эффективными как в образовательном процессе, так и в сотрудничестве с родителями. Ведь завтрашние великие и гении получают свои первые знания в Организации дошкольного образования.

Рекомендации.

1. «Государственные требования» для детей младшего и дошкольного возраста Республики Узбекистан. 3 июля 2018 г.
2. Государственная учебная программа «Первая ступень» Министерства дошкольного образования Республики Узбекистан на 2018 год.
3. Учебный модуль по обучению педагогов организации краткосрочной групповой деятельности в организациях дошкольного образования. Т .: 2017.
4. Назарова Ф. «Психологические услуги и нормативные документы в дошкольном образовании». 2017 г
5. М.Норбошева
6. Назирова Г.М. Учебник «Организация образовательного процесса в дошкольном образовании» 2014 г.
7. Ф.Кадырова, Ш.Ташпулатова, М.Азамова «Дошкольная педагогика» Ф. –Т .; Манавият 2013

ФИО авторов: *Назирова Рахнамохон Мухтаровна*

доктор технических наук (PhD), доцент кафедры “Технология хранения и первичной переработки сельскохозяйственной продукции”,

Ферганский политехнический институт;

Ғуломов Юлдузхон Ахроржон кизи

студентка группы 85-18 КХМТ

Ферганский политехнический институт;

Усмонов Нодиржон Ботиралиевич

преподаватель кафедры “Технология хранения и первичной переработки сельскохозяйственной продукции”, Ферганский политехнический институт;

г.Фергана, Республика Узбекистан.

Название публикации: «СОХРАННОСТЬ ПЛОДООВОЩНОГО СЫРЬЯ ПРИ РАЗЛИЧНОЙ ТЕМПЕРАТУРЕ»

В нашей стране сельскохозяйственное производство носит сезонный характер, поэтому вопросы хранения производимой и собранной продукции следует решать на высоком уровне, так как её используют на различные нужды в течении длительного срока.

Хранение – этап обращения товара, при этом он должен обеспечивать такие условия, в которых изменение его качества и количества должны быть на минимальном уровне. В связи с тем что потери плодоовощной продукции при хранении составляют более 30 %, этот процесс приобретает всё большее значение.

При правильно выбранной технологии хранения плодоовощной продукции количество потерь значительно уменьшается или сводится к минимуму. На сохранность плодов и овощей значительно влияют правильно выбранные оптимальные условия хранения.

К наиболее важным факторам, определяющим эффективность сохранения продукции относятся следующие факторы:

-температура;

- влажность;
- количество этилена, выделяемого продукцией;
- соотношение кислорода и диоксида углерода.

На ранней стадии развития плодам и овощам характерна высокая интенсивность дыхания, поэтому в этот период происходит наибольшая потеря воды. По сравнению со зрелым сырьем незрелые плоды и овощи испаряют большее количество воды. Примером этому могут служить преждевременно убранные корнеплоды, при этом потери воды выше у той продукции, у которой отношение поверхность/объем больше. Так, крупные корнеплоды свеклы столовой теряют воду меньше, чем мелкие.

Потери воды при хранении различных плодов и овощей не должны превышать следующих значений, %:

- лука — 10;
- капусты белокочанной — 7...10;
- моркови — 8;
- свеклы столовой, капусты цветной, перца сладкого, огурца- 7;
- клубника — 6;
- салата, шпината — 3.

Для продажи и переработки не используют плодоовощную продукцию с большей потерей воды.

У зеленных культур (салат, шпинат, укроп, кориандр) при потере воды до 3 % ухудшается внешний вид, они становятся непригодными для продажи. Капуста пригодна для реализации при потере 7 % воды, а свекла и морковь при потере воды 6...7 %. Пучковая продукция, такие как корнеплоды моркови и свеклы, теряют влагу так же быстро, как и зеленные культуры.

Понижение температуры хранения главный фактор уменьшения испарения. Продукция которая особо подвержена потере воды и сахаров охлаждается в течение 2 ч. К такой продукции относят:

- зеленные культуры;
- брокколи;

- клубнику;
- цуккини.

При более низкой температуре хранения снижается интенсивность процессов распада и дыхания в плодах и овощах, однако при этом нельзя допускать подмерзания тканей. В некоторых плодах при пониженной температуре изменяется обмен веществ, поэтому в отдельных случаях необходимо поддерживать более высокую температуру хранения.

Колебания температуры имеют существенное влияние на интенсивность дыхания и потери веществ. Интенсивность дыхания значительно повышается при резкой смене температуры. При постоянной температуре хранения в 5 °С морковь выделяет на 30 %, а свекла — на 23 % меньше диоксида углерода, чем при ежесуточном чередовании температуры 2 и 7 °С. При колебаниях температуры наблюдаются следующие повышения потери сахаров в корнеплодах:

- моркови на 40 %;
- свеклы столовой на 32 %.

Содержание сухого вещества, сахаров и витаминов в процессе длительного хранения у капусты белокочанной снижается. Интенсивность процесса тем выше, чем выше температура хранения (рис.2).

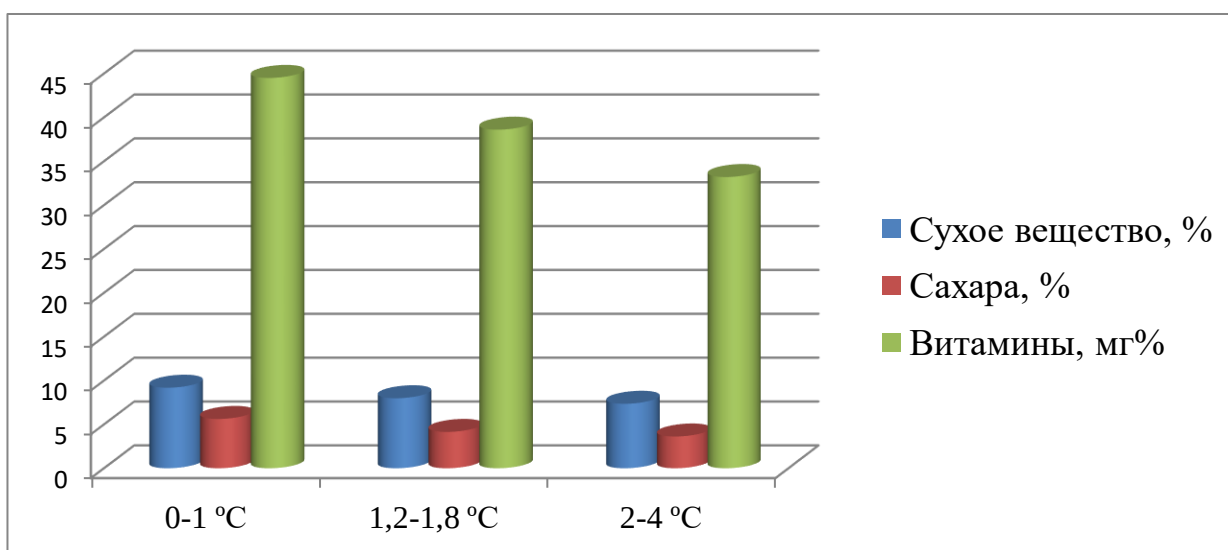

Рис. 2. Изменение состава кочанов капусты белокочанной в зависимости от температуры хранения

Так при хранении белокочанной капусты (сорт Амагер) в течение 5 мес при температуре 0...1°C содержание сухих веществ и витаминов в кочанах снизилось на 12.5 %, а сахаров — на 24 % от исходного количества (перед закладкой продукции на хранение). При хранении кочанов при температуре 2.4 °C за тот же период потери сухого вещества и аскорбиновой кислоты возросли почти в 2 раза по сравнению с содержанием их в продукции, хранящейся при температуре 0.1 °C. Потери сахаров при этом достигли 34 % исходного количества.

Проведенные исследования показывают, что температура хранения непосредственного влияет на сохранность и химический состав плодоовощного сырья.

Литература

1. Л.А.Неменушая., Н.М.Степанищева., Д.М.Соломатин. “Современные технологии хранения и переработки плодоовощной продукции” Научный аналитический обзор. Москва-2009. 172 с.

2. Назирова Р, Усмонов Н, Тухташев Ф,Тожиев Б. “Значение процесса предварительного охлаждения сырья в повышении сохраняемости плодоовощной продукции” Издательство “Проблемы науки”. Научно-методический журнал. «Вестник науки и образования». №20 (74), с 35-38

3. Nazirova R. M., Sulaymonov O. N., Usmonov N. B.//Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini saqlash omborlari va texnologiyalari// O‘quv qo‘llanma. Premier Publishing s.r.o. Vienna - 2020. 128 bet.

4. Nazirova, R., Xamrakulova, M., & Usmonov, N. (2021). Moyli ekin urug‘larini saqlash va qayta ishlash texnologiyasi. *МОНОГРАФИЯ*. <https://doi.org/10.36074/naz-xam-usm.monograph>

5. Р.М.Назирова, Н.Б.Усмонов, С.Ж.Абдурахмонов, Д.Бахтиярова “Изменение химического состава некоторых сортов яблок при хранение в регулируемой атмосфере (Pa)”. Издательство “Проблемы науки”. Научно-

методический журнал. “Наука, техника и образование” Москва-2019. №3 (56) с 19-22.

6. В. И. Манжесов, И.А. Попов, Д.С. Щедрин “Технология хранения растениеводческой продукции” - Москва “Колос” – 2005 г, 392 с

7. В.А.Черников., О.А.Соколов. “Экологически безопасная продукция”. Москва, КолосС, 2009.430 с.

ФИО автора: *Гафурова Азиза Зиятовна,*

Преподаватель, кафедры русского языка и литературы

Навоийский государственный педагогический институт

г.Навои, Узбекистан

Название публикации: «НОВЕЙШИЕ ТЕОРИИ ЭКФРАСИСА»

Аннотация: В статье рассматривается вопрос экфрасиса в литературе. Экфрасис может быть религиозным, философско-эстетическим, гносеологическим или эвристическим, семиотическим принципом.

Ключевые слова: Экфраза, термин, изображение, образ, восприятие, мир, литература.

В современной литературной критике термины «экфрасис» и «экфраза» используются для обозначения одного и того же явления, например, в работах М.О. Рубина. Но исследователи чаще используют название «экфразис». В своих исследованиях О. М. Фрейденберг использует только вариант «экфраза».

Несмотря на достаточно изученное происхождение термина, современные исследователи продолжают конкретизировать этот термин в своей работе, ищут наиболее точное определение, обсуждая его содержание и пытаясь выразить родственные термины.

Наиболее современную картину понимания экфрасиса предлагают два сборника, посвященные этому явлению. Это сборник материалов конференции симпозиума Лозаннского и сборник «Невыразимое выразимое»: экфрасис и проблемы репрезентации визуального в художественном тексте ».

Они пытаются исследовать понятие «экфрасис» с разных сторон, и в результате возникают разногласия по поводу определения экфрасиса.

Венгерский литературовед Ж. Хетени экфрасис определяет «использование изображения в тексте, то есть словесное изображение образа».

В связи с тем, что экфрасис передает визуальное в литературе, исследователь отмечает, что с этой точки зрения это «прием, посредством которого слово теряет свое поле уникальности и выходит за пределы прямого понимания». По словам Ж.Хетени, автор использует эту технику для создания другой виртуальной реальности, используя элементы реальности.

В своей статье, чтобы раскрыть концепцию экфрасиса Ж.Хетени обращается к идеям теории гештальта, отмечая, что ««при описаниях, при восприятии топики в читателе действует не его визуальная —аппаратура, не его физические рецепторы, а внутреннее зрение, то есть производится интеллектуальная работа по созданию внутреннего образа» [2].

Другой исследователь, Л. Геллер, предлагает следующее определение экфрасиса одно из многих: Экфрасис - это «запись последовательности движений глаз и зрительных впечатлений» [1].

Дело в том, что в разговоре об экфрасисе важны две категории: «видимый» и «видящий». По мнению Л. Геллера, эти категории очень часто «путают» исследователи, которые часто говорят о «невозможности вербальной передачи визуального кода». В этом контексте литературный критик утверждает, что экфрасис переводит не объект или код словом, а «восприятие объекта и интерпретацию кода» . И, по мнению исследователя, экфрасис - это «символическое не образ, а образ, который необходимо увидеть и понять».

Анализируя термин «экфрасис», Л. Геллер также указывает, что экфрасис не является копией, поскольку копия - «рабское подражание оригиналу». Исследователь также считает, что экфрасис может быть религиозным, философско-эстетическим, гносеологическим или эвристическим, семиотическим принципом. Как религиозный принцип, экфрасис - это, например, потребность вызвать духовное видение как более высокое восприятие мира, восприятие высшего мира и в то же время - принцип сакрализации искусства как гарантия целостности восприятия.

В целом исследователь стремится расширить границы понимания и применения понятия «экфрасис». «Мы начинаем с расширения основного риторического и литературного значения слова экфрасис до любого воспроизведения одного искусства другим» [1]. Под экфрасисом он подразумевает, прежде всего, фигуру речи, которая представляет собой описание визуальных объектов и особенно визуальных произведений искусства, в то время как «элемент визуального персонажа» не «замаскирован» или «неявен». С ослаблением репрезентативной природы изобразительного искусства - а концептуальное искусство столь же непредставительно, как и чисто «настоящее» искусство, именно литературные дискурсы должны поддерживать нормальный уровень репрезентативности искусства в литературном дискурсе; риторические фигуры в литературе заменяют исчезающие из живописи зрительные образы .

Использованная литература

1. Геллер Л. Воскрешение понятия, или Слово об экфрасисе // Экфрасис в русской литературе: труды Лозаннского симпозиума. М., 2002. С. 5-22.

2. Рубинс. – СПб. : Академический проспект, 2003. – 360 с.
3. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра. / О. М. Фрейденберг. – М.: Лабиринт, 1997. – 448 с.

ФИО автора: *Шарапова Диана Риннатовна,*

Преподаватель, кафедры русского языка и литературы

Навоийский государственный педагогический институт

Название публикации: «ТЕМА ДОМА КАК ВНУТРЕННЕЕ ПРОСТРАНСТВО ДУШЕВНОГО МИРА В РАННЕЙ ЛИРИКЕ МАРИНЫ ЦВЕТАЕВОЙ»

Аннотация: В статье раскрывается понятие «дом» в ранней лирике Цветаевой, связанное с категорией пространства. Также рассматривается тема дома как образ уходящего детства; мотив разрушения дома, после чего оформляется идея пути; и последнее мотив бездомности и мотив возвращения домой.

Ключевые слова: книга стихов, лирическая героиня, пространство, дом, мир

Атмосфера родного дома во многом определяла черты характера Цветаевой. Термин «дом» означал для них особый образ жизни. Ее лирическая героиня воспринимает дом как живое существо, верное и понимающее.

Дом как строение, в котором можно жить, в ранней лирике Марины Цветаевой связан с категорией пространства.

В первых, еще полудетских поэтических книгах Цветаевой – «Вечерний альбом» и «Волшебный фонарь» - вырастает образ волшебного домика уходящего детства и уходящего века. Это исчезающие розовые дома старой Москвы, и родной дом в Трехпрудном переулке, из которого лирическая героиня Цветаева выходит во взрослую жизнь. Окончательное прощание с детством, связанное со смертью отца, происходит в 1913 году в стихотворении «Ты, чьи мечты еще не пробудились...»: «Иди в Трехпрудный переулок, / В эту душу моей души».

Дом как город в ранних текстах Марины Цветаевой сочетает в себе черты истинного города детства поэта – Москвы – и сказочного пространства, где возможны путешествия во времени и путешествия в другие миры. Образ домашнего города воплощает внешнее пространство дома.

Таким образом, уже в ранних текстах Цветаевой возникает мотив разрушения дома и одновременно идея пути, жизни как путешествия и движения,

характерная для всего ее поэтического творчества. Некоторые из мотивов, реализующих эту идею, относятся к образу дома. В цикле «Бессонница», выход из дома ночью, с одной стороны, и образ бессонного дома, окна с огнем, с другой, – две черты единого душевного состояния лирической героини: состояние движения и бодрствования. И постепенно сформируется метафора «дом – душа», отсчет которой является внутреннее пространство душевного мира и его состояний, поскольку Цветаева воспринимает и отражает мир своим «я», проецируя на него весь окружающий мир. Поэтический мир Цветаевой строится по законам внутреннего мира поэта-мира динамичного, изменчивого, нематериального, стремящегося за свои пределы. И потому Цветаева никогда не говорит только о мире, но всегда о своем внутреннем состоянии. Таким образом, два смысловых понятия сливаются и перекрываются. В стихотворении того же 1916 года «Рок приходит не с грохотом и громом...» нарушение замкнутого пространства домашней души происходит извне. Дом, в котором «совсем тихо / И горят образа», здесь ближе к храму, который впоследствии воспринимается Цветаевой как «домом души», сочетающий физическое и духовное. Определенное состояние душевной разности характеризуется как ночная пустота душевного дома. Стихотворение «Да, друг невиданный, неслыханный...» утверждает освобождение души из тесного пространства: «Я знаю все ходы и выходы / В тюремной крепости души».

В образе дома на этом этапе творчества Цветаевой выделяются две составляющие, две стороны:

- внешний облик, тело, функция которого должна быть преодолена, чтобы скрыть;
- внутреннее наполнение - это сама душа, которая может быть порождена только разрушением оболочки. Душа поэта органически не в состоянии пребывать в себе, общепринятых нормах – из-за силы страсти, творческого импульса или из-за неприятия явлений, ведущих к смерти.

Душа понимается как открытый дом с проницаемыми границами. Но есть еще один важный образ, в котором воплощена душа Цветаевой, – птица, крылатая, свободная и поющая.

В поэтическом творчестве Цветаевой развитие метафоры «Дом – душа» продолжается после 1922 года в уже названных мотивах, но с большей остротой и однозначностью – до самоуничтожения в огне страсти или смерти, в сне, приравниваемом к обряду посвящения, когда лирическая героиня выходит из окна или в иступлении души из тела, заканчивается его истечением в работе.

Мотив бездомности также усиливается, что ярко проявляется в стихотворении, адресованном Пастернаку «Брожу – не дом же плотничать, / Расположась на росстани!» (октябрь 1923).

Есть новый мотив – возвращение домой, но он развивается почти через десять лет после того, как героиня покинула родину. Впервые в стихотворении "Берегись..." (август 1922), где он реализует идею возвращения человека к своим истокам, движение души глубоко внутри себя, этот мотив связан с образом Страшного суда, которое отдалает это возвращение.

Список использованной литературы

1. Кирьянова Е.Н. Внутреннее пространство дома в ранней лирике Марины Цветаевой // Русская словесность. - 2012. - № 5. - С. 56-61.
2. Кирьянова Е.Н. Феномен дома в ранней лирике Марины Цветаевой [Текст]: Дис....канд.филол.наук:10.01.01.: защищена 19.11.12: утв. 22.05.13/ Кирьянова Екатерина Николаевна. - Москва, 2012. - 237с.

ФИО авторов: *Уктамова Нихола Шухратовна*

Студентка 2 курса направления социопсихология религии, Международной исламской академии Узбекистана

Шукурова Сожида Хасановна

Студентка 2 курса направления социопсихология религии, Международной исламской академии Узбекистана

Название публикации: «ТЕОРИИ О МОТИВАЦИИ И ЕЁ РОЛИ В РАБОЧЕМ ПРОЦЕССЕ»

Аннотация: в этой статье содержится информация о том, что такое мотивация и ее роль в нашей жизни и рабочих процессах. В этой статье также представлен краткий обзор теории справедливости Дж. Адамса, в котором говорится, что мотивация работников зависит от справедливой среды, теория условности Б. Скиннера, которая является основателем важности опыта рабочих как мотивационного аспекта.

Ключевые слова: мотивация, теория, когнитивный диссонанс, входы, выходы, оперантный бихевиоризм

Мотивация - это процесс инициирования, направления и поддержания целенаправленного поведения. Будь то стакан воды, чтобы утолить жажду, или чтение книги, чтобы получить знания, это то, что движет вами. Мотивация включает биологические, эмоциональные, социальные и когнитивные силы, активирующие поведение. В повседневной жизни термин «мотивация» часто используется для описания того, почему человек что-то делает. Это движущая сила человеческих действий.

Мотивация - это не только факторы, активирующие поведение; он также включает факторы, которые побуждают и поддерживают действия для достижения такой цели (хотя такие мотивы редко можно напрямую отследить). В результате нам часто приходится делать вывод, почему люди делают то, что

они делают, на основе наблюдаемого поведения. Каждый, у кого есть цель (например, желание сбросить 20 фунтов или пробежать марафон), сразу понимает, что желания чего-то добиться недостаточно. Достижение такой цели требует способности преодолевать препятствия и настойчивости, чтобы продолжать работу, несмотря на трудности.

Есть три основных компонента мотивации: активность, настойчивость и интенсивность.

Активация включает в себя решение начать поведение, например, записаться на занятия по психологии.

Настойчивость - это стремление к цели несмотря на наличие препятствий. Примером настойчивости может быть посещение дополнительных курсов психологии для получения степени, но это требует больших затрат времени, усилий и ресурсов.

Можно увидеть интенсивность по интенсивности и силе, направленной на реализацию цели. Например, один студент может пересечь побережье без особых усилий, в то время как другой регулярно читает, участвует в обсуждениях и пользуется возможностями внеклассных исследований. Первому ученику не хватает интенсивности, в то время как второй более интенсивно преследует свои цели.

Все люди чувствуют изменение своей мотивации и воли. Например, у абитуриентов исчезает желание учиться, мотивация после поступления на учебу. Или это становится другой мотивацией. Многие ученые пытались создать теории мотивации. В этой статье мы хотим предоставить информацию о теориях мотивации в рабочих процессах.

Джон Стейси Адамс, психолог, изучавший поведение и рабочую среду, разработал свою теорию обоснованной трудовой мотивации в 1963 году. Теория мотивации Адамса называется теорией справедливости. Эта теория, в

отличие от других, показывает, что мотивация существует не только в рамках индивидуальной структуры, но и связана с людьми в окружающей среде.

Согласно этой теории, не все условия труда и хорошая заработная плата достаточны для усердной работы с мотивацией. Он обнаружил, что чувство справедливости сотрудника на рабочем месте также оказывает большое влияние на его мотивацию. Адамс ввел такие термины, как входы и выходы. ввод - это то, что сотрудник тратит на работу. выходы- это то, что сотрудник получает в замен. Например, зарплата, уважение, внимание.

Согласно теории Адамса, каждый сотрудник сравнивает свои входы и выходы с данными другого сотрудника. Если входы и выходы этих сотрудников такие же, как и у него, сотрудник будет чувствовать себя справедливо. Тот факт, что сотрудник, который работал на фирму усерднее, получает более высокую зарплату и больше уважает его или ее, мотивирует его или ее работать. И он старается работать намного лучше и обычно добивается успех. В таком случае в целом они счастливее в их работе и более мотивированы для того, чтобы продолжать вкладывать на этом же уровне.

Если этот работник работает больше, чем человек, который зарабатывает много денег и заслуживает уважения, но работает меньше, чем этот человек, он чувствует, что находится в несправедливой среде. Рабочий впадает в состояние когнитивного диссонанса, и это состояние негативно влияет на его мотивации. В этом случае демотивированный работник снизит свои входы. Некоторые люди спрашивают начальство, почему это произошло, а некоторые просто бросают эту несправедливую работу и ищут другую работу. В результате может пострадать предприятие в целом. Руководителям нужно обращать на это внимание. Руководителям не нужно повышать зарплату работнику, чтобы повысить его или ее мотивацию, так как это может привести к демотивации других. Если они будут относиться ко всем справедливо, сотрудники также будут работать усердно и мотивировано, и в результате прибыль компании также может увеличиться. эта теория предполагает, что сотрудники могут быть

недовольны хорошими условиями труда и заработной платой. Иногда все может зависеть только от справедливой среды.

Скиннер - известный американский психолог, один из основоположников бихевиоризма. Его теория называется теорией усиления. Эта теория выражает аспект мотивации, связанный с прошлым опытом сотрудника. По его словам, люди, которые терпят неудачу в одной работе, не хотят снова работать в этой сфере и пытаются работать в той сфере, которая раньше приносила им успех.

Схематически механизм поведения, согласно Б. Скиннеру, можно изобразить так: Стимулы -поведение -последствия -будущее поведение.

Согласно этой теории, если поведение сотрудника является хорошим, он или она будет продолжать выполнять то же действие. Если, наоборот, результат такого поведения плохой, он или она больше не будет повторять это поведение, иначе он изменит свою реакцию на это и на этот раз будет вести себя иначе. Это как ребенок, который хорошо поработал, продолжая ее после того, как был вознагражден мороженым, если он или она наказаны за свою работу, например, стоя в углу, это все равно, что не делать этого в ответ. Это свойство называется оперантным бихевиоризмом.

Согласно этой теории, лидер никогда не должен вознаграждать всех одинаково. Потому что это заставляет рабочих не работать над собой, говоря, что даже если я так буду работать, я буду вознагражден. Получение вознаграждения за свою работу мотивирует их работать над собой и впоследствии добиваться успеха.

Однако эти теории являются результатом экспериментов и применимы не ко всем ситуациям. Но, по нашему мнению, вознаграждение работников не должно зависеть от того, сколько они работали. Потому что у одних работников есть время для выполнения многих задач за короткое время, в то время как другие тратят много времени на выполнение задач. Закон

справедливости Адамса в этом отношении также может не работать. Это связано с тем, что работники, которые тратят много времени на выполнение этих задач, чувствуют, что работают усерднее, когда видят, что они выполняют свою работу быстрее, чем они. И они могут потерять мотивацию, но даже когда руководитель принимает справедливое решение, у рабочих наблюдается демотивация. Это означает, что процесс зависит не только от лидера, но и от мировоззрения работника.

Эти теории имеют большое значение для повышения мотивации работников в рабочем процессе, и они были разработаны известными психологами. Мы можем получить гораздо больше полезной информации, изучив эти теории.

ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Адамс, Дж. Неравенство в социальном обмене. В Л. Берковиц (ред.) "Успехи экспериментальной социальной психологии" (том 2). (1965). Нью-Йорк: Академическая типография
2. Джуэлл, Л. Индустриально-организационная психология, СПб., 2001.
3. Кейси, W.W. Обзор прикладных поведенческих аналитических исследований продаж улучшение производительности. Журнал управления организационным поведением, 10, 53-76. (1989).
4. Скиннер, Б.Ф.. Накопительный рекорд. Нью-Йорк: Appleton-Century-Crofts. (1959)

ФИО автора: Утегенова Жамила Джолмурзаевна

ЎзМУ мустақил тадқиқотчиси

Название публикации: «ИНТЕРНЕТГА ҚАРАМЛИК ФЕНОМЕНИ»

Резюме

Бу мақолада интернетга қарамлик феномени, виртуал реаллик муаммоси ҳақида баён қилинган.

Калит сўзлар

Феномен, интернет, виртуал реаллик, технология, аддикт.

Интернетга қарамлик (*Internet addiction disorder, IAD*) - бу Интернетга психологик қарамлик феномени. Бундай қарамликни талқин қилишда икки хил ёндашув мавжуд: биринчи усулда, Интернетга қарамлик ижтимоий ҳодиса ёки оммавий маданият таъсири сифатида қаралади, бунда одам тармоқдаги алоқалардан "завқланади". Иккинчи алтернатив ҳодиса бўлиб, бунда интернетга қарамлик кучли бўлиши кузатилади, яъни ахборот технологияларининг инсон онгига салбий таъсири натижасида бу касаллик сифатида ўрганилади. Бунда Интернетга бўлган кучли иштиёқ намоён бўлади, инсоннинг ўзи эса худди гиёҳвандликдан азият чеккандек қийналади, лекин бирор кимсанинг ёрдамисиз ўзини тўхтата олмайди. Бундай ёндашув тарафдорларининг фикрига кўра, тармоқ қарамлиги гиёҳвандликка нисбатан тез ривожланади. Сўровлар натижасида Интернетда олти ой давомида фаол бўлиш натижасида ИАД билан касалланган аддиктлар 25%, 58% эса ярим йиллик фаоллик ва сўралганларнинг атиги 17% бир йил ёки ундан кўп вақт ўтгандан кейин аддиктларга айлангани аниқ бўлган. Бундай аддиктлар аксарият қисмини одатда мавҳум фикрлаш қобилиятига эга бўлган индивидуалистлар, қайсар ва ўжар, конформизмга ва депрессияга мойил одамлар ташкил қилган. Беморларнинг ўртача ёши - 33 ёш. Улар орасида, тахминан 70% эркеклар. Тадқиқотчилар ИАД қўйидаги турларини ажратиб кўрсатишади: Интернетдан жинсий қониқиш мақсадида фойдаланишга одатланиш; ижтимоий тармоқлардаги "Телеграм", "Инстаграм", "В Контакте", "Твиттер", "Одноклассники", "Фейсбук" ва бошқалар орқали ижтимоий алоқаларга мутелик; биржада ўйнаш, аукцион савдосида иштирок этиш, электрон дўконларда харидлар қилишга боғланиб қолиш; веб-серфингга мутелик.

Виртуал реаллик муаммоси 1980-1990 йиллардаги постноклассик фалсафа доирасида, дастлаб, кўп қиррали полионтик реаллик табиатини ўрганиш муаммоси сифатида юзага келган.

"Виртуал реаллик" субстанциаллик ва потенциаллик оппозицияси сифатида юзага келади. Виртуал объект субстанционал бўлмасада, мавжуд бўлади, айти пайтда потенциал ҳам мавжуд бўлмайди, у актив (фаол) бўлади. Виртуал реаллик - моҳиятан "охиригача шаклланмаган реаллик, охиригача туғилмаган ҳодиса" (С. С. Хоружий).

Социолог М. Постер виртуал реаллик вақтини "реал вақт эффекти" (замонавий телекоммуникация, ўйинлар, янгиликлар, ва ҳ.) билан таққослаб кўрар экан,

бунда ҳақиқий вақт ва макон, шунингдек унда рўй берадиган ҳодисалар шубҳа остига олина бошланади. М. Постер симуляцион ва унинг ўзига хос бўлган кўп реалликлар хусусиятига эга маданият юзага келишини башорат қилади. Ахборот магистраллар ва виртуал реаллик ҳали умум маданий амалиётга айланмаган, аммо улар ҳатто постмодерн субъектни яратишга ҳам қодир бўлган ўзгача идентикликдаги маданий ва субъектив моделларини яратишнинг улкан имкониятларга эга. Замонавий (реал) эркин ва рационал субъектдан фарқли ўлароқ, у бекарор, популятив ва диффузиондир ва фақат интерфаол маконда (муҳитда) мавжуд бўла олади.

Замонавий тадқиқотчилар виртуал воқелик феномени - Интернетда ахлоқий асосларнинг заруратини англаган ҳолда тармоқ этикаси истилоҳини фалсафий асослашга киришди. Тармоқ этикаси (нэтикет – *netiquette*) - нэтикет – ҳозирда интенсив ривожланаётган Интернет технологияларини, ютуқлари ва муаммоларини тушуниш ва ҳал қилишда ахлоқий баҳога бўлган эҳтиёжни асословчи янги билим соҳаси ҳисобланади. Албатта классик этикага асосланган ҳолда тармоқ этикети амалий этика соҳалари (биоэтика, атроф-муҳит этикаси, биомедикал этика ва бевосита амалий этика каби турлари)дан бири бўлиб, Интернетда хулқ-атвор ва ижтимоий алоқаларни ахлоқий жиҳатдан тартибга солиш усули сифатида аҳамият касб этади. У, кўполлик, наркотиклар, зўравонлик акс этадиган ва порнографик саҳналар, нацизм ва бошқа ижтимоий жиҳатдан хавфли материалларни жойлаштириш ва тарғиб қилишга қарши чиқади.

"Виртуаллик" атамаси компютер технологияларида (виртуал хотира), шунингдек, бошқа соҳаларда: квант физикаси (виртуал зарралар), бошқарув назарияси (виртуал офис, виртуал менежмент), психологияда (виртуал қобилиятлар, вирвиртуал вазиятлар ва ҳ.) ҳам қўлланилади. Виртуал реаллик фалсафаси дастлаб профессионал файласуфлар томонидан эмас, балки компютер муҳандислари, жамоат арбоблари, ёзувчилар, журналистлар томонидан илгари сурилган. Виртуал реаллик дастлабки ғоялари турли хил дискурсларда шаклланган. ВР замонавий концепцияси ва амалиёти ёшлар орасида турли контрмаданият, компютер индустрияси, адабиёт (фантастика), ҳарбий ишланмалар, космик тадқиқотлар, санъат ва дизайнда пайдо бўлди ва ривожланди⁵¹.

Ҳозирда ВР турли хил контекстларда мавжуд - виртуал реаллик ғояси "кибермакон" тушунчаси сифатида ҳам қўлланилади. "Кибермакон" тушунчаси биринчи марта машҳур илмий-фантастик техно-утопияга асосланган В. Гибсоннинг "Неуромансер" романида қўлланилган, унда кибермакон миллионлаб одамларнинг жамоавий галлюцинацияси сифатида тасвирланган эди. Бу асарда одамлар бир вақтнинг ўзида турли хил географик жойлардан туриб, бир-бирлари билан компютер тармоғи орқали боғланган ва компютер

⁵¹ Никитаев В.В. Пространство и время WWW // Влияние Интернета на сознание и структуру знания. Москва : Институт философии РАН, 2004. С. 73— 93.

графикаси тақдим этадиган маълумотлар дунёсига тушиб қолишган. Асар муаллифи учун кибермакондаги инсонларни бошқарадиган юзаки суперкорпорациялар, технологиялар таъсирида бегоналашув, мия ва асаб тизими орқали кибермаконга уланган, пластик жарроҳлик ёрдамида яратилган идеал одам кабиларнинг барчаси, ёзувчининг замондоши бўлган “ҳақиқий одам”га нисбатан қарши уюштирилган ижтимоий ва маданий террор аллегорияси сифатида гавдаланади. Бироқ Гибсон ўз романини келажак ҳақида башорат қилиш эмас, балки ҳозирги замонавий оламни танқид қилиш мақсадида ёзган экан, ажабо у ўзи билмаган ҳолда келажакни яққол башорат қилишга эришган. Виртуал воқелик билан ишлаш учун моно концепция (фақат битта воқелик мавжудлигини тасдиғи)дан воз кечиш ва полионтологик концепцияни (дунёлар ва хилма-хил оралиқ воқеликлар тасдиғи)ни тан олиш лозим, бу бизга ноёб ривожланувчи объектлар ҳақидаги назарияларни тизимли ёки чизикли детерминизмга асосланмасдан яратиш имконини беради. Бундан ташқари, "дастлабки" виртуал воқелик кейинги даражадаги виртуал реалликни вужудга келтиришга қодир бўлиб, бунда у иккинчи виртуал реалликка нисбатан "констант реаллик" сифатида хизмат қилади ва бу (янги реалликларнинг пайдо бўлиш жараёни) чексиз давом этаверади, яъни назарий жиҳатдан, виртуал реалликлар иерархик даражаларига ҳеч қандай чекловлар бўлиши мумкин эмас. Бунда чегара фақатгина "мавжуд бўлган барча виртуал реалликлар тўқнашув нуқтаси" бўлган инсоннинг психофизиологик табиати чегаралари билан виртуал реалликлар ҳажми ва сони белгиланиши мумкин (С.С. Хоружий). Хулоса ўрнида, интернет воқелигининг муҳим хусусияти - интерфаоллик, истеъмолчининг ахборот ва компютер билан узлуксиз равишда бевосита ҳамкорлиги ҳисобланади. Бунинг натижасида у (ВР) оммавий ижод шакли сифатида намоён бўлади, натижалари тасаввур натижаларидан кўра ҳақиқийроқдир, бу ҳар қандай инсон иштирок этиши мумкин бўлган ўзига хос гўёки ҳаётий ўйиндир. Интернет ўз моҳиятига кўра, шундай улкан маълумотлар базаси экан, бунда ҳар бир одам уни ўзининг яшайдиган маконига айлантирмаслиги жуда муҳим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. 1. Никитаев В.В. Пространство и время WWW // Влияние Интернета на сознание и структуру знания. Москва : Институт философии РАН, 2004. С. 73—93.
2. Снедден Р. Изобретения XX века. Интернет. Москва: Махаон, 1998.
3. Усанова Д.О. Виртуальная культура как феномен современности и её репрезентация в субкультурных практиках. Теория и практика общественного развития. 2013. № 11. С 395-397

ФИО авторов: Назирова Рахнамохон Мухтаровна

доктор технических наук (PhD), доцент кафедры “Технология хранения и первичной переработки сельскохозяйственной продукции”,

Ферганский политехнический институт;

Фуломова Юлдузхон Ахроржон кизи

студентка группы 85-18 КХМТ

Ферганский политехнический институт;

Усмонов Нодиржон Ботиралиевич

преподаватель кафедры “Технология хранения и первичной переработки сельскохозяйственной продукции”, Ферганский политехнический институт;

Ибрагимов Баходир Юсупалиевич

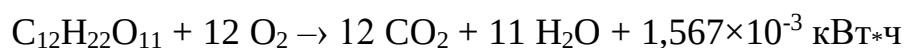
преподаватель кафедры “Технология хранения и первичной переработки сельскохозяйственной продукции”, Ферганский политехнический институт;

г.Фергана, Республика Узбекистан.

Название публикации: «ХРАНЕНИЕ ЗЕРНА КУКУРУЗЫ»

Из-за высокой влажности и жары опасность порчи зерновых особенно высока в зонах с жарким климатом. Поэтому в таких зонах особенно важно применять консервирование охлаждением. Особенности структуры и поверхности зерна, а также его низкая теплопроводность являются наилучшими предпосылками для охлаждения. Однажды охлажденная зерновая масса долго сохраняет низкую температуру.

Процесс созревания зерна достигает своего пика к моменту уборки урожая. Но и после уборки зерно продолжает дозревать, оно дышит. При этом углеводы под воздействием кислорода разлагаются с выделением тепла на углекислый газ и воду, что ведет к потерям сухой массы. Ниже приведена химическая формула этого процесса:

углеводы + кислород → углекислый газ + вода + тепло

В таблице дана формула расчета потерь, и несколько возможных вариантов (примеров) хранения партии зерна. Это позволит оценить потери сухой массы урожая при хранении.

Таблица №1

Данные расчёта потерь и возможные варианты хранения зерна

Данные		
Зерно	кукурузы	
Содержание влаги	15,5 %	
Температура зерна	30°С*	
Стоимость зерна	2 200 000 сум/т	
Срок хранения	4 месяца	
Количество	10 тыс. тонн	
Формула		
Потери сухой массы (т) = [теплообразование (МДж/т в день) x срок хранения (дни) · хранимое количество (т)] / 15000 (МДж/т)		
Результат		
	Потери сухой массы, тонн	Потери/расходы, сум
Без охлаждения при 30°С**	64	12800
Без охлаждения при 25°С	32	6400
С охлаждением при 10°С	незначительны (<1)	1800 (электричество)***

Изначально технология хранения зерна кукурузы с охлаждением разрабатывалась для консервации влажного зерна перед сушкой. Теперь же чаще охлаждается сухое, чем влажное зерно – главным образом, для предупреждения развития насекомых-вредителей. На рис. приведены некоторые виды наиболее распространенных насекомых-вредителей и оптимальные условия для их жизни и размножения. Некоторые вредители чаще встречаются в зонах с умеренным климатом, другие предпочитают тропические условия.

Охлаждение собранного урожая до температуры ниже 13 °C позволяет эффективно предупреждать потери от повреждения насекомыми. При достаточно низких температурах насекомые впадают в спячку и не наносят ущерба в зернохранилище.

Если же температура и влажность благоприятны для насекомых, то возникают значительные потери от повреждения зерна вредителями и от загрязнения

экскрементами. Эти потери растут из-за быстрого размножения насекомых при благоприятных условиях. Большинство жучков имеют очень короткий цикл развития – в идеальных условиях цикл воспроизводства долгоносика занимает всего лишь 25 дней.

Развитие грибков и продуктов их жизнедеятельности – микотоксинов (например, афлатоксина) – ускоряется при повышенной температуре. Охлаждение зерна останавливает эти процессы.

Кукурузу после уборки сушат в зависимости от предназначения до 14-16 % влажности, обычно до 15 %. Для этого в специальной сушильной установке разогревается воздух. Этот теплый воздух отбирает влагу у зерна и выводит ее в атмосферу. Требуемая для нормального хранения влажность кукурузы, ниже, чем для пшеницы.

Экономия при использовании консервации охлаждением обусловлена следующим:

- Каждое разовое охлаждение дополнительно просушивает зерно. Оно снижает влажность зерна еще на 0,5-1,5 % при охлаждении его на 20 К. При высокой влажности зерна (более 18 %) эффект дополнительной просушки сильнее, чем для сухого зерна (влажностью менее 14 %).
- Время нахождения зерна в сушильной установке может быть сокращено за счет оптимизации сушки и охлаждения; при этом экономится энергия и повышается производительность сушки.
- Уменьшение времени и интенсивности сушки делает этот процесс более щадящим для зерна; возникает меньше трещин и повреждений зерен от сушки.

Литература

1. Е.П. Широков, В.И.Полегаев “Хранение и переработка продукции растениеводства с основами стандартизации и сертификации”- Москва “Колос”, 2000 г, 255 с.

2. Л.А.Неменушая. “Современные технологии хранения и переработки плодоовощной продукции”. – Москва, ФГНУ “Росинформагротех”, 2009, 172 с.
3. Черников В. А., Соколов О. А.// Экологически безопасная продукция. — М.: КолосС, 2009. — 438 с.
4. Nazirova R. M., Sulaymonov O. N., Usmonov N. B.//Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini saqlash omborlari va texnologiyalari// O‘quv qo‘llanma. Premier Publishing s.r.o. Vienna– 2020. 128 bet.
5. Nazirova, R., Xamrakulova, M., & Usmonov, N. (2021). Moyli ekin urug‘larini saqlash va qayta ishlash texnologiyasi. *МОНОГРАФИЯ*. <https://doi.org/10.36074/naz-xam-usm.monograph>
6. Назирова Р.М., Усмонов Н.Б., Тухташев Ф.Э., Сулаймонов Р.И.// Влияние температуры хранения на сохранность и химический состав плодоовощного сырья// “Проблемы современной науки и образования” научно-методический журнал. Издательство «Проблемы науки». Москва, 2019. № 11 (144). Часть 2 стр 10-12.
7. Назирова Р.М., Усмонов Н.Б., Тухташев Ф.Э., Тожиев Б.// Значение процесса предварительного охлаждения сырья в повышении сохраняемости плодоовощной продукции//“Вестник науки и образования” научно-методический журнал. Издательство «Проблемы науки». Москва, №20 (74), часть 1, 2019, с 35-38.

ФИО авторов: *Назирова Рахнамохон Мухтаровна*

доктор технических наук (PhD), доцент кафедры “Технология хранения и первичной переработки сельскохозяйственной продукции”,

Ферганский политехнический институт;

Фуломова Юлдузхон Ахроржон кизи

студентка группы 85-18 КХМТ

Ферганский политехнический институт;

Усмонов Нодиржон Ботиралиевич

преподаватель кафедры “Технология хранения и первичной переработки сельскохозяйственной продукции”, Ферганский политехнический институт;

г.Фергана, Республика Узбекистан.

Название публикации: «ХРАНЕНИЕ ЯБЛОК В ГАЗОВОЙ СРЕДЕ»

Методы газового хранения уже давно широко используются за рубежом. Во Франции выявлено положительное влияние краткосрочного (на 1-3 дня) повышения содержания CO_2 до 20-30 % на сохраняемость яблок, груш, томатов, исследуется влияние такой обработки на качество бананов, перца, спаржи, картофеля и др. После каждого «шока CO_2 » проводится интенсивная аэрация плодов и овощей в течение 5-15 дней. В США выявлено, что краткосрочное воздействие CO_2 (20-40 %) на капусту брокколи замедляет процесс старения, снижает потери хлорофилла и аскорбиновой кислоты, уменьшает образование этилена и задерживает развитие плесеней. Специалисты университета в г. Балтиморе (США) разработали способ хранения плодов и овощей, при котором продукцию выдерживают в среде с окисью углерода и двуокисью серы, это задерживает развитие возбудителей порчи. Способ сравнительно дешев, снижает на 45 % энергозатраты. Обработанная продукция может транспортироваться при более высоких температурах.

Варьирование концентрации каждого из указанных газов влияет на определенные процессы. Например, повышение содержания CO_2 вызывает замедление синтетических реакций в климактерический период, задержку начала созревания, торможение некоторых ферментативных реакций, снижение образования некоторых органических летучих соединений, изменение процессов метаболизма органических кислот, уменьшение степени распада пектиновых образований, задержку распада хлорофилла, образование вкуса и аромата, развитие физиологических болезней, подавление воздействия этилена, задержку

развития после сбора урожая, сохранение мягкости, снижение уровней изменения цвета и грибковых заболеваний. Однако чувствительность микроорганизмов к различным концентрациям углекислого газа неодинакова. Наиболее активно асептические свойства углекислого газа на жизнедеятельность микроорганизмов проявляются при достаточно высоких концентрациях (20-25 %), а также при низких температурах. Например, при одинаковой микробиологической обсемененности моркови повышение концентрации углекислого газа и понижение содержания кислорода замедляют развитие склеротинии и пенициллиума, способствуя сокращению потерь от загнивания. Невысокие концентрации углекислого газа не только не задерживают развитие микрофлоры, но даже необходимы для развития многих анаэробов, жизнедеятельности которых не мешают пониженные концентрации кислорода. Выявлено и отрицательное действие повышенных концентраций CO_2 (свыше 10 %) на качество плодов (например, яблоки сортов Антоновка обыкновенная, Бельфлер алмаатинский, Бельфлер Синап, Кандиль Синап, Ренет Ландсбергский, Розмарин белый, Пармен зимний золотой, груши сорта Сен-Жермен).

С уменьшением содержания кислорода при хранении фруктов и овощей связаны снижение интенсивности дыхания и степени образования этилена, уменьшение степени окисления и разрушения растворимых пектинов, замедление созревания, увеличение продолжительности хранения, задержка распада хлорофилла, изменение жирового и кислотного синтеза, а также образование нежелательных запахов, изменение структуры тканей, развитие физиологических болезней. Наиболее сильно на замедление дыхания O_2 влияет при концентрациях ниже 10 % (температура 0-1,7°C). Однако понижать содержание O_2 ниже 2 % нельзя, так как это способствует усилению анаэробного дыхания, накоплению спирта, ацетальдегида и развитию физиологической порчи.

Азот (N_2), не оказывая ингибиторного воздействия на развитие микроорганизмов, не влияет непосредственно на стабильность упакованного продукта. Однако применение этого газа для «обмывания» продуктов в упаковке перед наполнением смесью газов и замыканием обеспечивает максимально возможное удаление остатков кислорода, противодействуя развитию анаэробных бактерий, а также предохраняя от окисления жиры. При более высоком содержании N_2 в упаковке легче поддерживать постоянную концентрацию смеси газов в связи с тем, что молекулярное давление N_2 в упаковке и атмосферном воздухе ближе к состоянию равновесия. Выдерживание яблок и груш в течение 1-2 недель в атмосфере азота или при

повышенном содержании CO₂ (10-20 %) способствует лучшему последующему сохранению качества их при нормальной атмосфере или в РГС.

Разработка технологии хранения яблок в РА проводилась в специализированном хранилище агрофирмы «Капчугай мевалари» Алтыарыкского района Ферганской области. В результате была доказана высокая эффективность такого метода хранения, почти все сорта яблок в РА лучше сохранились, чем контрольные партии плодов (хранение в обычной атмосфере). Так, если естественная убыль у некоторых сортов яблок при хранении в РА составила 0,8 %, то в обычной атмосфере – 7,9 %, т.е. в 9,8 раз больше. Сильно отличались опытные и контрольные образцы по органолептическим показателям. У яблок, хранящихся в РА, были ярко выражены аромат, окраска, вкус и твердая консистенция.

таб 1.

Изменение химического состава яблок при хранении

Сорта	Режим хранения	Растворимые сухие вещества, %	Общая кислотность, %	Общий сахар, %
Голден Делишес	До хранения	12,2	0,48	11,50
	РА	11,8	0,45	11,21
	Контроль	9,7	0,32	8,90
Джонатан	До хранения	12,8	0,45	10,55
	РА	12,2	0,37	10,12
	Контроль	9,9	0,16	8,35

Литература:

1. Л.А.Неменушая. “Современные технологии хранения и переработки плодоовощной продукции”. – Москва, ФГНУ “Росинформагротех”, 2009, 172 с.
2. Nazirova R. M., Sulaymonov O. N., Usmonov N. B.//Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini saqlash omborlari va texnologiyalari// O‘quv qo‘llanma. Premier Publishing s.r.o. Vienna– 2020. 128 bet.
3. Nazirova, R., Xamrakulova, M., & Usmonov, N. (2021). Moyli ekin urug‘larini saqlash va qayta ishlash texnologiyasi. МОНОГРАФИЯ. <https://doi.org/10.36074/naz-xam-usm.monograph>
4. Р.М.Назирова, Н.Б.Усмонов, А.Зокиров “Изучение влияния обработки на сохранность плодоовощного сырья ингибиторами образования этилена” , научно-теоретический журнал “Вопросы науки и образования” №7 (53), Москва, 2019, стр 13-19.

5. В. И. Манжесов, И.А. Попов, Д.С. Щедрин “Технология хранения растениеводческой продукции” - Москва “Колос” - 2005г, 392 с
6. Е.П. Широков, В.И.Полегаев “Хранение и переработка продукции растениеводства с основами стандартизации и сертификации”- Москва “Колос”, 2000 г, 255 с.

ФИО автора: Ш. Абдукаримова

НАМДУ 1 боскич магистранти

Название публикации: «КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ МИЛЛИЙ ЕЧИМИ»

Аннотация: Макола таълим сифати ва уни бошқариш масалаларига бағишланган. Шунингдек, муаллиф таълим сифатини бошқариш бўйича ривожланган давлатларнинг таълим тизимини таҳлил қилиб қатор тавсиялар бериб ўтган.

*Аннотация:*Статья посвящена вопросам управления качеством образования.Автором даны некоторые рекомендации по управлению качеством образования на основе анализа систем образования в развитых государствах.

*Key word.*The article is devoted to quality management education.The author gives some, recommendations for quality management of education based on the analysis of the education sistem in rarvitak states.

Калит сузлар: тараккиёт, ахлоқ, глобаллашув, ёшлар, интернет, кадриятлар, ҳаракатлар стратегияси, кадрлар тайёрлаш, истеъдод, маънавият, эътиқод.

Ключевые слова: прогресс, этика, глобализация, молодёжь, интернет, стратегия действий, подготовка кадров, творчество, духовность..

Key words: development, morality, globalizotion, yoth, internet, values, action strategy, staff training, talent, spirituality, belief

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегияси тугрисида"ги Фармоннинг ижтимоий соҳани ривожлантириш туртинчи йуналишида ёшларга оид давлат сиёсатини такомиллаштириш чора тадбирларини амалга ошириш устувор вазифалари назарда тутилди.Таълим ва фан соҳасини ривожлантиришда замонавий талаб ва эҳтиёжга мос кадрлар тайёрлаш долзарб муаммолардан биридир.

Бундай эзгу ишларни амалга оширишда ёшларга узаро фикр-мулохаза ва тажриба алмаштиришлари учун шароит яратиб бериш, ёшларни фан-техника тараккиёти йулида фаолиятини куллаб- кувватлаш, қобилиятли ёшларни рахбарлик лавозимларига тайинлашга қаратилган саъйи- ҳаракатлардан бири ҳисобланади.

Республикамизда амалга оширилаётган ислохотларнинг муваффақияти халқнинг маънавий қамолоти билан белгиланади.Шу нуқтаи назардан ХХІ асрда давлатимизнинг равнақи, унинг қучи ҳамда салоҳияти қўп жиҳатдан ёшларимизнинг интеллектуал саводхонлиги, билимдонлиги, бунёдкорлиги, ташаббускорлигига боғлиқ.

Зеро биз уйлаймизки,қучимишли,билимли, ақл- заковатли, жисмонан баққуват ёшларгина, тараккиёт йулини босиб ўта олади, мамлакатни барқарор ривожланишига эришади. Ўлар жамият тараккиётининг барча соҳаларини мураккаб вазифаларини ҳал этишга қодир бўлган барқамол авлоддир.

Зотан, зех,майл, тафаккур қаби қобилияти қучли бўлган ёшларда истейдод қирралари ривожланган бўлади. Чунки бундай фазилатли кишилар мустақил фикрлай оладилар, янгилик ва қашфиётлар яратишга ундайди.

Истейдод ҳақида турли назариялар мавжуд. Ўларга қўра:Оллох томонидан берилган инъом ИРСИЯТ орқали ўтади,ТАРБИЯ орқали пайдо бўлади, табиийТУГМА,анотомик- физиологик лаёқат орқали ривожланади ва шаклланади. Биз уйлаймизки ёшларни қобилиятини ва истейдодини ривожлантиришни асосий ўринга қўймоғ зарур.

Одамлар қадим замонлардаёқ ўзларини ўраб турган олам, ундаги нарса ва ҳодисаларни мазмун-моҳиятини ўрганганлар, ўлар қадри ва аҳамияти тугрисида фикр юритганлар. Ёшларни жамиятда фаолият олиб бориши учун биринчи навбатда дунёни ўзлаштириш ҳамда уни ўрганиш лозим деб уйлаймиз. Ҳозирги кунда ёшларни онги ва қалбини эгаллашга ўринишлар юзага қелмокда. Бу бизни ҳушёр ва серғак бўлишга ундайди.

"Қуч-билим ва тафаккурда!" Тамойилига асосланган сифат босқичи бошланди."Юқсак маънавият енгилмас қуч" асарида, таълимни- тарбиядан

тарбияни эса таълимдан ажратиб булмайди бу шаркона караш ,шаркона хаёт фалсафаси.Бугунги кунда ёшларни маънавиятини юксалтиришда ҳам самарали натижа бериб келмокда.

Барчамизга аёнки ёшларда интернетга булган кизикиши юкори. Албатта ахборот технологияси биз уйлаймизки жахон цивилизациясининг ютугидир. Лекин биз олдимизга ушбу интернетдан ким кандай максадларда фойдаланяпти? Унинг бекиёс ва кудратли кучи нималарга ишлатиляпти?-деган хакли саволларга жавоб топмогимиз лозим, ва ахамият касб этмокда.Чунки беъмани кизикишимиз ортидан панд еб колмаслигимиз керак.Хозирги глобаллашув жараёни хаётимизга шиддат билан кириб келаётгани хеч кимга сир эмас. Бундай шиддат билан кириб келишнинг бир канча омиллари бор албатта.Дунёда карама-каршилик ва зиддиятлар тобора ортиб, инсон калби ва онгини эгаллаш,аввалам бор,ёшларнинг маънавий оламини издан чикариш, уларни уз кариндошларига карама-карши куйишга каратилган эл-юртига карши куйишга каратилган тахдид ва хуружлар кучайиб бораётган бир пайтда бугунги кун авлодининг сиёсий фаоллигини ошириш керак.Бирок хар кандай шароитда фаоллигини ошириш хамон долзарб масала булиб колмокда.Ёшларни хар томонлама сиёсий фаоллигини оширсак, сиёсий кучлар ва марказларнинг манфаатларига эмас, мамлакатимизнинг равнаки ва тинчлигига,халкаро хамжихатликка хизмат килади.

Интернетни тан олиш керакки,инсон учун, уни жамиятдаги уз урнини эгаллаш учун бир мунча кулайликлар яратди.Лекин шуни хам унуимаслик керакки, бу жараён таъсирида куплаб салбий окибатлар юзага келмокда. Хар бир кашфиётнинг,янгиликнинг жараёнини хам икки хил хислати мавжуд. Бу икки хил хислатларнинг ижобийсини кенгайтириб,салбий окибатларининг олдини олишимиз керак.

Бу жараёнда куйидаги жихатларга эътибор беришни лозим деб топдик:

Ёшларни доимий равишда хушёр булишин таъминлаш ва огохликка чакириш;

Ёшларимизда жавобгарлик ва дахлдорлик хиссини ошириш ҳамда янги қабул қилинаётган қарорлар қонунлар, қармоқчиликлар, давлатимиз сиёсатида муҳим урин тутаётган барча ижроларни урганиш ва таҳлил қилиш хусусиятини қучайтириш;

Ёвуз қучларга нисбатан доимо тайёр туриш ва қескин зарба бериш хусусиятини шакллантириш;

Ёшлар қатламининг уртасида қитобхонликни ошириш оқали сиёсий фаоллигини ошириш.

Донишмандларимизни бола тарбиясига оид уғитларига амал қилмоқ лозим.

Бир киши янги туғилган чақалоқни донишманд олдига олиб қелиб:Таксир, боламга қачондан бошлаб тарбия берай?-дебди."Болаңг дунёга қелганига неча қун бўлди?"-дебди донишманд."Икки ой, таксир,- дебди ота.Аттанг,қеч қолибсиз,тарбияни онасининг қорнилигидан бошлашингиз қерак эди"- дебди донишманд.

Ахлоқий фазилатлар хусусида из қолдирган буюқ алломалардан Умар Хайём уз сарашлар билан қояларни тараннум этиши билан урин эгаллаган.Мутафакқир уз қарашларида"нега ёмонлик бор?"-деган саволни қуйди ва унга қарурият ёмонликни сабаби бўла олмайдидея жавоб беради, яна "миқдор ёмонлик ҳам ҳудодан деган ақидаларга қарши қикади ва ёмонлик манбаини излашга қаракат қилади.Ана шу сабабларга қура Ўзбекистон дунё ҳамжамиятида таракқийпарвар давлат сифатида танилиб, уз мавқеи ва урнига эга.

Уз урнида албатта биринчи навбатда ёшлар ҳам уз тенгдошлари қаторида ҳаётда уз урнини топиш учун олдига қуйган тугри ва бу мақсадга эришишда тугри йул танлашлари учун уларни тугри йуналтиришимиз,уларни ҳулқ-атвориға нисбатан бефарқ ва лоқайд бўлмаслигимиз қерак.Шу уринда шуни алоҳида таъқидлаб утиш лозимки,ёшларнинг сиёсий фаоллигини оширишнинг энг самарали услублардан бири бу-"Ибрат".Жамият аъзолари воқеларга лоқайд бефарқлик асосида ёндашса, нафакат маълум бир муаммоларни юзага қелтириш билан биргалиқда,қейинги авлодни ҳам шу сарқит асосида улғайишига сабабчи бўлиб қолишади.

Зеро,яхши хулк-атвор сабабчиси булганга нима етсин.Археологик тадкикотлар ва тарихий изланишлар шундан далолат берадики,ушбу заминда истикомат килган аждодларимиз,таълим - тарбия сохаларида улкан натижаларни кулга киритган.Бугунги кун ёш авлодлари хакли равишда буюк бобокалонларимиз Махмуд Кошгарий,Бурхониддин Рабгузий,Ал-Хоразмий,Абу Райхон Беруний,Абу Али ибн Сино,Ахмад Фаргоний,Хаким ат- Термизий, Имом Бухорий,Алишер Навоий каби табаррук номларни фахр билан тилга оладилар.Асрлар мобайнида шаклланган"Устоз-шогирд" тизими, таълим- тарбия ишлари миллий маънавиятимиз билан хамоханг холда олиб борилиши натижасида у ахлоқ- одоб нормалари билан бойтилди.Ушбу жараёнда таъкидлаб утишимиз керакки,илм Мансаб,Мол-у давлатга эришиш учун урганилмайди.

Хазрат Али:Фарзандларингизга давр илмини ургатинглар,улар сизнинг даврингиздан бошка даврда дунёга келгандир",деганлар.

Расулуллох(Саллолоху алайхи ва саллам) бундай деганлар:

-Ер юзидаги амалларнинг афзали учтадир: илм талаб килиш ,нафсига карши курашиш ва касб килиш.Илм талаб киладиган инсон Олохнинг севикли бандасидир, нафсига эрк бермайдиган инсон Оллохнинг якинидир,хунарли эса Оллохнинг дустидир.

Ёшларнинг жамиятдаги фаолликлари тобора ошиб бораётган бугунги даврда улар эришаётган улкан ютуқларини эътироф этган холда уларда инобатга олиш керак деб хисоблаймиз:

-Фаннинг кайси соҳасида ижод килишмасин диний кадриятлардан хабардор булмок;

-Тарихдан хабардор булмок;

-Узлигини англаган;

-Мустакил фикрга эга эътикодли булишлари уларни янада кудратли,комил шахс булиб шаклланишига асосдир.Зеро ,бугун мустакил диёримизда амалга оширилаётган ислохотлар, бир суз билан айтганда давлат сиёсати ёшлар фаолиятини куллаб-қувватлаб турганлиги, мамлакатимиз ёшларининг имконияти куламига кафолатдир.Кндан окилона фойдаланиш

еадриятларимизнингасосларидан бири булмиш эътикод масаласида уни тулик англаган холда амал килиши мухимдир.Шундагина диний кадриятларнинг илму-фан ривожига ахамияти яккол намоён булади.Юкори малакали кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш,ёшларнинг илмий ижодиётини хар томонлама куллаб-куватлаш бугунги куннинг долзарб педагогик муаммоси сифатида хал этилиши лозим.

Адабиётлар:

- 1.Каримоа И .А. Юксак маънавият -енгилмас ку.-Тошкент. 2008 й.
- 2.Джураев Р.Х., Тургунов С .Т."Таълим менежменти,-Тошкент Ворис. 2006,- 264 б.
- 3.Хужаев А .А,Хейки Лентинин.Узбееистон урта махсус, касб-хунар,таълиими тизимида бошқариш самарадорлигини ошириш йуллари -Тошкент 2001.-126 б.

ФИО автора: *Qambarova Sharofatxon*

Kamoliddin Behzod nomidagi milliy rassomlik va dizayn instituti

1 – kurs Xattotlik va miniatyura yo`nalishi magistranti

Название публикации: «TABRIZ MINIATYURA MAKTABI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada miniatyura maktablaridan bo'lgan Tabriz miniatyura maktabi, uning taraqqiyotiga hissa qo'shgan buyuk miniatyurachi rassomlar va ular yaratgan asarlari to'g'risida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Tabriz, miniatyura, kitobot, Shoh Ismoil, Sulton Muhammad.

Annotation: This article is about the great miniature artists and their paintings who contributed to the Tabriz miniature school, one of the miniature schools.

Keywords: Tabriz, miniature, book, Shah Ismail, Sultan Muhammad.

Аннотация: В этой статье речь идёт о величайших художниках и миниатюристах, которые своими неповторимыми произведениями внесли весомый вклад в развитии уникальной школы Табризской миниатюры и мировой культуры.

Ключевые слова: Тебриз, миниатюра, китабат, Исмаил Шах, Султан Мухаммад, шахнаме.

Tabriz miniatyura maktabi- o'rta asrlarda Tabrizda shakllangan tasviriy san'atdagi uslubiy yo'nalish hisoblanadi. Xulaguidlar davridan boshlandi Ilk namunalari 13-asr oxiri 14 asrlarga mansub . Eng rivojlangan davri 16 asrning 30-40 yillarga tog'ri keladi.Tabriz miniatyura maktabi san'atiga dastlabki davrda sharq va G'arb mamlakatlari ,ayniqsa ,Xitoy miniatyurasining ta'siri kuchli bo'lgan. Keyinchalik bu san'at an'analari ijodiy o'zlashtirilib, yangi obraz tuzulishi , ranglar gammasiga ega bo'lgan uslub yaratilgan .Bir musavvirning bir necha maktabda ijod qilganligi , turli maktablar usulining o'xshab ketishi shu ko'chishlar bilan bog'liq . Bu davrlarda o'z

uslubiga ega Tabriz ,Sheroz, Qazvin,Isfaxon ,Mashhad singari miniatyura maktablari shakllandi.

Tabriz miniatyura rassomligi taraqqiyoti Qora qyunli va Oq Quyunlilar davri xukmronligi bilan bog'liq bo'lib , asosan XIV asr tasviriy san'at a'analari rivojlantiradi.Bu davrda Tabrizda yashab ijod etgan san'atkorlar orasida eng mashhuri Pir Said Ahmad Tabriziy bo'lib ,turk tarixchisi Mustaf o Alining guvohlik berishicha ,u Kamoliddin Behzodga ustozlik qilgan ekan.Qora Quyunlilar sulolasi hukmronligi davrida yaratilgan rasml i qo'lyozmalardan 1468 –yili Shemaxada kitobot qilingan antalogiyani Abulqosim Firdavsiy << Shohnoma >> asarining Parijdagi Demott shaxsiy majmuasidagi nusxasini ,Istanbuldagi Evkar muzeyida saqlanayotgan 1456- yili xattot Abdurahmon Xorazmiy tomonidan ko'chirilgan kitoblarni misol qilish mumkin. Safaviylar sulolasi hukm surgan davr Tabriz miniatyura rassomligi maktabi uchun yangi badiiy uslubning shakllanish ,rivojlanish va gullab yashnash davri edi. Ozarbayjon musavvirlarining bu yangi uslubi o'zining o'ta dekorativ obrazlar silsilasi boy va yorqin ranglar jilosi ,chiziqlarining juda nozikligi ,go'zal va betakror naqshlari ,o'ziga xos kompozitsion yechimlari ,shakllarning shartliligi bilan jozibalidir. Bu davr rasmlarini alohida ajratib turadigan xususiyatlaridan biri shundaki , ulardagi an'anaviy qizilboshlar bosh kiyimli ,uchi uzun qizil kulohli maxsus uslubda o'raladigan oq salla tasviri mavjudligidir. Safaviylar sulolasi asoschisi Shoh Ismoil (1502- 1524) yillar maxsus san'at ustaxonalari ochtirib, ularda turli badiiy gazlamalar .gilamlar to'qilishini yo'lga qo'ygan .Shoh Ismoil hukmronligi davrida tabrizda mo'jaz rasmlar bilan ziynatlangan nodir qo'lyozmalarga Abulqosim Firdavsiyning <<shohnoma >>Sadiy Sheroziyning <<Bo'ston>>, Nizomiy Ganjaviyning <<Xamsa>> asarlari nusxalari kiradi.

Shoh Ismoilning o'g'li va taxt vorisi Shoh Taxmosib (1524-1576) hukmronligi vaqtida Tabriz miniatyura rassomligi maktabi o'z taraqqiyotining yuksak va sermaxsul davrini boshdan kechiradi.Shoh Taxmosib saroy kutubxonasida ustod Sulton Muhammaddan tashqari ustod Kamoliddin Behzod, yana Mirza Ali Tabriziy,Oqo Mirak, Muzffar Ali, Mir Said Ali ,Siyovushbek va boshqa musavvirlar Nodir

Qo'lyozmalarni nafis, Shoh Ismoilning o'g'li va taxt vorisi Shoh Taxmosib (1524-1576) hukmronligi vaqtida Tabriz miniatyura rassomligi maktabi o'z taraqqiyotining yuksak va sermaxsul davrini boshdan kechiradi. Shoh Taxmosib saroy kutubxonasida ustod Sulton Muhammaddan tashqari ustod Kamoliddin Behzod, yana Mirza Ali Tabriziy, Oqo Mirak, Muzffar Ali, Mir Said Ali, Siyovushbek va boshqa musavvirilar Nodir Qo'lyozmalarni nafis, mo'jaz rasmlar bilan bezashda qatnashganlarmo'jaz rasmlar bilan bezashda qatnashganlar Sulton Muhammad Tabriziy (1470-yil oxiri – 1555-yil) Tabriz miniatyura maktabi asoschilaridan. Safaviylar (Shoh Ismoil va Shahzoda Tahmosp I) saroy kutubxonasida ishlagan. Behzod bilan hamkorlikda ijod qilgan. Oqo Mirak Isfahoniy, Mir Said Ali, va boshqalar bilan birga qo'lyozma kitoblarga asarlar yaratgan. Asarlari yorqin, sof ranglar jozibasi, nozik chiziklari, ajoyib naqshlari bilan alohida ajralib tu Sulton Muhammad Tabriziy (1470-yil oxiri – 1555-yil) Tabriz miniatyura maktabi asoschilaridan. Safaviylar (Shoh Ismoil va Shahzoda Tahmosp I) saroy kutubxonasida ishlagan. Behzod bilan hamkorlikda ijod qilgan. Oqo Mirak Isfahoniy, Mir Said Ali, va boshqalar bilan birga qo'lyozma kitoblarga asarlar yaratgan. Asarlari yorqin, sof ranglar jozibasi, nozik chiziklari, ajoyib naqshlari bilan alohida ajralib turgan.

Sulton Muhammad <<Meroj>> 1539-1543-yil. <<Xamsa>> Nizomiy London Britaniya Kutubxonasi << Me'roj>> Tahmasp davrida Firdavsiyning << Shohnoma>>si va Nizomiyning << Xamsa>>si asarlariga miniatyuralar ishlangan, ko'plab kuchki rassomlar qatnashgan. Bular orasida Sulton Muhammad bor edi. Qatnashchilar asosiysi qirol kutubxonasidagilar bo'lgan. Faqatgina o'sha jamoada 14 ta asar ishlangan halos. Eng yorqin miniatyura asari Sulton Muhammad mo'yqalami orqali yaratilgan."Muhammad (s.a.v.) "Meroj"i hisoblanadi. Yengillik va malaka va farishtalar turli holat va rakurslardan foydalangan. Asarda Hitoy rangtasvirining ham ta'siri seziladi. Masalan bulutlar gohida uchayotgan ajdarlarga o'xshaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sharq miniatyura maktabi. Madraimov A, Normatov N .T: Adabiyot va san'at nashr.
2. A.A. Madraimov. Alisher Navoiy badiiy asarlarining XV-XVI asrlardagi qo'lyozmalari.
3. Ziyonet.uz

ФИО автора: *Mirzaliyeva Odina Salimjonovna*

32-MTM direktori, Izboskan tumani

Название публикации: «BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHDA AYRIM TAVSIYALAR VA ULARNING AHAMIYATI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarni maktabga tayyorlashning nazariy asoslari muhokama qilinadi. Bu jismoniy, aqliy va ma'naviy tayyorgarlik bosqichini nazorat qilish maktab ta'limiga tayyorgarlikning muhim ko'rsatkichi ekanligiga asoslanadi.

Kalit so'zlar: maktabga tayyorgarlik, jismoniy va ma'naviy o'sish, nutq shakli, vizual, modernizatsiya, maxsus mashg'ulot

Bola tug'ilgan kundan boshlab, uni maktabga borgunga qadar bo'lgan davrda har tomonlama yetuk, barkamol etib tarbiyalashda maktabgacha ta'lim muassasalarining ahamiyati beqiyosdir.

Olti-yetti yoshli bolaning maktabga tayyorligini aniqlashda maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash bilan shug'ullanadiganlarning asosiy vazifasi shundaki, bolaning maktabga tayyorligi maktabgacha va maktab hayoti va faoliyati uchun ko'prik vazifasini o'taydi, ta'lim muhitida maktab ta'limiga erkin va oson o'tishni ta'minlash zarurligini hisobga olishdir.

Maktabgacha yoshdagi bolaning maktab ta'limiga o'tishi har doim uning hayotida, axloqida, qiziqishlari va munosabatlarida jiddiy o'zgarishlarga olib keladi. Shuning uchun bolani uyda yoki maktabgacha ta'lim muassasalarida maktab ta'limiga tayyorlash, uni qiyin bo'lmagan bilim, tushunish, malaka va ko'nikmalar bilan tanishtirish zarur.

Yetakchi ekspertlarning fikricha, "maktabga tayyorgarlik" tushunchasi bolani maktabga tayyorlashning quyidagi yo'nalishlarini o'z ichiga oladi: jismoniy, shaxsiy (aqliy), faol maxsus tayyorgarlik.

Jismoniy tayyorgarlik bolaning salomatligi, harakat qobiliyati va sifati, qo'l mushaklari rivojlanishi bilan izohlanadi. Shaxsiy tayyorlik deganda atrof -muhit, kattalar, tengdoshlar, tabiat hodisalari masalan chaqmoq, yomg'ir, qor, shamol, bulut va boshqa tabiat hodislari hamda shaxsiy madaniyatning shakllanishi tushuniladi. Aqliy tayyorgarlik bolaning majoziy va mantiqiy fikrlash, tasavvur, insoniylik, qiziquvchanlik, mustaqillik, o'zini tuta bilish, shuningdek kuzatish, tinglash, eslab qolish va o'quv faoliyatini taqqoslashning asosiy turlarini o'z ichiga oladi.

Bolaning maktabdagi muvaffaqiyati va fanlarni yaxshi o'zlashtirishi esa, ko'p jihatdan uning ona tilida gapirish qobiliyatiga bog'liq. Chunki barcha o'quv faoliyati nutq va mantiqiy rivojlanish, kattalar yordamisiz mustaqil fikrlash, tilni rivojlantirish yutuqlaridan erkin foydalanish, hikoya qilish, fikr yuritish, o'z-o'zini talqin qilish, tushunish kabi omillarga asoslangan bo'ladi. Maktabda ta'lim olish, ya'ni naqsh chizish, tasvirlovchi vazifani bajarish uchun bolaning amaliy aqliy rivojlanishi bo'lishi ham muhimdir. Nihoyat, maxsus mashg'ulotlar bolani o'qishni o'rgatishni va maktabning 1 -sinf o'quv dasturini yetarli darajada o'zlashtirish haqidagi tushunchasini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning vizual faoliyatida ularning tafakkurining o'ziga xos xususiyatlari aniqlik, tasviriylilik sifatida tanilgan. Bolaning yaxshi faoliyati nafaqat individual funksiyalar (idrok, xotira, talqin) bilan, balki butun inson bilan yonadi. Bu bolalarning qiziqishini, xarakterini ifodalaydi.

Vizual faoliyat jarayonida qo'lda epchillik rivojlanadi, bolaga xatni tayyorlash uchun zarur bo'lgan vizual ko'nikmalarni muvofiqlashtirish kerak bo'ladi. Turli shakllar, qiymatlar va nisbatlarni chizish jarayonida ma'lum bir yo'nalishni ushlab turish ko'nikmalari shakllanadi. Bolalarni tekis, ham hajmli, ham uzunlik, kenglik, balandlik, o'lcham, uzunlik, kenglik va ularning fazoviy joylashuvi bilan taqqoslashning asosiy shakllari bilan tanishtirish ularga dekorativ rasm darslarida asosiy matematik tushunchalarni o'zlashtirishga yordam beradi.

O'yin -kulgi sinfida bolaning shaxsini har tomonlama rivojlantirish vazifalari, voqelikning ob'ektiv rivojlanishi va estetik munosabati, axloqiy ma'rifat bajariladi. Hozirgi kunda o'qituvchilar darslarni rejalashtirishda zamonaviy va innovatsion

ishlarni tanlaydilar, bu esa maktab ta'limi uchun o'qitishning yanada samarali va maqsadli jarayoniga hissa qo'shadi.

Uzluksiz ta'limning yagona tizimining ishlashi va rivojlanishini ta'minlashning asosiy shartlaridan biri bu turli bosqichlarning uzluksizligini, xususan, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning uzluksizligini ta'minlashdir. Shu munosabat bilan, ta'limning quyidagi tendentsiyalarini hisobga olgan holda ta'lim texnologiyalari takomillashib bormoqda: bilimlarni oshirishdan, ulardan samarali foydalanishda ularni hal qilishda bajariladigan vazifalarga qadar; intellektual rivojlanish jarayoni sifatida o'qitishni mexanik yodlashdan; statistik bilimlardan diniy bo'lmagan ruhiy tizimlarga; O'rtacha talaba bilan ajralib turadi va individual o'quv dasturlariga yo'naltiriladi; O'qitishning tashqi motivatsiyasidan ichki axloqiy va ixtiyoriy tartibga qadar. Shunday qilib, pedagogik jarayonning eng muhim komponenti shaxsiy yo'naltirilgan yondashuv, shaxsiy kompetentsiyalarni rivojlantirish bo'ladi.

Ta'lim - bu insoniyatning bir yosh guruhidan ikkinchisiga o'tishini ta'minlash va hozirda mavjud bo'lgan asosiy vazifalarni bajarishga imkon beradigan uzluksiz tizimdir. Bolalarni maktabga tayyorlash sohasidagi ta'limni modernizatsiya qilishning vazifalari quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

bolaning rivojlanishini davom ettirish;

bolaning shaxsiy imkoniyatlari va qobiliyatlari asosida rivojlanishi;

bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish;

bolaning shaxsiy vakolatlarini ijodiy faoliyat sub'ekti sifatida faol bilimlar sub'ekti sifatida rivojlantirish;

aholi salomatligini rivojlantirish va mustahkamlash;

shaxsiy ma'naviy va axloqiy e'tiqodlarni rivojlantirish;

yangi shakllanish sharoitiga barqaror psixologik moslashishni rivojlantirish;

talabalar va ularning ota-onalari o'rtasidagi uzluksizlik.

Maktabgacha va maktabgacha ta'lim o'rtasidagi uzluksizlik tamoyilini amalga oshirish uchun: yo'nalish bilim darajasiga emas, balki bolaning "yaqin rivojlanish zonasi" ga ham emas, balki potentsial xususiyatlariga bog'liq.

Maktab ta'lim markazida shaxsiy yo'naltirilgan va o'quv texnologiyalari. Maqsad-faol ijodiy shaxsni tayyorlash uchun o'quv jarayonida shaxsiy yo'naltirilgan texnologiyalarni ishlab chiqish va shakllantirish. Ta'lim texnologiyalari bolaning aqliy faoliyatini rivojlantirish bo'yicha muammoli fikrlashni shakllantirishga qaratilgan. Rivojlanayotgan texnologiyalarga quyidagilar kiradi: didaktik o'yinlar, amaliy vazifalar, ijodiy mashg'ulotlar, dizayn, analitik-sintetik harakatlarni ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1 O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 maydagi 391 - sonli "Maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora - tadbirlari to'g'risida" qarori.

2. Maktabgacha ta'lim vazirining 2019 yil 30 avgustdagi "Davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'qituvchilarining ishchi hujjatlari to'g'risida" 155 -sonli buyrug'i.

3. "Birinchi qadam" maktabgacha ta'lim muassasasining davlat o'quv dasturi. - T.: 2018 yil.

4. M. Yo'ldoshev va boshqalar. Maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilarining kasbiy mahoratini oshirish bo'yicha darslik (1 -qism) T.: 2020.

5. P. Yusupova. "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi" "O'qituvchi" T-1993.

ФИО авторов: *Алимова З.Х. (к.т.н., и.о.профессора)*

Исмаилов М. (студент)

Ташкентский государственный транспортный университет, Узбекистан

Название публикации: «ИЗМЕНЕНИЕ СВОЙСТВ СМАЗОЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ В ПРОЦЕССЕ ЭКСПЛУАТАЦИИ»

Аннотация

В данной статье исследовано изменение свойств моторных масел в процессе эксплуатации. Окислительные процессы, протекающие в объеме масла и на металлической поверхности отрицательно влияют на долговечность работы двигателя. Окисление приводит к образованию лаковых и углистых отложений в поршневых кольцах и коррозию вкладышей подшипников образующимися кислыми продуктами. В процессе эксплуатации, в жаркое время, особенно в условиях высокой запыленности воздуха и дорог необходимо следить за изменением вязкости масла.

Ключевые слова: качества масла, загрязненность, вязкость, износ, окисляющая среда, лаковые отложения, загрязнение поршневых колец, продукты окисления.

Работающее масло непрерывно изменяется под воздействием высокой температуры, окисляющей среды, внешних загрязнений, катализаторов (продуктов износа металлических поверхностей) и других факторов. Совокупность процессов, сопровождающихся изменением состава и свойств работающего масла в неблагоприятном направлении, называют старением масла.

Старение масла происходит вследствие загрязнения его атмосферной пылью, продуктами износа, газообразования, жидкими и твердыми частицами, образующимися в процессе сгорания топлива, а также в результате химических и физико-химических изменений углеводородов базового масла и компонентов присадок, вводимых в эти масла. Старение масла (приводящее в свою очередь к образованию высоко- и низкотемпературных отложений на деталях двигателя) может вызвать:

- закоксовывание поршневых колец и их пригоранию
- заклинивание клапанов в направляющих втулках
- прогар клапанов
- уменьшение проходного сечения впускного и выпускного трактов
- загрязнение стенок маслоприемников насосов, фильтров и масляных каналов системы смазки,
- повышение вязкости масла и коррозионный износ деталей цилиндропоршневой группы

- повышенную коррозию подшипниковых сплавов и железосодержащих деталей.

В процессе старения состав масла усложняется из-за накопления в нём загрязнений, продуктов окисления термического или термохимического разложения углеводородов и присадок. Эти продукты вступают в физические и химические взаимодействия между собой и с загрязнениями, поступающими извне. Не представляется возможным детально изучить и проследить всё многообразие и многостадийные превращения всех составных частей исходного масла. Поэтому обычно всю совокупность процессов старения моторных масел, условно делят на несколько основных интегрально оцениваемых процессов. К ним относятся :

- окисление;
- испарение;
- термическое или термоокислительное разложение углеводородов, составляющих основу масла;
- загрязнение продуктами сгорания топлива и продуктами износа;
- расход и термическое разложение присадок;
- разжижение масла топливом.

Браковочные показатели работавших масел

п.п.	Показатели	Значения показателей масла		Г ОСТ
		Бензиновых двигателей	Дизельных двигателей	
1.	Изменение вязкости, % Прирост Снижение	25 20	35 20	33-82
2.	Содержание примесей нерастворимых в бен- зине, %, не более	1,0	3,0	20684-75
3.	Щелочное число, мг КОН/г не менее	0,5 - 2,0 ^x	1,0-3,0 ^x	11362-76
4.	Снижение температуры вспышки, °С не более	20	20	4333 - 48
5.	Содержание воды, %	0,5	03	2477 - 65
6.	Содержание топлива, %, не более	0.8	0,8	2478-47
7.	Диспергирующие свой- ства по методу: капельной пробы	0,3-0,35	0,3-0,35	

Химический состав масел и их эксплуатационные свойства резко изменяются в процессе эксплуатации — под воздействием высоких температур, кислорода воздуха, продуктов неполного сгорания топлива, конденсирующейся воды, картерных газов, каталитического действия металлов и старых продуктов окисления.

Кроме того, происходит испарение легких фракций масла, срабатывание присадок, загрязнение различными механическими примесями, водой.

Изменение свойств	Причина	Последствие
Окисление углеводородов основы масла	Конечными продуктами в цепи реакций становятся нерастворимые в масле высокомолекулярные соединения, образующиеся в результате полимеризации и конденсации промежуточных продуктов окисления.	В результате окисления существенно изменяются физико-химические свойства масла. Его вязкость и коррозионная активность увеличиваются.
Испарение наиболее легких фракций базового масла	При работе двигателей на режимах высоких нагрузок и температур охлаждающей жидкости.	Влияние на рост вязкости растворимых продуктов высокотемпературного окисления
Термоокислительное разложение углеводородов	Интенсивно протекает при доступе воздуха и высокой температуре в зоне верхнего компрессионного кольца и на стенке цилиндра вблизи верхней мертвой точки	Распад молекул приводит к образованию веществ, сгорающих в камере сгорания.
Термическое разложение масла	Без доступа воздуха или при сильно ограниченном его поступлении имеет место в закрытых полостях масляного охлаждения поршней	Этот процесс существенно влияет на старение масла при соприкосновении его с нагретыми металлическими поверхностями.
Обводнение масла	Происходит вследствие конденсации паров воды из газов, прорывающихся в картер.	Содержание воды в работающем масле обычно не превышает 0,03 %.

Стойкость масла против окисления кислородом воздуха (химическая стабильность) является одним из важнейших факторов, определяющих поведение масла в узлах трения во время эксплуатации, а также срок его службы до

замены. Окисление приводит к образованию лаковых и углистых отложений (особенно на горячих поверхностях, таких как поршень и поршневые кольца), низкотемпературных отложений — шламов, к коррозии и разрушению металлов, например, вкладышей подшипников образующимися кислыми продуктами.

Для обеспечения минимального износа деталей двигателя лучше использовать масла большей вязкости. Однако такое увеличение вязкости особенно для двигателей, не прогретых до рабочей температуры, вызывает пусковой износ, и ухудшение топливно-экономических показателей.

Для автомобилей GM Uz, особенно выпущенных в последние годы, рекомендуется применение масел класса SAE 5W-40, 10W-40. Переход на применение маловязких масел прежде всего, вызвано тем, что при изготовлении современных двигателей используется нанотехнологии, отклонение размеров деталей незначительно и соответственно зазоры между трущимися деталями минимальные.

Более вязкие масла в пусковой период не могут проникать во все зазоры и в результате этого в течение в несколько секунд происходит сухое трение и максимальный износ.

В процессе эксплуатации, в жаркое время, особенно в условиях высокой запыленности воздуха и дорог необходимо следить за изменением вязкости масла.

Исследования проведенными нами, а также ряды авторов, показало относительно быстрого загущения масел в летный период т.е. именно в жаркие и сухие дни, когда запыленность воздуха вблизи дорог увеличивается в несколько раз.

Основываясь на данные показывающие увеличение вязкости на 20-30%, считаем необходимым сменить масла через 5-6 тысяч километров для минеральных масел и через 8-10 тысяч километров для полусинтетических и синтетических масел.

Использованная литература

1. Джерихов В. Б. Автомобильные эксплуатационные материалы: учебное пособие. Санкт-Петербург: СПГАСУ, 2009. –256 с.
2. Магеррамов А.М., Ахмедова Р.А., Ахмедова Н.Ф. Нефтехимия и нефтепереработка: Учебник для высших учебных заведений. - Баку: Баку Университети, 2009. –660 с.
3. Alimova Z. Research of change of quality of motor oils when operating the engine and improving their. Industrial Technology and Engineering. 2020, № 3 (36): p.11-17
4. Alimova Z. and oth. Improvement of properties of oils used in hydraulic systems of roadconstruction equipment/ IOP Conference Series: Materials Science and Engineering №3 (2020) 883-012167.
5. Imomov, S., Kholikova, N., Alimova, Z., Nuritov, I., & Temirkulova, N. (2019). Oil Purification Devices Used in Internal Combustion Engines. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, № 9(1), 3103-3107.
6. Алимова, З. Х., & Каримова, К. Г. (2021). Влияние изменения эксплуатационных свойств моторных масел на износ двигателя. Научный форум: технические и физико-математические науки (pp. 11-14).

7. Alimova, Z. (2018). The Influence of The Process Off Oxidation of Engine Oils on Engine Performance and Improving Antioxidant Soust. Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent, 8(2), 50-53.

ФИО автора: *Холмирзаев Шавкат Қурбон угли*

Талаба, Термиз Давлат Университети

Название публикации: «ЗАМОНАВИЙ ТАДҚИҚОТЛАРДА РОССИЯ-ХИТОЙ-АҚШ СТРАТЕГИК УЧБУРЧАГИ ДОИРАСИДАГИ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ЁРИТИЛИШИ»

Бугунги кунда дунёнинг хафсизлиги даражаси кўп жиҳатдан Россия-Хитой-Ақш муносабатларига боғлиқ десак муболаға бўлмайди. Яқин келажакда Хитой омили Россия учун ҳатто Ақш омилига нисбатан муҳимроқ ўрин тута бошлайди. Бунинг эса бир қатор сабаблари бор;

1. Хитой ва Россия ўртасидаги ҳудудий чегаралар ер юзидаги енг узун қуруқлик чегараларидир;

2. Хитой Россиядан фарқли равишда табиий бойликларга бой емас, аксинча, ушбу республика бўлган еҳтиёжи юқори;

3. Хитой аҳолиси Россия аҳолисидан 10 марта кўп, лекин ҳудуди деярли 2 марта кичик

4. Хитой нафақат иқтисодий жиҳатдан тез ривожланмоқда, балки ҳарбий жиҳатдан ҳам минтақавий глобал кучга айланиб улгурган. Бугунги кунда Россия ва Хитой ўртасидаги муносабатлар юқори даражада эканлигига шубҳа йўқ. Лекин ҳолисона ёндашадиган бўлсак, ушбу икки давлат ўртасидаги муносабатларда Ақш нинг гегемонистик руҳдаги сиёсатига қарши самарали ҳамкорлик олиб боришда тўсқинлик қиладиган бир қатор ҳолатлар ҳам мавжуд. Биринчидан, икки давлат ўртасидаги ўзаро ишонч даражаси фақат сиёсий элиталар доирасидагина юқори, лекин ишбилармонлар доирасида етарли даражада емас. Масалан, Хитой-Россия савдо-иқтисодий муносабатлари Хитой-Ақш савдо-иқтисодий муносабатлари даражасида шиддатли эмаслиги бунга яққол мисолдир. Бунинг ҳам ўз сабаблари бор, яъне Ақш асосий истеъмол бозори ҳисобланса, Хитой жаҳонда арзон маҳсулотлар ишлаб чиқаришда етакчи. Бунинг устига Россия ўтган узок йиллар давомида Хитой бозорига етарлича эътибор қаратмай, асосан, Европа бозорига урғу бериб келди. Бугунги кунда Россия ва

Хитой ўртасидаги маҳсулот айланмаси 100 млрд доллар атрофида,бу эса АҚШ ва Хитой ўртасидаги ушбу кўрсаткичдан деярли 7 баравар кам дегани.Хитойнинг АҚШ даги экспорт ҳажмидан деярли 10 марта ортиқ.Хитой импортида Россия нефт ва газнинг улуши бор йўғу 4-6 фоиз атрофида.Экспертларнинг фикрича, бу ҳолат,яъне Россия ва Хитой ўртасидаги савдо иқтисодий муносабатлар етарли даражада емаслигига қонунчилик базасининг самарадор емаслиги, маъмурий-буйруқбозлик иллатлари,корупсиянинг учраб туруши каби ҳолатлар ҳам кўп жиҳатдан сабабчи ,чунки бу рус савдо ҳамкорига нисбатан хитойликларнинг ишончи ва қизиқиши пасайишига олиб келади. 2.Хитой ва Россия давлатларининг сиёсий қарашлари ҳам ҳар доим бир хил емас.Масалан, Евроосиё Иттифоқи ва Ипак Йўллари лоиҳалари борасида бу яққол кўзга ташланди.Хитой ўз лоиҳалари ёрдамида Марказий Осиёга ёриб киришга уринади,бу эса минтақадаги Россия-Хитой рақобатчилигининг кучайтириши табиий ҳолат эканлигини ҳар икки томон яхши тушунади. 3.Хитой ва Россия давлатларининг Шарқий Осиёдаги сиёсатида ҳам бир қанча фарқлар мавжуд.Масалан,ҳарбий-техника соҳасидаги Россия-Ҳиндустон муносабатлари Хитойни ташвишга солмасдан қолмайди. 4.Булардан ташқари ,Хитой оммавий ахборот воситалари чоп қилиб борадиган нотен битимлар ва бой берилган ҳудудлар қабиладаги мақолалар ўз навбатида Россия оммавий ахборот воситалари ва жамоатчиликда Хитой таҳдиди ва иқтисодий экспансияси борасидаги қўрқувларнинг кенг қулоқ ёзишга олиб келади. АҚШ омилига келадиган бўлсак,назаримизда Хитой-Россия муносабатларига АҚШ га қарши иттифоқ сифатида баҳо бериш ҳақиқатга унчалик тўғри келмайди ,чунки бу каби иттифоқчиликдан Россия ҳам,Хитой ҳам тўлиқ манфаатдор эмас. Сабаби,бир томондан Хитой ўзининг АҚШ билан иқтисодий муносибатларидаги ўрнини йўқотишни истамайди ,иккинчи томондан эса Россия кўп жиҳатдан Хитойга қарши кайфиятда бўлган Шимолий-Шарқий Осиё-Тинч океани минтақасидаги [ОТМ] ўз таъсирини йўқотишни истамайди .

Хитойнинг ташқи сиёсатига хос жиҳатлардан бири шундан иборатки

,Хитой Россия ва АҚШ билан ўзининг алоҳида муносибатлари Россия ва АҚШ ўртасидаги муносабатлардан анча устун билишга интилади ,аъни Россиянинг АҚШ билан муносабатларининг яхшиланишига ижобий муносабатда бўлади,деб айта олмаймиз .Манфаатлар нуқтаи назаридан ушбу учбурчак доирасида бу табиий ҳол саналади,чунки ҳар қайси томоннинг бир томон билан муносабатларининг ёмонлашуви бошқа томон билан ушбу икки томонлама муносабатларнинг маълум даражада яхшиланишига олиб келади. Шундай қилиб, бугунги кунда ҳар учта давлат ўз ҳафсизлиги нуқтаи назаридан ҳар икки давлат билан иложи борица ижобий муносабатларнинг сақлаб қолишдан манфаатдор .Шунинг учун ҳам фикримизча ,ғарб экспертлари томонидан илгари сурилаётган Россия ва Хитой ўртасидаги стратегик ҳамкорлик муносабатлари АҚШ га қарши янги биполяр тартибни вужудга келтиришга қаратилган деган фикрларга етарли даражада асослар мавжуд емас. Сўнгги йилларда АҚШ-Хитой иқтисодий муносабатларнинг жадал суръатлар билан ривожланишини ушбу икки давлатнинг бир-бирига иқтисодий боғлиқлигининг ортиб бориши билан изоҳлаш мумкин. Лекин ўз навбатида Россия ва Хитой ўртасидаги стратегик ҳамкорлик муносабатлари узоқ муддатли истиқболга мўлжалланлигини ҳисобга олсак , айти шу муносабатлар Брюссел –Вашингтон тартиби ўрнига янги дунёвий тартибни шакллантиришга олиб келиши ҳам эҳтимолдан ҳоли эмас. Шуларни ҳисобга олган ҳолда ,назаримда енг оптимал муносабатлар бу ушбу учбурчак доирасидаги АҚШ-Хитой-Россия стратегик ҳамкорлик муносабатлари бўлиши мумкин [1.48]

Истиқболда ҳам ушбу учлик ўртасидаги муносабатлар иқтисодий ва геополитик омиллари боғлиқ тарзда ривожланади. Масалан,ушбу омиллардан бири Россия экспортининг асосий маҳсулоти бўлган нефт бўлиши мумкин.Трамп ҳукумати томонидан илгари сурилаётган АҚШда нефтнинг кенг миқёсда қазиб чиқарилишининг кенгайтирилиши АҚШнинг нефт импортига бўлган эҳтиёжининг пасайишига,жаҳон бозорида ушбу маҳсулотнинг ҳажми ортиб кетишига ҳамда унинг нархининг пасайишига,ўз навбатида Россия рубили курсининг тушиб кетишига олиб келиши мумкин. АҚШ томонидан Хитой

экспортига бўлган божларнинг оширилиши ҳам худди шундай натижага олиб келиши мумкин. Ўз навбатида Хитой бу вазиятда Трампнинг бу каби молявий сиёсатига АҚШнинг Хитой олдидаги қарздорлиг мажбуриятини сотувга қўйиш орқали АҚШ долларига зарба бериш билан жавоб қайтариши мумкин. Бундай вазиятдан эса Россия ўз валюта захираларини доллардан бошқа ресурсларига ўз вақтида ўткази олган тақдирда йахшигина фойдаланиб қолиши мумкин. Лекин воқеалар аслида қандай сценарий остида ривожланишини албатта вақт кўрсатади.

Фойдаланган Адабиётлар

1. Новиков Д. Неравнобедренный треугольник // Россия в глобальной политике. Том 13. Март-апрель. Спецвыпуск. 2015. С.48
2. Проблемы Дальнего Востока. 2015. №4. С.38.